تفسير روح البيان

Rûhu'l Beyân

– Kur'an Meâli ve Tefsiri –

İsmail Hakkı BURSEVÎ

ERKAM YAYINLARI

CİLT 16

بسم الله الرحمن الرحيم

İSTANBUL 1434 / 2013

RÛHU'L-BEYÂN

- Kur'an Meâli ve Tefsiri -

İsmail Hakkı BURSEVÎ

16. CİLT

ERKAM
YAYINLARI

Redaksiyon:
Prof. Dr. H. Kâmil YILMAZ
Abdullah SERT
Mustafa ERİŞ
Dr. Ali NAMLI
Prof. Dr. Ramazan MUSLU

Tercüme (16. Cilt):
Ahmet ALİM (Arapça)
Prof. Dr. Mustafa ÇİÇEKLER (Farsça)

Mizanpaj & Kapak:
Altınolukgrafik / Halil Ermiş

ISBN No:
978-605-302-342-5

Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891
Baskı Tarihi: İstanbul / 2013

Kitaplar'dan "Kitab'a" ulaşsın yolunuz...

İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir / İstanbul Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 48
www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

Bu eserin e-kitap çevrimi **SaveAs Bilişim** tarafından yapılmıştır.
www.saveas.com.tr

سُورَةُ سَبَاءٍ

34- SEBE’ SÛRESİ

Mekke’de nâzil olmuştur, 54 âyettir.
Yalnız 6. âyeti Medine’de inmiştir.
Sûre adını, Yemen’de bir bölge veya kabile ismi olan
Sebe’ kelimesinin geçtiği 15. âyetten alır.

HİÇBİR ŞEY
O'NDAN GİZLİ KALMAZ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَلَهُ الْحَمْدُ
فِي الْاٰخِرَةِۜ وَهُوَ الْحَك۪يمُ الْخَب۪يرُ ﴿١﴾ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْاَرْضِ
وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَٓاءِ وَمَا يَعْرُجُ ف۪يهَاۜ وَهُوَ الرَّح۪يمُ
الْغَفُورُ ﴿٢﴾ وَقَالَ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا لَا تَأْت۪ينَا السَّاعَةُۜ قُلْ بَلٰى وَرَبّ۪ي
لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِۚ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَلَا
فِي الْاَرْضِ وَلَٓا اَصْغَرُ مِنْ ذٰلِكَ وَلَٓا اَكْبَرُ اِلَّا ف۪ي كِتَابٍ مُب۪ينٍۙ ﴿٣﴾
لِيَجْزِيَ الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِۜ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ
كَر۪يمٌ ﴿٤﴾ وَالَّذ۪ينَ سَعَوْ ف۪ٓي اٰيَاتِنَا مُعَاجِز۪ينَ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ
رِجْزٍ اَل۪يمٌۚ ﴿٥﴾ وَيَرَى الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَ الَّذ۪ٓي اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ
هُوَ الْحَقَّۙ وَيَهْد۪ٓي اِلٰى صِرَاطِ الْعَز۪يزِ الْحَم۪يدِ ﴿٦﴾ وَقَالَ الَّذ۪ينَ
كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلٰى رَجُلٍ يُنَبِّئُكُمْ اِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍۙ اِنَّكُمْ
لَف۪ي خَلْقٍ جَد۪يدٍۚ ﴿٧﴾ اَفْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَمْ بِه۪ جِنَّةٌۜ بَلِ الَّذ۪ينَ لَا
يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ فِي الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْبَع۪يدِ ﴿٨﴾ اَفَلَمْ يَرَوْا اِلٰى
مَا بَيْنَ اَيْد۪يهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِۜ اِنْ نَشَأْ نَخْسِفْ
بِهِمُ الْاَرْضَ اَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِنَ السَّمَٓاءِۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً
لِكُلِّ عَبْدٍ مُن۪يبٍ ﴿٩﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm
Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

1. Hamd, göklerde ve yerde bulunanların hepsinin sahibi olan Allah'a mahsustur. Âhirette de hamd O'na mahsustur. O, hikmet sahibidir, *(her şeyden)* haberi olandır.

2. Yerin içine gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni, oraya çıkanı bilir. O, esirgeyendir, bağışlayandır.

3. İnkârcılar: Kıyâmet bize gelmeyecek, dediler. De ki: Hayır! Gaybı bilen

Rabbim hakkı için o, mutlaka size gelecektir. Göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile O'ndan gizli kalmaz. Bundan daha küçük ve daha büyüğü de şüphesiz, apaçık kitaptadır *(yazılıdır)*.

4. Allah, inanıp iyi işler yapanları mükâfatlandırmak için *(her şeyi açık bir kitapta tesbit etmiştir)*. Onlar için büyük bir mağfiret ve güzel bir rızık vardır.

5. Âyetlerimizi hükümsüz bırakmak için yarışırcasına uğraşanlar için de, en kötüsünden, elem verici bir azap vardır.

6. Kendilerine ilim verilenler, Rabbinden sana indirilenin *(Kur'an'ın)* gerçek olduğunu bilir; onun, mutlak galip ve övgüye lâyık olan *(Allah'ın)* yoluna ilettiğini görürler.

7. Kâfir olanlar *(kendi aralarında)* şöyle dediler: Çürüyüp paramparça olduğunuz vakit yeniden dirileceğinizi söyleyerek haber veren kişiyi gösterelim mi?

8. "Acaba o, yalan yere Allah'a iftira mı etmiştir? Yoksa onda delilik mi var?" *(dediler)*. Hayır! Âhirete inanmayanlar azaptadırlar ve derin bir sapıklık içindedirler.

9. Onlar, gökte ve yerde önlerine ve arkalarına bakmıyorlar mı? Dilesek onları yere batırırız, ya da üzerlerine gökten parçalar düşürürüz. Şüphesiz bunda *(Rabbine)* yönelen her kul için bir ibret vardır.

"Hamd, göklerde ve yerde bulunanların hepsinin sahibi olan Allah'a mahsustur." Öyle ki, göklerde ve yerde olan bütün varlıklar, herşey yaratma, mülkiyet, var etme, yok etme, diriltme ve öldürme bakımından yalnız Allah'a âittir. Öyle ise hamd de başkasına değil yalnız Allah'a döner. Yaratılmışlardan mâlik denilen herkes, gerçekte Allah'ın memlûkü/kuludur. Zenciye kâfur[1] denilmekle zencinin rengi değişmez.

"الْحَمْدُ"deki elif-lam cinsi istiğrâk içindir. "لِلّٰهِ"deki lâm, temlik ve ihtisas içindir. Yâni, her hamd edenden sâdır olup meydana gelen bütün medih, övgü ve şükürlerin hepsi Allah'ın mülkü olup yalnız ona özeldir. Bunda hiç kimsenin ortaklığı yoktur. Zira yaratan ve her şeye mâlik olan O'dur.

Burada murad edilen, Allah'ın dünyevî nimetlerine hamddir. Çünkü gökler, yer ve onlarda olanlar hep bizim faydalanmamız için yaratılmıştır. Onların hepsi hem dînî hem dünyevî bakımdan nimettir. Burada kendisi için Allah'a hamd edilen nimetin dünyada oluşunun zikriyle yetinilmiş, fakat hamdin dünyada olduğundan bahsedilmemiştir. Başka bir yerde ise bu durum açıkça beyan edilmiş ve şöyle buyrulmuştur: ***"Önünde de (dünyada) sonunda da (âhirette) hamd O'nundur, hüküm O'nundur ve ancak O'na döndürüleceksiniz."*** (el-Kasas, 28/70) "الْحَمْدُ لِلّٰهِ" (hamd Allah'a mahsustur) sözü her ne kadar Allah'ın bizzat kendini hamd etmesi ise de aynı zamanda kullara Allah'a nasıl hamd edeceklerini öğretmektir.

“Âhirette de hamd O’na mahsustur.” Bu ifâde dünyevi hamdin Allah’a mahsus oluşunu beyan etmenin ardından, uhrevi hamdin de O’na mahsus olduğunu beyan etmektedir. Burada neden dolayı hamd edildiğini bildiren bir şey zikretmeden hamdin mutlak olarak ifâde edilmesi, bu hamdin bütün uhrevî nimetlere şâmil olması içindir. Şu âyetlerde ise hamdedilen hususlar zikredilmiştir: ***“Bize verdiği sözde sâdık olan ve bizi, dilediğimiz yerinde oturacağımız bu cennet yurduna vâris kılan Allah’a hamdolsun.”*** (ez-Zümer, 39/74) ve ***“Lütfuyla bizi asıl oturulacak yurda (cennete) yerleştiren (Allah’a hamd olsun)...”*** (Fâtır, 35/35). Yine dünyevî nimetlerden, uhrevî nimetlere ulaşmaya vesîle olanlara da şâmil olması içindir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***“Hidayetiyle bizi bu nimete kavuşturan Allah’a hamdolsun!”*** (el-A’râf, 7/43) Yâni karşılığı böyle cennet olan îman ve sâlih amele bizi hidâyet eden Allah’a hamdolsun, demektir.

Denilir ki cennet ehli altı yerde Allah’a hamd ederler:

1- ***“Ayrılın bir tarafa bugün, ey günahkârlar.”*** (Yâsin, 36/59) diye nida edilip artık müminler kâfirlerden ayrılınca, mü’minler:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ى نَجّٰينَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِم۪ينَ

“Bizi zâlimler topluluğundan kurtaran Allah’a hamdolsun.” (el-Mü’minûn, 23/28) derler. Nitekim Allah Teâlâ Nuh (a.s.)’ı kavminden kurtardığı zaman o böyle demişti.

2- Sırâtı geçtikleri zaman:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ى اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ

“Bizden tasayı gideren Allah’a hamdolsun.” (Fâtır, 35/34) derler.

3- Cennet kapısına yaklaşıp hayat suyu ile yıkanıp cennete nazar ettikleri zaman:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ى هَدٰينَا لِهٰذَا

“Hidayetiyle bizi bu nimete kavuşturan Allah’a hamdolsun.” (el-A’raf 7/43) derler.

4- Mü’minler cennete girip melekler onları selamla karşılayınca:

اَلَّذ۪ى اَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِه۪ۚ لَا يَمَسُّنَا ف۪يهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا ف۪يهَا لُغُوبٌ

“Lütfuyla bizi asıl oturulacak yurda (cennete) yerleştiren (Allah’a hamdolsun). Artık orada bize ne bir yorgunluk dokunacak ne de orada bize bir usanç gelecektir.” (Fâtır 35/35) derler.

5- Cennette makamlarına yerleştikleri zaman:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَاَوْرَثَنَا الْاَرْضَ نَتَبَوَّاُ مِنَ الْجَنَّةِ

حَيْثُ نَشَٓاءُۚ فَنِعْمَ اَجْرُ الْعَامِل۪ينَ.

"Bize verdiği sözde sâdık olan ve bizi dilediğimiz yerinde oturacağımız bu cennet yurduna vâris kılan Allah'a hamd olsun. İyi amelde bulunanların mükâfatı ne güzelmiş." (Zümer 39/74) derler.

6- Her yemekten sonra

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ

"Hamd (övme ve övülme) âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur. " (el-Fâtiha, 1/2) derler.

Hamd, Allah'ın lütuf ve keremiyle dünyanın da âhiretin de nimeti olduğu halde dünyada hamd ile âhirette hamd arasındaki fark şudur: Dünyadaki hamd, ibadet yoluyladır. Âhiretteki hamd ise susayan kimsenin soğuk sudan aldığı lezzet gibi lezzet cihetiyledir. Yoksa farz ve vâcib olması bakımından değildir. Bir rivâyette şöyle gelmiştir: "*Cennet ehline nefes ilham edildiği gibi tesbih de ilham edilir.*"[2]

Denilmiştir ki: Âhiret ehlinin tamamı O'nu hamd ile anarlar. Dostlar O'nu fazîleti ile, düşmanlar ise adâletiyle medhederler.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu konu üzerinde düşünmek lazımdır. Çünkü mutlak olarak kullanıldığında âhiret kelimesi, âkıbet (güzel sonuç) kelimesi gibi cennet demektir. Hem de bu âyette hamdin fazîlet ehlinin dilinden olmasını gerektirir. Çünkü âşikar olduğu üzere Allah'a îman etmeden sâdece Allah'ın adâletini îtiraf etmek zorunda kalanların bu hâline îtibar edilmez.

"O, hikmet sahibidir," Hikmet ve maslahatın gereğince hem din hem dünya işlerini pek sağlam yapmış ve düzenlemiştir. "*(Her şeyden) haberi olandır.*" Allah eşyanın iç yüzünü ve gizliliklerini ziyâdesiyle bilendir.

Sonra Allah Teâlâ her şeyden ziyâdesiyle haberdar olduğunu beyanla şöyle buyurmuştur:

يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْاَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَٓاءِ وَمَا

يَعْرُجُ ف۪يهَاۜ وَهُوَ الرَّح۪يمُ الْغَفُورُ ﴿٢﴾

2. Yerin içine gireni ve ondan çıkanı, gökten ineni, oraya çıkanı bilir. O, esirgeyendir, bağışlayandır.

“Yerin içine gireni” bilir. “اَلْوُلُوجُ” dar bir yere girmek demektir. Yâni Allah Teâlâ tarlaya ekilerek toprağa ve yere giren tohumları, bir yerden girip başka bir yerden çıkıp kaynayan yağmuru, yer altındaki hazineleri ve defineleri, ölüleri, haşerâtı, sürüngenleri ve benzerlerini bilir. Yine Allah Teâlâ beş duyu, iyi ve kötü gıdalar vâsıtasıyla beşeriyyet arzına/yerine giren helal ve haramı bilir.

“*Ve ondan çıkanı*” yâni deliğinden, mağara, in ve yuvasından çıkan hayvanı, ekinleri, bitkileri, kaynak sularını, madenleri, haşr sırasında yerden çıkacak olan ölüleri ve benzerlerini bilir. Yine beşeriyyet arzından çıkan beşeriyyetten doğan sıfatları, güzel ve çirkin amelleri bilir.

Melek, kitap, kader, rızık, bereket, yağmur, kar, dolu, çiğ, şimşek, yıldırım ve benzeri *“gökten ineni...”* bilir. Yine kalb semâsından inen rûhânî feyizleri ve rabbânî ilhamları bilir.

Melek, temiz ruh, buhar, duman (gaz), duâ ve kulların amelleri gibi *“oraya çıkanı*” yükseleni “*bilir.*”

Burada (“فيها” buyrulmuş), “اليها” buyrulmamıştır. Çünkü ***“O’na ancak güzel sözler yükselir (ulaşır). Onları da Allah’a sâlih amel ulaştırır.”*** (Fâtır, 35/10) âyeti amellerin yükseleceği son yerin semâ değil Allah Teâlâ olduğuna işâret etmektedir. Şu halde “فى” harfinin zikredilmesi amellerin semâya nüfûz edip oradan yükseldiğini bildirmektedir.

Yine Allah Teâlâ günah ve takvânın izlerinden, dalâletin karanlığından ve hidâyetin nûrundan kalb semâsına yükselen şeyleri bilir.

Bazıları şöyle demiştir: Göklere yükselen, tövbe edenlerin feryâdı ve müflislerin âhıdır. Onların âhı seher vakitlerinde halvethâne mesâbesinde olan sînelerinden çıkıp rahmet dergâhına ulaşınca, hemencecik kabul edilir. Çünkü “*Günahkarların inlemesi bana tesbih edenlerin sesinden daha sevimlidir.*” buyrulmuştur.

Şeyhin tesbîhinin iniltisi makbul ise de,
Rindlerin dert dolu âhlarının makbûliyeti başkadır.

Dâvud (a.s.)’a şöyle vahiy geldi: “Ey Dâvud! Senden çıkan zelle/kusur, senin için son derece mübarektir.” Dâvud şöyle seslendi: “Ey yüce Rabbim! Zelle/kusur nasıl mübarek olabilir?” Hak Teâlâ buyurdu: “Ey Dâvud! O zelleyi/kusuru işlemeden önce dergâhımıza gelirken hükümdar edasıyla gelirdin, naz ile ve yaptığın tâatin övüncüyle. Şimdi ise kul gibi geliyorsun, ıstırap ve müflislikten ötürü yakarışla.”

Allah kendisine hamd edenleri ve dostluğuna kabul ettiklerini “*esirgeyendir,”* kullukta kusur edenleri ve dostlarının günahlarını “*bağışlayandır.”*

İşte Allah yaratma, mâlik olma, tasarruf etme, hikmet, ilim, rahmet, mağfiret ve benzeri yüce sıfatlara sahip olunca artık mutlak hamd ve övgü de yalnız O’na âid olur.

Hamd, nimet olsun, ilim ve kerem gibi başka bir şey olsun irâde ve ihtiyar ile yapılan güzelliği ta’zim maksadıyla senâ edip övmektir. İnsanların “İslam dininden dolayı

Allah’a hamdolsun.” demelerinin mânâsı ise ‘dîni öğretmesinden ve ona muvaffak kılmasından dolayı Allah’a hamd olsun.’ demektir.

Sözlü hamd, Allah Teâlâ’nın peygamberlerinin diliyle kendi zâtını övdüğü sözlerle, hak üzere dilin hamd ve övgüde bulunmasıdır. Fiilî hamd, Allah’ın rızasını taleb ederek bedenî amelleri yerine getirmektir. Hal ile yapılan hamd, ma’rifetlerle ve ilâhî ahlak ile muttasıf olmaktır. Mihnet ve sıkıntı zamanında hamd, Allah’ın hükmüne razı olmaktır. Nimet zamanında hamd ise şükretmektir. Onun için genişlik zamanında görünen/zâhir olan nimete bakılarak “Nimet veren ve lütufta bulunan Allah’a hamd olsun.” denir. Yine nimetlerin artmasını umarak “اَلشُّكْرُ لِلّٰهِ Şükür Allah’adır, Allah’a mahsustur.” denir. Darlık ve sıkıntı zamanında gizli/bâtın olan nimete bakılarak “اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى كُلِّ حَالٍ (Her hâlükârda Allah’a hamd olsun)” denir, fakat sıkıntının artması endişesiyle “اَلشُّكْرُ لِلّٰهِ” denilmez. Çünkü Allah Teâlâ: ***“Eğer şükrederseniz elbette size nimetimi artıracağım.”*** (İbrahim, 14/7) buyurmaktadır. Nimete hamd etmek bedene nisbetle ruh gibidir. Şu halde mutlaka onu diri tutmak lâzımdır.

Allah’ın san’atını ta’zim ve nimetinin şükrünü yerine getirme konusunda en ihâtalı söz, “اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ” sözüdür. Bundan dolayı bu söz, her hutbenin/hitabın süsü, her medhin başlangıcı ve her övgünün fâtihası ve açışı, kendisiyle başlanan her sûrenin diğer sûrelere göre fazîlet ve üstünlük sebebi kılınmıştır. Bir hadiste şöyle vârid olmuştur. *“اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ” sözü ile başlamayan her söz kesiktir/bereketsizdir.”*[3]

Celal ve ikram sıfatlarıyla
Her sözden önce hamd yalnız Allah’a mahsustur
O’na yapılan hamd, söz başının tâcıdır
Eski ve yeni her yazının sadrıdır

Fütûhu’l-Harameyn’de der ki:

Himmet sahiplerinin önemsedikleri en güzel şey
Velî-nimetimiz olan Allah’ı güzel zikirle yâd etmektir.
O’nun nimetleri hayal sınırları dışında olduğuna göre
Dille bunun şükrü nasıl edâ edilir?
Onun bizlere ikram ettiği nimetler, bizim ettiğimiz şükürden fazladır
Şükür de zaten Allah’ın nimetlerinden bir nimettir

Rifâa b. Râfi’ (r.a.)’dan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.) ile beraber namaz kılıyorduk. O rükûdan başını kaldırıp “سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنْ حَمِدَهُ *(Allah kendisine hamd edenin hamdini işitir)”* buyurunca arkasından bir adam “رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ (Ey Rabbimiz! Bütün hamdler sana mahsustur Çok,

temiz ve bereketli hamd ile sana hamd ederiz.) dedi. Peygamber (s.a.) namazı bitirince "*Az önce konuşan kimdi?*" diye sordu. Adam: "Benim" dedi. Bunun üzerine Efendimiz (s.a.): "*Otuz küsur meleğin bu tesbihten hâsıl olan sevabı ilk önce hangisi yazacak diye koşuştuklarını gördüm.*" buyurdu.[4]

Bu kadar sayıda bir melek topluluğunun bu sevabı yazmaya koşmaları bu tesbihat kelimelerinin harflerinin sayısına binâendir. Çünkü her harfin söylenişi sırasında sûretini ibkâ ve isbât eden bir ruhu vardır. Şu halde suretler ruhlarla beka kazanır. Yine amel işleyenlerin niyetleri ve nefislerinin teveccühleri ile o amel işleyenlerin himmetlerinin en son ulaştığı yere yükselir.

Meleklerin de bir takım mertebeleri vardır. Onlardan bazıları kudsî nurlardan ve küllî ruhlardan yaratılmıştır. Yine bazıları sâlih amellerden ve hâlis zikirlerden yaratılmıştır. Bazıları zikir kelimelerinin, bazıları zikir harflerinin, bazıları mükerrer olmayan harflerin ve bazıları amellerin rükünlerinin sayısına göre yaratılmıştır. Elbette bütün bunlar zikredenlerin istîdâdı, rûhî kuvvetleri ve yüksek himmetleri kadardır.

Mezkur hadiste bir takım amelleri hafaza melekleri ile beraber başka meleklerin de yazdığına delil vardır. Sâlih amelleri yazma konusunda mele-i a'lâ (yüce topluluk) kendi aralarında tartışırlar ve mertebelerine göre âdemoğullarının amelleri yazılana kadar onları muhâfaza ederler. Bu hadîsin sırrının açıklaması, **Sadreddin Konevî** (k.s.)'un *Şerhu'l-Erbaîne hadîsen* adlı eserindedir.[5]

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ ۖ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ الْغَيْبِ ۖ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَٰلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٣﴾

3. İnkârcılar: "Kıyâmet bize gelmeyecek" dediler. De ki: "Hayır! Gaybı bilen Rabbim hakkı için o, mutlaka size gelecektir. Göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile O'ndan gizli kalmaz. Bundan daha küçük ve daha büyüğü de şüphesiz, apaçık kitaptadır *(yazılıdır)*.

"İnkârcılar: "Kıyâmet bize gelmeyecek" dediler."

Kıyâmetin hesabı çok hızlı olduğu için zamanın cüzlerinden bir cüz olan saate benzetilerek kıyâmete "saat" denilmiştir. *el-İrşâd*'da der ki: "Kâfirler burada "bize" derken sadece kendilerini yahut muasırlarını değil bütün bir beşeriyeti kasdetmişler. Aynı şekilde kıyâmetin gelmeyeceğini söylemekle gerçekleşecek olmakla birlikte kendilerine gelmeyeceğini değil tamamen varlığının olmadığını kasdetmişlerdir. Kıyâmet hakkında böyle bir ifâde kullanmaları, kendilerinin kıyâmetin gelişiyle tehdit edilmelerinden dolayıdır. Bir de gelecekte olacak işlerin var olması, özellikle beklenen zamanın cüzleri ancak o zamanın gelmesi ve hazır olmasıyla gerçekleşir.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Ba'si/yeniden diriltilmeyi inkâr edenler iki kısımdır. Bir

kısmı şöyle dediler: "***Kıyâmetin ne olduğunu bilmiyoruz onun bir tahminden ibaret olduğunu sanıyoruz, (onun hakkında) kesin bir bilgi elde etmiş değiliz.***" (el-Câsiye, 45/32) Yâni biz kıyâmetin (olacağı) hususunda şüphe içindeyiz. Onun gerçekleşeceğine dair yakîn/kesin bir bilgiye sahip değiliz. Âlemlerin Rabbi ise şöyle buyurur: Kulun îmânı, kıyâmet günü/dirilme ve âhirete şeksiz şüphesiz îman etmekle doğru olur. Nitekim âyette "***Âhiret gününe de kesinkes inanırlar.***" (el-Bakara, 2/4) buyrulmuştur. Bir diğer topluluk şöyle der: "*Kıyâmet bize gelmeyecek"* Böyle bir şey olmayacak da.

"De ki: "Hayır! Gaybı bilen Rabbim hakkı için o," kıyâmet *"mutlaka size gelecektir."*

Bu ifâde onların sözlerini reddetmekte, onların yok saydıkları kıyâmetin varlığını ve geleceğini ispat etmektedir. Yâni kıyâmet mutlaka gelecektir demektir.

Lübâb'da şöyle denilmiştir: "**Ebû Süfyân** Lât ve Uzzâ'ya yemin ederek yeniden diriltilme (ba's ve nüşûr) yoktur." dedi. Hak Teâlâ şöyle buyurdu: "Ey Habîbim, sen de yemin et ve *"De ki: "Hayır! Gaybı bilen Rabbim hakkı için o, mutlaka size gelecektir."*

"Mutlaka size gelecektir" ifâdesi kendisinden öncesini te'kid etmektedir. "*Gaybı bilen*" ifâdesi "*Rabbim*"in sıfatı veya ondan bedeldir. Bu ifâde de te'kidi kuvvetlendirmektedir. Yâni Allah Teâlâ şunu murad etmektedir: Kıyâmet gaybe âit hususlardandır. Allah Teâlâ ise gaybları bütünüyle bilir.

Gayb yaratılmışlardan bilgisi gâib/gizli olandır. Bazıları der ki: "alaka (aşılanmış yumurta) nutfede gaybdır/gizlidir. Mudga (bir çiğnem et parçası) alakada gizlidir. İnsan ise bütün bunlarda gizlidir. Su havada gizlidir, bitki suda gizlidir. Hayvan bitkide gizlidir. Yine insan bütün bunlarda gizlidir. Allah Teâlâ insanı bütün bu gayblardan/gizliliklerden ortaya çıkartmıştır. Yine insan ölüp toprakta kaybolduktan sonra Allah onu tekrar diriltip ortaya çıkartacaktır.

Burada Peygamber Efendimiz'e yemin etmesinin emredilmesinin faydası, inatçı kâfirlerin öne sürecekleri hiçbir özür ve mazeret kalmaması içindir. Çünkü onlar Hz. Peygamber (s.a.)'in emin, güvenilir ve yalan yere yemin etmek şöyle dursun, onun her türlü yalan lekesinden bile temiz olduğunu biliyorlardı. O'nu ancak kibirlerinden dolayı tasdik etmemişlerdi.

Bu inkâr ve yalanlama, yalancı ve yalanlayıcı nefislerin tabiatıdır. Zaten Allah Teâlâ kimi yardımsız bırakıp nefsinin tabiatına havale ederse artık ondan inkârdan başka bir şey meydana gelmez. Allah kimin de kalbine inâyet nazarıyla bakarsa, artık o kişi Allah Teâlâ'nın: "*De ki: Hayır! Gaybı bilen Rabbim hakkı için o, mutlaka size gelecektir."* âyetini işittiği zaman ondan ancak ikrar ve hakkı söylemekten başka bir şey ortaya çıkmaz.

"Göklerde ve yerde" bulunan *"zerre miktarı"* küçük bir karınca veya toz zerresi kadar *"bir şey bile O'ndan gizli kalmaz."* O'nun ilminden uzak olmaz, kaybolmaz.

"اَلْعُزُوبُ" Uzak olmaktır. "اَلْعَازِبُ" ise ot toplamak için uzaklaşan ve ailesinden uzaklaşan

kimse demektir. “اَلْمِثْقَالُ” ise kendisiyle tartı yapılan ağırlık birimidir. (Terazide) her mukabil ağırlığa verilen isimdir. Nitekim *el-Müfredât*’ta böyle geçmektedir. “اَلذَّرَّةُ (zerre), küçük kırmızı karınca veya güneş ışığında görülen toz zerrecikleridir.

“Göklerde ve yerde” ifâdesinde Allah Teâlâ’nın ruhları ve cisimleri bildiğine işâret vardır.

“*Bundan*” miktardan “*daha küçük ve daha büyüğü de şüphesiz, apaçık kitaptadır”* her şeyi izhar eden levh-i mahfuzda yazılmış ve tesbit edilmiştir.

Her şeyin levh-i mahfuzda yazılmış olması unutma endişesiyle değil muhatapların âdetine göre cereyan etmiştir. Bir de üzerinden uzun asırlar ve zaman geçse de onda bir bozulma olmadığının bilinmesi içindir.

لِيَجْزِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِۜ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَر۪يمٌ ﴿٤﴾

4. Allah, inanıp iyi işler yapanları mükâfatlandırmak için *(her şeyi açık bir kitapta tesbit etmiştir)*. Onlar için büyük bir mağfiret ve güzel bir rızık vardır.

“Allah, inanıp iyi işler yapanları mükâfatlandırmak için (her şeyi açık bir kitapta tesbit etmiştir).” cümlesi, üçüncü âyetteki “*(kıyâmet)* ***mutlaka size gelecektir.***” ifâdesinin illetini/sebebini ortaya koymakta ve kıyâmetin getirilmesini gerektiren şeyin ne olduğunu bildirmektedir. Şu halde âyet başındaki “lâm” aklen illet için, şer’an da maslahat ve hikmet içindir.

“Onlar” îman ve amel ile vasfedilenler *“için”* bu sebeple dünyada *“büyük bir mağfiret”* hiçbir beşerin âzâde olmadığı onlardan sâdır olan hatalara örtme/gizleme, yok etme *“ve”* âhirette yorgunluk ve başa kakmanın olmadığı *“güzel bir rızık vardır.”*

وَالَّذ۪ينَ سَعَوْ ف۪ٓي اٰيَاتِنَا مُعَاجِز۪ينَ اُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رِجْزٍ اَل۪يمٌ ﴿٥﴾

5. Âyetlerimizi hükümsüz bırakmak için yarışırcasına uğraşanlar için de, en kötüsünden, elem verici bir azap vardır.

Reddetmek, karalamak, insanları tasdik etmekten alıkoymak sûretiyle Kur’ânî *“âyetlerimizi hükümsüz bırakmak için yarışırcasına uğraşanlar için de,”* bizim elimizden kurtulmak üzere yarışanlar için; *Bahru’l-ulûm*’da belirtildiği üzere “kendi iddiâlarınca ve takdirlerince bizim elimizden kurtulacaklarını, İslâm’a kurdukları hilelerinin kendilerine yeteceğini zannedenler için…

el-Müfredât’ta der ki: “اَلسَّعْيُ” koşmaksızın hızlıca yürümektir. İyi olsun kötü olsun her işte çalışıp gayret göstermek için kullanılır. “مُعَاجِزٌ” başkasını âciz kılandır. Yâni bizi âciz bırakacaklarını zan ve takdir edenler için demektir. Çünkü onlar diriliş, haşr-neşr

olmadığını, dolayısıyla kendileri için sevab ve ceza olmayacağını zannettiler. Bu âyet mânâ bakımından şu âyete benzer: ***“Yoksa kötülükleri yapanlar bizden kaçabileceklerini mi sandılar?”*** (el-Ankebût, 29/4)” *el-Müfredât*’ta başka bir yerde şöyle denilmiştir: “Yâni bizim indirdiğimiz âyetler hakkında bize acziyet izhâr ve ispat etmek için gayret edenler için.”

Bu yüzden *“en kötüsünden, elem verici*” elem vermesi şiddetli “*bir azap vardır.”*

“اَلرِّجْزُ” kötü azab demektir. Yâni onlara kötü azâb cinsinden bir azab vardır. “اَلرِّجْزُ” kelimesi pislik, şirk ve putlar mânâsına da gelir. Nitekim Allah Teâlâ: “وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ” ***“Putları terk et!”*** (el-Müddessir, 74/5) buyurmuştur. Çünkü putlar insanı azaba sürükler. Kezâ “وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ ***şeytanın pisliğini (verdiği vesveseyi) sizden gidermek… için***” (el-Enfâl, 8/11) âyetinde şeytanın hilesini “رِجْزٌ” diye isimlendirmiştir. Çünkü o azabın sebebidir.

el-Müfredât’ta der ki “اَلرِّجْزُ” kelimesinin asıl anlamı titremektir. Bu kelime âyette “ اَلزَّلْزَلَةُ (sarsıntı)” kelimesi gibidir/ona benzer.

وَيَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقَّ ۙ

وَيَهْدِي إِلَى صِرَاطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿٦﴾

6. Kendilerine ilim verilenler, Rabbinden sana indirilenin *(Kur’an’ın)* gerçek olduğunu bilir; onun, mutlak galip ve övgüye lâyık olan *(Allah’ın)* yoluna ilettiğini görürler.

Bu âyet yeni bir söz başlangıcı olup Allah’ın âyetlerini iptal etmeye çalışan câhillere karşı ilim sahiplerini şâhid ve delil göstermek için getirilmiştir. *“Kendilerine ilim verilenler,”* Yâni Rasûlullah (s.a.)’in ashâbından ilim sâhibi olanlar ve ümmetin âlimlerinden onlara tâbi olanlar veya ehl-i kitab âlimlerinden **Abdullah b. Selam** ve **Ka’bu’l-Ahbâr** ve benzerleri.

Birinci görüş daha açıktır. Çünkü sûre Mekkî’dir. Nitekim *et-Tekmile*’de böyle geçmektedir.

“*Rabbinden sana indirilenin”* yâni nübüvvet, Kur’an ve hikmetin “*gerçek olduğunu bilir; onun, mutlak galip ve övgüye lâyık olan (Allah’ın) yoluna ilettiğini görürler.”* Bu yol tevhid ve takvâ elbisesini giyinme yoludur.

“Azîz ve Hamîd olan(Allah’ın) yolu” ifâdesi hem korku (rahbet) hem de teşvik (rağbet) ifâde eder. Çünkü Azîz/mutlak galib olan kendisini yalanlayandan intikam alır. Hamîd/övgüye lâyık olan ise kendisini tasdik edeni mükâfatlandırır.

Buradan anlaşılmaktadır ki İslâm dini, Melik ve Allâm (her şeyin mâliki ve her şeyi

bilen) Allah’ı tevhîd, iki dünyada izzete, Hakk’a yakınlığa, vuslata ve ayn makamında rü’yete ulaşmanın yoludur. Aynı şekilde inkâr ve yalanlama ise hem dünyada hem de âhirette yerilmenin, zillete düşmenin Hak’tan uzaklığın, kovulmanın, hâzır/uyanık kalblerin ve Hakk’a nazar eden yüzlerin gördüklerinden perdelenme sebebidir.

Büyüklerden birisi (**Necmeddîn Dâye**) şöyle demiştir: Allah Teâlâ bu (beşinci) âyetle bazı filozoflara işâret etmektedir ki onlar şöyle diyorlardı: “Muhammed (s.a.) Arap hakîmlerinden bir hakîm idi. Bu nâmûs-i ekberi ortaya koydu.” Onlar “nâmûs-i ekber” sözü ile peygamberliği ve şeriatı kasdediyorlardı. Kur’ân’ın O’nun sözü olduğunu ve O’nun tarafından söylendiğini iddiâ ediyorlardı. Onlar bu ifâde ettikleri ile hakkı iptal edip ortadan kaldırma ve bâtılı ispat sadedinde tam bir gayret içinde uğraşıyorlardı. Bu kimseler için kovulmanın ve uzaklaştırılmanın en kötüsü vardır. Çünkü peygamberliği karalamak diğer hususları karalamak gibi değildir.

Tekrar ve araştırma yoluyla insanlar tarafından değil de Allah tarafından mevhibe olarak kendilerine ilim verilenlere gelince, onlar nübüvvet, Kur’an ve hikmetin Allah tarafından hak ve gerçek olduğunu bilirler. Bunlar Hak Teâlâ tarafından kendilerine verilen ilmin nuruyla baktıkları için bu gerçekliği görürler. Çünkü hak ancak hak ile görülür. Nitekim nur da ancak nur ile görülür. İşte hak hak ile görülünce, hak, hak ehline ve hak taliplerine hak yolu gösterir/hidâyet eder. “*O’nun, mutlak galip ve övgüye lâyık olan (Allah’ın) yoluna ilettiğini görürler.*” ifâdesi de bunu anlatmaktadır. O Azîz/mutlak gâlibdir, çünkü O ancak O’nunla ve O’nun hidayet edip yol göstermesiyle bulunur. O Hamîd’dir/övgüye lâyıktır, çünkü matlubunu bulmadan tâlibi geri çevirmez. Nitekim O kudsî bir hadîste şöyle buyurmuştur: *“Bilesiniz ki beni arayan beni bulur.” Musa (a.s.) “Ya Rab! Seni nerede bulurum? dedi. Allah Teâlâ “Ey Musa! Beni kasdettiğin/bana yöneldiğin zaman bana ulaşmış olursun.”*[6]

Molla Câmî der ki:

Gönül levhasında Hak’tan gayrı ne varsa sil at
Halktan geç, tamamen Hak ile ol
Himmet yükünü can ülkesine götür
Gayrin yüzüne nisyan çizgisi çek
Hevâ ve hevesten gönlünü kopar
Gönül yüzünü Hakk’a döndür, yeter

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلَى رَجُلٍ يُنَبِّئُكُمْ إِذَا مُزِّقْتُمْ كُلَّ

مُمَزَّقٍ إِنَّكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿٧﴾

7. Kâfir olanlar *(kendi aralarında)* şöyle dediler: “Çürüyüp paramparça

olduğunuz vakit yeniden dirileceğinizi söyleyerek haber veren kişiyi gösterelim mi?”

“Kâfir olanlar” öldükten sonra diriltilmeyi (ba’s) inkâr eden Kureyş kâfirleri alaycı bir şekilde kendi aralarında *“şöyle dediler: “Çürüyüp paramparça olduğunuz”* yâni öldüğünüz, cesedleriniz toz toprak hâline gelecek şekilde darmadağınık ayrıldığı *“vakit yeniden dirileceğinizi*” yaratılışta yenileneceğinizi “*söyleyerek”* çok ilginç ve şaşılacak bir şeyi anlatarak size “*haber veren kişiyi gösterelim mi?”* delâlet edelim, nişan gösterelim mi?

Onlar “رَجُلٍ (kişi)” sözü ile Hz. Peygamber (s.a.)’i kasdediyorlardı. Onlar alay ve istihzâ maksadıyla bu kelimeyi nekre/belirsiz olarak kullanmışlardır.

“جَدِيدٌ” kelimesi Basralılara göre faîl vezninde fâil mânâsınadır. Kûfelilere göre mef’ûl mânâsına, “جَدَّ النَّسَّاجُ الثَّوْبَ (dokumacı elbiseyi kesti)” ifâdesinden gelmektedir. *el-Müfredât*’ta der ki: “Elbiseyi düzeltmek maksadıyla kestiğin zaman “جَدَدْتُ الثَّوْبَ ”denir. “ثَوْبٌ جَدِيدٌ” ifâdesinin asıl anlamı kesilmiş elbise demektir. Sonra yeni inşâ ve ihdâs edilen her şey için kullanılmıştır. “اَلْخَلْقُ الْجَدِيدُ” ikinci yaratılışa işârettir. “اَلْجَدِيدَانِ” ise gece ve gündüzdür.

اَفْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَمْ بِه۪ جِنَّةٌ ۜ بَلِ الَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ فِي

الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْبَع۪يدِ ﴿٨﴾

8. “Acaba o, yalan yere Allah’a iftira mı etmiştir? Yoksa onda delilik mi var?” *(dediler)*. Hayır! Âhirete inanmayanlar azaptadırlar ve derin bir sapıklık içindedirler.

“Acaba o,” söyledikleri şeylerde *“yalan yere Allah’a iftirâ mı etmiştir?”* Yâni Muhammed (s.a.) Allah’a yalan mı uydurdu?

Bu söz de kâfirlerin sözlerindendir.

İftirâ ile yalan arasındaki fark şudur: İftirâ, kişinin yalanı kendi sözü olarak uydurmasıdır. Yalan ise bazen başkasını taklîd şeklinde de olabilir. İftirânın mânâsı, yalan düzmektir.

“Yoksa onda delilik mi var?” (dediler).” Yâni O’nda söylediği bu sözleri kendisine vehmettiren ve kasıt olmadan onun diline söyleten bir delilik mi var?

Delilik, nefis ile akıl arasına giren bir mânidir.

Kâfirlerin iddiâlarına göre bu söz, yalan haberi iki çeşidine tahsis etmektedir: Bunlardan biri kasden yalan söylemektir ki iftirâ ile kasdedilen budur. Diğeri ise kasıtsız yalan söylemektir. Delilik ile kasdedilen budur. Bu durumda “*Yoksa onda delilik mi var?*” sözünün mânâsı, ‘Yoksa iftirâ etmedi mi?’ demektir. Böylece iftirâ

etmemek delilik olarak ifâde edilmiştir. Çünkü deli iftirâda bulunmaz. Yalan kasıtlı olur. Delinin ise kasdı olmaz. Buna göre delilik halinde haber veren, umûmî yalanın değil, özel iftirânın hissedarıdır.

Sonra Allah Teâlâ onların bu şüpheli ve tereddüdlü sözlerine cevap vererek şöyle buyurdu: "*Hayır! Âhirete inanmayanlar"* Yâni onların iddiâ ettikleri gibi Muhammed (s.a.) iftirâ ve delilikle ilgisi yoktur. O bunların ikisinden de beri ve uzaktır. Bilakis bu sözü söyleyen, haşr ve neşri inkâr edenler âhirette *"azaptadırlar ve"* dünyada *"derin bir sapıklık içindedirler."* Yâni onlar bu durumdan kurtulmaları umulmayacak şekilde doğrudan ve hidâyetten uzaktırlar.

Burada sapıklığın uzak olarak vasfedilmesi mübâlağa için mecâzî isnad kabilindendir. Çünkü uzak olma, sapık olan kişinin vasfıdır. Zira doğru yoldan uzaklaşan odur. Doğru yoldan uzaklaştıkça da daha sapık olur.

Burada azâbın, onun mûcip ve müsebbibi olan sapıklıktan önce zikredilmesi, onları kötü edecek şeyi açıklama hususunda acele etmek içindir.

Zarfın mazrûfu kaplayıp kuşatması gibi azab ve sapıklık da onları kuşatıcı kılınmıştır. Çünkü azab sebepleri hep onlarla beraber olunca sanki onlar hep azabın ortasındadırlar.

Ayette "هم (onlar)" zamiri yerine (الَّذِينَ) ism-i mevsûlünün konulması, onların cür'et ettiği şeyin (Hz. Peygamber (s.a.) hakkında söyledikleri sözlerin) sebebinin âhireti ve oradaki çeşit çeşit azabı inkâr etmeleri olduğuna dikkat çekmek içindir. Eğer böyle olmasaydı azab endişesiyle bunu yapmazlardı.

Ayetin hulâsâsı gerçek deliliği onlara isbât etmektir. Çünkü azâbın olacağından ve azâbı gerekli kılan dalâletten gaflet, asıl deliliktir. Hem de ne delilik! Akıl bozukluğudur, hem de ne bozukluk! Çünkü onların anlayış ve idrâkleri tam ve kâmil olsaydı işin hakîkatini anlarlar ve böyle kötü sözlere cür'et etmezlerdi.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: Nasıl ki küçük bir çocuk esir alınıp yabancı bir ülkeye götürüldüğünde -ona hatırlatılsa bile- asıl vatanını hatırlamayacak kadar unutursa, aynı şekilde katı kalpli insanın nefsi de kendisine hatırlatılsa bile asıl vatanı olan âhireti hatırlayamaz ve onu inkâr eder. O konuda söylediklerini de alaycı olarak söyler. Düşünmez ki o Âdem (a.s.)'ın sulbünden çıkartılmış bir zerre iken bütün cüzleri darmadağın idi. Nasıl Allah onun darmadağın olan şahsının cüzlerini bir araya getirdi ve onu yeni bir mahlûk kıldı! İşte aynı şekilde Allah Teâlâ onun (ölünce) dağılan cüzlerini yeniden diriltmek (ba's) için bir araya getirir.

Onun emriyle yokluktan varlık ortaya çıktı
O'ndan gayrı yok olanı kim var edebilir?
Sonra adem/yokluk bilinmezliğine götürür
Oradan mahşer sahrasına götürür
Âdemin toprağına ruh verir
O anda Âdemin toprağı dirilir
Bir kimse ölümden sonra dirilmenin benzerini görmek isterse

Yeşerirken yeşilliğe bakmasını söyle
Çünkü sonbahar sonrası birkaç gül açar
Bahar mevsiminde ise yer şarap gibi coşar

اَفَلَمْ يَرَوْا اِلٰى مَا بَيْنَ اَيْديهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ مِنَ السَّمَاۤءِ وَالْاَرْضِ ۜ اِنْ
نَشَأْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْاَرْضَ اَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِنَ السَّمَاۤءِ ۜ اِنَّ
فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِكُلِّ عَبْدٍ مُنٖيبٍ ﴿٩﴾

9. Onlar, gökte ve yerde önlerine ve arkalarına bakmıyorlar mı? Dilesek onları yere batırırız, ya da üzerlerine gökten parçalar düşürürüz. Şüphesiz bunda *(Rabbine)* yönelen her kul için bir ibret vardır.

"Onlar, gökte ve yerde önlerine ve arkalarına bakmıyorlar mı?" "Fâ" harfi mukadder bir cümleye atıf içindir. Yâni onlar azabı peşinden getiren böyle çirkin işler mi yaptılar ki kendilerine hiç kaçacak yer bırakmayan, kendilerini her taraftan kuşatan göğe ve yere bakmıyorlar mı? Çünkü onlar nerede olurlar ve ne tarafa giderlerse gökler ve yerler onların önlerinde, arkalarında, sağlarında ve sollarındadır.

Sonra Allah Teâlâ gökler ve yer tarafından gelecek beklenen tehlikeyi beyan etti ve şöyle buyurdu:

İşledikleri suçların gereği olarak *"dilesek"* Kârun'u yere batırdığımız gibi *"onları yere batırırız, ya da"* işledikleri cürümler sebebiyle hak ettikleri için Eyke halkının üzerine düşürdüğümüz gibi *"üzerlerine gökten parçalar düşürürüz."*

"كِسْفَةٌ" kelimesinin çoğulu olan "الكِسَف" kelimesi lâfiz ve mânâ bakımından "قِطَعٌ" kelimesi gibidir. *el-Müfredât'*ta der ki: "اَلْكِسْفَةُ"nin mânâsı bulut, pamuk ve benzeri seyreltilmiş cisimlerden bir parça demektir."

Gökten parçalar düşürmenin mânâsı ateşten parçalar düşürmektir. Nitekim Şuayb (a.s.)'ın kavmi olan Eyke halkı böyle helâk olmuştur. Bu kavim bağlar, bahçeler, ağaç ve ormanlara sahipti. Allah Teâlâ onlara şiddetli bir sıcak gönderdi. Sonra bir bulut gördüler, gölgelenmek üzere bulutun altında toplandılar. Bulut onların üzerine ateş yağdırdı da yanıp kül oldular.

"Şüphesiz bunda" bakanı her yönden kuşatması bakımından zikredilen gökte ve yerde veya zikredilenleri ifâde eden tilâvet olunan bu vahiyde "*(Rabbine) yönelen"* şânı, inâbe ve Rabbine dönmek olan *"her kul için bir ibret"* açık bir delâlet *"vardır."* Çünkü kul göğü ve yeri ya da zikredilen vahyi düşündüğünde çirkin işleri yapmaktan geri durur ve Allah Teâlâ'ya yönelir.

el-Müfredât'ta der ki: "اَلنَّوْبُ" bir şeyin tekrar tekrar geri dönmesidir. Allah'a inâbe ise tevbe ile ve ameli hâlis kılarak Allah'a dönmektir."

Âyette tevbe ve inâbeye beliğ bir teşvik, cürüm ve cinâyetten men etme vardır. Korkan kul göz kırpacak kadar bir zaman bile Allah'ın kahr ve azâbından emin olamaz. Çünkü Allah Teâlâ her şeye kadirdir. Lûtfu da kahrı da âlemin zerrelerinden her bir zerrede kula ulaştırır.

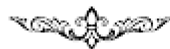
İbrâhim Edhem (k.s.) der ki: "Kul tevbesinde sâdık olduğu zaman münîb/Hakk'a yönelmiş olur. Çünkü inâbe tevbenin ikinci derecesidir." **Ebû Saîd Kuraşî** der ki: "Münîb kendisini Allah'tan meşgul edip alıkoyan her şeyden Allah'a dönendir." Bazıları der ki: İnâbe, O'ndan başka bir şeyden değil, O'ndan O'na dönmektir. Kim O'ndan başkasından O'na dönerse inâbenin iki tarafından birini zâyi etmiş olur. Gerçek münîb, Allah'tan başka mercii/dönecek yeri olmayandır. Bu kişi dönüşünden de O'na döner. Sonra bu dönüşünün dönüşünden de döner. Artık hiçbir vasfı olmayan bir karaltı olarak Hakk'ın huzurunda kaim, aynu'l-cem'de müstağrak olarak kalır.

Seriy Sekatî (k.s.) der ki: "Ma'rûf Kerhî (r.h.)'ı rüyada gördüm. Allah'ın arşının altında kederli ve dehşete kapılmış bir hâlde idi. Hak Teâlâ'dan meleklere "Bu adam kimdir?" diye nidâ erişti. Melekler dediler ki: "Ey Rabbimiz, gerçek bilgi sahibi sensin." Hak Teâlâ şöyle buyurdu: "Ma'rûf bize olan sevgi ve muhabbetinden dolayı şaşkın bir hâldedir. Bizi görmeden kendine gelmez, cemâlimize kavuşmadan kendinden haberdar olmaz." İşte Allah'a dönmenin hakîkati budur.

İbrâhim b. Edhem (k.s.)'tan nakledilen şu hikâye de bu kabildendir: O bir haccında tavafta iken güzel yüzlü bir gençle karşılaştı. Güzelliği ve cemâli insanları hayrete düşürmüştü. İbrâhim b. Edhem o gence bakıp ağlamaya başladı. Arkadaşlarından birisi: ***"Biz Allah'ın kullarıyız ve O'na döneceğiz."*** (el-Bakara, 2/156) Şüphe yok ki şeyhin gönlüne gaflet düştü." dedi. Sonra "Efendim! Ağlamanın karıştığı bu bakış da nedir?" dedi. İbrahim b. Edhem şöyle cevap verdi: "Kardeşim! Ben Allah'a asla bozmaya muktedir olamayacağım bir söz verdim. Yoksa bu genci kendime yaklaştırır, ona selam verirdim. Çünkü o benim biricik oğlum ve gözümün nûrudur. Ben onu küçükken terk edip Allah Teâlâ'ya kaçmak/koşmak üzere vatanımdan çıktım. İşte gördüğün gibi o büyümüş, delikanlı olmuş ve hacca gelmiş. Ben ise Allah için terk ettiğim bir şeye tekrar dönmek hususunda Allah'tan utanırım." dedi ve ardından şu şiiri söyledi:

Sevdan uğrunda bütün bir halkı terk ettim.
Seni görmek için çoluk çocuğu yetim bıraktım.
Sevgi konusunda beni lime lime edip parçalasan,
Artık bu gönül senden başkasında sükûn bulmaz/karar kılmaz.

Bazıları der ki: "Nefsi terk etmek Hakk'a vuslattır. Nefisle vuslat ise Hakk'ı terk etmektir." Vuslat makamına ulaştırmak Allah'tandır.

[1]. **Kâfur**: Kâfur ağacının zamkından elde edilen beyaz ıtırlı madde.
[2]. Müslim, Cennet 18, 19; Dârimî, Rikak 104.
[3]. Ebû Dâvûd, Edeb 18.
[4]. Buhârî, Ezan 126.
[5]. bkz. H. Kâmil Yılmaz, Konevi, Kırk Hadis Şerhi, İstanbul 2010, s. 96 vd.
[6]. Zebîdî, İthâf, IX, 624.

DÂVÛD'A TARAFIMIZDAN BİR ÜSTÜNLÜK VERDİK

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوُ۫دَ مِنَّا فَضْلًاۜ يَا جِبَالُ اَوِّب۪ي مَعَهُ وَالطَّيْرَۚ وَاَلَنَّا لَهُ
الْحَد۪يدَۙ ﴿١٠﴾ اَنِ اعْمَلْ سَابِغَاتٍ وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ وَاعْمَلُوا صَالِحًاۜ
اِنّ۪ي بِمَا تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ ﴿١١﴾

10. Andolsun, Dâvûd'a tarafımızdan bir üstünlük verdik. "Ey dağlar ve kuşlar! Onunla beraber tesbih edin" dedik. Ona demiri yumuşattık.

11. Geniş zırhlar imal et, dokumasını ölçülü yap. *(Ey Dâvud hanedanı!)* İyi işler yapın. Şüphesiz ben, yaptıklarınızı görmekteyim, diye *(vahyettik)*.

"Andolsun, Dâvûd'a tarafımızdan bir üstünlük verdik." Allah Teâlâ Dâvud (a.s.)'a içinde başka harflerle bitişen bir harf olmayan bir isim vermiştir. Bu da Allah Teâlâ'nın Dâvud (a.s.)'ın gönül bağını bu dünyadan tamamen kestiğine, onu bir takım gizli ve âşikâr lütuf ve ihsanlarıyla şereflendirdiğine delâlet etmektedir. Çünkü isim ile müsemmâ arasında ancak hakikat ehlinin anlayabileceği bir münâsebet vardır. Ayrıca lakap ve isimlerin gökten indiği de bir gerçektir.

"اَلْفَضْلُ" ziyâdelik demektir. Tenvîn ile gelmesi tür bildirmek içindir. Yâni ister İsrâiloğulları'nın ister başka milletlerin peygamberleri olsun Dâvud (a.s.)'ın diğer peygamberlere bir çeşit üstünlüğü vardır. Nitekim ***"O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık."*** (el-Bakara, 2/253) âyeti buna delâlet eder. Bir kimsenin bir yönden üstün olması, diğer bir yönden başkasından aşağı olmasına ters düşmez.

Bu üstünlük, bundan sonra zikredilen dağların tesbîhi, kuşların hizmetine verilmesi ve demirin yumuşatılmasıdır. Bu ona özel bir mucizedir. Bu durum Dâvud (a.s.)'ın üstünlüğünün yalnız bunlardan ibaret olmasını gerektirmez. Çünkü Allah Teâlâ ona Zebur'u vermiştir. Nitekim Allah Teâlâ ona lütuf ve minnetini bildirme makamında: ***"Dâvûd'a da Zebur'u verdik."*** (en-Nisa 4/163) buyurmuştur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Dâvud (a.s.) ile bizim Peygamberimiz (s.a.) arasındaki fark şudur: Allah Teâlâ Dâvud (a.s.)'a fazlını/verdiği üstünlüğü nekre bir kelime (فَضْلًا) ile zikretmiştir. Bu fazîletin/üstünlüğün bir türüne ve bir kısmına delâlet eder. Bu da vâsıtasız gelen ilâhî feyizdir. Nitekim âyetteki "مِنَّا (tarafımızdan)" kelimesi buna delâlet eder. Bizim Peygamberimiz (s.a.) hakkında ise: وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ عَظ۪يمًا ***"Allah'ın lütfu sana gerçekten büyük olmuştur."*** (en-Nisa 4/113) buyurmuştur.

Büyüklükle vasfedilen bir üstünlük, o üstünlüğün kemâline delâlet eder. Yine “فَضْلُ اللّٰهِ (Allah’ın lütfu)” sözü de böyledir. Allah fazlı/lütfu kendisine izâfe edince artık bu bütün fazîletlere şâmil olur. Nitekim bir kimse “Falan kişinin evi bütün evlere şâmildir.’ demesi de bu kabildendir.” Bazı değişikliklerle *et-Te’vîlât*’tan yapılan nakil burada bitti.

“فَضْلًا” kelimesinin nekre yapılmasının ta’zim (hı ile tefhîm) için, “مِنَّا”nın da Dâvud (a.s.)’ın üstün kılındığı kimselerin peygamberlerden başkaları olduğu mülâhazasıyla onun zâtî azametinin izâfî azameti ile te’kid edilmesi için olması da mümkündür. Buna göre mânâ şöyle olur: ‘Biz Dâvud (a.s.)’a diğer insanlardan fazla olarak nübüvvet, ilim, kuvvet, mülk, güzel ses ve diğerleri gibi vâsıtasız büyük fazîlet/üstünlük verdik.’

“Ey dağlar ve kuşlar! Onunla beraber tesbih edin” dedik.”

“التَّأْوِيبُ” iki mânâya gelir: Birincisi nağmeli ses çıkarmak, sesi aksettirmek ve geri çevirmektir (tercî). Çünkü bu kelime dönmek demek olan “اَلْاَوْبُ”dendir. İkincisi gün boyu yürümektir. Birincisine göre âyetin mânâsı şöyle olur: “(Ey dağlar,) Dâvud (a.s.) ile beraber tesbîhi aksettirin/tekrarlayın, tekrar tekrar tesbih edin demektir.

Keşfü’l-esrâr’da der ki: “أَوِّبِى مَعَهُ” o tesbih ettiği zaman onunla beraber tesbih edin demektir. Bu ifâde Habeş lisânına göredir.” Tesbih ederken sesinizi Dâvûd’a geri döndürün. Yâni ona uyun, eşlik edin. Bu ise Allah Teâlâ’nın Mûsâ (a.s.)’ın ağacında kelâmı/konuşmayı yarattığı gibi dağlarda da Dâvud (a.s.)’ın sesi gibi ses yaratmasıyla olmuştur. Denilir ki: Dâvud (a.s.) her tesbih ettiğinde dağlardan da aynen tesbih eden bir kimseden duyduğu sesi duyuyor ve kendisi özel bir mu’cize olarak bu tesbihin mânâsını anlıyordu. İşte o vakitten itibaren dağlardan da ses duyulur olmuştur. Bu da dağın kendisinde seslenen kimseye karşılık vermesidir/yankı yapmasıdır.

Eğer “Hakikat ehline göre tüm eşyanın müşâhede ehlinden kâmil insanların duyup işittiği fasih bir dil ve açık bir lafız ile kendilerine âid bir tesbihi olduğu sâbittir. Öyleyse bu hususta Dâvud (a.s.) için bir fazîlet/üstünlük olmasının mânâsı nedir?” dersen, şöyle cevap veririm: Burada fazîlet/üstünlük, “مَعَ (beraber)” kelimesinin de delâlet ettiği üzere hârikulâde/alışılmışın dışında olarak dağların tesbîhte Dâvud (a.s.)’a muvâfakat etmeleridir.

Eğer dersen ki: “Hakikat ehli nezdinde âlemlerin zikirlerinin çeşit çeşit olduğu sâbit olmuştur. Sâlik ne zaman ki kendi meşgul olduğu zikri eşyadan işitirse, onun keşfi hayâlîdir, sahih değildir. Yâni onun hayâli kendisi için mevcûdâtta ikame edilmiştir ve bu keşfin hakîkati yoktur. Sahîh-hakîkî keşf ancak kişinin her şeyden, ondan başkasının zikrinden ayrı bir zikir işitmesidir.” Şöyle cevap veririm: Dağların tesbîhte Dâvud (a.s.)’a muvafakat etmeleri, dağların kendisinde Dâvud (a.s.) tarafından aynen olduğu gibi işitilen başka bir tesbihlerinin olmamasını gerektirmez.

İkincisine göre âyetin mânâsı şöyle olur: (Ey dağlar,) Dâvud (a.s.)’ın yürüdüğü yere onunla beraber yürüyün. Nereye giderse, ne zaman isterse onunla gidin. Dağın onunla

birlikte yola koyulması, hareket etmesi, Dâvud (a.s.)'ın mûcizesiydi.

Belki de tesbih veya yürümenin dağlara tahsis edilmesi dağların ricâlin/Allah yolunun erlerinin sûretleri olmaları sebebiyledir. Nitekim dağların yerinde sâbit olmaları buna delâlet eder.

Kuşları da Dâvud (a.s.)'ın emrine âmâde kıldık. Çünkü kuşların ona verilmesi onları onun emrine âmâde kılmak içindi. Yâni kuşları da onun emrine verdik ki o zikrettiği vakit ona muvâfakat/eşlik etsinler.

Âyette dağlar ve kuşlar akıllı varlıklar yerine konulmuş ve onlar gibi kendilerine nidâ edilmiştir. Çünkü canlı cansız her şey Allah'ın irâdesine boyun eğer ve emrine itâat eder. Bir bak ki kayaların tabiatı sertlik ve kuşların tabiatı uçup kaçmaktır. Buna rağmen Dâvud (a.s.)'a muvafakat etmişlerdir. Zikre muvâfakat etmeyen ve tesbihe boyun eğmeyen, vahşî hayvanların kaçtığı gibi hak ehlinin meclislerinden kaçan, bilakis onlara düşman orduları gibi inkâr ayakları ile hücum eden katı kalpliler bu kayalardan daha katı ve serttirler.

Molla Câmî *Fusûs Şerhi*'nde der ki: "Dağların ve kuşların tesbîhi Dâvud (a.s.)'ın tesbihi sebebiyledir. Çünkü Dâvud (a.s.)'ın tesbih ve tahmîdin mânâsına rûhuyla teveccühü kuvvetli olunca, bu durum onun uzuvlarına ve kuvvelerine sirâyet etti. Zira bunlar onun rûhunun mazharlarıdır. Onlardan da dağlara ve kuşlara sirâyet etti. Çünkü dağlar ve kuşlar hariçte/dış âlemde onun uzuvlarının ve kuvvelerinin sûretleridir. Şüphesiz dağlar ve kuşlar Dâvud (a.s.)'ın tesbîhiyle tesbih ederler. Onların tesbihlerinin faydası Dâvud (a.s.)'a döner. Yâni dağların ve kuşların tesbîhi Dâvud (a.s.)'ın tesbihinden neş'et ettiğinden elbette bu tesbihin sevabı ona döner. Yoksa dağlar ve kuşlar buna müstehak olmadıkları için onlara dönmez."

Hâsılı dilden yapılan zikir gider ruha ulaşır. Sonra zikirden hâsıl olan bu nur nefis dağlarına ve kalp kuşlarına akseder. Sonra zikre devam ile nefisten bedene akseder. Nihayet bu nur, bedenin zâhir ve bâtınının tüm cüzlerini kaplar. Sonra bedenin unsurî cüzlerinden, müfred olsun mürekkeb olsun anâsır-ı erbaaya (su, hava, toprak, ateş) akseder. Sonra bu bir nefisten birçok nefse akseder. Yâni nefs-i nâmiye, nefs-i hayevâniyye, nefs-i semâviyye ve nefs-i nücûmiyyeye akseder. Yine rûh-i insânîden ruhlar âlemine akseder. Nihayet âlemin mülk ve melekûtunun hepsini kaplar. "*Dağlar*" ve "*kuşlar*" ile mülk ve melekûta işâret edilmektedir. Böylece bütün bir âlem içinde bulunanlarla birlikte zikreden zâkire muvâfakat ederek zikreder. Sonra bu zikir mahlûkatı geçer ve âlemlerin Rabbi'ne yükselir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Ona ancak güzel sözler yükselir."*** (Fâtır, 35/10). Allah Teâlâ da onu zikreder. Böylece o zâkir ve mezkûr (zikreden ve zikredilen), Rabb'in ve O'nun yarattıklarının sıfatı ile muttasıf olur. Onun hakkında fazîlet/üstünlük Hak Teâlâ'nın mezkûru olması olur.

Sonra Allah Teâlâ ismi güzel, yüzü güzel ve sesi güzel olmayan peygamber göndermemiştir. Dâvud (a.s.)'ın sesi ise başkalarından cidden çok güzeldi. Nitekim Yusuf (a.s.) da başkalarına göre cidden çok güzeldi.

Dâvud (a.s.) ne zaman Zebur okumaya başlasa, yırtıcı ve vahşî hayvanlar yuvalarından çıkar onun gönül okşayan sesini dinlerlerdi. Kuşlar onun can bahşeden nağmeleriyle mustarip olup yuvalarından kendilerini atarlardı.

Gönül çekici sesiyle can tazelenir,
Ruh sınırsız tat alırdı
Erganun çalan iki büklüm felek,
Ondan daha güzel ses işitmemişti

Rivayete göre Dâvud (a.s.) tesbih ettiği zaman dağlar ona sesleriyle yardım eder/katılır, kuşlar başının üzerinde durup gönül çekici nağmelerle yardım ederlerdi. Kim onun sesini işitecek olsa, o nağmenin lezzetinden ötürü kendisinden geçerdi.

Benim mutribim çalmaya başlayınca,
Onun şevkinden ruh kuşu uçmaya başlardı

Kurtubî der ki: "Ses güzelliği Allah vergisidir. Fukahâdan bir çoğu cümlenin yapısını (mebnâ) bozup değiştiren ve mânânın sıhhatinden nazmı çıkaran bir lahn/edâ olmadığı sürece sesi süsleyerek ve nağme ile Kur'an okumayı güzel görmüşlerdir. Çünkü bu, gönüllerde rikkate ve haşyetin harekete geçirilmesine sebeptir." Nitekim *Fethu'l-Garîb*'de böyle geçmektedir.

Bir gece Dâvud (a.s.) kendi kendine: "Allah'a benzeriyle kimsenin ibâdet etmediği bir ibâdet edeceğim." dedi. Bunu söyleyip ibadet ve tesbihatla meşgul olmak için dağa gitti. Gece yarısı kendisine bir korku, ürperti geldi. O an âlemlerin Rabbi olan Allah dağa, Davud'un gönlünün sükûneti için tesbih ve tehlilde ona yardımcı olmasını emretti. Dağdan öyle bir tesbih ve tehlil sesi yükseldi ki Davud (a.s.)'ın sesi onun yanında bir hiç kaldı. Kendi kendine dedi ki:: "Bütün bu seslerle birlikte benim sesim nasıl duyulacak?!" dedi. Bunun üzerine bir melek indi. Dâvud (a.s.)'ın pazusundan tutup onu denize ulaştırdı. Melek ayağını denize koydu ve deniz yarıldı. Nihayet denizin altındaki yere ulaştı. Ayağını yine denizin altındaki yere koydu, nihayet o da yarılıp açıldı. Böylece yerin altındaki balığa ulaştı. Sonra balığın altındaki kayaya ulaştı. Ayağını bu kayanın üstüne koydu, o da yarıldı. Ortaya bir böcek çıktı. Böcek ses ve vızıltı çıkarıyordu. Melek Dâvud (a.s.)'a: "Ey Dâvud, işte senin Rabbin yedi kat yerin altında bu yerdeki bu böceğin vızıltısını duyuyor. Kayaların ve dağların sesleri arasında senin sesini nasıl duymasın?!" dedi. Dâvud (a.s.) bu durumu anladı ve makamına döndü.

Fakir (**Bursevî**) der ki:

İster açık ister gizli olsun
Hakk'ın katında her ses bellidir

Kim Hak'tan bir ses işitirse,
Kendi içinde mutlak suskun olur

Allah'ım kelâmını bize duyur.

"Ona demiri yumuşattık." "اَللِّينُ (yumuşaklık)" sertliğin zıddıdır. Cisimler hakkında, sonra mecâzen mânâlar için kullanılır. Yâni demiri ateşte kızdırmadan ve çekiçle dövmeden elinde istediği gibi evirip çevirdiği sanki mum, hamur ve nemli balçıkmış gibi ona yumuşattık. Yahut Dâvud (a.s.)'a verdiğimiz kuvvete nisbetle demiri ona diğer beşerî kuvvetlere nisbetle mum gibi yaptık, demektir. Dâvud (a.s.) cüsseli biri olmamakla birlikte pek kuvvetli idi. Sâd sûresinde Dâvud (a.s.) hakkındaki ***"kuvvet sahibi"*** (Sâd, 38/17) ifâdesiyle ilgili iki yorumdan birisi de budur.

اَنِ اعْمَلْ سَابِغَاتٍ وَقَدِّرْ فِى السَّرْدِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا اِنّ۪ى بِمَا

تَعْمَلُونَ بَص۪يرٌ ﴿١١﴾

11. Geniş zırhlar imal et, dokumasını ölçülü yap. *(Ey Dâvud hanedanı!)* Sâlih ameller işleyin. *(İyi işler yapın)* Şüphesiz ben, yaptıklarınızı görmekteyim, diye *(vahyettik)*.

"Geniş" tam geniş ve uzun *"zırhlar imal et"* diye emrettik.

el-Kâmûs'ta der ki: "سَبَغَ الشَّيْءُ سُبُوغًا" Bir şey yere kadar uzadı demektir. Nimetle beraber kullanıldığında nimetin geniş olması anlamındadır. "سَابِغَةٌ دِرْعٌ" tam ve uzun zırh demektir." "اِسْبَاغُ الْوُضُوءِ (abdesti eksiksiz ve tam almak)" ve "اِسْبَاغُ النِّعْمَةِ (nimeti tam/bol bol vermek)" ifâdeleri ondan mecaz olarak kullanılmıştır. Nitekim *el-Müfredât*'ta böyle geçmektedir.

İlk zırh yapan Dâvud (a.s.)'dır. Bundan önce zırhlar dövülmüş demir plakalar halindeydi. Denilir ki Dâvud (a.s.) İsrailoğullarına kral olunca tebdîl-i kıyâfetle halk arasına çıkar dolaşır ve insanlara: "Dâvud hakkında ne dersiniz?" diye sorardı. Onlar da Dâvud (a.s.)'ı överlerdi. İşte Allah Teâlâ ona insan sûretinde bir melek gönderdi. Dâvud (a.s.) âdeti üzere o meleğe de sordu. Melek: "Ne iyi adamdır. Ah bir hasleti olmasa!" dedi. Dâvud (a.s.) bu hasletin ne olduğunu sordu. Melek: "Keşke beytü'l-mâlden kendisi yemese ve âilesine de yedirmese. Eğer kendi el emeğiyle kazanıp bundan yese fazîletleri tamam olur." dedi. İşte o zaman Dâvud (a.s.) Rabbi'nden kendisini beytü'l-mâl'den müstağnî kılacak bir maîşet sebebi yaratmasını taleb etti. Allah Teâlâ da ona zırh yapma sanatını öğretti. Dâvud (a.s.) her gün bir zırh yapar ve

onu dört bin yahut altı bin dirheme satardı. Bunun iki bin dirhemini kendisinin ve ailesinin ihtiyaçları için harcar, geri kalanı İsrailoğulları'nın fakirlerine tasadduk ederdi. *Lübâb*'da Dâvud (a.s.) vefat ettiğinde hazînesinde bin zırh olduğu söylenmiştir. Bir hadîste: *"Dâvud (a.s.) kendi eliyle kazandığından başkasını yemezdi."*[7] buyrulmuştur.

Bu âyet ilim ve fazîlet ehlinin bazı san'atları öğrenmeleri gerektiğine delildir. Çünkü bu gibi işleri yapmak onların mertebelerini düşürmez. Bilakis bu şekilde onların fazîlet ve üstünlükleri daha da artar. Çünkü bu gibi san'atlarla uğraşmakla onların tevazuu ve başkalarından müstağnî oluşları artar. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Kişinin yediğinin en hayırlısı kendi eliyle kazandığıdır."*[8]

Şeyh Sa'dî der ki:

Karun gibi hazineye sahip olsan da,
Çocuğa el emeği ile kazancı öğret
Altın ve gümüş kesesi gün gelir boşalır;
Hüner kesesi boşalmaz

"Dokumasını ölçülü yap" "اَلسَّرْدُ" aslında deri vb. gibi kalın ve katı şeyleri delip dikmektir. Sonra demirin dizilmesi ve zırhların örülmesi için mecaz olarak kullanılmıştır. Nitekim *el-Müfredât*'ta böyle geçmektedir. Zırh ustasına "سَرَّادٌ" ve "زَرَّادٌ" denir. "سَرَدَ كَلَامَهُ" sözünü birbirine bağladı ve peş peşe söyledi demektir. Bu durum, söz anlaşılır olmaktan çıkmadığı sürece ancak makbul olur. Bu cümlenin mânâsı ise şöyledir: Zırhın halkaları birbiri ile uyumlu olacak şekilde onun dokumasını ölçülü yap. Onları dokurken ölçüye dikkat et. Yâni konumu/durumu uygun olsun diye eşit halkalar at. Yahut 'bütün vakitlerini zırh dokumaya harcama! Bilakis geçimini sağlayacak miktarla yetin. Kalan vakitleri ibadete sarf et.' Âyetin bundan sonrasına daha uygun olan da bu mânâdır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Allah Teâlâ burada Dâvud (a.s.)'ın kalbinin yumuşatılmasına, "*geniş zırhlar*" ile Dâvud (a.s.)'ın gönül pınarlarından fışkırıp dilinde zuhûr eden nice derin hikmetlere işâret etmektedir. (Ey Dâvud!) Sözü serd ve beyan etmekte insanların akıllarına göre hikmetle konuşarak ölçüyü koru."

Anlayışı kıtlara hikmetli nükteler söylemek,
Şüphesiz eşeğin önüne inciler dökmeye benzer

"İyi işler" her türlü garazlardan hâlis ameller *"yapın."* Bu hitab, Dâvud (a.s.)'a, âilesine ve genel olarak bütün mükelleferedir. *"Şüphesiz ben, yaptıklarınızı görmekteyim,"* sizden amel eden hiç kimsenin amelini zâyi etmem, size yaptığınız amele göre karşılık veririm. *"diye (vahyettik)."*

"*Şüphesiz ben, yaptıklarınızı görmekteyim*" ifâdesi emrin veya emre uymanın

zorunluluğunun sebebini bildirmektedir.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "Allah Teâlâ "*İyi işler yapın."* sözü ile Dâvud (a.s.)'ın zâhir ve bâtın bütün uzuvlarından her birinin ubûdiyyet konusunda kendilerine uygun olan ve kendisi için yaratıldığı ameli işlemesine işâret etmiştir.

"*Şüphesiz ben, yaptıklarınızı"* bütün bu uzuvlarınızın her birinin yaptığını *"görmekteyim,"* sizi de basiret ile yarattım. *"diye (vahyettik)."*

"el-Basîr", her varlığı görmek sûretiyle idrak edendir. Allah Teâlâ'nın basîr olduğunu/her şeyi gördüğünü bilen kimse bütün hareketlerinde ve duruşlarında O'nu murâkabe eder/gözetir. Öyle ki artık Allah o kulu yasak ettiği yerde görmez, emrettiği yerde de onu eksik bulmaz.

"el-Basîr" isminin özelliği, onda tevfik ve başarının varlığıdır. Kim "el-Basîr" ismini cuma namazından önce yüz kere okursa Allah Teâlâ onun basiretini açar. Her ne kadar insan hatâdan hâlî değilse de Allah Teâlâ o kulu iyi söz ve amele muvaffak kılar.

Denilir ki: Dâvud (a.s.) gayret-i dîniyyesi ve dindeki salabetinden dolayı "Allah'ım hatâ edenleri bağışlama." diye duâ ederdi. Ne zaman ki kendinden zelle meydana gelince artık "Allah'ım günahkârları bağışla." diye duâ etmeye başladı.

Yine denilir ki: Allah Teâlâ Dâvud (a.s.)'ın tevbesini kabul edince insanlar, cinler ve kuşlar onun meclisinde toplandılar. Dâvud (a.s.) daha önce olduğu gibi sesini yükseltip zikretmeye, dilini damağında dolaştırmaya başlayınca kuşlar dağılıp gittiler ve: "Ses Dâvud'un sesi, fakat hal onun hâli değil." dediler. Bunun üzerine Dâvud (a.s.) ağladı ve :"Yâ Rabbi, bu ne haldir?" dedi. Allah Teâlâ ona "Bu zellenin yabancılığındandır (vahşet). Önceki hal ise tâatin ünsiyetinden idi." buyurdu.

İstediğin yere adım / istediğin gibi hareket mümkün değildir
Allah'ın fermanı ile yürü, O'nun fermanı ile bak
Allah'ın emri ile yürümeyen herkes
Mum gibi çabucak baştan aşağı eriyip söner

---

[7]. Buhârî, Büyû, 15.
[8]. Tirmizî, Ahkam 22; Müsned, II, 334, VI, 162.

EY DÂVUD ÂİLESİ!
ŞÜKREDİN

وَلِسُلَيْمٰنَ الرّ۪يحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌۚ وَاَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِۜ
وَمِنَ الْجِنِّ مَنْ يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِاِذْنِ رَبِّه۪ۜ وَمَنْ يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ اَمْرِنَا
نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ السَّع۪يرِ ﴿١٢﴾ يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَٓاءُ مِنْ مَحَار۪يبَ
وَتَمَاث۪يلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍۜ اِعْمَلُٓوا اٰلَ دَاوُ۫دَ شُكْراًۜ
وَقَل۪يلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ ﴿١٣﴾ فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ
عَلٰى مَوْتِه۪ٓ اِلَّا دَٓابَّةُ الْاَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَاَتَهُۚ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ اَنْ
لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُه۪ينِ ﴿١٤﴾

12. Sabah gidişi bir aylık mesafe, akşam dönüşü yine bir aylık mesafe olan rüzgârı da Süleyman'a *(onun emrine)* verdik ve onun için erimiş bakırı kaynağından sel gibi akıttık. Rabbinin izniyle cinlerden bir kısmı, onun önünde çalışırdı. Onlardan kim emrimizden sapsa, ona alevli azabı tattırırdık.

13. Onlar Süleyman'a kalelerden, heykellerden, havuzlar kadar *(geniş)* leğenlerden, sâbit kazanlardan ne dilerse yaparlardı. Ey Dâvud ailesi! Şükredin. Kullarımdan şükreden azdır!

14. Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz zaman, onun öldüğünü, ancak değneğini yiyen bir ağaç kurdu gösterdi. *(Sonunda yere)* yıkılınca anlaşıldı ki cinler gaybı bilselerdi, o küçük düşürücü azap içinde kalmazlardı.

"Sabah gidişi" güneşin doğmasından gündüzün yarı vakti olan güneşin zevâline kadar esmesi ve seyri, insanların binek hayvanlarıyla katettiği *"bir aylık mesafe, akşam dönüşü"* gündüzün ortasından geceye kadar esmesi ve seyri *"yine bir aylık mesafe olan rüzgârı"* sabâ rüzgârını *"da Süleyman'a (onun emrine) verdik."*

Râğıb der ki: "اَلشَّهْرُ (ay)", hilalin görülmesiyle başlayıp bittiği bilinip tanınan müddettir. Yahut güneşin bir noktadan tekrar o noktaya kadar deverânının on iki cüzünden bir cüzdür.

Yâni, Süleyman (a.s.) bir günde binekli birinin iki ayda kat'ettiği mesâfeyi katederdi.

Hasan Basrî (r.h.)'tan rivayet edildiğine göre Süleyman (a.s.) ordusuyla yaygılar üzerinde Şam'dan yola çıkar, Istahr'da öğle vakti istirahat eder/kaylûle yapardı. İki belde arası ise süratli bir süvari için bir aylık mesafedir. Istahr, Fars beldelerinden bir beldedir (İran'ın güneyinde eski bir şehir). Bu şehri Süleyman (a.s.) için **"*cinlerden bir***

***ifrit*"** (en-Neml, 27/39) ifâdesiyle kasdedilen cinlerden Sahr binâ etmiştir. Süleyman (a.s.) Istahr'dan öğle vakti hareketle akşam Kâbil'e varırdı. Yine bu iki yer arası hızlı bir süvari için bir aylık mesafedir. Kâbil, Hind beldelerinden bir beldedir. Süleyman (a.s.) öğle yemeğini Rey'de, akşam yemeğini ise Semerkand'da yerdi. Rey, Deylem diyarının meşhurlarından Kumes ve dağlar arasında bir yerdir. Semerkand ise Maveraünnehr'in, yâni Ceyhun nehrinin ötesinin en büyük şehridir.

Hikâye edilir ki bazıları Dicle kenarında bir yerde Süleyman (a.s.)'ın ashâbından bazılarının yazmış olduğu şöyle bir mektup görmüşler: "Biz burada konakladık. Bu beldeyi biz binâ etmedik, binâ edilmiş bulduk. Istahr şehrinden sabahleyin yola çıkıp burada öğleyin istirahat ettik/kaylûle yaptık. Biz öğle vakti buradan ayrılıyoruz ve inşallah geceleyin Şam'da olacağız."

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Onun yolculuğu Irak topraklarından Merv'e idi. Oradan Belh'e, sonra Türk yurduna. Türk yurdu Çin topraklarına kadardı. Sonra doğruca güneşin doğduğu yerden gemiyle deniz kıyısından Kandehar'a, oradan Mukran ve Kirman'a gitti. Oradan Fars Istahr'ına kadar olan yer onun ikâmetgâhı idi. Bir müddet orada kalırdı. Oradan sabahleyin çıkar, akşamleyin Şam'da, Tedmur'da olurdu. Tedmur onun mesken ve ikâmet yeri idi."

Süleyman (a.s.) Şam'dan ayrılıp Irak'a varmadan şeytanlara kendisi için bir saray inşâ etmelerini emretmişti. Şeytanlar da yassı taşlarla, direklerle beyaz ve sarı mermerlerle kendisine bir saray binâ ettiler. Süleyman (a.s.)'ın arkadaşlarından birinin söylediği şu beyitler Şam'da bir kayanın üzerine oyulmuş olarak bulunmuştur:

Biz ki, Rabbimizin gücünden başka gücümüz yoktur
Tedmur diyarından olan vatanlara (akşam) gideriz
Biz oraya vardık mı o varışımızın mesafesi,
Bir aylık mesafedir, sabah ise bir o kadardır.
Nice insanlar Allah için kendi istekleriyle canlarını sattılar
Tertemiz peygamber Dâvud oğluna (Süleyman) yardım ile
İtâat eden rüzgara bindiklerinde hızla gider
Bir aylık mesafeye çabucak götürür, bunda hiç kusur etmez.
Kuşlar saflar halinde onları gölgeler
Üstlerinde kanat çırpınca hiç kesmez.

Mukâtil der ki: "Süleyman (a.s.) Mısır'la Kabil arasında saltanat sürmüştür. Bazıları ise Süleyman (a.s.)'ın tüm dünyada hükümran olduğunu söylerler. Bu görüş şu meşhur rivayete de uygun düşmektedir: Dünyanın tamamına hükümran olan dört kişi vardır. Bunların ikisi müslümandır. Onlar **İskender** ve **Süleyman** (a.s.)'dır. İkisi kâfirdir. Onlar da Nemrud ve **Buhtunnasr**'dır.

❀

Büyüklerden birisi der ki: “Süleyman (a.s.)’ın kusursuz güzel atları vardı. Kuşlar gibi kanatları vardı. Namazı geçirme hadisesi gerçekleşince kılıcını çekti ve atların boynunu kesmeye başladı. Kendisine, “Şimdi sen atlardan vazgeçiyorsun, biz sana rüzgârı binit olarak verdik” denildi. “Kim Allah için olursa, Allah da onun için olur.” Kim kendi nazarını terk ederse, Allah Teâlâ’nın nazarı onun gönlüne ilişir. Bir şey terk edip de onun yerine o terk ettiğinden daha güzeli verilmeyen kimse yoktur.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Ca’fer (r.a.)’i gazveye gönderdi ve ordu komutanlığını ona verdi. İslâm sancağı onun elinde idi. Kâfirler saldırdılar ve bir elini kopardılar. Sancağı diğer eline aldı; tekrar hamle ettiler, diğer elini de kopardılar. Bundan başka yetmiş küsur yara açtılar bedeninde, şehid dünyadan göçtü. Onu rüyada gördüler. “Allah sana ne yaptı?” diye sorduklarında şu cevabı verdi: “İki elimin karşılığı olarak Allah bana iki kanat verdi; onlarla cennette Cebrâil ve Mîkâil ile birlikte dilediğim yere uçuyorum.”

Esmâ bint Umeys şöyle dedi: Allah Rasûlü ayakta durmuştu; birden şöyle buyurdu: “Ve aleykümü’s-selâm.” Ben “Ey Allah’ın Rasûlü kimin selâmına karşılık veriyorsun? Ben sana selâm veren kimseyi görmüyorum.” dedim. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Ca’fer b. Ebî Tâlib, Cebrâil ve Mîkâil ile birlikte uğradı (onlara selam veriyorum.)” Ey Ca’fer! Elini verdin, işte karşılığında kanat.” Ey Süleyman! Atlarını verdin, işte rüzgâr karada ve denizde senin taşıyıcın/hizmetkârın.

Ey sâdık muhib, riyâzetin gereği olarak gözünü fedâ etmişsen, işte bizim lütfumuz senin gözün, fazl ve ihsânımız senin kulağın, keremimiz senin çerağ ve mumun. Hadîs-i kudsîde şöyle buyrulmuştur: “*Onu sevdiğim zaman onun kulağı olurum, benimle işitir. Gözü olurum benimle görür. Eli olurum, benimle tutar*.”[9]

İnsan önce konuşur, sonra bilir, sonra yürür, daha sonra da uçar. Ey miskin! Sen hiç günün birinde gönül kuşunun aşağılık nefis kafesinden kurtulmasını ve Hakk’ın rızâsı göğünde uçmasını; Allah’ın “(*Kulum bana yürüyerek geldiği zaman) ben ona koşarak varırım.*”[10] sıvazlaması ile seni karşılamasını arzu etmedin mi?

Kuzgun gibi leş uğruna aşağılık yerde niçin kalıyorsun?
Tavus gibi kafesi parçala da yükseklere uç

Kafes, beden kalıbıdır ve can kuşu emanettir. Onun kanadı aşktır, uçuşu irâdet; ufuğu gayb, menzili ise derttir. Ne zaman ki emânet kuşu bu beşeriyet kafesinden gayb ufuklarına uçarsa, kudsî âlemin melekleri, bu cemalin şimşeğinden gözleri yanmasın diye ellerini gözlerine kaparlar.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: Allah “*Sabah gidişi bir aylık mesafe, akşam dönüşü yine bir aylık mesafe olan rüzgârı da Süleyman’a (onun emrine) verdik”* sözü kalbe, onun ruhlar alemindeki seyrine, nefsin kesafetine ve seyirde yavaşlığına göre kalbin letâfeti sebebiyle seyrinin hızlı olmasına işâret etmektedir. Çünkü seyirde nefsin bineği bedendir. Beden ise kesif ve yavaştır. Seyirde kalbin bineği ilâhî cezbedir. Bu da

Allah Teâlâ'nın lütuf sıfatlarındandır. Nitekim Peygamberimiz (a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Kulların kalbleri Allah'ın kudret elindedir. Onları istediği gibi halden hale çevirir."*[11] Kalplerin Hakk'ın huzûruna çevrilmesi, inayet ve lütuf rüzgârları ile olur. Nitekim Peygamberimiz (a.s.) şöyle buyurmuştur*: "Mü'minin kalbi sahrada rüzgârın içini dışına evirip çevirdiği bir kuş tüyü gibidir."*[12] İşte "*Sabah gidişi bir aylık mesafe, akşam dönüşü yine bir aylık mesafe olan rüzgârı da Süleyman'a (onun emrine) verdik."* sözünün hakikati budur. Yâni kendisiyle seyretmesi için inayet rüzgârını kalb Süleyman'ının emrine âmâde kıldık. O ise ruh Dâvud'unun oğludur. Üzerine oturduğu ve rüzgarın alıp götürdüğü yaygı, sırdır. Bu mânâ sebebiyle şöyle anlatılmıştır: Süleyman (a.s.) bir gün rüzgârla giderken mülkünü/saltanatını düşündü. Rüzgâr (onun üzerinde uçtuğu) yaygıyı eğdi. Süleyman (a.s.) rüzgâra: "Düz dur!" dedi. Bunun üzerine rüzgâr "Esas sen düz dur. Sen kalben düzgün olduğun sürece ben de düz olurum. Sen meyl ettin/eğildin, ben de meyl ettim/eğildim." dedi." İşte sırrın kalb ile inâyet rüzgarı ile hâli böyledir. Kalb kayınca Allah da sır yaygısını yardımsız bırakma rüzgârıyla kaydırır. Çünkü ***"Bir toplum kendilerindeki özellikleri değiştirinceye kadar Allah onlarda bulunanı değiştirmez."*** (er-Ra'd, 13/11)"

Mesnevî'de der ki:

Aynı şekilde Süleyman'ın tâcı eğildi de,
Aydınlık günü onu gece gibi kararttı.
Dedi: "Ey taç, başımdan eğri durma;
Ey güneş, doğumdan eksik olma."
O eliyle tâcı düzeltiyor, taç ise
Her defasında yeniden eğriliyordu.
Sekiz kez düzeltti de taç yine eğrildi.
Dedi: "Ey taç, sorun nedir, eğrilme artık?"
Taç dedi: "Yüz kez de düzeltsen yine eğrilirim,
Ey güvenilir kişi, eğri gidiyorsun çünkü."
Bunun üzerine Süleyman içini doğrulttu
Ve taşıdığı arzudan kalbini soğuttu.
Bunun ardından taç da hemencecik düzeldi
Ve tac onun istediği gibi oldu.
Sonra Süleyman tâcı kasden eğriltiyor,
Tacıysa bilerek isteyerek düzeliyordu.
Öyleyse başına gelen bir sıkıntıdan dolayı üzüldüğünde
Hiç kimseyi suçlama, kendine bak.

Hikaye edilir ki Buhara'da bir sucu otuz sene bir kuyumcunun evine su taşıdı. Kuyumcunun çok güzel ve sâliha bir hanımı vardı. Sucu her zaman olduğu gibi yine bir

gün geldi suyu verirken ev sâhibesi olan kadının elini tutup sıktı. Akşam bu sâliha hanımın kocası çarşıdan gelince kadın ona: "Bugün Allah Teâlâ'nın rızâsına muhalif ne yaptın?" diye sordu. Adam: "Bir şey yapmadım." dedi. Kadın ısrar edince adam: "Bugün dükkanıma bir kadın geldi. Ben bu kadına satacağım bileziği onun koluna taktım. Kadının teninin beyazlığı hoşuma gitti ve elini tutup sıktım" dedi. Bunun üzerine kadın: "Allâhu ekber! Demek bugün sucunun hıyânet etmesinin hikmeti buymuş!" dedi. Sonra kuyumcu: "Hanım! Ben tevbe ettim. Sen de hakkını helal et." dedi. Ertesi gün sucu gelip tevbe etti ve: "Ey evin sâhibesi, hakkını helal et. Çünkü şeytan beni yoldan çıkardı." dedi. Kadın: "Sen işine devam et. Çünkü hatâ sende değil dükkandaki yaşlı adamda." dedi.

İşte o kimse dükkânda yabancı kadının eline tutarak Allah ile olan halini değiştirince Allah da yabancı birini onun hanımına dokundurmakla onunla olan halini değiştirmiş oldu.

Bu ise Allah'ın adâletidir. Allah Teâlâ ziyâde kıskançtır. Kulunu yasak bir işte gördü mü onu yine onun haline ve fiiline uygun bir şekilde cezalandırır. Kul bu halin böyle olduğunu bilirse eza ve cefayı bırakması, adâlet ve insaf yoluna girmesi, zulüm, yoldan sapma, ayrılık ve ihtilaf yolunu tutmaması gerekir.

"Ve onun için erimiş bakırı kaynağından sel gibi akıttık" Allah Teâlâ Dâvud (a.s.)'a demiri yumuşattığı gibi Süleyman (a.s.)'da bakır madenini eritti ve akıttı. Bakır madeni suyun kaynaktan fışkırıp pınar olduğu gibi aktı. Onun için burada bakır madenine "kaynak/pınar" denildi. Süleyman için eritilmiş bakır pınarını akıttık. Akarsu gibi madenden/kaynaktan çıkardı, o bakırdan neyi istiyorsa yapardı. O, San'a yakınlarında Yemen denilen yerde idi.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Süleyman (a.s.)'dan önce bakır madeni işlenmezdi. Dünyada insanların ellerinde bulunan tüm bakır madeni burada bahsedilen kaynaktandır."

Fakir **(Bursevî)** der ki: "Bu hususa şöyle bir itirâz edilebilir: Bâzı beldelerde bakır madeni vardır ki cevheri bugün oradan çıkarılır, eritilir ve işlenir. Bu durumda bugün insanların ellerinde bulunan tüm bakır madeni nasıl Süleyman (a.s.)'a verilen kaynaktan olabilir? Ancak bakır madeninin aslının o kaynaktan olduğu söylenirse o başka. Nitekim bazı eserlerde vârid olduğu üzere yeryüzündeki bütün sular Beytü'l-makdis'teki kayanın altından çıkmaktadır.

"Rabbinin izniyle cinlerden bir kısmı, onun önünde çalışırdı." Rabbinin izniyle, emriyle demektir. Nitekim âyetin devamı bunu haber vermektedir: *"Onlardan kim emrimizden sapsa,"* yâni cinlerden kim kendilerine emrettiğimiz Süleyman (a.s.)'a itâatten ayrılsa ve ona âsî olsa *"ona alevli azabı"* yâni âhirette ateş/cehennem azâbından *"tattırırdık."*

Süddî'den rivayet edildiğine göre Süleyman (a.s.)'ın yanında elinde ateşten kamçı olan bir melek vardı. Ne zaman bir cinnî Süleyman (a.s.)'a âsî olmaya kalkarsa, melek o cinnînin göremeyeceği bir cihetten ona bir darbe indirir ve onu ateşle yakardı.

Burada Allah Teâlâ'nın şeytanların sıfatlarını da Süleyman (a.s.)'ın emrine verdiğine işâret vardır. Nitekim bizim Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Allah Teâlâ beni şeytanıma hâkim kıldı da benim elimde müslüman oldu. Artık bana hayırdan başka bir şey emretmez."*[13] Bâtınî kuvvetler emre âmâde olunca sûrî mazharlar da emre âmâde olur. Böylece zulmet gider ve nur gelir. Keder zâil olur ve sevinç hâsıl olur. İşte nihâyet makamlarında kâmil kimselerin hâli budur.

يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَٓاءُ مِنْ مَحَارِيبَ وَتَمَاثِيلَ وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ
رَاسِيَاتٍۜ اِعْمَلُٓوا اٰلَ دَاوُ۫دَ شُكْرًاۜ وَقَليلٌ مِنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ ﴿١٣﴾

13. Onlar Süleyman'a kalelerden, heykellerden, havuzlar kadar *(geniş)* leğenlerden, sâbit kazanlardan ne dilerse yaparlardı. Ey Dâvud âilesi! Şükredin. Kullarımdan şükreden azdır!

Bu âyette cinlerin yaptıkları işler açıklanmaktadır.

"Onlar Süleyman'a kalelerden ... ne dilerse yaparlardı."

Burada Süleyman (a.s.)'ın istedikleri beyan edilmektedir.

"مَحَارِيب" kelimesi, "مِحْرَابٌ" kelimesinin çoğuludur. *el-Kâmûs*'ta der ki: "اَلْمِحْرَابُ" oda, evin başköşesi ve en değerli yeridir. Camide imâmın makamı, sarayda sultanın diğer insanlardan ayrı olarak bulunduğu özel yerdir." *el-Müfredât*'ta ise şöyle der: "Mescidin mihrâbına bu ismin verilmesi hakkında şöyle denilmiştir: Çünkü burası şeytan ve hevâ ile muhârebe yeridir. Yahut orada insana lâyık olanın dünya meşgalelerinden ve gönlünün dağınık olmasından uzak olmasından dolayı mihrâba bu isim verilmiştir. Denilir ki: Bu kelimenin asıl anlamı, evin en değerli yeri ve meclisin başköşesidir. Sonradan camiler inşa edilince onların başköşesine de bu isim verilmiştir. Yine kelimenin mescidin hakkında asıl olduğu, mescidin başköşesinin "mihrab" diye isimlendirildiği, evin başköşesinin de mescidin başköşesine benzetilerek "mihrab" diye isimlendirildiği söylenmiştir. Bu görüş daha doğrudur."

Buna göre mânâ şöyle olur: 'Cinler Süleyman (a.s.)'a muhkem kaleler ve pek değerli meskenler yapıyorlardı.' Bu kalelere "مَحَارِيب" denilmesi, düşman bunlardan kovulduğu ve üstlerinde savaş yapıldığı içindir. *Celaleyn Tefsîri*'nde "مَحَارِيب" kelimesinin mânâsına mescidler de katılmıştır.

Müfessirler şöyle demişlerdir: Şeytanlar Süleyman (a.s.)'a Şam'da bir belde olan Tedmür şehrini ve Yemen'de enteresan bir takım binâlar inşâ ettiler. Bunlar Sırvâc, Mirvâc, Beynûn, Selehıyn, Hinde, Hüneyde, Feltûm, Gumdân ve benzerleridir. Şimdi bunların tamamı harap olmuştur. Yine şeytanlar Süleyman (a.s.) için son derece güzel ve pek değerli olarak Beytü'l-makdis'i inşâ ettiler.

Siyer müellifleri şöyle nakletmişlerdir: Âlemlerin Rabbi İbrahim (a.s.)'ın nesline

bereket verdi. Kimse onun neslini saymaya güç yetiremez. Özellikle Dâvud (a.s.) zamanında. Dâvud (a.s.) İsrâiloğulları'nın sayısını bilmek istedi. Filistin coğrafyasında yerleşenler uzun zaman saydılar da bitiremediler ve ümitlerini kestiler. Sonra Dâvûd'a (a.s.) şöyle vahiy geldi: "İbrahim'e göstermiş olduğumuz rüyada oğlunun kesilmesini tasdik edip ahdine vefa gösterince ona nesline bereket vereceğimizi vaad ettik. Onların bu çokluğu bundandır. Ancak onlar çokluklarını kendilerinden bildiler ve bencillik gösterdiler. Şüphesiz onların sayısını eksilteceğim. Şimdi üç belâ üzerinde muhayyerdirler. Seçtiklerinden birini onlara vereceğim. *Birincisi*: Kıtlık, ihtiyaç ve açlık. *İkincisi*: Üç aylık düşman musallatı. *Üçüncüsü*: Veba ve taun.

Davud (a.s.) üç gün İsrailoğulları'nı topladı ve onlara bu üç şey arasında seçim yapmalarını istedi. Üçü arasından tâunu seçtiler. 'Bu en kolay ve çirkinliği en az olanıdır' dediler. Sonra hepsi ölüm için gerekli olan şeyleri hazırladılar, gusül ettiler, üzerlerine koku saçtılar, kefen giydiler. Çoluk çocuk, büyük küçük sahraya çıktılar. Dâvud (a.s.) sahrada secdeye kapandı, onlar da duâ ve niyazda bulundular. Âlemlerin Rabbi olan Allah onlara tâun gönderdi. Bir günde o kadar kişi helâk oldu ki, bu hadiseden sonra onları iki ayda defnedebildiler. Tâunun üzerinden bir gün geçtikten sonra Allah Teâlâ Dâvud (a.s.)'ın duâsını ve onların yakarışını kabul etti; tâunu onlardan giderdi. Allah Teâlâ, onlara verdiği rahmetin şükrü olmak üzere, orada bir mescid yapmalarını ve içinde sürekli zikir, duâ ve niyazda bulunmalarını emretti. İşe koyuldular ve ilk olarak Beytü'l-makdis'i inşâ ettiler. Dâvud (a.s.) sırtında taş taşıyordu, İsrailoğullarının ileri gelenleri de aynı şekilde taş taşıyorlardı. Nihayet bir adam boyu yükselttiler. Sonra Dâvud (a.s.)'a, "Bu şehre 'Beytü'l-makdis' adını verdik. Burası peygamberlerin ayak bastığı, temiz ve iyi insanların hicret ettikleri ve konakladıkları yerdir." diye vahiy geldi.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: Dâvud (a.s.) Beytü'l-makdis'i bina etmek istedi. Bir kaç kez bina ettiyse de bitirip tamamlayınca yıkıldı. Dâvud (a.s.) durumu Allah'a arz ve şikayet etti. Allah ona: "Elbette benim bu evim kan dökücülerin ellerinde kaim ve mâmur olmaz." diye vahyetti. Dâvud (a.s.): "Ya Rab! Bu kan senin yolunda dökülmedi mi?" dedi. Allah Teâlâ: "Evet, ancak onlar da benim kullarım değil miydi?" buyurdu. Bunun üzerine Dâvud (a.s.): "Ya Rab! Bu Beytü'l-makdis'in inşasını benim soyuma nasib et." dedi. Allah da ona: "Senin oğlun Süleyman (a.s.) onu bina edecek. Çünkü ben senden sonra onu hükümdar kılacağım ve onu kan dökmekten sâlim kılacağım. Beytü'l-makdis'i onun eliyle tamamlamayı takdir edeceğim." diye vahyetti.

Bunun sebebi şudur: Allah'ın yarattıklarına şefkat, onları ölüme götürecek cezâları uygulayarak Allah için gayret etmekten daha evlâdır. Bu dünyayı ikame etmek yok etmekten evlâ olduğu için Allah kâfirleri de ibkâ etmek üzere onlar hakkında cizye ve sulhü farz kılmıştır.

Görmez misin ki, bir kimseye kısas uygulamak vâcib olduğu halde, nasıl kanı dökülen kimsenin velisine fidye almak veya affetmek meşrû kılınmıştır. Eğer veli bunları reddederse o kimse o zaman öldürülür. Yine görmez misin ki kanı dökülen kimsenin

velileri bir topluluk olur da onlardan birisi diyete razı olur veya affederse, kalan veliler de kısastan başkasını istemezlerse, Allah Teâlâ nasıl affedeni gözetiyor ve onu affetmeyenlere tercih ediyor ve o kimse kısâsen öldürülmüyor.

Sonra biz yine kıssaya dönüyoruz. İnsanlar bir zaman Beytü'l-makdis'te namaz kıldılar. Denilmiştir ki: Dâvud (a.s.) o gün yüz yirmi yedi yaşında idi. Yüz kırk yaşına geldiğinde bu dünyadan göçtü ve Süleyman (a.s.) onun yerine geçti.

Süleyman (a.s.) Gazze'de doğdu. Babasından sonra on iki yaşında kral oldu. Saltanatının dördüncü yılında, Mûsa (a.s.)'ın vefatının 539. senesinde Mayıs ayında Süleyman (a.s.) babasının kendisine vasiyeti gereğince Beytü'l-makdis'in imarına ve tamamlanmasına başladı. İnsanlardan, cinlerden, yeryüzü ifritlerinden hakîmleri ve şeytanların elebaşlarını topladı. Onlardan bir bölüğünü binâ yapmaya, bir bölüğünü mermer madenlerinden kayaları ve sütunları kesmeye, bir bölüğünü denize dalıp inci ve mercan çıkarmaya ayırdı. Bu inciler içinde devekuşu ve tavuk yumurtası büyüklüğünde olanlar vardı.

Böylece Süleyman (a.s.) Beytü'l-makdis şehrini binâ etti. Şehri on iki mahalleye ayırdı. Her mahalleye İsrailoğulları'ndan bir kabileyi yerleştirdi. Zaten İsrailoğulları on iki kabileydi. Sonra renkli mermerden Mescid-i Aksâ'yı binâ etti. Tavanını da çok kıymetli mücevher levhalarla kapladı. Tavanını ve duvarlarını inci ve yakutla yaldızladı. Allah Teâlâ Beytü'l-makdis'in rahmet kapısının yanında iki ağaç bitirdi. Bu ağaçlardan biri altın diğeri gümüş bitiriyordu. Ağaçların her birinden her gün iki yüz rıtl altın ve gümüş alınırdı. Süleyman (a.s.) mescidin zeminini bir taşı altın, bir taşı gümüşle ve fîrûze levhalarla döşedi. O zaman yeryüzünde bu mescidden daha değerli ve parlak bir bina yoktu. Gece karanlığında dolunay gibi parlardı.

Süleyman (a.s.) mescidin binasını tamamlayınca Allah Teâlâ'dan şu üç şeyi istedi: Allah'ın hükmüne muvafık hüküm vermesi, kendisinden sonra hiç kimseye nasib olmayacak bir mülk/saltanat, bu mescide sadece namaz kılmak için gelen kimsenin anasından doğduğu gibi günahlarından çıkmış olması. Peygamberimiz (s.a.): *"Allah Teâlâ'nın Süleyman (a.s.)'a bu isteğini vermiş olacağını umuyoruz."*[14] buyurmuştur.

Süleyman (a.s.) mescidin binasını tamamlayınca insanları toplayıp onlara bu mescidin Allah Teâlâ'ya âit olduğunu, bu mescidin yapılmasını kendisine Allah'ın emrettiğini, mescidde olan her şeyin Allah'a âit olduğunu, mescidden kim bir şey eksiltirse Allah Teâlâ'ya hıyanet etmiş olacağını onlara haber verdi. Sonra yemekler hazırlatıp insanları topladı. O güne kadar böyle bir kalabalık ve bu kadar çok yemek görülmemiştir. Allah için kurbanlar sundu. Mescidin binasının tamamlandığı günü bayram ilan etti.

Saîd b. Müseyyeb (r.a.) der ki: Süleyman (a.s.) mescidin binasını tamamlayınca kapıları kapandı. Süleyman (a.s.) kapıları açmaya çalıştı, ancak kapılar açılmadı. Sonra duâsında "Babam Dâvud'un salevâtı ile kapıları aç." diye duâ etti ve kapılar açıldı. Mescidde kitap okumak için Süleyman (a.s.) on bin kurrâ arasında vazife taksimi yaptı. Bunların beş bini gece, beş bini de gündüz okuyorlardı. Artık gece-gündüz her saat orada Allah'a ibadet ediliyordu.

Beytü'l-makdis Süleyman (a.s.)'ın inşa ettiği şekilde hiç bozulmadan 453 sene devam etti. Sonunda **Buhtunnasr** Kudüs'e saldırdı, şehri harâb etti, yaktı, yıktı, mescidi bozdu. Mescidde bulunan altın, gümüş ve mücevheratın hepsini gasp ve yağma etti. Bunları yüklenip kendi ülkesi olan Irak'a götürdü. Beytü'l-makdis yetmiş sene böyle harab halde kaldı. Sonra Buhtunnasr, burun ve genizinden beynine giren bir sivrisinek sebebiyle helak olup gitti. Çünkü o böyle beyninin büyüklüğü ve şişmesi dolayısıyla nice tahrîbât katliâm ve zulümler yapmıştı. Allah Teâlâ da en zayıf bir hayvanı ona musallat ederek helâk etti.

Ömrüm boyunca asla işitmedim
Kötü adamın iyilikle karşılaşacağını
"Heykellerden, havuzlar kadar (geniş) leğenlerden, sâbit kazanlardan ne dilerse yaparlardı."

"تَمَاثِيلَ", "تِمْثَالْ (heykel)" kelimesinin çoğuludur. Heykel, başkasının misâli üzere olan sûrettir. Yâni onların âdet edindikleri şekilde kıyamda, rükûda ve secdede duranların sûretleri üzere meleklerin ve peygamberlerin sûretlerini yaparlardı. Çünkü o zaman mescidlerde insanlar onlara baksınlar ve onlar gibi ibâdet etsinler diye camdan, bakırdan, mermerden ve benzeri şeylerden bu heykeller yapılırdı.

Yine denilir ki bu heykeller bakırdan yapılmış erkek heykelleriydi. Süleyman (a.s.) Rabbinden Allah yolunda savaşmaları için onlara ruh üfürülüp can verilmesini ve onlara silahın etki etmemesini istemişti. İsfendiyar onlardandı. Nitekim *Kurtubî Tefsîri*'nde böyle geçmektedir.

Rivâyete göre cinler Süleyman (a.s.)'ın kürsüsünün alt tarafına iki aslan, üst tarafına da iki kartal heykeli yaptılar. Süleyman (a.s.) kürsüye çıkmak istediğinde aslanlar ön ayaklarını uzatır, Süleyman (a.s.) da onların üzerinde yükselirdi. Kürsüye oturduğu zaman da o iki kartal kanatları ile onu gölgelerdi. Süleyman (a.s.) vefat edince Efridun kürsüye çıkmak için geldi. Fakat nasıl çıkacağını bilemedi. Kürsüye yaklaşınca aslan onun ayağına bir pençe attı ve ayağını kırdı. Bundan sonra kimse kürsüye yaklaşmaya cesaret edemedi.

Bilesin ki resim ve heykel yapmanın haram oluşu yeni bir şer'î hükümdür. Bu ümmetten önce sûret ve heykeller edinmek mübah idi. Bu ümmete haram kılınması, Peygamberimiz (s.a.)'in kavminin heykellere, yâni putlara tapıyor olmaları sebebiyledir.

Onun için sûret ve heykel yapmakla meşgul olmak yasaklanmıştır. Havâssa, varlıkların en sevimsizi kendisiyle Allah'a isyan edilen şeydir. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Kim bir sûret/heykel yaparsa, o kişi yapmış olduğu bu sûret ve heykele can ve ruh üfleyinceye kadar Allah ona azab eder. O kişi ise ebedî olarak o şeye ruh üfleyemez."*[15] Bu hadis canlı varlıkların heykellerinin yapılmasının haram olduğuna delâlet eder.

Şeyh-i Ekmel der ki: "Bunun büyük günah olup olmadığı konusunda değişik görüşler vardır. Büyük günahları, hakkında şerîat tarafından azap tehdidi olan şeylerden ibaret görenlere göre büyük günahtır. Ancak büyük günahları belli sayıdaki günahlarla sınırlı görenlere göre bu büyük günahlardan değildir. Bu durumda hadis haram olan bu hususu helal saymaya veya ebedî azaba müstehak olmaya hamledilir.

Cansız varlıkları tasvir edip heykellerini yapmak, faydasız şeylerle meşgul olmak bakımından mekruh olsa da buna ruhsat verilmiştir. *Nisâbu'l-ihtisâb*'da der ki: "Evini içinde sûretler/resimler bulunan nakışlarla süsleyen kimse hesaba çekilir/azarlanır. Çünkü evde sûret/resim bulunması, oraya meleklerin girmekten imtina etmesine sebeptir. Cebrail (a.s.) *"Biz (melekler), içinde köpek ve sûret/resim bulunan eve girmeyiz."*[16] demiştir. Kişi evini canlı bir varlığın resmi olmayan nakışlarla süslese bunda bir beis yoktur. **Nâsırî**'nin *el-Mültekat*'ında der ki: "Şayet kişi insanların ve kuşların tasviri bulunan boya ve nakışlarla tezyin edilen evi yıksa, evin ve tasvir bulunmayan nakışların kıymetini tazmin eder." Evlerde sûret ve heykeller yasaklandığına göre, evlâ olan mescidlerde yasaklanmasıdır. Bu sebeple daha önce kilise olup da içinde resimler bulunan mescidlerde resimlerin başları imhâ edilmiştir.

Fürû' fıkha dâir kitaplarda şöyle geçer: Namaz kılanın başının üstünde, önünde, hizâsında sûret/resim olması mekruhtur. Kerâhet bakımından en şiddetli olanı suretin namaz kılanın önünde, sonra başının üstünde, sonra sağında, sonra solunda, sonra arkasında olmasıdır. Sûret namaz kılanın arkasında olursa bunun mekruh olmayacağı söylenmiştir. Çünkü bu durum puta tapmaya benzemez. Bu durumda o sûreti aşağılama vardır. Şayet suret namaz kılanın ayakları altında olursa bu mekruh değildir.

*el-İnâye'*de der ki: "Şayet sûret namaz kılanın arkasında olursa, bu namazda kerahet olmaz. Ancak suretin evde bulunması mekruhtur. Çünkü namaz kılınan yeri meleklerin girmesine mâni olacak şeylerden uzak tutmak müstehabdır.

Buna göre 'Sûretin aynı şekilde evde ayak altında olması da mekruhtur' denilemez. Çünkü biz 'suretin ayak altında olmasında, arkada olmasından daha çok tahkir ve aşağılama vardır' deriz. İkisi arasında fark bulunduğu için burada kıyas yapılmaz.

Sonra sûret, bakan kişinin düşünmeden anlayacağı şekilde büyük olursa bunda kerahet vardır. Şayet sûretin organları ancak düşünme ve incelemeyle anlaşılacak kadar küçük olursa bu mekruh değildir. Çünkü bu derece küçük olan bir şeye tapılmaz. Canlı sûretin başı kesilirse bu da mekruh değildir. Çünkü genellikle başsız bir sûrete tapılmaz. Suretin başını kesmenin mânâsı, bu suret üzerine başı kaybolacak, hatta tamamen şekli silinecek halde bir şey dikmek yahut dokumak demektir. Sûretin başı ile bedeni arasına bir şey dikilse buna îtibar edilmez. Çünkü kuşlardan böyle gerdanlıklı olanlar vardır. Bu durum göze daha güzel gözükebilir. Suretin yüzü silinecek olursa, bu başın kesilmesi gibidir. Ellerinin ve ayaklarının kesilmesi böyle değildir.

Üzerinde resimler bulunan yaygılar üstünde secde yerine gelmemek kaydıyla namaz kılmak mekruh değildir. Eğer namaz kılan kimse onların üzerine secde etmezse bu, tâzim değil aşağılamadır. Resimlerin üzerine secde etmek ise putlara tapmaya benzer.

el-Mebsût'ta bu konudaki kerahet mutlak olarak zikredilmiştir. Çünkü üzerinde namaz kılınan yaygılara diğer yaygılara nispetle daha çok tâzim gösterilir. Üzerinde resim olan yaygılar üzerinde namaz kılındığında resimlere de ta'zim edilmiş olur. Halbuki biz onları aşağılamakla emrolunduk.

Ahî Çelebi Hâşiyesi'nde der ki: "Eğer şekil/resim haç gibi kâfirlerin ta'zim gösterdiği bir şey olursa, onun üzerine secde etmenin mekruh olduğunda şüphe yoktur. Nitekim **Zahîruddîn** şöyle der: "Bu konuda aslolan şudur: Kâfirlerin ta'zim ettiği konularda onlara benzemenin söz konusu olduğu herşeye yönelerek namaz kılmak mekruhtur." Eğer resim yere atılan bir yastıkta veya döşenmiş bir yaygıda olursa bunda kerahet yoktur. Çünkü bunlar basılıp çiğnenir. Bu da o resmi aşağılama olmuş olur. Şayet yastık/minder, büyük yastıklar gibi bir yere dikilmiş/dizilmiş olursa veya örtünün üzerinde olursa durum bunun aksinedir. Çünkü bu durumda bunlara ta'zim edilmiş olur.

el-Hulâsa'da der ki: "Eğer sûret/resim bir yastık ve yaygı üzerinde olursa, bunları edinmek mekruh ise de kullanmakta bir beis yoktur. Şayet bir elbise ve örtüde olursa bu mekruhtur. Namazın cevaz şartları mevcut olduğu için bütün bu fasıllarda namaz bozulmaz. Buradaki yasaklama yasak edilen şeyin dışında başka bir mânâ içindir. Bu suretlerle kılınan namazlar mekruh olmayan bir şekilde iade edilir. Zaten ta'dîl-i erkânı terk eden kimsenin durumunda olduğu gibi kerahetle kılınan her namazın hükmü budur. Nitekim *el-Kâfî*'de böyle geçmektedir.

"Havuzlar kadar" büyük havuzlar gibi *"(geniş) leğenlerden"* yâni şeytanlar Süleyman için ahşap kâselerden ve bunun dışındaki şeylerden yapıyorlardı.

"جِفَانٍ" kelimesi, "جَفْنَةٌ"nin çoğuludur. Cefne büyük sahan ve çanak demektir. Sahan ve çanakların en büyüğü "اَلْجَفْنَةُ"dir. Sonra "اَلْقَصْعَةُ" gelir ki on kişiyi doyurur. Sonra "اَلصَّحْفَةُ" gelir ki beş kişiyi doyurur. Sonra "اَلْمِيكَلَةُ" gelir ki iki-üç kişiyi doyurur. Sonra "اَلصُّحَيْفَةُ" gelir ki bir kişiyi doyurur. Bazılarının yaptığı gibi "جِفَانٍ" kelimesini "اَلصِّحَافُ", yâni yemek tabakları olarak tefsir etmek üzerinde düşünülmesi gereken bir meseledir. Bunu **Şeyhülislâm Sa'dî Efendi** söylemiştir. *el-Müfredat*'ta geçtiği gibi "اَلْجَفْنَةُ" yemek kaplarına mahsus bir isimdir.

"اَلْجَوَابِ" kelimesinin aslı "اَلْجَوَابِى"dir. "اَلْجِبَايَةُ (toplamak)" kökünden "جَابِيَةٌ" kelimesinin çoğuludur. Geniş leğenlerin içinde su toplandığı için onlara bu isim verilmiştir. **Râğıb** der ki: "Suyu havuzda topladım anlamında "جَبَيْتُ الْمَاءَ فِى الْحَوْضِ" denir. Suyu toplayan havuza da "جَابِيَةٌ" denir. Bundan mecaz olarak "جَبَيْتُ الْخَرَاجَ جِبَايَةً (Haracı topladım)" denilmiştir.

Denilir ki: Bu (geniş) leğenlerden/çanaklardan birinin başına bin kişi oturur ve ondan yerdi. Süleyman (a.s.)'ın mutfağı için her gün on iki bin koyun ve bin sığır (kesilirdi). Onun on iki bin fırıncısı vardı. Kavmin çokluğu sebebiyle on iki bin aşçı bu büyük leğenlerde/kazanlarda yemek yapardı.

Kureyş ulularından Âişe Sıddîka (r.anhâ)'nın amca oğlu Abdullah b. Cüd'an'ın büyük

bir kazanı vardı. Onun gölgesinde gölgelenilir, devenin sırtından elini uzatan kimse ancak ona ulaşabilirdi. Bir defasında bu kazana bir çocuk düşmüş ve boğulmuştu. Abdullah bu büyük kazandan her gün fakirlere yemek yedirirdi.

Peygamberimizin (s.a.) de dört kişinin taşıyabildiği bir kazanı vardı. Beyaz mânâsında bu kazana “el-garrâ” denirdi. Kuşluk vakti olup insanlar kuşluk namazını kılınca Peygamberimiz bu kazanı ortaya getirtti ve o kazanda tirit yemeği pişirilmişti. İnsanlar kazanın etrafında toplandı. Cemaat çoğalınca Peygamberimiz (s.a.)’de diz çöküp oturdu. Bir bedevî “Bu nasıl oturuş!” deyince Peygamberimiz (s.a.): *“Allah beni kerim bir kul yaptı. Cebbar/zâlim ve inatçı yapmadı.”* buyurdu. Sonra *“Siz onun etrafından yeyin, ortasını bırakın ki sofranız bereketli olsun.”* buyurdu.[17]

eş-Şir’a’da der ki: Küçük tabak ve çanaklarda bereket yoktur. Yemek kabı toprak ve ahşaptan olsun. Çünkü bunlar tevazua daha yakındır. Altın ve gümüş kaptan yemek yemek ve içmek haramdır. Kalaysız bakır kaplarda yemek yemek mekruhtur. Yine bakır, kurşun ve diğer madenlerin terkibinden/alaşımından olan sarı/pirinç kaplarda yemek yemek de böyledir.

“Sâbit kazanlardan ne dilerse yaparlardı.”

el-Müfredât’ta geçtiği üzere “اَلْقِدْرُ” içinde et pişirilen şeyin adıdır. Çoğulu “قُدُورٌ”dür. “اَلرَّاسِيَاتُ” bir şeyin sâbit olduğu zaman söylenen “رَسَا الشَّيْئُ يَرْسُو” kökünden “رَاسِيَةٌ”nin çoğuludur. İşte bu sebeple dağlara “اَلرَّوَاسِى” denilmiştir. Mânâ ise şöyledir: Sacayakları üzerinde sâbit, çok büyük oldukları için onların üzerinden indirilemeyen ve yerlerinden oynatılamayan kazanlardan… Yemen’de olan bu kazanlara merdivenlerle çıkılırdı. Halâ Şam’ın bazı şehirlerinde bu şekilde taştan yapılmış kazanlar/tencereler mevcuddur. Bu kazanlar dağlardan temin edilirdi. Ya da bunlar bakır tencerelerdir. Bunlar sacayaklar üzerinde olur veya ayakları kendilerinden olurdu. Nitekim *el-Kevâşî*’de böyle geçmektedir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “*havuzlar kadar (geniş) leğenlerden, sâbit kazanlardan…*” sözüyle Allah Teâlâ, peygamberlerin ve velîlerin yediği Allah’ın sonsuz ziyâfet sofrasına işâret etmektedir. Çünkü onlar Allah katında gecelerler. Nitekim Peygamberimiz (s.a.): *“Ben Rabbimin nezdinde gecelerim. O beni yedirir, içirir.”*[18] buyurmuştur.

“Ey Dâvud âilesi! Şükredin” Burada kasdedilen Süleyman (a.s.)’dır. Çünkü bu söz onun kıssasının içinde geçmiştir. Çoğul olarak hitap edilmesi, tâzim içindir. Ya da kasdedilen Süleyman (a.s.)’ın çocukları, kendilerine harcama yaptığı kimseler veya ümmetinden kendilerinden şükür hâsıl olan herkestir. Nitekim *Bahru’l-ulûm*’da böyle geçer.

“شُكْرًا” kelimesi sebep bildirmek için olabilir. Yâni Allah için çalışın ve size verdiğim üstünlük ve diğer nimetlerden dolayı Allah’a şükredin. Çünkü nimetin zâhir olması gibi şükrü de izhar edip açığa çıkarmak lâzımdır. Yine bu kelime “اعْمَلُوا”nun masdarı olabilir. Çünkü mün’im (nimet veren) için amel etmek ona şükretmektir. Bu durumda bu

kelime fiilinin lafzından başkasının ya da hazfedilmiş fiilinin masdarı olur. Ya da bu kelime haldir. Yâni şükrediciler olduğunuz halde amel edin demektir. Ya da bu kelime mef'ûlün bihtir. Yâni şükür işleyin demektir.

Bu sözün mânâsı ise şöyledir: Biz cinleri sizin emrinize âmâde kıldık. Ne isterseniz size onu yapıyorlar. Öyleyse benzer şekilde siz de şükredin.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: Allah Teâlâ Dâvud (a.s.) hakkında ***"Andolsun Dâvûd'a tarafımızdan bir üstünlük verdik."*** (Sebe, 34/10) buyurdu. Ancak kendisine vermiş olduğu bu üstünlüğün yanına kendisinden bir şükür talebinde bulunan bir ifâde getirmedi. Yine Dâvud (a.s.)'ın amellerinden birine karşılık olarak ona bu üstünlüğü verdiğini de bildirmedi. Allah Teâlâ bu üstün kılma dolayısıyla amel etmek sûretiyle şükrü taleb edince, Dâvud (a.s.)'a verdiği nimete âilesinin şükretmesi için bunu Dâvud (a.s.)'dan değil onun âilesinden taleb etmiştir. Bu verilen üstünlük, Dâvud (a.s.) hakkında lütuf, nimet ve ihsandır. Âilesi hakkında ise kendilerinden karşılık taleb edilmek üzere onlara yapılan bir lütuftur. Şu halde bu lütuf karşılığında Dâvud (a.s.)'dan şükür taleb edilmemiştir. Gerçi peygamberler Allah'ın nimetlerinden ve bağışlarından dolayı ona şükretmişlerdir, fakat onların yaptığı bu şükür Allah'tan bir taleb ve istek üzerine yapılan şükür değildir. Bilakis peygamberler şükrü gönül rızası ile yapmışlardır. Nitekim Rasûlullah (s.a.) Allah'in geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlamasına şükür olmak üzere, böyle bir şükürle memur olmamasına rağmen geceleri ayakları şişinceye kadar ibadet ederdi. Kendisine niçin böyle yaptığı sorulunca: *"Şükreden bir kul olmayayım mı?"*[19] buyururdu.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Âyet ruh Dâvud'u ve kalp Süleyman'ı ile onun âilesinden sır, hafî, nefis ve bedenin şükrüne işâret etmektedir. Çünkü bütün bunlar hep ruhtan doğmuşlardır. Bedenin şükrü bütün uzuv, organ ve beş duyu ile şeriatı uygulamasıdır. Bu yüzden Allah Teâlâ "*Ey Dâvud ailesi! Şükredin."* buyurmuştur. Nefsin şükrü takva ve vera'ın şartlarını yerine getirmekledir. Kalbin şükrü, Allah'ı sevmek ve O'nun dışındaki her şeyin (mâsivâ) sevgisinden boş olmakladır. Sırrın şükrü, Allah'tan başkasına iltifat etmemesi için onu murakabe edip gözetmektedir. Rûhun şükrü mumun şem'ine kendisini atan pervaneler gibi varlığını muhabbet ateşinde yakıp feda etmekledir. Hafînin şükrü vahdet makamında vâsıtasız olarak feyzi kabul etmekledir. Bunun için ona hafî denilmiştir. Çünkü hafî, rûhun Allah'ta fânî olmasından sonra vahdet makamında feyzi kabulde vahdet nuruyla kendisinden gizlenmiş olarak bâkî olur."

"Kullarımdan şükreden azdır!"

Kâşifî ve *Keşfü'l-esrâr* sâhibi der ki: "Kullarımdan pek azı şükrederler."

"الشَّكُورُ" Vakitlerinin çoğunda ve hallerinin büyük kısmında nimetlere ve ihsanlara karşı kalbi, dili ve organlarıyla şükrü edâda mübâlağa eden, bununla birlikte şükrün hakkını tam olarak veremeyendir. Çünkü Allah'ın şükre muvaffak kılması da başka bir şükrü gerektirir. Bu durum sonsuza kadar böyle devam edip gider. Bu sebeple "Şekûr, şükürden âciz olduğunu görendir." denilmiştir.

Hakk'ın şükrünü kimse yerine getiremez,
Âlim olan bile şaşırıp kalır
O yüce kişi gizlice Hakk'a şöyle seslendi:
Ey iki cihanı da var eden Rabbim!
Ey eşten, evlattan ve benzerden münezzeh olan!
Verdiğin nimetlerin şükrünü nasıl ederim?
Hak'tan bir haberci gelip şu mesajı iletti:
Sen böyle hep şükredecek olursan,
Bu yolda bu kadir ve kıymeti bilirsen,
Bize karşı olan şükrünü yerine getirmiş olursun.

İmam Gazzâlî (r.h.) der ki: "Allah'ın nimetlerine şükür yollarının en güzeli bu nimetleri Allah'a isyanda kullanmamak, bilakis O'na itâatte kullanmaktır. Elbette bu da Allah'ın muvaffak kılmasıyladır."

Ca'fer b. Süleyman'dan rivayete göre şöyle demiştir: "Sâbit'in şöyle dediğini işittim: Dâvud (a.s.) gece ve gündüz saatlerini aile fertleri arasında taksim etti. Gece ve gündüz her saat Dâvud (a.s.) âilesinden biri ayakta namaz ve ibâdetle meşgul olurdu." Peygamberimiz (s.a.)'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Kıyâmet günü bir münâdî şöyle seslenir: "*Biliniz ki Dâvud âilesi âbidlerin en çok şükredenleridir. Eyyûb ise dünyâ ve âhiretin en sabırlı olanıdır.*"

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: *"Kullarımdan şükreden azdır!"* kavliyle, şekûriyyet makamına ulaşanların azlığına işâret etmektedir. Şekûr, şükrü hal ile olandır. Avamın şükrü sözlerle olur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"ve şöyle de; Hamd Allah'a mahsustur. O, âyetlerini size gösterecek, siz de onları görüp tanıyacaksınız."*** (en-Neml, 27/93) Havâssın şükrü ameller iledir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "*Ey Dâvud ailesi! Şükredin."* Havâssu'l-havâssın şükrü, haller iledir. Bu da şekûriyyet sıfatı ile vasıflanmaktır. Aslında eş-Şekûr Allah Teâlâ'dır. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Doğrusu Rabbimiz Gafur (çok bağışlayan) Şekûr (çok nimet veren)dir."*** (Fâtır, 35/34) Allah Teâlâ fânî olan her amele karşılık bâkî olan on sevab verir.

Sizin yanınızda olan her şey biter tükenir.
Allah katında olan ise ebedidir.
Elbette Allah ihsanı bol olandır.
Ey insanlar, siz de şükretmeye bakın!

Tevfîk Allah'tandır.

فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلٰى مَوْتِهٖٓ اِلَّا دَٓابَّةُ الْاَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَاَتَهُۚ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ اَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُه۪ينِ ﴿١٤﴾

14. Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz zaman, onun öldüğünü, ancak değneğini yiyen bir ağaç kurdu gösterdi. ***(Sonunda yere)*** **yıkılınca anlaşıldı ki cinler gaybı bilselerdi, o küçük düşürücü azap içinde kalmazlardı.**

"Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimiz" ölümle onu dünyadan ayırdığımız *"zaman, onun öldüğünü,"* cinlere *"ancak"* üzerine dayandığı *"değneğini yiyen bir ağaç kurdu gösterdi."*

"اَلْقَضَاءُ" hüküm verme ve ayırmadır. Ölüm, duyu gücünün (kuvve-i hassâse) yok olmasıdır. "دَابَّةُ الْاَرْضِ" ağaç kurdudur. Bu kelime, yemek demek olan kendi fiili "اَلْاَرْضُ"a izafe edilmiştir. Bu sebeple semânın mukabili olan "اَلْاَرْضُ" Âdemoğullarının cesetlerini yediği için ona bu isim verilmiştir. "مِنْسَاَةٌ" kelimesi, vakti ertelemek demek olan "اَلنَّسِىءُ"dendir. Çünkü değnek ile de bir şeyi ertelenir, çekilir ve kovulur.

Sonunda Süleyman (a.s.) ölü olarak yere *"yıkılınca"* kesin olarak *"anlaşıldı ki cinler"* iddia ettikleri *"gaybı"* his ve duyularından gaib olan şeyi *"bilselerdi, o küçük düşürücü azap içinde"* yapmakta oldukları zor ve zahmetli işlerde "*kalmazlardı."*

Râğıb der ki: "خَرَّ" yıkılma sesi duyulacak şekilde düştü demektir. "اَلْخَرِيرُ" su, rüzgar ve diğer yüksekten düşen şeyin çıkardığı sestir."

Bir şey sana karışık geldikten sonra onu bilirsen "تَبَيَّنْتُ الشَّيْءَ" denir. Buna göre mânâ, yâni cinler durum kendilerine karışıp belirsizlik arzettikten sonra hiçbir şek ve şüpheye mahal olmayacak şekilde kesin bilgiyle bildiler demek olur. "تَبَيَّنَتْ" kelimesinin, bir şey açık ve âşikar olduğunda söylenen "تَبَيَّنَ الشَّيْءُ" mânâsına alınması da mümkündür. Bu durumda mânâ şöyledir: İnsanlara âşikar oldu ki cinler gaybı bilselerdi…

Hâsılı eğer cinler iddia ettikleri gibi gaybı bilselerdi elbette Süleyman (a.s.)'ın ölümünü de bilirlerdi. Süleyman (a.s.)'ın ölümünden sonra yere düşünceye kadar bir sene onun emrinde çalışmazlardı. Olan olunca kendilerinin bilenler değil câhiller olduklarını bildiler.

Kıssanın aslı şöyledir: Süleyman (a.s.)'ın eceli yaklaşınca bunun ilk alameti olarak her sabah mihrabında biten bir ağaç görüyordu. Nitekim *Mesnevi*'de der ki:

Süleyman alçakgönüllü bir şekilde
Her sabah Mescid-i Aksâ'ya geldiğinde,
Mescidde yeni bitmiş bir ot görerek ona,
Söyle, derdi, adın ve yararın nedir?

Nasıl bir ilâçsın, neyin nesisin, adın nedir?
Kime zararlısın, yararın kime?
Bunun üzerine her bitki adını ve etkisini söylerdi
Ve derdi ki şuna can olurum, şuna ölüm.
Ben şuna zehirim, şuna da şeker.
Ezelî kader levhasında adım şudur.
Doktorlar da Süleyman'dan o ot hakkında
Bilgi edinir, onun söylediklerini uygularlardı.
Onlar, böylece tıp kitapları hazırlayarak
Bedeni sıkıntılardan arındırır oldular.
Astronomi ve tıp, peygamberlere gelen vahiylerdir.
Akılla duyunun yönsüz yöne ulaşması mümkün mü?
İşte bu şekilde ulu Süleyman, âdeti üzere
Gün ışırken mescide giderdi.
Her gün bakardı mescidde
Yeni bir ot bitmiş mi diye
Süleyman bir köşede gördü,
Yeni bir bitkinin filizlendiğini
Yeşil ve canlı görünümlü, çok nadir bir bitkiydi.
Yeşilliği gözü kamaştırıyordu.
"Ağzın olmadan söyle, adın nedir?" diye sordu.
"Ey dünyanın padişahı, adım keçiboynuzu." cevabını verdi.
"Sende ne özellikler var?" diye sordu.
"Bittiğim yer viran olur.
Ben keçiboynuzuyum; evleri yıkar,
Bu suyla toprağı/dünyayı harabeye çeviririm."
O zaman Süleyman, ecelinin geldiğini,
Ve kısa süre içinde yola çıkacağını anladı.
Şöyle dedi: "Ben var oldukça bu mescid,
Yeryüzünün âfetlerinden asla zarar görmez.
Ben var olup varlığım sürdükçe
Mescid-i Aksâ, nasıl zarar görebilir?
Öyleyse mescidimizin yıkılışı, bil ki ancak,
Ölümümüzden sonra gerçekleşecek demektir."
Bedeni secde eden yürek mesciddir.
Kötü arkadaş ise her mescidde biten keçiboynuzudur.
Sende kötü arkadaşın sevgisi yeşerince
Hemen ondan kaç ve onunla fazla söyleşme.
Onun kökünü kazı. Yoksa filizlenip boy atarsa
Senin de, mescidinin de kökünü kazır.

Sonra Süleyman ölüm meleğine rast geldi, şöyle dedi: Benim ruhumu alacağına dair emir gelince bana haber ver. Ölüm meleği kendisine emir verilince geldi ve haber verdi ve şöyle dedi: Ömründen ancak bir saatin kaldı. Eğer vasiyetin varsa veya ölüm için yapman gereken varsa yap. Süleyman (a.s.) şeytanları çağırdı. Ona kristalden kapısı olmayan bir köşk yaptılar. Süleyman (a.s.) orada ayakta ibadete/namaza durdu.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Sonunda asâsını önüne aldı ve ona yaslandı. Her iki avucunu başının altına koydu; o asâ onun için bir dayanak oldu. Ölüm meleği bu hâl üzere ruhunu kabzetti. Bir yıl bu şekilde o asâya dayanmış hâlde kaldı. Şeytanlar/cinler işlerinde güçlerindeydiler. Süleyman'a ölümün geldiğini bilmiyorlardı."

Daha önce de uzun süre namaz kıldığından insanların arasına çıkmaktan geri kalmasını yadırgamıyorlardı.

Kâşifî, tefsîrinde der ki: "Süleyman vefat edince, yıkadılar, namazını kıldılar; onu asâya yasladılar. Vasiyeti gereği ölümünü açığa çıkarmadılar. Şeytanlar uzaktan onu canlı zannediyorlardı. Kendilerine verilen işlere koyulmuşlardı. Bir yıl sonra asâsının ucunu kurt yedi, Süleyman yere düştü. Ölümü herkesçe malum oldu."

Bazıları der ki: Süleyman (a.s.) namaz kılarken şeytanlar Süleyman (a.s.)'ın mihrabının etrafında toplanırlardı. Süleyman (a.s.) namazdayken ona bakan şeytan yanardı. Yine bir şeytan Süleyman (a.s.)'ın yanına uğradı, onun sesini duyamadı. Sonra tekrar döndü, yine onun sesini duyamadı. Sonra baktı ki Süleyman (a.s.) vefât etip yere düşmüş. Mihrabı açıp Süleyman (a.s.)'ın yanına girdiler ve değneğini ağaç kurdunun yediğini gördüler. Bunun üzerine Süleyman (a.s.)'ın öldüğü vakti bilmek istediler. Ağaç kurdunu değneğin üzerine koydular. Ağaç kurdu değnekten bir gün ve gecede bir miktar yedi. Bu şekilde hesab ederek Süleyman (a.s.)'ın bir yıl önce ölmüş olduğunu tespit ettiler. Halbuki onlar onun önünde çalışıyorlar ve onu canlı zannediyorlardı. Eğer Süleyman (a.s.)'ın öldüğünü bilselerdi bu azâb içinde bir yıl kalmazlardı.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Onların Süleyman'dan dolayı görecekleri azap, onlardan birine öfkelenmesiydi."

Süleyman (a.s.) şeytanı bir küpe hapsedip küpün ağzını kurşunla kapatmıştı. Ya da şeytanı iki kaya arasına sıkıştırmış ve öylece denize atmıştı. Yahut şeytanın ayaklarını saçlarıyla boynuna bağlayıp hapse atmıştı.

Sonra şeytanlar bu ağaç kurduna 'Eğer yemek yersen, sana en leziz yemekleri getirelim. Bir şeyler içmek istersen, sana en leziz içecekleri içirelim. Biz sana su ve çamur iletiriz." dediler. Artık ağaç kurdu nerede olursa ona su ve çamur taşırlar. Ağaç kovuğunda olan çamuru görmez misin, işte o ağaç kurduna teşekkür için şeytanların getirdiği çamurdur.

Kaffâl der ki: "Bu âyet cinlerin sadece Süleyman (a.s.)'ın emrine verildiğine ve onların Süleyman (a.s.)'ın vefatından sonra bu zor işlerden kurtulduklarına delâlet etmektedir."

Süleyman'a ölümün eriştiğini anladıklarında hemen kaçıp dağ eteklerine ve vadinin yamaçlarına kaçıştılar, sıkıntı ve azaptan kurtuldular.

Bu şeytanlar Süleyman (a.s.)'ın emrine verilip böyle zor işlerde çalışmaları sağlanmıştır. Çünkü Allah Teâlâ onların cisim ve kuvvetlerini artırıp görünmeyen cinlere göre onların yaratılışını değiştirmiştir. Onlar Süleyman (a.s.)'ın elinde esirler gibiydiler. Sonra Süleyman (a.s.)'ın ardından bu cinler de öldüler. Allah da cinlerin yaratılışını daha önce oldukları gibi incelik, zayıflık ve gizlilik üzere kıldı. Böylece cinler görünmez ve ağır cisimleri bir yerden diğer yere nakletmek ve benzeri bunun gibi ağır işlere güç yetiremez hâle geldiler. Çünkü bu Süleyman (a.s.)'a verilen bir mucizedir.

Mu'tezile der ki: Cinler ince ve latîf cisimlerdir. Letâfetlerinden dolayı biz onları göremiyoruz. Diğer zamanların aksine peygamberler zamanında Allah Teâlâ'nın cinlerin bedenlerini kesifleştirmiş olması, yine onların zamanı dışında olduklarının aksine cinleri güçlendirmiş olması mümkündür.

Kadı Abdülcebbâr der ki: "Kur'an'daki Süleyman (a.s.) kıssası buna delâlet etmektedir. Allah Süleyman (a.s.) için cinleri insanların görecekleri şekilde kesif hâle getirmiş, onun için ağır işleri çalışacak şekilde kuvvetli kılmıştır. Peygamberlerin zamanı dışında cinlerin bedenlerinin kesifleştirilmesi ve onların ağır işleri muktedir kılınması ise âdeti bozmak olduğundan câiz değildir.

Tarihçiler der ki: Süleyman (a.s.) beyaz tenli, iri yapılı, parlak sîmâlı, bedeni çok kıllı (veya uzun saçlı) bir kimse olup beyaz giyinirdi. Elli üç yıl yaşamıştır. Beytü'l-makdis'in binâsı tamamlandıktan yirmi dokuz sene sonra vefat etmiştir.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Doğru olan Süleyman (a.s.)'ın vefâtının bazı tefsircilerin iddiâsına göre Beytü'l-makdis'in binasının tamamlanmasından bir yıl önce değil sonra olmasıdır. Bunun bazı sebepleri vardır:

1- Merfû bir hadiste rivayet edildiğine göre "*Süleyman b. Dâvud Beytü'l-makdis'i binâ edince Allah'tan üç şey istedi. Allah ona bunların ikisini verdi. Biz ona üçüncüsünü de vermiş olduğunu umuyoruz.*" Bu rivayet bir önceki âyette "***kaleler***" kelimesinin tefsirinde geçmişti.

2- İttifak edilmiştir ki Dâvud (a.s.) Beytü'l-makdis'i Mûsâ (a.s.)'ın otağının yerinde kurmuş ve bir insan boyu kadar binâ etmiştir. Fakat daha önce sebebi geçtiği üzere tamamlamasına izin verilmemiştir. Sonra Dâvud (a.s.)'ın eceli yaklaşınca Beytü'l-makdis'in tamamlanmasını oğlu Süleyman (a.s.)'a vasiyet etmiştir. Kırk yıl hükümdar olan Süleyman (a.s.)'ın babasının vasiyetini ömrünün sonuna kadar ertelemiş olması uzak bir ihtimaldir.

3- Büyük âlimlerin bahsettiği keçiboynuzu kıssasıdır. Bu kıssa da Süleyman (a.s.)'ın Mescid-i Aksâ'yı tamamladıktan sonra uzun zaman orada namaz kılmış olmasını gerektirir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Âyet Allah Teâlâ'nın kudret ve hikmetinin kemâline işâret eder. Binlerce oldukları halde cinleri, insanları, vahşî hayvanları ve kuşları kendileri gibi bir mahlûkun emrine âmâde kılan O'dur. Sonra Süleyman (a.s.)'ın ölümüne hükmetmiş ve onları onun cansız bedenine âmâde kılmıştır. Yine Allah

hikmetiyle ağaç kurdu gibi zayıf bir hayvancağızı bu kalabalık binlerce cin ve insana delil yapmıştır. Bu ağaç kurdu, fiiliyle onlara bilmedikleri bir ilmi göstermiştir.

Yine burada Allah Teâlâ'nın bu ağaç kurdunun fiilini büyük bir topluluğun îmânına sebep kıldığına işâret vardır. Cinlerin de gaybı bilmedikleri gerçeği ortaya konulmuştur.

Yine burada başka bir işâret de şudur: Peygamberlerden ikisi değneğe dayanmıştır. Bunlar Mûsâ ve Süleyman (a.s.)'dır. Mûsa (a.s.): ***"O benim asâmdır. Ona dayanırım."*** deyince, Rabbi ona: ***"Onu yere at, ey Mûsa!"*** buyurdu. Asâyı yere atınca onu apaçık bir ejderhâ yaptı. (bk. Tâhâ, 20/17-20). Yâni kim Allah'ın fazlından ve rahmetinden başka bir şeye dayanırsa dayandığı şey yılan olur. Süleyman (a.s.)'da mülk ve hükümdarlığının devamını sağlamak için değneğine dayanıp ona sarılınca, Allah onun dayandığı ve sarıldığı şeyi ortadan kaldırmak için en zayıf ve bayağı bir hayvan olan ağaç kurdunu gönderdi. Allah bunu şunun bilinmesi için yaptı: Allah'tan başkasıyla kâim olan o şeyin zevâliyle zâil olur. Allah'tan başkasına sarılıp tutunulan her şey tâğutlardan bir tâğuttur. ***"O halde kim tağutu reddedip Allah'a inanırsa kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır."*** (el-Bakara, 2/256)."

---

[9]. *Buhârî*, Rikak, 28.

[10]. *Buhârî*, Tevhîd 50; *Müslim*, Zikir 2,3, 20-22; *Tirmizî*, Deavât 131; *İbnMâce*, Edeb 58

[11]. Bk. Müslim, Kader 17; İbn Mâce, Muk. 13; Müsned, VI, 91.

[12]. Müsned, IV, 419.

[13]. Müsned, I, 397, 460.

[14]. Süyûtî, ed-Dürru'l-mensûr, IV, 161.

[15]. Bk. Müslim, Kader 17; İbn Mâce, Mukaddime 13; Müsned, VI, 91.

[16]. Buhârî, Libas 88, 92, 94, 95; Müslim, Libas 81, 87, 96, 103.

[17]. Ebû Dâvud, Et'ıme (3773); İbn Mâce, Et'ıme (3275)

[18]. Buhârî, Savm 20, 48, 49; Müslim, Sıyam 57-58; Muvatta, Sıyam 58; Müsned, III, 8.

[19]. Buhârî, Tefsir (48) 2; Nesâî, Kıyamu'l-leyl; İbn Mâce, İkame 200; Müsned, IV, 251.

BİZ ANCAK
NANKÖRLERİ CEZALANDIRIRIZ

لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فٖى مَسْكَنِهِمْ اٰيَةٌ جَنَّتَانِ عَنْ يَمٖينٍ وَشِمَالٍ كُلُوا مِنْ
رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ﴿١٥﴾ فَاَعْرَضُوا
فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ ذَوَاتَىْ اُكُلٍ
خَمْطٍ وَاَثْلٍ وَشَیْءٍ مِنْ سِدْرٍ قَلٖيلٍ ﴿١٦﴾ ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا
وَهَلْ نُجَازٖى اِلَّا الْكَفُورَ ﴿١٧﴾ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتٖى
بَارَكْنَا فٖيهَا قُرًى ظَاهِرَةً وَقَدَّرْنَا فٖيهَا السَّيْرَ سٖيرُوا فٖيهَا لَيَالِىَ وَاَيَّامًا
اٰمِنٖينَ ﴿١٨﴾ فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ اَسْفَارِنَا وَظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ
اَحَادٖيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ
﴿١٩﴾ وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ اِبْلٖيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ اِلَّا فَرٖيقًا مِنَ الْمُؤْمِنٖينَ
﴿٢٠﴾ وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطَانٍ اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يُؤْمِنُ بِالْاٰخِرَةِ
مِمَّنْ هُوَ مِنْهَا فٖى شَكٍّ وَرَبُّكَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ حَفٖيظٌ ﴿٢١﴾

15. Andolsun, Sebe' kavminin oturduğu yerlerde büyük bir ibret vardır. Biri sağda, diğeri solda iki bahçeleri vardı. *(Onlara:)* "Rabbinizin rızkından yeyin ve O'na şükredin. İşte güzel bir memleket ve çok bağışlayan bir Rab!" *(denilmişti.)*

16. Ama onlar yüz çevirdiler. Bu yüzden üzerlerine Arim selini gönderdik. Onların iki bahçesini, buruk yemişli, acı ılgınlı ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki *(harap)* bahçeye çevirdik.

17. Nankörlük ettikleri için onları böyle cezalandırdık. Biz nankörden başkasını cezalandırır mıyız!

18. Onların yurdu ile, içlerini bereketlendirdiğimiz memleketler arasında, kolayca görünen nice kasabalar var ettik ve bunlar arasında yürümeyi konaklara ayırdık. Oralarda geceleri, gündüzleri korkusuzca gezin dolaşın, dedik.

19. Bunun üzerine: Ey Rabbimiz! Aralarında yolculuk yaptığımız şehirlerin arasını uzaklaştır, dediler ve kendilerine yazık ettiler. Biz de onları, ibret kıssaları haline getirdik ve onları büsbütün parçaladık. Şüphesiz bunda, çok sabreden ve çok şükreden herkes için ibretler vardır.

20. Andolsun İblis, onlar hakkındaki tahminini doğruya çıkardı. İnanan bir zümrenin dışında hepsi ona uydular.

21. Halbuki şeytanın onlar üzerinde hiçbir nüfuzu yoktu. Ancak âhirete inananı, şüphe içinde kalandan ayırdedip bilelim diye *(ona bu fırsatı verdik)*. Rabbin gerçekten her şeyi koruyandır.

"Andolsun," Allah'a yemin olsun ki *"Sebe' kavminin oturduğu yerlerde"* Allah'ın lütfunun gereği olarak verdiği ihsan ve refah, kahrının îcâbı olarak nimetten mahrum etmesi ve beldelerini harap kılması gibi bu kabileye âit geçmiş ve gelecek halleri düşünmek sûretiyle, dilediğini seçen yaratıcının varlığına, benzeri olmayan işlerden dilediği her şeyi yapmaya muktedir olduğuna, O'nun iyilik yapana da kötü davranana da karşılığını vereceğine *"büyük bir ibret vardır"* delâlet eden açık bir alâmet vardır. Bunları ancak âlimler anlar ve bunlardan ancak akıllılar ibret alır.

Sebe' kavmi, Nuh (a.s.) oğlu Sâm oğlu, Arfahşat oğlu Şaleh oğlu Âmir oğlu Kahtan oğlu Ya'rub oğlu Yeşcüb oğlu Sebe'nin evlâdlarıdır. Sebe', Abdüşşems b. Yeşcüb'ün lakabıdır. **Süheylî**'nin dediği gibi ona bu lakabın verilmesi onun ilk esir alan kimse olması sebebiyledir. O Yemen kabilelerinin hepsini kendisinde toplar. Ya'rub b. Kahtan ilk Arapça konuşan kişidir. O Yemen Araplarının atasıdır. Onlara "el-Arabü'l-âribe" denir. İsmâil (a.s.)'ın diliyle konuşanlara ise "el-Arabü'l-müsta'ribe" denir. Bu dil, Hicaz halkının dilidir. Kahtan Arapçası İsmâil (a.s.)'dan öncedir. Ancak bu durum, Arapça'yı ilk konuşanın İsmâil (a.s.) olmasıyla çelişmez. Çünkü İsmâil (a.s.) açık ve hâlis Arapça'yı ilk konuşandır. Bu Kur'an'ın kendisiyle nazil olduğu Kureyş Arapçasıdır. Yine bu durum Arapça'yı ilk olarak cennette Âdem (a.s.)'ın konuştuğuna dâir rivayetle çelişmez. Çünkü Âdem (a.s.) yeryüzüne indirilince Süryânîce konuşmuştur. Bir rivâyette "*Arapça'yı güzel konuşan Farsça konuşmasın. Çünkü bu nifak peydâ eder*."[20] buyrulmuştur. İnsanlar arasında Peygamberimiz (s.a.)'in *"Dâd harfini en fasih söyleyen benim."*[21] sözü de dillerde dolaşan meşhur bir sözdür. Bir topluluk 'Bu rivayetin aslı yoktur, ancak mânâsı doğrudur' demiştir. Çünkü bu sözün mânâsı, 'Ben Arabın en fasih konuşanıyım. Zira dâd harfini konuşanlar onlardır. Onların dilinden başkasında ise bu harf yoktur.' demektir. Nitekim **Ali b. Burhâneddîn Halebî**'nin *İnsânü'l-uyûn* adlı kitabında böyle geçmektedir.

"اَلسُّكُونُ" bir şeyin hareket ettikten sonra sâbit olmasıdır. Bir yeri vatan tutmak hakkında da kullanılır. Mekân ismi, "mesken"dir. Yâni onların Yemen'de bulundukları beldelerinde, demektir. Sebe' halkının oturduğu yer Me'rib'dir. Onunla San'â şehri arasında üç günlük mesafe vardır. Neml sûresinde kıssası geçen Sebe' melikesi Belkıs'ın beldesinden murat bu Sebe'dir.

Süheylî der ki: Me'rib, Sebelilerin krallarının adıdır. Aynı şekilde "kisrâ" Fars krallarının, "hâkan" Çin krallarının, "kayser" Rum krallarının, "fir'avn" Mısır krallarının, "tübba'" Şahr, Yemen ve Hadramut krallarının, "necâşî" Habeş krallarının adıdır. Me'rib'in sebelilerin sarayının adı olduğu da söylenmiştir. Bunu **Mes'ûdî**

zikretmiştir.

*İnsânü'l-uyûn'*da der ki: "Ya'rub b. Kahtân'a "Eymen" denilmiştir. Çünkü Hud (a.s.) ona, "Sen benim evlatlarımın en bereketlisisin (eymen)." demiştir. O, Yemen'e yerleştiği için Yemen'e "Yemen" denilmiştir.

"Biri sağda," bir grubu beldelerinin sağında *"diğeri solda"* diğer grubu beldelerinin solunda *"iki bahçeleri vardı."* Bu iki bahçeden murâd sâdece iki bahçe değil, bostanlardan iki gruptur. Bu sağ ve sol cenahta olan bahçeler birbirlerine yakın ve iç içe olduklarından dolayı sanki bir bahçe gibiydi.

"ٱلْيَمِين" aslında sağ el demektir. Sağ el kuvvetli olduğu için organların en değerlisidir. Sağ el sola göre kuvvetli olmasıyla bilinir ve ondan ayırt edilir. Ya da Sebelilerden herkesin evinin sağında ve solunda iki bostanı vardı.

"*(Onlara:) Rabbinizin rızkından"* türlü meyve ve ürünlerden *"yiyin ve"* sizi rızıklandırdığı için dil, kalb ve organlarla *"O'na şükredin."* denildi.

Bu söz, nimeti tamamlamak ve nimetin haklarını hatırlatmak üzere Sebeliler'e peygamberlerinin söylediklerini hikâye etmektedir. Ya da bu söz lisân-ı hâl ile söylenmiştir. Yahut da onların bu sözün kendilerine söylenmesine lâyık olduklarının beyânıdır.

"*İşte güzel bir memleket ve çok bağışlayan bir Rab!"* denildi." Emredilen şükrü gerektiren şeyin ne olduğunu beyan eden bir başlangıç cümlesidir. Yâni sizin beldeniz hoş bir belde, size bu güzel ve temiz rızıkları veren, sizden şükür taleb eden Rabbiniz kendisine şükredenin günah ve hatalarını bağışlayan bir Rab!

Memleketin Tayyibe/güzel olmasının mânâsı çorak değil güzel ve hoş meyveler çıkaracak şekilde yumuşak ve bereketli olmasıdır. Ya da havası ve suyu temiz ve güzeldir. Nitekim **Kâşifî** der ki: "Allah Teâlâ'nın rızık verdiği şehir, temiz bir şehirdir. Sağlığa elverişli havası, tatlı suyu, temiz toprağı vardır."

Güzellikte benzer cennete,
Tazelikte İrem bahçesine.

*Fethu'r-Rahmân'*da der ki: "Bu beldenin güzel oluşu, orada sivrisinek, karasinek, bit, pire, akrep, yılan ve diğer zararlı haşerâtın olmaması sebebiyleydi. Garip, bitli biri bu beldeye uğrar, beldenin havası temiz olduğu için bitlerinin hepsi ölürdü. Bundan dolayı bu beldede âfetler ve hastalıklar da olmazdı."

İbn Abbâs (r.a.)'tan rivayet edildiğine göre burası beldelerin havası en güzeli, bolluk ve bereketi en çok olanı idi. Bir kadın başında zembil, elinde elişi, evinden çıkar, komşusunun evine gider, hiç elini sağa sola uzatmadan bu ağaçların altında yürür, bu sırada ağaçlardan düşen muhtelif meyvelerden başındaki zembil dolardı."

İşte âyetteki "الجنة" ibaresiyle bu mânâya işâret edilmiştir. Çünkü cennetin hâli böyle olur. Allah'ın gökte olduğu gibi yerde de cennetleri vardır. Bu cennetlerin en üstünü ise mânevî cennettir. O ise kalb ve kalbin içinde barındırdığı türlü ma'rifetler ve

feyizlerdir.

Eşyâdan tayyib olan, duyu organlarının lezzet aldığı şeylerdir. İnsanlardan tayyib olan cehâlet, fisk ve çirkin amellerin necâsetinden temizlenen; ilim, îman ve güzel davranışlarla bezenen kimsedir.

Büyüklerden birisi şöyle der: "*Güzel memleket*" tevhid tohumunu ve "Lâ ilâhe illlah" kelimesini kabul eden insanlık beldesidir. "*çok bağışlayan bir Rab!*" mağfiret nuru ile dostlarının ayıplarını örter ve ma'rifetinin izzeti sebebiyle onların günahlarını bağışlar."

Yine o dostları sebebiyle kullarının bir çoğunun günahlarını bağışlar ve iyiliklerini kabul eder.

Rivâyet edilmiştir ki **Abdullah b. Mübârek** (r.a.) bir yıl Harem-i Şerif'te haccı tamamlamıştı. Rüyasında iki meleğin geldiğini gördü. Biri diğerine "Bu yıl hac için kaç kişi toplandı?" diye sordu. Diğeri şöyle dedi: "Üç yüz bin." Ben: "Kaç kişinin haccı makbul oldu?" diye sordum. "Hiç kimsenin haccı kabul olmadı." dediler. Abdullah şöyle der: Bu sözü işitince, üzerime üzüntü çöktü. "Bütün insanlar cihanın dört bir tarafından sıkıntı ve meşakkat çekerek gelmişlerdi, hepsi zâyi oldu." dedim. Melekler: "Dımaşk'ta Ali b. Muvaffak adında bir ayakkabıcı var; buraya gelememiş. Ancak onun haccı kabul edildi. Bunun yaptığı iş sebebiyle herkesinki kabul edildi." dediler.

Ali b. Muvaffak der ki: "Hac yapmak için üç yüz elli dirhem biriktirdim. Yanıma hamile bir kadın geldi ve "Şu evden güzel bir yemek kokusu geliyor. Git de bu yemekten bana biraz getir ki çocuğum düşmesin." dedi. Ben de gittim ev sahibine durumu anlattım. Ev sahibi ağladı ve "Benim de çocuklarım var. Bir haftadır hiçbir şey yemediler. Ben de bugün kalkıp onlara ölmüş bir merkebin etinden bir parça getirdim. Ev halkı onu pişiriyorlar. Biz mecbur olduğumuz için bu bize helal, ancak sana haramdır. Onu sana nasıl verebilirim ki?" dedi. Ali b. Muvaffak der ki: "Onun bu sözünü duyunca, gönlüme ateş düştü. Hac için biriktirdiğim meblağı ona verdim ve "İşte benim haccım bu!" dedim."

Allah Teâlâ onun bu iyiliğini en güzel şekilde kabul etti. Allah bütün hacıları ona bağışladı (onun hatırına onların haccını da kabul etti).

İhsan etmekle gönlü huzura erdirmek,
Her konakta bin rekât namaz kılmaktan yeğdir.

ذَوَاتَىْ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثْلٍ وَشَيْءٍ مِنْ سِدْرٍ قَلِيلٍ ﴿١٦﴾ فَاَعْرَضُوا فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ جَنَّتَيْنِ

16. Ama onlar yüz çevirdiler. Bu yüzden üzerlerine Arim selini gönderdik.

Onların iki bahçesini, buruk yemişli, acı ılgınlı ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki *(harap)* bahçeye çevirdik.

"Ama onlar" Sebe'nin evlatları vefadan *"yüz çevirdiler."* Cefâya yöneldiler, nimeti inkâr ettiler, nankörlük ettiler. Kendilerini ilâhî intikama hedef yaptılar. Şükrü zâyi ettiler. Onlar hallerini değiştirdiler ve onlar için durum değiştirildi.

İbn Abbâs (r.a.) der ki: "Allah Teâlâ Yemen'in on üç köyüne on üç peygamber gönderdi. Bu peygamberler onları îman ve tâate dâvet edip Allah'ın nimetlerini hatırlattı ve Allah'ın azabından korkuttu. Onlar ise peygamberleri yalanladılar ve "Biz O'nun üzerimizde bir nimeti olduğunu bilmiyoruz. Rabbinize söyleyin de gücü yetiyorsa bu nimeti bizden alıkoysun." dediler.

"Bu yüzden üzerlerine Arim selini gönderdik."

"اَلسَّيْلُ (sel)" kelimesi, aslında suyun gitmesi mânâsına masdardır. Başka yere yağan yağmurun sana gelen suyuna denir. "اَلْعَرِمُ" kelimesi, şiddet ve zorluk demektir. Bir kimsenin ahlâkı kötü ve çetin olunca "عَرِمَ الرَّجُلُ" denir.

Sel, arim'e, yâni zor ve çetin olmaya izâfe edilmiştir. Bu mevsûfun sıfatına izâfe edilmesi kabilindendir. Çetin, zorlu ve şiddetli yağmurun seli demektir. Yahut zorlu emrin seli demektir. Yâni sonra üzerlerine çetin ve güçlü sel gönderdik.

İbn Abbâs (r.a.): "Arim, vâdînin ismidir." der. Yâni suyun kendisi tarafından geldiği vâdînin ismidir.

Bazıları der ki: Arim, suyun toprağa yükselmesi için toplandığı seddir. Yâni Himyer lügatına göre "arim" su bendinin adıdır.

Ya da "arim" erkek fare/köstebektir. Sel ona nisbet edilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ onlara demirden azı dişleri olan erkek çöl köstebekleri gönderdi. Bu köstebekler kendilerine yaklaşan kedileri mutlaka öldürürdü. İşte bu köstebekler seddi delip onların üzerine yıktı. Sebeliler'in bahçeleri ve evleri sular altında kaldı. Bu köstebek hep deliğinde kalıp dışarı çıkmaz. Gözü görmez ve sadece koklayarak hisseder.

Aristo der ki: Kör sıçan/köstebek dışında her hayvanın iki gözü vardır. Bu hayvan türâbî/aslı topraktan olduğundan bu şekilde yaratılmıştır. Allah bu hayvan için toprağı balık için su neyse onun gibi kılmıştır. Gıdası yerin içindedir. Yerin dışında gücü ve hareketi yoktur. Gözü olmadığı için Allah onun yerine ona hassas bir işitme vermiştir. Onun için uzak bir mesafeden hafif bir yere basmayı bile hisseder. Bunu hissedince de hemen yeri kazmaya başlar. Denilir ki bu farenin kulağı başkasının gözü mesabesindedir. Güzel kokudan kaçar. Pırasa ve soğan kokusunu sever. Çoğu zaman bunların kokusuyla avlanır. Pırasa ve soğan kokusu alınca bunlar için çıkar. Acıkınca ağzını açar ve öylece bekler. Allah ona sinek gönderir. Sinek farenin ağzına konar. O da onu ağzına alır. Kanı göze sürülürse göz hastalığına iyi gelir. *Hayâtü'l-hayevân*'da böyle geçmektedir.

Kâşifî der ki: "*el-Muhtâr*'da şöyle nakledilir: Sebeoğulları'nın Yemen vilâyetinden olan Me'rib civarında iki dağ arasında bir menzili vardı. O menzilin en yukarısından en

aşağısına olan yükseklik on sekiz fersahtı. Onların suyu, dağın nihayetinde vâdînin en tepesinden bir pınardan gelirdi. Bazen Yemen vâdîlerinden taşan sular onların sularıyla birleşir ve zarar verirdi."

Ebü'l-Leys der ki: "Sebelilerin suları iki dağın arasından akarak onlara ancak on günde gelirdi." Şehirlerinin yöneticisi olan Belkıs'tan, asıl sularla fazlalık yağmur ve kaynak sularının toplanacağı dağın ağız kısmına sağlam taştan bir sed yapmasını istediler.

Süheylî, *Kitabü't-Ta'rif ve'l-i'lâm*'da der ki: "Bu su bendini Sebe b. Yeşcüb binâ ettirmişti. Yeşcüb bendi mermerden yaptırmış ve yetmiş vâdînin suyunu ona bağlamıştı. Ancak bend tamamlanmadan vefat etti ve bend onun ölümünden sonra tamamlandı."

O sedde üç kanal yaptı. En üstteki kanal açıldığında akan su ile ekinlerini ve bahçelerini sulayacaklardı. Su kâfi gelmez ve azalırsa ortadaki ve en sondaki kanallar açılacaktı. Onlar on üç peygamberi yalanladılar. Son peygamberleri, Zi'l-idgâr b. Ceyşân'ın padişahlığı zamanında, Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesinden sonra geldi. Onu çok incittiler. Hak Sübhânehu Teâlâ, o bendin altından çöl fareleri çıkartıp delik/yarık açmalarını emretti. Herkesin uykuda olduğu bir gece yarısı sed yıkıldı, sel gelip evlerini ve bahçelerini kapladı. Birçok insan ve hayvan helâk oldu.

Fethu'r-Rahmân'da der ki: "Biz Sebelilere güç yetirilemeyecek bir sel gönderdik. Bu sel seddi tahrib etti. İki dağın arası su ile doldu. Sel, bağları, bahçeleri ve dağa kaçmaya fırsat bulamayan nice insanları önüne katıp götürdü. Onların malları ve mülkleri su altında kaldı. Kurtulanlar başka belde ve ülkelere dağılıp gittiler ve bu hususta darb-ı mesel oldular."

"Onların" zikredilen *"iki bahçesini, buruk yemişli,"* acı ürünleri olan *"acı ılgınlı ve içinde biraz da sedir ağacı bulunan iki (harap) bahçeye çevirdik."* Onların yerine kendilerine bunları verdik.

"اَلتَّبْدِيلُ" bir şeyin başka bir şeyle değiştirilmesi demektir. "اَلْأُكْلُ" ve "اَلْأُكُلُ" yenen şeyin ismidir. "اَلْخَمْطُ" ise yenilmesi mümkün olmayacak kadar tadı acılaşmış olan her bitkidir.

Bazı kıraatlarda "أُكُل" kelimesi "خَمْطٍ" kelimesine izâfe edilerek okunmuştur. Buna göre "اَلْخَمْطُ" meyvesi acı olan veya dikenli olan her ağaçtır. Yahut Buhârî'nin dediği gibi misvak ağacıdır. "اَلْأُكُلُ" ise onun meyvesidir. *el-Muhtâr*'da der ki: "اَلْخَمْطُ" yenilen, meyvesi olan bir çeşit misvak ağacıdır.

"*İki bahçe*"nin harap olmuş hallerinin de "*iki bahçe*" diye isimlendirilmesi, önceki ifâdeye benzemesi için ve alay etmek maksadıyladır.

"اَلْأَثْلُ" ılgın ağacı veya ılgına benzer ılgından daha büyük meyvesiz bir ağaçtır.

Şeyh Sa'dî der ki:

Kötülük yapıyorsan, iyilik umma.
Gezengebîn ağacından üzüm asla alınmaz.

Beyzâvî der ki: "Âyette sedir ağacının az olarak vasfedilmesi, sedir ağacının meyvesi olan Arabistan kirazının yenilmesi hoş olduğu içindir. Bu yüzden bu ağaç bağlara ve

bahçelere dikilir.” *el-Kâmûs*’ta geçtiği üzere “اَلسِّدْرُ” Arabistan kirazının ağacıdır. **Ebüsuûd Efendi** şöyle der: “Doğrusu sidr iki türdür. Bunlardan bir türün meyvesi yenilir ve el yıkamada yaprağından faydalanılır. Diğer türün ise meyvesi sert olup asla yenmez. Bu, yabani olandır. Burada kasdedilen ikincisidir.

İşte Sebeliler’in ağaçları ağaçların iyisinden iken, çirkin işleri sebebiyle Allah onların ağaçlarını ağaçların en kötüsü haline getirdi. Hâsılı Allah Teâlâ onların meyve veren ağaçlarını helak etti ve onların yerine meyvesiz olanları bitirdi.

ذٰلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا وَهَلْ نُجَازِي اِلَّا الْكَفُورَ ﴿١٧﴾

17. Nankörlük ettikleri için onları böyle cezalandırdık. Biz nankörden başkasını cezalandırır mıyız!

Nimete *“nankörlük ettikleri için”* veya peygamberleri inkâr etmeleri sebebiyle *“onları”* başka bir cezâ ile değil *“böyle”* korkunç bir cezâ ile veya (önceki âyette zikredilen) bahçelerini çevirme ile *“cezalandırdık.”* Çünkü nimeti onlardan çekip aldık ve yerine zıddını koyduk.

Îsâ (a.s.) ile Muhammed (s.a.) arasında başka peygamber gönderilmiş olduğuna bu âyet delildir. Çünkü zikredilen vâkıanın Îsâ (a.s.) ile Muhammed (s.a.) arasındaki fetret döneminde meydana geldiği rivâyet edilmiştir. ‘Îsâ (a.s.) ile Muhammed (s.a.) arasında başka peygamber yoktur’ şeklindeki söz ile kitap sahibi bir peygamber olmadığı kasdedilir. *Bahru’l-ulûm*’da böyle geçmektedir. Peygamberimiz (s.a.)’in *“Benimle Îsâ arasında peygamber yoktur.”*[22] hadîsi de bu hususa ters düşmez. Bu hadis, ‘müstakil bir şeriatla gönderilmiş bir peygamber yoktur’ demektir. Bilakis bu arada gönderilen her peygamber Îsâ (a.s.)’ın şeriatını uygulamıştır. Bu konunun izah ve beyanı daha önce defalarca geçmişti.

“Biz nankörden başkasını cezalandırır mıyız!” Yâni biz bu cezayı ancak nankörlükte veya inkârda ileri gidenlere veririz. “هَلْ (mi/mı)” soru edatı olduğu halde burada olumsuzluk mânâsınadır. *el-Kâmûs*’ta der ki: “هَلْ” soru için olan kelimedir. Bazen inkâr/red mânâsına da olur.

Nimete nankörlük etmek ve küfrân-ı nimet, nimetin şükrünü yerine getirmeyi terk ederek nimeti örtmektir. Nimeti inkâr/nankörlük konusunda daha çok “اَلْكُفْرَانُ”, dini inkâr konusunda daha çok “اَلْكُفْرُ” kelimesi kullanılır. “اَلْكُفْرَانُ” kelimesi ise her iki konuda da kullanılır.

Âyet işâret etmektedir ki şükreden mü’min, şükrü ile hem zâhirî hem de îkan (kesin îman) takvâ, sıdk, ihlas, tevekkül ve güzel ahlak gibi mânevî nimetleri birbirine bağlar. Şükretmeyen ise nankörlük ederek bütün bu nimetleri yok eder ve onların yerine fakirlik, inkâr, nifak, şek, şüphe ve kötü sıfatları bulur. **Bel’am**’ın durumunu görmez

misin? Sadece bir gün îman ve tevfîk nimetine şükretmedi de küfür ve inkâra düştü. Bundan Allah Teâlâ'ya sığınırız.

Küfür ehli kalp ve ruh bostanına habis ağaçları dikince, ancak habis meyveler elde ettiler. Ancak hak ettikleri muâmeleye tâbi tutuldular. Yalnız ektiklerini biçtiler. Ancak kazdıkları kuyuya düştüler. Nitekim "وَفُوكَ نَفَخَ يَدَاكَ اَوْكَتَا (Ellerin tutup bağladı, ağzın da üfledi/Kendin ettin kendin buldun)" denilmiştir. Bu söz kendi kusur ve ihmalinden dolayı hasret çeken ve rahatsız olan kimse için meşhur bir darb-ı meseldir.[23] Bir hadîste de şöyle buyrulmuştur: *"Kim hayır bulursa Allah'a hamd etsin"* ki rahmet ve hayrın kaynağı O'dur. *"Kim başka bir şey bulursa sadece kendini kınasın."*[24]

Mesnevî'de der ki:

Hak Sebeliler'e çok görkem verdi.
Yüz binlerce köşk, çardak ve bahçeleri vardı.
Buna şükretmediler o damarsızlar.
Vefa açısından köpekten aşağıydılar.
Bir köpeğe bir kapıdan bir lokma ekmek gelince,
Artık o kapıya uşaklık eder.
Kendisine zulüm ve eziyet edilse bile
O kapının bekçisi olur.
O kapıya bel bağlayıp yerleşir.
Başka yeri yeğlemeyi küfür sayar.
Vefasızlık köpekler için utanç kaynağı olduğuna göre
Vefasızlığı nasıl reva görürsün?

وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَى الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا قُرًى ظَاهِرَةً وَقَدَّرْنَا فِيهَا

السَّيْرَ سِيرُوا فِيهَا لَيَالِيَ وَاَيَّامًا اٰمِنِينَ ﴿١٨﴾

18. Onların yurdu ile, içlerini bereketlendirdiğimiz memleketler arasında, kolayca görünen nice kasabalar var ettik ve bunlar arasında yürümeyi konaklara ayırdık. Oralarda geceleri, gündüzleri korkusuzca gezin dolaşın, dedik.

Sebeliler'in kıssasını tamamlamak üzere onlara meskenlerinde, hazar ve ikametlerinde verilen nimetler hikaye edildikten sonra bu âyette sefer, seyahat ve ticaretlerinde onlara verilen nimetler ile onların bu nimetlere karşı yaptıkları nankörlükler ve kendilerine verilen cezalar beyan edilmektedir. Kıssanın hepsinin birlikte zikredilmemesi, bir şeyi daha iyi anlatma ve tekrar etmede daha fazla uyarı ve hatırlatma olduğundandır.

Onlara meskenlerinde/oturdukları yerlerde verdiğimiz çeşitli nimetlerle beraber

“Onların yurdu” olan Yemen beldeleri *“ile, içlerini”* sular, ağaçlar, meyveler, en üst ve en aşağı tabakadan herkes için bolluk ve müreffeh hayatla *“bereketlendirdiğimiz memleketler”* yâni Şam beldeleri *“arasında,…”* demektir.

“اَلْقَرْيَةُ” belde veya başka yer, insanların toplandığı mahaldir. Burada Filistin, Eriha ve Ürdün ve benzeri yerler kasdedilmiştir. Bereket, bir şeyde ilâhî hayrın sâbit olması, mübarek ise bu hayrın bulunduğu şeydir.

“Kolayca görünen nice kasabalar var ettik.”

“ظَهَرَ الشَّيْءُ” bir şeyin zâhir ve açık olmasının asıl anlamı, yeryüzünde bulunup gizli kalmaması demektir. “بَطَنَ الشَّيْءُ” ise bir şeyin yerin içinde olup gizli kalması demektir. Sonra göze ve basirete, görünen her şey için kullanılır olmuştur.

Yâni birbirine yakın olduğundan birinden diğeri görünecek şekilde bitişik belde ve köyler var ettik. Dolayısıyla bu kasabalar, ahâlînin gözünde görünür durumdadır. Ya da bu köyler yol boyu güzergahta olup yolculara açık ve yakındır. Onlar yol güzergâhlarından uzak değildir ki onlardan gizli kalsın. *Aynu'l-maânî*'de: “Sebe halkının yerleştiği yer olan Me'rib'den Şam'a kadar fâsılasız dört bin yedi yüz köy vardı.” der.

“Ve bunlar arasında” yolcular için *“yürümeyi konaklara ayırdık.”* Yâni biz bu köyleri yolcuların hâline uygun olarak belli mesafelerde takdir ve tanzim ettik. Denilir ki Yemen ve Şam arasında bulunan bu köylerden birinden sabahleyin yola çıkan öğle vakti diğer köye ulaşırdı. Orada kaylûle yapar, öğle uykusunu uyur, konaklar ve dinlenirdi. Aynı şekilde bu köylerden birinden öğlede çıkan yolcu akşamleyin diğer köye vâsıl olurdu. Şam'a ulaşıncaya kadar yol boyunca köyler arasında su ve yol azığı taşımaya gerek duymazdı. Bütün bunlar onlara verilen çeşit çeşit nimetleri tamamlamak, hazarda ve seferde bu nimetleri bollaştırmak içindi.

Peygamberlerin lisânıyla, söz ve hâl diliyle onlara: “*Oralarda”* bu kasabalarda maslahat ve menfaatleriniz için dilediğiniz zaman *“geceleri, gündüzleri korkusuzca”* insanların çok olması sebebiyle düşman, hırsız, yırtıcı hayvanlardan; bu yerlerin mamur olmasından dolayı emniyetin vakitten vakite değişmemesi sebebiyle açlık ve susuzluk gibi endişelerden emin olarak *“gezin dolaşın,” dedik.”* Onlara yolculuk imkanı verildiği ve sebepleri hazırlandığı için sanki seyahat kendilerine emredilmiş ve bu konuda onlara izin verilmiştir.

“اَلْاَمْنُ” kelimesinin asıl mânâsı gönül huzuru ve rahatlığı, korku ve endişenin yok olmasıdır. Ya da yolculuk müddetiniz uzasa da, çok geceler ve gündüzler sürse de orada güven içinde yürüyün, gezin dolaşın. Yahut ömrünüzün geceleri ve gündüzlerince gezip dolaşın, orada ancak emniyetle karşılaşırsınız, demektir. Ancak bu söz/emir, gerçek mânâda değil onlara verilen mezkur yolculuk imkanlarının, zikredilen şekilde yolculuğun şartlarının ve sebeplerinin hazırlanmasının onlara yolculuğu emretme mesabesinde kabul edilmiş olmasındandır.

❀

فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ اَسْفَارِنَا وَظَلَمُوا اَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ اَحَادِيثَ
وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿١٩﴾

19. Bunun üzerine: "Ey Rabbimiz! Aralarında yolculuk yaptığımız şehirlerin arasını uzaklaştır" dediler ve kendilerine yazık ettiler. Biz de onları, ibret kıssaları haline getirdik ve onları büsbütün parçaladık. Şüphesiz bunda, çok sabreden ve çok şükreden herkes için ibretler vardır.

"Bunun üzerine: "Ey Rabbimiz! Aralarında yolculuk yaptığımız şehirlerin arasını uzaklaştır" dediler"

"اَلْمُبَاعَدَةُ وَالْبِعَادُ" birisinden uzaklaşmak ve birini uzaklaştırmaktır. "اَلسَّفَرُ (yolculuk)", hazarın aksidir. Aslında örtüyü açmaktır. Yolculukta kişi mekandan mekan da kişiden ayrılıp uzaklaştığı için bu kelimenin müfâale babındaki hâli (سَافَرَ) kullanılır. "اَلسَّفَرُ" lafzından sefer yemeği için olan "اَلسُّفْرَةُ (sofra)" kelimesi türetilmiştir. Bunun bir sebebi de bunun için yere yuvarlak bir deri serilmesinden dolayıdır. Bazıları der ki: "İnsanların ahlâkını, kişilerin iddiâlarını ve gizli hallerini açıp ortaya koyduğu için yolculuğa "sefer" denilmiştir.

Ehl-i tefsir der ki: Sebe halkı nimete karşı şımardılar. Bu güzel hayattan onlara bir usanç ve bıkkınlık geldi. Afiyet ve huzurdan yoruldular da İsrâiloğulları'nın bıldırcın ve bal yerine sarımsak ve soğan istedikleri gibi zahmet ve meşakkat istediler. "Bahçelerimizin mahsulleri daha uzak olsaydı, onları daha çok canımız çekerdi." dediler. Allah'tan kendileri ile Şam arasında çöller ve çorak araziler yaratmasını istediler. Bunu da bu bölgede binitlere binmek, yanlarına azık ve nevâlelerini almak ve oradaki fakirlere ululuk taslamak için taleb ettiler.

Zenginler yoksullara hased ettiler: "Bizimle onlar arasında yolculukta hiç bir fark yok. Yaya ve müflis bu yolu, atlı ile zenginin gittiği gibi gidiyor." dediler. Onlardan zengin olanlar dediler ki: "Ey Rabbimiz! Bizim seferlerimizin konaklarının arasını uzaklaştır. Yâni bir konak ile diğer konak arasına çöller kıl da azığı ve yolluğu olmayan insanlar yolculuk yapamasınlar." Allah Teâlâ onların bu duâ ve dileklerine hemen icâbet etti. Yemen ile Şam arasındaki bayındır yerleri harap edip hiçbir çağıranın ve cevap verenin duyulmadığı ıssız çöller haline getirdi.

Mesnevî'de der ki:

Sebeliler genç ve toy kimselerdi.
Onların işi ululların nimetine nankörlük etmekti.
Nankörlüğe bir örnek:
Sana iyilik edenle kavgaya tutuşursun.
Dersin, bana iyilik etmemelisin.
Ben bundan rahatsızım. Beni niçin rahatsız ediyorsun?
Lütfedip bu iyiliği uzak tut benden.

Göz istemem, beni kör et hemen.
Sebeliler dediler: Aramızı uzaklaştır.
Çirkinlikler bize daha iyi. Güzellikleri bizden al.
Biz bu çardakları, bahçeleri istemeyiz.
Ne güzel kadın isteriz, ne de güven ve huzur.
Şehirler birbirine çok yakın.
Yırtıcı hayvanların olduğu çöl daha güzel.
İnsan yaz gelince kış ister.
Kış gelince de kıştan uzaklaşmaya çalışır.
Geberesi insan ne inkârcıdır!
Doğru yola erişince onu inkâr eder.

"Ve" Allah'a ortak koşmak, şükrü terk etmek, nimetin kadrini bilmemek, peygamberleri yalanlamakla kendilerini Allah'ın gazabına ve azabına mâruz bırakarak *"kendilerine yazık ettiler. Biz de onları, ibret kıssaları haline getirdik"* Yâni biz Sebe halkını, sonraki insanların onların hallerinden hayretle bahsettikleri, âkıbet ve sonlarından ibret aldıkları haberler, öğüt ve ibret yaptık.

"*Ve onları büsbütün parçaladık.*" Yâni onları darmadağın ettik ya da onları atılıp dağıtılabilecek her yere attık, dağıttık. Özel olarak sürekli ayırıp parçalama mânâsına gelen "اَلتَّمْزِيقُ (parçalama)" ibaresinin kullanılmasında, açıktır ki bu husustan korkutma, bunun tesirinin ve verdiği elemin şiddetine delâlet vardır. Yâni biz onları öyle ayırıp darmadağın ettik ki bunun daha ötesi olamaz. Öyle ki onlar, sonrasında kavuşma olmayan her ayrılık için darb-ı mesel oldular. Bu yüzden "Sebe halkı gibi dağıldılar." denir. Yâni bu mekanın halkının her tarafa dağıldığı gibi dağıldılar demektir. Onlar Sebe'nin çocukları olan kabileler iken bir çok beldelere dağılıp gittiler. Onlardan birisi bile Me'rib'de kalmadı. Gassân kabilesi Şam'a, Kudâa Mekke'ye, Esed Bahreyn'e, Enmâr Yesrib'e, Cüzâm Tihâme'ye, Ezd de Ummân'a gitti.

"Şüphesiz bunda" onların zikredilen kıssasında mâsiyetlere, hevâ ve şehvetlerin tahriklerine, belalara, meşakkatlere ve tâatlara *"çok sabreden ve"* bütün zamanlarda ve hallerde ilâhî nimetlere *"çok şükreden herkes için"* ya da her kâmil mü'min için -çünkü îmanın yarısı sabır, yarısı şükürdür- *"ibretler"* büyük âyetler, pek çok delâletler, Allah'ın birlik ve kudretine delâlet eden açık ve kesin huccetler ve ibretler "*vardır."*

Bazıları der ki: "Burada "*ibretler*"in çoğul olması, onlardan her birinin bir fırka/bölük olması sebebiyledir. Onlardan her biri müstakil bir ibrettir.

Keşfü'l-esrâr'da denilmiştir ki: "Sebe halkı rahat ve huzur içinde yaşıyorlardı. Âfiyete sabırsızlıkları ve nimete karşı şükürsüzlükleri sebebiyle başlarına gelenler geldi."

Ey rahat ve huzurlu günlerim. Şükrünü edâ etmediğimden,
Kucağımda olan elimi şimdi ısırıp duruyorum.

Mesnevî’de der ki:

Bizim için veba meltemden yeğdir, diyerek
Sebeliler, hadlerini aşınca,
Onlara öğüt veren öğütçüler gelip
Fısk ve küfürlerini engellemeye çalıştılar.
Mazlumlar için kuyu kazıyorlardı.
Kazdıkları kuyuya kendileri düşüp ah eder oldular.
İsteği sabır elde ettirir, acele değil.
Sabret, doğrusunu en iyi Allah bilir.

Büyüklerden birisi der ki: Dünyayı ve şehvetlerini istemek, Allah’tan ve O’nun huzurundan uzaklaşmayı istemek demektir. Dünyaya meyletmek ve dünyanın şehvetlerine rağbet göstermek ise nefsin hasisliğinden ve aklın zayıflığındandır. Bu ise kendine zulmetmektir. Dünya kimi Allah’tan koparırsa Allah onu taleb ehline ibret yapar ve helâk vâdisine yuvarlar. Öyleyse dünyaya ve şehvetlerine karşı sabretmek, Allah’ın koruması ve kulluğa muvaffak kılması nimetine şükretmek lâzımdır.

Allah bizi ve sizi kendine rağbet edip yönelen, O’na îtimad edip güvenen kullarından eylesin. Yolundan dönmekten, irşâd edip muvaffak kıldıktan sonra dalâlete düşüp yoldan sapmaktan korusun. Çünkü O, kalbler ve onların halden hâle çevrilmesi, gece gündüz nasıl dilerse kalblerin tasarrufu elinde olan Rahmân’dır.

وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٠﴾

20. Andolsun İblis, onlar hakkındaki tahminini doğruya çıkardı. İnanan bir zümrenin dışında hepsi ona uydular.

“Andolsun İblis, onlar hakkındaki tahminini doğruya çıkardı.”

Burada “*onlar*” zamiri, daha önce zikredildikleri için Sebe halkına râcidir. Ancak daha âşikâr olan bu zamirin tüm insanlara râci olmasıdır. Nitekim âyetin devamı buna delildir.

İblis kelimesi, şiddetli ümitsizlikten meydana gelen hüzün demek olan “الْإِبْلَاسُ” kökünden gelmektedir. Nitekim *el-Müfredât*’ta böyle geçmektedir. *el-Kâmûs*’te ise şöyle der: “أَبْلَسَ” ümitsiz oldu, şaştı demektir. İblis kelimesi de bundandır. Ya da aslen Arapça olmayıp Arapça’ya sonradan girmiş bir kelimedir.”

Zan ise bir şeyin aksi de muhtemel olmakla birlikte onunla ilgili ağır basan inançtır. Bir şeyin mazinnesi, var olup bulunduğu zannedilen yer demektir. Mânâ şöyledir: Allah’a yemin olsun ki İblis, Sebelilerin şehvetlere daldıklarını görünce onlar hakkındaki zannını doğru buldu.

“İnanan bir zümrenin dışında hepsi ona uydular.” Yâni Sebe halkının hepsi şirk ve ma’sıyette şeytana uydu. “ٱلْفَرِيقُ” insanlardan ayrı bir cemaat/topluluktur. Yâni ancak mü’minlerden ibâret olan bir cemaat/topluluk dinin aslında ona tâbi olmadılar. Mü’minlerin az olarak gösterilmesi, kâfirlere izâfetledir. Ya da ancak mü’minlerin fırkalarından bir fırka İblis’e uymadı demektir. Bunlar da ihlaslı kılınanlardır.

Yahut mânâ şöyledir: İblis, Âdemoğulları hakkındaki zannını doğru buldu da, Mü’minlerden bir zümre dışında hepsi ona uydular. Şöyle ki İblis, Âdem (a.s.)’ın kendisinin vesvesesine kulak verdiğini görünce “Onun zürriyeti azim olarak ondan daha zayıftır.” dedi. Bu yüzden de: ***“Onları mutlaka saptıracağım”*** (en-Nisâ, 4/119) dedi.

Kâşifî der ki: “Mel’un şeytan, mîzâcında mevcut olan şehvet ve gazap sebebiyle Âdemoğluna galip geleceğini, onları saptıracağını zannetmişti. Onun zannı yoldan sapmışlar için doğru çıktı.”

Yahut İblis: “Ben ateşten yaratıldım, Âdem ise topraktan yaratıldı. Ateş toprağı yer.” demiştir.

Ya da meleklerin Âdem (a.s.) hakkındaki ***“Yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek birini mi yaratacaksın?”*** (Bakara 2/30) dediklerinde zanda bulundu.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Âyet işâret etmektedir ki İblis azdırmaya (iğvâ) ve yoldan çıkarmaya (ıdlâl) etmeye gücünün yeteceğine kesin olarak emin değildi. Bilakis kendisinin Allah’a ve Rasûlü’ne itâat etmeyeni azdırıp yoldan çıkaracağını zannediyordu. İblis onlara küfrü ve ma’sıyetleri süsleyince, -ki bu kimseler bu konuda Allah’ın bir hikmeti olarak bunları kabûle istîdadlı ve hazır idiler- kendi heva ve heveslerine uygun olarak onun kendilerine emrettiği bazı şeyleri kabul ettiler ve ona tâbi oldular. İşte böylece İblis onlar hakkındaki zannını doğru çıkardı. Yâni onları aynen onlar hakkındaki zannı gibi buldu.

Şeyh Sa’dî der ki:

Vaktiyle şeytan, “Bunlardan ancak fenalık gelir!” diye
Bizim aleyhimizde bulunmamış mıydı?
Feryat, şu nefsimizdeki kötülüklerden.
Korkarım ki şeytanın zannı doğru çıkacak.
O bizim kahrolmamızı istemiş.
Allah da onu bizim yüzümüzden kovmuştu.
Bizse şeytanla barışığız. Hak ile kavga halindeyiz..
Bu utancın içinden başımızı nasıl kaldıracağız?
Dost, yüzü düşmana dönük olan,
Dostuna binde bir bakar.
Senin evinde düşmanını gördükten sonra
Dostun oraya ayak basmaz, bunu bilmiyor musun?

❀

مِنْهَا فِي شَكٍّ ۗ وَرَبُّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٢١﴾ وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يُؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ

21. Halbuki şeytanın onlar üzerinde hiçbir nüfuzu yoktu. Ancak âhirete inananı, şüphe içinde kalandan ayırdedip bilelim diye *(ona bu fırsatı verdik)*. Rabbin gerçekten her şeyi koruyandır.

"Halbuki şeytanın onlar üzerinde hiçbir nüfuzu yoktu."

"اَلسُّلْطَانُ", kahr (zorlamak) ve galebe demektir. Kahr ve galebe sahibi olana 'sultân' denilmesi de bundandır. Yâni şeytanın vesvese ve azdırmaya çalışmak sûretiyle onlar üzerinde bir tasallutu ve hâkimiyeti yoktu. Yoksa şeytan kimseye kılıç çekmez ve değnekle de vurmaz.

"*Ancak âhirete inananı, şüphe içinde kalandan ayırdedip bilelim diye (ona bu fırsatı verdik)*."

İlim bir şeyi hakikati ile bilmektir. Allah Teâlâ "âlim" olarak vasfedildiğinde bu, kendisine hiçbir şey gizli olmayan demektir.

Şek ve şüphe, insana göre zıt iki şeyin dengeli ve eşit olması demektir. Birinci sılanın (يُؤْمِنُ بِالْاٰخِرَةِ) fiil cümlesi olarak getirilmesi hudûsü (îmanın sonradan olduğunu), ikinci sılanın ise isim cümlesi olarak getirilmesi (هُوَ مِنْهَا فِي شَكٍّ) ise devamı (şüphenin devamlı olduğunu) hissettirmektedir.

Îmâna mukabilinde şüphenin getirilmesi, inkârın en aşağı mertebesinin bile insanı vartaya/büyük tehlikeye düşüreceğini bildirmek içindir.

Şekkin kuşatıcı yapılması, harf-i cerrinin (مِنْهَا) kendisinin önüne geçirilmesi, "الشك" "فِي" harf-i cerri ile müteaddî olduğu halde "مِنْ" harf-i cerrinin getirilmesi mübâlağa için, şüphenin fazla olduğunu ve bu şüphenin ortadan kalkmasının umulmadığını hissettirmek amacıyladır. Şüphenin kaynağı başka bir şeye değil de kişinin kendisi olursa bu şüphe nasıl ortadan kalkar? Durumu böyle olmayan kimsenin ise kurtuluşu umulur.

Mânâ şöyledir: İblis'in onlara musallat olması, ancak bizim ilmimizin âhiret konusunda şüphe içinde olanları ayırdederek âhirete inananlara taalluk etmesi içindir. Bu hal ile ilgili bir taalluk olup üzerine cezâ/karşılık terettüb eder. Şu halde Allah'ın ilmi kadîm, taalluku ise hâdistir. Çünkü şehâdet âleminde mükellefin varlığına bağlıdır. Öyleyse hiç kimse 'Allah küfür ehlini ve îman ehlini bilmiyordu. Ancak mü'mini ve kâfirden ayırt etmek için şeytanı onlara musallat etti.' diye Allah hakkında sû-i zanda bulunmasın. Çünkü Allah Teâlâ kudretinin ve hikmetinin kemâli ile inkâr ehlini inkâra, îman ehlini de îmana istîdadlı yarattı. Nitekim Peygamber Efendimiz (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Allah cenneti yarattı ve ona ehil olanları yarattı. Cehennemi yarattı ve ona ehil olanları yarattı."*[25] Allah Teâlâ da şöyle buyuruyor: ***Andolsun biz cinler ve insanlardan bir çoğunu cehennem için yaratmışızdır."*** (el-A'râf, 7/179) Öyleyse Allah Teâlâ kendilerini yaratmadan cennet ve cehennem ehlinin hâlini bilir. Onları bulundukları hâl üzere yaratan da O'dur.

Allah Teâlâ cevheri saf hale getirmek için ateşi madenlere musallat ettiği gibi insanlık madenlerinden insanların cevherlerini ortaya çıkartmak için ancak şeytanı Âdemoğullarına musallat etmiştir. Eğer cevher altın ise saflaştırma ameliyesinin sonunda altın ortaya çıkar. Cevher bakır ise bakır ortaya çıkar. Ateş bakır madeninden altın, altın madeninden de bakır çıkaramaz. İşte Allah şeytanı insanlara musallat eyledi. Çünkü insanlar da aynen altın ve gümüş madenleri gibidir. Şeytan ise ateştendir. Vesveselerini üfleyerek insanların cevherlerini madenlerinden çıkarır. Ancak her madenden, cevheri ne ise, onu çıkarabilir.

Toprakta şeker kamışı ve adî kamış olsa da,
Her yerin tercümanı onun bitkisidir.

Bazıları der ki: Âyetteki 'bilmek' ayırdetmekten mecazdır. Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: 'Ancak âhirete inananı, âhiret hakkında şüphe içinde olandan ayırdolsun diye…' Dolayısıyla şeytanın musallat kılınmasının sebebi olarak 'bilmek' gösterilmiş, onun gerektirdiği (ayırdetmek) kasdedilmiştir.

"Rabbin gerçekten her şeyi koruyandır." "اَلْحَفِيظُ" muhâfız, koruyan, görüp gözeten demektir. Bazıları der ki: "اَلْحَفِيظُ" her şeyi olduğu gibi koruyan demektir. Bu kelime kullar hakkında kullanıldığında korumakla memur olduğu organları, şer'î hükümleri, emânetleri koruyan kimsedir. Böyle bir kimse dînini, öfkenin şiddetinden, şehvetin aldatmasından, nefsin hilesinden ve şeytanın yanıltmasından korur. Çünkü o kendisini helâke götürecek bu kötü melekeler tarafından kuşatılmıştır. Yıkılacak bir uçurumun kenarındadır.

Hakîmlerden birisi der ki: "Hâfızanın kuvvetli olmasının sebepleri, özen ve azimle çalışma ve devamlılık, ma'sıyetleri terk etmek, misvak kullanmak, gıdayı azaltmak, gece namazı, yüzüne Kur'an okumak, bal şerbeti içmek, şekerle beraber kendir yemek, her gün aç karnına yirmi bir tane kırmızı kuru üzüm yemektir.

Bu "*el-Hafîz"* isminin husûsiyetlerinden birisi de bu ismi yazıp üzerine asan kişi yırtıcı hayvanların arasında yatıp uyusa da ona zarar vermezler.

Allah Teâlâ'nın koruması hakkında **Zünnûn** (r.h.) der ki: "Kalbime bir üzüntü çöktü ve Nil kenarına çıktım. Orada süratle giden bir akrep gördüm ve onu takip ettim. Akrep nehrin kenarında bir kurbağaya ulaştı. Kurbağanın sırtına binip karşıya geçti. Ben de gemiye binip onu takip ettim. Karşı sahilde akrep kurbağanın sırtından indi ve hemen uyuyan bir gencin yanına vardı. Gencin yanında genci sokmak üzere olan bir yılan vardı. Akrep ve yılan birbirleri üzerine sıçrayıp birbirlerini sokup zehirlediler ve öldüler. Böylece uyuyan genç sağ salim kurtuldu."

İbrahim Havvâs (k.s.) der ki: "Mekke yolunda geceleyin bir harâbeye girdim. Bir de ne göreyim orada büyük bir canavar var. Korkuya kapıldım. Bunun üzerine gaibden bir ses bana: "Yerinde dur ve metin ol. Çünkü etrafında seni koruyan yetmiş bin melek var." diye seslendi."

İşte bu, Allah'ın dostlarına olan lütfundandır. Bir melek kişinin karşılığını alması için onun amelini kaydeder. Diğer bir melek ise kişiden âfetleri bertaraf eder.

اَللّٰهُمَّ احْرُسْنَا بِعَيْنِكَ الَّتِي لَا تَنَامُ وَاحْفَظْنَا بِرُكْنِكَ الَّذِي لَا يُرَامُ وَارْحَمْنَا بِقُدْرَتِكَ
عَلَيْنَا فَلَا نَهْلِكُ وَأَنْتَ ثِقَتُنَا وَرَجَاؤُنَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ وَيَا أَكْرَمَ الْأَكْرَمِينَ

"Allah'ım hiç uyumayan gözünle bizi gözetip koru. Hiçbir düşmanın eli yetişmeyen himayenle bizi muhâfaza et. Sen bizim ümid ve güven kaynağımız olduğun halde kudretinle bize rahmet eyle ki helâk olmayalım. Ey merhametlilerin en merhametlisi ve ey cömertlerin en cömerdi!"

---

[20]. Müstedrek, IV, 87.
[21]. Aclûnî, I, 232.
[22]. Buhârî, Enbiya 48; Müslim, Fedâil, 145.
[23]. Bu meselin hikâyesi şöyledir: İki arkadaş nehirden geçerken boğulmamak için kırbalarını hava ile doldurup ağzını iple bağlarlar. İki arkadaştan yüzmeyi iyi bilmeyen, kırbasını hava ile doldurup sağlamca ağzını bağladığı için nehrin diğer tarafına geçer. Yüzmeyi iyi bilen ise kırbanın ağzını sıkı bağlamadığı için içine su dolmaya başlar. Nehrin ortasında boğulmak üzere iken arkadaşından yardım ister. Elinden bir şey gelmeyen arkadaşı da ona mesel haline gelen bu sözü söyler.
[24]. Müslim, Birr 55.
[25]. Ebû Dâvûd, Sünnet 16; Tirmizî, Tefsir (7); Muvatta, Kader 2.

TANRI SAYDIĞINIZ ŞEYLERİ ÇAĞIRIN!

قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِۚ لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِى
السَّمٰوَاتِ وَلَا فِى الْاَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِمَا مِنْ شِرْكٍ وَمَا لَهُ مِنْهُمْ
مِنْ ظَهِيرٍ ﴿٢٢﴾ وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُٓ اِلَّا لِمَنْ اَذِنَ لَهُۜ حَتّٰٓى اِذَا
فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قَالُوا مَاذَاۙ قَالَ رَبُّكُمْۜ قَالُوا الْحَقَّۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ
الْكَبِيرُ ﴿٢٣﴾ قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ قُلِ اللّٰهُۙ وَاِنَّٓا
اَوْ اِيَّاكُمْ لَعَلٰى هُدًى اَوْ فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٢٤﴾ قُلْ لَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّٓا
اَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٥﴾ قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ
بَيْنَنَا بِالْحَقِّۜ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ ﴿٢٦﴾ قُلْ اَرُونِىَ الَّذِينَ اَلْحَقْتُمْ بِهِ
شُرَكَٓاءَ كَلَّاۜ بَلْ هُوَ اللّٰهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا كَٓافَّةً
لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾ وَيَقُولُونَ
مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٩﴾ قُلْ لَكُمْ مِيعَادُ يَوْمٍ لَا
تَسْتَأْخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَۚ ﴿٣٠﴾

22. *(Müşriklere)* de ki: "Allah'tan başka tanrı saydığınız şeyleri çağırın!" Onlar ne göklerde ne de yerde zerre ağırlığınca bir şeye sahiptirler. Onların buralarda hiçbir ortaklığı yoktur, Allah'ın da onlardan bir yardımcısı yoktur.

23. Allah'ın huzurunda, kendisinin izin verdiği kimselerden başkasının şefâati fayda vermez. Nihayet onların yüreklerinden korku giderilince: Rabbiniz ne buyurdu? derler. Onlar da: Hak olanı buyurdu, derler. O, yücedir, büyüktür.

24. *(Rasûlüm!)* De ki: Göklerden ve yerden size rızık veren kimdir? De ki: Allah! O halde biz veya siz, ikimizden biri, ya doğru yol üzerinde veya açık bir sapıklık içindedir.

25. De ki: Bizim işlediğimiz suçtan siz sorumlu değilsiniz; biz de sizin işlediğinizden sorulacak değiliz.

26. De ki: Rabbimiz hepimizi bir araya toplayacak, sonra aramızda hak ile hükmedecektir. O, en âdil hüküm veren, *(her şeyi)* hakkıyla bilendir.

27. De ki: O'na *(Allah'a)* kattığınız ortaklarınızı bana gösterin. Hayır! Bilakis, yegâne galip ve her şeyi hikmetle idare eden ancak Allah'tır.

28. Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik; fakat insanların çoğu bunu bilmezler.

29. Eğer sözünüzde doğru iseniz bu vâdettiğiniz *(kıyâmet)* ne zaman kopacak? derler.

30. De ki: Size öyle bir gün vâdedilmiştir ki, ondan ne bir saat geri kalabilirsiniz, ne de ileri geçebilirsiniz.

Ey Muhammed, müşriklerin bulundukları halin bâtıl olduğunu ortaya koymak ve onları susturmak için *"(Müşriklere) de ki: "Allah'tan başka"* O'nun yerine *"tanrı saydığınız"* tanrı olduklarını iddia ettiğiniz *"şeyleri çağırın!"* onlara seslenin.

el-Kâmûs'ta der ki: "اَلزَّعْمُ" hak, bâtıl ve yalan söz için kullanılır. Zıt mânâlı bir kelimedir. Çoğunlukla hakkında şüphe edilen hususlarda söylenir. *el-Müfredât*'da der ki: "اَلزَّعْمُ" yalan ihtimali olan sözü aktarmaktır. Bunun için Kur'an'da her yerde böyle söz söyleyenler yerilmiştir.

Yâni eğer iddiânız doğruysa, sizin için önem arz eden fayda sağlama, zararı bertaraf etme gibi hususlarda Allah'tan başka taptıklarınızı çağırın, belki size icâbet ederler! Sonra Allah Teâlâ cevabın belli olduğunu hissettirerek cevap verip -ki Allah kendisine büyüklük taslanmasını kabul etmez- onların hâlini beyan etmek üzere şöyle buyurdu:

"Onlar ne göklerde ne de yerde" yâni hiçbir hususta hayır ve şerden, fayda ve zarardan *"zerre ağırlığınca bir şeye sahiptirler."*

"اَلْمِثْقَالُ" ve "اَلذَّرَّةُ" kelimelerinin mânâsı bu sûrenin başlarında geçmişti.

Göklerin ve yerin zikredilmesi, örfen genel bir mânâ ifâde etmesi içindir. Yâni örf ehli "muhâcirler ve ensar" sözüyle sahâbenin tamamını kasdettikleri gibi 'gökler ve yer' sözü ile tüm varlıkları murad ederler. Yahut müşriklerin bazı ilahları melekler ve yıldızlar gibi gökle ilgili, bazıları da putlar gibi yerle ilgilidir. Ya da hayır ve şerrin yakın sebepleri gökle ve yerle ilgilidir.

"Onların" yâni ilâhlarının *"buralarda"* göklerde ve yerde yaratma, mülk ve tasarruf bakımından *"hiçbir ortaklığı yoktur, Allah'ın da onlardan"* onların ilahlarından göklerin ve yerin işlerini idâre etmede *"bir yardımcısı yoktur."* Hulâsa Allah Teâlâ bütün yarattıklardan müstağnîdir. Müşriklerin ilahları ise her şeyden âcizdir.

Mesnevî'de der ki:

Başka bir sahip yoktur yarattıklarına.
Helâk olacaktan başkası ortaklık iddiâ edebilir mi O'na?
O'nun zâtı yardımcıdan müstağnîdir.
Halbuki her padişah O'ndan yardım bekler.

وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ اَذِنَ لَهُ حَتّٰى إِذَا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ
قَالُوا مَاذَا قَالَ رَبُّكُمْ قَالُوا الْحَقَّ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٢٣﴾

23. Allah'ın huzurunda, kendisinin izin verdiği kimselerden başkasının şefâati fayda vermez. Nihayet onların yüreklerinden korku giderilince: "Rabbiniz ne buyurdu?" derler. Onlar da: "Hak olanı buyurdu. O, yücedir, büyüktür." derler.

"Allah'ın huzurunda, kendisinin izin verdiği kimselerden başkasının şefâati fayda vermez." Şefâat, başkasından başkası için af veya lütuf taleb etmektir. Yâni şefâat eden şefâat edilenin azabdan kurtuluşu ya da sevabının artması talebiyle şefâatçi olmaktadır. Bunun için kişinin kendisi için yaptığı duâya şefâat denilmez. Ümmetin Hz. Peygamber (s.a.)'e duâ etmesi ve O'nun için Allah'tan vesîle makamını istemesine de şefâat denilmez. Çünkü şefâat edenin şefâat edilenden daha üstün olması ya da şefâat edilenin âciz olması şarttır. Her ikisi de burada mevcud değildir.

Müşriklerin "***Bunlar, Allah katında bizim şefâatçilerimizdir***." (Yûnus, 10/18) diyerek iddia ettikleri gibi Allah'ın huzurunda O'nun izni olmadan doğrudan şefâat yoktur. Çünkü Allah Teâlâ: ***"İzni olmadan O'nun katında kim şefâat edebilir?"*** (el-Bakara, 2/255) buyurmaktadır.

Âyette şefâatin olmayacağı değil faydasının olmayacağı ifâde buyrulmuştur. Bu müşriklerin şefâatin meydana gelmesinden kasdettikleri şeyin (putların şefâatiyle Allah'ın kendilerini bağışlamasının) olmayacağını açıklamak içindir.

Şefâat makamına hak kazanan peygamberlerden, meleklerden ve benzerlerinden şefâat konusunda kendisine izin verilen kimseler dışında hiçbir durumda şefâat meydana gelmez. Böylece kâfirlerin şefâatten tamamen mahrum oldukları ortaya çıktı. Putları cihetinden şefâatten mahrum olmaları, aklı olmayan ve konuşamayan cansız varlıklara şefâat konusunda izin verilmesinin imkânsızlığı zarûretinden dolayı onlar için izin olmadığının âşikâr olması sebebiyledir. Taptıkları meleklere gelince onlara verilen izin şefâati hak edenlere şefâat etmekle sınırlıdır. Çünkü Allah Teâlâ: "***Rahmân'ın izin verdiklerinden başkaları konuşmazlar; konuşan da doğruyu söyler.***" (en-Nebe', 78/38) buyurmaktadır. Kâfirler için şefâatte bulunmanın doğru sözden uzak olduğu açıktır.

Ya da şefâate hak kazanan şefâatçilerin şefâati, şefâat edilmeye müstehak olanlar için ve onlar hakkında izin verilenler dışında hiçbir durumda fayda vermez. Onların dışında şefâat edilmeye müstehak olmayanlara ise -şefâatin varlığı ve şefâatçilerden sâdır olduğu farz edilse bile- şefâat asla fayda vermez. Çünkü bu kimselere onlara ve hatta başkalarına şefâat etme konusunda izin verilmemiştir. Bu durumda nassın ibâresiyle müşriklerin şefâatçilerin şefâatinden, nassın delâletiyle de putların şefâatinden mahrum olacakları sâbit olmaktadır. Çünkü onlar şefâate muhtaç bazı kimselere şefâat etmeye muktedir olanlar cihetinden şefâatten mahrum olunca, şefâat etmekten âciz olan putlar cihetinden şefâatten mahrum olmaları daha uygundur.

“Nihayet onların yüreklerinden korku giderilince:”

“اَلتَّفْزِيعُ” zıt mânâlı kelimelerdendir. Hem korkutmak, hem de korku ve endişeyi ortadan kaldırmak demektir. “اَلْفَزَعُ” korkunç bir şeyden ve endişe cinsinden insana ârız olan ürkme ve çekingenliktir. Bu sebeple “خِفْتُ مِنَ اللّٰهِ (Allah’tan korktum)” denilebildiği halde “فَزَعْتُ مِنَ اللّٰهِ (Allah’tan ürktüm)” denilmez.

Mânâ şöyledir: Nihâyet şefâat edenlerin ve mü’minlerden şefâat edilenlerin kalplerinden korku izâe edilip kaldırılınca… demektir. Kafirlere gelince onlar şefâat isteme makamından pek uzakta, kalblerinden korkunun kaldırılacağı yerden ise bin konak ötededirler.

“*Nihâyet*” kelimesi, Allah’ın izin verdiği kimselere şefâat izni verileceğini hissettiren kendisinden önceki kısmın sonunun ne olduğunu bildirmektedir. Çünkü önceki kısım cevabı gözetip beklemeyi gerektiren bir izin talebini hissettirmektedir. Sanki “Onlara nasıl izin verilir?” diye sorulmuş, cevap olarak da şöyle denilmiştir: Onlar izin isteme ve yalvarıp yakarma makamında beklerler. Uzun zaman korku ve endişe içinde dururlar. Nihayet onların kalblerinden bu korku ve endişe izâle edilir ve kendilerine icâbet edildiğinin müjdeleri ortaya çıkar. İşte o vakit kendilerine şefâat edilenler: İzin konusunda *“Rabbiniz ne buyurdu?” derler.”* Çünkü izne muhtaç olanlar ve bu hususa önem verenler onlardır.

“Onlar da:” şefâat edecek olanlar da: *“Hak olanı buyurdu.”* Yâni Rabbimiz, hak sözü söyledi, derler. Bu söz ise müstehak olanlara şefâat konusunda izin verilmesidir. Şefâat edecek olanların bu sözü söylemelerinin sebebi, bizzat izin isteyen, şefâat edileceklerle Allah Teâlâ arasında şefâatle aracı olanların onlar olacağından dolayıdır.

“O, yücedir, büyüktür.” derler.” Bu söz de şefâatçilerin sözlerine dâhildir. Onlar bu sözü izzet sâhibi yüce Allah’ın azametinin sonsuzluğunu, O’ndan başka herkesin eksik olduğunu îtiraf etmek için söylemişlerdir. Yâni şan, güç/hükümranlık, zât, sıfat, söz ve fiil olarak yücelik ve ululukta tek olan yalnız O’dur. Melekler ve peygamberler gibi yaratılmışların en şereflilerinden hiçbirinin O’nun izni olmadan konuşma hakkı yoktur.

Bazıları der ki: “اَلْعَلِيُّ” mutlak galibiyet (kahr) ve her şeye muktedir olmakla yarattıklarının üstünde olandır. “اَلْعَلِيُّ”, kadri yüksek demektir. Allah Teâlâ bu isimle vasfedildiği zaman mânâsı, ‘O vasfedenlerin vasfının, hattâ âriflerin ilminin kendisini ihâta etmesinden yüce olan’ demektir.

Kulun mutlak olarak “اَلْعَلِيُّ (yüce)” olması tasavvur edilemez. Çünkü kul hangi dereceye nâil olsa mutlaka varlıkta ondan daha üstünü vardır. Bu üstün dereceler peygamberlerin ve meleklerin dereceleridir. Evet, insanlar içinde daha yukarısına başkasının ulaşamadığı bir dereceye nâil olunduğu tasavvur edilebilir. Bu derece bizim Peygamberimiz’in (a.s.) derecesidir. Fakat o da mutlak değil izâfî bir yüceliktir.

Bu isim ile ahlâklanmak yüce işlere meyl edip bayağı işlerden uzak olmakladır. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *“Allah yüce işleri sever, bayağı işleri ise sevmez.”*[26] **Hz.**

Ali (r.a.)’tan rivayet edildiğine göre o “Yüce himmet sahibi olmak îmandandır” buyurmuştur.

Sâib der ki:

Lâ-mekânı seyretmek için kendimden geçiyorum.

Eğerin altında himmet gibi serkeş atımız var bizim.

“el-Aliyy” isminin özelliği, bayağı işlerden yüce işlere yükseltmektir. Bu isim yazılıp çocuğun üzerine bağlanırsa bülûğa erer/büyür. Garip kimsenin üzerine bağlanırsa iki yakası bir araya gelir. Fakirin üzerine bağlanırsa Allah Teâlâ’nın lütfu ile zenginliğe erer.

“الْكَبِيرُ” büyüklüğünün yanında her şey hakir/küçük olandır. “اَللّٰهُ اَكْبَرُ (Allah en büyüktür)” sözünün mânâsı hakkında şöyle denilmiştir: Yâni O kendisine ‘en büyük’ denilmesinden ve başkasının O’nun büyüklüğünün künhünü idrâk etmesinden de daha büyüktür. Büyüklerden birisi der ki: Namaz kılan kimsenin zâhir diliyle “اَللّٰهُ اَكْبَرُ” demesinin mânâsı, Hiçbir halin Rabbimi mukayyed kılmasından/kayıt altına almasından Allah pek büyüktür/yücedir. Bilakis Allah Teâlâ tüm hallerde en büyüktür. O’nun büyüklüğünü tanıyan kendi büyüklüğünü unutur.

Kullardan büyük olan âlim, takvâ sâhibi, halkı irşâd eden; örnek olmaya, nurlarından ve ilimlerinden istifâde etmeye uygun olan kimsedir. Bu yüzden Îsâ (a.s.) şöyle demiştir: “Kim bilir, amel eder ve bildiğini başkalarına öğretirse, işte o kimse semânın melekûtunda “ulu/büyük” olarak çağrılır/adlandırılır.”

“el-Kebîr” isminin özelliği, bu ismi çok zikredene ilim ve ma’rifet kapısının açılmasıdır. Bu isim bir yemeğe okunur ve eşler onu yerse aralarında uygunluk ve anlaşma meydana gelir.

el-Erbeûne’l-İdrîsiyye’de der ki: “Ey büyük olan, sen azametini vasfetmek için akılların yol bulamadığısın.”

Sühreverdî der ki: “Borcu çok olan kimse bu ismi çok zikrettiği zaman borcunu öder ve rızkı genişler. Bulunduğu rütbeden azledilen kimse, yedi gün oruçlu olarak bu ismi bin kere zikretse, kral bile olsa mertebe ve makamına geri döner.”

قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ قُلِ اللّٰهُۙ وَاِنَّٓا اَوْ اِيَّاكُمْ

لَعَلٰى هُدًى اَوْ ف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿٢٤﴾

24. ***(Rasûlüm!)*** **De ki: “Göklerden ve yerden size rızık veren kimdir?” De ki: “Allah!” O halde biz veya siz, ikimizden biri, ya doğru yol üzerinde veya açık bir sapıklık içindedir.**

“(Rasûlüm!) De ki: “Göklerden” yağmur indirerek *“ve yerden”* bitki bitirerek *“size*

rızık veren kimdir?”

Peygamberimiz (s.a.) müşrikleri ilâhlarının (putlarının) göklerde ve yerde zerre ağırlığınca hiçbir şeye mâlik olmadıklarını ve rızık verenin Allah Teâlâ olduğunu ikrar etmeye sevkederek onları susturmakla emrolunmuştur. Çünkü müşrikler bu durumu inkâr etmiyorlardı. Nitekim şu âyet bunu haber vermektedir: ***“Rasûlüm de ki: Size gökten ve yerden kim rızık veriyor? Ya da kulaklara ve gözlere kim mâlik ve hâkim bulunuyor? Ölüden diriyi kim çıkarıyor, diriden ölüyü kim çıkarıyor? Her türlü işi kim idare ediyor? “Allah” diyecekler.”*** (Yûnus, 10/31)

Müşrikler susturulmak endişesiyle bu soruya cevap vermekte tereddüd edince, Peygamberimiz (a.s.)’a şöyle buyruldu: “*De ki: “Allah!”* sizi rızıklandırır. Zaten onların da bundan başka verecekleri bir cevap yoktur.

Bilesin ki rızık iki kısımdır: Zâhir olan rızık ki bedenlerle ilgili yiyecekler ve azıklardır. Bâtın olan rızık ki ruhlarla ilgili ma’rifetler ve mükâşefelerdir. Bu iki kısmın en değerli olanıdır. Çünkü bunun semeresi ebedî hayattır. Zâhir olan rızkın semeresi ise kısa vadeli bir zamana kadar bedene kuvvet vermektir. Her iki rızkı da yaratmaya Allah Teâlâ kefildir. Yine bu rızıkları her iki gruba da lütfedip ulaştıran Allah’tır. Ancak Allah Teâlâ rızkı dilediğine yayar genişletir, dilediğine de daraltır. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Helal rızık taleb etmek farzdan sonra farzdır.”*[27] Yâni îman ve namaz farizasından sonra gelen farzdır. Yine bir hadîste: *“Kim kırk gün helal yerse Allah onun kalbini nurlandırır ve kalbinden (lisânına) hikmet pınarları akıtır.”*[28] buyrulmuştur. Başka bir hadîste ise şöyle buyrulmuştur: *“Beytü’l-makdis’te Allah’ın bir meleği vardır ki ‘Kim haram yerse Allah onun ne nâfile ne de farz bir ibadetini kabul eder.’ diye her gece nidâ eder.”*[29]

Şöyle denilmiştir: Yiyeceğin temizliğinden ve azığın helâlliğinden gönül safâsı hâsıl olur. Gönül safâsından ma’rifet nûru ziyâde olur. Ma’rifet nûruyla mükâşefe ve münâzeleye erişilir.

Mesnevî’de der ki:

Nuru ve olgunluğu arttırtan lokma,
Helâl kazançtan elde edilen lokmadır.
Değil mi ki kandili söndürüyor,
Kandilimize konunca onu söndüren yağa su de sen.
Bilgi ve hikmet helâl lokmadan doğar.
Aşk ve incelik helâl lokmadan ağar.
Bir lokmadan kıskançlık ve tuzak görürsen,
Ondan bilgisizlik ve gaflet doğarsa, haram bil sen onu.
Buğday ekersin de arpa biter mi hiç?
Eşek sıpası veren at gördün mü hiç?
Lokma tohumdur, düşünceler onun ürünü.
Lokma denizdir, düşünceler onun incisi.

Hizmet isteği ve öte dünyaya gitme azmi
Ağızdaki helâl lokmadan doğar.

“O halde biz veya siz, ikimizden biri, ya doğru yol üzerinde veya açık bir sapıklık içindedir.” Yâni biri rızık vermeyi ve zâtî kudreti tek olarak elinde bulunduranı (Allah’ı) bir tanıyan ve ibâdeti O’na tahsis eden; diğeri imkânî mertebelerin en aşağısına nüzûl eden cansız varlıkları ibâdette Allah’a ortak koşan bu iki gruptan birisi elbette ya hidâyet veya açık bir sapıklık üzeredir.

Kimin hidâyet ve kimin dalâlet üzere olduğunu tayin ve beyan eden beliğ bir takrirden sonra gelen bu söz, önceden açıkça söylenmesinden daha beliğ ve etkilidir. Çünkü bu şekilde söylenen söz en inâd ve azılı hasmı dahi susturacak insaf yolları üzere cereyan etmiştir. Bu sözün benzeri bir adamın arkadaşına târizde bulunmak için söylediği “Allah bilir ki ikimizden biri yalancıdır.” sözüdür. Bu sözün anlamı şudur: İki kişi birbirlerine düşmanlık besler. Biri haklı, diğeri haksızdır. Haklı olan der ki: “Çaresiz içimizden biri yalancıdır.” Onun bu sözden maksadı, haksız olanı yalanlamak, kendisini doğrulamaktır. İşte bu sebepten Hz. Peygamber (a.s.) karşılıklı mülâanede bulunanlar için şöyle buyurmuştur: “*Allah biliyor ki ikinizden biri yalancı. Sizden tevbe eden var mı?*”

Ayetteki “*veya*” kelimesi, şüphe olduğu için veya muhâtabı şüpheye düşürmek için değil, sadece söze bir kapalılık katmak, adâlet ve insâfi izhâr etmek içindir. Bazıları buradaki “*veya*” kelimesinin “ve” mânâsına olduğunu söylemiştir. Yâni biz ve siz îman edersek elbette hidayet üzereyiz, îman etmezsek açık bir sapıklık üzereyiz demektir.

Burada harf-i cerlerden birinin “عَلَى” diğerinin de “فِي” olarak değişik getirilmesi, şunu bildirmek içindir: Hidâyete erip hak üzere olan kimse, sanki yüksek bir yere çıkıp oradan eşyaya bakıp onlara muttali olan ya da yarış atına binmiş onu istediği yere dört nala koşturan kimse gibidir. Dalâlette olan ise sanki karanlığa batmış hiçbir şey göremeyen, nereye yöneleceğini bilemeyen veya derin bir kuyuya atılan ya da çıkmaya güç yetiremediği bir çukurda hapsedilmiş kimse gibidir.

قُلْ لَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا اَجْرَمْنَا وَلَا نُسْـَٔلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢٥﴾

25. De ki: “Bizim işlediğimiz suçtan siz sorumlu değilsiniz; biz de sizin işlediğinizden sorulacak değiliz.”

“De ki: “Bizim işlediğimiz suçtan” yapıp edip kazandığımız, hiçbir mü’minin işlemekten uzak olmadığı küçük günahlardan, zelle ve hatalardan *“siz sorumlu değilsiniz; biz de sizin işlediğinizden”* küfür inkâr ve büyük günahlardan *“sorulacak değiliz.”*

“اَلْاِجْرَامُ” cürüm işlemek, “اَلْجُرْمُ” ise günah demektir. Asıl mânâsı kesmektir. İstiâre yoluyla istenmeyen her iş için kullanılmıştır. Nitekim *el-Müfredât*’ta böyle geçmektedir.

Herkes yaptığından sorumludur. Her çiftçi başkasının ektiğini değil kendi ektiğini biçer.

Gittiler ve herkes ektiğini biçti.

Bu söz adâlet bakımından daha etkili, cedel ve yoldan sapmaktan daha uzaktır. Çünkü, zelle ve evlâ olanın terk edilmesi kasdedilmiş olsa da suç işleme fiili mü'minlere, yaptıkları işler büyük günahların en büyüğü olmasına rağmen mutlak olarak iş/amel muhâtaplara isnâd edildi.

قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنَا رَبُّنَا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَهُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ ﴿٢٦﴾

26. De ki: "Rabbimiz hepimizi bir araya toplayacak, sonra aramızda hak ile hükmedecektir. O, en âdil hüküm veren, *(her şeyi)* hakkıyla bilendir.

"De ki:" Kıyâmet günü haşr ve hesap zamanında "*Rabbimiz hepimizi bir araya toplayacak"* bizden ve sizden herkesin hâli belli olduktan *"sonra"* hak yolda olanları cennete, bâtıl yolda olanları da cehenneme koyarak *"aramızda hak ile hükmedecektir. O,"* müşkil dâvâlarda *"en âdil hüküm veren"* ne ile ve kimin lehine, kimin aleyhine hüküm vereceğini *"hakkıyla bilendir."* Ona hiçbir şey gizli kalmadığı gibi bu husus da gizli kalmaz.

"اَلْفَتْحُ" açmak, fethetmek ve hükmetmektir.

Zerrûkî der ki: "el-Fettâh" dünyevî ve uhrevî işlerde ruhlar ve bedenler için darlıktan ve kapının kapanmasından sonra hayır ve genişlik izhar ederek lütuf ve ihsanda bulunan demektir."

Meşâyıhtan bazıları der ki: *"el-Fettâh"* ismi, 'feth' kökündendir. Feth ise darlığı açıp gidermektir. Nitekim bir kimse verdiği hüküm ile iki hasım arasında hak konusundaki darlıkları açıp giderir. Yine bir kimse hayrı ile gönül darlığını, öğretmek sûretiyle cehâletin darlığını, malını bezlederek fakirliğin darlığını açıp giderir.

İmam Gazzâlî (r.h.) der ki: *"el-Fettâh"*, inâyet ve yardımıyla her kapalı olanın açıldığı, hidâyeti ile her müşkil ve zorluğun aşıldığı zâttır. Bazen memleketleri/ülkeleri peygamberlerine açar ve düşmanlarının ellerinden çıkarır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik. Böylece Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar..."*** (el-Feth, 48/1-2-3). Bazen de dostlarının kalplerinden perdeyi kaldırır, semâsının melekûtuna ve kibriyâsının cemâline doğru onlara kapılar açar. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Allah'ın insanlara açacağı herhangi bir rahmeti tutup hapseden olamaz."*** (Fâtır, 35/2) Gaybın anahtarları ve rızkın anahtarları elinde olan, elbette fettâh olmaya en layık olandır.

İlâhî zorlukların kilitlerinin kulun diliyle açılmasına kadar, aynı şekilde dînî ve dünyevî işlerden halka zor gelenlerin Allah'ın yardımıyla ona kolay hale gelmesine kadar kulun *"el-Fettâh"* isminden bir nasibi olması için hasret çekmesi gerekir.

“el-Fettâh” isminin özelliği, işleri kolaylaştırmak, kalbleri nurlandırmak ve fetih sebeplerini mümkün kılmaktır. Her kim elini göğsüne koyar ve sabah namazının ardından bu ismi yetmiş bir defa okursa kalbi temizlenir, sırrı nurlanır, işi kolaylaşır. Bunda ayrıca rızkı ve diğer hususları kolaylaştırma söz konusudur.

“الْعَلِيمُ” kelimesi “الْعَالِمُ”in mübâlağasıdır. İlmin kendisiyle kaim olduğu zât demektir. Allah’ın her şeyi bildiğini bilip tanıyan kimse her şeyde O’nu gözetir. Her konuda O’nun ilmiyle/bilmesiyle yetinir. Her işte O’na güvenir. Her hususta O’na yönelir.

İbn Atâullah der ki: “İnsanların sana iltifat etmemesi/yönelmemesi ya da zemmederek yönelmeleri sana elem/acı verdiği zaman sen kendin hakkında Allah’ın ilmine mürâcaat et (Allah’ın seni nasıl bildiğine bak). O’nun senin hakkındaki ilmi/bilgisi seni hoşnut etmiyorsa, O’nun seni nasıl bildiğinden emin olmadığın zaman uğradığın musibet; insanlardan gelen eziyet musîbetten daha şiddetli ve ağırdır.”

“el-Alîm” isminin özelliği ilim ve ma’rifet tahsil etmektir. Bu isme devam eden kimse Allah’ı O’na yaraşır şekilde hakkıyla bilip tanır. *Şemsü’l-maârif’*te der ki: “Her kime bir iş müphem/anlaşılmaz gelir ya da Allah’ın sırlarından bir sırrı keşfetmek isterse bu ismi okumaya devam etsin. Bu sayede istediğine kolayca ulaşır ve taleb ettiği hususta hikmetin ne olduğunu öğrenir. Eğer kişi ilahi sıfat kapısını açmak isterse, ona ilim ve amelden bir kapı açılır.

قُلْ اَرُونِيَ الَّذِينَ اَلْحَقْتُمْ بِهِ شُرَكَاءَ كَلَّا بَلْ هُوَ اللّٰهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾

27. De ki: O’na *(Allah’a)* kattığınız ortaklarınızı bana gösterin. Hayır! Bilakis, yegâne galip ve her şeyi hikmetle idare eden ancak Allah’tır.

“*De ki: O’na”* Allah Teâlâ’ya *“kattığınız ortaklarınızı bana gösterin.*” Putlar zaten Hz. Peygamber (a.s.)’ın gözü önünde dururken onlara ‘putları bana gösterin’ diye söylemesinin emredilmesi, onların bu büyük hatâlarını ortaya koymak ve görüşlerinin bâtıl olduğundan onları haberdar etmek içindir. Yâni onları bana gösterin de bir bakayım hangi sıfatla onları ibâdete müstehak olmakta benzeri olmayan Allah’a ortak koşuyorsunuz. Bu putlarınız bir şey mi yaratıyorlar ya da rızık mı veriyorlar?

Burada onların aleyhine delil ispat edildikten sonra kendileri iyice susturma vardır.

“*Hayır!*” Yâni bu ortaklık doğru değildir. Bu ifâde ile putlarla Allah’ı mukayesesinin geçersizliği ortaya konulduktan sonra onlar ortaklıktan menedilmektedir. Nitekim İbrahim (a.s.) müşrikleri delil ile susturduktan sonra ***“Size de Allah’ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeylere de yuh olsun!”*** (el-Enbiyâ, 21/67) demiştir.

“*Bilakis, yegâne galip ve her şeyi hikmetle idare eden”* yâni ezici üstünlük ve yüce hikmet sıfatlarına sâhip *“ancak Allah’tır.*”

Bu yüce mertebe yanında eşyanın en değersiz ve en zelili olan sizin ortaklarınız

nerede? Kim O'nunla ortaklıktan dem vurabilir? "وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ (O tektir, ortağı yoktur.)" O'nun sıfatıdır. "O'nun eşsiz/tek (el-Ferd)" olması ma'rifetin aslıdır. O'nun birliğine şirk erişemez. Akıl O'nun zâtının künhünden haberdar değildir. Kibriyâ ve celâl olanın yolunda şirk uygun değildir, şerîk/ortak olması da muhaldir.

"el-Azîz" ismiyle Allah'a yaklaşmak bu ismin mânâsına sıkıca sarılmaya bağlıdır. Bu da yaratılmışlardan bir şey beklememekle olur. Çünkü izzet bundadır. *"el-Azîz"* ismini kırk gün kırkar kere zikreden kimseye Allah yardım eder ve aziz kılar. Onu yarattıklarından hiçbirine muhtaç etmez.

el-Erbaûne'l-İdrîsiyye'de: "يَا عَزِيزُ الْمَنِيعُ الْغَالِبُ عَلَى أَمْرِهِ فَلَا شَيْءَ يُعَادِلُهُ *(Ey Azîz, erişilmez/güçlü, işinde mutlak üstün olup da hiçbir şey kendisine denk olmayan!)*" denilmiştir. **Sühreverdî** der ki: "Kim bunu peş peşe yedi gün her günde bin kere okursa hasmını helak eder. Eğer bu ismi yetmiş kere düşman askerinin yüzüne okur ve eliyle onlara işâret ederse düşman askeri mağlub olur."

"el-Hakîm" ismiyle Allah'a yaklaşmak, işlerinde Allah'ın hikmetini gözetmekle ve şerîatta gelen hikmetleri öne alarak, sonra da âdette olanları uygulayarak hikmete göre hareket etmekledir. Böyle yapan kimse şer'î bakımdan bir kimsenin kendisine îtiraz etmesinden kurtulur.

"el-Hakîm" isminin özelliği belâ ve musibetleri def' edip hikmet kapısını açmaktır. Kim bu ismi çok zikrederse korktuğu bela ve musibetler ondan geri çevrilir ve ona hikmetten bir kapı açılır.

Biz kullar hakkında hikmet, söz ve amelde hakka isâbet etmektir. Allah Teâlâ hakkında ise eşyayı tanımak ve onları son derece sağlam/hikmete uygun olarak var etmektir.

Bazıları der ki: Hikmet müştereken iki mânâda kullanılır: Birincisi, diri olanın eşyayı gerçekte olduğu gibi bilmesidir. İkincisi, diri olandan muhkem ve bir çok meziyetleri kendisinde toplayan fiiller meydana gelir olmasıdır. Hikmetle ilgili diğer açıklamalar Lokman sûresinin tefsîrinde geçmişti.

İlim tahsil etmede, amel konusunda gayret göstermede ve eşyayı hakîkati üzere ma'rifette/bilmekte yardım Allah'tandır.

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾

28. Biz seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik; fakat insanların çoğu bunu bilmezler.

Ey Muhammed! *"Biz seni"* onların kızılını ve siyahını kuşatıcı olduğun halde *"bütün insanlara"* genel ve şâmil olarak ya da tebliğde onları toplayıcı olarak *"ancak müjdeleyici"* mü'minleri cennetle, âşıkları rü'yet ile müjdeleyici *"ve uyarıcı"* kâfirleri cehennem ile ve münkirleri hicâb/Hak'tan perdelenmekle korkutucu *"olarak*

gönderdik;”

“كَافَّةً” kelimesi men etmek mânâsına olan “اَلْكَفُّ”tendir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.)’in peygamberliği onların hepsine genel ve şâmil olduğundan onlardan bir kimsenin daha çıkmasını men etmiştir. Çünkü men etmek aynı zamanda toplamayı da gerektirir. *Keşfü’l-esrâr*’da der ki “اَلْكَافَّةُ” bir şeyi toparlayıp onu dağılmaktan men eden demektir.

Râğıb der ki: “Biz seni ancak insanları günahlardan men edici olarak gönderdik.” demektir. “كَافَّةً”nin sonundaki “tâ” harfi mübâlağa içindir.”

“*Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”* Bu bilgisizlikleri onları muhâlefet ve isyana sevk eder.

Müjde, uyarı ve risâlet nimetlerini bilmemeyi kendilerine tahsis etmek için, bunları kendilerine lütfedenin Allah olduğunu bilmeyenlerin ve O’na şükretmeyenlerin onlar olduğunu bildirmek amacıyla burada “insanlar” kelimesi tekrar zikredilmiştir.Çünkü akıl tek başına dünyevî ve uhrevî işleri idrak edemez. Faydalı ve zararlı şeyleri ayırt edemez. Onun için insanlar bir müjdeye ve uyarılmaya, vahiy ehli olan peygamberler tarafından karşılaşılan zorlukların açıklanmasına ihtiyaç duyarlar.

Keşfü’l-esrâr sâhibi der ki: “Âlemin sıddîklarının sıddîkı olan kimseler O’nun (s.a.) nalinlerinin tozunu temizleme hizmetinde idiler. Hal böyle iken O’na yabancı olanlar ve inkâr edenler O’na yalancı diyorlardı. Gaybdan gelen vahyin sadâsı, O’nun değerli kulağına âşıktı. Hal böyle iken O’nu kâhin olarak adlandırıyorlardı. Âlemdeki bütün akıl sahiplerinin akılları, onun parlak nurunu idrakten âcizdi. Hal böyle iken kâfirler ona deli diyorlardı. Evet, onların gözleri, ezelî takdir gereği sıdk/doğruluk sürmesini elde etmemiş; gözleri Hak ikbâlinin sürmesine erişmemiştir. Bu yüzdendir ki O’nu tanımadılar.”

Bu âyet Rasûlullah (s.a.)’in risâletinin/peygamberliğinin genel ve bi’setinin/gönderilmesinin herkese şâmil olduğuna delâlet eder. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: “*Ben şu altı şeyle diğer peygamberlere üstün kılındım: Bana cevâmiu’l-kelim (özlü konuşma) verildi.”* Cevâmiu’l-kelim, lafızları az; mânâları çok olan sözlerdir.

“*(Düşmanın kalbine) korku salınmakla bana yardım edildi*”; yâni benimle kendileri arasında bir aylık yürüyüş mesafesi bulunan düşmanlarımın kalplerine korku salmak sûretiyle Allah bana yardım etti. Burada mesafenin sonu bir ay olarak ifâde edilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) ve O’nunla savaşan düşmanlarından hiçbiri arasında bir aydan fazla mesafe yoktu.

“*Ganimetler bana helal kılındı.*” Yâni O’ndan önceki ümmetlerde ganimet olarak alınan hayvanlar, peygamberlerin değil ganimeti elde edenlerin mülkü olurdu. İşte ganimetin beşte birini (humüs) ve devlet başkanı payını almak bizim Peygamberimize (s.a.) tahsis edildi. Geçmiş ümmetler hayvanlar dışında eşyâ, yiyecek ve mallardan ganimet aldıklarında onları bir araya toplarlar, hıyanet yoksa gökten beyaz bir ateş gelir ve o malları yakardı. Bu tür ganimetlerin kendi aralarında taksim edilmesi ise bu ümmet-i merhûmeye has kılınmıştır. Nitekim kurbanın etini yemek gibi. Allah bu

ümmetin rızıklarına ziyâde olarak kurban etini onlara helal kılmış, onlardan önceki ümmetlere helal kılmamıştır.

"*Yeryüzü bana temiz ve mescid kılındı.*" Yâni Allah benim ümmetime kolaylık olsun diye bulundukları her yerde namaz kılmalarını mübah kıldı. Su olmadığı durumlarda ise toprakla teyemmüm yapmalarını helal kıldı. Eski ümmetlere ise namazı yalnız kendi kiliselerinde/mabedlerinde mübah kıldı. Onlara yalnız su ile temizlenmeye izin verdi.

"*Ve ben bütün halka gönderildim.*" Yâni Rasûlullah (s.a.) önce geçen ve sonra gelen kendi zamanındaki ve diğer zamanlardaki bütün insanlara gönderilmiştir. Nuh (a.s.)'ın peygamberliği ise böyle değildir. Çünkü onun peygamberliği yeryüzünde yaşayanların hepsine şâmil olsa da bu durum kendi zamanına mahsustur.

İnsânü'l-uyûn'da der ki: "Hadisteki "*halk*" kelimesi insanlara, cinlere, meleklere, hayvanlara, bitkilere ve taşlara şâmildir. **Celâl Süyûtî** der ki: "Bu görüşü, yâni Peygamberimiz (s.a.)'in meleklere de gönderilmiş olduğunu ben de *Hasâis* kitabında tercih ettim. Bu görüşü benden önce **Şeyh Takiyyüddîn Sübkî** de tercih etmiş, O'nun (s.a.) diğer bütün peygamberlere ve Âdem (a.s.)'dan kıyâmete kadar geçmiş ve gelecek tüm ümmetlere gönderilmiş olduğunu da eklemiştir. Yine **Bârezî** de bu görüşü tercih etmiş, ilave olarak Peygamberimiz (s.a.)'in tüm hayvanlara ve cansız varlıklara da gönderilmiş olduğunu söylemiştir. Buna O'nun kendi zâtına da gönderilmiş olduğu eklenmiştir. Aralarında **Hâfız Irâkî, Celâl Mahallî**'nin de bulunduğu bir topluluk Peygamberimiz (s.a.)'in meleklere peygamber olarak gönderilmediği görüşündedir. **Fahr-i Râzî** ve **Burhân Nesefî** tefsirlerinde bu konuda icmâ olduğunu nakletmişlerdir. Buna göre Peygamberimiz (s.a.)'in "*Ben bütün halka gönderildim*" sözü ve ***"(Muhammed (s.a.) âlemlere uyarıcı olsun diye ..."*** (el-Furkân, 25/1) âyeti tahsis edilmiş genel hükümlerden olur. Bu durum **Selman** (r.a.)'dan rivâyet edilen şu hadise ters düşmez: "*Kişi bir yerde bulunup namaz kıldığı vakit onun ardında iki ucu görülemeyecek kadar melek cemaati namaz kılar. Bu melekler o kişiyle rükû ve secde ederler.*" Çünkü meleklerin namaz kılan kimsenin ardında saf tutmaları Peygamberimiz (s.a.)'in onlara gönderilmesinden başka bir sebebten dolayı olması da mümkündür.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Peygamberimiz (s.a.)'in yaratılmışların en üstünü oluşu O'nun varlık âleminin tamamına gönderilmiş olduğuna delâlet eder. Bu yüzden O'nun doğumu yer ve gök ehline müjdelendi. Cansız varlıklar bile ona fasih bir dil ile selam verdiler. O âlemlere rahmettir ve tüm yaratılmışlara peygamber olarak gönderilmiştir.

Hz. Şeyh Attâr (k.s.) der ki:

Zâtı temiz olan Peygamber zerreleri de davet etti;
Avucundaki çakıl taşları bu yüzden Allah'ı tesbih etti.

Bir şâir de şöyle demiştir:

Sana saâdet beratı verdiler,

Ardından insan türünü yarattılar.
Perileri senin askerin yaptılar;
Ardından Süleyman'ı yarattılar.

"*Peygamberler benimle tamamlandı.*" [30] Ahzâb sûresinde (33/40) beyan edildiği gibi O'ndan sonra ne yeni bir şerîat getiren ne de başka şerîata tâbi olan başka bir peygamber yoktur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de* der ki: "Allah Teâlâ işâret etmektedir ki senin bazen "*Allah'ın yarattığı ilk şey benim nûrumdur.*" bazen de "*benim ruhumdur*" diye ifâde ettiğin senin varlığının mâhiyetinin tarafımızdan yokluğun gizliliğinden varlık âlemine gönderilmesi, ancak seni -henüz yaratılmamış olsalar da- evvelkiler, sonrakiler, nebiler ve rasullerden tüm insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olman içindir. Çünkü onlar varlığın başlangıcından itibaren bu konuda ve diğer konularda sonsuza kadar sana muhtaçtırlar. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyuruyor: *"İbrâhim (a.s.)'a varana kadar bütün insanlar benim şefâatime muhtaçtır."*[31] Onların ilk varlıklarının başında O'na muhtaç olmaları şöyledir: Ruhlar senin ruhuna tâbi olarak "kün/ol" emriyle ruhlar âleminde var olunca, cisimlerle ve bedenlerle ilgi kurabilmek için bir müjdeci ve uyarıcıya muhtaç oldular. Çünkü ruhların tabîatı ulvî, latif ve nûrânîdir. Cisimlerin tabîatı ise süflî, kesif ve zulmânîdir. Aralarında zıtlık bulunması sebebiyle ruhlar cisimlerle alâka kurmaz ve onlara meyletmez. Dolayısıyla ruhların cisimlere rağbet etmesi için onlarla bitiştiğinde kendilerine hâsıl olacak kemâli kendilerine müjdeleyen bir müjdeciye ihtiyaç duyarlar. Yine ruhlar eğer cisimlerle alâka kurmazlarsa bunun kemâlinden mahrum olacaklarını ve kâmil değil eksik kalacaklarını kendilerine uyaran bir uyarıcıya ihtiyaç duyarlar. Tıpkı içinde bilkuvve bir ağaç yerleştirilmiş olan tohum gibi. Eğer bu tohum ekilir ve su ile yetiştirilirse ağaç kuvveden fiile çıkar ve meyve veren yetişkin bir ağaç hâline gelir. İşte ruh tohum, kalıp toprak, insana mahsus şahsiyet ağaç, tevhid ve ma'rifet de bu ağacın meyvesi, şeriat bu ağacı yetiştirmek için su, müjdeleyici ve uyarıcı onu yetiştiren çiftçi mesâbesindedir.

İşte ruh, kalıp ile alâka kurup sükûnete erdiğinde ve kalıbın sıfatlarını kazanınca, onun makamına göre kendisine cennet nimetlerini ve hiç eskimeyen bir mülkü müjdeleyen bir müjdeciye ihtiyaç duyulur. Sonra bu müjdeci onu Hak Teâlâ'nın yakınlığı (kurb) ile müjdeler, O'nun cemâline şevklendirir ve O'na vuslatı vaadeder. Yine ruh ilk olarak kendisini cehennem ateşinden korkutan, sonra Hak'tan uzak kalmakla (bu'd), sonra da tamamen Hak'tan kopup ayrı kalma ile tehdid eden bir uyarıcıya ihtiyaç duyar.

İyice bakıp düşündüğün zaman varlık ağacının Rasûlullah (s.a.)'in ruhunun tohumundan bittiğini görür ve bilirsin. İşte O tüm nebi ve rasullerle birlikte bu ağacın meyvesidir. Onlar her ne kadar bu ağacın meyvesi olsalar da bu mertebeyi O'na tabi olmakla elde etmişlerdir. Nitekim bir tek tohumdan, bu bir tek tohuma tâbi olmak sûretiyle ağacın üzerinde birçok meyve meydana gelir. Dolayısıyla her müjdeci ve uyarıcının O'nun müjdeciliği ve uyarıcılığı aslının bir fer'i/kökünün bir dalı olduğunu

görürsün. ***“Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik”*** (el-Enbiyâ, 21/107) âyeti bu araştırma ve incelemeye delâlet eder. Mevcûdâtın ağaçlarının hepsi bu hitaba dâhildir.

“Fakat insanların çoğu bunu bilmezler” sözü, varlık ağacının cüzleri olan ve meyve olma mertebesine ulaşamayan insanlardan çoğunun anlattıklarımızın hakikatini bilmediklerine işâret etmektedir. Çünkü meyvenin halleri ağaca değil, ancak hâline vâkıf olabilmek için vasfı kendisi gibi olan meyveye mâlumdur.

İnsan-ı kâmili insandan gayrısı bilmez.

وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٩﴾

29. “Eğer sözünüzde doğru iseniz bu vaadettiğiniz *(kıyâmet)* ne zaman kopacak?” derler.

Müşrikler cehâlet ve azgınlıklarının fazlalığından alay etmek için Rasûlullah (s.a.)’e ve O’na îman edenlere: *“Eğer sözünüzde”* bu işin varlığı ve meydana gelmesi konusunda *“doğru iseniz bu vaadettiğiniz”* müjdelediğiniz cennet ve uyarıp korkuttuğunuz cehennem ne zamandır ve kıyâmet *“ne zaman kopacak?” derler.”*

قُلْ لَكُمْ مِيعَادُ يَوْمٍ لَا تَسْتَأْخِرُونَ عَنْهُ سَاعَةً وَلَا تَسْتَقْدِمُونَ ﴿٣٠﴾

30. De ki: “Size öyle bir gün vâdedilmiştir ki, ondan ne bir saat geri kalabilirsiniz, ne de ileri geçebilirsiniz.”

“De ki: “Size öyle bir gün” diriltilme (ba’s) günü *“vaadedilmiştir ki,”* ansızın geldiğinde *“ondan”* o vaadedilen vakitten *“ne bir saat geri kalabilirsiniz, ne de ileri geçebilirsiniz.”*

Bu cevapta tehdidde mübalağa olduğu gizli değildir. Çünkü burada muhal oluşunda erteleme, aklen imkânsız olan öne alma gibi sayılmıştır.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Burada taleb erbabına ve onlara vaad edilen semeriyet/meyve olma rütbelerini acele talep etmelerine işâret edilmektedir. Yâni taleb ehli “bizi müjdelediğiniz kemale ne zaman ulaşacağız?” derler. *“De ki:* “*Size öyle bir gün vaadedilmiştir ki, ondan ne bir saat geri kalabilirsiniz, ne de ileri geçebilirsiniz.”* sözü ile onlara cevap verilmektedir. Nasıl her ağacın meyve vermesi, meyvenin yetişip olgunlaşması için belli bir vakit varsa aynı şekilde her sâlikin de kemal rütbesine ulaşması için belli bir vakit vardır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***“Nihayet insan güçlü çağına erip kırk yaşına ulaşınca.”*** (el-Ahkâf, 46/15). Bu sır sebebiyle Allah Teâlâ Habîbi’ne şöyle buyurmuştur: ***“O halde peygamberlerden azim***

sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret.” (el-Ahkâf, 46/35). Allah bu âyet ile her makama ulaşmak için o makama münasip bir sabır olduğuna işâret etmektedir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.) azim sahibi rasullerden olduğundan, O’na rasullerden azim sahibi olanlar gibi sabretmek emredilmiştir.

İstek sabırla elde edilir, aceleyle değil.
Sabret, Allah en iyisini bilir.

---

[26]. Münâvî, II, 295.
[27]. Deylemî, Hadis no: 2919; Terğîb, III, 206 Irakî, Muğnî, II, 88.
[28]. Irâkî, Muğnî, II, 89.
[29]. Irâkî, Muğnî, II, 89.
[30]. Müslim, Mesacid 5; Tirmizî, Siyer 5; Müsned, II, 412.
[31]. Bk. Buhârî, Tevhid 36.

SEN O ZÂLİMLERİ RABLERİNİN HUZURUNDA BİR GÖRSEN!

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَلَا بِالَّذ۪ي بَيْنَ يَدَيْهِۜ وَلَوْ تَرٰٓى
اِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْۚ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ اِلٰى بَعْضٍ الْقَوْلَۚ
يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَٓا اَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِن۪ينَ ﴿٣١﴾
قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُٓوا اَنَحْنُ صَدَدْنَاكُمْ عَنِ الْهُدٰى
بَعْدَ اِذْ جَٓاءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِم۪ينَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ
اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ اِذْ تَأْمُرُونَنَٓا اَنْ نَكْفُرَ بِاللّٰهِ وَنَجْعَلَ لَهُ
اَنْدَادًاۜ وَاَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا الْعَذَابَۜ وَجَعَلْنَا الْاَغْلَالَ ف۪ٓي اَعْنَاقِ
الَّذِينَ كَفَرُواۜ هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٣﴾ وَمَٓا اَرْسَلْنَا ف۪ي
قَرْيَةٍ مِنْ نَذ۪يرٍ اِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَٓاۙ اِنَّا بِمَٓا اُرْسِلْتُمْ بِه۪ كَافِرُونَ ﴿٣٤﴾ وَقَالُوا
نَحْنُ اَكْثَرُ اَمْوَالًا وَاَوْلَادًاۙ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّب۪ينَ ﴿٣٥﴾ قُلْ اِنَّ رَبّ۪ي يَبْسُطُ
الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾

31. Kâfir olanlar dediler ki: Biz hiçbir zaman bu Kur'an'a ve bundan önce gelen kitaplara inanmayacağız. Sen o zâlimleri, Rablerinin huzurunda tutuklanmış, birbirlerine söz atarlarken bir görsen! Zayıf sayılanlar, büyüklük taslayanlara: Siz olmasaydınız, elbette biz inanan insanlar olurduk, derler.

32. Büyüklük taslayanlar, zayıf sayılanlara *(kıyâmet gününde)*: Size hidayet geldikten sonra sizi ondan biz mi çevirdik? Bilakis siz suç işliyordunuz, derler.

33. Zayıf sayılanlar da büyüklük taslayanlara: Hayır! Gece gündüz *(işiniz)* tuzak kurmaktı. Çünkü siz daima Allah'ı inkâr etmemizi, O'na ortaklar koşmamızı bize emrederdiniz, derler. Artık azabı gördüklerinde, için için yanarlar; biz de o inkâr edenlerin boyunlarına demir halkalar takarız. Onlar ancak yapmakta oldukları günahları yüzünden cezalandırılırlar.

34. Biz hangi ülkeye bir uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıklı ve şımarık kişileri: Biz, size gönderilmiş olan şeyi inkâr ediyoruz, demişlerdir.

35. Ve dediler ki: Biz malca ve evlâtça daha çoğuz, biz azaba uğratılacak da değiliz.

36. De ki: Rabbim, dilediğine bol rızık verir ve *(dilediğinden)* kısar; fakat

insanların çoğu bilmezler.

“Kâfir olanlar” yâni Kureyş kafirleri *“dediler ki: “Biz hiçbir zaman”* Muhammed’e inmekte olan *“bu Kur’an’a ve bundan önce gelen”* Tevrat ve İncil gibi öldükten sonra yeniden diriltilmeye delâlet eden Kur’an’dan önce indirilen eski *“kitaplara inanmayacağız.”*

Keşfü’l-esrâr’da der ki: “Şeytan ülkesinin kullanımında olan göz bizi nasıl tanıyabilir? Şeytanın tasarrufunda kirletilen bir gönül, Kur’ân’ın yücelik ve azametini nereden bilebilir? Hakk’ın eman ve kerem ahdine sığınmış bir gönül gerekir ki bizim risâlet ve nübüvvetimize ulaşabilsin. Kur’ân’ın izzet ve celâlinin onu kendisine çekebilmesi için, ezel ikbalinin saf ve berraklığıyla yıkanmış bir şem’/mum gerekir. Bizim mucize ve âyetlerimizi görüp anlamaya, küfrün oklarından kurtulmuş ve şehvet uykusundan uyanmış bir göz gerekir.”

Ey genç! Sultana nedimlik yapacak cemale sahip olmayan,
Külhandakilerle dost olmasın da ne yapsın?
Meyhanede sürekli hizmetçilik yapıyorum ben.
Bu hâlde tekkeye nasıl uygun düşerim?
Her ne kadar kalender ve hilekâr olsam da,
Dert ümidiyle tohum saçıyorum ben.

Ey Muhammed veya hitaba lâyık olan kimse! *“Sen o zâlimleri,”* dirilişi inkâr edenleri, -ki onlar ikrar yerine inkârı koymakla zulmetmişlerdir- *“Rablerinin huzurunda tutuklanmış,”* muhasebe yerinde ayak parmakları üzere hapsedilmiş olarak *“birbirlerine söz atarlarken”* karşılıklı atışırken, sataşırken, birbirlerine cevap verirlerken *“bir görsen!”* Burada “لَوْ”in cevabı hazfedilmiştir. Yâni tasvir etmekten ibârenin yetersiz kalacağı korkunç ve fena, zor ve çetin bir iş görmüş olurdun.

“Zayıf sayılanlar” ve ezilip başkalarına tâbi olanlar, zayıf ve zavallı sayılanlar, *“büyüklük taslayanlara:”* Dünyada serkeşlik eden/tekebbür gösterenlere, Allah’a ibadetten ve peygamberlerine indirdiği fermânını kabulden büyüklenip ululanmakta ileri giden, azgınlık ve sapıklıkta zayıf sayılanların kendilerine tâbi olmasını isteyenlere: “*Siz olmasaydınız”* yâni sizin bizi îmandan saptırıp alıkoymanız olmasaydı *“elbette biz inanan insanlar olurduk,”* yâni siz bizi îmandan ve peygambere uymaktan menettiniz *“derler.”*

قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا اَنَحْنُ صَدَدْنَاكُمْ عَنِ الْهُدٰى

بَعْدَ اِذْ جَٓاءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾

32. Büyüklük taslayanlar, zayıf sayılanlara *(kıyâmet gününde)*: "Size hidayet geldikten sonra sizi ondan biz mi çevirdik? Bilakis siz suç işliyordunuz." derler.

Sanki "Büyüklük taslayanlar ne dedi?" diye sorulmuş ve cevap olarak şöyle denilmiştir:

"Büyüklük taslayanlar, zayıf sayılanlara (kıyâmet gününde)" kendilerinin onları îmandan men'ettiklerini inkâr edip bu durumu onlara, yâni zayıf sayılanlara ispat ederek: *"Size hidâyet geldikten sonra sizi ondan"* îman ve hidâyeti kabulden *"biz mi çevirdik?"* Sizi biz mi menettik, biz mi uzaklaştırdık? Yâni sizi ondan biz çevirmedik. *"Bilakis siz suç işliyordunuz,"* günah işlemekte karar kılmıştınız. İşte bu sebeple kendinizi îmandan men'ettiniz ve taklîdi tercih ettiniz *"derler."*

Burada kâfirlerin dünyada birbirlerine itâat etmelerinin âhirette düşmanlığa ve birbirlerinden uzaklaşmaya sebep olacağına dikkat çekilmektedir.

وَقَالَ الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ اِذْ
تَأْمُرُونَنَٓا اَنْ نَكْفُرَ بِاللّٰهِ وَنَجْعَلَ لَهُٓ اَنْدَادًاۜ وَاَسَرُّوا النَّدَامَةَ لَمَّا رَاَوُا
الْعَذَابَۜ وَجَعَلْنَا الْاَغْلَالَ ف۪ٓي اَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُواۜ هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا
مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٣﴾

33. Zayıf sayılanlar da büyüklük taslayanlara: "Hayır! Gece gündüz *(işiniz)* tuzak kurmaktı. Çünkü siz daima Allah'ı inkâr etmemizi, O'na ortaklar koşmamızı bize emrederdiniz." derler. Artık azabı gördüklerinde, için için yanarlar; biz de o inkâr edenlerin boyunlarına demir halkalar takarız. Onlar ancak yapmakta oldukları günahları yüzünden cezalandırılırlar.

"Zayıf sayılanlar da büyüklük taslayanlara" cevap olarak *"Hayır! Gece gündüz (işiniz)"* bize *"tuzak kurmaktı"* yâni bilakis sizin bize gece ve gündüz kurduğunuz hile ve tuzağınız, şirk ve günahlara zorlamanız hidâyetten çevirdi. *"Çünkü siz"* bize tuzak kurup hile ve tuzak kurarak *"daima Allah'ı inkâr etmemizi, O'na ortaklar koşmamızı"* O'nun ortakları olduğunu söylememizi *"bize emrederdiniz." derler."*

"اَلْمَكْرُ", başkasını bir hile ile maksadından çevirmektir.

Burada onların tuzaklarından/hilelerinden murad, ya onların zikredilen emirlerinin kendisidir. Nitekim ***"Ey kavmim! Allah'ın size lütfettiği nimetini hatırlayın, zira O size içinizden peygamberler çıkardı ve sizi hükümdarlar kıldı."*** (el-Mâide, 5/20) âyetinde de durum aynıdır. Çünkü içlerinden peygamberler çıkarması ve onları hükümdarlar kılması aslında Allah'ın pek büyük nimetleridir. Bu iki şey tuzak kurucu

değil, bilakis bunlar hakkında onlar tuzağa düşürülmüşlerdir. Ya da onların tuzaklarından murad, emir ile beraber olan ve yerine getirilmeye çağrılan teşvik, tehdîd ve benzeri durumlardır.

“Artık azabı gördüklerinde, için için yanarlar;” yâni her iki grup (zayıf sayılanlar ve büyüklük taslayanlar), pişmanlığın kendilerine fayda vermediği bir zamanda yaptıkları sapma ve saptırmaya duydukları pişmanlığı gizlerler, ayıplanıp kınanma endişesiyle her biri diğerinden saklarlar. Ya da pişmanlıklarını açığa vururlar. Çünkü “أَسَرُّوا” kelimesi zıd anlamlı kelimelerdendir.

Nedâmet, kaçırılan bir işten dolayı duyulan hasret, pişmanlıktır.

“Biz de inkâr edenlerin boyunlarına demir halkalar takarız.” Yâni kıyâmet günü uyanlardan ve uyulanlardan dünyada hak kendilerine geldiği zaman onu inkâr edenlerin boyunlarına demir halkalar takarız. Burada gelecek zamanın geçmiş zaman lafzıyla getirilmesi, onun kesin olarak gerçekleşecek olması bakımındandır. “*Onların boyunlarına*” denilerek zamir kullanacak yerde “*inkâr edenlerin boyunlarına*” buyrularak ismin açıkça kullanılması, onları açıktan yüksek sesle yermek ve onların boyunlarına zincir takılmasının sebebine dikkat çekmek içindir.

“Onlar ancak” dünyada *“yapmakta oldukları”* küfür ve *“günahları yüzünden cezalandırılırlar.”* Onlar dünyada kendilerini bağladıklarından, cin ve insanlardan şeytanların süslemeleriyle kendilerini îmandan men’ettiklerinden âhirette zincirlerle bağlanmakla cezâlandırılırlar.

Nisâbü’l-ihtisâb’da der ki: “Suç işleyip hiyânetleri kesin olarak sâbit olduktan sonra çarşı esnafının boynuna halka takılmasının dayanağı, **Hassâf**’ın, *Edebü’l-kâdî*’sinde zikredilen “yalan şâhidlikte bulunan kişinin boynuna halka takılır” ifâdesidir. Bu halka ağaçtan yapılmış, zil bağlanmış bir külah/başlık olup suçluların başına giydirilir. Hattâ bu durumun insanlar arasında teşhir ve îlân edilmesi için halk arasında dolaştırılması da câizdir.

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿٣٤﴾

34. Biz hangi ülkeye bir uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıklı ve şımarık kişileri: “Biz, size gönderilmiş olan şeyi inkâr ediyoruz.” demişlerdir.

“Biz hangi ülkeye” köye ve şehre onları azapla uyaran bir peygamber *“bir uyarıcı göndermişsek mutlaka oranın varlıklı ve şımarık kişileri”* o ülkenin mütekebbir ve dünya nimetleri içerisinde yüzen liderleri peygamberlerine*: “Biz, size gönderilmiş olan şeyi”* sizin iddiâ ettiğiniz tevhid ve îmânı *“inkâr ediyoruz.” demişlerdir.”*

“اَلْمُتْرَفُ” nimetlere erişmiş, geniş geçim imkânları ve nimetler elde etmiş demektir. Nimette genişlik demek olan “التُّرْفَة”dendir.

Bu âyet Hz. Peygamber (s.a.)’i tesellî etmek için gelmiştir. Yâni, Ey Muhammed

(s.a.)! İşte geçmiş ümmetlerin zenginlerinin tavrı budur. Öyleyse senin kavminin ileri gelenlerinin durumu seni üzmesin.

Yalanlama konusunda hepsi ortak olmakla birlikte bunun yalnız varlıklı ve şımarık olanlara tahsis edilmesi, ya bunlar kendilerine uyulan kimseler oldukları için ya da yalanlama ve inkâra çağıran en büyük sebebin peşinden büyüklenmeyi getiren geniş nimetlere kavuşma olduğundandır.

وَقَالُوا نَحْنُ اَكْثَرُ اَمْوَالًا وَاَوْلَادًاۙ وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٣٥﴾

35. Ve dediler ki: "Biz malca ve evlâtça daha çoğuz, biz azaba uğratılacak da değiliz."

Varlıklı ve şımarık kâfirler kendilerine fitne olan dünyanın süs ve ziynetleriyle böbürlenerek fakir müminlere *"dediler ki: Biz"* dünyada sizden *"malca ve evlâtça daha çoğuz"* şayet âhiret varsa biz âhirette *"azâba uğratılacak da değiliz."* Çünkü dünyada değerli kılınan âhirette horlanmaz.

قُلْ اِنَّ رَبّ۪ي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ وَيَقْدِرُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾

36. De ki: Rabbim, dilediğine bol rızık verir ve *(dilediğinden)* kısar; fakat insanların çoğu bilmezler.

Ey Muhammed (s.a.), onlara cevap olarak *"De ki: Rabbim,"* mü'min olsun kâfir olsun kendisine rızkı genişletmeyi *"dilediğine bol rızık verir"* rızkı genişletir *"ve"* nice derin hikmetlere dayanan iradesi gereğince mü'min olsun kâfir olsun rızkını daraltmak istediğinin rızkını *"kısar"* daraltır. Tâatin bulunup bulunmamasına bağlı olan sevab ve azab ise buna kıyas edilmez. Rızkın daraltılması horlanmaya/önemsenmemeye delâlet etmediği gibi, rızkın genişletilmesi de değerli kılınmaya delâlet etmez. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Dünya kendisinden iyinin de günahkârın da yediği hazır bir metâdır/maldır. Âhiret ise sâdık bir vaaddir. Orada karşı konulmaz güç sahibi olan sultanın hükmü geçer."*[32]

Yeryüzü, Onun herkes için yaydığı bir sofradır
Bu yağma sofrasında düşmanla dostun hiçbir farkı yoktur.

"*Fakat insanların çoğu"* yâni gaflet ehli ve yardımsız bırakılanlar, rızkın daraltılmasının ve genişletilmesinin hikmetini *"bilmezler."* Bu yüzden de rızkın bol olmasının kişinin şerefli ve değerli olmasından, rızkın daraltılmasının da kişinin zelil, hakir ve değersiz olmasından kaynaklandığını iddiâ ederler. Bunlardan ilkinin çoğu

zaman istidrâc yoluyla, ikincisinin ise imtihan ve dereceleri yükseltmek için olduğunu bilmezler.

Sâib der ki:

Nefsi dünya nimetleriyle azdırma.
Ekmek, su ve sarımsak ücretli çalışanı tembelleştirir.

---

[32]. Deylemî, Hadis no: 3117.

SİZİ
HUZÛRUMUZA YAKLAŞTIRACAK
OLAN ŞEY

وَمَٓا اَمْوَالُكُمْ وَلَٓا اَوْلَادُكُمْ بِالَّتِي تُقَرِّبُكُمْ عِنْدَنَا زُلْفٰٓى اِلَّا مَنْ اٰمَنَ
وَعَمِلَ صَالِحاًۘ فَاُو۬لٰٓئِكَ لَهُمْ جَزَٓاءُ الضِّعْفِ بِمَا عَمِلُوا وَهُمْ فِي
الْغُرُفَاتِ اٰمِنُونَ ﴿٣٧﴾ وَالَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِٓي اٰيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ اُو۬لٰٓئِكَ
فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ اِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ
مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُۜ وَمَٓا اَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُۚ وَهُوَ خَيْرُ
الرَّازِقِينَ ﴿٣٩﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعاً ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اَهٰٓؤُ۬لَٓاءِ
اِيَّاكُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٤٠﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ اَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُونِهِمْ بَلْ
كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّۚ اَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ
بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَفْعاً وَلَا ضَرّاًۜ وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ
النَّارِ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿٤٢﴾ وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا
مَا هٰذَٓا اِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ اَنْ يَصُدَّكُمْ عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَٓاؤُ۬كُمْۚ وَقَالُوا مَا
هٰذَٓا اِلَّٓا اِفْكٌ مُفْتَرًىۜ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَهُمْۙ اِنْ هٰذَٓا
اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٤٣﴾ وَمَٓا اٰتَيْنَاهُمْ مِنْ كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا وَمَٓا اَرْسَلْنَٓا
اِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَذِيرٍۜ ﴿٤٤﴾ وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْۙ وَمَا بَلَغُوا
مِعْشَارَ مَٓا اٰتَيْنَاهُمْ فَكَذَّبُوا رُسُلِي فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِۚ ﴿٤٥﴾

37. Sizi huzurumuza yaklaştıracak olan ne mallarınızdır ne de evlâtlarınız. Îman edip iyi amelde bulunanlar müstesna; onlara yaptıklarının kat kat fazlası mükâfat vardır. Onlar *(cennet)* odalarında güven içindedirler.

38. Âyetlerimizi boşa çıkarmaya çalışanlara gelince, onlar da azapla yüz yüze bırakılacaklardır.

39. De ki: Rabbim, kullarından dilediğine bol rızık verir ve *(dilediğinden de)* kısar. Siz hayra ne harcarsanız, Allah onun yerine başkasını verir. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.

40. O gün Allah, onların hepsini toplayacak; sonra meleklere: Size tapanlar bunlar mıydı? diyecek.

41. ***(Melekler de:)*** **Sen yücesin, bizim dostumuz onlar değil, sensin. Belki onlar cinlere tapıyorlardı. Çoğu onlara inanmıştı; diyecekler.**

42. Bugün birbirinize ne fayda, ne de zarar vermeye gücünüz yeter. Biz zâlim olanlara, yalanlamakta olduğunuz ateş azabını tadın! diyeceğiz.

43. Onlara apaçık âyetlerimiz okunduğu zaman demişlerdi ki: Bu, sizi babalarınızın taptığı ***(putlardan)*** **çevirmek isteyen bir adamdan başkası değildir. Ve yine bu** ***(Kur'an)*** **da uydurulmuş bir yalandan başka bir şey değildir, dediler. Hak kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler de: Bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değildir, dediler.**

44. Halbuki biz onlara okuyacakları kitaplar vermediğimiz gibi senden önce onlara bir uyarıcı ***(peygamber)*** **de göndermemiştik.**

45. Onlardan öncekiler de ***(peygamberlerini)*** **inkâr etmişlerdi. Bunlar, öncekilere verdiklerimizin onda birine erişmemişlerdi.** ***(Böyle iken)*****, peygamberlerimi yalanladılar; ama benim karşılık olarak verdiğim nasıl olmuştu!**

Ey insanlar! *"Sizi huzurumuza yaklaştıracak olan"* haslet *"ne mallarınızdır ne de evlâtlarınız."*

Bu âyet, hakkı mübâlağa ile ortaya koymak için Allah Teâlâ cihetinden bir başlangıç kelâmıdır.

"Îman edip iyi amelde bulunanlar müstesnâ," yâni ne mallar ne de evlâdlar kimseyi Allah'ın huzuruna yaklaştırır. Ancak mallarını Allah yolunda harcayan, evlâdına hayrı öğreten, onları salâh ve tâat üzere terbiye eden sâlih mü'min müstesnâ, *"onlara"* o sâlih ameller işleyen mü'minlere *"yaptıklarının"* yaptıkları sâlih ameller sebebiyle *"kat kat fazlası"* bire on, bire yedi yüze ve sayısıza kadar *"mükâfât vardır. Onlar (cennet) odalarında"* cennetin kasırlarında ve yüksek evlerinde bütün kötülüklerden, ölüm, ihtiyarlık, hastalık, düşman ve diğer âfetlerden *"güven içindedirler."*

Âyette Allah katında ne mal ne de evlâd ile yakınlık elde edilemeyeceğine işâret vardır. Çünkü mal ve evlâd insanlara sevgisi süslenen şeylerdendir. Allah'tan başkasının sevgisi Allah'tan uzaklaşmayı gerektirir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.) *"Bir şeyi sevmen seni kör ve sağır eder."*[33] buyurmuştur. Yâni seni başkasını görmekten kör ve başkasının çağrısını işitmekten sağır eder. Bu ise Allah'tan tamamen uzak olmanın emâresidir. Zira Allah'tan iyice uzaklaşmak, körlük ve sağırlık getirir. Ancak sâlih ameller, saf ve temiz haller, arı-duru nefesler, hatta ezelî inâyet, Hak'tan gelen hidâyet, (Hakk'ın hukukuna) sâdık riâyet Hakk'a yakınlığı (kurbet) gerekli kılan hususlardandır. Bu sebeplerin ehli olanlar derecelerin ehlidirler, hicran ve Hak'tan kopmaktan güvendedirler. Bu sebeplerden uzak olup hesap günü fayda vermeyecek şeylerle övünenler ise gafletlerin, boş iddiâ ve faydasız işlerin ehlidirler. Bu yüzden onlar için derekeler ve bütün hallerde gâlib olan bir korku vardır.

Sâib der ki:

Gaflet ehli serâbın sonunu bilmezler.
Bu gâfiller su zannederek ateşe giderler.

İbrâhim b. Edhem (k.s.) bir adama: "Rüyâdaki bir dirhem (gümüş para) mi yoksa uyanıkken sâhip olduğun bir dînar (altın para) mı sana daha sevgilidir?" diye sordu. Adam: "Uyanıkken sâhip olduğum bir dînar" diye cevap verdi. İbrahim Edhem (k.s.) adama: "Yalan söylüyorsun! Çünkü senin dünyada sevdiğin sanki rüyada sevdiğin gibidir. Âhirette sevmediğin ise uyanıkken sevmediğin gibidir."

Ömer b. Hattâb (r.a.) bir gün Rasûlullah (s.a.)'in evinde huzuruna vardı. O'nu tavanı düşük bir odada bir hasırın üzerinde buldu. Hasır yan tarafına iz yapmıştı. Hz. Ömer (r.a.) ağladı. Hz. Peygamber (a.s.): "Neden ağlıyorsun, ey Ömer?" diye sordu. Hz. Ömer: "Kisra ve Kayser ipek döşeklerde yatıyor, tahtlarda oturuyor. Sen ise bu tavanı düşük odada kalıyorsun ve hasır da yan tarafına iz bırakmış!" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): *"Ey Ömer! Hasırın yan tarafıma iz yapmasına gelince, sonrasında yumuşaklık olan sertlik ne güzeldir. Bu odanın tavanının düşük olmasına gelince, kabrin tavanı bundan daha alçak olacaktır. Biz dünyayı dünya ehline bıraktık, onlar da âhireti bize bıraktılar. Benim ve dünyanın benzeri sıcak bir yaz gününde yolculuk yapan bir süvari gibidir. Sıcaktan bunalan bu süvari bir ağacın altında biraz gölgelenir. Sonra yola koyulur ve orayı terk eder."*[34]

Şu halde akıllı kimse dünya ziynetine aldanmayan, Mevlâ'nın hoşnutluk ve rızâsını kazanmaya çalışandır.

Kim dünyadan el çekerse,
Ca'fer-i Tayyâr gibi kanatlanır.

En uygun olan bâkî olanı alıp fânî olanı terk etmektir.

Hikaye edilir ki bir padişah vezirlerinden birini diğerlerinden daha çok severdi. Vezirler de ona hased edip hakkında kötü şeyler söylerlerdi. Padişah da işin aslını öğrenmek istedi. Vezirlere türlü ziynetlerle süslenmiş sarayında ziyafet verdi. Sonra 'Herkes bu saraydan beğenip hoşlandığını alsın' dedi. Onlardan her biri mücevherlerden ve eşyadan beğendiğini aldı. Kıskanılan vezir ise "Ben yalnız seni beğendim." diyerek padişahı tercih etti.

İşte insan süslü ve yaldızlı olan bu dünyaya ancak imtihan için gelmiştir. İnsan burada nazlı gelin gibidir. Gelin ise başına saçılanlara iltifat etmez. Eğer iltifat ederse bu onun himmetinin düşüklüğü ve aklının kıt olmasındandır. Evet bugün fırsat günü, âhiret yolculuğu için azık hazırlama günüdür.

Dünya yolculuğunda bedenden başka konak yoktur.
Bu konak/menzilde yol azığı tedarik etmiyorsun, neden?

Allah Teâlâ'dan mutlak olarak bizim ümit ve arzularımızı kendi zâtının dışında olan her şeyden kesmesini, kendisine ulaşma azmimizi sâdık ve O'na yönelişimizi hak kılmasını niyâz ediyoruz.

وَالَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِى اٰيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ اُولٰٓئِكَ فِى الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿٣٨﴾

38. Âyetlerimizi boşa çıkarmaya çalışanlara gelince, onlar da azapla yüz yüze bırakılacaklardır.

Bizi âciz bırakacaklarını ve bizden kaçıp kurtulacaklarını, böylece yaptıklarına karşı hesaba çekilmeyeceklerini zannederek Kur'ânî *"Âyetlerimizi"* reddederek ve onları karalayarak *"boşa çıkarmaya"* onları iptal etmeye "*çalışanlara"* Kureyş kâfirlerine *"gelince, onlar da azapla yüz yüze bırakılacaklardır."* Yâni azâba giriftar olacak, azaptan uzak olmayacak, güvendikleri şey de kendilerine fayda vermeyecektir.

Tâcü'l-mesâdır'da der ki: "اَلْمُعَاجَزَةُ" bir işte birinin önüne geçmektir. Bu kelimeyle ilgili mâlûmat sûrenin başında beşinci âyette geçmişti.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Onlar peygamberlere ve velilere hürmet ve saygı göstermeyen, gizli hallerde Allah'ın hakkına riâyet etmeyenlerdir. Onlar peygamberlere ve velilere itiraz azâbındadırlar. Yine bu itirazın uğursuzluğu sebebiyle Allah'ın haramlarını irtikâba düşme azâbındadırlar. Sonra da Allah'ın gözünden düşmenin azâbı içindedirler.

Mesnevî'de der ki:

Allah bir kimsenin perdesini yırtmak isterse,
Onu temiz kişileri kınayıp yermeye meylettirir.

قُلْ اِنَّ رَبِّى يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ وَمَٓا اَنْفَقْتُمْ
مِنْ شَىْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٣٩﴾

39. De ki: Rabbim, kullarından dilediğine bol rızık verir ve *(dilediğinden de)* kısar. Siz hayıra ne harcarsanız, Allah onun yerine başkasını verir. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.

"De ki: "Rabbim, kullarından dilediğine" imtihan etmek için ve hikmetinden dolayı

bazen *“bol rızık verir ve”* bazen de *“kısar.”* Bu ifâde, iki ayrı zaman dikkate alınarak bir kişi hakkındadır. Daha önce 36. âyette geçen ifâde ise ayrı iki şahıs hakkındadır. Onun için burada tekrar yoktur.

“Siz hayra ne harcarsanız, Allah onun yerine başkasını verir.” Yâni Allah’a tâatte, hayır ve iyilik yolunda harcadıklarınıza veya ne harcarsanız Allah Teâlâ onun yerine bir başkasını, karşılığını ve bedelini verir. Bu karşılık ya dünyada mal ya da tükenmeyen bir hazine olan kanâattir. Yahut âhirette sevap ve cennet nimetleridir. Ya da hem dünyada hem de âhirette karşılık verir. Öyleyse fakirlikten korkmayın, Allah yolunda infak edin. Böylece Allah Teâlâ’nın hem dünyevi hem uhrevî lütuf ve ihsanlarına mazhar olun.

“اَلْأَخْلَافُ” mal ve evlâda bedel olarak vermek demektir.

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de der ki: “Var olandan (mevcûdât) veya varlıktan (vücûd) ne harcarsanız Allah Teâlâ o fânî mevcûdun yerine bâkî olan mevcûdu verir. Mecâzî olan varlığı hakîkî olan varlıkla değiştirir. Sûreten ve mânen yokluğa ve fakra rızâ dünyadaki ‘karşılık’tandır. Bu mevcûd ve vücûd ile mesrur olmaktan daha tamdır.”

Eğer devlet kuşu bizim ağımıza düşecek olsa,
Himmetimizin yüceliğinden onu serbest bırakırız.

“O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.” Çünkü sultan, efendi ve adam gibi Allah’tan başkaları ordusuna, kölesine ve âilesine nisbetle O’nun rızkını ulaştırma konusunda bir vâsıtadan ibârettir, yoksa onlar gerçek anlamda rızık verici değildirler. Allah Teâlâ herkese hiç bitip tükenmeyen hazinelerinden rızık verir.

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de der ki: “Burada Allah Teâlâ kendisinin infak edenlerin en hayırlısı olduğuna işâret etmektedir. Çünkü infak edenin hayırlı oluşu infak ettiği şeyin hayırlı oluşu kadardır. Her infak edenin infak ettiği her şey fânîdir. Allah’ın karşılık vermek için infâk ettiği her şey ise bâkîdir. Bâkî olanlar ise fânî olanlardan daha hayırlıdır.”

*Bahru’l-ulûm’*da der ki: “Kulların ihtiyaçlarını yerine getirmek tâatlerin en büyüklerinden ve ibadetlerin en şereflilerinden olunca -ki bu peygamberlerin ve sâlih kulların vazifelerindendir- bunlara teşvik etmek üzere Allah Teâlâ âyette onlardan bir kısmını göstermiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) ümmetini bu hususlara teşvik etmek üzere şöyle buyurmuştur: *“Bütün halk, yaratılmışlar Allah’ın iyâlidir. Allah’ın yarattıkları içinde kendisine en sevimli olan O’nun iyâline en çok infakta bulunandır.”*[35] **Askerî** der ki: “Burada ‘Allah’ın iyâli/âile fertleri’ sözü geniş anlamda alınmıştır ve mecazdır. Allah Teâlâ kulların rızıklarını üstlenip onlara kefil olunca sanki halk/yaratılmışlar Allah’ın iyâli gibi olmuş olur.”

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *“Allah’ın bir takım melekleri vardır ki onları arşının altında dilediği gibi yaratmış ve dilediği gibi şekillendirmiştir. Bu meleklere her gün güneş doğmadan ve batmadan önce iki kere şöyle nidâ etmelerini ilhâm*

etmiştir: 'Biliniz ki kim âile fertlerine ve komşularına bolluk ve genişlik sağlarsa Allah da ona hem dünyada hem de âhirette bolluk ve genişlik verir. Yine biliniz ki kim de darlık ve zorluk çıkarırsa Allah da ona darlık verir. Biliniz ki Allah size aile fertlerinize harcama yaptığınız bir dirhem için yetmiş kıntardan daha hayırlısını verir. Bir kıntar, ağırlık olarak Uhud Dağı kadardır. O halde infak edin, korkmayın, daraltıp kısmayın, cimrilik yapmayın. En çok infakınız cuma günü olsun."[36]

Yine bir hadîste şöyle vârid olmuştur: *"Her iyilik sadakadır. Kişinin kendine ve âile ferdlerine yaptığı her harcama ona sadaka yazılır. Kişinin ırzını/haysiyetini korumak için yaptığı her harcama da sadakadır."*[37] Her iyiliğin sadaka olmasının mânâsı şudur: İnfak mal ile sınırlı değildir. Bilakis mal, söz, fiil, ilim ve ma'rifetle yapılan her iyiliği içine alır. Vâsılların hakkânî tevhîde ve zâtî ma'rifete infâkı daha üstün ve şereflidir. Çünkü malların faydası bedenlere, ma'rifetlerin faydası kalblere ve ruhlaradır. "Kişinin ırzını/haysiyetini korumak için infak etmesinin mânâsı ise hikmetli şiir söyleyen şâire ve muttakî dil sahibi olan kimseye yaptığı harcamadır.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Her günün bir uğursuzluğu vardır. Sadaka vererek o günün uğursuzluğunu bertaraf edin."*[38] Başka bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: *"Her gece bir münâdî "Ölüm için doğurun." diye seslenir. Başka bir münâdî "Harap olmak için binâ edin" der. Bir diğeri ise "Allahım infak edene karşılığını bağışla." der. Yine bir münâdî: "Allahım cimrilik yapıp tutanın malını telef et." der."*[39]

Hâfız der ki:

Karun hazînesini zaman, yele verdi.
Bu ahvâli, gönüle gizlice söyle de o da altını saklamasın.

*Mesnevî'*de ise şöyle der:

O dirhem veriş cömert kişiye yaraşır.
Can vermekse esasen âşığın cömertliğidir.
Allah uğruna ekmek verirsen, sana da ekmek verirler;
Allah uğruna can verirsen, sana da can verirler.
Ekin ekenin ambarı boşalır
Ama onun iyiliği tarlada ortaya çıkar.
Ama ambarda bırakıp yığanınkini
Oranın bitleri ve fareleri bir güzel yerler.
Herkes bu yüzden pazara bağlanıp
Kâr çıksın da malımı vereyim diye bekler.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Su ve çamura (lüzumsuz inşââta) harcadığı hariç Âdemoğlu yaptığı her infak ve harcamadan dolayı ecir ve sevap alır."*[40]

Şeyh Sadreddin Konevî (k.s.) bu hadisin şerhinde der ki: "Bilesin ki amellerin

sûretleri bir takım arazlardır. Cevherleri ise o amelleri yapanların maksadları, ilimleri, inançları ve himmetleri ile ilgili hususlardır. Bu hadîsin siygası/lafzı mutlaktır. Haller ve karîneler onu tahsis eder. Çünkü câmileri, mescidleri, ribatları ve ibâdet yerlerini binâ edenler ihtilafsız ecir alırlar. Bu hadîste zikredilen sâhibinin gezip tozmak, keyfî olarak, gösteriş için ve desinler diye yaptığı binâdır. Böyle olunca bu kişinin arzu ve himmeti bu âlemi geçmez. Onun için de yaptığı binânın âhirette bir semeresi ve netîcesi olmaz. Çünkü bu kişi yaptığı ile bu dünyanın ötesinde bir şey kasdetmemiştir. Öyleyse onun işleri kaybolup giden bir takım arazlardır. Bu işlerin buradan âhirete geçmesini gerektiren bir durum yoktur. Onun için böyle işlerin semeresi ve ecri yoktur."

Bilesin ki ulemâ infak konusunda değişik görüşler beyan etmişlerdir. Zâhir olan, infakın insanların tabakalarına göre olmasıdır. **Ebû Bekir Sıddîk** (r.a.)'ın yaptığı gibi bazıları yakîninin kuvvetinden dolayı Allah'a tam bir tevekkül ile malının tamamını infak eder. Bazıları malının bir kısmını infak eder, mallarından nimetlenip faydalanmak için değil ihtiyaç zamanında infak etmek üzere de bir kısmını elinde tutar. Kimisi de sırf farz olanı edâ etmekle yetinir.

Gazzâlî (r.h.) der ki: "Sâdece farz olan mâlî ibadetleri edâ etmekle yetinmek cimrilerin sınırıdır. Az bir şey de olsa bu farz olan miktarı artırmak lâzımdır. Bu tabakalar arasında dereceleri bakımından fark vardır. İnfak konusunda Furkan sûresinin sonlarında bilgi vermiştik. Oraya bak ve onları esas al.

Allah bizi ve sizi tutup biriktirmeden Allah yolunda harcayıp ihsan eden kimselerden kılsın. İnfak ettiklerimizin yerine daha hayırlı karşılıklar versin. Çünkü O'nun hazineleri hiç tükenmez, cömertlik denizi hep coşup taşar. Gece gündüz hep veren ve feyiz lütfeden O'dur.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اَهٰٓؤُلَٓاءِ اِيَّاكُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٤٠﴾

40. O gün Allah, onların hepsini toplayacak; sonra meleklere: "Size tapanlar bunlar mıydı?" diyecek.

Ey Muhammed (s.a.), Allah Teâlâ'nın büyüklük taslayanları, zayıf sayılanları ve onların Allah'tan başka taptıklarını toplayacağı günü kavmine hatırlat. *"O gün Allah, onların hepsini toplayacak;"* onlardan hiçbiri geri kalmayacak *"sonra"* kendilerine ibadet eden müşrikleri azarlamak ve iddiâ ettikleri üzere meleklerin şefâatinden ümidlerini kesmek için "*meleklere:"* dünyada *"Size tapanlar bunlar mıydı?"* bu kâfirler miydi? *"diyecek."*

Bazıları bu toplanacak olanların Huzâa kabilesinden Müleyhoğulları olduğunu söylemiştir. Onlar meleklere tapıyorlar ve meleklerin Allah'ın kızları olduğunu, onun için onları gizlediğini söylemişlerdir. Eğer "Cinler de insanlara görünmedikleri halde neden cinler hakkında böyle dememişlerdir?" dersen, şöyle cevap veririm: Çünkü

melekler göğe , cinler ise yere mensuptur. Müşrikler Allah'ın gökte olduğuna inanırlardı.

(Müşriklerin taptıkları arasında) melekler tahsis edilmiştir. Çünkü, melekler onların ortak koştukları şeylerin en şereflileri ve onlardan hitaba uygun olanlarıdır. Onlara ibâdet şirkin temeli ve aslıdır. Meleklerin mâbud olma mertebesinden aşağı oldukları ve müşriklerin kendilerine ibâdetinden uzak olduklarının ortaya çıkmasıyla diğer ortak koştukları şeylerin durumu evleviyetle ortaya çıkar.

قَالُوا سُبْحَانَكَ اَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُونِهِمْ بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّۚ

اَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾

41. ***(Melekler de:)*** **Sen yücesin, bizim dostumuz onlar değil, sensin. Belki onlar cinlere tapıyorlardı. Çoğu onlara inanmıştı; diyecekler.**

Melekler de bu durumdan kendilerini uzak tutarak: *"Sen yücesin,"* sen şirkten münezzehsin. *Keşfü'l-esrâr*'da "Pak ve kusursuzluk sana mahsustur" der, *"bizim dostumuz onlar"* müşrikler *"değil, sensin."* Yâni bizimle onlar arasında hiçbir dostluk yoktur. Hâşâ ki biz onlara tapılmasına rızâ gösterelim.

Sonra melekler sözü başka bir konuya getirdiler ve şöyle diyerek onların gerçekten kendilerine ibâdet ettiklerini reddettiler: *"Belki onlar"* cehâlet ve azgınlıklarından dolayı *"cinlere"* Allah'tan başkasına ibadet etme husûsunda kendilerine itâat ettiklerinden şeytanlara *"tapıyorlardı."*

Denilir ki: Şeytanlar onlara temessül eder/görünür, onlar da şeytanları melek zanneder ve onlara taparlardı. Duyulardan gizli ve örtülü olduğu için şeytanlardan cin diye söz edilmiştir. Bundan dolayı bazıları meleklere de 'cin' demiştir.

"Çoğu onlara" cinlere, söyledikleri yalanlara ve meleklerin Allah'ın kızları olduğuna *"inanmıştı;"* tasdik etmiş, onlara tâbi olmuş, onların kendilerine şefâat edeceğine dair ortaya attıkları söze aldanmışlardı *"diyecekler."*

"*Çoğu*" burada hepsi mânâsınadır. Cümlenin akışından anlaşıldığı üzere zamir müşriklere âiddir. Yâni müşriklerin hepsi, demektir. Bazıları zamîrin insanlara âid olduğunu "*çoğu*" ifâdesinin de kendi mânâsına olduğunu söylemiştir. Yâni insanların çoğu, demektir.

Âyette şuna işâret vardır: "Bir topluluğun şeytanın sözüyle meleklere ibadet ettiği ve kıyâmet günü meleklerin onlardan berî ve uzak olduklarını ifâde ettikleri gibi aynı şekilde anne babanın, üstadların veya hemşehrilerinin sözüyle Allah'a ibadet edenlerden; ya da yahûdi, hristiyan, sabiîler, mecûsîler, bid'at ve hevâ ehlinin yaptığı gibi taassup ve hevâ ile Allah'a ibadet edenlerden de Allah Teâlâ teberrî eder, uzaklaşır. "Ben, başkasının sözüyle ve bana hevâ ile ibâdet edenin sözüyle ibâdet

edilmekten veya hevâ ile ibâdet edilmekten münezzehim. Çünkü bana hevâ ile ibadet eden hevâya ibâdet etmiştir. Bana ibadet konusunda hevâ ehlinin kendisine yardımıyla bana ibâdet eden, hevâ ehline ibadet etmiş sayılır. Çünkü bu kimse benim kendisine emrettiğim gibi bana ihlaslı olarak ibâdet etmemiştir." buyurur.

İşte bu mânâdan dolayı Allah Teâlâ bize namazda kendisine ibadet ederken ***"yalnız sana ibadet ederiz"***, yâni senden başkasına ibadet etmeyiz ve başkasının yardımıyla değil yalnız senin yardımınla sana ibadet etmek üzere ***"yalnız senden yardım isteriz"*** (el-Fâtiha, 1/5) dememizi emretmiştir.

Allah Teâlâ "*Çoğu onlara inanmıştı"* sözüyle şuna işâret eder: Müslüman olduklarını iddiâ edenlerin çoğu hevâ ehline inanırlar. Mensub oldukları bid'at ve kötü inançlarda onları taklid ve tasdik ederler. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de böyle geçmektedir.

Sâib der ki:

Taklitle ne kadar yol kat edilebilir?
Yeni uçmayı öğrenen kuşun ipi kısa olur.

فَالْيَوْمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَفْعًا وَلَا ضَرًّا ۗ وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿٤٢﴾

42. Bugün birbirinize ne fayda, ne de zarar vermeye gücünüz yeter. Biz zâlim olanlara, yalanlamakta olduğunuz ateş azâbını tadın! diyeceğiz.

"Bugün" mahşer günü, *"birbirinize"* ibâdet edilenler ve ibâdet edenlere şefâat ederek *"ne fayda ne de zarar vermeye"* zararı, yâni azabı uzaklaştırmaya *"gücünüz yeter."* Çünkü o gün bütün emir ve ferman tamamen Allah'a mahsustur. Çünkü orası karşılıkların verildiği bir âlemdir. Yaratılmışlara Allah'tan başka kimse karşılık veremez.

el-İrşâd'da der ki: "Mutlak olarak sâbit olduğu halde bu hükmün mahşer günü ile kayıtlanması, onların o günde kendilerine kesin olarak fayda ulaşacağına dâir ümitlerini iyice sağlam ve kuvvetli olduğu içindir."

Bu söz, meleklere söylenen sözler cümlesindendir. Kâfirlerin kendilerine nisbet ettiği şeylerden münezzeh ve beri olduklarını ifâde ederek cevap verdikleri zaman onlara söylenmiştir. Meleklerin kendilerine ibâdet edenlerin yanında âcizliklerini ve eksikliklerini ortaya koymak, ümidlerinin tamamen boşa çıkmasını gerektirecek durumu kesin olarak ifâde etmek üzere herkesin huzûrunda onlara hitâb edilir.

Âhirette *"Biz zâlim olanlara"* inkâr edip yalanlayarak kendilerine haksızlık ederek inkâr ve yalanlamayı îman ve tasdîkin yerine koyanlara: "Dünyadayken *"yalanlamakta olduğunuz"* olmayacağını söylemekte ısrar ettiğiniz *"ateş azabını tadın!"* İşte onunla karşı karşıya geldiniz, zannınız ve iddiânız boşa çıktı. *"diyeceğiz."*

Bu söz kıyâmette meleklere söylenecek sözün peşinden meleklere ibadet edenlere

söylenecek sözün Peygamberimiz (s.a.)'e aktarılmasıdır.

"اَلذَّوقُ" aslında az yenilen şeyler hakkında, "اَلْأَكْلُ" ise çok yenilen şeyler hakkında kullanılsa da birçok şey için ıstılah olarak kullanılır olmuştur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Âyette işâret edilmektedir ki kalbini ağyâra/başkalarına bağlayan, kurnazca davranarak, şekil ve sûretlerden yardım isteyerek hâlinin iyi olduğunu zannedenlerin kalplerinden Allah rahmeti söküp alır. Onları terk eder ve hallerini bozar. Bu şekil ve sûretlerin onlara bir yardımı olmaz. Yine onlar işlerinde akıl ve basiret sâhibi olamazlar. Allah'a da dönemezler. Allah'a dönüş ancak dünyada olabilir. Eğer O'na âhirette dönerlerse Allah onlara merhamet etmez, icâbet etmez. Allah'tan başkasına tapan zâlimler oldukları için Allah onlara uzaklık ve ayrı kalma azabını tattırır.

Ahmed b. Harb der ki: "Hak Teâlâ insanları, kendisini tek olarak tanımaları ve ortak koşmamaları için yarattı. Onlara rızık verdi ki O'nu Rezzâk olarak tanısınlar. Onları öldürür ta ki O'nu Kahhâr olarak bilsinler. Görmez misin ki ölüm nice zorbaları zelil eder ve firavunları kahreder. Onları diriltir, ta ki O'nu Kâdir olarak tanısınlar. Çünkü Kâdir-i mutlak O'dur. İnsan kendi aczini, tâkatinin yokluğunu, Hakk'ın kahrının altında olduğunu bilmelidir. Hakk'a ıztırâr/zor ile değil, ihtiyâr/kendi irâdesi ile dönmelidir. Her işin başarılmasını Hak'tan bilmelidir."

Sâib, halkın yardımıyla hiçbir iş çözülmedi.
Biz artık halktan Hakk'a çevirdik yüzümüzü.

Bilesin ki cinlere tapan ve Allah'ın dîninin yok olmasını isteyen şeytana itâat eden kimsenin azâbı, İblis'in azâbı gibi ebedî olur. Kim de nefsinin isteği olan ma'sıyet konusunda ona itâat ederse onun azâbı, Allah'tan ayrı kalmak olur. Kim hevânın arzu ettiği şehvetler konusunda ona itâat ederse hesabı şiddetli olur. İblis'e icâbet eden, Mevlâ'yı kaybeder. Nefsine icâbet edenden, vera' gider. Hevâya icâbet edenin aklı gider.

Yahyâ (a.s.) Allah katındaki değerinin yüksekliğine ve hata işleme isteği olmamasına rağmen cehennem azabından korkar ve gece gündüz göz yaşı dökerdi. Gâfil insan bu kadar çok isyanı olduğu halde, bir de şeytan gibi bir düşmanı varken îmanının soyulup alınmasından nasıl emin olur? Öyleyse bütün hallerde Allah'tan başkasına meyl etmekten tevbe etmek, sabah akşam Allah'a yakarıp ağlamak lazımdır. Böylece cehennem ateşinden kurtuluş, cennetin derecelerini elde etme, Allah'a yakınlık (kurb) ve Rahmân'ı müşâhede nimetleriyle nimetlenme hâsıl olsun.

Aynanın arkasında muradın yüzü görülmez.
Senin yüzün halka dönük, Hak'tan ne haberin var?

❀

وَاِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِمْ اٰيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هٰذَٓا اِلَّا رَجُلٌ يُر۪يدُ اَنْ يَصُدَّكُمْ
عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَٓاؤُ۬كُمْۚ وَقَالُوا مَا هٰذَٓا اِلَّٓا اِفْكٌ مُفْتَرًىۜ وَقَالَ الَّذ۪ينَ
كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَهُمْۙ اِنْ هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ مُب۪ينٌ ﴿٤٣﴾

43. Onlara apaçık âyetlerimiz okunduğu zaman demişlerdi ki: Bu, sizi babalarınızın taptığı *(putlardan)* çevirmek isteyen bir adamdan başkası değildir. Ve yine "Bu *(Kur'an)* da uydurulmuş bir yalandan başka bir şey değildir." dediler. Hak kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler de: "Bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değildir." dediler.

"Onlara" Mekke müşriklerine, Peygamber (a.s.)'ın diliyle, tevhidin hakikatine ve şirkin bâtıl olduğuna delaletleri *"apaçık"* olan Kur'ânî *"âyetlerimiz"* peş peşe *"okunduğu zaman"* Hz. Peygamber (a.s.)'a işâret ederek *"demişlerdi ki: "Bu, sizi babalarınızın"* uzun zamandan beri *"taptığı"* putlardan *"çevirmek"* engelleyip alıkoymak, ilâhî bir din olmaksızın sizi kendi uydurduğu şeye tâbi kılmak *"isteyen bir adamdan başkası değildir."* Yâni O'nun iddiası sizi putlara tapmaktan menetmek, kendi ortaya attığı dine ve merasimlere dâhil edip sizi kendisine tâbi kılmaktır.

Onların "*bir adam*" sözü, küçümsemek ve alay etmek içindir; yoksa Rasûlullah (s.a.) onlar tarafından bilinen ve meşhur olan bir kimseydi.

"*Babalar*" kelimesinin kendilerine değil de "*babalarınız*" şeklinde muhataplara izâfe edilmesi, onları mübâlağa ile şirkte karar kıldırmak ve tevhidden uzaklaştırmak üzere onların asabiyet damarlarını tahrik içindir.

"Ve yine "Bu" Kur'an *"da"* Allah Teâlâ'ya isnâd edilerek "*uydurulmuş bir yalandan"* muhtevâsında bulunan tevhîd ve gerçekleşecek olan yeniden diriltilme onların anlayışına uymadığından aslından saptırılmış bir sözden *"başka bir şey değildir." dediler."*

İftirâ, kasden söylenen yalandır. Müşrikler bu sözü inâd ve kibirlerinden dolayı söylemişlerdir. Yoksa onların büyüğü olan **Utbe b. Rebia** "Vallahi bu söz şiir değil, kehanet ve sihir değil." demişti.

"Hak" Kur'an, Allah tarafından *"kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler de: "Bu, apaçık"* şüphesiz sihir olduğu açık *"bir büyüden başka bir şey değildir." dediler."*

Yukarıda "*bu*" zamiri ile Kur'an'ın mânâsı, buradaki "*hak*" kelimesi ile de Kur'an'ın mu'ciz olan nazmı murad edilmiştir. Burada kâfirlere olan gazabı ortaya koymak ve Kur'an hakkında böyle bir söze ancak küfürde devamlı, azgınlık ve bâtıla dalmış olanların cür'et edeceğine delalet için zamir yerine açık isim konulmuştur.

Burada "لَمَّا" kelimesinin ifâde ettiği hazır bulunmanın mânâsı, inkârcılar Kur'an kendilerine geldiği anda ve onu ilk duyduklarında hiç düşünmeden hemen onu yalanladılar ve inkâr ettiler, demektir.

Sihir, bir kimseye hile yapıp aldatmak ve onu şaşkın ve hayrete düşmüş bir hale

getirmektir. Bu da ancak sihirbazın sihir yapılan kimsenin yapmaktan ve anlamaktan âciz olduğu bir şey yapmasıyla olur. Nitekim *Şerhu'l-Emâlî*'de böyle geçmektedir.

Şeyh-i Ekber (k.s.) *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'de der ki: "Sihir seher kökündendir. Seher ise ilk fecir ile ikinci fecir arasındaki zamandır. Aslı ve karışımı aydınlık ile karanlığın karışmasından ibârettir. Ona sabahın aydınlığı karıştığı için gece değildir. Gözün görmesi için güneş doğmadığı için de gündüz değildir. İşte sihirbazların yaptığı da böyle bir şeydir. Bu iş kesin batıl bir şey değildir ki tamamen yok sayılsın. Çünkü göz şüphe etmediği bir işi görmüş ve idrak etmiştir. Bu iş sırf hak da değildir ki bizzat varlığı olsun. Çünkü işin aslı hadd-i zâtında gözün şâhid olduğu ve görenin zannettiği gibi değildir." **Şeyh Şa'rânî,** *el-Kibrîtü'l-ahmer*'de: "Bu benzerini asla işitmediğimiz nefis bir sözdür." der.

وَمَا اٰتَيْنَاهُمْ مِنْ كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا وَمَا اَرْسَلْنَا اِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَذِيرٍ ﴿٤٤﴾

44. Halbuki biz onlara okuyacakları kitaplar vermediğimiz gibi senden önce onlara bir uyarıcı *(peygamber)* de göndermemiştik.

"Halbuki biz onlara" yâni Mekke müşriklerine *"okuyacakları kitaplar vermediğimiz gibi"*

Burada şirk koşmanın aleyhine bir delil vardır. Aynı durum şu âyetlerde de söz konusudur: ***"Yoksa onlara bir kesin delil indirdik de o delil müşrik olmalarını mı söylüyor?"*** (er-Rûm, 30/35), ***"Yoksa bundan önce onlara bir kitap verdik de ona mı tutunuyorlar?"*** (ez-Zuhruf, 43/21).

"كُتُبٍ" kelimesinin çoğul getirilmesinde böyle bir şüphe için açık delillerin ortaya konulması gerektiğine tenbih vardır.

"اَلدَّرْسُ", mânâsını anlamak için kitabı dikkatlice düşünerek okumaktır. "اَلتَّدْرِيسُ" ise bunu (dersi) tekrar etmektir. **Râğıb** *el-Müfredât*'ta der ki: "دَرَسَ الشَّيْءُ"nün mânâsı o şeyin eseri ve izi kaldı demektir. Bir şeyin eser ve izinin kalması kendisinin ortadan silinip gitmesini gerektirir. Bundan dolayı "اَلدُّرُوسُ" silinip gitmek, yok olmak diye açıklanmıştır. Yine "وَدَرَسْتُ الْعِلْمَ دَرَسَ الْكِتَابَ" Kitabın ve ilmin izini ezberleyerek aldı/aldım, demektir. Bunu almak okumaya devam ile olunca, devamlı okumaya 'ders' denilmiştir."

"Senden önce onlara bir uyarıcı" onları şirke çağıran, şirki terk ettikleri takdirde onları azapla korkutan bir *"(peygamber) de göndermemiştik."* Bundan önce de açığa çıktı ki Allah'a ortak koşmanın hiçbir haklı delili ve gerekçesi yoktur. Öyleyse neden bu eğri ve yanlış yola gidiyorlar? Bu ifâde onları tamamen cehâlet ve beyinsizliğe nispet etmektir.

Sonra Allah Teâlâ onları tehdit etmiş ve şöyle buyurmuştur:

وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا بَلَغُوا مِعْشَارَ مَا اٰتَيْنَاهُمْ فَكَذَّبُوا
رُسُلِي فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٥﴾

45. Onlardan öncekiler de *(peygamberlerini)* inkâr etmişlerdi. Bunlar, öncekilere verdiklerimizin onda birine erişmemişlerdi. *(Böyle iken)*, peygamberimi yalanladılar; ama benim karşılık olarak verdiğim nasıl olmuştu!

Senin kavmin Kureyş'in inkâr ettiği gibi *"Onlardan önceki"* geçmiş ümmetler ve nesiller *"de (peygamberlerini) inkâr etmişlerdi."* Halbuki *"Bunlar"* Kureyş ve Mekke müşrikleri, vücûdlarının kuvveti, mallarının ve evlâdların çokluğu, ömürlerinin uzunluğu bakımından "*öncekilere verdiklerimizin onda birine erişmemişlerdi. (Böyle iken), peygamberlerimi yalanladılar; ama benim karşılık olarak verdiğim"* köklerini kurutmak ve helâk etmek sûretiyle benim onları inkârım ve azâbım *"nasıl olmuştu!"* Onların yanında bu Mekke müşriklerinin kıymeti vardır?! Öyleyse onlar gibi bir cezaya uğramaktan sakınsınlar.

Bu âyetlerde şuna işâret edilmektedir: Nazar (akıl ve düşünce) sâhibi biri insanları Allah'a delâlet ve dâvet edince onun kötü dostları, câhil kardeşleri, akrabalarından ve dünya ehlinden gafil yardımcıları, -hatta bunlar dünya sevgisinin kendilerini sarhoş ettiği kötü âlimler bile olur ki Peygamberimiz (s.a.) onlar hakkında *"Onlar kullarımın yolunu kesenlerdir."*[41] buyurmuştur- işte bütün bu insanlar bu kimseye şöyle sözler söylerler: "Bu adam sizi avlamak, onun tâbii, yardımcı ve müridleri olmanız için sizi kendisine tâbi kılmak istiyor. Sizi mezhebinizden/gittiğiniz yoldan çevirmek istiyor. Mallarınıza tamah ediyor. Dünyayı tamamen terk etmeye, akrabasından, âilesinden ayrılmaya, çocuklarını zâyi etmeye, anne babasına âsî olmaya kim güç yetirebilir? Bu yol hak yol değil. Sen bu işi tamamlayamazsın. Yaşadığın sürece sana dünyalık lâzımdır." Bu zavallı kimse Allah'a yönelme ve dünyadan yüz çevirme konusunda kendisine yapılan nasihati kabulden vazgeçene kadar buna benzer sözler söylerler. Belki bu düşünceler kişinin kendi alçak kuruntuları, âdî nefsinin vesveselerinden de kaynaklanabilir. Onların yollarını sapıtıp helak oldukları gibi o da sapıtıp helâk olur.

İşte tâlib kendisinden önceki meşâyihın münkirlerinden ve peygamber vârislerini yalanlayanlardan ibret alsın. Onların işlerinin sonu, dünyada dinin mertebelerinden mahrumiyet ve âhirette ayrılık ateşiyle azab görmekten başka bir şey değildir. Tâlib kendisini hak âşıklarının yolundan alıkoyanlara kulak asmaktan sakınsın. Çünkü onlar kendisinin dostlar sûretinde görünen düşmanlarıdır.

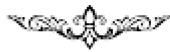
Mesnevî'de şöyle der:

İnsan için gizli düşman çoktur.
Sakınan kimse akıllı kimsedir.

Molla Câmî *Dürretü't-tâc*'da der ki:

İskender âb-ı hayâtı elde etmek üzere
Zulümâtı/karanlıkları geçmeye azmetti.
Geniş ve ferah bir ülkeye vardı,
Cesâretle askerlerini oraya sürdü.
Sağa sola nereye gitse
Yer çakıl taşlarıyla doluydu.
Askerlerine şöyle seslendi:
Ey karanlıklarda yolunu kaybedenler!
Şeksiz şüphesiz bütün bunlar inci ve mücevherdir.
Keselerinizi, ceplerini ve eteklerinizi doldurunuz.
İskender'in bu sözünü şüpheyle karşıladılar;
Bu söze inanmadılar.
Dedi: Koltuğunun altında yakutu kim gördü?
Yol üstünde mücevher ve inci olduğunu kim işitti?
İskender'in aynasında
Can sırrı görünmekteydi.
Ondan işittiklerine inandı;
Takdir olunan şeyi aldı.
Karanlık yolu bitirince,
Yakında güneşleri parlayıverdi.
Birisi elini ısırıyordu,
Niçin o mücevherlerden fazla almadım diye.
Bir diğeri kan gözyaşları döküyordu,
"Âh, nefis ve şeytan beni aldattı" diye
Keşke o mücevherleri alsaydım,
İskender'in sözünden şüphe duymasaydım.

Artık sen Kur'an'ı tasdîk ve tekzîb edeni buna kıyâs eyle.

---

[33]. Ebû Dâvûd, Edeb 116; Müsned, V, 194; VI, 450.
[34]. Bk. Buhârî, Libas 31; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe 165.
[35]. Münâvî, III, 505.
[36]. Deylemî, Hadis no: 693.

[37]. Münâvî, V, 32.
[38]. ed-Dürru'l-mensûr, VI, 707.
[39]. Bk. Buhârî, Zekat 37; Müsned, II, 306.
[40]. Münâvî, VI, 456.
[41]. Bk. İbn Kesir, VI, 113.1

RABBİM GERÇEĞİ ORTAYA KOYAR

قُلْ اِنَّمَٓا اَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍۚ اَنْ تَقُومُوا لِلّٰهِ مَثْنٰى وَفُرَادٰى ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا۠
مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍۜ اِنْ هُوَ اِلَّا نَذ۪يرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذَابٍ شَد۪يدٍ
﴿٤٦﴾ قُلْ مَا سَاَلْتُكُمْ مِنْ اَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْۜ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِۚ
وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَه۪يدٌ ﴿٤٧﴾ قُلْ اِنَّ رَبّ۪ي يَقْذِفُ بِالْحَقِّۚ عَلَّامُ
الْغُيُوبِ ﴿٤٨﴾ قُلْ جَٓاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُع۪يدُ ﴿٤٩﴾ قُلْ
اِنْ ضَلَلْتُ فَاِنَّمَٓا اَضِلُّ عَلٰى نَفْس۪يۚ وَاِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوح۪ٓي اِلَيَّ
رَبّ۪يۜ اِنَّهُ سَم۪يعٌ قَر۪يبٌ ﴿٥٠﴾ وَلَوْ تَرٰٓى اِذْ فَزِعُوا فَلَا فَوْتَ وَاُخِذُوا
مِنْ مَكَانٍ قَر۪يبٍۙ ﴿٥١﴾ وَقَالُٓوا اٰمَنَّا بِه۪ۚ وَاَنّٰى لَهُمُ التَّنَاوُشُ مِنْ مَكَانٍ
بَع۪يدٍۚ ﴿٥٢﴾ وَقَدْ كَفَرُوا بِه۪ مِنْ قَبْلُۚ وَيَقْذِفُونَ بِالْغَيْبِ مِنْ مَكَانٍ
بَع۪يدٍ ﴿٥٣﴾ وَح۪يلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ بِاَشْيَاعِهِمْ مِنْ
قَبْلُۜ اِنَّهُمْ كَانُوا ف۪ي شَكٍّ مُر۪يبٍ ﴿٥٤﴾

46. *(Rasûlüm! Onlara)* de ki: Size bir tek öğüt vereceğim: Allah için ikişer ikişer ve teker teker kalkın, sonra da düşünün. Arkadaşınızda *(peygamberde)* hiçbir delilik yoktur! O ancak şiddetli bir azap gelip çatmadan evvel sizi uyaran bir peygamberdir.

47. De ki: Ben sizden bir ücret istemişsem, o sizin olsun. Ücretim yalnız Allah'a aittir. O, her şeye şahittir.

48. De ki: Kuşkusuz, Rabbim gerçeği ortaya koyar. Çünkü O, gaybı çok iyi bilendir.

49. De ki: Hak geldi; artık bâtıl ne bir şeyi başlatabilir ne de geri getirebilir.

50. De ki: Eğer *(haktan)* saparsam, kendi aleyhime sapmış olurum. Eğer doğru yolu bulursam, bu da Rabbimin bana vahyettiği *(Kur'an)* sayesindedir. Şüphesiz O, işitendir, yakındır.

51. *(Rasûlüm!)* Telaşa düştükleri zaman, bir görsen! Artık kurtuluş yoktur, yakın bir yerden yakalanmışlardır.

52. *(İş işten geçtikten sonra:)* "Ona inandık" demişlerdir, ama uzak yerden *(dünya hayatı gelip geçtikten sonra)* îmâna kavuşmak onlar için nasıl mümkün olur?

53. Halbuki daha önce onu *(hakkı)* inkâr etmişlerdi. Uzak bir yerden gayb hakkında atıp tutuyorlardı.

54. Artık, bundan önce benzerlerine yapıldığı gibi, kendileriyle arzu ettikleri şey arasına perde çekilmiştir. Şüphesiz onlar, kendilerini endişeye düşüren bir korku içindeydiler.

"(Rasûlüm! Onlara) de ki: "Size bir tek öğüt vereceğim:" Yâni sizi ancak bir tek hasletle irşâd edecek ve size nasihat edeceğim:

"الْوَعْظُ (vaaz)" korkutmayla birlikte yapılan icbar ve îkazdır. **Halîl** der ki: "Vaaz kalbi yumuşatacak konularda hayrı hatırlatmaktır."

"*Allah için*" tartışma, gösteriş ve taklid için değil Allah rızası için "*ikişer ikişer ve teker teker"* dağılarak Rasûlullah (s.a.)'in meclisinden *"kalkın*" ve O'nun huzurundaki toplantınızdan dağılın. Bu mânâya göre kıyam, oturmanın zıddı olarak ayakları üzere durmak, ayağa kalkmak demektir. Kıyâm'ın emri yerine getirmek ve Hakk'ın talebine ihtimam göstermek mânâsına olması da mümkündür.

"Sonra da" Hz. Peygamber (s.a.)'in durumunu *"düşünün."* Tefekkür, kalb ile mânâyı taleb etmek/aramaktır.

Böyle yapınca bileceksiniz ki *"Arkadaşınızda"* Rasûlullah (s.a.)'de sizin zannettiğiniz gibi onu bütün insanlara ve cinlere peygamber olduğunu iddiâ etmeye sevk edecek *"hiçbir delilik yoktur!"*

Burada kalkıp düşünme işini, ikişer ikişer ve teker teker diye sınırlamanın faydası şudur: İki kişi Allah'a ilticâ edip insafla hakkı taleb ederek araştırırlarsa hakka vâsıl olurlar. Tek kişi de böyledir. O da hevâ ve hevesten uzak durarak şöyle yalnız tek başına derinden bir düşünürse o da hakkı bulur. Fakat kalabalık topluluk böyle değildir. Çünkü çoğunlukla onlarda insaf az, ihtilaf çok olur. Gazap ve öfke tozları havada uçuşur. Ancak kendi görüşüne destek sesleri duyulur.

"*İkişer ikişer*" ifâdesinin öne alınmasında onun gönül huzûruna daha uygun ve yakın olduğu bildirilmektedir. Çünkü iki kişi, hevâ ve taassup olmaksızın Rasûlullah (s.a.)'in durumu ve peygamberliğinin sıhhati hakkında müşâverede bulunmak üzere oturur, her biri düşüncesinin netîcesini diğerine arz ederse, bu doğru düşünce onları tasdîke götürür. İlim üzerine ilim hâsıl olur. Bunlar da hakka vâsıl olurlar.

Allah müellifinin sırrını takdis etsin, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'de der ki: "*Bir tek (vâhide)*" bir vâizin ya gayret-i dîniyye ile ya da tâ'zim kasdıyla Allah için kıyam etmesidir. "*İkişer ikişer*" Allah ve Rasûlü ile kâim olmaktır. Çünkü Rasûl'e itâat eden Allah'a da itâat etmiştir. İşte bu makamın sâhibi, nefsin hevâsı, kevnî bir ta'zim veya nefsânî bir gayretle değil, Allah'ın kitabı ve Rasûlü'nün sünneti ile kâim olur. "*Teker teker*" sözü, yalnız Allah ile veya yalnız Allah'ın Rasûlü ile kâim olmaktır."

"مَا بِصَاحِبِكُمْ" ifâdesi mahzuf bir kelimeye bağlanırsa o zaman "تَتَفَكَّرُوا" da vakf yapılmaz.

“تَتَفَكَّرُوا” da vakfın tam olması da mümkündür. Bu durumda mânâ ‘sonra Hz. Peygamber (a.s.)’ın durumunu ve O’nun getirdiklerini düşünün ki onun hakikatini bilesiniz, demek olur. Bu durumda
“مَا بِصَاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ” sözü, Allah Teâlâ tarafından tefekkür ve düşünme yoluna dikkat çekmek için sevk edilmiş bir başlangıç cümlesidir. Yâni dünya ve âhiret mülk ve saltanatının aşağısında olduğu böyle büyük bir işe ancak kendisinden delil istendiğinde ve acziyeti ortaya çıktığında rüsvay olmaya aldırmayan bir mecnûn/deli kalkışabilir. Ya da bu işe Allah tarafından te’yid edilen, peygamberlik için seçilip hazırlanmış, huccet ve delîline güvenen birisi kalkışabilir. Siz Peygamber (s.a.)’in akıl bakımından âlemlerin en üstünü, en doğru sözlüsü, şahsiyet olarak en nezihi, ilim bakımından en üstünü, ameli en güzel olanı ve beşerî kemâlâtı en çok kendisinde toplayanı olduğunu bildiğinize göre artık onu dâvâsında tasdik etmeniz lâzımdır. Kulağı olmayan dağların bile karşısında yere yıkıldığı mûcizeler buna eklenince nasıl etmezsiniz!

“O” sizin arkadaşınız *“ancak şiddetli bir azap gelip çatmadan evvel”* yâni ona karşı gelecek olursanız âhiret azâbından önce *“sizi uyaran”* hakkı söyleyen bir dil ile sizi korkutan *“bir peygamberdir.”* Çünkü o kıyâmetin öncesinde ve yakınında gönderilmiştir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “O hem dünyada hem de âhirette şiddetli azaptan sizi kurtarmak için uyarıcıdır. Bu şiddetli azap dünyada cehâlet, tanımama, bilmeme, inkâr, Allah Teâlâ tarafından kovulma ve lânetlenmedir. Âhirette ise hasret, pişmanlık ve hesap sorulurken utançtır. Bazı haberde bildirildiğine göre bu azab Hak Teâlâ’nın kendilerine suâl sorduğu kimselerin meydana gelen utançtan dolayı: ‘Ey Rabbimiz bizi istediğin her türlü azabla cezâlandır da bu suâl azâbıyla cezâlandırma.’ demeleridir.

قُلْ مَا سَاَلْتُكُمْ مِنْ اَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْۜ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِۚ وَهُوَ عَلٰى

كُلِّ شَيْءٍ شَه۪يدٌ ﴿٤٧﴾

47. De ki: “Ben sizden bir ücret istemişsem, o sizin olsun. Ücretim yalnız Allah’a aittir. O, her şeye şahittir.”

“De ki: “Ben sizden” risâleti tebliğ karşılığında *“bir ücret istemişsem, o sizin olsun.”* Maksad ücret istemeyi tamamen reddetmektir. Yâni kendisine hiçbir şey vermeyen birine bir kimsenin: ‘Eğer bana bir şey verdiysen onu al, senin olsun.’ demesi gibi ‘Hiçbir ücret istemiyorum.’ demektir.

Bâzıları der ki: ***“De ki: “Ben buna karşılık sizden akrabalık sevgisinden başka bir ücret istemiyorum.”*** (eş-Şûrâ, 42/23) âyeti nazil olunca Peygamberimiz (s.a.) Mekke müşriklerine: “*Akrabam konusunda bana eziyet etmeyin*.” buyurdu. Onlar da bundan geri durdular. Hz. Peygamber (s.a.) onların ilâhlarını yerince müşrikler “Muhammed

bize insaf ve adâletli davranmıyor. Bizden akrabası konusunda kendisine eziyet etmememizi istiyor. Kendisi ilâhlarımızı yererek bize eziyet ediyor.” dediler. İşte bunun üzerine *“De ki: “Ben sizden bir ücret istemişsem, o sizin olsun.*” âyeti nâzil oldu. Yâni artık ister benim yakınlarıma eziyet edin, ister etmeyin.

“Ücretim” ecir ve sevâbım *“yalnız Allah’a âiddir.”* Ben geçici dünya malını değil Allah’ın sevabını istiyorum. *“O, her şeye şâhiddir.”* Benim doğruluğumu ve niyetimin hâlis olduğunu bilir.

Burada işâret vardır ki halkı Allah’a dâvetin şartı, bu dâvetin ne dünyevî ne uhrevî hiçbir menfaat şâibesi olmadan sırf Allah rızâsı için yapılmasıdır.

Şeyh Sa’dî der ki:

Tefsir bilen bir adam zararlı çıkar,
Bilgiyi ve edebi ekmek karşılığı satarsa.
Akıl veya şerîat fetvâ verir mi?
İdrak sahiplerinin dini dünya ile değişmelerine.

İmam Zerrûkî der ki: “اَلشَّهِيدُ” bilinen, görülen ve duyulan hiçbir şey kendisinden gâib olmayan hâzırdır. Allah’ın kuluna şâhid olduğunu bilen kimse, murâkabeye devam eder, başkasını bir tarafa bırakıp O’nun ilmiyle/bilmesiyle ve müşâhedesiyle yetinir.”

قُلْ إِنَّ رَبِّي يَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٤٨﴾

48. De ki: “Kuşkusuz, Rabbim gerçeği ortaya koyar. Çünkü O, gaybı çok iyi bilendir.”

“*De ki: “Kuşkusuz, Rabbim gerçeği ortaya koyar.*”

“اَلْقَذْفُ” ok, taş ve benzeri şeylerle uzağa atmak demektir. Mecaz olarak sözü atmak, söylemek mânâsında kullanılır. Yâni Allah kulları arasından seçtiği kimselere vahyi ilkâ eder, bildirir ve indirir. Kullarından bazılarını seçmesi bir illet ve sebep değildir. Ya da Allah hakkı bâtılın üzerine atar, bâtıl da onun işini bitirir ve ortadan kaldırır (bk. el-Enbiyâ, 21/18).

“*Çünkü O, gaybı çok iyi bilendir.*” Yâni Allah Teâlâ söz, iş ve başka her ne olursa olsun göklerde ve yerde yarattıklardan gaib olan her şeyi fazlasıyla çok iyi bilendir.

Büyüklerden birisi der ki: Kim kendisine ondan bir hal gâlib olana kadar “يا عَلَّامَ الْغُيُوبِ (Ey gizlilikleri çok iyi bilen)” zikrine devam ederse, gayba dâir hususları konuşmaya ve gönüllerde gizli olanları keşfetmeye başlar. Rûhu ulvî âleme yükselir. Kâinâtta olup biten işleri ve hâdiseleri haber verir. Yine bu zikir, unutkanlığın gitmesi ve hâfızanın kuvvetlenmesi için de faydalıdır.

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de der ki: “Allah Teâlâ herkese âid herkesin gönlünde

olanları, hattâ kıyâmete kadar herkesin evlâdlarının gönlünde olacakları bildiği için burada “الْغُيُوبِ” kelimesi çoğul olarak zikredilmiştir. Yine bir hal O’nu başka bir halden alıkoymayacak şekilde, mâlûmât bir halden başka bir hâle değiştiğinde ilminde değişiklik olmaksızın, muhtelif hallerdeki gaybların mâlumâtını olduğu gibi Allah’ın ilminin içine alması için mübâlağa lafzıyla “عَلَّامُ” buyrulmuştur.

قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ ﴿٤٩﴾

49. De ki: “Hak geldi; artık bâtıl ne bir şeyi başlatabilir ne de geri getirebilir.”

“De ki: Hak” yâni İslâm ve tevhid *“geldi; artık bâtıl ne bir şeyi başlatabilir ne de geri getirebilir.”* Yâni şirk hiçbir izi kalmayacak şekilde zâil olup gitti.

Bu söz, canlı olan bir şeyin helâkinden ve yok olup gitmesinden alınmıştır. Çünkü canlı bir şey helak olup gidince artık onun bir şeyi başlatmaya ve geri getirmeye imkânı kalmaz. Onun için bu ifâde bir şeyin tamamen yok olup gitmesi için bir mesel olmuştur.

İbn Mes’ûd (r.a.)’ın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) Mekke’yi fethedip şehre girdiğinde Kâbe’nin çevresinde 360 put vardı. Elindeki bir değnekle putlara dürtüyor ve ***“Hak geldi, bâtıl yıkılıp gitti. Zâten bâtıl yıkılmaya mahkumdur.”*** (el-İsrâ, 17/81) *“Hak geldi; artık bâtıl ne bir şeyi başlatabilir ne de geri getirebilir.”* diyordu.[42]

قُلْ اِنْ ضَلَلْتُ فَاِنَّمَٓا اَضِلُّ عَلٰى نَفْسٖيۚ وَاِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِمَا يُوحٖٓي

اِلَيَّ رَبّٖيۜ اِنَّهُ سَمٖيعٌ قَرٖيبٌ ﴿٥٠﴾

50. De ki: Eğer *(haktan)* saparsam, kendi aleyhime sapmış olurum. Eğer doğru yolu bulursam, bu da Rabbimin bana vahyettiği *(Kur’an)* sayesindedir. Şüphesiz O, işitendir, yakındır.

“De ki:” Sizin iddiâ ettiğiniz ve “sen babalarının dinini terkettiğin zaman elbette sapıttın” dediğiniz gibi *“Eğer”* ben hak yoldan “*saparsam, kendi aleyhime sapmış olurum.”* Çünkü sapmamın vebâli kendi aleyhimedir. Çünkü sapıklığın sebebi nefistir. Sapıklığa sevkeden ve kötülüğü fazlasıyla emreden bizzat odur.

“Eğer doğru” hak *“yolu bulursam, bu da Rabbimin bana vahyettiği”* hikmet ve beyan “*sâyesindedir.”* sebebiyledir. Çünkü hakkı bulmak/hidâyet Allah’ın muvaffak kılması ve hidâyeti iledir.

Burada işâret vardır ki dalâletin kaynağı insanın nefsidir. Nefis kendi tabîatına bırakılınca ondan ancak sapıklık meydana gelir. Hidayet ise Hak Teâlâ’nın

mevhibelerindendir. Nefis hidâyetin kaynağı değildir. Bu yüzden Allah Teâlâ hitaben ***“Şaşırmış bulup da sana yol göstermedi mi?”*** (ed-Duhâ, 93/7) buyurmuştur.

“Şüphesiz O, işitendir, yakındır.” Hidâyet üzere olan ve sapıklık içinde olandan her birinin -ne kadar çok gizlemeye çalışsa da- söz ve işini bilir.

Büyüklerden birisi der ki: Allah her konuşanın konuşmasını işitir, kendisinden uzakta olsa da her şeye yakındır.

Dost bana benden daha yakındır.
Şaşılacak şey şu ki ben ondan uzağım.
Ne yapayım, kime söyleyeyim;
Çünkü o hemen benim yanı başımda, bense uzağım.

Bazıları der ki: “اَلسَّمِيعُ” işitme sıfatı her varlığa keşf olunandır. Böylece o varlık O’nun ve başkalarının kelâmından işitilen her şeyi idrâk eder.

Bu ismin özelliği duânın kabûlüdür. Kim bu ismi Perşembe günü beşyüz defa okursa duâsı makbûl olur.

Allah’ın kula yakınlığı, kulun zannına göre olduğu mânâsınadır. Nitekim kudsî bir hadîste Allah: *“Ben kulumun zannına göreyim.”*[43] buyurmuştur. Bazıları der ki: Allah herkese yakındır. Çünkü O’nu ancak havâs görse de O’nun zuhûru herkesedir. Görmek için kulun nefsine izâfe edilen perdeler ve arada bulunan her türlü engeller ortadan kaldırılmalıdır.

Cüneyd Bağdâdî (k.s.)’a Allah’ın kula yakınlığı sorulunca: “Allah bir araya gelme olmaksızın kula yakın, ayrılma olmaksızın kuldan uzaktır.” diye cevap vermiştir. Yine o: “Yakınlık hayâyı doğurur” demiştir. Bu yüzden bazıları der ki: “Fazla bağırma, zira dost hemen yanındadır.” Bu söz müşâhede ehlinin hâline işâret etmektedir. Çünkü onlar her halde Allah ile beraberliğin edebine riâyet ederler. Yakın olan yakına bağırmadığı gibi onlar da bağırmazlar. Hicab ehli ise böyle yaparlar. Çünkü onların yakınlığı müşâhede ile değil ilim iledir. İkisi arasında ise ne kadar çok fark vardır.

Âyette kişinin başkasının kendisini saptırmasıyla sapmayacağına işâret edilmektedir. Çünkü hakîkatte dalâlette olan kimse, hidayetten yüz çevirmesi sebebiyle Allah’ın kendisinde sapıklığı yarattığı kimsedir. Aynı şekilde kişi başkasının kendisini kâfir yapmasıyla kâfir olmaz. Çünkü hakîkatte kâfir küfrü kabul eden ve îmandan yüz çevirendir.

Yine âyette ***“Hiçbir günahkarın diğerinin günahını çekmeyeceğine”*** (ez-Zümer 39/7) ve her koyunun kendi bacağından asılacağına işâret vardır. Yâni herkes başkasının amelinin değil kendi amelinin karşılığını görecektir. Buna göre sâlih insan sâlih amellerinin ve güzel ahlâkının karşılığını görecektir. Başkasının çirkin amellerinin ona bir zararı olmaz. Aynı şekilde fâsık kimse de kötü amelinin karşılığını görür. Başkasının sâlih amellerinden ona fayda olmaz.

İyilik yapan iyilik bulur.

Kötülük yapan da mutlaka karşılığını bulur.

Nâbiğa müslüman olduğu zaman ona "Sâbiî mi oldun?" yâni Muhammed (s.a.)'e îman mı ettin?" denildi. O da: "Evet, O Allah'ın kitabından üç âyetle bana üstün geldi. Ben de bu âyetlerin kafiyesine uygun olarak üç beyit söylemek istedim. Fakat bu âyetleri işitince onlara karşılık şiir söylemek için çok çalıştım, fakat güç yetiremedim. Böylece Kur'an'ın beşer kelâmı olmadığını anladım. Bu üç âyet bu sûrenin 48, 49 ve 50. âyetleridir.

وَلَوْ تَرَى اِذْ فَزِعُوا فَلَا فَوْتَ وَاُخِذُوا مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٥١﴾

51. ***(Rasûlüm!)*** **Telaşa düştükleri zaman, bir görsen! Artık kurtuluş yoktur, yakın bir yerden yakalanmışlardır.**

Ey Muhammed (s.a.) ya da ey hitabı anlayan ve hitâba elverişli olan kimse! Kâfirler ölüm anında yahut diriliş veya Bedir gününde feryâd edip *"Telaşa düştükleri zaman, bir görsen!"* Elbette müthiş ve vahim bir durum görürdün.

"فَزِعُوا" fiil-i mâzî/geçmiş zaman olarak getirilmiştir. Çünkü gerçekleşmesi bakımından gelecek zaman Allah Teâlâ'ya nisbetle geçmiş zaman gibidir.

İbn Abbâs (r.a.) der ki: "Âhir zamanda Süfyânî ve kavminden seksen bin kişilik bir ordu çıkacak, Kâbe'yi yıkmak için sefer edecek. Beydâ'ya (*el-Kâmûs*'ta geçtiği üzere burası Mekke ile Medine arasında düz bir yerdir) geldikleri zaman yere batırılacaklar. Onların durumunu haber verecek olan Seriy'den başka onlardan hiç kimse kurtulamayacak. Bu kimse Cüheyne kabilesindendir. Bundan dolayı "Kesin haber Cüheyne'dedir" denilmiştir.

Kâşifî der ki: "Bütün askerler içinde iki kişi kurtulur: Biri Mekke'ye müjdeyi götürür. Diğeri Nâcî-i Cühenî (Kurtulan Cühenî) adındaki kişidir. O arkasına dönüp topluluğun haberini Süfyânî'ye iletir."

"Artık" onlar için Allah'ın azabından kaçış ya da korunma ile *"kurtuluş yoktur,"* telâşa düşüp feryâd ettikleri şey kendilerini yakalar. *"Yakın bir yerden"* yerin üstünden yerin altına veya mahşerden cehenneme ya da Bedir meydanından Bedir kuyusuna götürülmüşler yahut yere batırıldıkları zaman ayaklarının altından *"yakalanmışlardır."* Nerede olurlarsa olsunlar onlar Allah'a yakındırlar.

Ebû Ubeyde (r.a.): "Bu kuyunun Âd kavmine âid eski bir kuyu olduğunu söylemiştir.

"اَلْفَوْتُ" bir şeyin ulaşılması mümkün olmayacak şekilde insandan uzak olmasıdır.

وَقَالُوا اٰمَنَّا بِهٖۚ وَاَنّٰى لَهُمُ التَّنَاوُشُ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍۚ ﴿٥٢﴾

52. ***(İş işten geçtikten sonra:)*** **“Ona inandık” demişlerdir, ama uzak yerden** ***(dünya hayatı gelip geçtikten sonra)*** **îmâna kavuşmak onlar için nasıl mümkün olur?**

İş işten geçtikten azâbı gördükten sonra*: “Ona”* Muhammed (a.s.)’a *“inandık” demişlerdir, ama uzak yerden îmâna kavuşmak”* kolay bir şekilde îmânı elde etmek *“onlar için nasıl mümkün olur?”* Çünkü îman, teklif mekânı olan dünyadadır. Âhirete irtihal etmeleriyle dünya onlardan uzaklaşmıştır.

Îman ellerinden kaçtıktan ve uzaklaştıktan sonra îmandan faydalanma konusunda onların durumu, bir ok atımlık mesâfede olan şeyi bir kulaç mesâfeden aldığı gibi almaya çalışan kimsenin durumunun imkânsızlığına benzetilmiştir.

وَقَدْ كَفَرُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ ۚ وَيَقْذِفُونَ بِالْغَيْبِ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾

53. Halbuki daha önce onu ***(hakkı)*** **inkâr etmişlerdi. Uzak bir yerden gayb hakkında atıp tutuyorlardı.**

“Halbuki daha önce” dünyada mükellefiyet vaktinde *“onu”* Muhammed (s.a.)’ı ya da O’nun kendilerini uyardığı şiddetli azâbı *“inkâr etmişlerdi.”*

Tevbe kapıları kapandıktan sonra tevbe ettiler. Sebepler/vâsıtalar ortadan kalktıktan sonra pişman oldular. Onlar için hüsran, pişmanlık, azab ve elemden başka bir şey yoktur.

Senden sonra bırak gözlerim ağlasın,
Artık o safâ ve mutluluk günlerine dönüş yok.

Hâfız der ki:

Dünyada iken gücün kuvvetin kıymetini bil.
Çünkü yerin altında güçsüzlük devirleri gelip çatacaktır.

Yâni insan ölüp toprak altına gömülünce, yeryüzünde diriyken yapabildiği hiç bir şeyi yapamaz.

“Uzak bir yerden” Hz. Peygamber (s.a.)’in durumuna uzak bir cihetten O’na şâir, sihirbaz, falcı ve yalancı diyerek *“gayb hakkında atıp tutuyorlardı.”* Rasûlullah (s.a.) hakkında kötü sözler söyleyerek veya ***“Biz azâba uğratılacak da değiliz”*** (Sebe, 34/35) dedikleri gibi azâbı kesin olarak yok sayarak yalan zan ile atıp tutuyorlar, kendilerine âşikâr olmayan hususlarda ileri-geri konuşuyorlardı. Belki de bu âyet, bu konuda onların durumunu, ulaşmasında zanna hiç mahal olmayan uzak bir yerden görmediği bir şeye atış yapanın hâline benzetmektedir. Ya da onların dünyada kaybettikleri îmânı elde etme konusundaki durumları (karanlığa) atan kimsenin durumuna benzetilmiştir.

❀

وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِمْ مِنْ قَبْلُ ۚ إِنَّهُمْ

كَانُوا فِي شَكٍّ مُرِيبٍ ﴿٥٤﴾

54. Artık, bundan önce benzerlerine yapıldığı gibi, kendileriyle arzu ettikleri şey arasına perde çekilmiştir. Şüphesiz onlar, kendilerini endişeye düşüren bir korku içindeydiler.

"Artık, bundan önce benzerlerine" onların benzeri olan geçmiş ümmetlerin kâfirlerine *"yapıldığı gibi, kendileriyle"* bu kâfirlerle *"arzu ettikleri şey"* îmanın fayda vermesi ve cehennemden kurtuluş *"arasına perde çekilmiştir."* engel ve mâni konulmuştur.

"Şüphesiz onlar," yâni kâfirler dünyada tevhid, yeniden diriltilme (ba's) ve günahta ısrar edildiği takdirde azâbın inmesi gibi îman ve yakîn sâhibi olmanın lüzumlu olduğu konularda "*kendilerini tereddüde düşüren*" töhmet altında bırakan, gönlü mustarip kılan ve karıştıran "*bir şüphe içindeydiler.*"

Tefsir ehli der ki: "مُرِيبٍ" onları şüphe ve tereddüde düşüren şey ya da şüphe sahibi/şüpheci demektir. Bu iki mânâ da isnad bakımından mecazdır. Ancak aralarında küçük bir fark vardır. Birincisi, şüpheye düşürmeye elverişli şahıs ve aynlardan mânâya nakledilmiştir ki o şek/şüphedir. Yâni gerçekte şüpheye düşüren kimsenin sıfatı olur. Âyette ise mânâlardan bir mânâ olan şüphenin kendisinin sıfatı yapılmıştır. İkincisi ise şüphe sâhibinden şüpheye nakledilmiştir. Yâni onlar şüphe sâhibinin şüphesi içindeydiler. Bu 'şâirin şiiri' demek gibidir. Aslında şâir, şiirin sâhibidir. Mübâlağa için şâirlik şiirine isnâd edilmiştir.

Kâfirlerin dünyadaki hâli şüphe olunca, âhirette yakînin/şüphesiz îmanın onlara faydası olmaz. Çünkü bu yakîn azâbı gördükten ve mükellefiyet yurdu olan dünyadan çıktıktan sonra hâsıl olmuştur. Kâfirler bu âyetlerde şüphe, inkâr ve gayba atıp tutmakla yerilmişlerdir. Öyleyse kişi bir şeyi ancak ya delil ile veya şâhidlik ile bilip anlamadan inkâra kalkışmamalıdır.

el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye'de der ki: "Bir kimsenin bir adamın mesela yoldaki bir kadına baktığını gördüğünde hemen onu inkâra kalkması câiz değildir. Çünkü bu adam bu kadınla evlenmeye niyetli veya tabip olabilir. Başka ihtimal bulunmayan durumlar dışında reddetmeye kalkışmak gerekmez. Bu konuda günahkarların çoğu hatâ ederler. Dindar kimseler ise böyle değildir. Çünkü dindar kimse ilk olarak kendi nefsi konusunda ihtiyatlı hareket eder. Özellikle de red/inkâr konusunda. Hak Teâlâ bizi insanlara sû-i zanna değil hüsn-i zanna teşvik etmiştir. Dindar kimse zan bulunan yerde asla red ve inkârda bulunmaz. Çünkü o, zannın bir kısmının günah olduğunu (bk. el-Hucurât 49/12) bilir ve "Belki bu o '*bir kısım*'dandır." der. Bu günah olan zan gerçeğe

uygun düşse bile onun günahı onu söylemek/konuşmaktır. Çünkü bu kimse bilmediği halde zanda bulunmuş, ihtimalli olan bir hususta konuşmuştur. Onun böyle yapması ise uygun değildir. Mâlumdur ki insanın kendisine sû-i zanda bulunması başkasına sû-i zanda bulunmasından evlâdır. Çünkü kişi kendini çok iyi bilir. Başkasını ise o derece bilemez. Zâten kişinin kendi hakkında "Falanca kendisine kötü zanda bulundu" denilmez. Bilakis "O kendisini bilir" denir. "Kendisine kötü zanda bulunmak" ifâdesini "başkasına kötü zanda bulunmak" ifâdesine uyarak kullandık. Bu, sözün tenâsüp ve uyumu içindir. Ben şu ana kadar ulemâdan dînini bu derece haram ve şüpheli şeylerden koruyan birini görmedim. Bu şekilde amel etmeye bizi muvaffak kılan Allah'a hamdolsun."

Sürekli kendi ayıbımızı aradık.
Asla başkalarının ayıbının peşinde olmadık.

Sâlih amellere ve güzel ahlâka muvaffak kılan Allah'tır. Zamanı sona erdiğinde güzelce tamamlama da O'ndandır.[44]

---

[42]. Buhârî, Tefsir (17), 12.
[43]. Buhârî, Tevhid 15, 35; Müslim, Tevbe 1; Zikir 2, 19; Tirmizî, Zühd 51; İbn Mâce, Edeb 58; Dârimî, Rikak 22; Müsned, II, 251, 315, 391.
[44]. Sebe sûresinin tefsiri, 1110 senesinin Rebîulevvel ayının 25'inde (30 Eylül 1698) Salı günü akşamleyin tamam oldu.

سُورَةُ فَاطِرٍ

FÂTIR (MELÂİKE)SÛRESİ

Fâtır Sûresi Mekke'de nâzil olmuştur
ve 45 âyettir.

ALLAH'TAN BAŞKA RIZIK VERECEK VAR MI?

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ جَاعِلِ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا اُو۬لٓى
اَجْنِحَةٍ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَۜ يَز۪يدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَٓاءُۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى
كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌ ﴿١﴾ مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَاۚ
وَمَا يُمْسِكْۙ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِه۪ۜ وَهُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿٢﴾
يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْۜ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللّٰهِ
يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِۜ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۘ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴿٣﴾
وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَۜ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ
﴿٤﴾ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَلَا
يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ ﴿٥﴾ اِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّاۜ
اِنَّمَا يَدْعُوا حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ اَصْحَابِ السَّع۪يرِۜ ﴿٦﴾ اَلَّذ۪ينَ كَفَرُوا
لَهُمْ عَذَابٌ شَد۪يدٌۜ وَالَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ
وَاَجْرٌ كَب۪يرٌ ﴿٧﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a hamdolsun. O, yaratmada dilediği arttırmayı yapar. Şüphesiz Allah, her şeye gücü yetendir.

2. Allah'ın insanlara açacağı herhangi bir rahmeti tutup hapseden olamaz. O'nun tuttuğunu O'ndan sonra salıverecek de yoktur. O, üstündür, hikmet sahibidir.

3. Ey insanlar! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın; Allah'tan başka size gökten ve yerden rızık verecek bir yaratıcı var mı? O'ndan başka tanrı yoktur. Nasıl oluyor da *(tevhidden küfre)* çevriliyorsunuz!

4. Eğer seni yalanlıyorlarsa *(üzülme)*; senden önceki peygamberler de yalanlanmıştır. Bütün işler yalnızca Allah'a döndürülecektir.

5. Ey insanlar! Allah'ın vâdi gerçektir, sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve o aldatıcı *(şeytan)* da Allah hakkında sizi kandırmasın!

6. Çünkü şeytan, sizin düşmanınızdır, siz de onu düşman sayın. O, kendi taraftarlarını ancak ateş ehlinden olmaya çağırır.

7. İnkâr edenler için şüphesiz çetin bir azap var, îman edip iyi işler yapanlara da mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.

“Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah’a hamdolsun. “O” (Allah), melekler yahut başkaları hangi *“yaratmada”* olursa olsun vasıf ve beyânın ihâta edemediği işlerden hikmet ve iradesi gereği *“dilediği arttırmayı yapar. Şüphesiz Allah,”* mümkün olan *“her şeye”* ziyâdesiyle*“gücü yetendir.”*

“Allah’a hamdolsun.”

Bütün hamdler Allah’a mahsustur, Allah’tan başkasına hamd edilmez. Bu ifâde her ne kadar gerçekte Allah Teâlâ’nın kendi zâtıyla yine kendi zâtına hamd etmesi ise de ancak bu, kulların Allah’a nasıl hamd edeceklerini onlara talim etmektedir. Bilinmelidir ki “hamd” hem nimet ve hem de mihnet ve musibetle ilgilidir. Zira her mihnet ve musibetin altında yine gizli bir nimet vardır. Mesela “hapşırmak” bir nimettir. Zira o bedende tüy diplerindeki menfezlerin açılmasına, düşünme ve hatırlama kuvvetinin kendisinde bulunduğu dimağ ve beyinde toplanan buhar ve rutûbetin bertaraf edilmesine vesîle olur. Bu, baş ve beynin kriz ve buhranıdır. Aynı şekilde “ter” de hastanın bedeniyle ilgili buhranıdır. Bundan dolayıdır ki şârî, hapşıranın hamd etmesini gerekli kılmıştır. **İbn Abbas** (r.a.) der ki: Hapşırandan önce “الْحَمْدُ لِلّٰهِ” diyen baş ve diş ağrılarından korunur. Yine “geğirmek” de bir mihnettir. Hadis-i şerifte şöyle rivayet edilmiştir: *“Kim hapşırdığı yahut geğirdiği vakit “اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى كُلِّ حَالٍ” (Her hal ve şartta Allah’a hamd olsun) derse, bu hamd cümlesi sebebiyle Allah o kimseden en hafifi cüzzam olan yetmiş hastalığı uzaklaştırır.”*[45] Geğirmek, midenin nefes almasıdır. Bu ise midenin yemekle iyice dolmasından meydana gelir. Bu durum özellikle namazda ârız olursa dini musibetlerden sayılır. Hz. Peygamber (s.a.)’in “*Her halükârda Allah’a hamd olsun*” buyurması buna delâlet eder. Sonra Allah Teâlâ, hamdi öncelikle îcad ve yaratma nimetiyle ilişkilendirdi. Zira her kemâl, bu îcad ve yaratma nimeti üzerine binâ edilmiş olduğundan Allah’ın îcad ve yaratma nimetinin ötesinde başka bir nimet düşünülemez.

“Gökleri ve yeri yaratan” ifâdesinde “فَاطِر” kelimesinin “السَّمَاوَات” kelimesine izâfeti, izâfet-i mahzadır. Zira burada ism-i fâil olan “فَاطِر” kelimesi, “فَطَرَ” anlamında olup “yarattı” mânâsındadır. Öte yandan “فَاطِر” kelimesi, “الْحَمْدُ لِلّٰهِ” ifâdesindeki “Allah” lafzının sıfatıdır. “فَاطِر” kelimesini izâfet-i gayr-i mahza kabul eden ulemâ ise bu kelimenin “Allah” lafzından bedel olduğunu söyler ki bu durum “فَاطِر” gibi müştak kelimelerde nâdir olur. “فَاطِر” kelimesinin mânâsı önceden geçmiş bir misal olmaksızın ilk defa îcad eden, yaratan demektir. “فَطْرٌ” yahut “فِطْرٌ” kökünden gelir. Yaratmak,

parçalamak ve açmak anlamlarına gelir. Yahut **Râgıb**'ın kaydettiği gibi "uzunlamasına yarmak" demektir. Sanki Allah Teâlâ gökleri ve yeri yoktan çıkarmakla yokluğu yarmış oluyor. "فِطْرٌ" ise oruç tutmamak demektir.

İbn Abbas (r.a.) der ki: "Ben, "فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ" ifâdesinin ne anlama geldiğini tam olarak bilmiyordum. Nihayet iki bedevî benim yanımda bir kuyu hakkında tartıştılar. Bedevilerden biri "اَنَا فَطَرْتُهَا" yâni "o kuyuyu ilk olarak ben kazdım, yardım, açtım" dedi. Ben bundan "فَاطِرٌ" kelimesinin bir şeyi ilk defa yapıp yaratan, îcad eden mânâsında olduğunu anladım."

Müberrid der ki: "فَاطِرٌ" demek ilk defa yaratıp îcâd eden demektir. Burada şöyle işârî bir mânâ da vardır: Kudretin taalluk ettiği ilk şey ruhların semâvâtı ve nefislerin arzı, yeridir. Yâni ruhlar ve nefislerdir. Melekler ise insan ruhlarının yaratılmasından sonra yaratılmıştır. Burada meleklerin zikrinin sonraya bırakılması da buna delâlet etmektedir.

"Melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan" âyetindeki yapan anlamındaki "جَاعِلِ" kelimesi de yine ism-i celîlin başka bir sıfatıdır ve "الْمَلَائِكَةِ" kelimesine izâfesi de yine izâfet-i mahzadır. "Dönüştüren" demek olan "الْمُصَيِّرُ" anlamına gelir. Burada meleklerden murad Cebrâil, İsrafil, Mîkâil, Azrâil (a.s.) ile "hafaza" denilen koruyucu, yazıcı ve benzeri melekleridir.

Denilir ki: İsrafil (a.s.) Peygamberimiz (s.a.)'den başka hiçbir peygambere inmemiştir. Yalnız Peygamberimiz (s.a.)'e inmiş; ona kıyâmete kadar olacak vak'aları haber vermiş ve sonra yine semaya yükselmiştir. *İnsânü'l-uyûn*'da kaydedildiğine göre İsrâfil (a.s.), Peygamberimiz (s.a.)'e peygamberlik gelmeden önce altı ay süreyle inmiştir. Peygamberimiz (s.a.) onun sesini işitir; ancak kendisini göremezdi.

"الرُّسُلِ", "resûl" kelimesinin çoğulu olup "mürsel" yâni "gönderilmiş elçi" mânâsındadır. Âyetin mânâsı şudur: Allah Teâlâ melekleri, kendisiyle peygamberleri ve sâlih kulları arasında vahiy, ilham ve sâdık rüyâlarla risâletini tebliğ etmek üzere vesîle ve vâsıta yapmıştır. Bazı büyükler demiştir ki "ilkâ", yâni gâibden gönüle atılan şey ya sahih ya da fâsid olur. Sahih olan ya ilâhî-rabbânî – ki bu ilim ve marifetle ilgilidir- ya da melekî-ruhânîdir. Bu da tâat ve dâimâ doğru şeyleri yapmaya vesîle olur ki buna "ilham" denir. Fâsid olan ise ya nefsânî yâni nefsin haz duyduğu bir şeydir – ki buna "hâcis" yâni ansızın akla gelen "vesvese" denilir- ya da şeytânîdir; yâni insanı mâsiyet ve günaha dâvet eder. Buna da "vesvâs" yâni vesvese veren denir.

"İkişer, üçer, dörder kanatlı elçiler" ifâdesindeki "أُولِى أَجْنِحَةٍ" kelimesi, "الرُّسُلُ" kelimesinin sıfatıdır. "أُولُو" kelimesi "ashab" yâni sâhib olanlar mânâsında "ذُو" kelimesinin çoğuludur. Yine "أُولاَءِ" kelimesi de "ذَا" kelimesinin çoğuludur. "أُولُو" kelimesi harfi cer olan "إِلَى" kelimesiyle karışmaması için nasb ve cer halinde "و" ile yazılmıştır. Ref' halinde bu karışıklık olmasa da nasb ve cer hâli göz önünde tutularak yine vâv ile yazılmıştır. Kanatlar mânâsına gelen "أَجْنِحَةٍ" kelimesi ise "جَنَاحٌ"ın çoğuludur

ki kol ve kanat demektir.

“مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ”, kelimelerinin hepsi “أَجْنِحَة” kelimesinin sıfatlarıdır. Mânâsı ikişer ikişer, üçer üçer ve dörder dörder, demektir. Yâni bu melekler sahib oldukları muhtelif mertebelere göre çok ve değişik kanatlıdırlar. Melekler bu kanatlarla gökten yere inerler ve tekrar göğe yükselirler. Yahut melekler sahib oldukları bu kanatlarla çok hızlı giderler. Zira yerle gök arası ve yine gökler arası beş yüz senelik mesafedir. Melekler ise bazen bu mesafeyi bir vakitte (ân-ı vahid) yahut “lahza” denilen sâniyelik zaman diliminde kat’ ederler. Burada kanatların çok ve muhtelif oluşu bu meleklerin kâbiliyet ve istidatlarının diğer bazı meleklere göre daha kâmil olduğuna işâret etmektedir. Mânâ şöyledir. Meleklerden bazıları iki, bazıları üç ve diğer bazıları ise dört kanatlı olarak yaratılmışlardır.

Kâşifî der ki: Mesnâ, uçmak için ikişer ikişer; sülâse, üçer üçer; rubâ’, rahat ve sükûnet için dörder dörder, demektir.

Rivâyete göre meleklerden bir sınıf altı kanatlıdır. Bunlardan ikisi ile bedenlerini örterler. Diğer ikisi ile Allah tarafından memur oldukları görevlere uçup giderler. Son iki kanadı da Allah Teâlâ’dan hayâ ederek yüzlerine sarkıtırlar. Bazılarının sözlerinden meleklerin tüm kanatlarıyla uçtukları anlaşılmaktadır. Bazı âlimler der ki: Allah Teâlâ işlerini kullara bildirip kulların bu işlerden ibret almalarını tavsiye etmiştir. Bu işlerden bazıları bizzat görüp müşâhede ettikleri gökler, yer ve daha başka şeylerdir. Bu işlerden bazılarının ispat yolu ise haber ve nakildir. Bu işler zorunlu olarak yahut akıl delili ile bilinmez. İşte melekler bu kabildendir. Meleklerin sûretleri, kanatları ve bu üçer, dörder kanatlarla nasıl uçtukları bilinmez. Ancak genel olarak Allah Teâlâ’nın kudretinin kemali ve hikmetinin doğruluğu bilinir.

Rivayete göre Peygamberimiz (s.a.) İsrâ ve Miraç gecesinde Cebrail (a.s.)’ı 600 kanadıyla görmüş; bunlardan iki tanesinin doğu ve batıya, yâni dünyanın bir ucundan öbür ucuna ulaştığını müşahede etmiştir.[46] Bu ve meleklerin kanatlarının dörtten fazla olduğunu ifâde eden diğer rivayetlerde Allah Teâlâ meleklerin kanatlarının sayısının dört olduğunu veya daha fazla olmadığını özellikle ifâde etmeyi murad etmemiştir.

İnsânü’l-uyûn’da kaydedildiğine göre **Süheylî** şöyle der: Melekler hakkındaki kanatlardan murad, melekî sıfat ve rûhânî kuvvetlerdir. Kuş kanadı gibi kanatlar değildir. Bu kanatlardan her birinin doğu-batı arasını kaplar, diye nitelendirilmesi de bu mânâ ile çelişmez.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bir hükmü hakiki mânâya hamletmek mümkünse, zâhir ve hakikatten dönerek mecâzî mânâya gitmek câiz değildir. Meleklerin kanatları her ne kadar kuş kanatları gibi değilse de onların kanatlarının varlığını ispat eden kuvvetli rivayetler vardır. Kaldı ki Allah Teâlâ yaratıklarının sûretleriyle meleklerin suretlerini farklı yaratmıştır. Melekler her ne kadar rûhânî olsalar da onların da latif cisimleri vardır. Ruhların ruhânî ve nûrânî kanatları olduğu gibi latif cisimler olan meleklerin de cismânî kanatlarının bulunmasına bir engel yoktur. Nitekim **Cafer-i Tayyâr** (r.a.) için de

rûhânî kanat sâbit olmuştur.[47]

Hulâsa, süflîlerin haline münasib olan, yürümeleri olduğu gibi ulvîlerin haline münasib olan da uçmalarıdır. Yeryüzünün ve havanın yaratılışına dikkatlice bakıp düşünen bir kimse bunu bilir. Şu durum bizim bu sözümüzü teyid eder: Bilindiği gibi İsrâ ve Mirâç gecesinde Peygamberimiz (s.a.)'in bineği olan "Burak", - her ne kadar katır suretinde ise de- ulvî bir yaratık olduğundan kanatlıdır. Evet, kanatlar melekî kuvvete işâret eder. Ancak bu işâret, ibârenin ifâde ettiği mânâ olan gerçek kanadın varlığı ile çelişmez. Bu böyle bilinmelidir.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: Meleklerin sûretlerine dâir ilginç ve enteresan haberler vârid olmuştur. Denilir ki arşı taşıyan melekler dağ keçisi ve tekesi suretinde boynuzludurlar. Haberde şöyle gelmiştir. "Gökte yarısı kar, yarısı nâr (ateş) olan melekler vardır. O melekler şu şekilde duâ ve tesbih ederler: '*Ey kar ile nâr arasını cem ve te'lif edip kaynaştıran Rabbimiz! Müminlerin kalblerini de cem ve te'lif et, kaynaştır!"*[48]

Denilir ki, Allah Teâlâ'nın yeryüzünde yarattıkları arasında kanat, boynuz, hortum ve ayakları, en zayıf yaratık olan sivri sinekten başka hiçbir yaratıkta cem' etmemiştir. Yine haberde şöyle gelmiştir: Melekler, yücelik dergâhına yakın olup huzurun tavusu iseler de dünyaya âid olan müminler onlara karşı üstündürler. Nitekim Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Mümin, Allah katında mukarreb meleklerden daha değerlidir."*[49] Melekler en kısa sürede yerden göğe uçsalar da müşâhede ehli olan Allah dostları bir anlık bakış gibi kısa bir zamanda göğün de üstüne uçarlar. Allah dostlarının sâlim akıl, saf gönül, hızlı teveccüh ve acele cezbelerden kanatları vardır. Zira onlar çalışıp gayret ettiler; sülûk edip menzilleri aştılar ve nihayet meleklerin dahî âciz kalacağı bir uçuşla uçup hakîkî matlûba yâni Allah'a vâsıl oldular ve sonra (mânevî miraçlarını tamamlayarak) geri döndüler. İşte Peygamberimiz (s.a.)'in "*Benim Allah ile öyle bir vaktim, beraberliğim vardır ki o vakitte beni ne mukarreb bir melek ne de mürsel bir nebi ihâta edemez ve buna muttali olamaz"*[50] sözü buna işâret etmektedir.

Sâib der ki:

Hasır yaygı üzerinde iki âlemi dolaşıyoruz.
Ney üzerinde şimşek gibi hareket ediyoruz biz.
Hak katına uçtuğumuzda melek âciz kalır.
"Lâ-mekân" bahçesinin etrafında ne güzel seyrediyoruz biz.

"O, yaratmada dilediği arttırmayı yapar." Yâni arttırır ve çoğaltır. Bu durumda meleklerin kanatlarının sayılarına göre hallerinin değişiklik arz etmesi yine bazı işlerde başkalarının hallerinin çeşitli ve değişik oluşları, onların kendi zat ve varlıklarının gereği değil, bilakis bütün bunlar Allah Teâlâ'nın hikmetlerinin gereği ve iradesinin ahkâmındandır. Bunun îzâhı şudur: Sınıfların havâsa, fasılların nev' ve çeşitlerine göre değişiklik arz etmesi, şayet onların müşterek zat ve varlıklarından dolayı olsaydı bu

sefer tekdüze, biteviye tam bir ittifak durumunda olan işlerin levâzımının çelişmesi gerekirdi ki bu da muhaldir.

Âyet hem sûret ve hem de mânâlardaki ziyâdelere şâmildir. Buna göre sûret, sîmâ, beden ve özellikle yüz güzelliği bu birinci kısımdan yâni suretlerin ziyâdeleştirilmesindendir. Denilir ki Allah Teâlâ bütün peygamberleri şekil ve fizik olarak güzel, yakışıklı ve endâmı gayet mutedil olarak göndermiştir. Peygamberimiz (s.a.) pek güzel, yakışıklı ve endâmı pek mutedil idi. Yâni Yusuf (a.s.)'dan daha güzel ve daha tatlı idi. Peygamberimize (s.a.) çirkin mânâsında "siyah" diyen katledilir. Nitekim *Hediyyetü'l-mehdiyyîn*'de bu şekilde kaydedilmiştir. Ancak çirkinliği değil de peygamberi "esmer" olarak nitelemeyi murad ederse bunda bir sakınca yoktur. Esved (siyah) Arap, ahmer (kırmızı) Acem (Arab olmayan) demektir. Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Ben esved (siyah) ve ahmere (kırmızı) yâni hem Arap hem de Acem (Arap olmayan) tüm millet ve kavimlere gönderildim."*[51]

Hâfız Şîrâzî der ki: *O esmer güzeli, dünyanın bütün şirinliğine sahiptir.*

Yine gözün güzel, sûret ve fiziki yapının mutedil, dil ve konuşmanın kolay ve akıcı, kişinin bedenen güçlü, saçının ve sesinin güzel olması hep bu suretlerin ziyâdeleştirilmesi kabilindendir. Peygamberimiz (s.a.)'in sesi, nağmesi çok güzeldi. Hadis-i şerifte şöyle vârid olmuştur: *"Elbette Allah Teâlâ güzel sesle Kur'an okuyan kimseye, kişinin sahib olduğu şarkıcı cariyesine kulak verip onu dinlemesinden daha çok, kulak kesilir ve o kulunu dinler."*[52] Yine bir başka hadis-i şerifte ise şöyle buyrulmuştur: *"Kur'an'ı seslerinizle süsleyiniz."*[53] Yâni güzel seslerinizle Kur'an'ın güzelliğini izhar ediniz, ortaya çıkarınız. Yoksa Hâlık Teâlâ'nın kelâmı, bir mahlûkun onu tezyin edip süslemesinden çok yücedir. Harflerde bir ziyâde ve noksanlık yaparak mânâyı değiştirmediği sürece sesi güzelleştirip makam, nağme ve teğannî yapmaya ruhsat verilmiştir.

Semâ' vakti gönül nasıl yerinden fırlarsa, semâ' ile kendi mekânına, makamına uçar.

Allah'ı âşıkâne nağmelerle/şarkı türkülerle an, zikret.
Çünkü uzun ve uzak yollar nağmesiz/şarkısız türküsüz kat' edilmez.

Hüsn-i hat, güzel yazı da sûretlerin ziyâdeleştirilmesi cümlesindendir. Peygamberimiz (s.a.)'den rivayet edilen bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Güzel yazı hak ve hakkın açıklığını/parlaklık ve berraklığını artırır."*[54] Yine başka bir hadis-i şerifte de *"Güzel yazıyı ilzam ve iltizam ediniz, yazınız ve yazdırınız, zira o rızık anahtarlarındandır"*[55] buyrulmuştur.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Hüsn-i hat bütün belde ve ülkelerde insanların rağbet ettiği güzel bir haslet, meslek ve sanatlardandır. Buna göre kitabet ve yazı sanatını ikmal ve tahsil etmek her ne kadar makâsıddan olmayıp ziyâdât-ı tahsînât ve tâli konulardan ise de beşerî kemâlât ve olgunluklardandır. Fukahadan bazıları hattatlık sanatını icra ederek

maîşet ve geçimini temin edip başkalarına muhtaç olmamışlardır. Her halükârda minnet ve şükür Allah'adır.

Ey dost! Git, yanağındaki çizgilerle gönlünü ferah tut.
Dünya ehline yoksulluktan şikâyet etme!

Aklın kemali görüşün üstün ve keskin oluşu pek yürekli yiğit ve cesur olmak, cömert ve yüksek karakterli olmak ve daha başka pekçok güzel haslet, hep âyetin işâret ettiği ikinci kısımdan yâni mânâ ziyâdeliklerinden olup övgüye layık hususlardandır.

Sülemî'nin *Hakâyık*'ında şöyle geçer: Tevâzu şereflilerde, cömertlik zenginlerde, iffet fakirlerde, sıdk müminlerde ve şevk muhiplerde makbuldür. **İmam Kuşeyrî** şöyle der: "Himmetin yüceliğidir; yüce himmeti kendi dilediğine verir." Burada himmetin yüceliğinden maksad Mevlâ'ya bağlanmaktır; dünyaya ve ukbâya değil.

Hâfız-ı Şîrâzî der ki:

Senin gibi himmeti yüce, ne zamana dek kemik hırsına düşecek?
Ehil olmayanların üstüne saldığın devlet gölgesine yazık!

Yine bu âyetteki "dilediği artırmayı yapar" ifadesi, Allah Teâlâ'nın cemâl, kemâl, boy-pos ve endâmı da artırması olarak da tefsir edilmiştir. Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu mânâ iz'an ehlinin mâlûmu olduğu üzere minnet ve nimeti hatırlatma (itminan) makamına pek münasib değildir.

"Şüphesiz Allah, her şeye gücü yetendir." Bu ifâde, mezkur hükmün tahkik yoluyla bir illet ve gerekçesi mâhiyetindedir. Zira Allah Teâlâ'nın kudretinin her şeye şâmil olması, açık bir şekilde dilediği her şeyi artırmaya muktedir olduğunu gösterir. İşte Allah Teâlâ da kudretinin her şeye şâmil olduğunu bu âyetle izhar ve beyan etmiştir. O'nun kişiyi şehvetlerden kurtarması, gafletlerden çıkarıp ziyâdât, fazlalıklar bâbından olan ilim ve müşâhede dairesine dahil etmesi, kendisinin muktedir olduğu şeyler cümlesindendir. Bu durumda kudret-i ilahiyyeyi âciz gören kâfir olur. **İbrahim b. Edhem** (k.s.) hazretlerinin haline bir bakalım: Allah Teâlâ ona evvela zâhirî güzelliği ile tecelli etti. Ona mevki, makam ve saltanat verdi. Sonra ona ikinci olarak manevi lütuf ve ihsanda bulundu, zira onu dünyevi alâkaların hapis ve zindanından kurtardı. Yine onu bulanık ellerden pâk edip ıtlak alemine vuslat, uyum ve ünsiyet haremine girmekle şereflendirdi.

Rivayete göre İbrahim Edhem (k.s.) bir şehzadeydi. Onun ehlini, âilesini, malını, mülkünü, mevki ve makamını terk etmesiyle ilgili şöyle bir olay anlatılır: O bir gün ava çıktı. Önce bir tilkiyi daha sonra da bir tavşanı avlamak istedi. Tavşanın izini sürüp onu ararken hâtif ve gâibden bir ses "*Sen bunun için mi yaratıldın?*" yahut "*Sen bununla mı memursun?*" dedi. Sonra atının eğerinin kaşından bir ses *"Vallahi sen bunun için yaratılmadın ve bununla memur değilsin!"* dedi. O derhal bineğinden indi ve o sırada

babasının sürüsünü otlatan çobana rastladı. Atını ve av malzemelerini çobana verdi ve onun yün elbisesini alıp giydi. Sonra yollara, vâdilere ve çöllere düştü. Sonra da matlubuna vâsıl olup dostunu buldu.

Yine rivayete göre **Ebü'l-Fevâris Şâhin b. Şücâ el-Kirmânî** (r.a.) de bir gün ava çıktı. Kendisi Kirman sultanıydı. Dikkatlice av ararken sonunda tek başına bir sahrâya düştü. Sahrâda bir canavarın üzerine binmiş ve etrafını canavarların kuşatmış olduğu bir genç gördü. Canavarlar Kirman sultanını görünce ona doğru koşuştular. Bu genç canavarları ondan alıkoydu. Genç, Kirman sultanına yaklaşıp selam verdi ve *"Ey padişah! Bu, Allah'tan ne gaflettir? Dünya ile meşgul olup âhireti bıraktın. Lezzet ve nefis ve heva ile meşgul olup Mevlâ'nın hizmetini bıraktın. Allah Teâlâ bu dünya saltanatını onunla kendisine hizmet etmekte yardım görmen için sana verdi. Sen ise bu saltanatı Mevlâ'dan meşgul olmaya vesîle yaptın!"* dedi. Genç böyle konuşmaya devam ederken elinde bir su kabıyla yaşlı bir kadın çıkageldi. Genç bu kabı alıp sudan biraz içti. Kalanını da Kirman sultanına verdi, o da içti ve *"Bundan daha leziz, daha serin ve daha tatlı bir şey içmedim"* dedi. Sonra o yaşlı kadın ortadan kayboldu. Genç, "İşte bu dünyadır! Allah onu benim hizmetime âmâde kılmıştır. Ben bir şeye ihtiyaç duyduğum zaman o şey aklıma gelir gelmez bu yaşlı kadın onu bana hemen hazırlayıp getirir. Şu haber sana ulaşmadı mı ki; "*Allah Teâlâ dünyayı yaratınca ona ey dünya, bana hizmet edene sen de hizmet et. Sana hizmet edeni ise kendine hizmet ettir, buyurmuştur."* Kirman sultanı bu durumu görünce tövbe etti ve yine olanlar oldu (Bu zat da mânâ âleminin sultanı oldu).

İşte bu iki melik, Allah Teâlâ'nın kudretiyle melek oldular. Onlar hakkında *"O, yaratmada dilediği arttırmayı yapar"* hükmü gelmiştir. Tevfik ve başarı veren Allah'tır.

مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا ۚ وَمَا يُمْسِكْ ۙ فَلَا
مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢﴾

2. Allah'ın insanlara açacağı herhangi bir rahmeti tutup hapseden olamaz. O'nun tuttuğunu O'ndan sonra salıverecek de yoktur. O, üstündür, hikmet sahibidir.

"Allah'ın insanlara açacağı" nimet, sıhhat, ilim ve hikmet gibi *"herhangi bir rahmeti tutup hapseden olamaz."* Yaratıklardan hiç kimse onu tutup hapsetmeye muktedir olamaz. Çünkü Allah'ın verdiğine kimse engel olamaz. *"O'nun tuttuğunu O'ndan sonra salıverecek de yoktur."* Varlıklardan hiç kimse Allah'ın rahmetini salıverip ulaştırmaya muktedir olamaz. Çünkü Allah'ın engellediğini kimse veremez. *"O, üstündür,"* rahmetini açık tutması da bu cümleden olan dilediği bütün işlere galibdir. Kimse onunla münazaa edemez. *"hikmet sahibidir"* dilediğini hikmet ve

maslahatın gereği olarak yapar.

"Allah'ın insanlara açacağı herhangi bir rahmeti" ifâdesindeki "fetih" aslında kapalılığı ortadan kaldırmak demektir. Örf de ise bu kelime "zafer" anlamına gelir. Fetih, bir şeyin serbest bırakılıp salıverilmesine sebep olduğundan istiâre yoluyla "irsal" mânâsına kullanılmıştır. Karinesi biraz ileride "fâtih" yerine "لاَ مُرْسِلَ" kelimesinin getirilmesidir. *İrşâd*'da denilmiştir ki: Allah Teâlâ burada rahmetinin gönderilmesini "fetih" olarak ifâde etmiştir. Bunun nedeni, onun hazinelerinin en değerlisi ve en kıymetlisi olmasıdır. "Rahmet" kelimesinin nekre oluşu ise onun genel oluşunu ve gizemini ifâde eder. Yâni Allah Teâlâ'nın nimet, sağlık, ilim, hikmet ve daha başka rahmet hazinelerinden neyi açıp salıverse onu *"tutup hapseden olamaz."* Zira O'nun verdiği rahmete mahlukattan hiçbir kimse mani olamaz.

Denilmiştir ki fetih iki türlüdür. Biri ilâhî fetihtir ki bu, sevap ve güzel makamlara vesîle olan ilim ve hidâyetlere ulaşmakla elde edilen bir zaferdir. Allah Teâlâ'nın ***"Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik"*** (el-Fetih 48/1) ve ***"Kalblerinde hastalık bulunanların: «Başımıza bir felâketin gelmesinden korkuyoruz» diyerek onların arasına koşuştuklarını görürsün. Umulur ki Allah bir fetih, yahut katından bir emir getirecek de onlar, içlerinde gizledikleri şeyden dolayı pişman olacaklardır"*** (el-Mâide 5/52) âyetleri bu anlamdadır.

Diğeri ise dünyevî fetihtir; bedeni zevk ve lezzetlere ulaşmakla elde edilen bir zaferdir. Allah Teâlâ'ın ***"Allah'ın insanlara açacağı herhangi bir rahmeti tutup hapseden olamaz"*** ve ***"O*** (peygamberlerin gönderildiği) ***ülkelerin halkı inansalar ve*** (günahtan) ***sakınsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereket kapıları açardık, fakat yalanladılar, biz de ettikleri yüzünden onları yakalayıverdik"*** (el-A'râf 7/96) âyetleri bu anlamdadır. Burada rahmeti ifâde etmek üzere kullanılan zamirin bir yerde müzekker başka bir yerde müennes olarak getirilmesinin sebebi, birincisinde merciin rahmet olarak tefsir edilmesi; ikincisinde ise merciin Allah Teâlâ'nın –ister rahmet ister gazap olsun- tutup engellediği her şeye şâmil olması nedeniyle mutlak olarak yorumlanmasıdır. Birinci tefsirde zamirin rahmetle kayıtlanması, taallukta Allah'ın rahmetinin gazabını geçtiğini bildirmek içindir. Aksi takdirde bizâtihî rahmet ve gazap Allah'ın sıfatları olup zat olarak birinin diğerini geçmesi söz konusu değildir.

Muğîre b. Şu'be (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre Peygamberimiz (s.a.) namazların ardından şu duâyı okurdu:

« لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. اَللّٰهُمَّ لاَ مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلاَ مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ »

Mânâsı: *“Allah’tan başka ilah yoktur! O birdir, tekdir! Ortağı yoktur, mülk ve hamd O’nundur. O her şeye kâdirdir. Allahım! Senin verdiğini kimse engelleyemez. Senin engellediğini kimse veremez. Allahım! Senin lûtfun, kudretin olmadan hiçbir güç sahibine gücü fayda vermez.”*[56]

Burada “الجَدُّ” kelimesi, haz, pay ve dünyada öne geçmeyi ifâde eder. Böylesi bir kazanımın zengin bir kimseye sağlayacağı fayda, senin amel ve taat karşılığında vereceğin bedele kıyasla bir fayda sayılmaz. Kula ancak ameli ve taati fayda verir!

Muaz b. Cebel (r.a.)’dan rivayet edilen merfû bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Bu ümmetin hayırlıları, şerlileriyle dost ve arkadaş olmadığı, iyiler facirlere hürmet ve tâzim etmediği ve kurrâları Allah’a isyan noktasında emîrlere (yöneticilere) yardım etmediği sürece Allah’ın rahmet ve kudret eli hep ümmetin üzerinde olacaktır.”*[57] Ancak ümmet bu kötülükleri yaparsa Allah onlardan rahmet ve kudret elini çeker.

Keşfü’l-esrâr sahibi der ki: İdrâk sâhipleri bu âyetin müminler ve erbâb-ı irfânın fetihleri hakkında olduğu görüşündedir. Onlar için olan fetihler, aramadan ve istemeden gelir. İki kısımdır: Birincisi, çalışılmadan elde edilen rızık gibi “mevâhib-i suveriyye” kabilindendir. Diğeri ise “metâlib-i ma’neviyye” olup öğrenilmeden elde edilen ilm-i ledündür.

Onun lütuf eli, ilim ve hikmet nüshasıdır.
Kalemsiz olarak gönül sayfasına yazar.
Gönül ehlinin ilmi mektepten öğrenilmez.
Belki Rabb’in özel telkini ile öğrenilir.

Akıllı insan maddi (sûrî) ve manevi rızkın kendisine zorluk, meşakkat ve yorgunluk olmadan gelmesi için çalışmalıdır. Rivayete göre **Şeyh Ebû Ya’kûb el-Basrî** der ki bir keresinde harem-i şerifte on gün kadar aç kaldım. İyice zayıf düştüm. Dışarıya, vâdiye çıkayım; belki açlık ve zafiyetimi giderecek bir şeyler bulurum, diye düşündüm. Haremden dışarı çıktım. Dışarıda bir köşeye atılmış bir şalgam buldum ve onu aldım. Bir de öteden bir adam gelip önüme oturdu. Yere bir nevâle ve azık çantası koydu ve bana “Bu senin olsun” dedi. Ben ona: “Nasıl benim olacak? Ne oluyor?” dedim. Adam dedi ki: “Biz bir grup arkadaş on gündür denizde yolculuk yapıyorduk. Gemimiz batma tehlikesi geçirdi. Bizden her bir arkadaş şayet Allah Teâlâ gemimiz batmadan bizi bu fırtınalı yolculuktan sağ salim kurtarırsa bir miktar sadaka vermeyi adadı. Ben de şayet Allah beni sağ salim kurtarırsa harem civarında karşıma ilk çıkan kimseye bu nevâle ve azık torbasını sadaka olarak vermeyi adadım. İşte karşıma ilk çıkan da sen oldun”, dedi. Ben adama “torbayı aç dedim”; adam torbayı açtı. Torbada güzel pişkin kek, badem ve bir miktar şeker vardı. Ben “bu nevâlenin hepsinden biraz aldım ve geri kalanını benim hediyem olarak çocuklarına götür; ben senin ikramını kabul ettim”, dedim. Sonra kendi kendime “Hey mübarek adam! Senin rızkın on gündür sana geliyor; sen onu vâdîde arıyorsun”, dedim.

Sâib der ki:

Rengârenk nimetlere aldanmayız.
Rızkımızı kerem sofrasından yeriz biz.

Yine şâir der ki:

Rızık düğümünün çözülmesi, takdir eliyledir.
Sakın ola ki rızıktan şikâyet etme.

Allahım! Bize hayır kapılarını aç! Akıl sahiplerini rızıklandırdığın rızıklarla bizi rızıklandır. Zira sen bütün kapıları açansın.

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْۜ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللّٰهِ
يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِۜ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۘ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ ﴿٣﴾

3. Ey insanlar! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın; Allah'tan başka size gökten ve yerden rızık verecek bir yaratıcı var mı? O'ndan başka tanrı yoktur. Nasıl oluyor da *(tevhidden küfre)* çevriliyorsunuz!

"Ey insanlar!" Ey Mekkeliler! *"Allah'ın size olan nimetini hatırlayın; Allah'tan başka size gökten"* yağmur *"ve yerden"* bitki olarak *"rızık verecek"* başka *"bir yaratıcı var mı?"*

Nimet kelimesi Kur'an'da on bir yerde uzun "ت" ile yazılmıştır. İbn Kesir, Ebû Amr, Kisâî ve Yâkub, bu "ت" üzerinde "هاء" olarak durmuşlardır. Kelime masdar olarak düşünüldüğünde "Allah'ın size olan in'am ve ihsanını hatırlayınız"; isim olarak kabul edilirse "Allah'ın sizin üzerinizde mevcut olan nimetini hatırlayınız" demektir. Yâni nimetin hakkını bilerek ve onu itiraf ederek ibadet ve taati, nimeti verene tahsis ederek ona riâyet ediniz ve onu koruyunuz. Bu nimet, mal-mülk, mevki-makam gibi hârici bir nimet olabileceği gibi sağlık, kuvvet gibi bedeni yahut da akıl ve zekâ gibi nefsî bir nîmet de olabilir. Her hâlükârda nimetin hakkı korunmalıdır. Nimeti zikretmek nimeti verene götürünce Allah Teâlâ istifhâm-i inkârî ile şöyle buyurdu: *"Allah'tan başka size gökten ve yerden rızık verecek bir yaratıcı var mı?"* Yâni Allah'ın dışında O'ndan başka bir yaratıcı yoktur. ***el-Es'iletü'l-müfhime***'de der ki: Bu ayet Mûtezilenin "biz kendi işlerimizi kendimiz yaratırız" görüşünü iptal etmektedir. Zira Allah Teâlâ burada kendisinden başka yaratıcı olmadığını haber vermektedir.

"gökten ve yerden rızık verecek bir yaratıcı var mı?" Bu cümle yeni bir söz başlangıcıdır. Hâlık kelimesinin başka bir sıfatı değildir. Çünkü bunun mânâsı hem mugâyeret hem de rızık verme (râzikiyet) niteliklerine sâhib bir yaratıcının mevcut

olmadığını ifâde etmektir. Burada mugâyeretle nitelenen şeyin varlığını ortadan kaldırmaya temas edilmemektedir.

Çünkü bunun mânâsı doğrudan böyle birinin mevcûd olmadığına temas etmeden –ki esâsen murâd edilen budur- Allah Teâlâ'ya mugâyir bir yaratıcının rızık verme durumunun mevcûd olmadığını ifâde etmektir. Böyle bir tarif ve anlatımın mânâsı şudur: Kişi Allah'tan başka rızık veren olmadığını bilirse bir şey taleb etme hususunda kalbini kimseye bağlamaz. Kendisi gibi âciz bir yaratıktan maîşet ve geçim için kendisine infak ve harcama yapması konusunda zillet ve minnete mârûz kalmaz. Tabiî ki rızkını âciz bir yaratıktan görmediği gibi kendinden de görmez. Sonuçta kendi tedbir ve çarelerinin karanlıklarından bu eşkâl ve emsalde bir şeyi vehim ve hayal etmekten kurtulur. Allah'ın takdirini müşâhede ederek rahat ve huzur bulur.

Şeyhim ve dayanağım (**Osman Fazlî İlâhî**) (k.s.) bazı tâlîkâtında der ki: Ey nefsiyle başı dertli olan kişi! Kim olursan ol. Sen nefsini bize at, onun tedbirini ve senin nefisle ilgili aldığın tedbirleri bırakıp bizim onun hakkında aldığımız tedbirlere hiç münâzaa etmeden bizim tedbirlerimizle yetinirsen elbette rahat ve huzurlu olursun. Allah bizi ve sizi fazlu keremi ile bu minval üzere dâim eylesin. (Amin)

"O'ndan başka" ilah, yaratıcı, rızık veren *"tanrı yoktur."* Allah Teâlâ'nın tek ilah oluşu, yaratıcı ve rızık verici olduğu ortaya çıktığı halde *"Nasıl oluyor da"* tevhidden şirke ve Allah'a ibadetten putlara ibadete *"çevriliyorsunuz!"*

وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُورُ ﴿٤﴾

4. Eğer seni yalanlıyorlarsa *(üzülme)*; senden önceki peygamberler de yalanlanmıştır. Bütün işler yalnızca Allah'a döndürülecektir.

Ey Muhammed! Kendilerine tebliğ ettiğin konularda müşrikler *"Eğer seni yalanlıyorlarsa"* yalanlamaya devam ediyorlarsa üzülme, sabret; çünkü *"senden önceki"* bir çok *"peygamberler de yalanlanmıştır."* Onlar sabrettiler ve başardılar. *"Bütün işler"*in sonu başkasına değil *"yalnızca Allah'a döndürülecektir."* Buna göre Allah her sabredeni sabrına karşı; her yalanlayanı da yalanlamasına karşı cezalandıracak, karşılığını verecektir.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki; Allah Teâlâ burada Rasûlullah (s.a.)'i ve onun ümmetinin evliyâsını teselliye ve eziyete karşı sabrı kolaylaştırmaya işâret etmektedir. İşte Peygamberimiz (s.a.) diğer peygamberlerin de aynen onun karşılaştığı sıkıntı ve musibetlerle karşılaştığını ve onlar bu musibetlere sabrettikleri için Allah'ın onlara kâfî geldiğini bilince artık onların yoluna gitmekle ve onlara uymakla Allah ona da yetecektir. Ayrıca gönül ehli olan Allah dostları şunu bilmeliler ki onların bu tarikata yabancı ve muhalif olanlarla olan durumları peygamberlerin kendi ümmetlerinden beyinsiz, sefih ve ahmaklarla olan durumları gibidir. Ve yine peygamberleri

ümmetlerinden ancak irade ehli olan az bir zümre kabul etmişlerdir. Hakikat ehli hep böyle eziyet çekmişlerdir. Bunlar ancak hallerini gizleyerek bu eziyetlerden kurtulabilirler. Avam ve halk tabakası bu tarikata zahid kurrâdan ve tarikat usulünü inkâr eden ulemâdan daha yakındır. İkrar edenlerin ikrarı, inkâr edenlerin inkârı kendilerine değil bilakis hem başlangıcı (mebde') ve hem de sonu (meâd), hem dünyayı ve hem âhireti bilen ve halleri kendi iradesine uygun olarak tedbir eden alîm ve hakîm olan Zât'ın (Allah'ın) takdirine döner. Öyleyse eziyet ve kınama olsa da akıllı kişi aşk ve ikrar yolunu tercih etmeli; rahat ve beden selameti olsa da red ve inkârdan kaçınmalıdır. Zira âşıklar için aşkın zerresi âbidlerin bir çok amelinden daha hayırlıdır.

Hâfız der ki:

Her ne kadar yüz taraftan günaha batmış olsam da
Aşka âşinâ olduğumdan rahmet ehli sayılırım.

Aşk yolu, tevhid ve hüviyeti birlemeyle (tefrîd) ıspattır. Nitekim Allah Teâlâ *"O'ndan başka tanrı yoktur"* buyurmuştur. Bu ise mevcud fakat gâib olandan kindyedir. Ezelde mevcûd olup duyu organlarından gâib olan Allah Teâlâ'dır. Bu ism-i celîl (Allah) yolun başındaki (mübtedi) ve yolun sonundaki (müntehi) bütün sûfi ve dervişlerin zikridir. Mübtedi, hicap ehli olduğundan onun hakkında bu zikir "gaybet"tir. Müntehî ise keşf ehli olduğundan onun hakkında bu zikir "huzur"dur. Müntehî de ancak mutlak hüvviyeti müşâhede eder. Bu da histe iki harften mürekkeptir. Bu harfler he (ه) ve vav (و) dır; yâni "hüve (هو)'dir. Akılda da yine iki harften mürekkeptir. Bunlar hemze (ا) ve ya (ى) dır. Sonuçta bu ism-i celîlin harfleri his ve akılda dört harftir. Bunlar "Evvel O'dur. Âhir O'dur. Zâhir O'dur, Bâtın O'dur" şeklindeki dörtlü ihâta ve kuşatmaya delâlet eder. ***"O evveldir, âhirdir, zâhirdir, bâtındır. O, her şeyi bilendir"*** (el-Hadîd 57/3). Evvellik ve âhirlik her ikisi de îtibârî, aklî olduklarından dolayı bunlara elif-hemze (ا) ve yâ (ى) ile delâlet edilmiştir. Zâhirlik ve bâtınlık îtibârî, hissi olduklarından dolayı bunlara da he (ه) ve vav (و) ile delâlet edilmiştir. "Hüve (هو)"nin elifi hâ'sında, ya'sı da vâvında gâib ve gizlidir.

Bilinmelidir ki zikir cihaddan üstündür. Zira savaşmanın ve şehîd olmanın sevâbı cennetin elde edilmesidir. Zâkir ise Hak Teâlâ'nın meclis arkadaşıdır. Allah Teâlâ bir kudsî hadiste *"Ben beni zikredenin meclis arkadaşıyım*"[58] buyurmuştur. Hakk'ı müşâhede etmek cennetin elde edilmesinden daha üstündür. Bundan dolayı rü'yet yâni Mevlâ'nın cemâlini görme hâli, cennet elde edildikten sonra olacaktır. Zikrin şartı kalp, ruh ve diğer bütün kuvvetlerle hazır ve huzur hâlinde olmaktır.

Hakk'ın müşâhede edilebilmesi için huzûr-ı kalb gerekli.
Yoksa tek başına zikir bir fayda vermez.

❀

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَاۜ وَلَا

يَغُرَّنَّكُمْ بِاللّٰهِ الْغَرُورُ ﴿٥﴾

5. Ey insanlar! Allah'ın vaadi gerçektir, sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve o aldatıcı *(şeytan)* da Allah hakkında sizi kandırmasın!

"Ey insanlar! Allah'ın" diriliş ve cezâ ile olan *"vaadi"* sâbit ve *"gerçektir,"* bunda şüphe ve cayma yoktur.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki; Allah Teâlâ burada şuna işâret etmektedir: Allah Teâlâ'nın vaad ettiği her şey; sevap, azap, cennetteki dereceler, cehennemdeki derekeler; yâni azap hücreleri, yüceler yücesindeki ve yüce Allah'ın huzurunda hak meclisindeki yakınlıklar ve aşağıların en aşağısına uzaklaşmak, bunların hepsi hak ve gerçektir. Bunu bilen insan ölüm gelmeden önce ölüme hazırlanır. Rızık kaygısı çekmez. Maîşet ve geçimi konusunda Allah'ı ithâm etmez. Tâat ve ibadeti artırmaya bakar; Allah'ın takdîrine râzı olur, mutlu ve huzurlu yaşar.

"Sakın dünya hayatı" ile faydalanmak *"sizi"* âhireti talep etmekten ve âhiret için çalışmaktan alıkoyup *"aldatmasın,"* dünya ziynet ve şehvetleri sizi riyâzet, mücâhede, vatanı terk ve talep yolunda dostlardan ayrılıktan alıkoymasın. Görünüşte buradaki yasaklama dünyaya yönelik olsa da esasen yasaklanan dünya değil; dünyaya aldanmadır. Bazı eserlerde der ki: Ey Âdemoğlu! Mühlet ve zamanın uzunluğu seni aldatmasın. Fırsatın elden kaçmasından endişe eden hemen tedbîrini alır.

A'lâ b. Ziyâd der ki; rüyamda dünyayı her türlü ziynet ve süsü takınmış olan zayıf, çirkin ve şaşı biri olarak gördüm ve "Senden Allah'a sığınırım, sen kimsin?" dedim. Bana, "Ben dünyayım, şayet benim şerrimden Allah'ın seni korumasından mutlu olursan parayı sevme, hak ve hayır yollarına harcama yapmaya bak", dedi.

Hadis-i şerifte şöyle vârid olmuştur: *"Dünya akıllı insanların ganîmeti, câhillerin gafletidir."*[59] Zira akıllı insanlar dünya tarlasına çeşitli ibâdet ve tâatlar ekerler. Hasad ve harman günü olan kıyâmette bu ekini ganîmet olarak alırlar. Dünyanın âhiretin ekin tarlası olduğunu bilmeyenler ise böyle değildirler.

Bostan'da denilmiştir ki:

Sakın fırsatı kaçırma, çünkü dünya bir tek nefesten ibarettir.
Bilge nazarında bir nefeslik zaman, cihandan kıymetlidir.
Dünya dilberine gönül bağlama.
Bu dilber kiminle oturduysa onun kalbini koparmıştır.

*"Ve o aldatıcı (şeytan) da Allah"*ın keremi, affı ve rahmetinin genişliği *"hakkında sizi kandırmasın!"*

Aldatıcı anlamına gelen "اَلْغَرُورُ" kelimesi, "اَلشَّكُورُ" ve "اَلصَّبُورُ" kelimeleri gibi mübâlağa

ifâde eder. Şeytan son derece aldatıcı olduğundan "ٱلْغَرُورُ", şeytanın ismi olmuştur. *Müfredât*'da der ki: Mal-mülk, makam-mevki, şan-şöhret, şehvet ve şeytan gibi insanı aldatan her şey aldatıcı (garûr)'dır. İnsanı aldatanların en kötüsü şeytan olduğu için "ٱلْغَرُورُ" kelimesi, "şeytan" olarak tefsir edilmiştir. Yine "dünya aldatıcıdır, zararlıdır, geçicidir" denildiğinden "ٱلْغَرُورُ" dünya olarak da tefsir edilir.

Mânâ şöyledir: Çok aldatıcı olan şeytan, "Siz dilediğinizi yapın; zira Allah elbette ziyâde bağışlayıcıdır. Bütün günahları bağışlar. Onun sizin ibadetinize ve size azap etmeye ihtiyacı yoktur" diyerek günahlara ısrar konusunda sizi aldatmasın. Evet, her şeye rağmen Allah ziyâde bağışlayıcıdır. Günaha ısrar edeni de bağışlar, bu mümkündür. Fakat günaha ısrarla beraber Allah'ın af ve mağfiretini beklemek, "bana zarar vermez" diyerek zehir içmeye benzer. Elbette Allah Teâlâ kerem ehline cömertlerin en cömerdi olarak muâmele eder. Ancak günahta ısrarlarından dolayı azabı hak edenlere de azabı çok şiddetlidir.

Büyükler şöyle buyurmuştur: Şeytanın tuzaklarından biri, tövbeyi geciktirmektir. Yani, fırsat var, eğlenceyi elinden kaçırma diyerek kulun tövbesini geciktirtir.

Bu akşam bütün gece şarap ve sevgiliyle ol.
Gündüz olunca da tövbe et, zâhid ol.

Akıllı kimsenin bu hile yüzünden yoldan çıkmaması ve "Fırsat, bir bulut gibi geçip gider" nüktesinden gafil olmaması gerekir.

Özrü yarına bıraktın; yarınki ömrü kim gördü?

إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا ۚ إِنَّمَا يَدْعُوا حِزْبَهُ لِيَكُونُوا
مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿٦﴾

6. Çünkü şeytan, sizin düşmanınızdır, siz de onu düşman sayın. O, kendi taraftarlarını ancak ateş ehlinden olmaya çağırır.

"Çünkü şeytan," babanız Âdem'e yaptığı ile *"sizin"* eski bir *"düşmanınızdır"* ki bu düşmanlık hep devam etmektedir. İnancınızda, işlerinizde ve her hâlinizde ona karşı son derece dikkatli olarak *"siz de onu düşman sayın."* Bir büyüğe, "şeytanı nasıl düşman biliriz," diye sordular. Şu cevabı verdi: "Arzunun peşinden gitmeyiniz ve nefsinizin hevâsına uymayınız." Sadece dilden düşmanlık yetmez, bilakis bu düşmanlık kalp ve organlarla olmalıdır. Kişi şeytana karşı ancak zikre müdavim olup her zaman Allah Teâlâ'dan yardım istemekle kuvvet bulur. Zira çoban köpeğinin saldırısına uğrayan kimse, köpeği def ve bertaraf etmekte zorlanır. Ancak çobana seslenirse çoban bir sözüyle köpeği oradan kovar.

"*O*" şeytan, *"kendi taraftarlarını"* yâni cemâat ve kendisine tâbi olanları *"ancak ateş ehlinden olmaya"* yâni kendisine tâbi olanları hevâ ve hevese tâbi olmaya ve dünyaya meyletmeye "*çağırır." Te'vilât*'ta der ki, "Hizb-i Şeytan" tabiri, Allah'tan yüz çevirip O'nun dışındakilerle meşgul olanları ifâde eder. "Ashâb-ı saîr" ifâdesi de aynı mânâyı ifâde etmektedir ki âhirette kendisiyle ateş yârânı olanlar, yâni cehennem dostları demektir.

İrşad'da der ki, burada şeytanın düşmanlığı takrir ve beyân edilmiş ve insanlar şeytana itâatten sakındırılmıştır. Bu takrir ve uyarıda şuna da tenbih vardır: Şeytanın kendi taraftar ve yandaşlarını nefis ve hevâlarına uymaya ve dünya lezzetlerine meyletmeye çağırması, onların dünyevi menfaat ve maslahatlarını tahsil ve temin etmek için değildir. Halbuki dünyada birbirini seven insanların birbirlerinin hâcetlerine koşmaktaki maksatları budur. Şeytan bilakis yandaşlarını hiç hesap etmedikleri cihetten tehlike ve tuzağa düşürüp ebedi azâba atmaktadır.

الَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ

لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾

7. İnkâr edenler için şüphesiz çetin bir azap var, îman edip iyi işler yapanlara da mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.

Îman etmeleri gerekli olan şeyleri *"inkâr edenler"* ve bu inkârda ısrar edenler *"için"* inkârları ve şeytanın dâvetine icâbet etmeleri sebebiyle hem dünyada hem âhirette *"şüphesiz çetin bir azap var..."*

Bu azâbın peşin (*muaccel*) olanı kalplerinin dağılması, basîretlerinin kapanması, himmetlerinin bayağı olmasıdır. Artık onlar, mâbûd olarak putlara, nefis ve hevâlarına, dünya ve şeytana râzı olurlar. Ertelenmiş (*müeccel*) olanı ise âhiret azâbı olup bunun da zorluk ve şiddeti gizli değildir.

"Îman" ve yakînde sebat *"edip"* îman nûrunun artmasını temin ve Allah rızası için *"iyi işler yapanlara da"* îmanları ve iyi işleri sebebiyle –ki şeytana düşmanlık da bu cümledendir- büyük *"mağfiret"* yâni dünyada günahlarının örtülmesi –ki böyle olmasa rezil-rüsvay olurlardı- âhirette amel defterlerinden günahlarının silinmesi –ki böyle olmasa helâk olurlardı- *"ve"* sonsuz-sınırsız *"büyük bir mükâfat vardır."* Bugün ibadetin kolay olması, mârifetin devâmı, kalbe ulaşan yakîn, lütuf ve ihsanlar ile nice özel haller ve türlü türlü ilâhî mevhibeler bu dünyadaki mükâfât cümlesindendir. Âhirette ise istenilenin gerçekleşmesi, umulandan daha fazla ihsanlara nâil olmaktır.

Denilir ki, Allah Teâlâ'nın sâlihleri tezyin etmesinin misâli ve benzeri şudur: Bir ordu ve askerî bir birlik düşünün. Yarın yapılacak tören ve sunum için sultan ve komutan onlara en güzel şekilde ziynetlerini takınmalarını ve üniformalarını giymelerini

emreder. “Kimin ziynet ve donanımı daha güzel olursa onun menzil ve makamı benim nezdimde daha yüksek olacaktır” diye de tâlimat verir. Sonra sultan kendi yakın dost çevresine gizlice başkalarında bir benzeri bulunmayan özel ziynet ve kıyafetler gönderir. Sultana yakın olan bu insanlar, bu özel ziynetleriyle törene geldiklerinde elbette ki diğerleri yanında daha üstün ve daha göz kamaştırıcı olurlar ve olacaklardır.

İşte, Allah Teâlâ sâlih kullarını sâlih amellere muvaffak kılmış, onları hâlis tâat ile tezyin etmiş ve diğer kullar arasından seçip has kulları arasına almak için yine hâlis, saf ve temiz teveccühlerle süslemiştir. Bu sâyede onları dünyada diğer kullarından temyiz etmiş ve onları âhirette övünç vesîlesi olarak büyük mükâfatlarla ödüllendirmiştir. Allah Teâlâ’nın kendisini tâat ve ibadet yolunda istihdam edip kulluğuna muvaffak kıldığı kişi, O’na çokça hamd etmelidir. Zira özellikle böyle hizmet yoluna giren pek azdır. Aşk yolu da kardeşlerden pek nâdir ve nâdîde insanların girdiği yoldur.

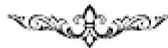
Hâfız der ki:

Hak ehlinin nişanı âşıklıktır, onu terk etme, kendine gel.
Şehir şeyhlerinde bu nişanı göremiyorum.

Allah’ın öyle has ve hâlis kulları vardır ki dertler onların kalp ve gönüllerinin imarıdır. Tasa ve hüzün onların kalp vatanlarıdır. Aşk ve muhabbet onların gönül sarayları ve burçlarıdır. Şâir der ki:

Ey sevgili! Ben Seni iki sevgiyle seviyorum.
Biri, Sana olan hevâ sevgisi,
Diğeri de Senin buna layık oluşunun sevgisidir.
Hevâ sevgisi, mâsivâdan dolayı meşgul olduğum zikirdir.
Senin layık olmandan meydana gelen sevgime gelince
O, Seni görebilmem için hicâbı kaldırmandır.
Benim ona buna bir hamdim yoktur.
Fakat onlar sebebiyle benim hamdim ancak Sana’dır.

Allah Teâlâ’dan gönüllerimizi çeşitli şekillerde imar etmesini, iç dünyamızı çeşitli iradelerle tezyin etmesini, büyük ecir ve ödül sahibi has kullarıyla bizi haşretmesini ve bizi güzel zâtının nurlarını müşâhede ile müşerref kılmasını dileriz. Zira evvelde, âhirde, zâhirde, bâtında umulan yalnız O’dur.

---

[45]. Ebû Dâvûd, “Salat”, 167; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 91; Tirmizî, “Edeb”, 2.

[46]. Buhârî, “Bedü’l-halk”, 7; Müslim, “Îman”, 280-282; Tirmizî, “Tefsir”, 2, 3; *Müsned*, I, 395, 398, 407.

[47]. Tirmizî, “Menakıb”, 29.
[48]. Kenzü’l-ummâl, VI, 142.
[49]. Deylemî, Hadis no: 6567.
[50]. Sehâvî, *Mekâsıd*, s. 358.
[51]. Deylemî, Hadis no: 2097.
[52]. Terğîb, III, 23.
[53]. Buhârî, “Tevhid”, 52; Ebû Dâvûd, “Vitr”, 20; Nesâî, “İftitah” 83; İbn Mâce, “İkāme” 176; Müsned, IV, 283, 285.
[54]. Deylemî, Hadis no: 2994.
[55]. Aclûnî, Keşfü’l-hafa, II, 92 (15775)
[56]. Buhârî, “Ezan”, 155; Müslim, “Mesâcid”, 137.
[57]. Bk. Metâlib, IV, 166.
[58]. Aclûnî, I, 232.
[59]. Gazzâlî, İhyâ, IV, 373.

RÜZGÂRLARI GÖNDERİP DE BULUTU HAREKETE GEÇİREN ALLAH'TIR

اَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوٓءُ عَمَلِهِ فَرَاٰهُ حَسَنًاۜ فَاِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَهْد۪ي
مَنْ يَشَٓاءُۘ فَلَا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَرَاتٍۜ اِنَّ اللّٰهَ عَل۪يمٌ بِمَا
يَصْنَعُونَ ﴿٨﴾ وَاللّٰهُ الَّذ۪ٓي اَرْسَلَ الرِّيَاحَ فَتُث۪يرُ سَحَابًا فَسُقْنَاهُ اِلٰى بَلَدٍ
مَيِّتٍ فَاَحْيَيْنَا بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۜ كَذٰلِكَ النُّشُورُ ﴿٩﴾ مَنْ كَانَ
يُر۪يدُ الْعِزَّةَ فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَم۪يعًاۜ اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ
الصَّالِحُ يَرْفَعُهُۜ وَالَّذ۪ينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّـَٔاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَد۪يدٌۜ وَمَكْرُ
اُو۬لٰٓئِكَ هُوَ يَبُورُ ﴿١٠﴾

8. Kötü işi kendisine güzel gösterilip de onu güzel gören kimse *(kötülüğü hiç istemeyen kimseye benzer)* mi? Allah dilediğini sapıklığa yöneltir, dilediğini doğru yola iletir. O halde onlar için üzülerek kendini helak etme. Allah onların ne yaptıklarını biliyor.

9. Rüzgârları gönderip de bulutu harekete geçiren Allah'tır. Biz onu ölü bir bölgeye göndeririz de ölümünden sonra toprağa onunla hayat veririz. Ölülerin yeniden dirilmesi de böyle olacaktır.

10. Kim izzet ve şeref istiyor idiyse, bilsin ki, izzet ve şerefin hepsi Allah'ındır. O'na ancak güzel sözler yükselir *(ulaşır)*. Onları da Allah'a amel-i sâlih ulaştırır. Kötülüklerle tuzak kuranlara gelince, onlar için çetin bir azap vardır ve onların tuzağı bozulur.

"Kötü işi kendisine güzel gösterilip de onu güzel gören kimse (kötülüğü hiç istemeyen kimseye benzer) mi?" Mânâ şöyledir: Her iki fırkanın da âkıbetleri belli olduktan sonra şeytan tarafından küfür kendisine süslü gösterilip iyice küfre dalan kimse, hiç küfrü çirkin gören ve ondan sakınan îman ve sâlih ameli seçen kimse gibi olur mu? Hayır, olmaz. Zira kişi sapıklığı güzel görüp tercih ettiği için *"Allah dilediğini sapıklığa yöneltir"* ve onu aşağıların en aşağısına atar; *"dilediğini"* yâni hidâyeti tercih edeni de *"doğru yola iletir."* Onu da yücelerin en yücesine yükseltir.

"O halde onlar için üzülerek kendini helak etme."

Âyetin başındaki "ف", sebebiyet bildirir. Çünkü Allah'ın dilediğini sapıklığa yöneltmesi ve dilediğini de doğru yola iletmesi hükmü, hasret ve üzüntüyü

yasaklamanın sebebidir. Âyette geçen "نَفْسُكَ فَلاَ تَذْهَبْ" yâni "kendini helak etme" ifâdesi, ölümden kinayedir. "Hasret", elden çıkana duyulan şiddetli hüzün ve pişmanlıktır. Sanki kendisini yapmış olduğu bu işe sevk eden cehâlet, ansızın ortadan kalkmıştır. Hasret kelimesinin "حَسَرَات" şeklinde çoğul olarak gelmesi, Peygamberimiz (s.a.)'in onların hâllerine çok üzüldüğüne veya üzülmesine neden olan çirkin işlerinin çokluğuna delâlet eder. Bu söz, "ona olan sevgisinden helâk oldu" ve "ona olan hüznünden öldü" denilmesi gibidir. Mânâ şöyledir: Artık her şeyin Allah'ın istek ve irâdesiyle olduğunu bildiğine göre onların azgınlıklarına ve küfürde ısrar etmelerine üzülerek, onların tekzip ve inkârlarına tasalanarak kendini helâk etme. Üzülmeyesin, yâni onların nâhoş amelleri sebebiyle çektiğin peş peşe sıkıntılar ve türlü türlü hayıflanmalar yüzünden helâk olmayasın. Zira bunların her biri pişmanlık sebebidir. Zira sen onlara nasihat konusunda bütün gücünü harcadın. Dâvet ve tebliğ sorumluluğunu yerine getirdin. Artık bundan sonra sana bir zorluk yoktur. Bundan sonra zorluk, hem dünya da hem de âhirette, onlaradır. Zira onlar senin gözünden düştüler. Senin gözünden düşenler, Allah'ın da gözünden düşmüşlerdir. Artık onlara merhamet edecek kimse bulunmaz.

Çünkü *"Allah onların ne yaptıklarını,"* yâni yaptıkları çirkin işleri *"biliyor."* Onları bu yaptıklarına karşı çirkin bir cezayla cezâlandıracaktır. Zira onların bakış ve düşünceleri nâkıs olduğu için çirkini güzel görseler de çirkin hiçbir zaman güzel olmaz.

Bilinmelidir ki kâfir insan, kendi amelinin güzel olduğunu zanneder. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: **"*(Bunlar;) iyi işler yaptıklarını sandıkları halde, dünya hayatında çabaları boşa giden kimselerdir*"** (el-Kehf, 18/104). Sonra dünyaya rağbet eden kimse, helal-haram demeden mal toplar. Dünyanın fâni ve zâil olacağını ve henüz dünyaya dâir arzu ve istekleri tamam olmadan bir gün dünyadan göçüp gideceğini düşünmez. Kuşkusuz böyle bir kimseye kötü ameli süslü gösterilmiştir.

Bedeninin tüm güçleri yok olup gitti,
Ancak hâlâ arzunun peşindesin!

Yine aynı şekilde kurtuluşunu ve derecelerini cennette bulup râhat edince bununla yetinen insana da ameli süslenmiştir. Zira bu insan da bütün cennet nimetlerinin üstünde olan rabbiyle münâcâtın halâvet ve lezzetinden gâfil olmuştur.

Bize âşıklık ve cemâli görmenin lezzeti;
Ey zâhid! Sen git cenneti talep et dur.

Elbette ki tüm şehevâtıyla birlikte dünyanın kendisine süslü gösterildiği kimse, kendisine derecelerle âhiretin süslendiği kimse gibi değildir. Yine âhiret ve cennet nimetinin kendisine süslendiği kimse, Mevlâ Teâlâ'nın cemâlinin kendisine süslendiği kimse gibi değildir. Yâni bunlar eşit değillerdir. Sen, en çok arzu ettiğine yönel. Her güzelin ve güzelliğin kaynağı Allah'tır. Kime bir güzellik ve güzel bir şey ulaşırsa, o,

Mevlâ'nın zâtının, sıfatlarının, fiil ve amellerinin güzelliğiyledir. Mevlâ'yı bulan her şeyi bulmuştur. Onu bulamayan tüm dünyayı elde etse de hiçbir şey bulamamıştır. Şöyle rivayet edilmiştir: **İbrahim b. Edhem** bir gün Dicle'nin kenarında oturmuş hırka dikiyordu. İğne suya düştü. Birisi ona, "Sahip olduğun saltanatı bıraktın, eline ne geçti?" diye sordu. Denize işâret etti ve "iğnemi veriniz", dedi. Bin kadar balık sudan çıktı; her birinin ağzında altından bir iğne vardı. "Kendi iğnemi istiyorum" dedi. Cılız bir balık çıktı ve onun iğnesini getirdi. İbrahim onu aldı ve "Elde ettiğim en değersiz şey budur, gerisini sen bilemezsin" dedi. İşte bütün bunlar, hâlis hidayetin semereleri, hâlis niyet ve sâlih amellerin ve Allah ile beraber hüsn-i hâlin güzel sonuçlarıdır. Bu güzel sonuçlar, ancak bu işte usûlüne göre hareket edip şeriat mertebesinde tabiatını; tarikat mertebesinde nefsini ıslah eden, şeriatın ve akl-ı selimin güzel gördüğünü güzel gören, bunların çirkin gördüğünü de çirkin görenler için hâsıl olur. Nefis ve hevâ ile bid'at sâhiplerine gelince, onlara kötü niyetleri ve kötü amelleri şeytan tarafından süslenmiş ve böylece onlar hidâyet ve sünnet yolundan sapmışlardır.

Allah Teâlâ'dan bizleri bu sağlam din ehlinin girdiği sırât-ı müstakim üzere dâim kılmasını, bizi güzel amellere iletmesini ve bizleri güzel ahlâk ile süslemesini diliyoruz.

وَاللّٰهُ الَّذ۪ٓي اَرْسَلَ الرِّيَاحَ فَتُث۪يرُ سَحَابًا فَسُقْنَاهُ اِلٰى بَلَدٍ مَيِّتٍ فَاَحْيَيْنَا

بِهِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَاۜ كَذٰلِكَ النُّشُورُ ﴿٩﴾

9. Rüzgârları gönderip de bulutu harekete geçiren Allah'tır. Biz onu ölü bir bölgeye göndeririz de ölümünden sonra toprağa onunla hayat veririz. Ölülerin yeniden dirilmesi de böyle olacaktır.

"Rüzgârları gönderip de bulutu harekete geçiren" onu yağmur indirmek için yer ve gök arasında yayan *"Allah'tır."* "İrsâl" kelimesi Kur'an'da iki mânâda kullanılmıştır. Birincisi "göndermek" anlamındadır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şâhitd bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik"*** (Ahzab 33/45). İkincisi "musahhar kılmak" anlamındadır. Allah Teâlâ'nın *"Rüzgârları gönderip de bulutu harekete geçiren"* kavlinde olduğu gibi.

Müfredat'ta der ki; "irsal" kelimesi insanla ilgili sevimli veya sevimsiz şeylerde kullanılır. Bazen "irsâl", rüzgar ve yağmur göndermek gibi musahhar kılma mânâsındadır. Bazen elçiler göndermek gibi tercih ve irâde sâhibi olan zatları göndermeyi ifâde eder. Bazen de serbest bırakıp engeli kaldırmak anlamındadır. Nitekim âyette şöyle buyrulmuştur: ***"(Resûlüm!) Görmedin mi? Biz, kâfirlerin üzerine, kendilerini iyice** (isyankârlığa) **sevkeden şeytanları gönderdik"*** (Meryem 19/83).

Salıvermek anlamına gelen "الإرسال", "imsâk"ın zıddıdır. "رياح" hareketli hava mânâsında "ريح" kelimesinin çoğuludur. Aslı "رَوْح" kelimesidir. Bundan dolayı "أرْوَاح" diye çoğul yapılır. "رياح" kelimesine kıyas yapılarak "أرْيَاح" denilmesi doğru değildir. *Keşfü'l-esrâr* sâhibi der ki: "Kendi takdir ve tedbiri ile muhtelif yerlerden farklı rüzgârları zamanında ve ölçüsünde gönderir." Allah Teâlâ buradaki rüzgârlardan güney, kuzey ve sabâ rüzgârlarını murâd etmektedir. Zira bunlar rahmet rüzgârlarıdır. "Debûr" isimli batı rüzgârını murad etmemiştir. Çünkü o, azap rüzgârıdır. Güney rüzgarı, kuzey rüzgârına muhâliftir. Güney rüzgarı Süheyl yıldızının doğusundan (matlaından) Süreyya yıldızının doğusuna (matlaına) doğru eser. Şemal, yahut Şimal denilen kuzey rüzgarı ise güneşin doğuşu ile büyük yahut küçük Ayı'nın doğuşu arasından eser. Yahut güneşin doğuşundan kuzey kutbundaki Vega yıldızının düştüğü yere doğru gece eser. Sabâ rüzgarı ise gece ve gündüz eşitlendiği zaman doğu tarafından eser. Nefisler bu rüzgara meylettiği için sapmak, meyletmek mânâsında bu rüzgara "Saba" ismi verilmiştir. Bu rüzgara "kabûl" de denilir. Zira Sabâ rüzgarı Debûr denilen batı rüzgarına yahut Kâbe'nin kapısına tekâbul eder. Yahut nefis, bu rüzgarı kabul ettiği için buna "kabûl rüzgârı" da denilmiştir. Rüzgar, yağmur inmesi için yerle gök arasındaki bulutları savurup dağıtır.

Tâcü'l-masâdir'de der ki: "الإثارة" (İsâre), harekete geçirme, yeri coşturma ve rüzgârın bulut getirmesi gibi anlamlara gelir. "السّحاب" yâni bulut kelimesi, Allah Teâlâ'nın dilediği gibi su doldurduğu bir cisimdir. Denilir ki bulut, denizlerden ve yerden yükselip dağları saran bir buhardır. Dağlarda soğuk hava tabakasıyla temas edip yağmur olarak yere iner. "السّحب" kelimesinin asıl mânâsı eteği ve insanı yüzüstü çekmektir. Bulut da suyu çektiği için bu mânâ da ona da "السّحاب" denilmiştir.

Âyette "أرْسَلَ (gönderdi)" ve "سُقْنَا (sevk ettik)" filleri mâzî/geçmiş zaman olduğu halde "تُثِيرُ (harekete geçirir)" fiilinin muzârî/geniş zaman getirilmesi, kudretin ve hikmetin kemâline delâlet eden bu eşsiz sûreti/manzarayı zihinde hazır etmek üzere geçmiş durumu hikâye edip anlatmak içindir.

"Biz onu ölü bir bölgeye göndeririz de ölümünden," kurumasından *"sonra toprağa onunla"* yâni buluttan inen yağmurla *"hayat veririz."* Yeryüzünü bitkilerle yemyeşil hale getiririz.

"Sevk"; sürmek, yürütmek ve kovmak anlamlarına gelir. "Beled" ise mukim olanların bir arada toplanıp ikamet ettikleri ve bayındır hâle getirdikleri sınırları tespit edilmiş yerdir. Ölü beled-bölge, bitkisi olmayıp kıtlıktan toz-duman olan yerdir. **Râğıb** der ki: "Mevt (ölüm) bitkilerde mevcut gelişim kuvvetinin karşısında kullanılır. Yâni Allah Teâlâ o bulutu sevk edip onu suya muhtaç olan araziye icrâ edip akıtmaktadır. Yine burada "o bulutu biz sevk ettik" buyurmakla Allah Teâlâ'nın gâib sîgasından mütekellim sıgasına geçmesi, özellikle bu işin Allah Teâlâ hazretlerine mahsus olduğunu ifâde etmek içindir. Her şey Allah'tandır; vâsıtalar sâdece sebeplerden ibârettir.

“Beled” kelimesinin ölü bir bölge mânâsına gelen “بَلَدٍ مَيِّتٍ” şeklinde nekre olarak zikredilmesi, suyun bulunma ihtimalinden uzak olan bir takım kurak ve çorak bölgeleri kasdetmek içindir.

“Ölülerin yeniden dirilmesi de böyle olacaktır.” Yâni mahşer günü ölüleri diriltip kabirlerinden çıkartmak da aynen burada müşâhede ettiğiniz diriltme işi gibi olacaktır. Allah’ın bu diriltme işine muktedir olması ve bu durumun kolayca meydana gelmesinde, iki diriltme arasında ikincisine değil de birincisine alışık olmanızdan başka bir fark yoktur.

Bu âyet-i kerime kendilerinin müşâhede ettikleri misâle delalet ettiği için dirilişi inkâr etmeleri hususunda kâfirlerin aleyhine bir huccet ve delildir. **Ebû Rezzin el-Ukaylî**’den rivayet edildiğine göre o der ki: *Ben, “Ey Allah’ın Rasûlü! Allah ölüleri nasıl diriltiyor? dedim. Peygamberimiz (s.a.) bana “Hiç ağaçları, otları ve yeşillikleri sararmış, solmuş kurumuş bir vâdiye uğramadın mı? Daha sonra onların yeniden yeşerdiğini ve vâdinin yemyeşil olduğunu görmedin mi?” dedi. Ben “Evet” dedim. Peygamberimiz (s.a.) “İşte Allah ölüleri böyle diriltiyor.” Yahut, “İşte diriliş böyledir” buyurdu.*[60]

“Ölülerin yeniden dirilmesi de böyle olacaktır” âyetiyle yâni diriltme işinin keyfiyetiyle ilgili bazıları şöyle demiştir: Yâni nasıl ki yerin ihyâsı su ile ise işte ölülerin diriltilmesi de böyledir. Rivâyete göre Allah Teâlâ arşın altından erkek menîsi gibi bir su gönderir. Bakla ve sebze bittiği gibi cesedler yerden biterler. Sonra Allah Teala İsrafil (a.s.)’a emreder. İsrafil (a.s.) sûru alır ve ikinci defa ona üfler. Ruhlar yerlerle gök arasını doldurmuş olarak arılar gibi sûrun deliğinden çıkarlar. Allah Teâlâ “Her ruh cesedine dönsün!” buyurur. Ruhlar yerdeki cesedlerine girerler. Sonra genizlerden girip yılan ve akrep tarafından ısırılan kişinin bedenine zehrin yayılması gibi ruh cesede sirâyet eder, yayılır. Sonra yer yarılır. İnsanlar yalınayak ve çıplak olarak yerden dirilip çıkarlar.

Âyetin işârî anlamı şudur: Allah Teâlâ’nın sünnetidir ki O bir arâzîyi ihyâ etmek istediği zaman rüzgarları gönderir, bulutu harekete geçirir. Sonra o bulutu özel olarak ihyâ etmek istediği araziye yöneltir ve istediği gibi oraya yağmur yağdırır. İşte bunun gibi bir kulun kalbini de ihyâ etmek istediği zaman önce recâ rüzgarlarını gönderir. Bununla irâdenin gizli bağlarını koparır. Sonra orada ihtiyaç bulutunu ve hüzün rahatsızlığını inşâ eder, sonra cömertlik yağmurunu getirir ve kalpte bast çiçekleri ve ruh nurları biter. Artık bu kalbin sâhibi rahat ve huzûr bulur.

Ey Rabbim, toz gibi ortadan kalkmadan önce
Hidâyet bulutundan bir yağmur gönder.

Maksûd olan feyz-i ilahîye – ki fenâ-i tâm anında hâsıl olur- götüren özel hidayeti talep etmektir.

❀

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًاۜ اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُۜ وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّـَٔاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌۜ وَمَكْرُ اُو۬لٰٓئِكَ هُوَ يَبُورُ ﴿١٠﴾

10. Kim izzet ve şeref istiyor idiyse, bilsin ki, izzet ve şerefin hepsi Allah'ındır. O'na ancak güzel sözler yükselir *(ulaşır)*. Onları da Allah'a amel-i sâlih ulaştırır. Kötülüklerle tuzak kuranlara gelince, onlar için çetin bir azap vardır ve onların tuzağı bozulur.

"Kim izzet, şeref" ve güç *"istiyor idiyse, bilsin ki,"* dünya ve âhirette *"izzet ve şerefin hepsi"* yalnız *"Allah'ındır;"* başkasının değildir. Başkası bunlardan hiçbirisine mâlik olamaz. Kişi izzet ve şerefi tâat ve takvâ ile başkasından değil, yalnızca Allah'tan istesin.

Râğıb der ki: "İzzet (اَلْعِزَّ) insanın mağlup olup yenilgiye uğramasına engel olan bir haldir. Aziz ve kâhir olan, makhûr ve mağlûb olmayan demektir. İzzet bazen övülür. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Onlar: Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır, diyorlardı. Halbuki asıl üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamberinin ve müminlerindir. Fakat münâfıklar bunu bilmezler."*** (el-Münâfikûn 63/8). Bazen de yerilir ki bu da kâfirlerin izzetidir. Zira Allah'ın, Allah Rasûlü'nün ve müminlerin izzeti daimî, bâkî ve ebedîdir. Gerçek izzet budur. Kâfirlerin izzeti ise kibir, gurur ve büyüklük taslamaktır ki bu gerçekte izzet değil, zillettir.

Âyette geçen "*izzet isteyenler*"den murad, putlara tapmakla gururlanan müşrikler ve müşriklerle gururlanan münafıklardır. Burada izzetin yalnız Allah'a âid olduğunu ifâde etmek, izzetin yalnız Allah'tan istenmesi gerektiğini de ifâde eder. Bundan dolayı âyette talep konusunu ayrıca zikretmeye hâcet yoktur. "Kim ilim isterse bilsin ki ilim, âlimler nezdindedir" sözü de böyledir. Yâni "ilmi âlimlerden talep etsin" demektir. Çünkü bir şey ancak o şeyin sahibi ve mâlikinden talep edilir. Yâni delil, medlûl makamına ikâme edilmiştir.

Burada "*bütün şeref Allah'ındır*" buyrulurken bir başka âyette ise "***Halbuki asıl üstünlük** (izzet)**, ancak Allah'ın, Peygamberinin ve müminlerindir"*** (Münâfikun 63/8) buyrulmuştur. Mânâ bakımından çelişkili gibi görünen bu durum şu şekilde îzah edilmiştir: Tabi ki rablık ve ilahlık şerefi nitelik olarak yalnız Allah'ındır. Rasûlün şerefi ve müminlerin şerefi ise fiilen minnet, lütuf ve ihsan bakımından yine Allah'ındır. Bu durumda bütün şeref yine Allah'ındır. **Kâşifî** der ki: "O'nun izzeti ile peygamber ve müminler şereflenmiştir. İzzet, O'na uymakla, alçaklık ise O'na muhâlefet etmekledir. O yüce Allah'ın kapısından yüz çeviren kimse, hangi kapıya gitse itibar bulamaz."

Hadis-i şerifte şöyle vârid olmuştur: *“Rabbiniz her gün Aziz benim; kim dünya ve âhirette izzet ve şeref isterse Aziz olana itâat etsin”*[61] buyurur. Allah Teâlâ sonra izzet ve şerefin ne ile talep ve tahsil edileceğini beyan etmiş ve şöyle buyurmuştur:

“O’na ancak güzel sözler yükselir (ulaşır).”

“الصُّعُودُ”, yükseğe çıkmak, yükselmek demektir. Sonra mecâz olarak Allah’tan kula ulaşana, inmek anlamında “اَلنُّزُولُ” tâbir edildiği gibi kuldan Allah’a ulaşana da “الصُّعُودُ” denilmiştir. “الكَلِم” kelimesi cins isimdir. Bazılarının dediği gibi “كَلِمَة”nin çoğulu değildir. Bundan dolayı da müzekker olan “الطَّيِّبُ” kelimesiyle nitelenmiştir. Cumhurun görüşü de budur. Ancak “tayyib”in aslı havas ve duyu organlarının lezzet duyduğu şeydir. Burada “*güzel sözlerden*” murad, îman ve tevhîd kelimesidir. Zira bunlar güzellerin en güzelidir. Burada “إِلَيْهِ يَصْعَدُ” ifâdesinde câr ile mecrûrun takdim edilmesi güzel söze tam değer verildiğinden dolayıdır. Yâni kendisiyle izzet talep edilen güzel sözler, işleri yalnız insanların amellerini yazmak olan meleklere değil, sadece Allah’a ulaşır. Allah böyle güzel söz sâhibini azîz eder ve ona matlûbunu bizzat kendisi verir. Bâzıları der ki buradaki güzel sözler ifâdesi duâya, istiğfâra, Kur’an okumaya ve :

سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ وَلَآ اِلٰهَ اِلَّا اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ

“Allah’ı noksan sıfatlardan tenzih ederiz. Bütün hamdler Allah’a mahsustur. Allah’tan başka ilah yoktur. Allah en büyüktür”[62] gibi zikirlere ve benzeri güzel sözlere şâmildir.

Denilir ki güzel sözler Allah’a değil, onun semâsındaki kabul mahalline, makbul amellerin yazıldığı makama yükselir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***“Hayır! Andolsun iyilerin kitabı İlliyyûn’dadır”*** (el-Mutaffifîn 83/18). Allah Teâlâ’nın İbrahim (a.s.)’dan hikâye ederek *“(Oradan kurtulan İbrahim:)* ***Ben Rabbime gidiyorum. O bana doğru yolu gösterecek”*** (es-Saffât 37/99), buyruğunun mânâsı “Rabbimin bana gitmemi emrettiği Şam’a gidiyorum” demektir.

Zâhir olan mânâ şudur: Yazıcı melekler kişinin amel defterini Allah Teâlâ’nın emrettiği yere yükseltirler. Yahut “güzel sözler kendileri o makama yükselir” veya Allah Teâlâ bizzat kendisi güzel sözleri o makama yükseltir. Bazı büyükler der ki bâzı ameller sidre-i müntehâda kalır. Bazıları cennete, bazıları arşa ulaşır; bazıları arşı geçip âlem-i misâle ulaşır. Bazen âlem-i misâli geçip Levh’a ulaşır. Sonra Kalemle ilgili makama, sonra Amâ makamına ulaşır. Bu durum amel sâhiplerinin sadâkat, ihlâs, tasavvur, müşâhede ve ayân mertebelerinin farklılığına göre değişiklik arz eder.

Buna göre bazı ameller göğü ve bütün cisimler âlemini geçer ve artık onun kabul yeri bütün bu anlatılanların üstünde olur. Buna göre amellerin yükselip ulaşacağı son noktalar, amâ mertebesine ulaşıncaya kadar çok sayıda ve farklı mertebelerdir.

Allah Teâlâ’dan amellerin kabûlünü, gönlümüzün doğru ve sağlıklı olarak Allah’a yönelmesini ve mânevî hâlimizin kuvvetlenmesini dileriz.

“Onları da Allah’a amel-i sâlih ulaştırır.”

Müfredat’ta der ki: “Yükseltme “الرَّفْع” kelimesi bazen bulunduğu yerden yükseltilen cisimler, bazen yüksek binâlar, bazen yüksek sesle yapılan zikir için söylenir. Bazen de yüksek mesken ve menzil için söylenir.” Burada “يَرْفَعُ” fiilinde gizli bulunan “هو” zamirinin mercii konusunda bir kaç görüş vardır: Birincisi bu zamir, “الكَلِم” kelimesine râcîdir. Zira amel ancak tevhid ve îmanla kabul edilir. “الْعَمَلَ الصَّالِحَ” diye mansûb okuyuş şekli de bu mânâyı teyîd eder. Yâni tevhid bizzat kendisi yükselir ve kabûle sebep olarak sâlih ameli de yükseltir. Şirkten dolayı kâfirlerin amellerinin reddedildiği ve boşa çıktığı gözardı edilmemelidir.

İkincisi; bu zamir “اَلْعَمَل” kelimesine râcidir. Zira sâlih amel îmanı kuvvetlendirip hakikat mertebesine yükseltmektedir. Yine yüksek derecelere de hep sâlih amel ile ulaşılır. *İrşâd*’da böyledir. **Şeyh** der ki; tevhid ancak taat sebebiyle kabul edilir. Zira isyanla beraber tevhid pek fayda vermez. Yâni azaba engel olmaz. Yine de *İrşâd*’daki yorum daha evlâ ve daha makbuldur. Zira ameller merdiven ve asansör gibidir. Amelsiz söz; yağsız tirit ekmeği, yağmursuz bulut ve kirişsiz yay gibidir. **Kâşifî** bu âyet hakkında der ki: “O’na güzel amel yükselir ve kabûl makamına ulaşır. Sâlih amelsiz söz faydasızdır. Güzel sözler duâdır, sâlih amel miskinlerin sadakasıdır. Çoğunlukla duâların icâbeti sadakalarladır. Veya kelimeler, imamların duâsıdır ve amel cemaatlerin teminidir. Veya kelimeler gazilerin tekbirleridir ve amel kılıç vurmaktır. Veya kelimeler istiğfardır ve amel pişmanlık. Yâni her halükârda kelimeleri yükselten ameldir.”

Üçüncüsü; bu zamir, Allah’a, ism-i celile râcîdir. Yâni “sâlih ameli Allah kabul eder” demektir. **İbn Atıyye**, “bu görüş en üstün görüştür”, der. Buna göre şerefin sâlih amele tahsis edilmesi, sâlih amelde külfet, zahmet ve meşakkat olduğu içindir. *Hallü’r-rumûz*’da der ki: “Ulema derler ki: « لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ » kelimesi bizzat Allah’a yükselir. Diğer zikir ve amelleri ise melekler Allah’a yükseltirler.”

Âyetin mânâsı şudur: Koruyucu ve yazıcı meleklerin elleriyle sâlih ameli Hak Teâlâ hazretlerine yükseltir ve kabul eder” demektir. Yine rivayete göre yetimin duâsı ve aynı şekilde mazlumun duâsı melek vâsıtası olmaksızın bizzat Allah’a yükselir. Burada şöyle bir mânâ da vardır: Allah Teâlâ’nın sâlih ameli yükseltmesi demek, onu yüksek ve değerli bir elbise gibi kadir-kıymet sâhibi kılması, yâni onun kadrini ve derecesini yüceltmesi, demektir. Burada kastedilen, ihlâslı ve muvahhid bir kimsenin amelidir ki hiçbir şey onun değerinde değildir. Riyâ karışmış olan amel, her şeyden daha aşağı ve daha değersizdir.

Toprağında samimilik kökü olmazsa,
Bu kapıda senden daha yoksun kişi bulunmaz.
Kalp olan altının kıymeti yoktur.
Hâlis olan altın değerlidir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: *"Kim izzet ve şeref istiyor idiyse, bilsin ki, izzet ve şerefin hepsi Allah'ındır"* âyetinin bir işârî anlamı da şudur: İnsan elbette ki zelil, âciz ve her şeye muhtaç olarak yaratılmıştır. İnsanın her şeye muhtaç olması gibi başka hiçbir şey diğer bir şeye muhtaç değildir. İnsan dışında her şeye muhtaç olan başka bir varlık yoktur. Zillet hâcetle beraberdir. Hâcet ve ihtiyacı çok olanın zilleti de çok olur. İşte hiç kimseye ve hiçbir şeye muhtaç olmadığı için "*bütün izzet ve şerefin hepsi Allah'ındır*." Her şey O'na muhtaç olduğu için O'na itâat halindedir. İnsanın ihtiyacı ne kadar tam ve kâmil olursa zillet ve âcizliği de o kadar tam ve kâmil olur. Yâni Allah'tan başkasından izzet ve şeref talep edilmez. Zira o da aynı şekilde Allah'a muhtaç bir zelildir. O nedenle kul, eşyadan izzet ve şeref talep etmekten ne kadar kaçınırsa, zilleti o kadar azalır; Allah'tan başkasına ihtiyacı olmadığını idrak eden kulun izzet ve şerefi artar. Allah'tan başkasına muhtaç olma hali, "لَا إِلَهَ" nefyi ve "illallah (إِلاَّ الله)" ıspatı ile ortadan kalkar. İşte bu nefiy ile kulun hem dünya hem de âhiretle olan ilgi bağları kesilir. Ispat ile tamamen Hak Teâlâ hazretlerine yönelir. Kulun başka dünyevi ilgi ve bağı kalmayınca da kelimenin hakikati Hak Teâlâ'nın zâtına döner, ona yükselir. Nitekim ateş de taş ve demirin çarpışması ile Esîr Feleğinden elde edilir ve sonra onunla ağaç tutuşturulur. İşte ateş, ağacı yer, yakar ve onun odunluğunu yok eder. Ortada ateşlik kalır. Ağaç tamamen yok olup gider. Nihayet odunun varlığından ortada bir şey kalmayınca ateş Esîr'e döner. İşte Allah Teâlâ'nın "*O'na ancak güzel sözler yükselir (ulaşır). Onları da Allah'a amel-i sâlih ulaştırır."* kavlinin sırrı budur.

Burada "sâlih amel"den kastedilen şeriatın erkanıdır. Bunların ilki ise "Lâ ilâhe illallah" demirinin katı kalp taşı ile çarpışmasından meydana gelen hazret Esîr'inden Allah'ın nurunun, ateşinin tam olarak ortaya çıkarılmasıdır. Artık ateş insâni varlık ağacına düşünce kul İslam'ın kendisi üzerine bina edildiği beş erkandan bir rukün ile amel etmiş oldu. Kalan dört rukün ise bu ağacın kökünü dünya unsurlarından koparıp bu ilgi bağını tamamen kesmesi demek olan sâlih ameldir. Ağaç bu sayede ateşi kabule müsâit ve hazır hale gelecek, tutuşup alev alev yanacaktır. Böylece ağaç tamamen yanacak ve Esîr mertebesine geçecektir. İşte ağaç bu ateşle yanıp tutuşunca Musa (a.s.) ***"Tûr tarafından bir ateş gördü. Oraya gelince, o mübarek yerdeki vâdinin sağ kıyısından,*** *(ateşin diliyle oradaki)* ***ağaç tarafından kendisine şöyle seslenildi: Ey Musa! Bil ki ben, bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'ım"*** (el-Kasas 28/29-30). Bu sözü düşün; inşallah anlarsın!

"Kötülüklerle tuzak kuranlara gelince, onlar için" kurdukları bu tuzaklar sebebiyle, dünya ve âhirette menzili idrak edilemeyen ve onların tuzaklarının hiç sayılacağı *"çetin bir azap vardır ve"* Allah'ın yahut tuzak kurdukları kişinin tedbiri değil, *"onların"* yâni Peygambere tuzak kurmayı murad eden müfsidlerin *"tuzağı bozulur."*

"الْمَكْرُ", bir hile ile başkasını maksadından çevirmektir. *Kâmûs*'ta der ki: "الْمَكْرُ" hile ve hud'a yapmaktır. Bu âyet, güzel sözlerin ve sâlih amelin halini beyandan sonra kötü (*habis*) söz ve amelin ve bunların sahiplerinin hâlini beyan eder. Yâni "bunlar

kötülüklerle tuzak kurarlar", demektir. Bu tuzaklar, Kureyş kabilesinin –"Dâru'n-nedve" denilen Mekke hükümet konağında parlamento tarafından- Peygamberimiz (s.a.)'e kurduğu tuzaktır. Bağlayıp prangaya vurularak esir ve tutsak etmek yahut öldürmek yahut ülkeden çıkarıp sürgün etmek seçeneklerinden biri üzerinde görüş beyan ederler. Nitekim Allah Teâlâ onlardan hikaye ederek şöyle buyuruyor: ***"Hatırla ki, kâfirler seni tutup bağlamaları veya öldürmeleri yahut seni** (yurdundan) **çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı. Onlar** (sana) **tuzak kurarlarken Allah da** (onlara) **tuzak kuruyordu. Çünkü Allah tuzak kuranların en iyisidir"*** (el-Enfâl 8/30).

Burada "هُمْ" zamiri yerine "أُولَئِكَ" şeklinde ism-i işâret kullanılması, şer ve fesad konusunda bu hâinlerin diğer müfsidlerden çok daha ileride ve bu konuda meşhur olduklarını bildirmek içindir. "الْبَوَارُ", bozukluğun son derece ileri olmasını ifâde eder. Bu kesat ve kötülüğün çok olması fesat ve bozukluğa götürdüğü için "كَسَدَ حَتَّى فَسَدَ" yâni "o kadar kesat ve kötü oldu ki nihayet fesada uğradı, bozuldu" denilir. Bu nedenle onların helak ve fesadından "الْبَوَارُ" diye söz edilmiştir. Onların hile ve tuzaklarının helak ve fesadından sonra Allah Teâlâ, onları helak ve fesada uğratmıştır. Zira Allah onları Mekke'den çıkarmış, öldürmüş ve Bedir kuyusuna doldurmuştur. Allah Teâlâ, Peygamber (s.a.)'e yalnız birini uygulayabildikleri bu tuzak ve hilelerin üçünü de onlarda cem etmiştir.

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"De ki: Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar. Bu durumda kimin doğru bir yol tuttuğunu Rabbiniz en iyi bilendir"*** (el-İsrâ 17/84). Başkalarına hile ve tuzak kuranlar, eşkiya bir topluluktur. Bunların işlerinin sonu helak olmaktır. Güzel sözler ve sâlih amellerin sahipleri ise iyi, mesud ve mutlu topluluklardır. Bunların işlerinin sonu ise kurtuluştur.

Mücâhid ve **Şehr b. Hûşeb** der ki; âyette kastedilen riyâ ve gösteriş ehlidir. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "Allah Teâlâ, bu kavli ile hile ve tuzakla hasenât ve iyilikler izhar edip halkın kendilerini sâlih ve sâdık kullardan zannetmeleri için bozuk ve kötü inançlarını gizleyenlere işâret etmektedir. İşte bunlar için şiddetli bir azap vardır. Bunların azaplarının şiddeti, azaplarının katlanması şeklindedir. Zira bunlar gizledikleri kötülüklerden dolayı bir azaba uğrarlar. Ayrıca bu kötülükleri iyilik olarak izhar edip işin aslını gizleyerek hile yaptıkları için de azapları katlanır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: *"Kötülüklerle tuzak kuranlara gelince, onlar için çetin bir azap vardır ve onların tuzağı bozulur."* Yâni onların tuzakları kendilerini helak eder, demektir."

Kerâmetler ve iyilikler doğru muâmelelerde ortaya çıkar. **Bayezid-i Bistâmî** (k.s.) der ki: "Bir gece ev aydınlandı. Dedim ki: "Eğer şeytansa ben ondan daha yüceyim, üstün himmet sahibiyim. Zira o bana tamah eder. Eğer Senin katından ise, bırak kulluk sarayından kerâmet sarayına geçeyim." Hak yolunda ihlasla hizmet etmek, nurların ve sırların inkişaf ve zuhûruna vesîledir. Denilir ki îman, temenni ile değildir. Yâni îmanda tasdik ile birlikte amel de olmalıdır. Bu tasdikin hakikati ise muâmelenin doğruluğuna

bağlıdır. Bu konuda yalnız temenni ile yetinen bir kimse, geminin karada yürümesini istiyor, demektir ki bu da muhaldir.

Bütün âlemin ilmi olsa sende,
Amel olmadıkça iddiâcı ve yalancıdan başkası değilsin!

Allah Teâlâ bizleri şeriatın ahkamını terk etmekten korusun ve bizleri her söz ve işte sınır ve edebe riâyet etmekle şereflendirsin. Zira her murad ve meramı müyesser ve muvaffak kılan O'dur.

---

[60]. İbn Kesir, III, 548.
[61]. Hemedânî, el-Firdevs bi-me'sûri'l-hitâb, V, 253 (8105); Fâsî, el-Bahru'l-medîd, VI, 165.
[62]. Bk. et-Terğîb, III, 98

HİÇBİR ŞEY O’NUN BİLGİSİ DIŞINDA KALMAZ

وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ اَزْوَاجًاۜ وَمَا تَحْمِلُ
مِنْ اُنْثٰى وَلَا تَضَعُ اِلَّا بِعِلْمِهٖۜ وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ
عُمُرِهٖٓ اِلَّا فٖي كِتَابٍۜ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسٖيرٌ ﴿١١﴾ وَمَا يَسْتَوِي
الْبَحْرَانِۗ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَٓائِغٌ شَرَابُهُ وَهٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌۜ وَمِنْ كُلٍّ
تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَاۚ وَتَرَى الْفُلْكَ
فٖيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ يُولِجُ الَّيْلَ فِي
النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِۙ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَۘ كُلٌّ يَجْرٖي
لِاَجَلٍ مُسَمًّىۜ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُۜ وَالَّذٖينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهٖ
مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمٖيرٍۜ ﴿١٣﴾ اِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَٓاءَكُمْۚ
وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْۜ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْۜ وَلَا
يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبٖيرٍۚ ﴿١٤﴾

11. Allah sizi *(önce)* topraktan, sonra meniden yarattı. Sonra sizi çiftler *(erkek-dişi)* kıldı. O’nun bilgisi olmadan hiç bir dişi ne gebe kalır ne de doğurur. Bir canlıya ömür verilmesi de, onun ömründen azaltılması da mutlaka bir kitaptadır. Şüphesiz bunlar, Allah’a kolaydır.

12. İki deniz birbirine eşit olmaz. Bu tatlıdır, susuzluğu keser, içilmesi kolaydır. Şu da tuzludur, acıdır *(boğazı yakar)*. Hepsinden de taze et *(balık)* yersiniz ve giyeceğiniz süs eşyası çıkarırsınız. Allah’ın lütfundan *(nasibinizi)* arayıp da şükretmeniz için gemilerin, denizi yarıp gittiğini görürsün.

13. Allah, geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü de gecenin içine sokar; güneş ve ayı emri altına almıştır. Her biri belirtilmiş bir süreye kadar akıp gider. İşte *(bütün bunları yapan)* Rabbiniz Allah’tır. Mülk O’nundur. O’nu bırakıp da kendilerine taptıklarınız ise, bir çekirdek kabuğuna bile sahip değillerdir.

14. Eğer onları *(putları)* çağırırsanız, sizin çağırmanızı işitmezler. Faraza işitseler bile, size cevap veremezler. Kıyâmet günü de sizin ortak koşmanızı reddederler. *(Bu gerçeği)* sana, her şeyden haberi olan *(Allah)* gibi hiç kimse haber veremez.

“Allah sizi” toprak gibi mütevazi olmanız için icmâlî olarak önce Âdem’in yaradılışı zımnında *“topraktan, ...yarattı.”*

Bu âyet, dirilişin (haşir ve neşrin) doğruluğuna başka bir delildir. Yâni toprak gibi mütevâzı ve alçak gönüllü olmanız için Allah Teâlâ sizi Âdem (a.s.)’ın yaratılışı zımnında icmâlî bir yaratmayla başlangıçta topraktan yarattı. Hadiste şöyle vârid olmuştur: *“Elbette Allah Teâlâ yeri size mûtî ve âmâde yaptı. Siz yerin omuzlarında yürürsünüz. Mütevâzı ve alçak gönüllü olmaları için de Âdemoğullarını topraktan yarattı. Ancak onlar övünüp, böbürlenip kibirlendiler. Kalbinde zerre kadar kibir olan kişi asla cennete giremez.”*[63]

Bazıları der ki topraktan bir kabire konulur ve oraya gömülürsünüz. *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de der ki: Allah Teâlâ burada şuna işâret etmektedir: Siz insanlar, yaratıklar içerisinde yüce hazrete (Allah’a) en uzak olanlarsınız. Çünkü toprak yaratıkların en aşağısı ve en kesif olanıdır. Su topraktan üstündür; çünkü su daha latiftir. Hava da daha latif olduğu için sudan üstündür. Esîr ise havadan daha latif ve ondan üstündür. Sema da daha latif olduğu için Esîr’den üstündür. Ancak göğün letâfeti göğün altında bulunan unsurların (su, hava, toprak, ateş) letâfetine benzemez. Zira unsurların letâfeti ecsamın (cisimlerin) letâfetindendir. Göklerin letâfeti ise ecrâmın letâfetindendir.

Cisimlerin letâfeti ile göklerin letâfeti arasındaki fark şudur: Cisimlerin letâfeti yarılıp yeniden kaynamayı, kapanmayı, iyileşmeyi ve düzelmeyi kabul eder. Göklerin letâfeti ise böyle yarılıp kaynamayı kabul etmez. Her göğün üstünde ta Kürsî’ye varıncaya kadar birbirinden latif başka gökler vardır. Kürsî bütün göklerden daha latiftir. Kürsî’nin üstünde arş vardır ve ondan daha latiftir. Arş’ın üstünde ondan daha latif olan ruhlar âlemi vardır. Ancak ruhların letâfeti Arş’ın ve göklerin letâfetine benzemez. Zira bu arşın ve göklerin letâfeti ecrâmın letâfetindendir.

Ecrâm ile ruhların letâfeti arasındaki fark şudur: Ecrâmın letâfeti altı ciheti kabul eder. Ruhların letâfeti ise altı ciheti kabul etmez. Ruhların üstünde ise kullarına kâhir olan Allah vardır. Allah ruhlardan daha latiftir. Fakat Allah’ın letâfeti ruhların letâfetine benzemez. Zira ruhların letâfeti nûrânî ve yüce olup ilmin mâlûmu ihâta ettiği gibi çevresini ihâta edip kuşatır. Allah her şeyin üstündedir. O bütün bu niteliklerden münezzehtir. O’nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işiten, gören ve bilendir. ***“O’nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir”*** (eş-Şûrâ 42/11).

“Sonra” sırt ile göğüs kafesi arasından çıkan *“menîden yarattı.”*

Nutfe az yahut çok, sırt ile göğüs kemikleri arasından çıkan saf sudur. Yâni her kemâlât ve olgunluğu kabul etmeniz için sizi dört unsurun mebdei ve hayatın sırrı olan su gibi tafsili ve detaylı yaratışla nutfeden yarattı, demektir.

Bazıları der ki sizi yâni Âdem (a.s.)’ı topraktan yarattı. Âdem (a.s.) halkın (yaratılışın) aslıdır. Sonra nesil ve doğum yoluyla onun zürriyyetini nutfeden yarattı. *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de der ki: “Allah Teâlâ sizi yaratıkların en bayağısı olan nutfeden

yarattı. Çünkü toprak, mürekkebiyet mertebesine (*dereke*) inmiştir. Sonra sırasıyla nebâtiyet, hayvâniyet ve insâniyet mertebelerine ve nihayet nutfe derekesine inmiştir. Sonuçta nutfe, yaratıklar arasında aşağıların en aşağısı olan derekededir. Nasıl ki ağacın en tepesi ağaçta en son yaratılan şey ise –ki bu, ağaç olmaya en elverişli olan tohumdur-buna göre tohum ağacın eczâsının sınıflarından en son yaratılan sınıftır. İşte aynen bunun gibi nutfe de yaratıklar içinde Allah Teâlâ'nın en son yarattığı şeydir."

"Sonra sizi" kırmızı, beyaz, siyah, erkek-dişi *"çiftler kıldı."*

Katâde der ki: "Allah Teâlâ sizin bazılarınızı diğer bazılarınız için eş kıldı." *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de der ki: "Allah Teâlâ burada şuna da işâret etmektedir: Ruh ve beden izdivaç edip çiftleşmişlerdir. Ruh, yakınlık mertebelerinin en yücelerindendir. Kalıp ve beden ise uzaklık derekelerinin en aşağılarındandır. İşte Allah Teâlâ (sonsuz kudret ve hikmetiyle) yakınların en yakını olan ruh ile uzakların en uzağı olan beden arasını cem etmiştir. Kalp ve beden için zâhirde beş duyu organı tertip etmiş, bâtın ve içte ise beşerî kuvvetleri tertip etmiştir. Gizli ve âşikârı bilen Allah'ın rubûbiyet hazretinden halîfe olarak insan, ruh ve beden ile gayb ve müşâhede âlemlerinin hepsini müdrik olması için rûha müdrikât-ı rûhâniyye tertip etmiştir.

İnsan şah, kâinât askerdir;
Küll'ün mazharı Allah'ın halîfesidir.

"O'nun bilgisi olmadan hiç bir dişi ne gebe kalır ne de doğurur." Yâni hâmilenin hâmileliğinde, doğuranın doğurmasında meydana gelen her şeyi Allah bilir. Allah, hâmilelik ve doğum yerini, günlerini, saatlerini, bu hâmilelik ve doğumun eksik yahut tam olup olmayacağını, erkeklik, dişilik vb. tüm halleri bilir.

"Bir canlıya ömür verilmesi de, onun ömründen azaltılması da mutlaka" levh-i mahfuz, Allah'ın ilm-i ezelîsi yahut her insanın amel defteri olan *"bir kitaptadır."*

Ömür, bedenin hayat ile mamur olduğu müddetin ismidir. "Hiç kimsenin ömrü kısaltılmaz" demek, uzatıldıktan sonra kısaltılmaz demek değil; başlangıçta noksan yapılmaz, demektir. Bir başka uzun ömürlünün ömründen azaltılmaz; birinci, uzun ömürlüye yetişmez.

"Şüphesiz bunlar," bu yaratma hâdisesi ve diğerleri, akıl ve idrakleri hayret ve şaşkınlığa sevk etmekle beraber sebeplerden müstağnî olduğu için *"Allah'a kolaydır."* İşte diriliş de böyledir.

Bahru'l-ulûm'da der ki: "Şüphesiz "bunlar" anlamına gelen "إِنَّ ذَلِكَ" ifâdesi, bu artırma ve eksiltme işinin Allah'a pek kolay olduğuna işâret eder. Hiçbir şey O'na engel olamaz. Bu konuda hiçbir kimseye muhtaç da değildir." Bilinmelidir ki âyette konu edilen artırma ve eksiltme işi, iki ayrı ömre ve iki ayrı kişiye göredir. Bu husus yukarıda izah edilmiştir. Yoksa kelâm âlimlerinin çoğuna göre -ki cumhur da bu görüştedir- ömür, yâni bir kişinin ömrü artmaz ve eksilmez. Ayrıca ömrün artıp eksilmesinin levh-i mahfuzda ispat ve tespit edilen muhtelif sebeplere bağlı olarak bir kişinin ömründe

olduğu söylenmiştir. Mesela levh-i mahfuzda şöyle yazılmıştır: Falanca kişi hac yaparsa ömrü altmış sene; yapmazsa kırk sene olacaktır. Bu kimse hac yapınca ömrü altmışa ulaşmış olur ve ömrü artırılmıştır. Hac yapmazsa kırkı geçemez. Bu sefer onun için gaye olan altmış yıllık ömür kısaltılmış olur. Yine aynı şekilde levh-i mahfuzda yazılır ki falanca kişi sadaka verir, yahut sıla-i rahim yaparsa ömrü seksen sene; değilse elli sene olacaktır. İşte Peygamberimiz (s.a.) *"Sadaka ve sıla-i rahim belde ve ülkeleri mâmûr eder ve ömürleri artırır"*[64] sözüyle buna işâret etmiştir. Başka bir hadis-i şerifte şöyle vârid olmuştur: *"Kişinin ömründen üç gün kalır. Bu arada sıla-i rahim yapar. Allah bu sâyede bu kişinin ömrünü 30 yıl erteler ve uzatır. Yine kişinin 30 yıl ömrü vardır. Sıla-i rahimi kestiği için Allah onu üç güne indirir.*"[65] Yine hadisi şerifte: *"Ana babaya iyilik etmek ömrü uzatır. Yalan söylemek rızkı noksanlaştırır. Duâ kazâyı reddeder"*[66] buyrulmuştur.

Bazı büyükler der ki: İslâm âlimlerinden hiç biri, kazâ ve kader hükmünün her şeye şâmil olduğu yâni bütün mevcûdâtı ve onlara dâir halleri, fiilleri ve nitelikleri ve daha başka durumları içine aldığı konusunda ihtilaf etmemişlerdir. Peki bu durumda taksim edilen rızıklar ve tespit edilen ecellerle ilgili olarak Peygamberimiz (s.a.)'in duâyı yasaklamasıyla cehennem ve kabir azabından kurtuluşu talep etmek gibi konularda duâyı teşvik etmesi arasındaki fark nedir?

Bilinmelidir ki mukadderât iki türlüdür. Bunun bir kısmı külliyat, bir kısmı da cüz'iyyât-ı tafsîliyye ile ilgilidir. İnsana mahsus olan külliyâta gelince bunlar ömür, rızık, ecel, saâdet ve bedbahtlıktan ibaret olan dört şeyle sınırlıdır ki bunu Peygamberimiz (s.a.) haber vermiştir. Bunlar değişiklik kabûl etmezler. Bu konuda duâ etmenin faydası ve sonuca etkisi yoktur. Ancak sıla-ı rahim gibi farazî bir durum olabilir. Yâni kişinin rızkının bollaştırılıp ecelinin ertelenmesi mümkün olsa bu, sıla-ı rahim ve sadaka ile olur, demektir. Zira bu iki amelin insan üzerine diğer amellere göre çok büyük etkisi ve onlar üzerine bir üstünlüğü vardır. Şayet bu hikmetle alâkalı olursa muhali farz etmek câizdir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"De ki: Eğer Rahmân'ın bir çocuğu olsaydı, elbette ben (ona) kulluk edenlerin ilki olurdum!"*** (ez-Zuhruf 43/81).

Cüz'iyyâta ve bunun tafsîlî levâzımına gelince bunların bir kısmının ortaya çıkıp insan için meydana gelmesi bazı sebep ve şartlara bağlı olur. Bazen duâ, kesb, sa'y ve amel bu sebep ve şartlar cümlesinden olabilir. Yâni bu şart ve sebepler olmadan cüz'iyyâtın bazılarının meydana gelmesi mukadder olmaz.

İbn Kemâl der ki; iyi düşünülürse şu durum anlaşılır: Kendisi için uzun ömür takdir edilen kişi, takdir edilen bu sınıra ulaşabileceği gibi ulaşmayabilir de. Birinci durumda ömrü artar; ikinci durumda eksilir. Bununla beraber yine de takdir ve kaderde bir değişiklik olmaz. Zira herkes için sayılı nefesler takdir edilmiştir. Yoksa sayılı günler ve sayılı yıllar takdir edilmemiştir. Nitekim bu takdir edilen nefeslerin gün sayısı, kişinin sağlık, huzur, hastalık, yorgunluk ve stres gibi durumlarına göre artıp eksilebilir.

İşte bu ilginç ve entresan sırrı anla ki bazı tarîkat ehli tâifelerin "habs-i nefes" yâni

nefesini tutarak zikretme yolunu tercih etmelerinin hikmeti de senin için inkişaf etmiş ve yine sadaka ve akraba ziyaretinin ömrün artmasına nasıl sebep olduğu da ortaya çıkmış olur.

Denilir ki ömrün eksilmesinden maksad, ömrün yaşanıp geçen ve kalan kısımlarıdır. Zira kişinin defterine ömrü şu kadar senedir, diye yazılır. Sonra altına bir gün gitti, iki gün gitti, diye düşülür. Böylece ömrünün sonuna kadar işlem devam edip gider. **İbn Abbas** (r.a.) der ki: “Allah Teâlâ her nesneye varıp son bulacağı bir ömür tayin etmiştir. O nesne üzerinden gece gündüz geçtikçe zorunlu olarak ömrü azalır. Ömrün azalmasının Allah Teâlâ’nın rızâ ve hoşnutluğundan başka yerlere sarf edilmesi olduğu da söylenmiştir.

Hâfız der ki:

Dost için hayatımızı ve malımızı fedâ etmedik, yazık.
Aşk işinde elimizden bundan başkası gelmiyor.

Yine **Hâfız** der ki:

Dostla geçen zamanlar hoştur.
Geriye kalan vakitler boş ve hatırlanmaya değmez.

Molla Câmi der ki:

Kıymetli ömrün her demi eşsiz bir hazînedir.
Böyle bir hazîne her an boşa gidiyor, âh, âh.

Şeyh Sâdi der ki:

Her an ömürden bir nefes eksiliyor.
Baktığın zaman fazla bir şey kalmıyor.
Ömür kara benzer, temmuz güneşinde
Eridi az kaldı, koşma peşinde.

Allah bizi de sizi de gaflet uykusundan uyandırsın!

وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ ۖ هَٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهَٰذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ ۖ
وَمِنْ كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا ۖ وَتَرَى
الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾

12. İki deniz birbirine eşit olmaz. Bu tatlıdır, susuzluğu keser, içilmesi kolaydır. Şu da tuzludur, acıdır *(boğazı yakar)*. Hepsinden de taze et *(balık)* yersiniz ve giyeceğiniz süs eşyası çıkarırsınız. Allah'ın lütfundan *(nasibinizi)* arayıp da şükretmeniz için gemilerin, denizi yarıp gittiğini görürsün.

"İki deniz birbirine eşit olmaz. Bu tatlıdır, susuzluğu keser, içilmesi kolaydır. Şu da tuzludur, acıdır (boğazı yakar)."

Aslında çok su toplayan her geniş mekana "بَحْرٌ" (bahr) denilir. Çok geniş ve derin ilim sahibine de "bahr" denilir. *Kâmus*'ta der ki: Tatlı olsun tuzlu olsun çok su "bahr" olarak isimlendirilir. Bazıları der ki: Aslında tatlı suya değil, tuzlu suya "bahir" denilir. Allah Teâlâ'nın *"İki deniz birbirine eşit olmaz"* kavlinde ise tatlı ve tuzlu su beraber olduğu için "bahir" denilmiştir. Nitekim şems (güneş) ve kamere (ay) de "kamerân" denilir.

İhvânü's-safâ'da "bihâr"ın tanımı şu şekilde yapılmıştır: Üzerinde suların toplanıp biriktiği ve uzun zaman kaldığı yerlerdir. Tatlı olduğu için suyun boğazdan geçişi kolay ve süratlidir. Zira tatlı su tabîata mülâyim ve münasip olduğu için kuvve-i câzibe onu kolayca çekip cezbeder.

"Şarab", içilen şey demektir. Burada kasdedilen ise "su"dur. *Müfredat*'ta der ki "مِلْحٌ" bilinen şekilde tadı değişip donan sudur. Yine donmadan tadı değişse de "milh" denilir. Araplar bazen tuzlu anlamına "مَالِحٌ" derler. Sonra bu "milh" sözünden mecâzen "المَلَاحَة" yâni güzellik anlamı kasdedilmiştir. Aynı şekilde yakışıklı bir adam için de "رَجُلٌ مَلِيحٌ" denilir.

Harîdetü'l-acâib'de der ki, "deniz suyunun böyle tadılamaz, kolay yutulamaz, acı ve tuzlu oluşunun hikmeti, üzerinden bu kadar uzun zaman ve asırlar geçmesinden dolayı kokmaması içindir. Zira denizin bu kötü kokusundan bütün dünya halkı helâk olurdu. İşte deniz suyu tatlı olsaydı sonuç böyle olurdu. İnsanın kendisiyle yeri, göğü, dünyayı, bütün âlemi ve renkleri gördüğü gözü düşünelim. Aslında göz, gözyaşı ile dezenfekte edilen bir iç yağıdır. Zira göz yaşı tuzludur. İç yağı ise ancak tuz ile korunur. Gözyaşı bundan dolayı tuzludur."

Bu kadar büyük ve tatlı nehir ve ırmaklara gelince bunlar sürekli aktıkları için tatları ve kokuları değişmez ve bozulmaz. Zira suda meydana gelen değişiklik, koku ve bozulma aynı yerde uzun süre durup beklemekten hâsıl olur.

Ey İnsanlar *"Hepsinden de taze et (balık) yersiniz ve"* sadece tuzlu olandan inci mercan gibi *"giyeceğiniz"* yâni kadınlarınızın giyeceği *"süs eşyası çıkarırsınız."*

Balık çabuk bozulduğu için taze olarak tüketilmelidir. Bu konuyla ilgili diğer nakil ve rivayetler, en-Nahl Suresi 14. âyetin tefsirinde geçmiştir. *el-Es'iletü'l-müfhime*'de der ki: Allah Teâlâ burada hilyeden incileri murâd etmektedir. İnci, tatlı denizden değil acı ve tuzlu denizden çıkarılmaktadır. Peki burada Allah Teâlâ hilyenin her iki denizden de çıkarıldığını ifâde eden bir nispet yapmıştır, denirse; cevaben deriz ki aslında inciler tatlı denizden çıkar. Tuzlu denizde ise tatlı su gözleri vardır. İnci mercan bu gözlerde oluşur.

Harîdetü'l-acâib'de der ki, inci Hint ve Fars denizinde olur. Mercan ise denizde ağaç gibi biter. Mercan karardığı zaman ondan civa yapılır. Mercanın beyaz, kırmızı ve siyahı vardır. Mercan sürme olarak göze sürülürse gözü kuvvetlendirir ve gözün rutûbetini alır.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: Kadınların bu hilye ve süslerle süslenmelerinin faydası yine erkeklere yönelik olduğundan sanki bu süsler erkeklerin ziynet ve libasları kabul edilmiş ve o ziynetleri giyme fiili erkeklere nispet edilmiştir.

Hadis-i şerifte şöyle vârid olmuştur: *"Allah Teâlâ her iki denizle de konuştu ve Şam denizine: 'Ey deniz, elbette ben seni yarattım. Suyunu çoğalttım. Sende beni tesbih, tahmid ve tehlil edip tekbir ile yücelten kullarımı taşıyacağım. Peki sen onlara ne yapacaksın?' dedi. Deniz 'ben onları boğacağım' dedi. 'Öyleyse ben onları senin sırtına yükleyecek ve senin bu ayıbını da alnına koyacağım' dedi. Yine Allah Teâlâ Yemen denizine, 'ben seni yarattım suyunu çoğalttım. Beni tesbih, tahmid, tehlil edip tekbirle beni yücelten kullarımı senin üstünde taşıyacağım. Peki sen onlara ne yapacaksın?' dedi. Deniz 'ya rab ben de onlarla beraber seni tesbih eder, sana hamd eder, seni tehlil eder ve tekbirle seni yüceltirim ve onları sırtımda taşırım' dedi. Allah Teâlâ bunun üzerine 'öyleyse ben de seni hilye ve taze balıklarla diğer denizden üstün kılarım' buyurdu."*[67]

Deniz ticareti ile *"Allah'ın lütfundan (nasibinizi) arayıp da"* Allah'ın bu lütfuna *"şükretmeniz için gemilerin, denizi yarıp gittiğini görürsün."*

"مَوَاخِرَ", bir rüzgar ile hem öne hem arkaya giderek denizdeki yürüyüşüyle suyu yaran demektir. *Bahru'l-ulûm*'da der ki, Allah'ın fazlını talep etmek, ticaret yapmaktır. Zira ticaret rızkın genişleyip artmasının en büyük sebeplerindendir. Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Ümmetimin rızkının onda dokuzu alış-veriş ve ticarettedir."*[68]

Burada terecci harfi'nin (لَعَلَّ) getirilmesi, istenen bu şükür işinin Allah'ın rıza ve hoşnutluğunu kazandıracak bir iş olduğunu bildirmek içindir. *Bahru'l-ulûm*'da der ki, Allah'ın nimetlerini bilesiniz ve hakkını eda edesiniz. Özellikle Allah Teâlâ böyle tehlike ve risk yerlerinde size bir çok menfaat kapılarını açmış buralardan maîşet ve geçiminizi sağlamanızı temin etmiştir. Bilinmelidir ki Allah Teâlâ bu âyeti kudretine delâlet ve nimetini beyân mâhiyetinde zikretmiştir.

Bazıları der ki, Allah Teâlâ tatlı ve tuzlu denizi mü'min ve kâfire bir darb-ı mesel olarak zikretmiştir. İşte iki denizin suyunun tadı bir olmadığı gibi mü'min ve kâfir de bir değildir. Îmânın tatlarından biri, irfanın pak ve temizliğinin aynıdır. İsyanın acılığının alâmeti, küfür ve tuğyânın acı denizidir. Birincisi âb-ı hayat olarak ortaya çıktı, diğeri serâbın nakşıdır. İkincisi yanlış, ilki ise doğrunun kendisidir.

"Hepsinden de taze et (balık) yersiniz" âyeti ya her iki denizin nitelikleri ve onlarda bulunan nimet ve menfaatler konusunda değişik bir şeyler ortaya koymak ya da acı ve tuzlu denizi kâfirden üstün tutmaktır. Zira acı ve tuzlu deniz; içerisinde balık bulunması, üzerinde gemilerin akıp gitmesi ve benzeri konularda tatlı denizle ortaktır. Kâfir ise

bütün faydalardan uzaktır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***“****(Ne var ki)* ***bunlardan sonra yine kalpleriniz katılaştı. Artık kalpleriniz taş gibi yahut daha da katıdır. Çünkü taşlardan öylesi var ki, içinden ırmaklar kaynar. Öylesi de var ki, çatlar da ondan su fışkırır. Taşlardan bir kısmı da Allah korkusuyla yukardan aşağı yuvarlanır. Allah yapmakta olduklarınızdan gafil değildir.”*** (el-Bakara 2/74).

Ebü’l-Leys (r.a.) tefsirinde der ki, hepsinden bir iyilik ortaya çıkar. Yâni kâfir bir babadan Müslüman bir evlâd olur. Velid b. Muğire’den, Halid b. Velid; Ebû Cehil’den de İkrime doğduğu gibi. Burada tatlı deniz ile ruha ve onun güzel sıfatlarına ve vâridât-ı rabbâniyye olan meşrebine işâret edilmektedir. Yine tuzlu deniz ile nefse ve onun kötü sıfatlarına ve şehevât-ı hayvâniyye olan meşrebine işâret edilmektedir.

Bizim şerîat ve tarîkat olarak iki gemimiz vardır. Şerîat gemisi ruh denizinden emir ve nehiy yükleri olan nefis denizine akar gider. Tarîkat gemisi ise ruh denizinden kendisinde sırlar, hakikatler ve mânâlar yüklü olan yüce Hazret’e akar gider. Bütün bunlardan maksûd ise şeriat ve tarikat ayakları üstünde Hazret’e, Mevlâ’nın zâtına, cemâline, rızâ ve cennetine vâsıl olmaktır.

Keşfü’l-esrâr’da der ki: Bu iki farklı denizden biri fırat (tatlı), diğeri ücâc (acı)’dır. Bu iki denizin misali, kul ile Allah arasında da vardır: Biri helâk denizi, diğeri kurtuluş denizi. Helâk denizinde beş gemi hareket etmektedir. *Birincisi* **haram**, *ikincisi* **riyâ**, *üçüncüsü* **itâatsizlikte ısrar**, *dördüncüsü* **gaflet**, *beşincisi* **ümidsizlik**. Kim ki haram gemisine binerse, dünya sevgisi sâhiline ulaşır. Kim riyâ gemisine binerse, nifak sâhiline ulaşır. Kim itâatsizlikte ısrar gemisine binerse, şakâvet sahiline ulaşır. Kim gaflet gemisine binerse, hasret sâhiline ulaşır. Kim ümidsizlik gemisine binerse, küfür sâhiline ulaşır. Kurtuluş/necât denizine gelince: Orada da beş gemi hareket etmektedir. **Havf**, **recâ**, **zühd**, **ma’rifet** ve **tevhid**. Kim havf/korku gemisine binerse, emn/güvenlik sahiline ulaşır. Kim recâ/ümit gemisine binerse, atâ sâhiline ulaşır. Kim zühd gemisine binerse, kurbet/yakınlık sâhiline ulaşır. Kim ma’rifet gemisine binerse, üns sâhiline ulaşır. Kim tevhid gemisine binerse, müşâhede sâhiline ulaşır. Pîr-i tarîkat (**Abdullâh-ı Ensârî**) beliğ bir vaazında dost ve arkadaşlarına şöyle dedi: Ey azizler ve kardeşlerim! Bu helâk denizinden kurtulma çareleri aramak ve gevşeklik çukurundan çıkmak zamanı gelmiştir. Ebedî olan cenneti fânî olan bu saray için satmayınız. Hizmeti olmayan nefis, yabancıdır. Yabancıyı beslemeyiniz. Uyanık olmayan gönül cadıdır. Cadı ile sohbet etmeyiniz. Hakîkatten habersiz nefes, rüzgârdır (boştur). Rüzgârla (boş şeylerle) ömür geçirmeyiniz. Hakîkatin ismi ve şekline sahip olmakla yetinmeyiniz. Gizli hile ve tuzaklardan emin olmayınız. Âkıbet ve son nefes hususunda dâimâ dikkatli olunuz.”

O gönül eri şu güzel sözü de söylemiştir:

Ey gönül! Sana ukbâ gerekiyorsa, bu dünyaya sarılma;
Aşk yoluna gir, din yolunu seç.
Dünyayı terk et, nâm ve şöhrete gözünü yum;
Ukbâya elini uzat, övünme ve böbürlenme yolunu kapat.

Ne zamana dek kadın gibi renk ve koku bekleyip duracaksın?
Yola koyul, erler gibi adımını at.
Sedefin rengine âşık olan o câhil, sedefi görse de
Asla içindeki şahdâne inciye erişemez.

Bazı mârifet ehli "*İki deniz birbirine eşit olmaz*" âyetini işârî olarak şu şekilde yorumlamıştır: İki vakit de birbirine eşit olmaz. Zira biri "bast" hâlidir; sahibi ravhtadır/ruhtadır. Diğeri de "kabz" halidir; sahibi nevmdedir /Nuh'tadır. Biri "fark" halidir ki sahibi ubûdiyetle vasıflanmıştır. Diğeri de cem' halidir ki sahibi rubûbiyeti şühûd makamındadır.

Kul, kabz hâlinde iken uykusu boğulmuşların uykusu gibidir. Yemesi hastaların yemesi, yaşayışı zindandaki mahkûmların yaşayışı gibidir. Dilediğince horlukla yaşar, eziyet içinde yol yürür, tevazu ile konuşur.

İki gözüm iki çeşme, ciğerim yangın.
İki elim de bomboş, başım toz toprak.

Sızlanması, rezilliği ileri safhaya ulaşıp tevâzu ve acziyeti meydana çıkınca, Yüce Allah onun gönlünün ihtiyacını verir; gönlüne bast ve inbisat kapısını açar. Vakti hoş geçer, gönlü Mevlâ'ya bağlanır. Sırrı Hak bilgisiyle bezenir ve şöyle şükreder: "Ey Rabbim! Benim mihnetim idin, devletim/saâdetim oldun. Sıkıntım idin, rahatım oldun. Işâretim idin, çerağım oldun. Yaram idin, merhemim oldun."

Allah Teâlâ'dan berzah ve kayıtlardan (bağlardan) kurtulmayı ve en yüce gaye olan vicdan (vecd) ve şühûda ulaşmayı diliyoruz. Zira o çok acıyan ve çok sevendir.

يُولِجُ الَّيْلَ فِى النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِى الَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ
وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِى لِاَجَلٍ مُسَمًّى ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ ﴿١٣﴾

13. Allah, geceyi gündüzün içine sokar, gündüzü de gecenin içine sokar; güneş ve ayı emri altına almıştır. Her biri belirtilmiş bir süreye kadar akıp gider. İşte *(bütün bunları yapan)* Rabbiniz Allah'tır. Mülk O'nundur. O'nu bırakıp da kendilerine taptıklarınız ise, bir çekirdek kabuğuna bile sahip değillerdir.

"Allah," bahar ve yaz mevsiminde gecenin bir bölümünü gündüze katarak *"geceyi gündüzün içine sokar,"* gece kısalır, gündüz uzar. Son bahar ve kış mevsiminde gündüzün bir bölümünü geceye katarak *"gündüzü de gecenin içine sokar;"* gündüz kısalır, gece uzar, *"güneş ve ayı emri altına almıştır."*

Güneşi ve ayı râm etti, yâni fermanına itâatkâr kıldı.

Bahru'l-ulûm'da der ki, Allah'ın güneş ve ayı emri altına almış olmanın mânâsı, onları insanlara faydalı kılmasıdır. Çünkü insanlar onların seyir ve devrânıyla senelerin sayısını ve hesabı bilirler. Fakir (**Bursevî**) der ki: geceyi gündüze gündüzü de geceye sokmanın hikmeti işte buradan bilinir. Zira güneş ve ayın hareketleriyle vakitler değişir. Bir çok mühim işlerin ve insanların maslahatlarının kendisine bağlı olduğu dört mevsim ortaya çıkar. Burada "emri altına aldı" anlamındaki "سَخَّرَ" fiili, sokar, koyar anlamındaki "يُولِجُ" fiiline matuftur. Gece ile gündüzün değişmesinde "يُولِجُ" yâni muzari; güneş ve ayın hareketlerinde ise "سَخَّرَ" yâni mazi şeklinde farklı sığa kullanılmasının sebebi şudur: Geceyle gündüzden birini diğerine sokmak an be an değişen ve yenilenen bir durumdur. Güneş ve ayı emri altına almış olmakta ise böyle bir çoğalma, değişme ve yenilenme yoktur. Burada değişen, emri altına almış olmanın bir eser ve neticesidir. Şu âyet buna işâret eder:

"Her biri belirtilmiş bir süreye kadar akıp gider."

Yâni özel hareketi gereği ve senenin günlerinin sayısına göre dâimî bir akışla sayılı günlere göre programlanmış olan yörüngesindeki hareketiyle *"Her biri belirtilmiş bir süreye,"* Allah Teâlâ'nın güneş ve ay için tayin ve takdir ettiği muayyen zamana *"kadar akıp gider"* ki bu zaman kıyâmet günüdür. Kıyâmet kopunca artık güneş ve ayın akıp gitmeleri de kesilmiş olacaktır. Bazıları der ki, güneş ve ay batıdaki en uzak menzillerine akıp giderler. Çünkü onlar her gece ayrı bir noktada batarlar. Sonra yine en yakın menzillerine dönerler. Güneş ve ayın cereyan etmeleri onların yörüngelerinde kendilerine özel hareket etmeleridir. Belirlenmiş süre ise onların bu devirlerinin son noktasıdır. Güneşin akış müddeti bir sene, ayın akış müddeti bir aydır. Sene sonu olunca artık güneşin (bir yıllık) akışı da sona erer. Ay sonu olunca da ayın (bir aylık) akışı son bulur. *Bahru'l-ulûm*'da der ki esas mânâ şudur: "Bunlardan her biri tayin edilen zamana ulaşmak için akıp giderler."

"İşte" bu hârika sanatları îcâd ve icrâ eden şânı yüce zât, *"Rabbiniz Allah'tır. Mülk O'nundur."* Yâni Allah ulûhiyet, rubûbiyet, göklerde ve yerlerde olanlara mâlikiyet niteliklerinin sahibidir. O'nu birleyiniz ve O'nun emrine itâat ediniz.

"O'nu bırakıp da kendilerine taptıklarınız ise, bir çekirdek kabuğuna bile sahip değillerdir." Kıtmîr, çekirdeğin üzerine sarılmış ince beyaz kabuktur. Çekirdeğin örtüsü gibidir. Bu kelime bir şeyin az, bayağı ve değersiz olduğunu göstermek için kullanılır. Çekirdeğin üzerindeki nokta şeklindeki yarık da bunun gibidir. Hurma ağacı bu noktadan biter, büyür. Yine bu beyaz kabuk (kıtmîr) hurmanın yaprağında bir çizgi ve iplik halinde bulunan fetile benzetilmiştir. Mânâ şudur: Bunlar size kıtmir kadar en ufak bir menfaat sağlayamazlar.

إِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَآءَكُمْ وَلَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ

وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْۜ وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿١٤﴾

14. Eğer onları *(putları)* çağırırsanız, sizin çağırmanızı işitmezler. Faraza işitseler bile, size cevap veremezler. Kıyâmet günü de sizin ortak koşmanızı reddederler. *(Bu gerçeği)* sana, her şeyden haberi olan *(Allah)* gibi hiç kimse haber veremez.

"Eğer onları (putları)" yardım ve belayı def'etmek için *"çağırırsanız"* cansız oldukları için *"sizin çağırmanızı işitmezler. Faraza işitseler bile,"* dilleri olmadığı için yahut fayda sağlamaktan tamamen âciz oldukları için *"size cevap veremezler."* Zira kendisine faydası olmayanın başkasına faydası olmaz. **Kâşifî** der ki: "Faydalara eriştirmeye ve kötülükleri def'etmeye kâdir değillerdir."

Bahru'l-ulûm'da der ki, burada putlardan bahseden "يَكْفُرُونَ" fiili akıl sâhipleri için kullanılan "ون" ile çoğul yapılmıştır. Çünkü müşrikler kendi cehâlet ve beyinsizliklerinden dolayı putları temyiz ve akıl sahibi olarak niteliyorlardı. Yine burada putlara akıl sahipleri için kullanılan "cevap verme" ve "duyma" fiilleri de isnâd edilmiştir. Aslında burada Allah'tan başka cinler, insanlar ve put olan bütün mabudlar murad edilmiş olabilir. Ne var ki putlar galebe çaldığı için yalnızca onlar zikredilmiştir.

"Kıyâmet günü de sizin ortak koşmanızı" ve onlara ibadet etmenizi, ***"siz bize ibadet etmiyordunuz"*** (Yûnus 10/28) sözleriyle *"reddederler."* Ey Muhammed! (s.a.) *"(Bu gerçeği) sana, her şeyden haberi olan (Allah) gibi hiç kimse haber veremez."* Zira bütün işlerin iç yüzünü bilen yalnızca O'dur; diğer haber verenler değil. Bu ifâdeden maksad, Allah Teâlâ'nın haber verdiği müşriklerin ilâhlarının hallerinin gerçekliğini ve onların duâ ettikleri ilahların yokluğunu tespit ve beyandır. *Lübâb* müellifi şöyle der: "Misl'in Allah'a izâfeti câiz değildir. Bu durumda bu Arap kelâmında yaygınlaşmış bir mesel olup sözü güvenilir olan kimseden haber verilirken kullanılır." **Zerrûkî** der ki, "habîr" demek başkalarının ancak özel tercih ve bir takım hile ve teşebbüslerle ulaşabileceği ince ve gizli işleri iyi bilen demektir. **Gazzâlî** de der ki, "habîr" gizli haberlerin kendisinden uzak olmadığı mülk ve melekût aleminde hiçbir şey câri olmaz, bir zerre hareket etmez, sakin olmaz, bir canlı sallanmaz yahut durmaz ki bütün bunların haberleri o habîr olan zat nezdinde mâlûm olmasın.

Bostân'da der ki:

Bilgisi, olmamış şeyleri görür.
Lütfu, söylenmemiş sırlardan haberdar olur.

Kulun bundan nasibi, bedeninde ve kalbinde cârî olan hile, hıyânet, dünyanın peşinde koşma, şerri gizleyip hayrı ızhâr etme, ihlâs ve samimiyeti izhar ederek güzel gözükme, ihlâs ve iflâsı izhâra tahammül etme gibi durumlardan haberdar olmasıdır. Yine kişi bu gibi gizliliklerden ancak tevhîdi izhâr edip hakikatini elde etmekle ve şirk ve şirkle ilgili unsurlara ilgi duymaktan ve meyletmekten yüz çevirerek Allah'a ulaşmakla

haberdar (habîr) olur.

Hâfız der ki:

Himmetine köleyim
O kişinin ki gök kubbe altında
Taalluk rengini kabûl eden her şeyden hürdür;
Bağlanabilecek her şeyden kurtulmuştur.

Zira Allah'tan başkasına olan ilgi, bir şeyin elde edilmesi yahut kaybedilmesi konusunda bir şey ifâde etmez. Zira Allah'tan başka her şey mahlûktur. Mahlûk ise âcizdir. Tam kudret yalnız Allah'a âiddir. Öyleyse Allah'ı bilmeli, O'na ibâdet etmeli, O'nunla ilgi kurup, O'na bağlanmalıdır.

Şemsü'l-maârif'de kaydedildiğine göre "Habîr" isminin özelliği şudur: Kişi bu isimle her şeyin haberini elde eder, her şeyden haberdar olur. Kim bu "el-Habîr" ismini yedi gün okumaya devam ederse rûhâniyet ona yılın, kralların ve kalplerin haberlerini ve istediği başka haberleri getirir.

Şeyh Zerrukî *el-Esmâü'l-hüsnâ* şerhinde der ki: Kim kendisine eziyet eden birisinin sultası altında kalırsa "el-Habîr" ismini çokça zikretsin; durumu düzelir.

---

[63]. Bk. Müslim, "Îman", 147.
[64]. Münâvî, IV, 237.
[65]. Kenzü'l-ummâl, III, 357.
[66]. Münâvî, III, 199.
[67]. Hatib, Tarih, X, 233; Kenzü'l-ummâl, VI, 159.
[68]. Münâvî, III, 244.

ALLAH’A MUHTAÇ OLAN SİZSİNİZ

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اَنْتُمُ الْفُقَرَٓاءُ اِلَى اللّٰهِۚ وَاللّٰهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَم۪يدُ ﴿١٥﴾ اِنْ
يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَد۪يدٍۚ ﴿١٦﴾ وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ بِعَز۪يزٍ
﴿١٧﴾ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰىۜ وَاِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ اِلٰى حِمْلِهَا لَا
يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰىۜ اِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذ۪ينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ
بِالْغَيْبِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَۜ وَمَنْ تَزَكّٰى فَاِنَّمَا يَتَزَكّٰى لِنَفْسِه۪ۜ وَاِلَى اللّٰهِ
الْمَص۪يرُ ﴿١٨﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَص۪يرُۙ ﴿١٩﴾ وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا
النُّورُۙ ﴿٢٠﴾ وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُۚ ﴿٢١﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْاَحْيَٓاءُ وَلَا
الْاَمْوَاتُۜ اِنَّ اللّٰهَ يُسْمِعُ مَنْ يَشَٓاءُۚ وَمَٓا اَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ
﴿٢٢﴾ اِنْ اَنْتَ اِلَّا نَذ۪يرٌ ﴿٢٣﴾ اِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَش۪يرًا وَنَذ۪يرًاۜ وَاِنْ
مِنْ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا ف۪يهَا نَذ۪يرٌ ﴿٢٤﴾ وَاِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذ۪ينَ مِنْ
قَبْلِهِمْۚ جَٓاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُن۪يرِ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ
اَخَذْتُ الَّذ۪ينَ كَفَرُوا فَكَيْفَ كَانَ نَك۪يرِ ﴿٢٦﴾

15. Ey insanlar! Allah’a muhtaç olan sizsiniz. Zengin ve övülmeye lâyık olan ancak O’dur.

16. Allah dilerse sizi yok eder ve yerinize yeni bir halk getirir.

17. Bu da Allah’a güç bir şey değildir.

18. Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez. Yükü *(günahı)* ağır gelen kimse onu taşımak için *(başkasını)* çağırsa, bu çağırdığı akrabası da olsa, onun yükünden bir şey yüklenmez. Sen ancak görmeden Rablerinden korkanları ve namazı kılanları uyarabilirsin. Kim temizlenirse o, kendi menfaatine temizlenmiş olur. Dönüş Allah’adır.

19, 20, 21. Körle gören, karanlıkla aydınlık, gölge ile sıcak bir olmaz.

22. Dirilerle ölüler de bir olmaz. Şüphesiz Allah, dilediğine işittirir. Sen kabirlerdekilere işittiremezsin!

23. Sen sadece bir uyarıcısın.

24. Biz seni müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik. Her millet için mutlaka bir uyarıcı *(peygamber)* bulunmuştur.

25. Eğer seni yalanlıyorlarsa *(üzülme)*, onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. *(Oysa ki)* peygamberleri onlara açık âyetler *(mucizeler)*, sahifeler ve aydınlatıcı kitap getirmişlerdi.

26. Sonra ben, o inkâr edenleri yakaladım. *(Bak ki)* cezam nasıl oldu!

"Ey insanlar! Allah'a muhtaç olan sizsiniz." Muhtaçlar anlamına gelen "الْفُقَرَاءُ", fakîr'in; "الْفَقَائِرُ" ise fakîre'nin çoğuludur. Fakîr, omurga kemiği kırık olan kimse demektir. Fakr, insanın belini büken şeydir. *Tâcü'l-masâdır*'da "fakir" kelimesinin "ضَرَبَ" yâni ikinci babtan; *Kâmûs*'ta ise "كَرُمَ" yâni beşinci babtan olduğu ifâde edilmiştir. **Râğıb** *Müfredât*'ta der ki, fakirleşme ve yoksullaşmayı ifâde etmek için "اِفْتَقَرَ فَهُوَ مُفْتَقِرٌ وَفَقِيرٌ" denilir. Kıyas gereği olsa bile "فَقَرَ" denilmez. Bütün bunlardan fakîr kelimesinin, "مُفْتَقِرٌ" kelimesi gibi, çok şiddetli ihtiyaç sâhibi anlamına gelen bir mübalağa sığası olduğu anlaşılır.

Fakr, zorunlu ihtiyaç sahibi olmak ve muhtaç olduğu şeyi bulamamaktır. Burada kelimenin "الْفُقَرَاءُ" şeklinde lâm-ı tarif (elif-lam) ile mârife yapılması ise fakirliklerindeki mübalağayı ifâde etmek içindir. Zira insanlar çok fakir ve çok muhtaç oldukları için sanki yalnız onlar fakir ve muhtaç kabûl edilmişlerdir. İnsanlara nispetle diğer yaratıkların fakir ve muhtaç olmaları neredeyse yok hükmündedir.

Mânâ şöyledir: Ey insanlar siz gerek kendinizde gerekse size ârız olan mühim işlerde yahut zorunlu ve önemli durumlarda Allah'a çok ve şiddetli bir şekilde muhtaçsınız. Zira her hâdise, ilk defa meydana gelişinde olduğu gibi ondan sonra da süreklilik ve devamlılığında da yaratıcıya muhtaçtır. Sonra insan sevimsiz halleri uzaklaştırıp bertaraf etmekle beraber dünyada rızık ve diğer bazı menfaatlere; âhirette de mağfiret ve benzeri durumlara muhtaçtır. İşte insan zat, sıfat ve fiillerinde Allah Teâlâ'nın lütuf ve ihsanına dâimâ muhtaç bir varlıktır.

Bazı büyükler der ki, Allah Teâlâ insandan başka yaratıklardan hiçbir şeyi -mukarreb melekleri bile- *"Ey insanlar! Allah'a muhtaç olan sizsiniz"* hitâbıyla şereflendirdiği gibi şereflendirmemiştir. Bunun îzâhı şudur: Mahlûkatın Allah'ın fiillerine muhtaç olmaları yaratma ve benzeri bakımdandır. İnsanın Allah'a muhtaç oluşu ise Allah'ın zâtı ve sıfatları cihetindendir. Bütün yaratıklar her ne kadar Allah'a muhtaç ise de ancak hakîkî mânâda Allah'ın zâtına ve sıfatlarına muhtaç olmak, yaratıklar arasında sadece insana has bir durumdur. Bu, halkı raiyye ve avânesi bulunan çok güzel bir padişahın durumuna benzer. Halk ve insanlar genel olarak bu padişahın hazînesine ve ülkesine muhtaçtır. Ancak padişahın âşıkları onun zâtına ve sıfatlarına muhtaçtırlar. Buna göre her fakirin zengin ve müstağni oluşu, muhtaç olduğu şeye göredir. Halkın zengin ve müstağnî oluşu mal ve mülk iledir. Âşığın istiğnâsı ise mâşûku iledir.

Âşığın murâdı, dostun yüzünü görmektir.

Zâhidin maksadı, cennet, şekil ve sûret.
Hakîkî aşkın gayrısı vebâldir;
Bâkî mâşûkun dışında ne varsa hayaldir.
Vuslatta zenginlik içinde zenginlik vardır.
Ayrılıkta gam, fakr ve mekaşşat vardır.

İnsanın mazhariyet-i kâmilesi gereği ilâhî isimlerin bütün vecihlerinden İsm-i Âzam'a muhtaç olması da kemâlât-ı insaniyyedendir. İnsanın dışındaki diğer varlıkların muhtaç oluşları ise kabiliyet ve yetenekleri miktarıncadır. Bu durum bir bakıma ihtiyaç sayılsa da diğer bir bakımdan ihtiyaç sayılmaz. Bundan dolayı *"Fakr ve fakirlik benim iftihârımdır; ben onunla övünürüm*"[69] buyrulmuştur. Bu hadis, lafız olarak rivayetinde ihtilaf olsa da mânâ bakımından doğrudur. Yine Peygamberimiz (s.a.) şöyle duâ etmektedir: *"Allahım! Beni, sana muhtaç olmakla müstağnî kıl! Senden müstağni kılarak fakir yapma!"*[70]

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Allah Teâlâ sahâbeye fukarâ adını koydu." Nitekim O şöyle buyurmuştur: ***"(Allah'ın verdiği bu ganimet malları,) yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan, Allah'tan bir lütuf ve rıza dileyen, Allah'ın dinine ve Peygamberine yardım eden fakir muhacirlerindir. İşte doğru olanlar bunlardır."*** (el-Haşr 59/8) Ve yine Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"(Yapacağınız hayırlar,) kendilerini Allah yoluna adamış, bu sebeple yeryüzünde kazanç için dolaşamayan fakirler için olsun. Bilmeyen kimseler, iffetlerinden dolayı onları zengin zanneder. Sen onları sîmâlarından tanırsın. Çünkü onlar yüzsüzlük ederek istemezler. Yaptığınız her hayrı muhakkak Allah bilir."*** (el-Bakara 2/273).

Bu, kimse bilmesin diye hallerinin zenginliğini gizlemektir. Şöyle denilmiştir:

"Arslan diye çağır beni ki kim olduğumu kimse bilmesin."

Tarikat pîrleri şöyle demiştir: Dostluğun temelini gizlemek (telbis) üzere koymuşlardır. Süleyman için melik ismi, fakrını gizlemek içindir. Âdem'e isyan adının verilmesi, safvetinin gizlenmesidir. İbrahim'e nimet libâsı, halilliğini gizlemek içindir. Çünkü muhabbetin şartı gayret/kıskanmadır. Dostlar hallerini herkese göstermezler. Zira dünyadan bir zerresi olmayan ve dünya ve âhirete nazar etmeyen, dâimâ Allah'ın nazarı gözünün önünde bulunan kimseye fakir denir. Çünkü o her şeyden yoksundur; Hak ile zengindir. "إِنَّمَا الْغِنَى غِنَى الْقَلْبِ" *"Zenginlik ancak kalb zenginliğidir"* yâni zenginliği sineye koymak gerekir, hazineye değil. Fakir o kimsedir ki iki cihanda da Hak'tan gayrisine sığınmaz. Kendine bakmaz, zât ve sıfatlarına dört tekbir getirir. Nitekim o Hak eri şöyle der:

Hâlâ kendi sıfatları içinde sapasağlam duran gönülde
Ebedî olan Allah'ın aşkı olmaz.
Kim ki aşk meydanına adımını atar,

O'nun zâtına gece gündüz dört tekbir getirir.
"Zengin ve övülmeye lâyık olan ancak" ve yalnız *"O'dur."*

Herkes O'na muhtaçtır. Zira hiç kimse işlerini yardımsız islah etmeye muktedir olamaz. Nitekim emir ve sultan da hizmetçi ve yardımcıları olmadan imâret ve yönetimini icraya muktedir değildir. Yine tâcir, tüccar, esnaf hepsi bir takım kiracılara ve yardımcı elemanlara muhtaçtır. Tüm yardımcı ve diğer tâlî unsurlardan ganî ve müstağni olan yalnız Allah Teâlâ'dır.

el-Es'iletü'l-müfhıme'de der ki, zengin ve müstağnî anlamına gelen "الْغَنِيُّ" kelimesinin mânâsı, Allah Teâlâ yaratıklardan ganîdir; yâni "onları yaratmayabilirdi" demektir. Onların hayatını idâme ettirince onları mükellef kılsa da kılmasa da elbette imtihan edecektir. Bütün yaratıklar, Allah nezdinde bir mesâbededir. Çünkü Allah Teâlâ onlardan ganîdir. Mutezile bu görüşe karşı çıkar. Onlar, "Şayet Allah Teâlâ, kulları marifet ve şükür ile mükellef kılmasaydı hakîm olamazdı", derler. Bu tam bir zillet ve rüsvaylıktır. Bu görüş kişiyi, "Allah Teâlâ'nın kulları kendine bir fayda sağlaması yahut bir kötülüğü bertaraf etmesi için yaratmıştır," diyen Mecûsîlerin sözüne götürür. Zira onlar şöyle derler: "Allah Teâlâ melekleri şeytanın eziyetini kendi zâtından bertaraf etmek için yaratmıştır."

Allah Teâlâ zengin ve övülmeye layık olduğu için onlara olan genel nimeti ve herkesi kapsayan fazlı üzerine onlar tarafından övülmeye hak kazanmıştır. Allah Teâlâ zengin ve muhtaç olmaktan kurtaran (müğnî)dır. **Kâşifî** der ki: "Mümkün olan varlıkların mahiyeti varlıkta fâile muhtaçtır. "*Fakir olan sizlersiniz*" anlamındaki "وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ" sözü buna işârettir. Hak Teâlâ, kemâli sebebiyle âlem ve âlemdekilerin varlığından müstağnîdir. *"Zengin olan ancak O'dur*" anlamındaki "وَاللّٰهُ هُوَ الْغَنِيُّ" sözü bundan dolayıdır. Esmânın kemâlinin zuhûru mümkünâtın a'yânının zuhûruna bağlı olduğundan, büyük bir nimet olan îcâdında hamd ve senâ gerekir. "Övülmeye lâyık olan" anlamındaki "الْحَمِيدُ" kelimesi de bunu îmâ etmektedir. Şu rubâîden de bunu anlamak mümkündür:

Kendi bütün sıfatlarıyla a'yân olunca,
Mümkün olanların ortaya çıkması vâcip oldu.
Değilse zâtının kemâli,
Kendisinin beyan ettiği gibi insanlardan "ferd"dir, "ganî"dir.

إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٦﴾

16. Allah dilerse sizi yok eder ve yerinize yeni bir halk getirir.
"Allah" sizi yaratıp yaşatmaya muktedir olduğu gibi *"dilerse sizi yok eder ve*

yerinize" sizin gibi olmayıp bilakis tâate müdâvim olan sizin cinsinizden *"yeni bir halk"* yahut bilmediğiniz başka bir âlem *"getirir."* Yani, kimsenin görmediği ve işitmediği bir topluluk getirir. Bu durumda yeni gelenler başka bir cins olurlar. İster aynı cins olsun isterse farklı olsun her iki takdire göre de burada Allah'ı unutan insanlara bir öfke ızhârı, onların haddi aşmalarına ve mâsiyetlerine karşı onlar için bir tehdid söz konusudur. Yine burada işâret yoluyla Allah'a muhabbet ve talep dâvâsında bulunanlara da bir tehdid vardır. Yâni siz Allah'ı hakkıyla talep etmezseniz, Allah sizi yok eder, muhabbet ve talep konusunda yeni bir halk getirir.

وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿١٧﴾

17. Bu da Allah'a güç bir şey değildir.

"Bu da" sizi yok edip yerinize başkalarını getirmek *"Allah'a"* muhâl ve *"güç bir şey değildir."*

Allah'ın kudreti her takdir edilene şâmil olduğu için bu iş Allah'a pek kolaydır. Bundan dolayı Allah, her şeye ve zıddına muktedirdir. Allah Teâlâ bir şeye "Ol!" derse o şey hiç beklemeksizin ve imtinâ etmeksizin hemen oluverir. Elbette Allah Teâlâ geçmiş nice ümmet ve milletleri helâk etti ve onların yerine başkalarını getirdi. İşte şimdi nöbet Kureyş'e geldi ve Allah Teâlâ onlara *"Ey insanlar! Allah'a muhtaç olan sizsiniz. Zengin ve övülmeye lâyık olan ancak O'dur"* kavliyle nidâ ve hitap ederek onların tamamen Allah'a muhtaç olduklarını ve Allah'ın onların ibadetlerine muhtaç olmadığını beyân etti.

Bununla beraber onları saâdet, mutluluk ve kurtuluşları olan îman ve itâate dâvet etti. Onlar, Allah'a muhtaç oldukları halde buna icâbet etmeyip helâkı hak ettiler. Artık iş, Allah'ın irâdesine kaldı. Sonra onlar inkârda ısrar ettikleri için Allah da onların helâkini diledi. Sonuçta bazıları Bedir'de bazıları da diğer savaşlarda helâk olup gittiler.

Allah Teâlâ onların yerine Allah'ın emir ve yasakları konusunda kendisine itâat eden başka bir halk yarattı. Bu yeni halk, bu şekilde Allah'ın fazlına ve rahmetine hak kazandı. Bu yok etme ve var etme işi bu güne kadar devam etti. Fakat bu işlemde herhangi bir acele ve telaş yoktur. Bilakis İslâm mühlet tanır, acele hüküm vermez ve dâimâ sükûnet üzeredir. Zira Allah Teâlâ son derece sabırlıdır; âsîleri hemen cezalandırmaz. Günahta ısrar eden vazgeçsin, tövbe etmek isteyen de tövbe etsin diye cezâyı erteler.

Âyette krallara ve diğer tüm insanlara vaaz, öğüt ve uyarı yapılmaktadır. Kim cihad emrini ihmal ederse, kulların rabbinin yakalamasından kaçacak bir yer bulamaz. Kim de emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkeri terk ederse, kendini helâk ve tehlikeye arz etmiş olur. Her şey buna kıyas edilebilir.

Buna göre akıllı ve mükellef olan kişiye lâyık olan, Allah’a ibâdet etmesi, O’ndan korkması, O’nun rızâ ve hoşnutluğuna muhâlif olan şeylere cüret etmemesidir. İnsan yaratıkların en şereflisi olmasına rağmen cansız varlıklardan daha kötü duruma düşmemelidir.

Câfer-i Tayyâr (r.a.) der ki, Peygamber (s.a.) ile beraberdim. Bulunduğumuz civarda bir dağ vardı. Peygamber (s.a.) *“Şu dağa benden selam söyle, şayet suyu varsa sana versin.”* buyurdu. Câfer der ki, ben dağın yanına gittim ve “Sana selam olsun ey dağ!” dedim. Dağ, “Buyur, ey Allah Rasûlü’nün elçisi!” dedi. Ben durumu arz ettim. Dağ, “Rasûlullah’a benden selâm söyle” ve ona de ki “Ben Allah Teâlâ’nın **“*Yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır*”** (el-Bakara 2/24) kavlini işittikten sonra cehennem yakıtı olan taş, ben olacağım endişesiyle hep ağladım; artık bende su kalmadı” dedi.”

وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ اُخْرٰىۜ وَاِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ اِلٰى حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ
شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰىۜ اِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذ۪ينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَاَقَامُوا
الصَّلٰوةَۜ وَمَنْ تَزَكّٰى فَاِنَّمَا يَتَزَكّٰى لِنَفْسِه۪ۜ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَص۪يرُ ﴿١٨﴾

18. Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez. Yükü *(günahı)* ağır gelen kimse onu taşımak için *(başkasını)* çağırsa, bu çağırdığı akrabası da olsa, onun yükünden bir şey yüklenmez. Sen ancak görmeden Rablerinden korkanları ve namazı kılanları uyarabilirsin. Kim temizlenirse o, kendi menfaatine temizlenmiş olur. Dönüş Allah’adır.

“Hiçbir günahkâr” nefis, kıyâmet gününde *“başkasının günahını yüklenmez.”*

“وِزْرٌ” kelimesi günah ve ağırlık demektir. “ وَازِرَةٌ ” ve “اُخْرٰى ” kelimeleri hazf edilmiş “nefs” kelimesinin sıfatlarıdır. Mânâ şöyledir: kıyâmet günü günahkar olan hiçbir nefis, günahı yüklenilen nefsin âzâde olacağı şekilde başka bir nefsin günahını yüklenemez. Bilakis her iki nefis de kendi kazandığı günahı yüklenir. Dünyada böyle değildir. Zâlim hükümdarlar velîyi velî ile ve komşuyu da komşu ile cezâlandırırlar.

Allah Teâlâ’nın ***“(Fakat gerçek şu ki) elbette kendi yüklerini (veballerini), kendi yükleriyle birlikte nice yükleri taşıyacaklar ve uydurup durdukları şeylerden kıyâmet günü mutlaka sorguya çekileceklerdir”*** (el-Ankebût 29/13) kavline gelince burada başkalarını saptıranlar kendi günahlarını yüklenecek ayrıca daha başka günahları da yüklenecektir. Bu, kendi sapıklıklarının günahı ile başkalarını saptırmalarının günahıdır. Bunların her ikisi de kendi günahıdır, başkalarının değil.

Halbuki Allah Teâlâ başkalarını saptıran bu insanların ***“Kâfirler, îman edenlere: Bizim yolumuza uyun, sizin günahlarınızı biz yüklenelim...”*** (el-Ankebut 29/12)

sözlerini ***“Halbuki onların hiçbir günahını yüklenecek değillerdir.”*** (el-Ankebut 29/12) sözüyle nasıl tekzip etmektedir!

Buradan kıyâmette mazlûmların mâsiyetlerinin zâlimlere yükleniş gerekçesi bilinmektedir. Evet, yine burada mazlûmun günahının biraz hafifletilmesi söz konusu olsa da gerçekte yüklenilen günah, zulmün cezâsıdır. Bu uygulama başkalarına sârî ve geçici olan günahlarda cârîdir. Bu konu, En’am suresinin sonlarında (el-En’am 6/164) anlatılmıştır.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de kaydedildiğine göre, bu âyette şuna işâret edilmektedir: Allah Teâlâ’nın yarattığı her yaratıkta o yaratığa özel bir sırrı vardır. Allah Teâlâ herkesle özel ilgilenir. Herkes yüklendiği sorumlulukla sorgulanır. Nitekim her tohum özüne konulan bitkiyi bitirir; başka bir tohumun bitkisini bitirmekten sorgulanmaz. Zira tohum ancak kendisine yüklenilen şeyden sorumludur. **Şeyh Sâdî** der ki:

Harzehre (Ebucehil karpuzu) dalı hurma vermez;
Ne ekersen onu biçersin.

“Yükü (günahı) ağır gelen kimse onu taşımak için başkasını çağırsa, bu çağırdığı” baba, anne, evlat, kardeş ve benzerleri gibi *“akrabası da olsa, onun yükünden bir şey yüklenmez.”*

Râğıb, *Müfredât*’da der ki, ağırlık ve hafiflik birbirine zıt (*mütekâbil*) iki şeydir. Tartı ve takdirde hangisi üstün olursa o ağır demektir. Aslında “هُوَ ثَقِيلٌ Bu ağırdır” denildiğinde bir cisim kasdedilir. Fakat bu kelime sonradan “mânâ”larda da kullanılmıştır. Meselâ “borç ve günah ona ağır geldi” denilir. Kıyâmette sâhibine ağır geleceği ve dünyada da onu sevaptan geri bıraktığı için günaha “ağırlık” denmiştir. Sırtta taşınan zâhirî yüklere “حِمْلٌ”; anne karnındaki cenin gibi içte taşınanlara ise “ حَمْلٌ ” denilir.

Zira o gün herkesin kendisini başkasından müstağnî kılacak ciddî meşgalesi ve taşımaktan âciz olduğu bir yükü vardır. Bu âyet, Allah Teâlâ’nın yalnız suçluyu cezalandıracağına ve müttakî kullar dışında akrabadan yardım talep etmenin faydasız olduğuna delildir. **İbn Abbâs** (r.a.) der ki: “Kıyâmette anne ve baba oğlu ile karşılaşır ve “yavrucuğum günahlarımdan bir kısmını yüklen” der. Oğul, “Buna gücüm yetmez. Benim günahım bana yeter” der. Yine kişi hanımından yardım ister: “Ben dünyada senin eşindim. Sen çok iyi bir hatunsun. Şimdi senin bana vereceğin zerre kadar bir sevaba muhtacım; bunu bulursam belki şu gördüğün azaptan kurtulurum” der. Hanımı “İstediğin şey pek kolay ve basit bir şey; ancak benim buna gücüm yetmez. Senin korktuğun durumdan ben de korkuyorum” der.”

Hiçbir kardeş diğerine merhamet etmez;
Hiçbir evlâd babasına hayır etmez.
Kız annesinin yanından kaçmak ister.
Tüm yakınlar arasında dostluk bitmiş, kaybolmuş.

el-İrşâd’da der ki, bu âyet isteğe bağlı olarak bir günahı yüklenme imkânı bulunmadığını; âyetin baş tarafı ise icbârî olarak bir günah yüklenmenin söz konusu olmadığını ifâde etmektedir. Âyette şuna da işâret edilmektedir: Tâat nur, isyan zulmet ve karanlıktır. İnsanın cevheri nur yahut zulmet niteliğine sahip olunca artık bu nitelik o insanın cevherinden ne olursa olsun başka bir insanın cevherine intikal etmez. Bilindiği gibi sırat köprüsünde herkes kendi nurunda yürür. Ondan başkasına yahut başkasından kendisine bir şey geçmez.

Ey Muhammed! *“Sen ancak”* Allah’ın azâbı ve âhiret ahkâmı veya halvet hâlinde insanlardan gâib iken *“görmeden Rablerinden korkanları ve”* gereği gibi *“namazı kılanları uyarabilirsin.”*

Keşfü’l-esrâr’da der ki: Burada “rablerinden korkanlar” ile “namazı kılanlar” lâfzı farklı olarak ifâde edilmiştir. Çünkü Allah’tan korkma vakitleri dâimîdir. Namaz vakitleri ise muayyen ve geçicidir. Mânâ şöyledir: Sen bütün halkı uyarsan da senin îkaz ve uyarın kavminden ancak Allah’tan korkan ve namaz kılanlara fayda verir. Diğer inâd ve fesâd ehline fayda vermez. Zâhirî ve bâtınî güzel amellerin asılları oldukları için burada özel olarak yalnız Allah’tan korkmak ve namazı kılmak zikredilmiştir. Namaz zâten dinin direğidir.

“Haşyet” ise yakînin şiâr ve sembolüdür. Kişi Allah’ı bildiği kadar O’ndan korkar. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***“Kulları içinden ancak âlimler, Allah’tan (gereğince) korkar”*** (Fâtır 35/28). İlim ve haşyet sâhibi olmayan kalp ölüdür. Ona uyarı etki etmez. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***“Diri olanları uyarsın ve kâfirler cezayı hak etsinler diye”*** (Yâsin 36/70) Allah Kur’an’ı ona öğretmiştir.

Bununla beraber uyarının etkili olması, başka bir şarta bağlıdır ki o da namazı kılmaktır. Kişinin gaybî haşyetle kalbinin ma’mûr olması, zâhirî ve gerçek âlemde namazı muhâfaza etmesidir. Hadis-i şerifte şöyle vârid olmuştur: *“Kişiyle şirk ve küfür arasında, namazı terk etmek vardır.”*[71]

Kim” bu uyarılardan etkilenip itâat ederek hâlini düzeltir, mâsiyet ve günah kirlerinden *“temizlenirse”* (yahut) zekâtını verirse, bunun faydası yalnız kendine âid olduğu için *“o, kendi menfaatine temizlenmiş olur. Dönüş”* başkasına değil; *“Allah’adır.”* Allah Teâlâ onları bu temizlenmelerine karşı en güzel şekilde ödüllendirecektir.

Nefsini kirleten de kendi aleyhine kirletmiş olur. Zekât verenin de zekâtı kendisine âiddir. Bilinmelidir ki mâsiyetlerden temizlenenlerin sevâbı, cennet ve dereceleridir. Mâsivâ ile ilgi ve alâkadan temizlenenlerin sevâbı ise Mevlâ’nın cemâlidir. Allah Teâlâ *“Dönüş Allah’adır”* kavliyle buna işâret etmektedir. Kim kendi tercihiyle Allah’a dönerse artık Allah’tan başkası ile bir kararı kalmaz.

Şeyh Sâdi der ki:

Gönül erleri deri güzelliğine/görünüşe gönül vermemişlerdir.
Bunu olsa olsa beyinsiz ve ahmak insanlar yaparlar.

Vahdetin saf şarabını,
Dünyayı ve ahireti unutan kişi içer.

Asıl olan inayettir. **İbrahim el-Mülehheb es-Sâih** (r.a.) der ki: "Bir ara tavaf ediyordum. Kâbe'nin örtülerine tutunmuş bir câriye gördüm. Câriye "Allah'ım! Beni sevmen hakkı için, ne olur kalbimi red ve iade et." diye duâ ediyordu. Ben, "Ey câriye, Allah'ın seni sevdiğini nerden biliyorsun?" dedim. Câriye, "Kadim bir inâyetle" dedi. Allah Teâlâ beni talep konusunda ordular teşkil etti. Mallar harcayıp beni şirk ülkesinden çıkardı. Tevhid ülkesine getirdi. Kendimi bilmiyordum, bana beni tanıttı. Ey İbrahim! Bütün bunlar ya inâyet yahut muhabbettir" dedi. Ben, "Peki sen O'nu nasıl seviyorsun?" dedim. Câriye, "Her şeyden daha fazla ve daha büyük" dedi. Ben, "Peki nasıl oluyor?" dedim. Câriye, "O, şaraptan ve ince gül suyundan daha hoş ve güzeldir" dedi.

Allah'ı bilmek, tezkiye ettikten sonra nefsini bilmekten doğar. *"Nefsini bilen Rabbini bilir"*[72] hadisi buna işâret eder. Bundan anlaşılan şudur: Bazen evlâd, kıymet bakımından babadan üstündür. Bu böyle bilinmelidir. Allah, sana ve bana inâyetiyle rahmet eylesin!

وَمَا يَسْتَوِي الْاَعْمٰى وَالْبَص۪يرُۙ ﴿١٩﴾ وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُۙ ﴿٢٠﴾

وَلَا الظِّلُّ وَلَا الْحَرُورُۚ ﴿٢١﴾

19, 20, 21. Körle gören, karanlıkla aydınlık, gölge ile sıcak bir olmaz.

"Körle" yâni kâfirle *"gören"* yâni mümin bir olmaz. Bu kavl-i ilâhî mümin ve kâfirin temsîlidir. Zira mümin kurtuluş ve zafer yolunu gören ve o yola giren kimsedir. Kâfir böyle değildir. Nasıl ki zâhirî his bakımından görenle görmeyen eşit değilse –ki âmâ görmez- aynı şekilde mümin ve kâfir de idrâk-i bâtinî yönünden bir ve eşit değildir. Kâfirin basîreti yoktur. Bilakis kâfir, hakkı müdrik olan âmâdan daha kötü durumdadır. Çünkü bütün canlılarda ortak bir değer olduğu için göz ve görme hassasının pek önemi de yoktur. Bu kavl-i ilâhîde perdelenen (*mahcûb*) ile keşfi açılanın (*mükâşef*) hâline işâret edilmektedir. Zira mahcub Hakk'ı mütâlaa etmekten kördür. Mahcûb ile mutlak sırrın yüzü kendisine açılmış olan mükâşef bir ve eşit değildir. **Kâşifî** der ki: "Kör ile yâni kâfir, câhil veya sapkın ile "gören" yâni mümin, âlim veya doğru yolu bulmuş kimse bir değildir."

"Karanlıkla aydınlık" bir olmaz. Nur, görmek için yayılmış olan muayyen aydınlıktır. Bu ifâde yine hak ve bâtılı temsil mahiyetindedir. Meselâ kâfir; küfür, şirk, cehâlet, isyan ve butlân karanlığındadır; sağı solu göremez. Onun hiçbir şekilde tehlikelerden kurtuluşu umulmaz. Mümin ise tevhîd, ihlâs, ilim, tâat ve hakkâniyet nurundadır. Nereye

yürüyüp gitse elinde yanan mumlar ve nurdan meş'aleler vardır. Burada bâtıl çok çeşitli; hak ise bir tek olduğu için "nur" tekil, "zulümât" ise çoğul gelmiştir. Yani, hak birdir, o da tevhid'dir. Mümin ve muvahhid olan yalnız Allah'a ibâdet eder. Bâtılın yol ve yönleri çoktur. Yıldıza, ateşe, putlara daha başka nesnelere tapan nice bâtıl ehli vardır. Bütün bu zulümât, karanlıklar ve bâtıllar içinde bir tek olan nura denk ve eşit bir şey bulamazsınız.

Yine burada nefsin zulmet ve karanlığına ve ruhun nur ve aydınlığına işâret vardır. Zira mahcûb ve perdelenmiş olan bir kimse, böyle kesif bir gaflet karanlığındadır. Mükâşef olup keşfi açılmış olan da ruh ve uyanıklık nurundadır.

"Gölge ile sıcak bir olmaz." Burada âyet sonlarında uygunluk olması için kör görene, zulümât nûra, zıl harûr'a takdim edilmiş, önce zikredilmiştir. Bu kavl-i ilâhî cennet cehennem, sevap azap, râhat ve şiddeti temsil etmektedir.

"الظِّلُّ", gölge anlamına gelir. Farsça "sâye" demektir. **Râğıb** der ki; güneşin ulaşmadığı her yere "الظِّلُّ" denilir. " فَيْءٌ " ise güneşin göğün ortasından batıya meyletme noktasındaki gölgeye denilir. Buna "fey-i zevâl" denilir. Yine izzet, şeref, güç, kuvvet ve müreffeh hayata da "الظِّلُّ" denilmiştir.

Kâmûs'da der ki, " الْحَرُورُ ", gece esen sıcak rüzgardır. Bazen gündüz de eser. Güneşin hararetine daimi harâret ve ateşe de " الْحَرُورُ " denilir. Bu kelime " حَرّ " kökünden mübâlağa vezni olup daha çok gündüz esen ve zehir gibi etkileyen sıcak rüzgâra denilir. Mânâ şöyledir: Gölge ve harâret eşit değildir. Çünkü gölgede nefse istirahat; hararette ise zahmet, meşakkat ve ıstırap vardır. Aynı şekilde içinde gölge ve rahat olan mümine âid cennet ile yine içinde şiddetli harâret olan ateş ve cehennem eşit değildir. Burada şuna işâret edilmektedir. Allah'tan uzak olmak, iç alemi ve gönlü yakmak da sıcak rüzgar gibidir. Allah'a yakın olmak ise gönlü rahatlatmakta gölge gibidir.

وَمَا يَسْتَوِي الْاَحْيَٓاءُ وَلَا الْاَمْوَاتُۜ اِنَّ اللّٰهَ يُسْمِعُ مَنْ يَشَٓاءُۚ وَمَٓا اَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ ﴿٢٢﴾

22. Dirilerle ölüler de bir olmaz. Şüphesiz Allah, dilediğine işittirir. Sen kabirlerdekilere işittiremezsin!

"Dirilerle ölüler de bir olmaz." Bu kavl-i ilâhî mü'min ve kâfirlere birincisinden daha beliğ bir temsildir. Bundan dolayı fiil tekrar edilmiş ve her iki grubun fertleri arasındaki zıtlık ve farkı ortaya koymak için çoğul sığasıyla getirilmiştir. "el-Hay", diri ve kendisinde hissetme kuvvesi bulunandır. "el-Meyyit", ölü ise bu mezkûr durum kendisinden zâil olandır. Bu temsilin gerekçesi ve semeresi şudur: Mümin hayatından faydalanır. Çünkü müminin zâhiri zikir; bâtını fikirdir. Kâfir ise böyle değildir. Çünkü

onun zâhiri âtıl; bâtını da bâtıldır. Bazı âlimler der ki bu, âlimlere ve câhillere temsildir. Cahilleri ölülere benzetmek yaygın bir durumdur. Şâir der ki:

Câhillerin yeni ve güzel elbisesine şaşma!
Çünkü cahil ölüdür. Onun elbisesi kefendir.

Çünkü muteber olan hayat, ruhların ve kalplerin hayatıdır. Bu da hikmet ve mârifetle olur. Ruhsuz cesedlerin hayatına îtibar edilmez. Zira bu hayata hayvanlar da ortaktır.

Bazı büyükler der ki: Gerçek diriler fenâ-i tâm ile fenâ fillah, bakâ billah makamlarını elde ederek gerçek hayata vâsıl olanlardır. Bunlar zorunlu ölümden önce nefis tezkiye ve terbiyesi ve nefis muhasebesiyle ölmeden evvel ölenlerdir. Bunların ölümlerinin mânâsı, Hak Teâlâ'nın fiillerinin, sıfatlarının ve zâtının yanında kendi fiillerini, sıfatlarını ve zatlarını yok etmeleri; tabiî ve nefsî olan bütün varlıklarını tamamen ortadan kaldırmalarıdır.

Peygamber (s.a.) *"Kim bir ölüye bakmak isterse Ebû Bekr'e baksın"*[73] sözüyle buna işâret etmiştir. Mânevî hayata yokluk sirâyet etmez. Sûrî, zâhirî, maddî ve cismânî hayat böyle değildir. Çünkü bu hayat ölümle zâil olur. Ne mutlu böyle bâkî ve ebedî hayat sâhiplerine ve ne mutlu onlarla beraber olup onlardan ilim ve feyiz alanlara!

İbrahim el-Hirevî der ki, Bâyezid-i Bistâmî'nin meclisinde bulunuyordum. Orada bulunanlardan bazıları "falanca kişi falancadan ilim aldı" dedi. Bâyezîd "miskinler, âcizler ve zavallılar ölülerden ilim almışlar. Biz ise ilmi hiç ölmeyen diri olan Allah'tan aldık" dedi. İşte bu ilim, talep ve tekellüf olmadan ilham yoluyla elde edilen ledün ilmidir.

Şeyh Sâdi der ki:

İnsan sadece etten ve kemikten ibaret olmaz.
Fakat her şeklin içinde mânâ denilen ruh yoktur.
Nitekim sultan her köleyi satın almaz,
Her eski püskünün altında diri bir gönül bulunmaz.

"Şüphesiz Allah," kalpleri dirilterek, anlayıp öğüt almak üzere *"dilediğine"* kelâmını *"işittirir."* O kimse senin uyarından faydalanır. *"Sen kabirlerdekilere işittiremezsin!"*

"الْقُبُورُ" ismi, "الْقَبْرُ" kelimesinin çoğuludur. Kabir, ölünün karargâhıdır. Bu söz istiâre-i muraşşahadır. Allah Teâlâ burada küfür ve inkârda ısrar edenleri ölülere benzetmiştir. Aynı zamanda Peygamberimiz'in (s.a.) onların îman etmesinden ümidini tamamen kesmiş olmasını ifâde eder. İstiâre-i muraşşaha, istiârenin müsteâr-ı minh'le mülâyim olan şeyin beraber olmasıdır. Icâbet etmeye muktedir olamamaları konusunda Allah Teâlâ kalpleri mühürlenmiş olanları ölülere benzetmiştir. Kabirdekiler işitmeyip icâbet edemedikleri gibi kâfirler de işitmez ve hakkı kabul etmezler.

❀

إِنْ أَنْتَ إِلَّا نَذِيرٌ ﴿٢٣﴾

23. Sen sadece bir uyarıcısın.

"Sen sadece" ateş ve azapla *"uyarıcısın;"* işittirmek tabiî ki senin görevlerinden değildir. Zaten kalpleri mühürlenmiş bu insanlara senin bir çıkar yol ve çare bulman da mümkün değildir. Zira onlar ölüler mesabesindedir. Allah Teâlâ'nın ***"Şüphesiz Allah, dilediğine işittirir."*** (el-Fâtır 35/22) kavli ve yine ***"(Resûlüm!) Sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin; bilakis, Allah dilediğine hidayet verir ve hidayete girecek olanları en iyi O bilir."*** (el-Kasas 28/56) kavli ve ***"Bu işte senin yapacağın bir şey yoktur."*** (Âl-i İmran 3/128) ve daha başka âyetler, ulûhiyet ve nübüvvet kavramlarını birbirinden temyîz ve tefrîk etmek içindir. Zira geçmiş bazı ümmetlerin ulûhiyet ve nübüvvet konularında sapıttığı gibi bu ümmetin de şaşırıp Allah yolundan sapmaması için bir uyarı ve hatırlatma mâhiyetindedir. Eski ümmetlerin bazıları (yahûdîler) "Üzeyir Allah'ın oğludur," diğer bazıları da (hıristiyanlar) "İsa Mesih, Allah'ın oğludur," dediler. İşte bu beyan, Allah'ın sonsuz rahmeti ve güzel tevfik ve inâyetindendir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Peygamberimiz (s.a.) Bedir günü kâfirlerin cesetlerinin Bedir kuyusuna atılmalarını emretti ve sonra onlara *"Ey kâfirler! Ben Allah'ın bana vaad ettiğini hak olarak buldum. Siz de Allah ve Rasûlü'nün size vaad ettiğini hak olarak buldunuz mu?"* diye nidâ ve hitap etti. Bunun üzerine **Hz. Ömer** (r.a.): "Ya Rasûlallah! Sen bu cesedlerle nasıl konuşuyorsun?" diye sordu. Peygamber (s.a.): *"Benim onlara söylediğimi siz onlardan daha iyi duyamazsınız. Onlar pek iyi duyarlar; ancak cevap vermeye muktedir değillerdir" buyurdu.*[74] İşte bu haber, Peygamberimiz (s.a.)'in Bedir kuyusuna atılmış olan ölü kâfirlere kendisini duyurduğunu göstermektedir. Yine ölü defnedildikten sonra yapılan telkin ölüye duyurmak içindir. Yoksa bunun bir mânâsı olmaz, denilirse, cevaben deriz ki:

Birincisi; muhtemeldir ki Allah Teâlâ o kuyuya atılmış olan müşrikleri o anda diriltti onlara bir sitem, aşağılama, belâ ve hasret olsun diye peygamberin kelamını duyurdu. Yoksa ölü, ölü olduğu sürece duyamaz. Yine Peygamberimiz (s.a.)'in *"Siz onlardan daha iyi duyamazsınız"* sözü, perde yırtılıp açılarak zâil olduğu için bedensiz ruhların beden ve cesedle beraber olan ruhlardan daha iyi duyduklarına delâlet eder.

İkincisi; yine Allah Teâlâ ölüyü dirilttikten sonra ona duyurur. Yâni ruh cesed ve bedenle beraber dünyada olduğu gibi yoğun, şiddetli ve kuvvetli bir ilgi ve alaka kurar; böylece işitir. İşte Peygamberimiz (s.a.) böyle işittirmiştir. Yine telkin yapan kimse de Allah'ın işittirmesi ve kabre konulan kimsede hayat yaratmasıyla bu işi yapmaktadır. Yoksa ölüde işitme hassası olmadığı gibi hiç kimsede de ölüye işittirme yetki ve özelliği yoktur. En iyisini Allah bilir.

Bazı ârifler der ki: "Ey Muhammed (a.s.)! Ebû Cehil'e niçin gönlünü bağlıyorsun? Onun çirkin tabîatı senin cevherinin nakşını kabûl edecek öze sâhip değildir.

Müslümanlara gönlünü bağla ki sen peygamber olarak tebliğe başlamadan önce seni aramak yolunda dünyanın etrafında dolaşıyor ve senden bir iz arıyordu.”

Lisân-ı hâl şöyle der:

Anber kokulu siyah zülfünü tutacağım;
Yasemen yaprağının üzerine miskle resim yapacağım.
Senin yeninin ucunu bir kez tutacak olsam,
Hind kılıcıyla benim elimi koparmasın.

إِنَّٓا اَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَش۪يرًا وَنَذ۪يرًاۜ وَاِنْ مِنْ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا ف۪يهَا نَذ۪يرٌ ﴿٢٤﴾

24. Biz seni müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak ile gönderdik. Her millet için mutlaka bir uyarıcı *(peygamber)* bulunmuştur.

“Biz seni” müminleri cennetle *“müjdeleyici ve”* kâfirleri cehennemle korkutucu ve *“uyarıcı olarak hak,”* yâni İslâm dîni yahut Kur’an *“ile gönderdik.”* Geçmiş ümmetlerden ve geçmiş asırlarda yaşayan halktan *“her millet için mutlaka bir uyarıcı (peygamber)”* yahut âlim *“bulunmuştur.”*

Peygamberin gönderilmesinden en önemli maksat uyarı olduğu için burada yalnız “uyarıcı” vasfı ile yetinilmiştir.

Kevâşî’de der ki; İsa (a.s.)’dan sonraki fetret döneminde sürekli Îsâ dini üzere bulunup îmâna dâvet edenler hep mevcûd idi. *Keşfü’l-esrâr*’da der ki: Bu âyet her dönem haberî huccetin varlığına delalet etmektedir. İlk insan olan Âdem (a.s.) kendi evlâdlarına peygamber olarak gönderilmiştir. Daha sonra peygamberin bulunmadığı fetret devirlerinde Allah’tan tebliğ eden sâdık bir uyarıcı yahut bu tebliğ vazifesini edada onun makamına kâim olan bir âmir hep var olagelmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***“İnsan, kendisinin** (emir ve yasakla mükellef olmaksızın) **başıboş bırakılacağını mı sanır!”*** (el-Kıyâme 75/36).

Şayet bu âyetle (el-Kıyâme 75/36) Allah Teâlâ’nın ***“Ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için indirilmiştir.”*** (Yâsîn 36/6) kavli arasındaki çelişki nasıl cem ve te’vil edilir? denilirse, ben derim ki: Yâsin sûresindeki âyetin mânâsı; “Ey Muhammed! Senin ümmetin dışında gelmiş geçmiş bütün ümmetlere inkârlarına karşı onları uyaracak, îman etmelerine karşı da onları müjdeleyecek bir elçi mutlaka gönderdim, demektir.”

Allah Teâlâ’nın ***“Halbuki biz onlara okuyacakları kitaplar vermediğimiz gibi senden önce onlara bir uyarıcı** (peygamber) **de göndermemiştik.”*** (es-Sebe’ 34/44) kavli ve yine *“Ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için indirilmiştir”* (Yâsîn 36/6) âyeti buna delâlet eder. Denilir ki bundan murad köklerinin kesilip nesillerinin tamamen yok edilme azâbı ile helâk olan

her ümmet, peygamber gönderilerek mazeretleri ortadan kaldırılıp kendilerine delil ispat edilmeden helâk edilmemişlerdir. Bu ikinci yorum, iki âyetin arasını bağdaştırmada daha münâsiptir. Allah Teâlâ'nın bundan sonraki *"Eğer seni yalanlıyorlarsa (üzülme), onlardan öncekiler de yalanlamışlardı"* kavli de buna delâlet etmektedir. Yoksa fetret döneminde onlara bir uyarıcı gelmemiştir. ***"Ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için indirilmiştir."*** (Yâsîn 36/6) kavli de bunu ifâde etmektedir.

Yine kavl-i ilâhî şuna da delâlet etmektedir ki eski ümmetlerde kendilerine uyarı yapıldığı halde bunu kabul etmeyenlerin azapla kökü kesilmiştir. Yâni uyarıcıyı yalanlayan her ümmet, bir tür azapla cezâlandırılmıştır. İki âyet arasını bağdaştırma gerekçelerinin tamamı Yâsîn suresinde ilgili ayette (Yasin 36/6) gelecektir.

وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ

وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿٢٥﴾

25. Eğer seni yalanlıyorlarsa *(üzülme)*, onlardan öncekiler de yalanlamışlardı. *(Oysa ki)* peygamberleri onlara açık âyetler *(mucizeler)*, sahifeler ve aydınlatıcı kitap getirmişlerdi.

"Eğer" Kureyş'in inkârcıları *"seni yalanlıyorlarsa"* yâni seni yalancılıkla ithâm ediyorlarsa, onları ve onların yalanlamalarını dikkate alma, *"(üzülme), onlardan önceki"* âsî ümmetler de peygamberlerini *"yalanlamışlardı."*

el-Müfredat'da kaydedildiğine göre "الزُّبُرِ" ismi "زَبُورٌ" kelimesinin çoğuludur. Kalın ve büyük harflerle yazılmış olan demektir. Böyle kalın ve büyük harflerle yazılı her şeye "Zebûr" denilir.

"(Oysa ki) peygamberleri onlara" peygamberliklerinin ve dâvâlarının doğruluğuna delâlet eden *"açık âyetler (mucizeler),"* Şit (a.s.), İdris (a.s.) ve İbrahim (a.s.)'a verilen *"sahifeler ve"* muhtaç oldukları hükümleri, delilleri, mev'izeleri, misalleri, vaad ve tehdidi ve benzerlerini beyan eden Tevrat, İncil ve Zebur gibi hakkı ortaya koyan *"aydınlatıcı kitap getirmişlerdi."*

Bu mezkûr kitapların bazısı tekzipçilerden bazılarına diğer bazısı da diğerlerine gelmiştir. Yoksa bunların tamamı geçmiş ümmetlerin hepsine gelmemiştir.

ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٢٦﴾

26. Sonra ben, o inkâr edenleri yakaladım. *(Bak ki)* cezam nasıl oldu!

“Sonra ben, o inkâr edenleri” küfürde sebat ve devam edenleri çeşitli azaplarla *“yakaladım. (Bak ki)”* onlara tepkim ve *“cezam nasıl oldu!”*

O hâlde beni nasıl inkâr ederler, onlara azâbım ve cezam varken!

Keşfü’l-esrâr’da der ki: “Hoşnutsuzluk belirtisini ızhar etmek nasıl olur? Benim hâli değiştirmemi nasıl gördün?”

İbn Şeyh der ki: Buradaki soru, îtiraf (*takrir*) sorusudur. Zira Peygamber (s.a.) Allah Teâlâ’nın geçmiş ümmetlere olan ağır ve şiddetli tepkisini biliyordu. Tesellî mahiyetinde böyle bir soru güzel oldu. Allah Teâlâ bu tarz ifâdelerle geçmiş yalanlayıcı ümmetlere verilen azabın misli ile bu ümmetin kâfirlerini uyarıp tehdîd etmektedir. Akıllı kimse başkasının halinden öğüt ve ibret alandır.

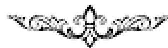
Talihli, gönlünde iyilik yer bulan kimsedir.
Başkalarına öğüt verilirken, o, o öğütten nasîbini alır.

Yine Allah Teâlâ peygamberini tesellî etmektedir. Zira bu tekzip işi Kureyş’in îcâdı değildir. Elbette geçmiş ümmetlerin de çoğu, peygamberlerini tekzip etmişlerdi. Peygamber (s.a.) Kureyş’in bu hâline çok üzülüyordu. Allah Teâlâ ***“Sabret! Senin sabrın da ancak Allah’ın yardımı iledir. Onlardan dolayı kederlenme; kurmakta oldukları tuzaktan kaygı duyma!”*** (en-Nahl 16/127) buyurarak bunu yasakladı. Çünkü onlar dâvet edildikleri îman ve itâati kabûle hazır ve müsâid değillerdi. Onlardan böyle bir erdem beklemek sert kayadan cevher oluşunu beklemek gibidir.

Aynadaki pas temizlenebilir.
Ancak taştan ayna elde edilmez.

Kaldı ki Allah için duyulan hüzün zâyi olmaz. Nitekim bir kadın hac vazifesini ifâ ederken vakfede âdet görüp hastalanınca bu duruma üzülüp içten bir “ah!” çekmiş. O gece rüyasında Allah Teâlâ’nın kendisine “Benim çalışanların amelini zâyi etmeyeceğimi bilmiyor musun? Bu üzülmen sebebiyle ben sana yetmiş hac sevabı verdim” demiştir. Bazı büyükler der ki, şu husus bilinir ki her peygamberin dâvet ve tebliğdeki ecir ve sevabı kendisine muhalif olanlardan çektiği meşakkat ve sıkıntı miktarıncadır.

Risaleti reddedip inanmayan herkesten dolayı peygambere musibet ecri verilir. Böyle musibete dûçar olana Allah Teâlâ sayıları ne olursa olsun risâletini reddedenlerin sayısınca ecir ve mükâfat verir. Sen bu basîret üzere kulları Allah’a dâvet eden peygamber vârisi bir velînin hâlini buna kıyas edebilirsin.

---

[69]. Aclûnî, II, 113.

[70]. Besâiru zevi't-temyîz, s. 732.
[71]. Müslim, Îman (82); Tirmizî, Îman (2618).
[72]. Aclûnî, II, 343.
[73]. Kenzü'l-ummâl, XII, 508
[74]. Müslim, "Cennet", 76; Beyhakî, *Delâil*, III, 49, 117.

ALLAH, HER HALİMİZDEN HABERDARDIR

اَلَمْ تَرَ اَنَّ اللّٰهَ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءًۚ فَاَخْرَجْنَا بِه۪ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا
اَلْوَانُهَاۜ وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بِيضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهَاۜ وَغَرَابِيبُ
سُودٌ ﴿٢٧﴾ وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَٓابِّ وَالْاَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهُ كَذٰلِكَۜ
اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُاۜ اِنَّ اللّٰهَ عَز۪يزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾ اِنَّ
الَّذ۪ينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللّٰهِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا
وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَنْ تَبُورَۙ ﴿٢٩﴾ لِيُوَفِّيَهُمْ اُجُورَهُمْ وَيَز۪يدَهُمْ
مِنْ فَضْلِه۪ۜ اِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٠﴾ وَالَّذ۪ٓي اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ
هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِۜ اِنَّ اللّٰهَ بِعِبَادِه۪ لَخَب۪يرٌ بَص۪يرٌ ﴿٣١﴾

27. Görmedin mi Allah gökten su indirdi. Onunla renkleri çeşit çeşit meyveler çıkardık. Dağlardan *(geçen)* beyaz, kırmızı, değişik renklerde ve simsiyah yollar *(yaptık)*.

28. İnsanlardan, hayvanlardan ve davarlardan da yine böyle türlü renkte olanlar var. Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan *(gereğince)* korkar. Şüphesiz Allah, daima üstündür, çok bağışlayandır.

29. Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan *(Allah için)* gizli ve açık sarfedenler, asla zarara uğramayacak bir kazanç umabilirler.

30. Çünkü Allah, onların mükâfatlarını tam öder ve lütfundan onlara fazlasını da verir. Şüphesiz O, çok bağışlayan, şükrün karşılığını bol bol verendir.

31. Sana vahyettiğimiz kitap, kendinden öncekini *(semavi kitapları)* doğrulayıcı olarak gelen gerçektir. Allah, kullarının *(her halinden)* haberdardır, görendir.

Ey Muhammed! veya hitâba layık ey muhatab! *"Görmedin mi"* bilmedin mi *"Allah"* kudret ve hikmetiyle *"gökten"* yâni buluttan *"su"* ve yağmur *"indirdi. Onunla renk"* ve cins*"leri çeşit çeşit"* nar, elma, incir, üzüm ve daha başka sebze ve *"meyveler çıkardık."*

Burada gâib sîğâsından mütekellim sîgasına geçiş, bu ihrâc işine çok önem verildiğini

ortaya koymak içindir. Çünkü bu Allah Teâlâ'nın kudret ve hikmetinin kemâlini bildiren hârika bir sanattır. Bir de böyle "biz çıkardık" şeklinde azamet nûnu (أَخْرَجْنَا) ile ifâde etmek daha heybetli ve daha haşmetlidir.

Kâşifî der ki: "Mütekellim birinci şahıs sıygasına dönülmesi, fiili tahsîs amacıyladır. Yâni "Biz onunla su çıkartmaya muktediriz."

Nar, elma, incir, üzüm ve diğer meyve cinsleri yahut sınıfları muhteliftir. Zira bu meyvelerin kendi aralarında muhtelif sınıfları vardır. Meselâ üzümün elliden, hurmanın yüzden fazla çeşidi vardır. Yahut sarı, kırmızı, yeşil, beyaz, siyah ve başka renklerde görünüşleri muhteliftir.

"Dağlardan (geçen) beyaz, kırmızı, değişik renklerde ve simsiyah yollar (yaptık)."

"جُدَدٌ" ismi "جُدَّةٌ" kelimesinin çoğuludur. Dağda yahut başka yerlerdeki farklı renklerde yollar demektir. Merkebin sırtında merkebin renginden farklı çizgiye "اَلْخُطَّةُ" denilir. Bazen geyik ve ceylanda sırt ve karın renklerini ayıran iki misk yolu olur. Bu yolların doğrudan dağlardan olduğuna hükmetmek sahih olmayınca mübtedâ için bir muzaf takdir etmeye ihtiyaç olmuştur. Yâni dağlardan dağların rengine muhâlif muhtelif renklerde yolları olanlar vardır. Sonuçta bu ifâde "muhtelif renklerde dağlar vardır" demektir. Bu durumda Peygamberimiz (s.a.) bu üç karîneyi okumuş oldu. Zira bundan önce *"Onunla renkleri çeşit çeşit meyveler çıkardık"* ifâdesi, ondan sonra da *"İnsanlardan, hayvanlardan ve davarlardan da yine böyle türlü renkte olanlar var"* ifâdesi yer almaktadır. Mânânın bu noktaya gelmesi için bu ikisi arasındaki karînede bir hazfin bulunması gerekir. İşte bu suretle tüm karîneler arasında bir uyum sağlanmış oldu.

Müfredat'da der ki, "cüdde" açıkça görünen yol demektir. Tutulmuş, kat'edilmiş yol anlamına gelen "tarîkun mecdûd" ifâdesinden gelmektedir. *Celâleyn*'de der ki, dağlarda olan yollar vücuddaki damarlar gibidir. *Keşfü'l-esrâr*'da der ki: "Dağlarda geçenler, yürüyenler sebebiyle yollar açıldı; beyaz ve kırmızı dağlarda beyaz ve kırmızı hatlar/yollar (var)." Burada *Keşfü'l-esrâr* sahibi "اَلْجُدَدُ" kelimesini girilip gidilen yollar mânâsına hamletmiştir. Zâhir olan birinci mânâdır. Yâni muhtelif yollar olduğudur. Çünkü burada makam halkî, yâni fıtrî ve yaratma eseri olan değişikliği beyan etmektir. Yolun beyaz olması dağın beyaz olmasını gerektirmez. Çünkü dağların birbirine muhâlif ve muhtelif damarları vardır. Bu durumun aksi de böyledir. Yâni dağın beyaz olması yolun beyaz olmasını gerektirmez. Bu yollardan dağın rengine uyan da vardır uymayan da.

Bu beyaz ve kırmızı yolların renklerinin bazısı koyu, bazısı açık olabilir. Bu renkler kendi içlerinde de koyu ve açık olarak değişik tonlardadır. Nice beyaz vardır ki diğer beyazdan daha parlaktır. Ve yine nice kırmızı vardır ki diğer kırmızıdan daha koyudur. Sırf ve saf beyaz bile kendi arasında değişiklik arzeder. Elbette bizzat kırmızı ve kırmızılık da böyledir. Bundan dolayı renkler anlamına gelen "أَلْوَانٌ" lafzı, "بِيضٌ" ve "حُمْرٌ" lâfızlarından her birinin zamirine muzâf olarak çoğul yapılmıştır. Buna göre beyaz ve kırmızıdan her biri küllî müşekkik[75] kabilinden olur.

İbn Şeyh *Havâşî*'sinde der ki: Burada "مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا" ifâdesi, "جُدَدٌ" kelimesinin üçüncü sıfatı da olabilir. Bu sefer "أَلْوَانُهَا" kelimesinin zamiri "جُدَدٌ" kelimesine râci olur. Bu durumda "أَلْوَانُهَا مُخْتَلِفٌ" ifâdesi, "بِيضٌ" ve "حُمْرٌ" kelimelerinin te'kidi olur. Yolların değişik renklerde olması ise bir kısmının beyaz bir kısmının kırmızı oluşuyladır. Buna göre bütün yollar beyaz ve kırmızı olarak iki renkte olur. Ancak bulundukları mahallin çokluğu itibarıyla her biri çoğaldığı için "أَلْوَانٌ" şeklinde çoğul olarak tabir edilmiştir.

Fakir **(Bursevî)** der ki, hac yolunda Arap ülkelerini ve daha başka yerleri müşâhede edenler bütün bu kısımları görürler. Bütün bu yerler ve yollar hep çeşit çeşit, türlü türlü, ve rengarenktir.

Yine **İbn Şeyh** *Havâşî*'sinde der ki: "*simsiyah yollar*" ifâdesi, "بِيضٌ" kelimesine matuftur. Bu da yine yollara dâir ve yollarla kâim olan beyazlık ve kırmızılık gibi niteliklere dair detay mâlûmat kabilindendir. Sanki "dağlardan beyaz, kırmızı ve simsiyah yolları olan dağlar yaptık" denilmektedir. Burada siyah olanın "غَرَابِيبُ" ile nitelendirilmesinden bilinmiştir ki siyah da açık-koyu diye bir ton değişikliği olmadığından değişikliği ifâde eden cümle ortaya getirilmiştir. "غَرَابِيبُ" kelimesinin "جُدَدٌ" kelimesine mâtuf olması da mümkündür. Bu durumda "غَرَابِيبُ" kelimesi "جُدَدٌ" ifâdesinin açılımı olmayıp bilakis onun alternatifi olur. Sanki "dağlardan değişik renkli yollar ve yine dağlardan tek renk üzere simsiyah yollar yaptık" denilmiştir. Buna göre âyetten maksad farklı meyveler olduğu gibi ya dağların yollarının değişik değişik renklerde olduğunu beyan etmektir –ki sen uzaktan dağ yollarını beyaz, kırmızı ve siyah yollar olarak görürsün- yahut bizzat dağların kendilerinin rengarenk oluşlarını beyandır. Bunlardan her biri yüce kudrete delâlet eden eserlerdendir.

"غَرَابِيبُ" ismi, "غِرْبِيبٌ" kelimesinin çoğuludur. "غِرْبِيبٌ" kelimesi "عِفْرِيتٌ" gibidir. "أَسْوَدُ غِرْبِيبٌ" denilir ki "karga gibi simsiyah" demektir.

Yine "أَصْفَرُ فَاقِعٌ", "أَبْيَضُ يَقَقٌ" ve "أَحْمَرُ قَانٍ" denilir ki mânâları "sapsarı, bembeyaz ve kıpkırmızı" demektir.

Kurtubî'de kaydedilen bir hadiste şöyle vârid olmuştur: *"Allah Şeyh-i Gırbîb'e (yâni saçını siyaha boyayan yaşlıya) buğz eder."*[76] *Makâsıd-i Hasene*'de ise "Allah yaşlılık ve ihtiyarlık alâmeti olan beyazı yok edene buğz eder" şeklinde kaydedilmiştir.

وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَآبِّ وَالْاَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ اَلْوَانُهُ كَذٰلِكَ اِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا اِنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾

28. İnsanlardan, hayvanlardan ve davarlardan da yine böyle türlü renkte olanlar

var. Kulları içinden ancak âlimler, Allah’tan *(gereğince)* korkar. Şüphesiz Allah, daima üstündür, çok bağışlayandır.

“İnsanlardan, hayvanlardan ve davarlardan da yine böyle” beyaz, kırmızı, siyah *“türlü renkte olanlar var.”*

“الدَّوَابِّ”, “دَابَّةٌ” kelimesinin çoğuludur. Yer yüzünde yürüyen canlı anlamına gelen “دَابَّةٌ” kelimesi daha çok at, katır ve merkep gibi binek hayvanları için kullanılır ve bu hayvanların erkeklerine şâmildir. “الْأَنْعَامُ” kelimesi de “نَعَمٌ” ya da “نَعْمٌ” kelimesinin çoğuludur. Sığır, koyun ve keçiler demektir. At, katır ve merkepler bunun dışındadır. Bunların bazıları değişik renktedirler. Yâni meyve ve dağların değişik oluşu gibi.

“Kulları içinden ancak âlimler, Allah’tan (gereğince) korkar.”

Eşyanın yaratılması hususunda Allah’ın kudretini bilmeyen ve O’nun her şeyi bir hâlden bir başka hâle koyduğunu idrak etmeyen bir kimse, Allah Teâlâ’dan nasıl korkacak?

İrşâd’da der ki, bu âyet, insanların tabaka ve mertebelerindeki farklılıkları beyan ettikten sonra Allah’tan kimlerin korktuğunu tayin ederek yukarıda geçen 18. âyetteki sözün tekmilesidir. Bu açıklama manevi niteliklerde temsil yoluyla; sûrî ve maddi niteliklerde ise tasrih yoluyla gerçekleşmiştir. Bu şekilde bu bölümlerden her biri ile ilgili açıklama, gereği gibi tam ve yeterli olarak yapılmıştır. Yâni Allah’tan gaybi olarak haşyet duyanlar, O’nu hakkıyla ve kendisine lâyık olan yüce sıfatları ve güzel fiilleriyle bilenlerdir. Zirâ haşyet, hürmet ve korkunun kaynağı, saygı duyulan zâtı tanımak ve onun niteliklerini bilmekle mümkündür. Buna göre kim Allah Teâlâ’yı daha iyi bilir ve tanırsa, elbetteki ona karşı daha saygılı olur. Peygamberimiz (s.a.) *“Sizin Allah’a karşı en saygılı olanınız, en takvâlı olanınız benim.”*[77] buyurmuştur.

Bundan dolayıdır ki Allah Teâlâ bu konunun ardından sonsuz kudretine delâlet eden fiillerini zikretmiştir. Kâfirler ise bu mârifetten uzak oldukları için onlara uyarı yapmak tamamen imkansız hale gelmiştir. Burada kendisine saygı duyulan zâtı (Allah lafzı celilini) takdim ederek önce zikretmek fâil üzerinde bir tespit, tayin ve tahsis yapmak içindir. Yâni “kulları arasında Allah’tan hakkıyla ancak âlimler korkar, haşyet duyar” demektir.

Şayet burada “Allah” lâfzı sonraya bırakılırsa mânâ ve hüküm ters yüz olmuş olur ve “âlimler ancak Allah’tan korkarlar” demek olur ki iki mânâ birbirine zıt ve farklıdır. Birinci mânâda Allah’tan hakkıyla korkanların başkaları değil âlimler olduğu beyan edilmekte; ikincisinde ise kendisinden korkulan zâtın başkası değil Allah olduğu anlatılmaktadır. Ebû Hanife, Ömer b. Abdülaziz ve İbn Sirin burada Allah lafzı celilini merfû, (zamme, ötre) ulema lafzını ise mensub (fetha-üstün) okumuşlardır. Burada korku mânâsında olan haşyet, ta’zim, hürmet ve değer mânâsında mecaz olarak ifâde edilmiştir. Zira ta’zim olunan zât heybetli olur.

Mânâ şöyledir: İnsanlar arasında kendisinden korkulan heybetli kimselere ta’zim, hürmet ve saygı duyulduğu gibi Allah Teâlâ da kulları arasından âlimlere ta’zim eder ve

saygı duyar. Bu mânâyı ifâde eden okuyuş, her ne kadar şaz bir okuyuş ise de çok mânidar ve anlamlıdır. **Abdullah b. Ömer** burada haşyeti "ihtiyar ve tercih etmek" mânâsında değerlendirmiş ve Allah kulları arasından ancak âlimleri tercih eder ve seçer demiştir.

"Şüphesiz Allah, dâimâ üstündür," yâni kendisinin azâbından, cezâlandırmasından korkmayan kimseden intikam almaya kâdirdir ve haşyet sahibi kulları *"çok bağışlayandır."*

Bu ifâde azgınlıkta ısrarcı olanı cezâlandırma isyan ve günahtan tövbe edeni de bağışlama mânâsına delâlet ettiği için haşyet, korku ve saygının da gerekçesi durumundadır. Böyle sıfat ve niteliklere sâhip olana saygı duyulmalı ve ondan korkulmalıdır.

Denilir ki "haşyet", hoş olmayan bir şeyin ileride başa geleceği endişesiyle kalbin ıstırab duymasıdır. Bu bazen kulun suç ve günahlarının çokluğu sebebiyle, bazen de Allah Teâlâ'nın heybet ve celâlini mârifetle (bilmekle) olur. Peygamberlerin haşyeti bu kabildendir. Mümin, insanların Allah'tan en çok korkanı ve Allah'a en saygılı olanı olmak için Allah'ı bilme, yâni mârifetullah'ı elde etme konusunda çok gayretli olmalıdır. Korku ve saygı mertebeleri ilim mertebelerine göredir.

Ebü'l-Leys tefsirinde der ki: Rivayete göre Peygamberimiz (s.a.)'e: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bizden hangimiz Allah'ı en iyi bilendir?" diye sordular. Peygamberimiz (s.a.): *"Allah'tan en çok korkan ve Allah'a en saygılı olanınızdır.* Zira Allah Teâlâ "**Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar."** buyurmaktadır. Bu sefer, "Ey Allah'ın Rasûlü! Arkadaşların en üstün olanı hangisidir?" diye soruldu. Peygamberimiz (s.a.): *"Allah'ı zikrettiğinde sana yardım eden; unuttuğunda ise Allah'ı sana hatırlatandır"* buyurdu. Yine arkadaşların en kötüsü hangisidir?" diye sordular. Peygamberimiz (s.a.) *"Allah'ı zikrettiğinde sana yardım etmeyen; unuttuğunda ise sana hatırlatmayandır."* buyurdular. Sonra "İnsanların kötüsü hangisidir?" diye soruldu. Peygamberimiz (s.a.) *"Allahım! Âlimleri bağışla, zira âlim bozulursa insanlar da bozulur"* buyurdular.[78]

Ne kadar ilim sahibi olursan ol!
Sende amel olmadıkça câhilsin.

Allah Teâlâ'dan bizleri âlim ve muhakkık yapmasını, havf ve haşyette, korku ve saygıda sâdık ve gerçekçi kılmasını diliyoruz.

إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللّٰهِ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ

سِرًّا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ تِجَارَةً لَنْ تَبُورَ ﴿٢٩﴾

29. Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan *(Allah için)* gizli ve açık sarfedenler, asla zarara uğramayacak bir kazanç umabilirler.

"Allah'ın kitabını okuyanlar" okumaya devam eden ve içindekilerle amel edenler, -zira amelsiz okuma fayda vermez-...

Tilâvet, dirâset ve vazife bilinen virdler gibi peş peşe okumak demektir. Kırâat daha geneldir. Yâni kırâat peş peşe de olur, ara ara da olur. Ancak hece hece okumak ve çocuklara Kur'an tâlimi yapmak kırâat sayılmaz. Bundan dolayı fukaha, "cünüp kişi –erkek olsun kadın olsun fark etmez- âdet halinde bulunan ve lohusa olan kadının Kur'an'ı hece hece okuması mekruh değildir", demişlerdir. Zira bu kişi kâri/okuyucu sayılmaz. Aynı şekilde bu kimselerin çocuklara yahut başkalarına harf harf ve iki kelime arasını keserek kelime kelime Kur'an öğretmeleri de mekruh değildir.

"Namazı" âdâbına ve şartlarına riâyet ederek *"kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah için)"* riyâya bulaşma korkusundan dolayı *"gizli ve"* başkalarının tasadduk etmeye rağbetlerinin artması için *"açık"* ve âşikâr olarak iyilik ve hayır yollarına *"sarf edenler,"* yâni yoksullar için ellerinde olanlardan verenler *"asla zarara uğramayacak bir kazanç"* yâni itâatle sevap elde etmeyi *"umabilirler."*

Burada Kur'an tilavetinde muzârî, namazın ikamesinde ise mazi kalıbı getirilmiştir. Çünkü Kur'an'ın tilavet zamanları daha genel ve daha kapsamlı olup namaz vakitleri ise böyle değildir. Onlar muayyen, muvakkat ve sınırlı zamanlardır. Yine "أَنْفَقُوا" kavliyle delâlet edilen zekât vakitleri de sınırlı zaman dilimleridir.

"عَلَانِيَةً" kelimesi, sırrın zıddıdır. Bu kelime eşyâda değil, daha çok mânâlarda kullanılır. Yâni "Nasıl tevâfuk ederse, kasıtsız olarak hem gizli hem de âşikâre olarak infakta bulunurlar", demektir. **Kâşifî** der ki "Riyâya bulaşma korkusundan dolayı "gizlice"; başkalarının tasadduk etmeye rağbetlerinin artması için de âşikâr olarak infak ederler." İnfaktan gizli olan sünnet, âşikâre olan ise farz olandır. Bu kelimelerde ilm-i bâtın ve ilm-i zâhire de işâret edilmektedir. Ayrıca burada infâk edecek olan kişi, her zaman ve her hâlükârda Allah yolunda sadaka vermeye teşvik edilmektedir.

"Tâcir"; alış-veriş yapan, ticaretle meşgul olan kişidir. Ticâret kâr ve kazanç talep ederek sermayede tasarruf etmektir. Denilir ki Arap kelâmında ticaret kelimesinden başka "ت"den sonra "ج"in bulunduğu bir kelime yoktur. "تجاة" kelimesinin aslı "وجاة"tir. "تَجِبُ" kelimesindeki "ت" ise muzâraat harfidir; kelimenin aslından değildir.

"البَوَار" kelimesi kesâd, kötülük ve bozulmanın aşırı derecede oluşunu ifâde eder. Bu kelimenin sıfat hali, "بَائِر"dir. Aşırı kesâd, fesada götürdüğünden mutlak helâkten "بَوَار" diye söz edilmiştir. Arapların, "virajlı olsa da yola giriniz, belâlı olsa da bâkireyle evleniniz, zulüm ve haksızlık olsa da şehirde iskân ediniz" sözündeki belâ/bevâr ise mânevî helâk kabilindendir.

Mânâ şöyledir: Onların ticareti asla fesâd, kesâd, helâk ve hüsrâna uğramaz. Fâsid olmaz ve ona ziyan erişmez. Belki kıyâmet gününde onların amellerinin metâı revaç

bulur. *İrşâd*'da der ki burada "لَنْ تَبُورَ" ifâdesi ticaretin sıfatıdır. Bu ticaretin diğer ticaretler gibi kâr-zarar riski taşımadığına delâlet etmesi için böyle bir niteleme yapılmıştır. Çünkü bu ticârette fânî olan para ile emek ve amelle de bâkî olan cennet satın alınmaktadır. Cömertlerin en cömerdi olan Allah tarafından onların bu umutlarını haber vermek ise onların umut ve matluplarının hâsıl olacağına kesin bir vaaddir.

لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ ۚ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٠﴾

30. Çünkü Allah, onların mükâfatlarını tam öder ve lütfundan onlara fazlasını da verir. Şüphesiz O, çok bağışlayan, şükrün karşılığını bol bol verendir.

"Çünkü Allah, onların mükâfatlarını" amellerinin sevabını *"tam öder ve lütfundan"* cömerdlik ve kereminden, rahmet hazînelerinden *"onlara fazlasını da verir."* Yâni onların sevaplarını arttırır. *"Şüphesiz O,"* onların hatâ ve günahlarını *"çok bağışlayan, şükrün"* yâni tâatlerinin *"karşılığını bol bol verendir."*

"تَوْفِيَة", tam olarak/tamamını vermek demektir. Ecir, amelin sevâbıdır. Buradaki lam harf-i cerri (önceki âyetteki) "لَنْ تَبُورَ" fiiline müteallikdir. Yâni bu ticarette kesâd olmaz. Bu ticarette Allah nezdinde harcama yapılır. Allah bu kullara Kur'an okumaları, namaz kılmaları ve zekât vererek Allah yolunda harcama yapmalarına karşı amellerine, niyet ve ihlâslarına göre ecirlerini eksiksiz verecektir. Bu durumda "لَنْ تَبُورَ" kelimesi üzerinde vakıf yapılmaz.

Allah Teâlâ cömertliğinden, fazl-ı kereminden ve rahmet hazînelerinden dilediği kadar amel esnasında onların hiç aklına gelmeyen ve gerçekten hak etmedikleri ecri kendi katından verir. Bu, Allah'ın mahzâ lütuf ve keremidir. Allah Teâlâ'nın kıyâmet günü bu kulları şefâat makamına getirmesi de onun fazl-ı keremidir. Onlar bu sâyede isyan ve günahları sebebiyle kendilerine cehennem vâcip olan yakın akrabalarına ve diğer Müslümanlara da şefâat edeceklerdir.

Bahru'l-ulûm'da der ki: Allah Teâlâ onlardan sâdır olup, örtülmesi uygun olan ayıpları örter. Bunları onların kalplerinden ve yazıcı meleklerin dosyalarından siler. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de der ki: Allah Teâlâ ziyâde bağışlayıcıdır. Onların kulluktaki kusurlarını bağışlar. Kusurlarına rağmen, rubûbiyet fazlıyla onların çalışmalarının karşılığını kat kat verir.

Ebû'l-Leys der ki, şükür üç türlüdür: Aşağı durumda olanın şükretmesi, şükredeceği zâta itâat etmesi ve ona muhâlefet etmemesidir. Kendi dengi olanın yine dengine şükretmesi ödül ve mükâfât ile olur. Üst ve üstün olanın şükretmesi ise kişiden gelen az bir şeye râzı ve memnûn olmasıdır. Bazıları der ki "شَكُور" az amele çok hayır ve iyilikle mukabele eden, sayılı günlerde yapılan amele hiç kesilmeyen nimetlerle karşılık verendir. Kim Allah'ın "Şekûr" olduğunu bilirse onun nimetine şükreder, O'na itâat

etmeyi tercih eder, O’nun rahmetini talep eder, O’nun lütuf ve minnetine şâhid olur.

Gazzâlî (rh.a.) der ki: “Allah’ın nimetine şükretmenin en güzel şekli o nimetleri Allah’a isyan ve günahta değil, bilakis Allah’a itâatte kullanmaktır.”

“شَكُور” isminin özelliği şudur: Can sıkıntısı, darlık/gönül darlığı olan, bedenî yorgunluk ve cismânî ağırlık hisseden kimse, bu ismi kırk bir kere yazıp suda eriterek vücûduna sürer ve bundan içerse Allah’ın izniyle iyileşir. Yine göz ve görme zafiyeti olan kimse de bunu gözüne sürerse bereketini görür.

وَالَّذٓى اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ اِنَّ

اللّٰهَ بِعِبَادِهٖ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴿٣١﴾

31. Sana vahyettiğimiz kitap, kendinden öncekini *(semavi kitapları)* doğrulayıcı olarak gelen gerçektir. Allah, kullarının *(her halinden)* haberdardır, görendir.

Asıl hükümlerde ve inanç konularında kendisinden önce peygamberlere indirilen semâvî kitaplara muvâfik olarak *“Sana vahyettiğimiz kitap,”* yâni Kur’an *“kendinden öncekini (semâvî kitapları) doğrulayıcı olarak gelen”* ve kendisinde yalan ve şüphe olmayan *“gerçektir. Allah, kullarının (her halinden) haberdardır, görendir.”*

Burada “بِعِبَادِهٖ” ifâdesindeki “بِ” harf-i cerri “لَخَبِيرٌ” kelimesine taalluk eder. Ancak “ر” harfi üzere olan âyet sonlarındaki uygunluk gözetilerek “بِعِبَادِهٖ” takdim edilmiştir. Yâni kulların hem gizli hem de âşikâre olan işlerini bilir. Ey Muhammed! (s.a.) Şayet senin hâllerinde nübüvvete mâni bir durum olsa, diğer semâvî kitapların mihenk taşı ve kıstası olan böyle mûcize ve hak bir kitap sana vahyedilmezdi ki o kitapların doğrulukları da yine sana indirilen bu Kur’an’dan bilinmektedir.

Burada “خَبِيرٌ” kelimesinin “بَصِيرٌ” kelimesine takdim edilmesi ise bu ilim ve ihâtada umde ve aslolan rûhânî işler olduğundandır. *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de der ki: Allah Teâlâ saâdet ve şakâvet ehlinden olan kulları bilir. Zira onları yaratan O’dur. Onlardan sâdır olan ahlâk ve amelleri de görür. Elbette Allah Teâlâ Kur’an’ın hak olduğunu bildirdi. Kur’an’ı okuyup onunla amel edene çok ecir ve sevap vereceğine dâir söz verdi. Ümmî olup Kur’an okumasını bilmeyene bu tilâvet sevâbı hâsıl olmaz. Zira ümmînin tilâveti yoktur. Bilakis bu ecir ve sevap kârî olan; yâni Kur’an okuyan içindir. Öyleyse Kur’an’ı öğrenmeli, okumalı ve her zaman Kur’an ile meşgul olmalıdır. **Molla Câmi** der ki:

Nefis yüzünden sıkılacak olursan,
Kur’ân-ı Kerim’i oku.
Ay yüzlü güzel gibi bir Mushaf ara;

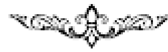
Yanına çek, bir bûse kondur ona.
Beden âzâlarını onun için harca;
Ruhânî kuvvetlerini onun uğrunda vakfet.
Gönlünü mânâya, dilini lâfza teslim et;
Gözünü yazısına, noktalarına bırak.

Hadis-i şerifte şöyle rivâyet edilmiştir: *“Kıyâmet günü ortaya çevresi nur ile kaplı olan nurdan minberler konulur. Her minberin yanında cennet develerinden dişi bir deve vardır. Bir münâdî şöyle nidâ eder: ‘Allah’ın kitabını yüklenip taşıyanlar nerededir? Geliniz! Allah Teâlâ kullarıyla arasındaki sorgulaması bitinceye kadar minberlerin üzerine oturunuz. Size korku ve üzüntü yoktur. Allah Teâlâ kulların sorgulamasını tamamlayınca bu kişiler bu develer üzerinde cennete taşınırlar.”*[79]

Yine hadis-i şerifte şöyle vârid olmuştur: *“Şayet mes’ûd, mutlu ve bahtiyar insanlar gibi yaşamak, şehîdler gibi ölmek, mahşer günü kurtuluş, sıcak günde gölge ve gölgelik, sapıklık gününde hidâyet isterseniz Kur’an’ı öğreniniz. Zira o, Rahman Teâlâ’nın kelâmıdır. Şeytandan koruyucudur ve mizanda ağır gelir.”*[80]

Gunye’de der ki: Namaz kılmanın yasak ve mekruh olduğu vakitlerde Peygamber (s.a.)’e salevât getirmek, duâ etmek ve tesbih çekmek Kur’an okumaktan fazîletlidir. Meselâ sabah namazının vakti girdikten sonra sûfîlerin adeti üzere güneş doğuncaya kadar zikir yapmak müstehaptır. Bu vakitte her ne kadar geçmiş namazları kazâ etmek (kaza namazı kılmak), tilâvet secdesi yapmak, cenaze namazı kılmak câiz ise de bu vakitte sabah namazının sünnetinden başka nâfile namaz kılmak mekruhtur ve men edilmiştir. Yine bu vakitte nezir ve adak namazı kılmak, tavafın sonunda kılınması vacip olan iki rekat tavaf namazını kılmak ve başlayıp bozduğu nâfile namazın kazâsını kılmak da mekruhtur. Zira bu namazın vâcip olma yönü nafile yoluyla olduğundan o da nâfile sayılmıştır.

Allah Teâlâ bizleri ve sizleri Kur’an okumayı ganimet bilenlerden, onun hitap lütfuyla şereflenenlerden, nur ve sırlara vâsıl olanlardan eylesin.

---

[75]. Teşkîk, fertleri arasında farklılık bulunan mefhumların nispetidir. Işık mefhumu gibi. Işığın örnekleri arasında farklılık vardır. Nitekim güneşin ışığı ayın ışığından daha fazladır. Ayın ışığı da ampulün ışığından daha fazladır. Bu tür nispete sahip olan mefhumlara “müşekkik” denir. bk. Talha Alp, *İsagoci Tercümesi Mantık Terimleri Sözlüğü*, s. 25. (çev.)

[76]. Münâvî, II, 248.

[77]. Buhârî, “Nikah”, 1; Müslim, “Sıyam”, 747, 79; Ebû Dâvûd, “Savm”, 36; Muvatta, “Sıyam”, 9; *Müsned*, VI, 67, 122, 156.

[78]. Benzer bir rivâyet için bk. Süyûtî, el-Câmiu’s-sağîr, hadis no: 3999.

[79]. Bk. Deylemî, hadis no: 987.
[80]. Hîndî, Kenzü’l-ummâl, hadis no: 2439; Süyûtî, Câmiu’l-ehâdîs, XXIII, 385.

CENNETTE NE YORGUNLUK NE DE USANÇ VARDIR

ثُمَّ اَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذٖينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا ۚ فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهٖ ۚ
وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ ۚ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ بِاِذْنِ اللّٰهِ ۜ ذٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ
الْكَبٖيرُ ۜ ﴿٣٢﴾ جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فٖيهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ
وَلُؤْلُؤًا ۚ وَلِبَاسُهُمْ فٖيهَا حَرٖيرٌ ﴿٣٣﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖٓي اَذْهَبَ
عَنَّا الْحَزَنَ ۜ اِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ۙ ﴿٣٤﴾ اَلَّذٖٓي اَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ
فَضْلِهٖ ۚ لَا يَمَسُّنَا فٖيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فٖيهَا لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾

32. Sonra Kitab'ı, kullarımız arasından seçtiklerimize verdik. Onlardan *(insanlardan)* kimi kendisine zulmeder, kimi ortadadır, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır. İşte büyük fazîlet budur.
33. *(Onların mükâfatı)*, içine girecekleri Adn cennetleridir. Orada altın bilezikler ve incilerle süslenirler. Orada giyecekleri elbiseleri de ipektir.
34. *(Cennette şöyle)* derler: Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun. Doğrusu Rabbimiz çok bağışlayan, çok nimet verendir.
35. O *(Rab)* ki lütfuyla bizi asıl oturulacak yurda *(cennete)* yerleştirdi. Artık orada bize ne bir yorgunluk dokunacak ne de orada bize bir usanç gelecektir.

Sana vahyettikten yahut evvelkilerin kitaplarından yahut ezelde irâde ettikten *"Sonra Kitab'ı, kullarımız arasından seçtiklerimize"* dönüşü olmayan tam bir mülkiyetle *"verdik."*

Râğıb der ki, "verâset" akidsiz olarak başkasından bir câriye yahut mal, mülk ve benzerinin sana intikal etmesidir. Ancak bu akid yerine geçmez. Ölüden intikal edene de "verâset" ve "mîras" denilmiştir. Ayrıca yorulmadan emeksiz ve zahmetsiz olarak elde edilen her şeye de "buna vâris oldu; mîrâsa kondu" denilir. Bunun îzâhı yakında gelecektir.

"اِصْطِفَاء" kelimesi aslında bir şeyin özünü elde etmek ve seçmek demektir. Her ne kadar insanın kulluğuna nisbeti hakikat ise de burada "العباد" kelimesi kerâmet yeridir. "Kullarımız arasından seçtiklerimizi" demektir. Çünkü bu âyet nâzil olduğu gün, Hz. Muhammed (a.s.) çok mutlu oldu. Kendisine erişen bu sevinç sebebiyle üç defa şöyle dedi: "Kâbe'nin rabbi olan Allah'a yemin olsun ki Allah Teâlâ benim ümmetimin peygamberini diğer bütün peygamberler arasında seçkin ve onların kitabını diğer bütün kitaplara üstün kıldığı gibi ümmetimi de diğer ümmetler üzerine seçkin kılmıştır."

Münâsebât'ta kaydedildiğine göre kitabın tamamını mîras olarak vermek, sadece Kur'an'ın tamamını ezberleyen hâfizlara has bir durum değildir. Bilakis Kur'an'dan sâdece Fâtiha sûresi dahi olsa bir bölümünü ezberleyenlere de Kur'an mîrâsı verilmiş olur. Sahâbe-i kiramdan hiç biri tam Kur'an hâfızı değildi. Biz onların kullar arasından seçilmiş olduklarını kesin olarak biliyoruz.

Kâşifî der ki: "Atâ'yı "mîras" olarak zikretti. Bu, istemeden ve yorulmadan elde edilen mâlî mîras olmalıdır. Kezâ Kur'ân'ın atiyyesi de müminlerin arayıp bulma telâşı olmaksızın Mennân olan Allah'ın inâyeti ile onlara ulaştı. Yabancıların mîrâsa katılması söz konusu değildir. Düşmanlar da Kur'an'dan nasipsizdir. Vereselerin mîrastaki hisselerinde farklılık vardır: sekizde bir, altıda bir, üçte bir, dörtte bir, yarım, üçte iki gibi. Birisi vardır ki tamamını alır. Burada da Kur'an ehlinin hisseleri farklıdır. Herkes istihkak ve istîdâdları ölçüsünde Kur'an'ın hakikatlerinden hisse alırlar."

Bu meclisten biri yudum istedi, diğeri bir kadeh.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Allah Teâlâ burada mîras lâfzını zikretmiştir, çünkü mîras özel bir tarzda nesep ve sebebin sahîh olmasını gerektirir. Buna göre sebebi ve nesebi olmayanın mîrâsı da olmaz. Buradaki sebep kulun itâatidir. Nesep, Allah Teâlâ'nın fazl-ı keremidir. Tâat ehli, cennet ehlidir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: *"**İşte, asıl bunlar vâris olacaklardır; (Evet) Firdevs'e vâris olan bu kimseler, orada ebedî kalıcıdırlar**."* (el-Mü'minûn 23/10-11). Kullar itâatleri sebebiyle cennete vâris olmuşlardır. Kulların sebebiyet yoluyla vâris olmalarının aslı, Allah ile aralarında geçen bir alış veriş akdidir.

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler, ölürler. (Bu), Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da Allah üzerine hak bir vaaddir. Allah'tan daha çok sözünü yerine getiren kim vardır! O halde O'nunla yapmış olduğunuz bu alış verişinizden dolayı sevinin. İşte bu, (gerçekten) büyük kazançtır."*** (et-Tevbe 9/111)

Bu kullar, canları ve mallarıyla Allah'a itâat ettiler. Allah Teâlâ da bu yaptıklarına karşı onları cennet ile ödüllendirdi. Fazîlet ehli, Allah ehlidir. Allah'ın onlara olan fazlu keremi ise onlara muhabbet, mârifet ve kurbeti mîras olarak vermesidir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Ey îman edenler! Sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, sevdiği ve kendisini seven müminlere karşı alçak gönüllü (şefkatli), kâfirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir. (Bunlar) Allah yolunda cihâd ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar (hiçbir kimsenin kınamasına aldırmazlar). Bu, Allah'ın, dilediğine verdiği lütfudur. Allah'ın lütfu ve ilmi geniştir."*** (el-Mâide 5/54)

Verâset sebep ve neseple olur. Sebep zevciyet gibi tek bir cinstir. Eşlerin her ikisi de mîrasta hak sahibidirler. Neseb ise ayrı iki cinsten oluşur. Bunların birisi anne baba gibi "usûl"dür, diğeri ise evlâdlardır. Erkek kardeşler, kız kardeşler ve onların evlâdları,

amcalar ve onların evlâdları gibi usûlden doğanların hepsi "fürû"dur. Bunlar hem hisse sâhibi hem de "asabe"dirler. Buna göre verâset ve mîras taksiminin toplamı üç ana bölümden ibaret olmuştur. Birinci sınıf (usûl) sebeple ve ikinci sınıf (fürû) neseble hisse sahibi olur. Üçüncü sınıf ise kalan bakiyenin sâhibi olur ki bunlar asabedirler. İşte buradaki verâset ve mîras taksimi de aynen böyle üç sınıftan ibarettir.

"Onlardan (insanlardan) kimi" kitapla amel etme konusunda *"kendisine zulmeder,"* bunun işi Allah'a bırakılmıştır. Allah Teâlâ buna ya azap eder ya da tövbesini kabul eder. Zira kitaba hakkıyla riâyet etmek, verâsetin zorunlu şartlarından değildir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Onların ardından da (âyetleri tahrif karşılığında) şu değersiz dünya malını alıp, nasıl olsa bağışlanacağız, diyerek Kitab'a vâris olan birtakım kötü kimseler geldi. Onlara, ona benzer bir menfaat daha gelse onu da alırlar. Peki, Kitap'ta Allah hakkında gerçekten başka bir şey söylemeyeceklerine dair onlardan söz alınmamış mıydı ve onlar Kitap'takini okumamışlar mıydı? Âhiret yurdu sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâla aklınız ermiyor mu?"*** (el-A'râf 7/169)

Yine zulümle nitelemek ve nitelenmekten menetmek, kitap verilmesinin zorunlu şartı değildir. Nitekim Âdem (a.s.)'i Allah Teâlâ seçmiştir, Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Allah birbirinden gelme bir nesil olarak Âdem'i, Nuh'u, İbrahim âilesi ile İmrân âilesini seçip âlemlere üstün kıldı. Allah işiten ve bilendir."*** (Âl-i İmrân 3/33)

Halbuki Âdem (a.s.) ***"Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz."*** (el-A'râf 7/23) demiştir. **Bâyezîd Bistâmi**'ye (k.s.) "Keşif ehli ârif bir zat, günah işleyip Allah'a âsi olur mu?" diye soruldu. Bâyezîd, "evet", dedi ve ***"Allah'ın emri mutlaka yerine gelecek, yazılmış bir kaderdir."*** (el-Ahzâb 33/38) âyetini hatırlattı. Yâni Allah, ilm-i ezelîsinde o kimseye bir şey takdir ettiyse o mutlaka olur.

Müfredât'da der ki zulüm üç türlüdür. *Birincisi*, insan ile Allah arasındaki zulümdür. Bunun en büyüğü küfür, inkâr, şirk ve nifaktır. *İkincisi*, kişiyle diğer insanlar arasındaki zulümdür. *Üçüncüsü*, kişiyle kendi nefsi arasındaki zulümdür. Bu âyette murâd edilen bu üçüncü kısımdır. *el-Es'iletü'l-Müfhıme*'de der ki zulmün önce zikredilmiş olması onun derece bakımından da takdimine delâlet etmez. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Sizi yaratan O'dur. Böyle iken kiminiz kâfir, kiminiz mümindir. Allah yaptıklarınızı görendir."*** (et-Teğâbün 64/2). Bazıları der ki, fâsıklar çok olduğu için "zâlim" takdim edilmiştir. Bir de zulüm zâten cehâlet mânâsındadır. Nefs ü hevâya meyl etmek, cibillet ve fıtratın gereğidir. İktisad ve sebk; yâni ortada olmak ve hayırda öne geçmek, ârizîdir. **Ebû'l-Leys** der ki, zâlimin takdimi ve sâbıkın tehirindeki hikmet, sâbık kendini beğenmesin; zâlim de Allah'ın rahmetinden ümitsiz olmasın diyedir. Yâni önce zâlimle başladı ki utanmasınlar ve Allah'ın sınırsız rahmetinden ümitvar olsunlar.

Günaha bulanmış benden hâlis tâat çıkmaz,

Ancak Senin rahmet ve fazîletinden ümidim var.

Kuşeyrî der ki, mîrasta nasîb ve hissesi az da olsa taksîmat önce hisse sâhiplerinden başlanarak yapılır. Burada da Allah Teâlâ zâlimle başladı ki bunun hissesi son ikisine göre daha azdır. Şöyle denilmiştir: "Zâlim"in takdîm edilmiş olması, fazl u kerem sebebiyledir. Tehir edilmesi ise adâlet yüzündendir. Hak Teâlâ fazlı adâletten daha çok sever. Öncekinin tehir edilmesi, cennete girmeye vesîle olan sevaba yakın olması içindir. Veya kendi ameline güvenmemesi, tâati sebebiyle tekebbür etmemesi içindir. Zira tekebbür öyle bir âfettir ki alevlendiği zaman bin ibadet harmanı yanıverir.

Ey oğul, tekebbür/kendini beğenme şaşılacak bir ateştir.
Ebû Leheb'in tandırını harâretlendirir.
Nerede ondan bir alev çıkacak olsa,
İlim ve zühd, ne varsa hepsini yakar.

"Kimi" çoğunlukla kitapla amel eder, bazen de günahlara bulaşır ve böylece *"ortadadır."*

Onlar arasından öyleleri vardır ki, ne öncekilerin, ne de zâlimlerin yaptığı tefrîte düşerler; orta yolda giderler. "İktisâd", bir işte orta yolu tutmak demektir. "Muktesıd" kelimesi zorluğu ve güçlüğü ifâde eden "iftiâl" bâbından getirilmiştir. Buna göre Allah Teâlâ, bu kalıbı kullanmakla insanın zulmü terk etmesinin son derece zor olduğuna işâret buyurmuştur.

"Kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda" sâlih amellerde Allah'ın sevabında, cennetinde ve rahmetinde *"öne geçmek için"* ilim ve amele tâlim ve irşâdı katarak sâlih amellerde *"yarışır."*

Hayır; akıl, adâlet, fazîlet ve faydalı şeyler gibi herkesin rağbet ettiği şeydir. Zıddı şerdir. Bazı büyükler der ki bu hayırlar iki kısımdır. Bir kısmı hayırları takdim etmek sûretiyle kulun kazanmasındandır. Bir kısmı da ilâhî cezbelerin tevâtür yoluyla gelmesiyle Hak Teâlâ'nın fazlu keremindendir. Artık bu insan en son zikredilmiş olsa da nefsine zulmedeni seyr-i billah ve seyr-i fillah makamları ile muktesıd olanı geçmiş durumdadır. İşte Peygamberimiz (s.a.) risalet için âhir zamanda en son olarak ortaya çıkmış, ancak miraç gecesinde Allah Teâlâ'nın yüce zâtına ve huzûra dönüşte nebi ve rasûllerin hepsini geçmiştir. Peygamberimiz kendi hâlini ve ümmetinin önde gidenlerinin hâlini "*Biz sonra gelip öne geçenlerdeniz*"[81] sözüyle haber vermektedir. Yâni biz, sûret âlemine çıkışta sonra; hakikat alemine ulaşmakta ise önceyiz, demektir.

Câfer-i Sâdık (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre o der ki: "Allah Teâlâ burada kendi zâtına ancak yine onun lütuf ve keremiyle yaklaşılabileceğini haber vermek için söze "zâlim"le başlamıştır." Ayrıca bu durum, zulmün kulun seçilip kendisine kitap verilmesinde herhangi bir tesiri olmadığını bildirmektedir. İkinci olarak "muktesıd" yâni orta yolda olanlardan bahsedilmiştir. Zira onlar korku ve ümit arasında bir

yoldadırlar. Sonra Allah Teâlâ, azabından hiç kimsesinin emin olmaması için "سَابِقُون" ile sözü noktalamıştır.

İhlâs kelimesinin hürmetine bunların hepsi de cennettedirler. Rivayete göre **Hz. Ömer** (r.a.) minberde Peygamberimiz (s.a.)'in *"Bizim öncülerimiz öndedir, muktesıdlarımız kurtulmuştur, zâlimlerimiz bağışlanmıştır"*[82] buyurduğunu duyurmuştur.

Ebû Bekir b. Verrâk der ki: "Allah Teâlâ bu tertibi insanların makamlarına göre yapmıştır. Zira kulların halleri üç türlüdür. Mâsiyet, gaflet, sonra tövbe sonra kurbet ve Allah'a yakınlıktır. Kul, mâsiyet işlediği zaman zâlimler kategorisine girer. Tövbe edince muktesıdlar arasına katılır; tevbesi sağlam olup ibadet ve mücâhedesi çoğalınca da sâbikûn sırasına dahil olur. Sâbık da iki türlüdür. Birincisi sâbık doğar, sâbık yaşar, sâbık ölür. İkincisi sâbık doğar, zâlim yaşar, sâbık ölür. Sâbık doğdukları ve sâbık öldükleri için bunlara zâlim denilmesi âriyettir. Bu ârizî zulme itibâr edilmez. Ezel ve ebede itibâr edilir. Yâni ikisi arasındaki berzah dönemine itibâr edilmez. Bu ümmetten zâlim doğup zâlim yaşayıp zâlim ölenler ise Peygamberimiz (s.a.)'in *"Benim şefaatim ümmetimden büyük günah sahiplerinedir"*[83] buyurduğu kebâir ehlindendir. Buna göre "muktesıd" tövbe üzere ölen, sâbık tâat üzere yaşayan ve tâat üzere ölendir. Yahut sâbık iyiliklerinin kötülüklerine keffâret olduğu ve bu şekilde hasenat ve sevapları ağır gelenlerdir. İşte Peygamberimiz (s.a.)'in *"Sâbıklara gelince onlar, cennete girecek ve orada hesapsız rızıklandırılacaklardır"*[84] sözünün mânâsı budur. Muktesıdlar ise kolay bir şekilde muhasebe edileceklerdir. Zâlimler mahşer süresince hapis edilecekler, sonra Allah Teâlâ onları rahmetiyle karşılayacaktır.

Biz bunlardan bazılarını âyetin tertibine göre arz ediyoruz. Burada üç tâifeden murâd edilen üç sınıftır ki bunlar yalnız Kur'an okuyan, Kur'an okuyup onunla amel eden, Kur'an okuyup onunla amel eden ve onu öğretendir.

Yahut "zâlim", malıyla müstağnî olan, "muktesıd" diniyle müstağnî olan ve "sâbık" Rabbiyle müstağnî olandır.

Yahut zâlim, kâmet yapıldığı zaman camiye giren, muktesıd ezan okunduğu zaman camiye giren ve sâbık ezandan önce camiye girendir. Bunlardan birincisi böyle gecikmekle kendi ecir ve sevabını noksanlaştırıp diğerlerine hâsıl olan sevap buna hâsıl olmadığı için bu kişi zâlim kabul edilmiştir.

Yahut zâlim, Allah'a âdet ve gaflet üzere ibadet eden, muktesıd Allah'a rağbet ve rahbet üzere ibadet eden, sâbık heybet üzere Allah'a ibadet edendir.

Yahut zâlim, dünyası kendisini âhiretinden meşgul eden; muktesıd hem dünyası hem de âhiretiyle meşgul olan; sâbık, âhireti kendisini dünyasından meşgul edendir.

Yahut zâlim, helal saymayıp haram olduğunu da inkâr etmeyerek mâsiyetleri işleyen; muktesıd yâni ortada olan kişi, tâatlerden farzlar ve vaciplerden başka fazla bir şey yapmayan; sâbık yâni hayırda yarışan kişi ise tâati çok yapıp mâsiyetlerden kaçınarak bu konuda zirveye ulaşandır.

Yahut zâlim, azap görüp sonra kurtulan; muktesıd yâni ortada olan kişi sitem ve azar

işitip kurtulan; sâbık yâni hayırda yarışan kişi ise mukarreb olarak kurtulandır.

Yahut zâlim, haramı terk eden, ortada olan kişi şüpheli olanı terk eden, sâbık; yâni hayırda yarışan kişi ise mübahları bile terk edendir.

Yahut zâlim, günahları ağır gelen; muktesıd, sevapları ve günahları eşit olan; sâbık hayırda yarışan kişi ise sevapları ağır gelendir.

Yahut kendisine zulmeden kişi dışı içinden hayırlı olan, ortada olan içi dışı eşit olan, hayırda yarışan kişi ise içi dışından hayırlı olandır.

Yahut kendisine zulmeden kişi Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olan, muktesıd hicretten sonra fetihten önce Müslüman olan; sâbık hayırda yarışan kişi ise hicretten önce Müslüman olandır.

Yahut kendisine zulmeden kişi göçebe ehli yâni çöl halkından olup ne cihâda katılan ve ne de topluluk saâdetine erendir. Muktesıd, hazar ehli yâni şehirli olan, sâbık hayırda yarışan kişi ise cemaat ve topluluk sahipleri ve Allah yolunda cihat ehli olandır.

Yahut kendisine zulmeden kişi helal haram nereden aldığına aldırış etmeyen, ortada olan kişi helalden alan, hayırda yarışan kişi ise "helalinde hesap haramında azap var" diyerek dünyayı terk eden zahittir.

Yahut kendisine zulmeden kişi yeterli azıktan fazlasına tâlib olan, ortada olan kişi yeterli azığa talip olup fazlasını istemeyen, hayırda yarışan kişi ise Allah'a tevekkül edip bütün gayret ve gücünü Allah'a ibadet yolunda harcayandır.

Yahut kendisine zulmeden kişi şefaatçıların şefâatıyla cennete giren, ortada olan Allah'ın rahmet ve fazlı ile cennete giren, hayırda yarışan kişi ise kendisi kurtulup şefâat ederek başkasını da kurtarandır.

Yahut kendisine zulmeden kişi şehvet ve mâsiyetle ömrünü zâyi eden, ortada olan şehvet ve mâsiyetle muharebe eden, hayırda yarışan kişi ise zellelere karşı bütün gücüyle çalışandır. Zira sıddîkların muhârebesi zellelere karşıdır, zâhidlerin muhârebesi şehvetlere, tâiblerin muhârebesi ise kişiyi helâke götürecek büyük günahlara karşıdır.

Yahut kendisine zulmeden kişi faydalanmak için dünyaya tâlip olan, ortada olan kişi zevk ve lezzet için dünyaya tâlip olan, hayırda yarışan kişi ise zühd ve takvâdan dolayı dünyayı terk edendir.

Yahut kendisine zulmeden kişi taleple memur olmadığı rızkı taleb eden, ortada olan kişi memur olduğu ve olmadığı şeyleri talep eden, hayırda yarışan kişi ise Allah Teâlâ'nın rızâ ve muhabbetini isteyendir.

Yahut kendisine zulmeden kişi büyük günah işleyen, ortada olan kişi küçük günah işleyen, hayırda yarışan kişi ise büyük küçük hepsinden sakınandır. Bu sözün sâhibi, işi en zor ve pek çetin bir şarta bağlamıştır.

Yahut kendisine zulmeden kişi başkasının ayıbıyla meşgul olup kendi ayıbını düzeltmeyen, ortada olan kişi, kendi ayıbıyla meşgul olup başkasının ayıbını da araştıran, hayırda yarışan kişi ise yalnız kendi ayıbıyla meşgul olup asla başkasının ayıbını araştırmayandır.

Yahut kendisine zulmeden kişi câhil, ortada olan öğrenci, hayırda yarışan ise âlim kişidir. Veya o kimsedir ki insaf bekler de vermez ve hem alır hem verir; veya verir de almaz. Yahut kurtuluş, dereceler ve münâcâtların tâlibidir veya kendinden kendine nazar eder, kendinden âhirete bakar. Hak'tan Hakk'a nazar eder. Veyahut dâimâ gaflet uykusunda olur. Öyle bir kimsedir ki bazen uyanır, öyle biridir ki sürekli uyanıktır.

Yahut kendisine zulmeden kişi dünyadan hazzını terk ederek nefsine zulmeden zâhid, ortada olan ârif, hayırda yarışan kişi ise muhibdir.

Yahut kendisine zulmeden kişi bela anında feryad eden, ortada olan kişi belaya sabreden, hayırda yarışan kişi ise beladan zevk ve lezzet alandır.

Yahut kendisine zulmeden kişi dünyaya, ortada olan kişi âhirete, hayırda yarışan kişi ise Mevlâ'ya meyledendir.

İki cihanın nimetlerini de bana sundular.
Gönül içlerinden hiç birini istemedi, sadece dostu talep etti.

Yahut kendisine zulmeden kişi nefsiyle cömertlik eden, ortada olan kişi kalbiyle cömertlik eden, hayırda yarışan kişi ise ruhuyla cömertlik edendir.

Yahut kendisine zulmeden kişi ilme'l-yakîn sahibi, ortada olan kişi ayne'l-yakîn sahibi, hayırda yarışan kişi ise hakka'l-yakîn sahibidir.

Yahut kendisine zulmeden kişi nefsi için Allah'ı seven, ortada olan kişi Allah için Allah'ı seven, hayırda yarışan kişi ise Hak Teâlâ'nın muradı için kendi muradını yok edip Hak Teâlâ'nın irade ve hükmünün kendisine galebe çalmasından dolayı kendi nefsi için bir talep ve muradı olmayandır.

Yahut kendisine zulmeden kişi âhirette Allah'ı dünya günleri ölçüsünde haftada bir görecek olan, ortada olan kişi her gün görecek olan, hayırda yarışan kişi ise kendisinden Mevla bir an bile perdelenmeyip her an Mevlâ'nın cemâlini görecek olandır.

Yahut kendisine zulmeden kişi ilim meydanında, ortada olan kişi marifet meydanında, hayırda yarışan kişi ise vecd meydanında olandır.

Yahut kendisine zulmeden kişi sâlik, ortada olan kişi meczûb, hayırda yarışan kişi ise meczûb ve sâliktir. Sâlik Allah'a yaklaşmaya çalışandır. Meczûb ise Allah'a yakın olandır. Meczub-ı sâlik ise kemâlât ve olgunluk yolunda helâk olmuş, nefsinden fânî, Rabbi ile bâkî olandır.

Yahut kendisine zulmeden kişi emel kamçısıyla dövülmüş, ortada olan kişi hırs kılıcıyla öldürülmüş, hayırda yarışan kişi ise recâ kapısına yatmış olandır.

Yahut kendisine zulmeden kişi hasret kamçısıyla dövülmüş, ortada olan kişi nedamet kılıcıyla öldürülmüş, hayırda yarışan kişi ise kerem kapısına yatmış olandır.

Yahut kendisine zulmeden kişi muhabbet kamçısıyla dövülmüş, ortada olan kişi şevk kılıcıyla öldürülmüş, hayırda yarışan kişi ise heybet kapısına yatmış olandır.

Eğer âşıklık öğrenmek istersen,

Ölmekle yanmaktan kurtulursun.
Dost uğruna ölmüş olanın kabri üzerinde ağlama;
"Elhamdülillâh" de, çünkü makbul olan odur.

Bütün bu söz, nakil ve rivayetlerin hepsine göre buradaki zâlim, mümindir. Burada nefsine zulmeden kişi Âdem (a.s.), ortada olan kişi İbrahim (a.s.), hayırda yarışan da Muhammed (s.a.)'dir, diyenin sözüne gelince, bir kere bu âyet, bu ümmet hakkındadır. Âdem (a.s.) ve İbrahim (a.s.)'e şâmil değildir. Ancak "مِنْهُمْ" zamiri, mutlak kullar demek olan "العباد" kelimesine râci olursa bu mânâ murâd edilebilir. Şayet, "Âdem (a.s.) nefsine zulmetti", denilir mi? diye sorulursa biz deriz ki: Âdem (a.s.) ***"Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz."*** (el-A'râf 7/23) sözüyle nefsine zulmettiğini itiraf etmişse de yine de Âdem (a.s.) hakkında edebe uygun olan bu gibi söz ve isnâdlardan dilimizi tutmak ve böyle şeyler söylememektir.

Râğıb der ki, nokta kadar da olsa hakkı ve haddi aşmaya "zulüm" denir. Bu nedenle az olsun çok olsun her türlü tecavüz ve haddi aşma zulümdür. Bundan dolayı büyük günahta da küçük günahta da "nefsine zulmetti" denilir. İşte, her iki zulüm arasında çok büyük fark olsa da hakkı ve haddi aştıkları için Âdem (a.s.)'a da İblis'e de "zâlim" denilmiştir.

Keşfü'l-esrâr sahibi, *"Allah'ın izniyle"* ifâdesindeki "بِ" harf-i cerrini yukarıda zikredilen üç sınıfa bağlamış ve zâlimin zulmünün, muktesıdın orta yolu tutmasının ve sâbıkın öne geçmesinin Allah Teâlâ'nın ilim ve iradesiyle olduğunu söylemiştir. Ancak büyük müfessirlerin de beyan ettikleri gibi zâhir olan "بِ"nın sâbık kelimesine bağlanmasıdır. Yâni hayırda önde giden kendi başına gitmemiş, Allah'ın onu bu işe müyesser ve muvaffak kılması ve hayır işini yapmaya imkan ve fırsat vermesiyle olmuştur, demektir. Burada sâbık rütbesini elde etmenin yüceliğine ve buna ulaşmanın zorluğuna dikkat çekilmiştir.

Kuşeyrî (k.s.) der ki, sanki Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Ey zâlim! Başını kaldır, sen her ne kadar zulmettiysen de ancak kendi nefsine zulmettin." Yine "Ey sâbık! Sen de başını eğ, sen de her ne kadar hayırda öne geçtiysen de ancak benim tevfikimle öne geçtin."

"İşte" ancak Allah'ın tevfikiyle elde edilebilecek *"büyük fazîlet budur."*

Böyle büyük fazîlet, ancak Allah Teâlâ'nın tevfik ve inayetiyle elde edilir. Yahut seçkin kullara bu kitabı mîras olarak vermek büyük fazîlettir. Bu fazîlet ümmetin bütün ferdlerine göredir. Fazîlet oluşu ise Kur'an'ın bütün ilâhî kitapların en üstünü, bu ümmet-i merhûmenin de geçmiş bütün ümmetlerin en üstünü oluşuna göredir. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki bu, seçilmiş kul olmakta, kitabın kendisine mîras olarak verilmesinde ve cennete girmekte zâlimin sâbık ile beraber zikredilmesi, Allah Teâlâ'nın hikmetinin inceliklerindendir. Ayrıca Allah Teâlâ'nın burada "fazl-ı azîm" değil de "fazl-ı kebîr" buyurmasında da bir incelik vardır. Zira zâlim hakkında "fazl-ı

azîm" demek, zikirde cem ettiği gibi fazîlet ve makamda da zâlimi sâbık ile cem etmek demektir ki bu münasip değildir.

جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ اَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا ۚ

وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٣٣﴾

33. *(Onların mükâfatı)*, içine girecekleri Adn cennetleridir. Orada altın bilezikler ve incilerle süslenirler. Orada giyecekleri elbiseleri de ipektir.

"(Onların mükâfatı), içine girecekleri Adn cennetleridir."

"Adn", istikrar ve yerleşme mânâsındadır. Bu mânâda cevherlerin bulunduğu yere de maden denilir. Yâni göç ve intikal olmaksızın istikrar, sebat ve ikamet bağlarıdır. Zira bu cennetlerden göç etmeye sebep yoktur. Her ne kadar diğer iki fırkanın mutlak olarak cennetten mahrumiyetlerine delâlet etmese de burada yalnız sâbıkların halinden ve onlara dâir güzelliklerden bahsedip diğer iki fırkanın hal ve durumlarından bahsedilmemesi, bu iki fırkayı kusur ve noksanlıklarından sakındırmak ve onları sâbıkların hallerini idrâk etme noktasında çalışmaya teşvik etmek içindir.

Bazıları der ki burada üç sınıftan murâd edilen kâfir, münâfık ve mümindir. Yahut birincisi soldakiler (*ashâb-ı meş'eme*) ve ikincisi ise sağdakiler (*ashâb-ı meymene*)'dir. ***"(Hayırda) önde olanlar, (ecirde de) öndedirler."*** (el-Vâkıa 56/8-10) kavl-i ilâhisiyle murad edilenlerdir. Yahut birincisi münâfıklar, ikincisi güzellikle hakka tâbi olanlar ve üçüncüsü Peygamberin (s.a.) ashabıdır. Yahut birincisi kitabı kendisine arkadan, ikincisi soldan ve üçüncüsü sağdan verilenlerdir. Bu görüşlere göre zâlim, mümin olmadığı için cennete giremez. Bu sözün sahibi buradaki seçilmiş olmayı hilkat ve yaradılış bakımından bir de kendilerine peygamber gönderilmesi ve kitap indirilmesi bakımından değerlendirmiştir. Ancak birinci yorum, *Keşfü'l-esrâr*'da ifâde edildiği gibi, daha doğrudur. İlim ehli de genel olarak bu kanaattedir.

Ebü'l-Leys der ki, bu âyetin başının ve sonunun tefsirinde bu üç sınıfın da mümin olduğuna delil vardır. Âyetin başı *"Sonra Kitab'ı, kullarımız arasından seçtiklerimize verdik"* kavlidir. Allah Teâlâ burada kitabı bu üç sınıfa verdiğini haber vermektedir. Âyetin sonu ise *"(Onların mükâfâtı), içine girecekleri Adn cennetleridir"* sözüdür. Allah Teâlâ burada tesniye sığasıyla "يَدْخُلَانِهَا" (bu iki sınıf cennete girer) buyurmamış cemi sıgasıyla "يَدْخُلُونَهَا" (bunların hepsi cennete girerler) buyurmuştur.

Kâ'bü'l-Ahbâr'dan rivayet edildiğine göre kendisine neden peygamberin huzurunda Müslüman olmadın? diye sorulunca o şöyle dedi: "Bir kaç evrak (sahife) hariç babam bana Tevrat'ın tamamını okuma imkanı verdi. Ancak o bir kaç sayfayı okumamı engelledi. Bir gün babam bir ihtiyaç için dışarı çıkınca ben o sayfalara baktım ve orada Muhammed (s.a.)'in niteliklerini ve Allah Teâlâ'nın kıyâmette onları üç sınıf yapacağını

gördüm. Bu sınıflardan biri hesapsız cennete girecekler, diğeri kolay bir hesaba tâbi tutulacak ve cennete girecekler, bir diğerine ise melekler ve peygamberler şefaat edeceklerdir. İşte ben, bu hakikat karşısında Müslüman oldum. Ve belki ben bu birinci sınıftan olurum. Şayet birinci sınıftan olamazsam ikinci sınıftan olurum. Yahut üçüncü sınıftan olurum, dedim. Sonra Kur'an'ı öğrenip okudum ve bu üç sınıfı Kur'an'da *"Sonra Kitab'ı, kullarımız arasından seçtiklerimize verdik. Onlardan (insanlardan) kimi kendisine zulmeder, kimi ortadadır, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır. İşte büyük fazîlet budur. (Onların mükâfatı), içine girecekleri Adn cennetleridir*" âyeti kerimelerinde buldum."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki, Allah Teâlâ onları üç sınıf olarak zikredince bu sınıfları da bir tertip ve sıraya koymuştur. Allah Teâlâ cenneti cennetteki nimetlenme ve ziynetlenmeyi zikredince bu sefer tüm sınıfları bir arada zikretmiş "(*Onların mükâfâtı), içine girecekleri Adn cennetleridir"* ve onların cennete girmelerini hak ediş olarak değil, bilakis Allah Teâlâ'nın lütuf ve ihsanı ile olduğunu tenbih etmiştir. Nimet verenin ilgisi yanında nimete mazhariyet bir imtiyâz değildir. Zira haberde "*Cennet ehlinden Allah Teâlâ'yı dünya günlerinin ölçüsünde her Cuma yâni haftada bir kere gören vardır. Yine günde bir kere yâni her gün gören vardır. Cennet ehlinden bazılarına da Mevlâ'nın cemâli onlardan bir lahza bile perdelenmeyip her an Allah'ı görürler*"[85] denilmiştir.

"Orada" kadın olsun erkek olsun ziynet ve süs olarak bir takım *"altın bilezikler ve incilerle süslenirler."*

Çünkü bunlar diğer bileziklerden daha üstündürler. Bu altın bilezikleri daha başkalarının da giydiği yukarıda geçmiştir (el-Hac 22/23). İnsan sûresinde ise **"*Üzerlerinde yeşil ipekten ince ve kalın elbiseler vardır; gümüş bilezikler takınmışlardır. Rableri onlara tertemiz bir içki içirir"*** buyrulmaktadır (el-İnsan 76/21).

Cennet ehli hem altın, hem gümüş bilezikleri bir arada takarlar. Bu daha da güzel olur. Başka bir yoruma göre de mukarrebûn altın, ebrâr ise gümüş takarlar, denilmiştir. **Kâşifî,** cennet ehlinin süslenmelerini Acem padişahlarının süslenmelerine benzetir.

İnci anlamına gelen "لُؤْلُؤًا" kelimesi, altın demek olan "ذَهَب" kelimesine atfedilerek mecrûr olarak da okunmuştur. Buna göre anlamı; "inci ile yaldızlanmış ve işlenmiş, inci parlaklığında altınlar takarlar", demektir. Çünkü sadece inciden bilezik mârûf değildir. Ancak ipe dizmek yoluyla olabilir. ***Bahru'l-ulûm***'da der ki "burada "لُؤْلُؤًا" kelimesi, "ذَهَب" kelimesine mâtûftur. Zira cennet ehli hem altın hem de incilerden bilezikler takarlar. Bu Allah'a pek kolaydır. Âhirette dünya işlerinden farklı nice ilginç ve entresan işler vardır. Bu da onlardandır."

"Orada giyecekleri elbiseleri de ipektir." Bu ipek dünya ipeği gibi değildir. Zira bu tarz bir ipek dünyada yoktur. Aralarında sadece isim benzerliği vardır. *Müfredat*'ta der ki "harîr", ince ipektir. Aslında harîr, pişmiş ibrişim anlamına geliyorsa da "çözgüsü ve

argacı ibrişim olan elbise” demektir. Libas, elbise ve kıyâfet gibi giyilen şeyin adıdır.

İpek elbise giymek erkelere haram; kadınlara helaldir. Erkekler yalnız harpte ipek giyebilirler. Düşman korkusu, yahut bedeninde bir kaşıntı ve uyuz gibi bir sağlık zorunluluğu olursa, yahut bit pire gibi haşerâtı def ve bertaraf etmek için giyebilir. Yine bedenine temas etmese dahi erkekler ipek giyemez. Sahih olan budur. Elbisedeki işâret gibi bağ ve püskülün ipek olması câizdir. Gözünde hastalık/iltihap bulunan kişi, kara bakmak durumunda olan kimse gözüne siyah ipekten bir örtü ve peçe takabilir. Kişi ipek fes ve takke giyebilir. İpekte ruhsat tabi haliyle yahut kapalı olarak dört parmaktır. Elbisenin değişik yerlerinde az miktarda bulunan ipek toplamda dört parmak miktarını geçse de bu toplama göre işlem yapılmaz.

İmam-ı Azam’a göre kişi ipekten yastık, minder ve kırlent yapılabilir. **İmameyn**’e göre bu mekruhtur. Fukaha’nın çoğu bu ikinci görüşü almışlardır. Duvarlara ve kapılara ipek asmanın hükmü de bu ihtilaf üzeredir. İpek halı, kilim ve benzeri yaygıların üzerine oturmakta bir sakınca yoktur. Yine ipek seccâdede namaz kılınabilir. Çocuğun beşiği ve karyolası üzerine ipek örtü/çarşaf konulabilir. Kişi harpte ve diğer zamanlarda ittifakla kerâhet olmaksızın çözgüsü ibrişim, argacı başka olan elbiseyi giyebilir. Bu argaç ipekten az olsun çok olsun yahut eşit olsun farketmez. Sahih olan budur. Bunun aksi olarak argacı ibrişim, çözgüsü başka olan elbiseyi ise yalnız harpte giyebilir. Erkek çocuğa altın ve ipek giydirmek mekruhtur. Çocuk buna alışmamalıdır. Günahı giydirene âiddir. Zira yapılan iş ona nispet edilir. Aynı şekilde sünnete muhâlif olan her elbise de mekruhtur. Elbisenin pamuk, keten yahut yünden olması müstehaptır. Renklerde en sevimli olanı beyazdır. Yeşil elbise giymek sünnettir. Siyah elbise giymek müstehaptır. Kırmızı elbise giymekte bir sakınca yoktur. **Zâhidî**’de böyledir. Bu mâlûmatın hepsi **Kuhistânî**’den alınmıştır. Hacc suresinde ve diğer yerlerde bu konuyla ilgili mâlûmat geçmiştir.

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذٖٓي اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَۜ اِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌۙ ﴿٣٤﴾

34. *(Cennette şöyle)* derler: Bizden tasayı gideren Allah’a hamdolsun. Doğrusu Rabbimiz çok bağışlayan, çok nimet verendir.

Cennete girdikleri zaman Allah’ın onlara olan lütuf ve ihsanına karşı Rablerine hamd ederek *“(Cennette şöyle) derler:”* Cennete girmekle *“Bizden tasayı gideren Allah’a hamdolsun.”*

Bu topluluk cehennem çukurundan kurtulup cennet bahçesine ulaşınca “elhamdülillâh” derler. Yâni bütün kemal sıfatlar tam kudret sahibi olan Zât’a âiddir. “Hazen” ve “hüzün” kelimeleri, yerin sert olması, gam ve tasadan dolayı gönülde hâsıl olan üzüntü, gerginlik, stres ve sıkıntıdır. Zıddı ferah ve sevinmedir. *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de der ki: “Vakit, sahibine gam, keder ve tasa olduğu için üzüntüye “hüzün” denilmiştir. Cennet

Hazret-i Zât-ı Yezdân'ın civarı olduğu için orada hüzün yoktur. Cennet rızâ, müjde, sevinç ve hoşnutluk yurdudur."

Burada hem dünya hem âhiret hüznü murâd edilmektedir. Artık onlara maişet ve geçim derdi, nimetlerin elden çıkması endişesi, açlık, susuzluk, helal azık, zâlim sultan korkusu, haset ve çekememezlikten kaynaklanan ayıplama, kin, nefret, öfke, birbirine buğz etme, haysiyet ve onur kırıcı durumlar, her türlü âfet ve musibetler, iblisin vesvesesi, günah ve kötülükler, tâat ve ibadetlerin reddedilmesi, kötü son, ölüm, kıyâmetin şiddet ve dehşetli halleri, cehennem, sırat köprüsünden geçme, ayrılık endişesi, hal ve ahvâlin düzelmesi için tedbir alma ve daha diğer korkularla ilgili hiç bir hüzün ve üzüntü isâbet etmeyecektir.

Hadiste şöyle vârid olmuştur: *"Lâ ilâhe illallah" ehline kabirde, mahşerde ve kıyâmette vahşet ve yanlızlık yoktur. Sanki ben "Lâ ilâhe illallah" ehlini görüyor gibiyim. Onlar yüzlerinden toprağı silerek kabirlerinden çıkarlar ve "**Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun"** derler.*"[86]

Ebû Saîd Harrâz (k.s.) der ki, dünyada mârifet ehli olanlar âhirette cennet ehli gibidirler. Onlar dünyada dünyayı terk ettiler. Dünyada korkusuz ve üzüntüsüz olarak hamd ve şükürle cennetliklerin hayatı gibi bir hayat sürüp hep mutlu yaşadılar.

Burada huzur erbabının zevki cennettir.

Gönüllerinde sûrun üflenilmesine kadar hüzün ve kederden eser olmaz.

"Doğrusu Rabbimiz" bize iyilik eden, günahkarları *"çok bağışlayan"* itâatkarlara *"çok nimet verendir."* Allah'ın kullarına teşekkür etmesi, onlara sevap vermesi ve onları ödüllendirmesi onlara tam ve denk karşılıkla mukabelede bulunmasıdır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Allah Teâlâ nefsine zulmedeni ziyâde bağışlayıcıdır. Muktesıd ve sâbıka da teşekkür eder. Halleri zayıf, durumları vahim olduğu için Allah Teâlâ zâlime olan şefkat ve merhametinden dolayı onun bağışlanmasını öne almıştır.

اَلَّذٖٓى اَحَلَّنَا دَارَ الْمُقَامَةِ مِنْ فَضْلِهٖۚ لَا يَمَسُّنَا فٖيهَا نَصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فٖيهَا لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾

35. O *(Rab)* ki lütfuyla bizi asıl oturulacak yurda *(cennete)* yerleştirdi. Artık orada bize ne bir yorgunluk dokunacak ne de orada bize bir usanç gelecektir.

"O (Rab) ki" bizim amellerimizden bunu gerektirecek bir şey olmaksızın *"lütfuyla"* ve ihsanıyla *"bizi asıl oturulacak yurda (cennete) yerleştirdi."*

Yani, kendisinden ebedî intikal edilmeyecek olan ikamet yurduna yerleştirdi ki orada konaklayan oradan ayrılmak istemez. Kendisinden de oradan ayrılması istenmez. Kulların yaptıkları iyilikler de yine Allah'ın lütuf ve ihsanıdır. Allah'a hiçbir

zorunluluk yoktur.

Bunun izahı şudur: Cennete girmek Allah Teâlâ'nın lütuf, ihsan ve rahmetiyledir. Cennette derecelerin taksim edilmesi ise amellere ve sevaplara göredir. İşte bir köle kendisi gibi âciz bir yaratık olan efendisinin boyunduruğunda efendisine yapmış olduğu hizmet karşılığında bir bedeli hak etmiyorsa mutlak mülk sahibi olan için ne denilir ki! Kul, hiç Allah'a yapmış olduğu ibadet karşılığında bir bedele hak kazanabilir mi? Mutezile'nin "Allah kulların yararına olan şeyleri yapmaya mecburdur," gibi sözlerinden Allah çok yüce ve münezzehtir.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: Allah Teâlâ *"O (Rab) ki lütfuyla bizi asıl oturulacak yurda (cennete) yerleştirdi. Artık orada bize ne bir yorgunluk dokunacak ne de orada bize bir usanç gelecektir"* âyeti ile bütün hallerden perdeyi kaldırdı. Artık zâlim, muktesıd ve sâbıktan her biri kendi cehd, gayret ve ameliyle değil; Allah'ın kerem, lütuf ve ihsanıyla onları konaklatacağı makama dâhil oldular. Yine amelinin karşılığı olarak onu cennete girdiren de Allah'tır. Allah Teâlâ'nın kişiyi sâlih amellere muvaffak kılması da O'nun lüfuf ve keremiyledir.

İşte Peygamberimiz (s.a.)'in *"Kabul edilen illet ve gerekçe olmaksızın kabul edildi, reddedilen de illet ve gerekçe olmaksızın reddedildi"*[87] sözünün mânâsı budur.

"Artık orada bize ne bir yorgunluk" rahatsızlık ve ağrı *"dokunacak ne de orada bize bir usanç"* ve rehâvet *"gelecektir."* Çünkü orada teklif, zorluk, üzüntü, külfet ve sıkıntı yoktur; hep eğlence, huzur, rahatlık ve mutluluk vardır.

Cennet ehli Allah Teâlâ'nın cemâlini görmek istedikleri zaman belli bir mesafeyi katetmeye ve belli bir vakti beklemeye muhtaç olmazlar. Bilakis onlar cenneteki köşklerinde iken ***"İşte onlara, sabretmelerine karşılık cennetin en yüksek makamı verilecek, orada hürmet ve selamla karşılanacaklardır."*** (el-Furkân 25/75) Mevlâ'nın cemâlini gördükleri zaman gözlerini her hangi bir tarafa çevirmelerine hâcet yoktur. Keyfiyetsiz olarak oldukları gibi Mevlâ'yı görürler. Her zaman ve durum O'nun cemâlini görmelerine müsâiddir.

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Orada canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey vardır."*** (ez-Zuhruf 43/71) "نَصَبٌ" ile "لُغُوب" kelimeleri arasındaki fark şudur: Birincisi, bizzat meşakkat, külfet ve zorluğun kendisidir. İkincisi ise meşakkat ve külfetten organlara hâsıl olan gevşeklik, kırgınlık, zâfiyet ve yorgunluktur. **Ebû Hayyan**: "لُغُوب", beden yorgunluğundan meydana gelir, demiştir. Hayatıma yemin olsun ki cennet şu söze pek layıktır:

O kadar yücedir ki onun sahasına hüzün ve keder inemez.
Ona taş bile dokunsa huzurlu ve mutlu olur.

Beden yorgunluğu, ağrı, acı, zahmet, meşakkat ve külfet olmayınca tabiî ki usanç bıkkınlık ve kırgınlık benzeri şeyler olmayacaktır. Buna rağmen menfi fiili tekrar ederek

usanç ve bıkkınlığın olmadığını açıktan ve tekraren söylemek, bunlardan hiç birinin olmadığını beyan konusunda mübalağa içindir.

Dahhâk (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre o der ki, cennet ehli cennete girecekleri zaman kendilerini sedefe konmuş inciler gibi genç hizmetçiler karşılar. Allah Teâlâ kendi tarafından cennet ehline takdim edilmek üzere meleklerle beraber bazı hediyeler ve cennet elbiseleri gönderir. Cennet ehli bu elbiseleri giyer ve cennete girmek ister. Melek o kimseye "olduğun yerde dur ve bekle" der. Meleğin yanında âlemlerin rabbi olan Allah tarafından hediye olarak gönderilen cennet yüzüklerinden on tane yüzük vardır. Melek bunları cennetlik olan kişinin parmaklarına takar.

Bu yüzüklerin *birincisinde* ***"Selam size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere girin buraya"*** (ez-Zümer 39/73); *ikincisinde* ***"Oraya selâmetle girin. İşte bu, ebedî yaşamanın başladığı gündür*** (Kâf 50/34); *üçüncüsünde*, "artık sizden üzüntü ve tasalar kaldırıldı"; *dördüncüsünde*, ***sizi şahin gözlü hurilerle nikahladık evlendirdik*** (ed-Duhân 44/54); *beşincisinde* ***"Oraya emniyet ve selâmetle girin"*** (el-Hicr 15/46); *altıncısında* ***"Bugün ben onlara, sabrettiklerinin karşılığını verdim;"*** (el-Müminûn 23/111); *yedincisinde* ***"onlar, hakikaten muratlarına erenlerdir."*** (el-Müminûn 23/111); *sekizincisinde* "artık güvendesiniz, ebedi korkmayınız"; *dokuzuncusunda* "nebîlere, sıddîklara ve şehîdlere dost ve arkadaş oldunuz"; *onuncusunda* ise "komşusuna hiç eziyet etmeyen, rahatsızlık vermeyen bir zâtın (Allah'ın) civarındasınız" yazılıdır.

Sonra melek, onlara ***"Oraya emniyet ve selâmetle girin"*** (el-Hicr 15/46) der, onlar da cennete girdikleri zaman *"**(Cennette şöyle) derler: Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun. Doğrusu Rabbimiz çok bağışlayan, çok nimet verendir."*** (Fâtır 35/34) derler.

Ey genç! Tiryakın/panzehirin kadrini yılan ısırmış kimse bilir. Yanan ateşin değerini pervâne bilir. Yusuf'un gömleğinin kıymetini kederli Yakub bilir. Sağlığıyla mağrur olan kimseye tiryak/panzehir verecek olsan onun kadrini ne bilecek? Canı boğazına gelmiş kimse gerek ki tiryakın kadrini bilsin. Gönlü kırık, kederli, sıkıntı çekmiş bir yoksul gerekli ki bunun kadrini bilsin ve "*Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun*" hitabının yüceliğinin farkına varsın. Böylece kıyâmet günü o gönlü yaralı yoksulu kuds haziresinde mutluluk tahtına otururlar ve köleler ve gençler hizmetçi gibi onun devlet tahtının önünde yaygı sererler. Sıkıntı gecesi sona ermiş, saâdet güneşi kerâmet ufkundan doğmuş ve yücelik makamından lütuf ve keremler yoksula yüz koymuş, naz ve cilve ile şöyle der: *"Bizden tasayı gideren Allah'a hamdolsun!"*

Bu karanlık gece kalıcı değildir, seheri mutlak gelir
Bulut kalmaz, güneşin önündeki karanlık gider

Allah Teâlâ'dan inkişaf ve gönül gözümüzün açılmasını diliyoruz.

---

[81]. Buhârî, “Vudû’ ”, 68; “Cum’a”, 1, 12; Müslim, “Cum’a”, 19, 21; Nesâî, “Cum’a”, 1; Dârimî, Mukaddime, 8.

[82]. Deylemî, Hadis no: 3511.

[83]. Ebû Dâvûd, “Sünne”, 23; Tirmizî, “Kıyame”, 11; *Müsned*, III, 213.

[84]. İbn Kesir, *Tefsir*, III, 555.

[85]. Bk. *Terğîb*, V, 370.

[86]. Münâvî, V, 370.

[87]. Râzî, Mefâtîhu’l-gayb, XXXII, 15.

DÜŞÜNECEĞİNİZ KADAR ÖMÜR VERMEDİK Mİ?

وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَۚ لَا يُقْضٰى عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ
عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَاۜ كَذٰلِكَ نَجْز۪ي كُلَّ كَفُورٍۚ ﴿٣٦﴾ وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ
ف۪يهَاۚ رَبَّنَٓا اَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذ۪ي كُنَّا نَعْمَلُۜ اَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ
مَا يَتَذَكَّرُ ف۪يهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَٓاءَكُمُ النَّذ۪يرُۜ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِم۪ينَ مِنْ
نَص۪يرٍۚ ﴿٣٧﴾ اِنَّ اللّٰهَ عَالِمُ غَيْبِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ اِنَّهُ عَل۪يمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ ﴿٣٨﴾ هُوَ الَّذ۪ي جَعَلَكُمْ خَلَٓائِفَ فِي الْاَرْضِۜ فَمَنْ كَفَرَ
فَعَلَيْهِ كُفْرُهُۜ وَلَا يَز۪يدُ الْكَافِر۪ينَ كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ اِلَّا مَقْتًاۚ وَلَا
يَز۪يدُ الْكَافِر۪ينَ كُفْرُهُمْ اِلَّا خَسَارًا ﴿٣٩﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ شُرَكَٓاءَكُمُ الَّذ۪ينَ
تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِۜ اَرُون۪ي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْاَرْضِ اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ
فِي السَّمٰوَاتِۚ اَمْ اٰتَيْنَاهُمْ كِتَابًا فَهُمْ عَلٰى بَيِّنَتٍ مِنْهُۚ بَلْ اِنْ يَعِدُ
الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا اِلَّا غُرُورًا ﴿٤٠﴾ اِنَّ اللّٰهَ يُمْسِكُ السَّمٰوَاتِ
وَالْاَرْضَ اَنْ تَزُولَاۚ وَلَئِنْ زَالَتَٓا اِنْ اَمْسَكَهُمَا مِنْ اَحَدٍ مِنْ بَعْدِه۪ۜ
اِنَّهُ كَانَ حَل۪يمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾

36. İnkâr edenlere de cehennem ateşi vardır. Öldürülmezler ki ölsünler, cehennem azabı da onlara biraz olsun hafifletilmez. İşte biz, küfürde ileri giden her nankörü böyle cezalandırırız.

37. Onlar orada: Rabbimiz! Bizi çıkar, *(önce)* yaptığımızın yerine iyi işler yapalım! diye feryad ederler. Size düşünecek kimsenin düşünebileceği kadar bir ömür vermedik mi? Size uyarıcı da gelmedi mi? *(Niçin inanmadınız?)* Şimdi tadın *(azabı)*! Zâlimlerin yardımcısı yoktur.

38. Allah, göklerin ve yerin gaybını bilir. O, kalplerin içinde ne varsa onu da hakkıyla bilendir.

39. Sizi yeryüzünde halîfeler yapan O'dur. Onun için kim inkâr ederse, inkârı kendi zararınadır. Kâfirlerin küfrü, Rableri katında kendileri için ancak gazabı arttırır. Kâfirlerin küfrü, kendilerine ziyandan başka bir şey getirmez.

40. De ki: Allah'ı bırakıp da taptığınız, ortaklarınızı gördünüz mü? Gösterin bana! Onlar yerdeki hangi şeyi yarattılar! Yoksa onların göklerde mi bir

ortaklıkları var! Yahut biz onlara, *(bu hususta)* bir kitap mı verdik de onlar, o kitaptaki bir delile dayanıyorlar? Hayır! O zâlimler birbirlerine, aldatmadan başka bir şey vâdetmiyorlar.

41. Şüphesiz Allah gökleri ve yeri, nizamları bozulmasın diye tutuyor. Andolsun ki onların nizamı eğer bir bozulursa, kendisinden başka hiç kimse onları tutamaz. Şüphesiz O, halîmdir, çok bağışlayıcıdır.

Allah'ın varlığını yahut birliğini *"İnkâr edenlere de"* büyük günahların en büyüğü, kabahatlerin en çirkini olan inkârlarına karşı başka hiçbir ateşe benzemeyen *"cehennem ateşi vardır."* İkinci bir ölüm hükmü verilmez; cehennemde oldukları vakit *"Öldürülmezler ki ölsünler"* de azaptan kurtulsunlar, *"cehennem azabı da onlara"* göz açıp kapatacak kadar *"biraz olsun hafifletilmez."* Bilakis cehennemin ateşi yavaşlayıp söndükçe alevi, yakıcılığı ve yangını artırılır. *"İşte biz, küfürde ileri giden her nankörü"* daha hafif daha aşağı bir cezâ ile değil *"böyle"* korkunç bir cezâ ile *"cezâlandırırız." Keşfü'l-esrâr*'da der ki, Allah Teâlâ'nın ***"Onların varacağı ve kalacağı yer cehennemdir ki, ateşi yavaşladıkça onun alevini artırırız."*** (el-İsrâ 17/97) buyurması, onların azaplarının hafifletilmesine delâlet etmez. Bilakis ateşte bir eksilme olursa ateş yeniden artırılır.

وَهُمْ يَصْطَرِخُونَ فِيهَا ۚ رَبَّنَٓا اَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذ۪ي
كُنَّا نَعْمَلُ ۜ اَوَلَمْ نُعَمِّرْكُمْ مَا يَتَذَكَّرُ ف۪يهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَٓاءَكُمُ النَّذ۪يرُ ۜ
فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِم۪ينَ مِنْ نَص۪يرٍ ۟﴿٣٧﴾

37. Onlar orada: Rabbimiz! Bizi çıkar, *(önce)* yaptığımızın yerine iyi işler yapalım! diye feryad ederler. Size düşünecek kimsenin düşünebileceği kadar bir ömür vermedik mi? Size uyarıcı da gelmedi mi? *(Niçin inanmadınız?)* Şimdi tadın *(azabı)*! Zâlimlerin yardımcısı yoktur.

"Onlar" yâni kâfirler *"orada: Rabbimiz! Bizi"* cehennemden *"çıkar"* ve cehennem azabından kurtar ve bizi dünyaya geri gönder; *"yaptığımızın yerine iyi işler yapalım!"* inkâr yerine îmân edelim, isyân yerine itâat edelim *" diye feryâd ederler,"* yalvarır, yardım isterler.

"الصُّرَاخُ" kelimesi gayret ve şiddetle bağırmak demektir. Âyette "الإِصْطِرَاخُ" şeklinde "ط" harfinin ziyâdesiyle gelmesi mübalağa içindir. Bu durumda kelime yardım istemek, şefaat edilmesini talep etmek gibi anlamlara gelir.

Kâfirler daha önce yapmış oldukları amelleri, sâlih amel zannettiklerini bildirmek

için sâlih ameli, önce *"yaptığımız yerine"* diye kayıtlayıp nitelemişlerdir. Şimdi ise karşılarına zannettiklerinin tersi çıkmıştır. Çünkü yaptıkları sâlih ve beğenilmiş amel değil; hevâ, heves ve muhâlefettir. Yâni bugün azâbı gözümüzle gördük ve bildik ki dünyada yaptıklarımız uygun değildi.

Kendilerine Allah Teâlâ tarafından bir cevap ve sitem olarak *"Size düşünecek kimsenin düşünebileceği kadar bir ömür vermedik mi?"* denilecektir. Bu söz, Allah tarafından onlara verilen bir cevap ve sitemdir. Ömür, bedenin hayat ile mâmûr olduğu müddetin adıdır. Mânâ, size mühlet vermedik mi? Sizi öğüt alanın öğüt alacağı bir zaman miktarı yaşatmadık mı? demektir. **Kâşifî** der ki: Acaba size hayat vermedik mi ve ömür bağışlamadık mı ki o ömürde öğüt alasınız. O ömürde isteyen öğüt alır.

"Düşünülebilecek kadar bir ömür" demek, kişinin kısa dahi olsa bu zaman zarfında durumunu düşünüp halini düzeltebilmesine imkân sağlayacak vakittir. Kişinin uzun zamana sahip olduğu halde düşünmemesi ise daha büyük sitemi hak eder. Yâni kişi ergenlik çağına ulaştığı zaman Allah ona akıl ve düşünce nazarını açar. Bu durumda mükellef kişi, yapılan bunca hârika sanat eserlerine bakmalı ve bunların ustasını, bunları yapıp yaratanı bilmeli ve ona itâat etmelidir. Kişi on sekiz yahut yirmi yaşına yahut daha yukarı bir yaşa gelince artık teklif ve sorumluluk daha bir kuvvetlenir ve evvelki duruma göre huccet daha geçerli bir hale gelir. Hadis-i şerifte şöyle vârid olmuştur: *"Allah Teâlâ 60 yaşına ulaşıncaya kadar ecelini ertelediği (60 yıl ömür verdiği) kimseden özür ve mâzereti kaldırmıştır."*[88] Kendisine bu kadar mühlet verdiği halde kişi bu süre içinde tövbe edip Allah'tan özür dilememişse artık özür dileme zemini kalmamıştır. Belki de burada 60 yaş tayininin sırrı yine Hz. Peygamber (s.a.)'in *"Ümmetimin ömürleri 60-70 yaş arasıdır"*[89] sözüdür. Zaten bu sınırı geçen de pek azdır. Kişi 60'ı geçerse düşünme zamanının sonu 70 yaş olur. Çünkü yetmişten sonrası artık iyice ihtiyarlık dönemidir. Hadis-i şerifte şöyle vârid olmuştur: *"Bir melek her gün kırklı yaştakilere: 'Ey kırklıklar! Ekin tarlasının hasad ve harman zamanı yaklaştı!'; altmışlı yaştakilere: 'Ey altmışlıklar! Ne amel işlediniz, âhirete ne takdim ettiniz?' ve yetmişli yaştakilere: 'Ey yetmişlikler! Hesaba geliniz!' diye nidâ eder."*[90]

Şeyh Abdülkâdir Geylânî (k.s.) tövbe ve inâbe için kendisine bir genç gelince, "Ey genç, sen, onlar seni talep edinceye kadar gelmedin. Bu cevr ü cefâ seferinden onlar seni getirinceye kadar dönmedin. Ey genç, sen bizi terk ettiysen de biz seni terk etmedik. Sen bizi unuttuysan da biz seni unutmadık. Sen bizden yüz çevirdin fakat bizim gözümüz hep senin üzerindeydi. Sonra bize yakın olman ve bize dost olman için biz seni tahrîk ve teşvîk ettik," derdi. Yine tövbe ve inâbe için kendisine yaşlı biri gelince, "Ey muhterem, geç kaldın, hatâ ettin; yaşlandın. Şeytanın da iyice inatlaştı. Küçükken bizi terk ettin, haydi seni mazur gördük, gençliğinde bizi atlattın; sana mühlet verdik. Yaşlılık döneminde bizden alâkayı kestin; buna üzüldük, kızdık. Şimdi bize döndün; biz de seni kabûl ettik," derdi.

Gençlerin gönlü dünyadan pek çabuk soğur,

Eski testi suyu pek soğutmaz.

Sahâbeden bir topluluk ve onlardan sonraki tâbiîn ve selef-i sâlihin kırk yaşına ulaşır, yahut saç-sakallarında bir beyazlık görününce artık ibadet ve kullukta iyice sa'y ü gayret eder, yatağı dürer, geceleri daha çok ibadetle geçirmeye yönelir ve insanlarla olan muâşeret ve ilgiyi azaltırdı. Bu konuda kırk yaş yahut daha aşağısı fark etmez. Çünkü ecel gizlidir; ne zaman geleceği bilinmez. Allah bizleri ve sizleri gaflet uykusundan uyandırsın!

"Size uyarıcı da gelmedi mi? (Niçin inanmadınız?)"

Burada uyarıcı anlamına gelen "النَّذِير"den murad, Hz. Muhammed (s.a.)'dir. Ulemâ ve müfessirlerin çoğu bu kanâattedir. Yahut bu uyarıcı Kur'an veya akıldır. Zira akıl da hayır ve şerri iyi ve kötüyü ayırt edebilir. Yahut bu uyarıcı, yakın akraba, komşu, kardeş, arkadaş ve dostların ölümüdür. Yahut saç ve sakalın beyazlamasıdır. Gerçi bu saç ve sakalın ağarması diğer uyarıcı unsurlar gibi herkese şâmil olmaz. **Kâşifî** der ki âlimlerin çoğuna göre, "nezîr"den murâd edilen "şeyb" yâni saç sakal ağarması, ihtiyarlıktır. İhtiyarlık zamanı, hayat şulesini söndürür ve zât aynasını paslandırır.

Dert davulu yaşlılık zamanını bildirmek için çalınca,
Gönül mutluluk ve eğlenceden soğur.
Bedene ve tene bir kırgınlık gelir;
El gibi ayak da gevşer ve titremeye başlar.
Beyaz saç ecelden haber,
Eğilmiş dal ölümden selâm getirir.

el-Makâsidü'l-hasene'de şöyle denildiği kaydedilir: Âdem (a.s.)'ın evlâdlarından ilk olarak saçı sakalı ağaran İbrahim (a.s.)'dır. İbrahim (a.s.) "Ya Rab! Bu nedir?" diye sorunca Allah Teâlâ "Bu, dünyada vakar, ağır başlılık ve saygınlık; âhirette ise nurdur" buyurmuştur. Bunun üzerine İbrahim (a.s.) "Nûrumu ve vakarımı artır" diye duâ etmiştir. Hadisi şerifte şöyle vârid olmuştur: *"Elbette Allah Teâlâ saçı sakalı ağarmayan ihtiyarı sevmez."*[91]

Kevâşî'de der ki, burada "uyarıcı" ile kişinin âhirete intikal ve irtihâlini bildiren her şey murâd edilebilir. Artık bu uyarıcı geldiğinde uyanık olunmalıdır. Bundan dolayı usulcüler der ki **İmam-ı Muhammed**'in iki kavlinden sahih olanı, haccın geniş zaman opsiyonlu, yâni ertelenebilir bir görev olduğudur. Ancak ertelendiği zaman (hastalık, fakirlik, ölüm gibi sebeplerle) haccın kaçırılması zann-ı galip ise bu durumda ertelenmez; böyle bir kimse derhal hac yapmalıdır. Ölürse bir günah yoktur. Ancak ertelediği takdirde haccın kaçacağı emareleri zâhir olur; kalbi de buna kanâat ederse ertelemesi helal değildir. Bu durumda zaman daralmış olur. Delil de bu istikamettedir. Zira başka bir delil yoksa kalp delili ile amel etmek vaciptir. *Muvazzah*'ta şöyle geçer: Cehennemlikler feryat ederler, çığlık atarlar ve derler ki: "Ey Rabbimiz, bizi dünyaya

gönder de bir miktar iyi amel işleyelim." Bu feryâd devam eder. Hak Sübhânehu ve Teâlâ şöyle buyurur: "Sizin için hayat verdim, uyarıcı/peygamber gönderdim size." "Evet," derler; "hayat bulduk, uyarıcıyı da gördük." Allah teâlâ buyurur: "O halde Cehennem azabını tadınız!"

Öyleyse *"Şimdi tadın (azabı)!"* İnkâr ve şirk ile nefislerine zulmeden *"zâlimlerin"* kendilerinden azâbı defedecek bir *"yardımcısı yoktur"* denilir.

Burada kâfirlerin dünyada iken uykuda olduklarına, bundan dolayı azabı tatmadıklarına, ancak öldüklerinde ve tekrar dirildiklerinde tam bir uyanıklıkla uyandıklarına ve işte o zaman azâbı tadıp idrak ettiklerine işâret edilmektedir.

إِنَّ اللّٰهَ عَالِمُ غَيْبِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ اِنَّهُ عَل۪يمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٣٨﴾

38. Allah, göklerin ve yerin gaybını bilir. O, kalplerin içinde ne varsa onu da hakkıyla bilendir.

Göklerde ve yerde kullardan gâib ve onlara gizli olan şeyin bilgisi yalnız Allah'a âiddir. Kulların halleri Allah'a nasıl gizli kalır ki! ***"Şayet bu kullar dünyaya geri gönderilseler yine kendilerine yasak edilen şeylere döneceklerdir"*** (el-En'âm 6/28).

Burada "بِذَاتِ الصُّدُورِ" ifâdesindeki "ذَات" kelimesinden cins mânâsı murad edildiği için Allah Teâlâ "zevât" diye çoğul olarak buyurmamıştır. "ذَات" kelimesi, sâhip mânâsındaki "ذِي" kelimesinin müennesidir. Mânâ, Allah Teâlâ sadırların sahibi olan gizli şeyleri yâni kalpleri bilir, demektir. Yâni sinelerde gizli olan şeyleri bilendir. Burada mevsuf olan "kulûb" kelimesi kaldırılmış; onun sıfatı olan "zat" kelimesi mevsufun yerine getirilmiştir. Kalple kâim olan vesvese ve kuruntular, kalbe girdikleri ve oraya yerleştikleri için kalbin sahibi kabul edilmişlerdir. Mesela süte de bu mânâda "ذُو الْاِنَاءِ" yâni "kap sahibi" denilir. Yine ana karnındaki cenine de "ذُو بَطْنِهَا" yâni "karın sahibi" denilir. İşte burada "zat" kelimesinin "sudûr" kelimesine muzaf olması, böyle bir ilgiden dolayıdır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Allah Teâlâ muhlislerin ihlâsını, sâdıkların sıdkını bilir ki bunlar kalplerin semâlarındaki gaybi durumlarındandır. Yine Allah Teâlâ münafıkların nifakını, inkârcıların inkârını da bilir ki bunlar da nefislerin arzının gaybî durumlarındandır. Burada hem vaad hem de tehdid vardır. Birincisinin hükmü cennet ve kurbet; ikincisinin hükmü cehennem ve firkattır.

Musa (a.s.) Hak Teâlâ Hazretlerine olan münâcâtında "Allahım! Sen bu insanları cehenneme sokmak için mi yarattın?" dedi. Allah Teâlâ, Musa (a.s.)'a "Sen bir ekin ek," buyurdu. Musa (a.s.) ekin ekti; Allah Teâlâ daha sonra: "Bu ekini toplayıp hasad ve harman yap," buyurdu. Musa (a.s.) bunu da yaptı. Bu sefer Allah Teâlâ: "Tarlada

ekinden bir şey bıraktın mı?” buyurdu. Musa (a.s.): “Hayır ya Rabbi! Ancak işe yaramayanları bıraktım,” dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ “İşte böyle ben de kullarımdan hayırsız olanları, kendilerinde hayır ve îman olmayanları, îmansız olanları cehenneme atıyorum,” buyurdu.

Mesnevî’de şöyle der:

Yaratılmışlarda pak ruhlar vardır.
Çamurlu kara ruhlar da vardır.
Buğdayları samandan ayırmak gibi,
Bu iyi ve kötüyü de ortaya koymak gereklidir.

هُوَ الَّذِى جَعَلَكُمْ خَلَٓائِفَ فِى الْاَرْضِ ۜ فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ ۜ
وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ اِلَّا مَقْتًا ۚ وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ
كُفْرُهُمْ اِلَّا خَسَارًا ﴿٣٩﴾

39. Sizi yeryüzünde halîfeler yapan O’dur. Onun için kim inkâr ederse, inkârı kendi zararınadır. Kâfirlerin küfrü, Rableri katında kendileri için ancak gazabı arttırır. Kâfirlerin küfrü, kendilerine ziyandan başka bir şey getirmez.

“Sizi yeryüzünde halîfeler yapan O’dur.” yâni Allah’tır.

“الْخَلاَئِف” kelimesi, “halîfe”nin çoğuludur. “الْخُلَفَاء” ise “halîf”in çoğuludur. Her ikisi de müstahlef yâni halîfe/vekil seçilmiş demektir. Yâni Allah Teâlâ sizi yeryüzünün halîfesi yaptı; yeryüzünün tasarruf anahtarlarını size verdi; sizi yeryüzündekilere hükümran kıldı ve yeryüzünün menfaatlerini size mübah kıldı, demektir. Yahut sizi, sizden önceki ümmetlere halîfe yaptı. O’nu birleyip itâat etmekle O’na şükredesiniz diye onların ellerinde bulunan dünya metâına sizi mîrasçı kıldı. Bu kavl-i ilâhîde şuna işâret edilmektedir ki, fazîlet ve rezâlet ehlinden her biri dünya yurdunda Allah’ın halîfelerinden biridir. Fazîlet ehli olanlar kendi Rahmânî ahlâk ve ledünnî ilim aynalarında Allah Teâlâ’nın hârika sanat güzelliğini ızhar edip ortaya koymakta; rezâlet ehli olanlar da kendi el sanatlarında ve meslek aynalarında Allah Teâlâ’nın hârika, müthiş ve ilginç güzellik ve kemâlâtını ızhar etmektedirler.

İşte Allah Teâlâ yine insanı ekmek ve benzeri bir çok şeyi yaratmada kendisine halîfe seçmiştir. Zira Allah Teâlâ müstakil olarak buğdayı yarattı. İnsan, hilâfeti gereği bu buğdayı öğütüp ondan ekmek yapmaktadır. Yine elbise de böyledir. Allah Teâlâ pamuğu yarattı; insan, hilâfeti sebebiyle onu eğirip dokuyarak elbise yapmaktadır. Bu örnekler hep bu minval üzere uzar gider.

“Onun için kim” kendisini halîfe yapanın emrine muhâlefet ederek, hilâfet nimetini

“inkâr ederse,” yâni nankörlük yapar; kendisini halîfe yapanın ahkâmına boyun eğmez, nefis ve hevâsına uyarsa *“inkârı”*nın vebâli ve cezası -ki kovulmak, lânetlenmek ve cehennem gibi hususlardır - başkasına değil, kendi aleyhinedir; *“kendi zararınadır. Kâfirlerin küfrü, Rableri katında kendileri için ancak gazabı arttırır. Kâfirlerin küfrü, kendilerine ziyandan başka bir şey getirmez.”*

Râğıb der ki: “مَقْتٌ” kelimesi, çirkin bir işi yapanı görenin o kişiye olan aşırı öfke ve tepkisini ifâde eder. Yâni onların küfrünün neticesi değildir; ancak ebedî gazaba sebep olabilecek rabbânî buğzdur. Burada cümlenin tekrar edilmesi ziyâde takrir ve beyan içindir. Ayrıca şuna da tenbih edilmektedir ki bu vahim ve çirkin olan gazap ve ziyandan her biri müstakillen ve asâleten küfrün gereğidir. “مَقْتًا” ve “خَسَارًا” kelimelerinin nekre oluşları işin vehametini göstermek içindir. Yâni küfrün muktezâsı öyle bir gazaptır ki ondan öte rezillik rüsvaylık ve aşağılık olamaz. Yine küfrün muktezâsı öyle bir hüsran ve ziyândır ki ondan öte bir şer, kötülük ve helâk olamaz, demektir.

قُلْ اَرَاَيْتُمْ شُرَكَٓاءَكُمُ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِۜ اَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا
مِنَ الْاَرْضِ اَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمٰوَاتِۚ اَمْ اٰتَيْنَاهُمْ كِتَابًا فَهُمْ عَلٰى
بَيِّنَتٍ مِنْهُۚ بَلْ اِنْ يَعِدُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا اِلَّا غُرُورًا ﴿٤٠﴾

40. De ki: Allah’ı bırakıp da taptığınız, ortaklarınızı gördünüz mü? Gösterin bana! Onlar yerdeki hangi şeyi yarattılar! Yoksa onların göklerde mi bir ortaklıkları var! Yahut biz onlara, *(bu hususta)* bir kitap mı verdik de onlar, o kitaptaki bir delile dayanıyorlar? Hayır! O zâlimler birbirlerine, aldatmadan başka bir şey vâdetmiyorlar.

Onları susturmak için *“De ki: Allah’ı bırakıp da taptığınız, ortaklarınızı”* ilâh ve putlarınızı *“gördünüz mü?”*

Allah Teâlâ burada “*benim ortaklarım*” buyurmamış “*sizin ortaklarınız*” buyurarak ortaklığı onlara nispet etmiştir. Çünkü onlar hiçbir asıl, delil ve gerekçe olmaksızın putları Allah’a ortak koşmuşlar ve bunların gerçekten Allah’ın ortakları olduğuna inanmışlardır.

“Gösterin bana! Onlar yerdeki hangi şeyi yarattılar!” Zira görmek ve bilmek haber vermenin sebebidir. Bundan dolayı “göstermek”, “haber vermek” yerinde kullanılmıştır. Sanki “Ortaklarınızı bana haber verin ve onları bana gösterin” buyrulmuştur. Yâni “sizin Allah’a ortak koştuklarınız, O’nun yarattıklarının dışında yeryüzünde hangi şeyi yaratmışlardır? Veya bu ortaklarınız dünyada ne yaratmışlar? Buradaki soru olumsuzluk ve inkâr sorusudur. Böyle bir şeyin mümkün olmadığını ifâde etmektedir.

“Yoksa onların göklerde mi” göklerin yaratılışında mı Allah ile *“bir ortaklıkları var!”* da bununla zât-ı ülûhiyete hak kazanmış olsunlar. *“Yahut biz onlara,”*

ortaklara/müşriklere bizim onları ortaklar edindiğimizi söyleyen *“bir kitap mı verdik de onlar,”* bize ortak olduklarına dâir *“o kitaptaki bir delile dayanıyorlar?”*

Yani, putların Allah’a ortak olduklarına dâir kitaptaki bir delile mi dayanıyorlar. Allah Teâlâ bu konuda bütün huccet ve delilleri yok edince müşrikleri bu yanlışa sevkeden hususu beyan ederek şöyle buyurmuştur: *“Hayır!”* Böyle değil, belki *“O zâlimler”* – ki onlardan bir kısmı eslâf veya reisler ve şerefli kimselerdir- *birbirlerine, aldatmadan”* aslı olmayan/bâtıldan *“başka bir şey vaad etmiyorlar.”* Ki o bâtıl ve asılsız olan şey onların ***“Bunlar, Allah katında bizim şefaatçılarımızdır”*** (Yûnus 10/18) demeleridir.

Bu söz tam bir aldatmacadır. Allah Teâlâ bu beyanı ile onların Allah’tan yüz çevirerek başkasına yönelmeleriyle onların beyinsiz ve karaktersiz olduklarına; mevcud hal, iş ve gidişlerinin kötü olduğuna tenbihte bulunmakta ve onların bu görüşlerinin ahmakça olduğunu ifâde etmektedir. Akıllı kişi sağlam, doğru ve gerçekçi olarak Allah’ı birlemeli, doğru bir tevhid inancına sâhip olmalı ve Allah’tan başka fâil-i muhtâr ve yaratıcı kabûl etmemelidir.

Zünnûn (r.a.)’dan rivâyet edildiğine göre der ki; bir ara İsrâiloğulları vâdîsinde yürüyordum. Birden karşıma zenci bir câriye çıktı. Öyle ki Allah’a olan sevgisi ve aşkı onu kapıp başka bir âleme götürmüş; gözlerini âdetâ hayattan koparmış ve gökyüzüne dikmiş; öylece duruyordu. Ben “Allah’ın selâmı üzerine olsun kardeşim,” diyerek kendisini selâmladım. O, “Senin de üzerine olsun, ey Zünnûn!” diyerek selâmımı aldı. Ben kendisine “Beni nereden tanıyorsun?” dedim. O, “Ey yiğit adam! Elbette Allah Teâlâ bedenleri yaratmadan iki bin yıl önce ruhları yaratmıştır. Sonra onları arşın etrafında dolaştırmıştır. İşte orada görüşüp tanışanlar burada birbirlerini tanır ve kaynaşırlar. Orada tanışmayanlar burada birbirlerine hep yabancı ve muhâlif olurlar. İşte benim ruhum orada arşın etrafındaki cevelânda senin ruhunu tanıdı,” dedi. Ben kendisine “Seni hakîme; ilim, hikmet ve marifet sahibi biri olarak görüyorum. Allah’ın sana öğrettiği ilimlerden bana da bir şeyler öğretir misin?” dedim.

Câriye: “Ey Ebü’l-feyz, (ey feyizli ve yiğit kişi) adâlet terazisini organlarına koy, Allah’tan başkasına âid olan şeyler erisin, gitsin. Kalp, Allah’tan başkasına yer olmayacak şekilde saf ve temiz kalsın. İşte o zaman Allah seni hak kapısına diker. Sana yeni bir dostluk kazandırır. Allah Teâlâ haznedarlarının sana itâat etmelerini emreder,” dedi. Ben “Kardeşim, bir şeyler daha anlatır mısın?” dedim.

Câriye: “Ey Ebü’l-feyz, nefsinden yine nefsin için bir şeyler al, boş ve yalnız kaldığın tenhâ köşelerde Allah’a itâat et ki sonra duâ ettiğinde sana icâbet etsin, duânı kabul etsin. Zira Allah, yalnız gâfil olmayan uyanık gönül sahiplerinin duâsını kabul eder. Bu kalp, kendisinden mutlak şirkin zâil olduğu gerçek muvahhid kimsenin kalbidir,” dedi.

Yüzü için bir aynan olsa bile,
Ne fayda aynan hep kapkara
Gel de tevhid cilâsı ile aynadaki şirk tozunu temizle ki

Kir ve pastan arınsın.

إِنَّ اللّٰهَ يُمْسِكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ اَنْ تَزُولَا ۚ وَلَئِنْ زَالَتَا اِنْ
اَمْسَكَهُمَا مِنْ اَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ ۜ اِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾

41. Şüphesiz Allah gökleri ve yeri, nizamları bozulmasın diye tutuyor. Andolsun ki onların nizamı eğer bir bozulursa, kendisinden başka hiç kimse onları tutamaz. Şüphesiz O, halîmdir, çok bağışlayıcıdır.

“Şüphesiz Allah gökleri ve yeri, nizamları bozulmasın diye tutuyor.” Kudretiyle onları koruyor. *“Andolsun ki”* kıyâmette olacağı gibi *“onların nizamı”* yörünge ve merkezlerinden kayarak *“eğer bir bozulursa, kendisinden başka hiç kimse onları tutamaz.”*

Zira “الإمساك”, bir şeye asılıp onu korumaktır. “الإرسال” kelimesinin yâni salıverip serbest bırakmanın zıddıdır. “الزّوال”, gitmek/kaybolmak demektir. Daha önce sâbit ve mevcut olup sonradan yok olan her şeye “zâil oldu, zevâl buldu, yok oldu” denilir. Yâni göklerin ve yerin bulundukları mekan, yörünge ve merkezlerinden kayıp zâil olma endişesinden dolayı Allah gökleri ve yeri tutup korur, demektir. Zira mümkün olan bir şeyin varlığını sürdürebilmesi için ona bir muhafız gereklidir. Yahut Allah Teâlâ göklerin ve yerin kayıp zâil olmalarını engeller. Zira imsak men etmek/engellemek mânâsına da gelir.

Onları yeniden yörünge ve merkezine oturtmaya kimse muktedir olamaz. *“Şüphesiz O, halîmdir,”* kâfirlerin cinayetlerinin muktezâsı olan cezayı peşin olarak vermez. Şirk sözünün büyüklüğünden dolayı yıkılmayı hak ettikleri halde Allah gökleri ve yeri tutmuştur. Küfür ve inkârdan dönüp Allah’ın birliğini kabul edeni *“çok bağışlayıcıdır.”*

Kâfirlerin işledikleri suç ve cinayetlerin gerektirdiği cezâyı peşin olarak hemen vermez. Zira şirkin günahının büyüklüğünden dolayı gökler ve yer yıkılıp paramparça olmaya lâyık olmuşlardı. İşte Allah halîm olduğu için onları tutup korumuştur. el-*Müfredât*’ta der ki: “اَلْحِلْمُ”, nefsin ve tabiatın gazap ve heyecanını kontrol altına almaktır. *Mefâtîh*’de der ki: Halîm (yumuşak huylu) ile sabûr (çok sabırlı) arasındaki fark şudur: Günahkâr ve suçlu kimse halîm iken emin olduğu gibi sabûr halinde iken cezâ ve azaptan emîn olamaz. Yâni sabûr sıfatında Allah Teâlâ cezâ ve azap vereceğini bildirmektedir. Halîm ise böyle değildir.

Belki de bu durum kâfirlere göre değil müminlere göre böyledir. *Bahru’l-ulûm*’da der ki: Allah Teâlâ’nın halîm oluşu mecâzîdir. Yâni Allah Teâlâ bütün kullarına özellikle kötülük yapan kimseye yumuşak davranan kişi gibi muâmele yapar. Bu kadar günahlarına rağmen onları hemen cezalandırmaz.

İmam Gazzâlî, *Şerhu’l-esmâ*’sında der ki, halîm zat, âsîlerin mâsiyet-lerini

müşâhede eder; onların emre muhâlefetlerini görür; sonra kendisine bir gazap ve öfke darlığı gelmez. Son derece muktedir olmakla birlikte acelecilik ve temkinsizlik onu intikam almaya sevketmez. İşte akıllı kimse bu isimle ahlâklanmalı; suçlara ve suçlulara karşı son derece hoşgörülü ve affedici olmalıdır. Hatta kötülük edene bile iylik etmelidir. Zira bu, insanın kemâlâtındandır.

Bostân'da der ki:

Kötülüğü kötülükle cezalandırmak kolaydır.
Mert isen, kötülük yapana iyilik et.

Rivâyete göre zindanda îdâma mahkûm bir kişi, rüyasında Hz. Peygamber (s.a.)'i görür. Hz. Peygamber (s.a.) kendisine bu âyeti okumasını tavsiye eder. O da "Kaç kere?" diye sorar, Hz. Peygamber (s.a.) "Dört yüz kere" diye buyurur. Adam da bu ayeti dörtyüz kere okur. Yirmi gün sonra berâat eder. Belki de bu âyetin sırrı şudur: Burada gökler ve yer, ruhlara ve bedenlere işâret etmektedir. İşte Allah Teâlâ bu sûret ve zâhirî âlemi her yönden ve düşmekten koruduğu gibi bu âlemin nümûne ve örnek varlığı olan insanı ve insanlık âlemini de korumaktadır. Yine her ne kadar suçlu, cezâ ve azâbı hak etmiş olsa da "halîm" isminin gereği olarak Allah Teâlâ onu hemen cezâlandırmamaktadır. Hatta tamamen güzel bir muâmele ile görmezden gelip bağışlamaktadır. Buna göre bu âyeti okumaya devam etmek, cisim ve ruh için Allah'tan lütuf, rahmet ve merhamet isteyip cisim ve rûhun devam ve bakâsını taleb etmektir.

Bilinmelidir ki tevhid inancı bütün bir âlemin nizamı için başlıbaşına bir sebeptir. Şöyle bakıp düşünmelidir, yeryüzünde "Allah, Allah" denildiği sürece kıyâmet kopmayacaktır. Yâni hakîkî tevhid inancına sahip bir kişi olduğu sürece kıyâmet kopmayacaktır. Nihayet bu tevhîd ehli de bozulup durum sırtlardan karınlara intikal edince (yâni teklif ve sorumluluk yerini zevk ve sefaya bırakınca) artık bu âlem zâil olup bütün eczası da bozulup gider. Çünkü bu durumda âlem ruhsuz ceset gibidir. Nitekim ruh bedenden ayrılınca ceset de hemen çürür ve bozulur.

Âyet-i kerime, Allah Teâlâ'nın gökleri ve yeri koruması ve onların nizamının bozulmaması için onları bulundukları yörüngelerinde tutması konusundaki yüce kudretine delâlet eder. Yine kâmil insanın Allah'ın halîfesi olarak bu âlemin mânevi direği olup onunla Allah'ın ruhlar ve cisimler âlemini koruduğunu gösterir.

el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye'de der ki: Her kıta, ülke, şehir, bölge ve köyde bir veli gereklidir. Bölge halkı ister mümin ister kâfir olsun, Allah Teâlâ o velî ile o bölge halkını korur. Rivayete göre insan türünden son doğum Çin'de olacaktır. Bu doğumdan sonra erkek ve kadınlarda kısırlık başgösterecek ve bu durum her bölgeye sirâyet edip yayılacaktır. Bu kimse insanları Allah'a dâvet edecek fakat bu dâvete icâbet edilmeyecektir. Nihayet Allah Teâlâ bu insanın ve zamanın müminlerinin ruhlarını kabz edip canlarını alınca dünyada kalanlar hayvanlar gibi helal haram tanımayacaklar, işte o zaman kıyâmet onların başına kopacak; dünya tamamen harab olacak ve artık iş âhiret

âlemine intikal edecektir.

Dünyadaki işlerin düzenini sağlayan insandır.
Dünya ehlinin tamamı, insanın cismi ve canıdır.
Suret âleminin fenâsı, onun ölümüne bağlıdır.
Yeryüzünden gidince, semâvât yere indi.

---

[88]. Buhârî, “Rikak”, 5; *Müsned*, II, 275.
[89]. Tirmizî, “Deavat”, 101; İbn Mâce, “Zühd”, 27.
[90]. Kenzü’l-Ummal, Hadis no: 440004; Süyûtî, Erbaîn, Câmiu’l-ehâdîs, IX, 238.
[91]. *Münâvî*, II, 248

ALLÂH’IN KANUNUNDA
ASLA BİR DEĞİŞME BULAMAZSIN

وَاَقْسَمُوا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَٓاءَهُمْ نَذ۪يرٌ لَيَكُونُنَّ اَهْدٰى
مِنْ اِحْدَى الْاُمَمِۚ فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ نَذ۪يرٌ مَا زَادَهُمْ اِلَّا نُفُورًاۙ ﴿٤٢﴾
اِسْتِكْبَارًا فِي الْاَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِۜ وَلَا يَح۪يقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ
اِلَّا بِاَهْلِه۪ۜ فَهَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا سُنَّتَ الْاَوَّل۪ينَۚ فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ
تَبْد۪يلًاۚ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَحْو۪يلًا ﴿٤٣﴾ اَوَلَمْ يَس۪يرُوا فِي الْاَرْضِ
فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَكَانُٓوا اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةًۜ
وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ فِي السَّمٰوَاتِ وَلَا فِي الْاَرْضِۜ اِنَّهُ
كَانَ عَل۪يمًا قَد۪يرًا ﴿٤٤﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ
عَلٰى ظَهْرِهَا مِنْ دَٓابَّةٍ وَلٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّىۚ فَاِذَا جَٓاءَ
اَجَلُهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِعِبَادِه۪ بَص۪يرًا ﴿٤٥﴾

42. Kendilerine bir uyarıcı *(peygamber)* gelirse, herhangi bir milletten daha çok doğru yolda olacaklarına dair bütün güçleriyle Allah’a yemin etmişlerdi. Fakat onlara uyarıcı *(Muhammed)* gelince, bu, onların haktan uzaklaşmalarından başka bir şeyi arttırmadı.

43. Çünkü onlar yeryüzünde büyüklük taslıyor ve kötü tuzaklar kuruyorlardı. Halbuki kişi kazdığı kuyuya kendi düşer. Onlar öncekilerin kanunundan *(onlara uygulanandan)* başkasını mı bekliyorlar? Allah’ın kanununda asla bir değişme bulamazsın, Allah’ın kanununda kesinlikle bir sapma da bulamazsın.

44. Bunlar yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görmediler mi? Halbuki onlar, bunlardan daha güçlü idiler. Ne göklerde ne de yerde Allah’ı âciz bırakacak bir güç vardır. O, bilendir, güçlüdür.

45. Eğer Allah, yaptıkları yüzünden insanları *(hemen)* cezalandırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı yaratık bırakmazdı. Fakat Allah, onları belirtilmiş bir süreye kadar erteliyor. Vakitleri gelince *(gerekeni yapar)*. Kuşkusuz Allah, kullarını görmektedir.

❀

Müşrikler yâni Kureyş *“Kendilerine bir uyarıcı (peygamber) gelirse,”* Yahudi, Hıristiyan ve diğer *“herhangi bir milletten daha çok doğru yolda olacaklarına dâir bütün güçleriyle Allah’a yemin etmişlerdi. Fakat onlara uyarıcı”* yâni en üstün varlık, nebi ve peygamberlerin en şereflisi olan Muhammed (a.s.) “*gelince, bu”* uyarıcı yahut onun gelişi, *“onların haktan”* ve hidayetten *“uzaklaşmalarından başka bir şeyi arttırmadı.”* Yâni Hak’tan ürküp uzaklaştılar.

Müfredat’ta der ki: “أَقْسَمَ” fiili “yemin etti” anlamına gelir. Aslı, “اَلْقَسَامَةُ” kökündendir. Bu ise maktûlün velîsine yaptırılan yemini ifâde eder. Sonra bu kelime bütün yeminlere ad olmuş ve yemine “kasem/kasâme” denilmiştir.” Fiilde geçen zamir, Mekke müşriklerine râcîdir. Mânâ şu şekildedir: Mekke ahâlisi yüce Allah’a yemin ettiler.

“اَلْجَهْدُ” veya “اَلْجُهْدُ” kelimesi, tâkât ve meşakkat demektir. “اَلْجَهْدُ” kelimesinin meşakkat, “اَلْجُهْدُ” kelimesinin de güç/kuvvet/tâkât anlamına gelir. “اَلْأَيْمَانُ”, yemin kelimesinin çoğuludur. Yemin kelimesi yemin etme konusunda “sağ el” mânâsında olan “yemîn” kelimesinden mecâz olarak kullanılmış, yemin eden ve ahid yapanın bu durumda yaptığı işe itibar edilerek böyle bir mecâzi kullanıma gidilmiştir. **Râğıb** der ki: “Onlar yemin ettiler ve yemin konusunda yapmaları mümkün olanın en zorunu ve en son yapabileceklerini yaptılar” demektir. Cahiliye Arapları babalarına, putlarına ve daha başka şeylere yemin ederlerdi. Yine cahiliye Arapları Allah’a da yemin ederler ve buna “zor yemin” anlamında “جَهْدُ الْيَمِين”; ağır yemin anlamında “yemin-i muğlaza” da denilir.

Nâbiğa der ki:

Yemin ettim, sende hiç şüphe bırakmadım.
Kişinin Allah’tan öte matlubu yoktur.

Yâni Allah Teâlâ kişi için bütün matlupların en yücesi olduğu gibi Allah’a yemin etmek de yeminlerin en üstünüdür. Rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.) peygamber olarak gönderilmeden önce Kureyşlilere Ehli Kitab’ın kendilerine gönderilen peygamberleri yalanladıkları haberi ulaşınca onlar “Allah Yahudi ve Hıristiyanlara lânet etsin! Kendilerine gelen peygamberi yalanladılar” demişler ve *“Kendilerine bir uyarıcı (peygamber) gelirse, herhangi bir milletten daha çok doğru yolda olacaklarına dair bütün güçleriyle Allah’a yemin etmişlerdi.”*

Zira âyette geçen “إِحْدَى” kelimesi yaygın ve umumidir. “اَلْأُمَم” kelimesi ise çoğuldur. Buna göre burada yalnız Yahudi ve Hıristiyan olan iki ümmetten biri murad edilmektedir. Allah Teâlâ burada “إِحْدَى” olmaksızın “مِنَ الْأُمَم” buyurmamıştır. Çünkü bu durumda mânâ “ümmetlerin bazılarından” demek olabilirdi.

Allah Teâlâ’nın En’âm suresinin sonlarında **“*Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa (hıristiyanlara ve yahudilere) indirildi, biz ise onların okumasından***

gerçekten habersizdik» demeyesiniz diye; Yahut «Bize de kitap indirilseydi, biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk» demeyesiniz diye (Kur'an'ı indirdik). İşte size de Rabbinizden açık bir delil, hidayet ve rahmet geldi. Kim, Allah'ın âyetlerini yalanlayıp onlardan yüz çevirenden daha zâlimdir! Âyetlerimizden yüz çevirenleri, yüz çevirmelerinden ötürü azabın en kötüsüyle cezalandıracağız" (el-En'âm 6/156, 157) buyurması, umumi mânâya engel değildir. Çünkü burada özellikle iki tâifenin ve kitaplarının konu edilmesi, kendilerinin diğer ümmetler arasında, kitaplarının da diğer semâvî kitaplar arasında meşhur olmasından dolayıdır.

Bâzıları der ki "ümmetlerin birinden" anlamına gelen "مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ" ifâdesi, hidâyet ve istikamette başkalarına üstün kılınan ümmetlerin birinden demektir. Arapların bir belâ ve musibete "o belâ ve musibetlerin biridir" demeleri de bu kabildendir. Yâni "o, büyük bir belâ ve musibettir," demektir. Yine "o musibet yediden biridir" denilir ki Âd kavmine yedi gece peşpeşe gönderilen şiddetli fırtına ve musibet gecelerinden biridir, demek olur.

Âyette şuna da işâret edilmektedir ki insan, ruh ve bedenden mürekkep bir varlıktır. İnsan rûhâniyetiyle dine ve din ile ilgili şeylere; beşeriyetiyle de dünyaya ve dünyayla ilgili şeylere meyleder. Mümin ve kâfir bu konuda eşittir. Ancak kâfir, rûhâniyetinin beşeriyetine galib olması durumunda dini bir şeye meyledip bu konuda muâhede yapar ve sonra da bu sözünü yerine getirmek isterse, kâfirin nefsi buna muvafakat etmez. Çünkü onun nefsi dinden yüz çevirmekte ve küfre meyletmektedir. İçinde bulunduğu küfrün karanlığı, onu verdiği bu sözü bozmaya teşvik eder ve kâfir sözünü tutmaz.

Mümin ise beşeriyetinin rûhâniyetine galebe çalmasıyla dünyaya meyledip bunu yerine getirmek üzere kendi nefsiyle ahidleşse îman nûru onu bundan men eder. Onu bu ahdi bozmaya teşvik eder ve mümin o ahdi bozar. İşte sâdık mürid de böyledir.

"Kabz" hali şiddetli olup feyz kesilince nefis, artık riyâzat ve mücâhedelerin sıkıntılarına katlanmaktan yorulur, bıkıp usanır. Bu durumda mürid nefsine bir takım ruhsat, kaçamak ve bahaneler arar. Bu konuda nefsiyle muâhede yapar. Şeytan da bu konuda onun ahid ve yeminini te'kid ve te'yid edip ona vaatlerde bulunur. Artık mürid nefsiyle yapmış olduğu bu sözleşmeyi uygulamaya koyacağı zaman şayet iradesi sâdık olursa azimeti öne geçer. Taleb silsilesini tahrik eder ve nefsiyle yapmış olduğu ahdi bozar. Allah ile olan taleb ahdini yeniler. Zikir anahtarıyla kalbinin kapısını o yüce hazrete (Allah'a) açıncaya kadar zikre sarılıp yapışır. Hakk'ın gelmesiyle de o temenni ettiği bâtıl kaybolup gider.

اِسْتِكْبَارًا فِى الْاَرْضِ وَمَكْرَ السَّيِّئِۜ وَلَا يَح۪يقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ اِلَّا
بِاَهْلِه۪ۜ فَهَلْ يَنْظُرُونَ اِلَّا سُنَّتَ الْاَوَّل۪ينَۚ فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَبْد۪يلًاۚ

وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللّٰهِ تَحْوِيلًا ﴿٤٣﴾

43. Çünkü onlar yeryüzünde büyüklük taslıyor ve kötü tuzaklar kuruyorlardı. Halbuki kişi kazdığı kuyuya kendi düşer. Onlar öncekilerin kanunundan *(onlara uygulanandan)* başkasını mı bekliyorlar? Allah'ın kanununda asla bir değişme bulamazsın, Allah'ın kanununda kesinlikle bir sapma da bulamazsın.

"Çünkü onlar yeryüzünde" Allah'a karşı azgınlık yapıyor ve O'na îman etmeyip *"büyüklük taslıyor ve kötü tuzaklar kuruyorlardı."* "الإِسْتِكْبَارُ", İlâhî emre karşı tekebbür etmektir.

Bahru'l-ulûm'da der ki, "istikbar ve tekebbür" kelimeleri, lafzen "isti'zam ve taazzum" gibidir. Bazı büyükler der ki: Allah seni yerden, topraktan yarattı (toprak senin annendir); öyleyse annene karşı büyüklük taslaman doğru olmaz.

Yüce Allah seni topraktan yarattı.
Öyle ise ey kul, toprak gibi mütevazi ol.

Tâcü'l-masâdır'da der ki: "Mekr, gecenin kararması demektir. Hile ve tuzak anlamındaki "mekr" bundan doğmuştur. Gizlice fesâd yaymaktır. **Râğıb** der ki "mekr," bir hile ve kurnazlıkla başkasını maksadından çevirmektir. Bu da iki türlüdür: Birincisi "iyi" olanıdır ki bu hile ile iyi bir işi araştırmaktır. Allah Teâlâ'nın ***"(Yahudiler) tuzak kurdular; Allah da onların tuzaklarını bozdu. Allah, tuzak kuranların hayırlısıdır."*** (Âl-i İmrân 3/54) âyeti bu kabildendir. İkincisi ise "kötü" olanıdır ki o da hile ile çirkin bir işi araştırmaktır. İşte izahını yaptığımız âyetteki "mekr" bu kabildendir. Bundan dolayı kötü olarak nitelendirilmiştir. Mânâ şöyledir: Bu durum onlarda Hz. Peygamber (s.a.)'i bertaraf etmek ve hatta onu öldürüp helak ve yok etmek konusunda kötü tuzaklar kurmalarını artırdı.

"Halbuki kişi kazdığı kuyuya kendi düşer."

Kâmûs'ta der ki, lügatte "حَاقَ بِهِ" demek, "أَحَاطَ بِهِ" demektir ki anlamı "onu kuşattı" demektir. *el-Muhtâr*'da der ki "أَحَاقَ" gibi "وَحَاقَ بِهِمُ الْعَذَابُ" ifâdesi de "azap onları kuşattı, azap onlara indi" demektir. "الْحَيْقُ" kişinin kötü fiilinden dolayı kendisini kuşatan şeydir. Mânâ şöyledir: Kötü tuzak ancak tuzağı kuranı kuşatır. Bedir günü tuzakları onları kuşatmıştır. Kötü hile ancak kendi ehlini kuşatır. Yani, her hilekârın hilesi kendisini kuşatır, etrafını ve çevresini kaplar. Kimin hakkında kötülük düşünmüşse, onu kendinde görür.

Bahru'l-ulûm'da der ki, mânâsı kötü tuzak ehline yapışıp onu kuşatır, demektir. Hadis-i şerifte şöyle vârid olmuştur: *"Kimseye hile yapmayın, tuzak kurmayın, tuzak kurana yardım etmeyin. Zira Allah Teâlâ "Halbuki kişi kazdığı kuyuya kendi düşer" buyurmaktadır. Azmayın, azgınlık yapana yardım etmeyin zira Allah Teâlâ* ***"Ey insanlar! Sizin taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir..."*** (Yûnus 10/23)

buyurmuştur.[92]

Hz. Peygamber (s.a.)'in *"Zâlim de olsa mazlum da olsa kardeşine yardım et!"*[93] sözüne gelince zâlime yardım etmenin mânâsı, zâlim kişinin kalbine vesvese veren şeytana (İblis) karşı bu kişiden meydana gelen zulümde nefislerin hoş ve süslü görüp boyun eğeceği güzel sözler söyleyerek bu konuda şeytanın ona vermiş olduğu vesveseyi reddederek kendisine yardım etmesidir. Bir başka hadiste ise *"Hile ve tuzak (yâni hile ve tuzak kuranlar) cehennemdedir. Çünkü bunlar hayırlı müminlerin ahlâkından değil, kâfirlerin ahlâkındandır"*[94] buyrulmaktır. "Kim kardeşine kuyu kazarsa kazdığı kuyuya yüzüstü kendisi düşer," sözü müminlerin darb-ı mesellerindendir. Sonuçta şer ve kötülük yine şer ve kötülükle sahibine isabet eder. **İbn-i Yemîn**'in bu konuda bir kıt'ası vardır:

İki câhil haset yüzünden benim hakkımda sözler söylediler,
Yalan dolan ocağını tutuşturdular.
Bana hep iyilikler ulaştı;
Onlar ise yaptıklarının cezâsını buldular.

Allah Teâlâ bizi ve sizi kalbi fitne ve fücûrdan, keder ve tasadan pak ve temiz olanlardan eylesin ve bizleri tehlike ve belaya düşmekten korusun!

"Onlar öncekilerin kanunundan" tekzipçilerine ve tuzak kuranlarına azab etmesinden *"başkasını mı bekliyorlar?"* Acaba yalancılar ve hileciler beklerler mi? Yâni beklemezler ve ummazlar, demektir.

"*Allah'ın kanununda"* azap yerine rahmet ve af koymakla *"asla bir değişme bulamazsın, Allah'ın kanununda"* azabı tekzipçilerden başkasına nakletmekle *"kesinlikle bir sapma da bulamazsın."*

Sünnet, yol demektir. Hz. Peygamber (s.a.)'in sünneti onun araştırıp girdiği yol; Allah'ın sünneti ise onun hikmetinin yoludur. Allah'ın yolunda tebdil ve tahvil bulunmaması demek, tarîk-ı burhânî ile bunların yokluğunu ifâde etmekten ibârettir. Bu tebdil ve tahvilin yokluğunun her birini özel olarak ifâde etmek, bunların her ikisinin yokluklarını ve olamayacaklarını teyid ve tekid içindir.

Müfredât'ta der ki âyette ayrıca şu hususa da bir tenbih vardır: Şeriatların fer'î ve tâli hükümleri sûreten farklı ve değişik olsa bile bunlardan maksad farklı ve değişik olmaz. Bu maksat nefsi temizleyip onu Allah'ın sevâbına ve civarına ulaşmaya alıştırıp hazırlamaktır.

اَوَلَمْ يَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
وَكَانُوا اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةًۜ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ فِى السَّمٰوَاتِ

وَلَا فِى الْاَرْضِ ۗ اِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٤٤﴾

44. Bunlar yeryüzünde gezip de kendilerinden öncekilerin sonunun nasıl olduğunu görmediler mi? Halbuki onlar, bunlardan daha güçlü idiler. Ne göklerde ne de yerde Allah'ı âciz bırakacak bir güç vardır. O, bilendir, güçlüdür.

"Bunlar" yâni Mekke müşrikleri *"yeryüzünde"* ticâret için *"gezip de"* Şam, Yemen ve Irak diyarına gidip *"kendilerinden öncekilerin"* yâni geçmiş âsî ümmetlerin ülkelerindeki eserleri müşâhede ederek onların *"sonunun nasıl olduğunu görmediler mi?* Onlar peygamberleri tekzîb edince helâk oldular, helâk eserleri ise ülkelerinde hâlâ mevcuddur.

"Halbuki onlar," Âd, Semûd ve Sebe' halkı *"bunlardan daha güçlü idiler. Ne göklerde ne de yerde Allah'ı âciz bırakacak bir güç vardır. O,"* yâni Allah, âlemde olan ve olacak olan her şeyi çok iyi *"bilendir, güçlüdür."* Mümkün olan her şeye kudreti sonsuzdur.

Mânâ şöyledir: Her yönden Allah'ı âciz bırakıp azâbı savmaları muhâldir. İşte bundan dolayıdır ki Allah Teâlâ onların bütün kötü amellerini bilmiş ve gerektiği şekilde onları cezalandırmıştır. Madem ki bunların amelleri de onların amelleri gibidir; öyleyse onlardan öncekileri cezalandırmaya kâdir olan Allah, bunları da cezâlandırmaya kâdirdir. Âyet özellikle Mekkelilerin ve tüm insanların ibret alması için bir vaaz ve öğüt niteliğindedir.

Kuş bir başka kuşu tuzakta görünce
Yeme doğru gitmez.
Başkaları senden öğüt almadan,
Başkalarının başına gelen musibetlerden sen öğüt al.

Şuna işâret edilmektedir ki Allah Teâlâ'nın hiçbir veli kulu zarar ve hüsrana uğramamış; hiçbir Allah düşmanı da kârlı ve kazançlı çıkmamıştır. Allah Teâlâ dostları için lütuf ve ihsan dâiresini gayet geniş tutmuş, düşmanlarını da tamamen târumâr etmiştir. Allah'ın lütuf, ihsan ve dostluğuna sebep tevhîd inancıdır. Aynı şekilde kahır ve düşmanlığa sebep de şirktir.

Bazı büyükler der ki Allah Teâlâ cezalandırıp helâk ettiği ümmet ve milletleri hep günün sonunda yakalayıp cezalandırmış ve helâk etmiştir. Bu durum, genellikle cinsî birlikteliğe muktedir olamayan kimseye benzer. Çünkü tabiattaki mûtad tesir-i ilâhînin sebepleri, bu kişi üzerine gelmiş ancak bu kişiye etkili olamamıştır. Bu durum, kişideki illet ve hastalığın (iktidarsızlığın) müzmin (kronik) bir hâle geldiğini gösterir. Artık bu illet, zâil olmayacaktır. Nikah ve evliliğin fayda ve semeresi olan lezzet elde etme ve üreme olmayınca da eşler arası tefrik edilir ve ayrılırlar. Çünkü nikah ve evlilik, bu lezzet yahut üreme için yahut her ikisi için kurulmuş ve tesis edilmiş bir kurumdur. Yahut bu kurum bir grup için bu lezzet gerekçesiyle, diğer bir grup için üreme gerekçesiyle,

üçüncü bir grup için de her iki gerekçeyle tesis edilmiştir. Bugün de yakalanıp cezalandırılan ümmet ve milletler için durum aynıdır. Rolünü tamamlamış olanlar sonunda ilâhî kudret tarafından yakalanıp cezâlandırılırlar.

Bilinmelidir ki kullar af ve ihsanın, yakalayıp intikam almaktan Allah'a daha sevimli olduğunu görmeleri ve Allah'ın şefkat iyilik ve keremini, rahmetinin gazabını geçtiğini bilmeleri için Allah Teâlâ kullara mühlet vermekte; onları hemen ve ansızın cezalandırmamaktadır. Sonra kullar Allah'ın keremiyle adâletinin, lütfuyla kahrının, cemâl sıfatıyla celâl sıfatının farkını bilmezlerse, Allah Teâlâ onları hem dünyada hem de âhirette çeşitli belâ ve azaplarla yakalar. Bu mümin hakkında bir temizlik; kâfir hakkında ise halis bir azap ve cezâdır. Zira kâfir temizlik ehlinden değildir. Çünkü bu gibi temizlikler, küfürden başka bir takım mâsiyet ve günah kirleriyle ilgilidir.

Allah Teâlâ bizleri ve sizleri gazap, azap ve ceza gerektiren hallerden korusun!

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّٰهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلٰى ظَهْرِهَا مِنْ دَٓابَّةٍ
وَلٰكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ اِلٰٓى اَجَلٍ مُسَمًّىۚ فَاِذَا جَٓاءَ اَجَلُهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ
بِعِبَادِه۪ بَص۪يرًا ﴿٤٥﴾

45. Eğer Allah, yaptıkları yüzünden insanları *(hemen)* cezalandırsaydı, yeryüzünde hiçbir canlı yaratık bırakmazdı. Fakat Allah, onları belirtilmiş bir süreye kadar erteliyor. Vakitleri gelince *(gerekeni yapar)*. Kuşkusuz Allah, kullarını görmektedir.

"Eğer Allah, yaptıkları" isyanlar/mâsiyetler/günahlar *"yüzünden insanları"*n hepsini *"(hemen) cezalandırsaydı,"* yâni insanların şirk ve mâsiyet yüzünden elde ettiklerinin cezasını geçmiş ümmetleri muâhezesi gibi muâheze etseydi, "*yeryüzünde"* Âdemoğlundan yahut diğerlerinden *"hiçbir canlı yaratık bırakmazdı."*

Buradaki kinâye zikri geçmemiş olsa da makamdan anlaşılan "الْاَرْضِ" kelimesine râcîdir. "دَٓابَّةٍ" kelimesi, Âdemoğullarından yeryüzünde gezip dolaşan canlıyı ifâde eder. Çünkü mükellef olup cezâlandırılacak olan onlardır. Âyetin devamı bu mânâyı teyid etmektedir. Yahut diğer canlılar da olabilir. Zira mükelleflerin mâsiyetlerinin uğursuzluğu sahralardaki hayvanlara ve havadaki kuşlara bile kıtlık ve benzeri zararlar verir. Bundan dolayı denilir ki kim bir suç ve günah işlerse bütün insanlar ve cinler, ehlî ve vahşî hayvanlar, kuşlar ve karıncalar kıyâmet günü ondan dâvâcı olacaktır.

Allah Teâlâ Nuh (a.s.) zamanında Nuh tufanıyla gemiye binenler dışında bütün insan ve hayvanları helâk etmiştir. Bu ise müşrik ve kâfirlerin uğursuzluğu sebebiyle olmuştur. Bazı imamlar der ki bu âyetin mânâsı, Âdemoğlunun günahı sebebiyle hayvanların da helâk edilmesi değildir. Ancak hayvanlar, Âdemoğlunun menfaati için yaratılmıştır.

Kendisi için yaratılan varlık (insan) yok edildikten sonra hayvanların sağ olarak geride hayatta bırakılmasının bir mânâsı yoktur.

"Fakat Allah, onları" kendi katında mâlûm olan *"belirtilmiş bir süreye"* yâni kıyâmete *"kadar erteliyor. Vakitleri gelince (gerekeni yapar). Kuşkusuz Allah, kullarını görmektedir."* Onları amellerine göre cezâlandıracaktır. Şayet amelleri iyiyse karşılığı iyi; amelleri kötüyse karşılığı da kötüdür.

Birini rızâ parıltılarıyla sıvazlar,
Diğerini gazap çığlıklarıyla eritir.
Onun kazâ ve kaderiyle kimsenin işi olmaz.
O'nun yaptığı insanların iyiliği içindir.

Âyette şu hususa da işâret edilmektedir: Her insandan yakalanıp cezâlandırılmasını gerektiren birtakım suç ve günahlar meydana gelebilir. Ancak Allah Teâlâ kerem ve rahmetiyle bu kişiye mühlet verir. Sonra cezâya ehil olanı yakalayıp cezalandırır; affa ehil olanı da affeder. Âyette Allah Teâlâ'nın hilm sahibi ve yumuşak huylu olduğu beyan edilmekte; kullar da hilm ve yumuşak huylu olmaya teşvik edilmektedir. Zira hilm ve yumuşak huyluluk, âfetlerin perdesi ve ahlâkın tuzudur.

Ahnef b. Kays, akıl ve hilmiyle öyle efendilik elde etti ki onun emriyle yüzbin kılıç çekiliyordu. Ülke ve şehirlerin emir ve yöneticileri mühim işlerinde ona ilticâ ediyorlardı. Hilm sahibi olma ve yumuşak huylulukta kendisi darb-ı mesel olmuştur. Bir adam kendisine bana murûet ve erdemi yâni "mertlik, cömertlik, olgunluk ve yüksek karakter sahibi olmayı söyle!" dedi. Ahnef b. Kays ona "güzel ahlaklı, yumuşak huylu ol; çirkin ahlaktan geri dur," dedi. Sonra adama "Sana en kötü hastalığı söyleyeyim mi?" dedi. Adam "evet" deyince Ahnef b. Kays "Faydasız zem, tenkîd ve kötüleme yapmaktır" dedi. Şu sözler **Zemahşerî**'nin belağatındandır: "Güçlü, cesur, cömert ve hilm sahibi olmak Hâtemî ve Ahnefî'dir. Din ve ilim Hanîfî ve Hanefî'dir." Bu söz de leffü neşr-i müretteb vardır. Yâni burada sayılan nitelikler yine aynı tertiple adı geçen zatlara ait özelliklerdir.

"اَلْبَأْسُ", şecâat demektir; cömertliği de ihtivâ eder. Zira şecâat olmadan sehâvet; cömertlik ve sehâvet olmadan da şecâat olmaz. Çünkü mal, sevimlidir; onu ancak nefsine galip olan hak ve hayırda harcayabilir. Cûd ve cömertlik ise meşhur **Hâtem b. Abdullah b. Saad et-Tâi**'ye mensub bir niteliktir. Hilm yukarıda bahsedilen **Ahnef b. Kays**'a mensuptur. Din ise İmam Azam Ebû Hanîfe'nin hocası **İbrahim b. Hanîf**'e aittir. İlim de **Ebû Hanife**'ye mensuptur.

Fıkıh İbn Mesud'un ekin tarlasıdır
Alkame fıkhın harmanıdır
Sonra İbrahim Devvas'tır
Numan b. Sabit fıkhın öğütücüsü, değirmenidir

Yakup (İmam Ebû Yusuf) fıkhın hamurunu yoğurmuş,
İmam Muhammed fırıncıdır, hamuru ekmek yapmıştır.
Tüm insanlar da bundan yemektedirler.

Sonra bu hilm de yerinde olmalıdır.

Hilmi bazı yerlerde zillet görüyorum.
Bazı yerlerde ise izzet olup sahibini efendi yapar.
İhsan ve iyilik de böyledir;
O da yerinde olunca güzel olur.

Hırsıza acıyan, merhamet eden kimse,
Kendi eliyle kervânın yolunu kesmiş olur.

Sonra "البصير", ru'yetle her mevcudu müdrik olandır. Bu ismin özelliği onda muvaffakiyet ve başarının bulunmasıdır. Kim bu ismi Cuma namazından önce yüz kere okursa Allah Teâlâ onun basiretini açar. Onu iyi söz ve iyi işlere muvaffak kılar.

Allah Teâlâ'dan basiretlerimizi melekût tarafına açmasını nâsut (insanlar) âlemiyle olan ilgi ve alâkadan bizleri geri çekmesini ve halîm ismiyle bize hilm ve yumuşaklıkla muâmele etmesini ve bizlere hüsn-i hâtime nasib etmesini ve bizleri kendisine kalb-i selîm verilenlerden kılmasını diliyoruz. [95]

---

[92]. İbn Hacer, *Kâfî*, II, 319.

[93]. Buhârî, "Mezâlim", 4; "İkrah", 7; Müslim, "Birr", 62; Tirmizî, "Fiten", 68; Dârimî, "Rikâk", 40; *Müsned*, III, 99201, 324.

[94]. Münâvî, VI, 275

[95]. Fâtır (Melâike) suresinin tefsiri, hicri 1110 senesinde Receb ayının sonlarında tamam olmuştur.

سُورَةُ يٰسٓ

36- YÂSÎN SÛRESİ

Sûre, ismini iki harften ibaret olan ilk âyetten almıştır. Mekke'de inmiştir. 83 âyettir.

SEN ŞÜPHESİZ PEYGAMBERLERDENSİN

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

يٰسٓۚ ﴿١﴾ وَالْقُرْاٰنِ الْحَك۪يمِۙ ﴿٢﴾ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَل۪ينَۙ ﴿٣﴾ عَلٰى صِرَاطٍ
مُسْتَق۪يمٍۜ ﴿٤﴾ تَنْز۪يلَ الْعَز۪يزِ الرَّح۪يمِۙ ﴿٥﴾ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَٓا اُنْذِرَ اٰبَٓاؤُ۬هُمْ
فَهُمْ غَافِلُونَ ﴿٦﴾ لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلٰٓى اَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٧﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Yâsîn,

2. Hikmet dolu Kur’an hakkı için,

3. Sen şüphesiz peygamberlerdensin.

4. Doğru yol üzerindesin.

5. *(Bu Kur’an)* üstün ve çok merhametli Allah tarafından indirilmiştir.

6. Ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için indirilmiştir.

7. Andolsun ki onların çoğu cezâyı hak etmişlerdir. Çünkü onlar iman etmiyorlar.

“يس” harfleri ya tek tek okunup söylenmek için sıralanmıştır ya da çoğunluğun görüşüne göre sûrenin adı olup mahzuf bir mübtedânın haberidir. ‘Bu Yâsîn sûresidir’ demektir. Ya da gizli bir fiilin mef’ûlüdür.‘Yâsîn sûresini oku’ demektir. Yâsîn harflerinin sûrenin adı olduğunu Peygamberimiz (s.a.)’in şu hadîsi teyid eder: *“Allah Teâlâ Âdem’i yaratmadan iki bin yıl önce Tâhâ ve Yâsîn sûrelerini okudu. Melekler bu sûreleri işitince: “Bu sûrelerin kendilerine indirileceği ümmete ne mutlu! Bu sûreleri okuyacak dillere ne mutlu! Bunları taşıyacak gönüllere ne mutlu!” dediler.”*[96]

Bir hadîste şöyle denilmiştir: “Hakk’ın dostları cennete ulaşınca Cenâb-ı Ceberût’tan onlara: “Başkalarından çok işittiniz; Benden işiteceğiniz vakit geldi.” diye nidâ gelir. Onlar da: “Bize (Kur’an) oku’ derler. Bunun üzerine Hak Teâlâ onlara Fâtiha, Tâhâ ve Yâsîn sûrelerini okur. Hz. Mustafa (s.a.) şöyle buyurur: “*İnsanlar Rahmân’ın kendilerine okuduğu Kur’an’ı dinleyince sanki daha önce onu hiç duymamış gibi olurlar.*”[97] Nitekim *Keşfü’l-esrâr*’da böyle geçmektedir.

Bazıları hurûf-i mukattaanın Allah Teâlâ’nın isimleri olduğunu söylemiştir. **Hz. Ali** (r.a.)’ın “يَا كٓهٰيٰعٓصٓ يَا حٰمٓ عٓسٓقٓ” diye duâ etmesi de buna delâlet eder. Bu durumda Yâsîn’e

yemîn edilmiş olur. Mânâsı ise ‘Yâsîn’e, yâni Allah Teâlâ’ya yemîn ederim.’ demek olur.

Hukemâ-i ilâhiyyeden birisi, bu harflerin on dört meleğin isimleri olduğunu söylemiştir. Nitekim bu konunun açıklaması Şuarâ sûresinin başında geçmişti.

İbn Abbâs (r.a.)’dan rivâyet edilir ki: “Yâsîn, Tayy kabilesinin lügatinde ‘Ey İnsan’ demektir. Bu hitap ile kasdedilen de Rasûlullah (s.a.)’dir.” Müfessirlerin çoğunun görüşü de budur. Belki de bunun aslı insan kelimesinin tasğîri ile “يا أُنَيْسِينُ (Ey insancağız)”dır. Çünkü bazen tasgîr siygası şefkat/sevgi ve tâzimi göstermek için olur. Özellikle de tasgîr siygasıyla konuşan Allah Teâlâ olunca. Çünkü Allah Teâlâ ancak doğru ve hikmet olanı söyler ve yapar. Bu durumda Yâsîn’deki “Yâ” nidâ harfidir. “Sîn” ise “أُنَيْسِينُ (üneysîn)” kelimesinin yarısıdır. Arap dilinde böyle nidâlar çok olunca hafiflik ve kolaylık için bu kelimenin ikinci yarısıyla yetindiler.

Bu hitap, Mustafa (a.s.)’ın sûret ve beşeriyetinedir. Bir başka yerde “***De ki: Ben, yalnızca sizin gibi bir beşerim.***” (el-Kehf, 18/110) buyurulması, insanlık ve cinsiyet sebebiyledir. O insanlara benzemektedir. Bu hitap nübüvvet şerefi ve risâletin tahsisi sebebiyle insanadır. Ona olan hitap şöyledir:

“يا أيُّهَا النَّبِيُّ، يا أيُّهَا الرَّسُولُ (Ey Nebî, Ey Rasûl)” Sûret ve beşeriyet şeklinde olan hitabın sebebi, gayret hicabı olsun da nâ-mahrem olanlar onun hâl ve kemalinden haberdar olmasın diyedir. Bu da şairin söylediği gibi şu şekildedir:

Beni arslan olarak çağır da
Kim olduğumu kimse bilmesin

İbnü’l-Hanefiyye’den nakledildiğine göre “Yâsîn” Yâ Muhammed demektir. Allah Teâlâ’nın bundan sonra ***“Sen şüphesiz peygamberlerdensin.”*** (Yâsîn, 36/3) buyurması buna delildir. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: “*Allah beni şu yedi isimle isimlendirdi: Muhammed, Ahmed, Tâhâ, Yâsîn, el-Müzzemmil, el-Müddessir ve Abdullah.*”[98] Ehl-i Beyt’e “Âl-i Yâsîn (Yâsîn Âilesi)” denilmesi de bunu te’yid etmektedir. Nitekim şâir şöyle demiştir:

لِلّٰهِ دَرُّكُمْ يَا آلَ يَاسِينَا
Ey Yâsîn Âilesi, sizin muvaffakiyetiniz Allah’tandır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: “Yâsîn Âilesi” ile Allah Teâlâ’nın bu sûrede yücelttiği kimsenin âilesinin kasdedilmiş olması da mümkündür. Bu durumda Ehl-i Beyt’e “Âl-i Yâsîn (Yâsîn Âilesi)” denilmesi bunu te’yid etmez.

Kâşifî der ki: “Hakikat şu ki Arap dilinde bir kelimeyi bir harf ile ifâde ederler. Meselâ: “قَدْ قُلْتُ لَهَا قِفِى فَقَالَتْ لِي قَافْ (ق) (Ben ona ‘dur’ dedim, o da ‘durdum’ dedi)” Buradaki “قَ” harfi, “وَقَفْتُ (durdum)” demektir. O hâlde “sîn” harfi “يَا سَيِّدُ (Ey efendi), yani “يَا سَيِّدَ الْبَشَرِ (Ey beşerin efendisi)” veya

“يَا سَيِّدَ الأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ (Ey öncekilerin ve sonrakilerin efendisi)” demek oluyor. “*Ben Âdemoğullarının efendisiyim*”[99] hadisi de bu harfin tefsiridir. Nitekim *el-Arâis*’te şöyle der: “Hz. Peygamber (a.s.) bu sözüyle kendisini övmemiş, ancak Hak Teâlâ’nın ‘Yâsîn’ buyurarak kendisine hitab etmesinin mânâsını haber vermiştir.”

Ayrıca bilmek gerekir ki harfler arasında “sîn”, yazılış ve telâffuz itibariyle uygunluk ve eşitlik sahibi tek harftir, bunun dışında hiçbir harfte bu durum söz konusu değildir. Bu sebeple ister tevhid yolunda ister şerîatin ahkâmında olsun, hakîkî adâletin kendisine mahsus olduğu Hazret-i Peygamber’e mahsustur.

Her hâl u kârda itidal mertebesi sana mahsustur.
Tevhid faziletine sahip olmakta herkesten daha âdil olan sensin.
Cem’ü’l-cem’ makamında temkindesin sen.
Böyle bir fazilete sahip olmakla herkesten daha yücesin.

Anlatılan kelime ve sözlerden çıkan mânâya göre bahçelerin kokusu, Kur’an’ın kalbi olan Yasîn ile koklanabilir.

Nimetullah Nakşibendî (Yâsîn harflerinin mânâsı hakkında) der ki: “Ey yakîn denizinin pınarının hakîkatini bilen, sapma ve telvînden sâlim olarak onda yüzen!”

Şeyh Necmeddîn şöyle demiştir: “Yâsîn, Habîbin peygamberliğinin bereketine (yümn) ve O’nun temiz sırrına yemindir.”

İnşaallah bu konunun tamamı sûrenin sonunda gelecektir.

Baklî der ki: “Allah Teâlâ ezelî kudret eline (yed) ve rubûbiyyetin yüceliğine (senâ) yemîn etmiştir.”

Kuşeyrî der ki: “Yâ” harfi misak gününe, “sîn” Allah Teâlâ’nın dostlarıyla olan sırrına işaret etmektedir. Sanki Allah Teâlâ: ‘Misak günü, benim dostlarla olan sırrım ve Kur’an hakkı için/bunlara yemin olsun ki…’ buyurmuştur.”

Ulemâdan bir topluluk Allah Teâlâ’nın hiç kimseye bazı sûrelerin başlarında olan hurûf-i mukattaanın mânâlarını idrâke imkan vermediği görüşüne varmış ve “Bunların ilmi sadece Allah’a âiddir. Biz bunların Kur’ân-ı Azîm cümlesinden olduğuna îman ederiz. Bunların ilmini Allah Teâlâ’ya havâle ederiz. Diğer âyetlerden anladığımız mânâları bunlardan anlamasak da ibâdet maksadıyla, Allah’ın emrini yerine getirmek ve O’nun kelâmını ta’zim için bu harfleri okuruz.” demişlerdir.

Yenâbî’de şöyle geçer: “Hurûf-i mukattaa’dan her bir harfin gayb hazinesinden bir sırrı vardır ki Hazret-i Hak Teâlâ habibine bunu bildirmiştir. Ondan sonra Cebrâil onun üzerine nâzil olmuş; Allah ve Rasûlü’nden başka kimse ondan haberdar değildir.”

Şeyh Nûreddinzâde *Vâridât*’ında şöyle der: “Rasûlullah (s.a.)’e böyle müteşâbih harflerin esrârını sordum. “Onlar benimle Allah Teâlâ arasındaki muhabbetin sırlarındandır.” buyurdu. Ben: “Bunları kimse bilir mi?” diye sordum. “Bunları ceddim İbrâhim (a.s.) dahi bilmez. Bunlar hiçbir mürsel nebî ve mukarreb meleğin bile muttali

olmadığı Allah Teâlâ'nın sırlarındandır." buyurdu.

Şu rivâyet de bunu te'yid eder: Cebrâil (a.s.) "كٓهٰيٰعٓصٓ" kavli ile indiğinde "كاف/kâf" deyince Hz. Peygamber (a.s.) *"Bildim"* dedi. Cebrail (a.s.) "ها/hâ" deyince yine *"Bildim"* dedi. Cebrail (a.s.) "يا/yâ" deyince yine *"Bildim"* dedi. Cebrail (a.s.) عين/ayn deyince yine *"Bildim"* dedi Cebrail (a.s.) "صاد/sâd" deyince yine *"Bildim"* dedi. Bunun üzerine Cebrâil (a.s.): *"Benim bilmediğimi sen nasıl bildin?"* diye sordu.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Başkaları şöyle dursun ümmetin kâmil fertlerinden hiçbir kimsenin ulaşamadığı kemal ve olgunluk makamına şüphesiz Peygamberimiz (a.s.) ulaşmıştır. Peygamberimiz (s.a.)'in mi'rac gecesinde bütün mevki ve makamları geçmesi buna delâlet eder. Bundan dolayı 'İnsanlardan, cinlerden ve meleklerden hiçbir kimse Peygamberimiz (s.a.)'in bildiğini bilememiştir' denilmesi câizdir. Çünkü hepsinin ilimleri O'nun ilmine nisbetle denizden bir damla gibidir. Beşerin haddine nisbetle daha fazlası olamayacak şekilde harflerin hakikatlerinin ilmi de O'na âiddir. O'nun dışındakiler ise kendi istîdad ve kabiliyetlerine göre bu harflerin gereklerini ve bazı hakîkatlerini bilirler. İşte hâlin verdiği bilgi budur. Gizlilikleri, sırları, Kitabının içinde dürülü olanları ve hitabının ihâta ettiklerini en iyi bilen Allah Teâlâ'dır.

وَالْقُرْاٰنِ الْحَكِيمِۙ ﴿٢﴾

2. Hikmet dolu Kur'an hakkı için,

"اَلْعَلِيمُ" kelimesi "اَلْعَالِمُ (bilen)" mânâsına olduğu gibi "اَلْحَكِيمُ"de "اَلْحَاكِمُ (hüküm veren)" mânâsınadır. Çünkü Kur'an muhtevasındaki hükümlerle hüküm verir. Yahut Kur'an her türlü çelişki, kusur ve değişmeden muhkemdir/korunmuştur. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Elbette onu Biz koruyacağız."*** (el-Hicr 15/9) buyurur. "Hakîm", nazmı ve üslûbu muhkem/sağlam yapılmış, mânâsı ve muhtevâsı sapasağlam kılınmış demektir. Ya da "hakîm" hikmet sâhibi demektir. Yâni Kur'an hikmeti ihtivâ eder ve ona şâmildir. Çünkü Kur'an her hikmetin menbaı, her öğüdün ma'denidir. Buna göre "اَلْحَكِيمُ" de bir nisbet mânâsı vardır. Bu söz, onu söyleyenin sıfatı ile vasfetmek kabilindendir. Yâni " اَلْحَكِيمُ" söyleyeni hakîm olan demektir.

اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَۙ ﴿٣﴾

3. Sen şüphesiz peygamberlerdensin.

Ey rasullerin en kâmili ve hepsinin en üstünü! "*Sen şüphesiz peygamberlerdensin.*"

Bu söz, Hz. Peygamber (s.a.)'in zâtına yemin etme şerefinden sonra O'na yüzüne karşı doğrudan olan bir hitaptır. Bu cümle kâfirlerin Hz. Peygamber (s.a.) hakkındaki "Sen

peygamber değilsin. Allah bize hiçbir elçi göndermemiştir.” sözleriyle ortaya koydukları inkârı reddetmek içindir.

“اَلْإِرْسَالُ (gönderme)” rüzgârı ve yağmuru göndermek gibi bazen emre âmâdelik için olur. Bazen de elçiler göndermek gibi ihtiyar ve tercih sahibi olan zâtın göndermesiyle olur. Nitekim *el-Müfredât*’ta böyle geçmektedir.

Bahru’l-ulûm’da der ki: “Gönderilen (Kur’an) ile kendisine gönderilen (Hz. Peygamber (s.a.) arasındaki tenâsüb/uyumdan dolayı bu yemin güzel ve eşsiz yeminlerdendir. Bunlardan birisi kendisine yemin edilen ve indirilen Kur’an, diğeri ise üzerine yemin edilen ve Kur’an’ın kendisine indirildiği zattır.”

“Sen şüphesiz peygamberlerdensin” sözüyle Allah tarafından yapılan bu şâhitlik, Allah Teâlâ’nın ***“Kâfir olanlar: Sen resûl olarak gönderilmiş bir kimse değilsin” derler. De ki: “Benimle sizin aranızda şâhid olarak Allah ve yanında Kitab’ın bilgisi olan (Peygamber) yeter.”*** (er-Ra’d, 13/43) sözüyle işâret edilen şâhitlik cümlesindendir. Allah Teâlâ kitabında Hz. Peygamber (s.a.)’den başka peygamberlerinden hiçbirinin risâletine yemin etmemiştir. *İnsânü’l-uyûn*’da der ki: “Hz. Peygamber (s.a.)’e has özelliklerden birisi de Allah Teâlâ’nın “*Yâsîn, Hikmet dolu Kur’an hakkı için, Sen şüphesiz peygamberlerdensin.”* buyurarak O’nun (s.a.) risâletine yemin etmesidir.”

Şeyh Sa’dî der ki:

Bilmem ki ben ne söyleyeyim?
Çünkü sen benim her söylediğimden daha yücesin.
Senin yüceliğini göstermek için “Levlâk” hitabı,
Seni medh için “Tâhâ” ve “Yâsîn” sözleri yeter.

“Tâhâ”nın Peygamberimiz (s.a.)’e övgü olmasının mânâsı şudur: Hz. Peygamber (s.a.) geceleri ayakları şişinceye kadar namaz kılıp ibâdet ederdi. Bundan dolayı Allah Teâlâ: ***“Tâhâ”*** *“Ey Tâhâ veya ey şefaat tâlibi ve beşeriyete yol gösteren!* ***“Biz Kur’an’ı sana güçlük çekesin diye indirmedik.”*** buyurdu. (Tâhâ, 20/2). Bazıları der ki: “Tâ” dokuz, “hâ” ise beştir. (Toplamı on dörttür.) Bunun mânâsı: ‘Ey dolunay gecesi nur saçan ay gibi olan!’ demektir.

“*Yâsîn*”in övgü olmasının mânâsı ise zikredilen Hz. Peygamber (s.a.)’in risâletine yapılan yeminlerdir. Bununla birlikte -daha önce geçtiği üzere- “Yâsîn” ile “يَا سَيِّدَ الْبَشَرِ (Ey beşerin efendisi)” ve benzeri mânâların da murad edilmiş olması mümkündür. Bu da Allah Teâlâ’dan bir övgüdür. Hem de ne övgü!

عَلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍۜ ﴿٤﴾

4. Doğru yol üzerindesin.

"Doğru yol üzerindesin." Yâni cennete, kurbete/Hakk'a yakınlığa, rızâya, lezzete ve likaya/Hak ile buluşmaya ulaştıran tevhid ve şer'î esaslar üzere yerleşip karar kılmış durumdasın. Başka bir yerde de ***"Zira sen, hakîkaten dosdoğru bir yoldasın."*** (el-Hacc, 22/67) buyrulmuştur. Yani sen doğru yol, hakiki din, pak bir şeriat ve beğenilmiş bir sîret üzere gönderilmiş peygamberlerdensin. Nitekim *Keşfü'l-esrâr*'da böyle geçmektedir.

Eğer "*Doğru yol üzeresin*" demeye ne gerek var? Peygamberlerin doğru yol üzere oldukları zaten malumdur." denilirse, şöyle cevap veririm: "*Sen şüphesiz peygamberlerdensin.*" sözü buna zorunlu olarak delâlet etse de bunun faydası açıkça şeriatı istikametle vasfetmektir. Bu durumda bir nizamda iki vasıf bir araya getirilmiştir. Sanki Allah Teâlâ: 'Elbette sen istikameti sabit olan bir yol üzere sabit olan peygamberlerdensin' buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.)'in yollar arasında başka bir yolun kendisine denk olmadığı, doğruluk vasfı tam olarak kavranılamayan bir yol üzere gönderilmiş olduğuna delalet etmesi için Allah Teâlâ "صِرَاطٍ (yol)" kelimesini nekre olarak getirmiştir. Nekrelik burada tâzim içindir. Şu halde bu kelimenin nekre yapılması şereflendirmek içindir.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "Bu âyetlerde Allah Teâlâ Hz. Peygamber (s.a.)'in efendiliğine/önderliğine (siyâdet), efendilikte peygamberlerden hiç kimsenin O'nun rütbesine ulaşamamış olduğuna işâret etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ hakîm olan Kur'an'a yemin ederek Allah'a yakınlıkta (kurb) iki yay mesafesi kadar hatta yakınlığın (kurb) kemâline daha yakın olma hususunda O'nun doğru yol üzere gönderilmiş peygamberlerden olduğunu ifade etmiştir. Nitekim O (s.a.): *"Benim Allah ile öyle bir vaktim vardır ki o vakitte beni mukarreb bir melek yahut mürsel bir nebî ihâta edemez/bu duruma muttali olamaz."*[100] buyurmuştur. Çünkü her gönderilen peygamberin Allah'ın yolu olan sırât-ı müstakîm/doğru yol üzere belli bir makama kadar bir seyri vardır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) mi'rac gecesinde her semada bazı peygamberleri gördüğünü haber vermiş ve *"Ben altıncı kat semada Musa (a.s.)'ı gördüm."*[101] buyurmuştur. Yine Peygamberimiz (s.a.) yedinci semada İbrahim (a.s.)'ı görmüştür. Onları geçip mertebesinin kemalinde âlemlerden hiç kimsenin ulaşamadığı bir mertebeye ulaşmıştır.

تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿٥﴾

5. *(Bu Kur'an)* üstün ve çok merhametli Allah tarafından indirilmiştir.

"تَنْزِيلَ" kelimesi, medih için olup indirilmiş mânâsına masdardır. Nitekim Araplar: " هَذَا الدِّرْهَمُ ضَرْبُ الْأَمِيرِ(Bu dirhem emîr tarafından bastırılmıştır)" derler. Bu sözde "ضَرب

(basmak)” masdarı “مَضْرُوبٌ (basılmış/bastırılmış)” mânâsınadır. Kur’ân’ın Allah Teâlâ katından indirilmiş olduğu kemal üzere bilinip tanındığı için sanki Kur’an tenzîlin/indirmenin bizzat kendisiymiş gibi ifâde edilmiştir.

“تَنْزِيلٌ” kelimesi, kesret ve mübalâğa üzerine binâ edilmiştir. Şuna işaret etmektedir: Bu Kur’an gökten bir kerede inmedi, belki de yirmi üç yıl müddetince defalarca kerede indi. On üç yıl Mekke’de, on yıl Medine’de ihtiyaca ve vakte göre peyderpey, âyet âyet, sûre sûre nâzil oldu.

“اَلْعَزِيزُ” kudret ile yapılabilecek her şeye galib, üstün ve hükümran olan mütekebbir, itâat edenlerin tâatinden müstağnî olan, kendisine muhâlefet eden ve Kur’an’ı tasdik etmeyenlerden intikam alan demektir.

Bu ismin özelliği ise sûret, hakîkat veya mânâ bakımından zenginlik ve izzetin meydana gelmesidir. Her kim bu ismi kırk gün süreyle, günde kırk defa okursa Allah Teâlâ ona yardım eder ve aziz kılar. Onu yarattıklarından hiçbirine muhtaç etmez.

el-Erbeûne’l-İdrisîyye’de der ki:

يَا عَزِيزُ الْمَنِيعُ الْغَالِبُ عَلَى اَمْرِهِ فَلاَ شَيْءَ يُعَادِلُهُ

Ey Aziz; karşı konulmaz, işine galip olup da hiçbir şeyin kendisine denk olmadığı!

Sühreverdî der ki: “Kim bu ismi yedi gün süreyle peş peşe, her gün biner kere okursa Allah o kimsenin hasım ve düşmanını helâk eder. Bu ismi yetmiş kere düşman askerinin yüzüne okuyup eliyle onlara işâret ederse mağlup olurlar.”

“اَلرَّحِيمُ (çok merhametli)” mü’min kullarını gaflet uykusundan, unutma uyuşukluğundan uyandırmak için Kur’an’ı indirerek onlara lütuf ve ihsanda bulunan demektir. Bu ismin özelliği kalbin rikkat ve yumuşaklığı, yaratılmışlara şefkat ve merhamettir. Kim bu ismi her gün yüz kere okumaya devam ederse bu meziyet hasıl olur. İstenmeyen bir şeye dûçar olmaktan endişe eden kimse bu ismi onun arkadaşı olan “اَلرَّحْمٰنُ” ismiyle birlikte zikreder veya üzerinde taşır.

el-Erbeûne’l-İdrisîyye’de der ki:

يَا رَحِيمَ كُلِّ صَرِيخٍ وَمَكْرُوبٍ وَغِيَاثَهُ وَمَعَاذَهُ

“Ey her feryâd edene ve derde dûçar olana merhamet eden, onun yardım ve imdâdına yetişen, onun sığınak ve barınağı!”

Sühreverdî der ki: “Kişi bu ismi yazar, suda eritir ve bu suyu ağacın köküne dökerse bu ağacın meyvesi bereketlenir. Kim bu sudan içerse onu yazana iştiyak duyar. Yine bu isim tâlib, matlûb ve onun annesinin ismiyle beraber yazılırsa o kimse âşık olur, dayanılamayacak bir şevk ve iştiyaka tutulur. Böyle yapılan kimse lâyık bir kimse ise onun hakkında bunu yapmak câiz olur. Aksi halde olmaz.

el-İrşâd’da der ki: “Tam üstünlüğü ve genel bir şefkati ifade eden bu iki değerli ismin

âyette özel olarak zikredilmiş olması, korkutmak ve ***“Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik.”*** (el-Enbiya 21/107) âyetinin ifâde ettiği gibi rağbet ettirmek sûretiyle ona (Kur’ân’a) îmana teşviktir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Allah Teâlâ işâret etmektedir ki Kur’an, herhangi bir sebeple onu indirmeye muhtaç olmayan azîz (mutlak üstün) ve ganî (hiçbir şeye ihtiyâcı olmayan) bir zat tarafından indirilmiştir. Bilakis O Rahîm’dir, çok merhametlidir. O’nun rahmeti Kur’an’ın indirilmesini gerektirmiştir. Çünkü Kur’an Allah’ın ipidir. Sâdık tâlib bu ipe sarılır, Allah Teâlâ’nın izzet ve azamet duvarlarına yükselir.”

Keşfü’l-esrâr’da der ki: “Allah yabancılara “Azîz”, mü’minlere ise “Rahîm”dir. Eğer Rahîm olmadan Azîz olsa, asla kimse O’nu bulamazdı. Azîz olmaksızın Rahîm olsa, herkes O’nu bulurdu. Aziz’dir, ta ki kâfirler dünyada O’nu bilemesinler. Ukbâda Rahîm’dir, ta ki mü’minler O’nu görebilsinler.”

Rahmet eli kendi perdesini çekip kaldırdı.
Âşıklar O’na kavuşmanın zevkini tattı.
Hicab ehli perde arkasında kaldı.
Onun firakının belâsında ölüp gitti.

لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَآ اُنْذِرَ اٰبَاۤؤُهُمْ فَهُمْ غَافِلُونَ ﴿٦﴾

6. Ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu uyarman için indirilmiştir.

Fetret müddetinin uzun sürmesi ve kendilerinin de kitap ehli olmamaları sebebiyle “*Ataları”* yakın babaları “*uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış bir toplumu”* bir kavmi Kur’an ile “*uyarman”* korkutman “*için indirilmiştir.”*

Bu cümle onların uyarmaya son derece muhtaç olduklarını beyan etmektedir.

Araplar hakkındaki şu âyetler de onların atalarının uyarılmadığını te’yid etmektedir: ***“Halbuki biz senden önce onlara bir uyarıcı (peygamber) de göndermemiştik.”*** (Sebe, 34/44), ***“Çünkü ümmîlere içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitab’ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O’dur. Şüphesiz onlar önceden apaçık bir sapıklık içindeydiler.”*** (el-Cum’a, 62/2).

“مَا”nın mevsûle veya mevsûfe olması da mümkündür. Buna göre ondan sonraki cümle “لِتُنْذِرَ”nın ikinci mef’ûlü olur. Bu durumda mânâ şöyledir: “İsmail (a.s.) zamanında büyük dedelerinin uyarıldığı azabla onları uyarman için Kur’an sana indirilmiştir.” Kureyş kavminin ataları hem uyarılmış hem uyarılmamış gibi çelişkili bir mânâ ortaya çıkmaması için “*ataları*” birinci tefsirde yakın ataları, ikinci tefsirde ise uzak ataları olarak açıklanmıştır. Şüphe yok ki onların önceki atalarına uyarıcı gelmiştir. Yakın

ataları olan Kureyş ise böyle değildir. Bu durumda bu âyet, Allah Teâlâ'nın ***"Onlar bu sözü (Kur'an'ı) hiç düşünmediler mi? Yoksa kendilerine, daha önce geçmişteki atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?"*** (el-Mü'minûn, 23/68) kavlinin mânâsında olur.

Eğer "Bu nasıl olabilir? Halbuki Allah Teâlâ bir başka âyette ***"Her millet için mutlaka bir uyarıcı (peygamber) bulunmuştur."*** (Fâtır, 35/24) buyurmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.)'den de Allah'ın Araplara Hâlid b. Sinân'ı peygamber olarak gönderdiği rivâyet edilmiştir." dersen, şöyle cevap veririm: Allah Teâlâ her ümmete uyarıcının gelmesiyle fetret döneminden önce uyarının yapılmış olduğunu murad etmektedir. Halbuki tarih kitaplarında anlatıldığına göre geçmiş zamanlarda bir peygamberle diğer peygamber arasında birtakım fetret dönemleri olmuştur. Hadîse gelince Hâlid b. Sinan Araplardan sâdece Absoğulları'na gönderilmiştir. Hâlid (a.s.) Îsâ (a.s.) ile bizim Peygamberimiz (s.a.)'ın devri arasında yaşamıştır. Kabrinin Cürcan nahiyesinde Hudâ-kûh (Tanrıdağı) denilen bir dağın tepesinde olduğu söylenir. Hâlid b. Sinan'ın kızlarından birisi yanına geldiğinde Rasûlullah (s.a.) onun hakkında: "*Ey kavminin zâyi ettiği peygamberin kızı!*"[102] buyurmuştur. *el-Es'iletü'l-müfhıme*'de böyle geçmektedir.

Yukarıdaki âyetlerin başka bir şekilde bağdaştırılması da muhtemeldir. Şöyle ki; kendilerine uyarıcı gelip geçen ümmet kökü kesilen/yok edilen ümmettir. Çünkü uyarıcı gelmeden ve onu yalanlama konusunda ısrar olmadan hiçbir kavmin kökü kesilmemiştir. Yine her asırda uyarıcının bulunmuş olması, onun her nahiyede/bölgede var olmasını gerektirmez. En iyisini Allah bilir.

Toplumun "*bu yüzden kendileri de gaflet içinde kalmış*" olmaları, uyarının yapılmamış olmasıyla alâkalı ve ondan kaynaklanmaktadır. Yani onların ataları uyarılmamış, bu yüzden onların hepsi îmandan, doğru yoldan, tevhîdin huccetlerinden ve yeniden diriltilmenin delillerinden gafildirler.

Babalarının uyarılmamış olması bunların da gaflet içinde kalmış olmalarının sebebidir. Ya da aradan uzun müddet geçtiği için eski/geçmiş atalarının uyarıldıkları şeylerden bunlar gafildirler/bîhaberdirler.

Gaflet, bir mânânın nefiste bulunmamasıdır. Nisyan (unutma) ise, bir mânâ nefiste bulunduktan sonra kaybolmasıdır. Bazıları der ki: Gaflet kalbin uyumasıdır. Kalb uyuyorsa dilin hareketine îtibar edilmez. Kalb uyanıksa dilin durması zarar vermez. Kalbin uyanık olmasının mânâsı, Allah Teâlâ'nın kendisini koruyup muhâfaza ettiğini, murâkabe edip gözettiğini ve maslahatlarını yerine getirdiğini müşâhede etmek/görmektir.

Molla Câmî der ki:

Nice Kur'an okuyanlar vardır ki,
Bu okuyuş, onu rüsvaylığa götürür.
Lânet olsun, makam ve ses için
Senin yüzünden gönül huzuru kayboldu

Musikinin güzellik fikri aklını alır götürür;
Mütekellim/konuşan seni unutur.
Allah'ın kelâmının nuru
Senin gönlünde parlamaz.
Lânet hükmü, sadece Kur'an okuyanların
İhlâssız davranışlarından dolayı değildir.
Nice namaz kılanlar vardır ki namaz esnasında
Allah Teâlâ'ya niyazda bulunurlar.
Sıdk kapısı ona açık olmadığından,
O namaz ona lânet eder.

Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Gaflet üç şeyde olur: Allah'ın zikrinden gafil olmak, fecr-i sâdık ile güneşin doğuşu arasında gafil olmak ve kişinin din konusunda nefsinden gafil olması."*[103]

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: "Gafiller iki gruptur. Birinci grupta olanlar, din hususunda gafil, kendilerini ıslah hususunda habersizdirler. Başlarını dünyaya koymuş, şehvetten dolayı kendilerinden geçmiş, fikir ve ibret gözünü kapatmışlardır. Bunlarla ilgili Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"…âyetlerimizden gafil olanlar yok mu, işte onların, kazanmakta oldukları (günahlar) yüzünden varacakları yer, ateştir!*** (Yûnus, 10/7-8) Bir rivâyette de şöyle buyrulmuştur: "*Kendisinden gafil olunmadığı halde gafil olana şaşarım.*"[104]

Diğeri, beğenilmiş gafilliktir. Dünya işleri ve yaşamın düzenlenmesi hususunda gaflettedir. Hakîkat sultanı onun bâtınını istîlâ etmiştir. Ahadiyyet celâlinin mükâşefesinde öyle yok olmuştur ki kendinden geçmiş, ne dünyadan haberi var ne de ukbâdan. Hâl diliyle şöyle der:

Bu cihan aklın elinde, diğer cihan rûhun elindedir
Himmet ayağını her iki köyün efendisinin ensesine vur

"Sûfî kâin ve bâindir (Bedeniyle halk iledir, kalbi ile onlardan ayrıdır.)" demişlerdir.

Hak kime marifet nurunu vermiş ise,
O kimsenin sıfatı "kâin bâin" olur
Can Hak ile, ten Hak'tan gayrisi iledir.
Ten Hak'tan, can Hakk'ın gayrısından ayrıdır.
Onun zâhiri halkla beraber,
Bâtını ise halktan kopuktur
İçerden tanıdık, bildik;
Dışından yabancı elbisesinde

İşte bu sıfatın ehli olanlar uyusalar da hakîkaten uyanıktırlar. Çünkü âriflerin gönül gözleri uyumaz. Diğer insanlar ise uyanık da olsalar hakîkaten uykudadırlar. Çünkü onların gönül gözleri açılmamıştır.

Vasâyâ'da şöyle geçer: "*Ey Ali! Ölülerle oturma.*" Ali (r.a.), "Ey Allah'ın Rasûlü! Ölüler kimlerdir?" diye sordu. Hz. Peygamber (a.s.): "*Câhiller ve gâfiller.*" buyurdu.

Allah'ım! Bizi ilim, irfan, îkan, müşâhede ve ıyân ehlinden eyle. Bizi iki cihanda sana kavuşmakla şereflendir. Bizi dünyâ ve âhiret mülâhazasından çevirip uzaklaştır. Âmîn.

لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلٰٓى اَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٧﴾

7. Andolsun ki onların çoğu cezâyı hak etmişlerdir. Çünkü onlar iman etmiyorlar.

"Andolsun ki onların" senin kendilerini uyardığın Mekke halkının *"çoğu cezâyı hak etmişlerdir. Çünkü onlar"* senin onları uyarmanla *"îman etmiyorlar."*

Buradaki "الْقَوْلُ" hakkında ulemâ ihtilâf etmiştir. Bazıları "الْقَوْلُ" onların cehennemlik olduklarına dâir Allah Teâlâ'nın verdiği hükümdür." demiştir. *el-Müfredât*'ta "Allah'ın onları bilmesidir." der. Bazıları "الْقَوْلُ" azabdan kinâyedir." der. Yani onların çoğuna azab vâcib olmuştur." demektir. Cumhur ise bununla kasdedilen İblis: ***"Onların hepsini mutlaka azdıracağım"*** (Sâd, 38/82) dediğinde Allah Teâlâ'nın: ***"Mutlaka sen ve sana uyanların hepsiyle cehennemi dolduracağım!"*** (Sâd 38/85) buyurmasıdır. İşte Allah Teâlâ'nın: ***"Ama azap sözü kâfirlerin üzerine hak olmuştur."*** (ez-Zümer, 39/71) sözüyle kasdedilen de budur.

Bu söz cinlerden ve insanlardan İblis'e tâbi olanlarla ilgilidir. Allah, Mekke halkının çoğunun da şeytana tâbi olmakta ısrar eden ve ölene kadar küfrü tercih eden kimseler olduğunu bildiğinden onlar bu "الْقَوْلُ (söz)"ün mazmûnu kendileri aleyhinde vâcib ve sâbit olan kimselerden olmuşlardır. Ancak bu durum kendileri tarafından bunu gerektirecek bir şey olmaksızın cebir yoluyla olmamıştır. Bilakis onların küfür ve inkârda kendi irâdeleriyle ısrar etmeleri; öğüt ve uyarılardan etkilenmemeleri sebebiyle olmuştur. Azap hükmünün (sözün) sâbit olup onlar hakkında gerçekleşmesi onların ölünceye kadar küfür ve inkârda ısrar etmelerine bağlı olunca, Allah Teâlâ'nın "*Çünkü onlar iman etmiyorlar*" sözü de gerçekte azab hükmünün sâbit olmasına değil onların küfür ve inkârda ısrarlarına bağlanmış oldu.

Kâşifî der ki: "Kasdedilenler, Ebû Cehil ve arkadaşları gibi Allah Teâlâ'nın küfür üzere veya şirk üzere öleceklerini bildiği kimselerdir."

Bu makamın hakîkati şudur: "Saîd olsun şakî olsun şu dünyada herkes istîdad ve kabiliyetine göre hareket eder. Allah Teâlâ onların amellerinin safhalarına göre hallerini ortaya koyar. Kulları hiçbir konuda icbâr etmez/zorlamaz. Onun için kim bir hayır bulursa, Allah Teâlâ'ya hamd etsin. Kim de başka bir şey bulursa kendi nefsinden

başkasını kınamasın.

Ameller emârelerdir, sonucu zorunlu/gerekli kılan şeyler değildir. Çünkü bütün işlerin sonunda varacağı yer başlangıçta kaderde yazılan şeydir. Sahih haberde **Abdullah b. Amr b. Âs** (r.a.)'tan rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.) bir gün iki elinde iki kitapla çıkageldi. Sağ elindeki kitap için: "*Bu âlemlerin Rabbi'nden gelen bir kitaptır. Bu kitapta cennetliklerin isimleri, babalarının isimleri ve kabîlelerinin isimleri yazılıdır. Cennetliklerin sonuncusuna varıncaya kadar yazılmış ve toplanmıştır. Bunların sayısı artırılıp eksiltilmeyecektir."* buyurdu. Sonra sol elindeki kitap için: *"Bu da âlemlerin Rabbi'nden gelen bir kitaptır. Bu kitapta cehennemliklerin isimleri, babalarının ve kabîlelerinin isimleri yazılıdır. Cehennemliklerin sonuncusuna varıncaya kadar yazılmış ve toplanmıştır. Bunların sayısı da artırılıp eksiltilmeyecektir.*" buyurdu. Sonra eliyle işaret ederek o iki kitabı bıraktı ve şöyle buyurdu: "*Rabbiniz kulların kaderlerini yazıp bitirmiştir. Bir kısmı cennette bir kısmı da çılgın alevli cehennemde olacaktır.*"[105]

Allah Teâlâ kulların çoğunun şakavetine/bedbaht olacağına hükmetti. Bu da saâdet ehlinin azınlıkta olduğuna delâlet etmektedir. Bunlar ezelde Hakk'ın hitâbını işitenlerdir. Sonra dünyada Hz. Peygamber (s.a.)'in çağrısını duyduklarında, ezelde Hakk'ın nidâsına icâbet ettiklerinden dolayı O'nun (s.a.) dâvetine de icâbet ettiler. Saâdet ehlinin daha az olması şundandır: Var etmeden maksad, kullardan halîfe ortaya çıkmasıdır. O da bir kişiyle hâsıl olur. Bununla birlikte hak üzere olan bir kişi hakîkatte sevâd-ı a'zam/büyük topluluktur.

Büyüklerden birisi der ki: "Hz. Muhammed (s.a.)'i yakaza hâlinde/uyanıkken gören kimse Allah'ın bütün mukarreb kullarını görmüş olur. Çünkü onların hepsi O'nda dürülmüştür. O'nun hidâyet yoluna uyan, bütün peygamberlerin yoluna uymuş olur."

İslâm ameldir. Îman tasdiktir. İhsan rü'yettir/görmektir veya rü'yet gibidir. İslâm'ın şartı boyun eğmektir. Îmanın şartı îtikad etmek/inanmaktır. İhsânın şartı şâhid kılmaktır/tutmaktır. Îman eden dîni yüceltmiştir. Dîni yücelten de Allah katında yücelik, izzet ve şeref kazanmıştır. İnkâr eden Allah'ın nûrunu söndürmek istemiştir. Halbuki Allah nurunu tamamlayacaktır. (bk. et-Tevbe, 9/32; es-Saff, 61/8)

Mesnevî'de der ki:

Hakk'ın mumuna üfleyen kişi ağzını yakar.
Bu mum hiç söner mi?

Müşrikler Uhud günü: "Yüce ol Hübel! Yüce ol Hübel!" deyince Allah onları ve Hübellerini zelil kıldı. Hübel, Câhiliyye devrinde tapınılan bir put idi. Bu put şu anda Kâbe kapısının alt eşiğinde, Benî Şeybe kapısı tarafında insanların çiğneyip geçtikleri bir taştır. Bu taş şimdi yüzüstü yere kapatılmış vaziyettedir. Melikler bu putun üzerine taşlar döşemişlerdir. Şayet bu gibi sırları anlıyorsan ne âlâ! Değilse sus.

Allah Teâlâ hakîmdir, hikmet sahibidir. İşleri hep yerli yerinde yapar. Şu âlemde

ortaya çıkan her şey bir hikmettir. Allah Teâlâ onu yerli yerinde yapmıştır. Ancak Şâri'in red ve inkâr ettiğini mutlaka inkâr etmek lâzımdır. Aman dikkat et, yanlış yapmaktan sakın!

---

[96]. Dârimî, Fedâilu'l-Kur'ân 20.
[97]. Suyûtî, ed-Dürru'l-mensûr, VI, 31.
[98]. Kurtubî, XV, 5.
[99]. *Tirmizî*, Tefsîru'l-Kur'ân 18, Menâkıb 1; *İbn Mâce*, Zühd 37; *Müsned*, III, 2
[100]. Aclûnî, II, 266.
[101]. Buhârî, Menakıbu'l-ensar 42; Müslim, İman 264.
[102]. İbn Sa'd, Tabakat, I, 296.
[103]. Bk. Deylemî, hadis no: 4327.
[104]. Deylemî, Hadis no: 4095.
[105]. Tirmizî, Kader 8; Müsned, II, 167.

BİZ,
HER ŞEYİ BİR KİTAPTA
YAZMIŞIZDIR

إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا فَهِيَ إِلَى الْأَذْقَانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ ﴿٨﴾
وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا
يُبْصِرُونَ ﴿٩﴾ وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ
﴿١٠﴾ إِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَٰنَ بِالْغَيْبِ ۖ فَبَشِّرْهُ
بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ ﴿١١﴾ إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ ۚ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ ﴿١٢﴾

8. Biz, onların boyunlarına halkalar geçirdik. O halkalar çenelere kadar dayanmaktadır. Bu yüzden kafaları yukarı kalkıktır.
9. Önlerinden bir set ve arkalarından bir set çektik de onları kapattık, artık göremezler.
10. Onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar.
11. Sen ancak zikre *(Kur'an'a)* uyan ve görmeden Rahmân'dan korkan kimseyi uyarabilirsin. İşte böylesini, bir mağfiret ve güzel bir mükâfatla müjdele.
12. Şüphesiz ölüleri ancak biz diriltiriz. Onların yaptıkları her işi, bıraktıkları her izi yazarız. Biz, her şeyi apaçık bir kitapta *(levh-i mahfuz'da)* sayıp yazmışızdır.

"Biz," kahır ve celalimizin gereği olarak *"onların"* Mekke halkının çoğunun *"boyunlarına"* büyük ve ağır *"halkalar geçirdik."* veya yarattık. *"O halkalar çenelere kadar dayanmaktadır. Bu yüzden kafaları yukarı kalkıktır."* Ve gözleri aşağı çevrilmiştir.

"أَغْلَالًا" kelimesi "غُلٌّ" kelimesinin çoğuludur. O ise azap ve işkence için demirden veya başka bir şeyden yapılan, kendisiyle elin boyuna bağlandığı bukağıdır. **Kuhistânî**: "اَلْغُلُّ" eli boyuna bağlayıp başın hareket etmesine mâni olan demir halkadır." der. *el-Müfredât*'ta ise şöyle der: "الغَلَلُ" kelimesinin asıl anlamı, bir şeye zırh giydirmek ve onu ortalamaktır. Ağaçların arasından akan suya "الغَلَلُ" denilmesi buradandır. "اَلْغُلُّ" kelimesi ise kendisiyle bağlanılarak organları ortasına alan şey için kullanılır. Cimri kimseye " هُوَ مَغْلُولُ الْيَدِ (O eli bağlıdır/kelepçelidir)" denir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Yahûdîler, Allah'ın eli bağlıdır (sıkıdır), dediler. Hay elleri bağlanasıcalar!"*** (el-Mâide, 5/64)

"اَلْأَذْقَانُ" kelimesi "ذَقَنٌ" kelimesinin çoğuludur. Çeneler demektir. Yani bu halkalar

onların çenelerine kadar uzanır. Öyle ki bu halka ve zincirler onların çenelerine bağlanmıştır ve başlarını hareket ettirmeye, sağa-sola çevirmeye izin vermez. Halkanın çeneye ulaşması ya halkanın göğüsle çene arasını dolduracak şekilde kalın ve geniş olmasıdır ki bu durumda halka çeneye ulaşır ve başı yukarı kaldırır. Yahut elleri boyuna toplayan gerdanlığın iki tarafının birleştiği yerde çenenin altında halkası vardır. Bu gerdanlık ile halkadan çeneye doğru dışarıdan elin bağını birleştiren kazığın başı o halkaya girdirilir. Bu yüzden o kişinin başını hareket ettirmesine izin vermez.

"اَلْاِقْمَاحُ" gözü aşağı çevirerek başı yukarı kaldırmaktır. Deve su içip kandığı için, havuzun suyu soğuk olduğu için ya da suyun tadı nahoş olduğu için havuzdan başını kaldırınca "قَمَحَ الْبَعِيرُ قُمُوحًا فَهُوَ قَامِحٌ" denir. "اَقْمَحْتُ الْبَعِيرَ" devenin başını arkaya bağladım demektir. Halka darlığından dolayı başı yukarı kaldırılmış olarak bırakınca "اَقْمَحَهُ الْغُلُّ" denir.

Bazıları der ki: Âyetin lafzı mâzî/geçmiş zaman ise de bu durum, وَجَعَلْنَا الْأَغْلَالَ فِي أَعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا ***"O inkâr edenlerin boyunlarına demir halkalar takarız."*** (Sebe, 34/33) âyetinde olduğu gibi onlara âhirette yapılacak muâmeleye işârettir. Bundan dolayı fukaha: 'Kölesinin boynuna halka takmak mekruh görülmüştür. Çünkü bu cehennem ehline verilen bir cezâdır.' demişlerdir.

Fakih (**Ebü'l-Leys**) der ki: "Bizim zamanımızda kölenin kaçmasından korkulduğunda böyle yapmak âdet olmuştur. Bağlamak ise mekruh değildir. Çünkü bağlamak, âsî ve azgınlar hakkında müslümanların sünnetidir. Bu husus böyledir.

Cumhur der ki: Âyette kâfirlerin çoğunun inkârda kararlılıkları, ondan vazgeçmemeleri, hakka iltifat etmemeleri ve boyunlarını haktan yana çevirmemeleri hâlini; başlarına demir halkalar geçirilen, bu halkalar çenelerine kadar ulaşan, başları yukarıda, gözleri aşağıda oldukları halde kalakalmış kimselerin haline temsil ve teşbih edilmiştir. İşte bu kâfirler hakka dönüp iltifat etmezler. Boyunlarını ve başlarını haktan yana eğmezler. Neredeyse hakkı hiç göremezler ve onun tarafına bakamazlar.

Râğıb der ki: "*Bu yüzden kafaları yukarı kalkıktır.*" ifâdesi, kâfirleri deveye temsil ve teşbih etmektir. Yine onları hakka boyun eğmekten doğru yolu kabul etmek için iz'an ve vicdandan ve Allah yolunda infaktan yüz çevirmekle vasfetmektir.

Mesnevî'de der ki:

*Allah "**boyunlarına halkalar geçirdik...***
***Bu yüzden kafaları yukarı kalkıktır.**" buyurdu.*
Bu zincirler, bize dıştan değildir.
Bu, gizli bir bağdır ama demirden beter.
Demir bağı, ancak balta kırar...
Demir bağı kırmak, kaldırmak ne de olsa yine mümkündür.
Fakat görünmez bağa kimse çare bulamaz.

Bir adamı arı sokarsa
Tabiatı, derhal o kötülüğü gidermek için uğraşmaya başlar.
Bu da arı sokmasıdır ama, senden meydana gelmedir.
Böyle olunca da gam kuvvetlenir, illet bir türlü geçmez.

(Nimetullah) **Nakşibendî** der ki: "Bu halkalar, boş kuruntu ve emellerin halkaları; alçak dünyanın yaldızlarına hırs ve tamah zincirleri ve bunlara dayanan vehmî lezzetler ve hayvânî şehvetlerdir."

وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ اَيْدٖيهِمْ سَدًّا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَاَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿٩﴾

9. Önlerinden bir set ve arkalarından bir set çektik de onları kapattık, artık göremezler.

Onlara, Mekke halkının çoğuna gazabımızın kemâlinden dolayı *"Önlerinden bir set"* bir duvar ve perde *"ve arkalarından bir set"* perde ve mâni *"çektik"* yarattık da *"onları kapattık"* gözlerini örttük ve üzerine perde koyduk *"artık göremezler."* Çünkü kendisini her taraftan perdenin kuşattığı kimse hiçbir şey göremez. Anlaşılan o ki burada murad edilen yalnız ön ve arka taraf değildir. Bilakis bu kuşatma bütün yönlere şâmildir. Ancak ön taraf diğer yönlerden daha önemli ve daha belirgin olduğu arka taraf ise ön tarafın zıddı olması hasebiyle bu iki yön zikredilmiştir.

"سَدًّا" kelimesini kıraat imamlarından Hafs, "سَدًّا" diye, diğer kıraat imamları "سُدًّا" diye okumuşlardır. İkisi de aynı mânâyadır. İnsanların yaptıklarından olanın "سَدّ", Allah'ın yaratmasından olanların ise "سُدّ" olduğu da söylenmiştir.

Bu âyet ya önceki âyetteki temsilin tamamlayıcı ve mükemmel bir bütünleyicisidir. Yâni yukarıda zikredilenlerin yanında biz onların önlerinden çok büyük bir sed ve aynı şekilde arkalarından bir sed çektik. Bu iki sedle onların gözlerini örtüp kapattık. Bu yüzden onlar asla hiçbir şeyi görmeye muktedir olamazlar. Ya da bu âyet müstakil bir temsildir. Çünkü onların gözleri bağlı, perdeli ve kapalı olarak asla hiçbir şeyi göremez bir halde böyle korkunç iki set arasında mahsur kalmış olmaları, delil ve âyetleri düşünmekten mahrum olarak azgınlık ve cehâletin karanlık, meçhul, derin ve dipsiz kuyularında mahpus kalmaları konusundaki vahim ve dehşetli durumlarını ortaya koyma konusunda yeterlidir.

İmam (Râzî) der ki: "Âyet ve delilleri düşünmeye mâni olan şey iki kısımdır: Birinci kısım nefislerinde, kendilerinde olan âyetleri düşünmeye engeldir. Bu, takıldığı kişinin kendini ve bedenini göremeyecek şekilde başını kalkık vaziyete getiren demir halkaya benzetilmiştir. İkinci kısım ufuklarda/dış dünyadaki âyetleri düşünmeye engeldir. Bu durum ise kişiyi her yönden kuşatan sedde benzetilmiştir. Çünkü demir halkalarla elleri

boynuna bağlanan ve başı yukarı kalkık durumda olan kişi enfüste/iç âlemde olan âyetleri ayırt edemediği gibi her yönden sedlerle kuşatılan kişinin de nazarı ufuklara/dış âleme ilişmez ve ufuklardaki âyetleri ayırt edemez. Bu iki musîbete dûçar olan ise âyetleri düşünmekten tamamen mahrum olur. Çünkü delil ve âyetleri ne kadar çok olsa da enfüs ve âfâk/iç ve dış âlem ile sınırlıdır. Nitekim Allah Teâlâ: ***"İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz."*** (Fussılet, 41/53) buyurmuştur.

İşte son iki âyet, onların Allah Teâlâ'nın enfüs ve âfâktaki âyetlerine hidâyet olunmadıklarına işârettir.

Muhakkıklar şöyle demiştir: Öndeki sed/engel, tûl-i emel ve ebediyet tamahıdır. Arkadaki sed ise geçmiş kusurlardan gafil olmak; onlara az pişmanlık duymak, az istiğfar etmektir. Bu iki sed kimi kuşatmış olursa, gözü kudret delillerini görmekten yoksun olur, felâh ve hidâyet yolunu göremez.

Mesnevî'de der ki:

"Arkalarından bir set çektik de onları kapattık,"
Bu hale uğrayan, önündeki, ardındaki mâniayı görmez.
O dikilen seddin sahra rengi vardır.
Onun kaza ve kaderin seddi olduğunu bilmez.
Senin sevgilin, asıl sevgilinin yüzünü örtmekte...
Mürşidin, asıl mürşidin, sözünü dinlemene mâni olmaktadır.

Rivâyet edilir ki **Ebû Cehil**, Hz. Peygamber (a.s.)'i namazda görürse onun mübarek başını -neûzübillâh- kıracağına ve Arapları ondan kurtaracağına dair Lât ve Uzzâ'nın adına yemin etti. Bir gün O mübarek peygamberin Kâbe hareminde namaz kılarken gördü. O mel'un bir taş aldı ve O mübarek insanın yanına geldi. Taşı vurmak üzere elini kaldırdığında eli boynuna dolaştı, taş eline yapıştı, boynunda kaldı. Ümitsiz olarak geri döndü. Benî Mahzûn kabilesi büyük çabalarla elini boynundan ayırdılar. Bunun üzerine "*Biz, onların boyunlarına halkalar geçirdik...*" âyeti nâzil oldu.

Bir başka Mahzumlu olan **Velîd bin Mugîre** şöyle dedi: Ben gideyim ve bu taşla Muhammed'i öldüreyim -neûzübillâh-. Peygamberimiz'in yanında gözü görmez oldu; O'nun sesini işitiyordu, ancak kimseyi görmüyordu. Arkadaşlarının yanına döndü. Kendisine seslenene kadar onları görmedi. Onlara durumu haber verdi. Bunun üzerine onun hakkında bu âyet nâzil oldu. Buna göre bu iki âyetteki çoğul zamiri, fâil onlardan bir kişi olduğu halde "Falanoğulları şöyle yaptılar." demek gibi olur.

Şöyle rivâyet edilmiştir: Bu âyet, düşmandan korkan kimse için iyi bir zırhtır. Bu âyeti düşmanın yüzüne okursa, Allâh Teâlâ o düşmanın şerrini ondan engeller ve Hz. Peygamber'e yaptığı gibi düşmana karşı gizler/görünmez kılar. Kâfirler Hz. Peygamber'i öldürmek istediler. Üzerine hücum etmek üzere evinin kapısına geldiler. Allah Rasûlü, Ali (r.a.)'ı kendi yatağına yatırdı ve dışarı çıktı. Önlerinden geçtiğinde

“*Önlerinden bir sed ve arkalarından bir sed çektik de onları kapattık, artık göremezler.*” âyetini okuyordu. Düşmanlar onu görmediler, örtü/engel içinde kaldılar. Hz. Peygamber önlerinden geçti ve Medine’ye yöneldi. Bu hicretin başlangıcıydı. *Keşfü’l-esrâr*’da böyle geçmektedir.

İnsânü’l-uyûn’da der ki: “Hz. Peygamber (s.a.) hicret gecesi mübarek hânelerinden çıkınca yerden bir avuç toprak aldı ve kendisini öldürmek üzere kapıda bekleyen topluluğun yüzüne saçtı ve Yâsîn sûresinin başından itibaren “*Önlerinden bir set ve arkalarından bir set çektik de onları kapattık, artık göremezler.”* âyetine kadar okudu. Böylece Allah Teâlâ onların gözlerini perdeledi ve Peygamber (s.a.)’i göremediler.

وَسَوَٓاءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾

10. Onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, inanmazlar.

“Onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir,” yâni Mekke halkının çoğu yanında senin onları uyarman ve uyarmaman eşittir. Bu ifâde istifham olmadığı halde istifham gibi getirilmiştir.

“İnanmazlar.” Çünkü kadîm olan ilim, tercihleri sebebiyle onların küfür üzerinde ölmelerine hükmetmişti.

Bu ifâde kendinden öncesini te’kid eden, “*bir*” olmaktaki kapalılığı (icmâl) açıklayan yeni bir başlangıçtır. *Keşfü’l-esrâr*’da der ki: “Yâni, Allah Teâlâ kimi böyle bir sapıklıkla saptırırsa artık ona uyarı fayda vermez.”

Rivâyete göre **Ömer b. Abdülaziz** (r.h.) Kaderiyye mezhebine mensup Giylân’ı çağırdı ve ona: “Ey Giylân! Duyduğuma göre sen kader hakkında olur olmaz şeyler konuşuyormuşsun.” dedi. Giylân: “Ey mü’minlerin emiri, onlar benim hakkımda yalan söylüyorlar.” dedi. Ömer b. Abdulazîz: “Ey Giylân! Yâsîn sûresinin başından onuncu âyetin sonuna kadar oku.” dedi. Giylân (bu âyetleri okuyunca): “Ey mü’minlerin emîri, Allah’a yemin olsun ki sanki bu günden önce ben bu âyetleri hiç okumamışım. Ey mü’minlerin emîri, seni şâhid tutuyorum ki ben daha önce kader konusunda söylediklerimden tevbe ettim.” dedi. Bunun üzerine Ömer b. Abdulaziz: “Allah’ım! Şayet doğru söylüyorsa tevbesini kabul eyle, tevbesinde sâbit kıl. Eğer yalan söylüyorsa kendisine merhamet etmeyecek birisini ona musallat eyle ve onu mü’minlere ibret kıl!” dedi. Râvî der ki: Hişam b. Abdülmelik, onu yakaladı, ellerini ve ayaklarını kesti. İbn Fir’avn: “Ben onu Dımeşk kapısında asılmış olarak gördüm.” demiştir.

Bu hikaye göstermektedir ki Kaderiyye fırkası her kulun kendi işini kendisinin yarattığını iddiâ edenlerdir. Küfür ve masiyetlerin Allah Teâlâ’nın takdiri ile olduğunu kabul etmezler. **İmam Mutarrazî** *el-Muğrib*’de der ki: “Kaderiyye cebir görüşünde olan fırkadır. Bunlar her işi Allah’ın takdirine nisbet ederler, çirkin işleri Allah Teâlâ’ya nisbet ederler. Allah Teâlâ bundan pek yüce ve münezzehtir.

Kâfirlere göre uyarının varlığının yokluğu gibi olduğu beyan edilince bunun ardından bu uyarıdan kimin etkileneceği beyan edildi ve şöyle buyruldu:

إِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِۚ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ ﴿١١﴾

11. Sen ancak zikre *(Kur'an'a)* uyan ve görmeden Rahmân'dan korkan kimseyi uyarabilirsin. İşte böylesini, bir mağfiret ve güzel bir mükâfatla müjdele.

"Sen ancak" düşünmek yahut öğüt almak sûretiyle *"zikre (Kur'an'a) uyan"* şeytanın adımlarına uymakta ısrar etmeyen *"ve görmeden Rahmân'dan korkan"* yâni cezâsını görmediği halde veya gelip çatmadan önce cezâ kendisinden gâib olduğu halde ya da insanların gözünden ırak tek başına olduğu halde Allah Teâlâ'nın cezâlandırmasından korkan ve sadece Allah'ın rahmetine güvenip aldanmayan *"kimseyi uyarabilirsin."* Yani senin uyarın ancak ona fayda verir.

Çünkü Allah Rahîm ve Gaffâr (çok merhametli ve bağışlayıcı) olduğu gibi Müntakim ve Kahhâr (İntikam alan ve kahreden)'dır. Allah Teâlâ: ***"Rablerinin azabı(na karşı) emin olunamaz."*** (el-Meâric, 70/28) buyurduktan sonra onun gazabından ve azabından nasıl emin olunur ki? Rahmetinden dolayı nimeti çok olan zâtın, peşpeşe gelen nimetlerini kendisinden kesileceği endişesiyle ondan daha fazla korkulur. Böylece korku ile beraber kahrı ifâde eden şeylerin zikredilmesi âşikâr olduğu halde korku ile birlikte Rahmân isminin zikredilmesinin sebebi ortaya çıkmış oldu.

e*t-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de der ki: "*...görmeden Rahmân'dan korkan"* yani gaybî bir nur ile küfür ve isyanın sonunun vahameti müşâhede edilir. O zaman hakkın şâhidleriyle îmanın tadının kemâli ve irfan rütbesinin yüksekliği gerçekleşir."

"İşte böylesini," Kur'an'a uyan ve Rahman'dan korkanı, günahları için büyük *"bir mağfiret ve"* sâlih amelleri için *"güzel bir mükâfatla"* değeri takdir edilemeyecek olan cennet ve orada Allah Teâlâ'nın zikrine uyma ve Rahmân'dan korkma özelliklerini kendinde toplayan kulları için cennette hazırladığı nimetlerle *"müjdele."*

"فَبَشِّرْهُ"deki "fâ" müjdeyi sıraya koymak veya ondan önce geçen zikre (Kur'ân'a) uyma ve Rahman'dan korkma emrinin üzerine müjdeyi emretmek içindir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Allah Teâlâ burada müjdeyi iki şeye dayanan iki şeyin sonucu kılmıştır. Kur'an hakkında düşünmek veya öğütten etkilenmek îmana götürür, îman da mağfirete götürür. Çünkü Allah Teâlâ şirk dışında dilediği kullarının günahlarını bağışlar (bk. en-Nisâ, 4/48). Haşyet (Allah korkusu) hasenâta/iyilikler, hasenât da güzel mükâfâta götürür. Allah Teâlâ ***"Yaptıklarına karşılık olarak (verilir)."*** (es-Secde,32/17) buyurmaktadır.

Bazıları der ki uyarı ancak zikir ehline te'sir eder. Çünkü onlar mezkûrun/zikredilenin

azametinin müşâhedesindedirler. Sâdık bir kimsenin mev'izasının/öğüdünün bereketi onların Allah'a olan ta'zim ve saygılarını artırır. Bu mânâ arttıkça kulluk da artar. Yorgunluk zâil olur ve Rab ile ünsiyet hâsıl olur.

Bilesin ki cennet; cemâl ve ünsiyet yurdu, ilâhî latîf bir tenezzüldür. Cehennem ise celâl ve ceberût yurdudur. Ebedî ve sonsuz olarak Rab ismi cennet ehli ile Cebbâr ismi cehennem ehli ile beraberdir. Allah Teâlâ *"İşte şunlar cennet içindir, ben aldırış etmem. Şunlar da cehennem içindir, ben buna da aldırış etmem."*[106] buyurmuştur. Allah Teâlâ bunlara aldırış etmez. Çünkü muvahhidler hakkında veya müşrikler hakkında Allah Teâlâ'nın rahmeti gazabını geçmiştir. İkinciler hakkında rahmetten maksad yoktan var etme rahmetidir. Çünkü bu rahmet kullardan meydana gelip gazaba sebep olan şeyden (küfür, inkar ve isyandan) öncedir. Bundan dolayı Allah Teâlâ bu iki grubun yaptıklarına aldırış etmez. Şayet bu aldırış etmemekten maksad bazılarının vehmettiği şey olsaydı günahlarından dolayı kimse cezâlandırılmaz, Hak Teâlâ kendi zâtını gazab etmekle vasfetmez ve kimseyi şiddetle tutup yakalamazdı. Bütün bunlar Allah Teâlâ'nın aldırış etmesinden ve yakalanan kimselere önem vermesindendir. *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'de böyle geçmektedir.

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِ الْمَوْتٰى وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَاٰثَارَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ

اَحْصَيْنَاهُ ف۪ي إِمَامٍ مُب۪ينٍ ﴿١٢﴾

12. Şüphesiz ölüleri ancak biz diriltiriz. Onların yaptıkları her işi, bıraktıkları her izi yazarız. Biz, her şeyi apaçık bir kitapta *(levh-i mahfûz'da)* sayıp yazmışızdır.

"Şüphesiz ölüleri ancak biz" kudretimizin kemâli makamından olarak, ölümlerinden sonra yeniden *"diriltiriz"* ve onları amellerine göre cezâlandırırız. İşte o zaman insanlardan müjdelenen ve uyarılanlar için ikramın ve intikamın kemâli zâhir olur.

Burada çoğul siygasının kullanılması, ta'zim için ve Allah Teâlâ'nın sıfatların çok olması sebebiyledir. Bazıları ölülerin diriltilmesinde meleklerin payı olduğu için burada çoğul siygasının kullanıldığını söylemiştir. Ancak "نَحْنُ (biz)" sözünün delâlet ettiği hasr/tahsis bu görüşe ters düşer. *el-Bahr*'da "Allah Teâlâ te'kidi tekrarlamak için zamiri tekrar etmiştir" denilmiştir.

"اَلْاِحْيَاءُ (diriltmek)" bir şeyi his ve hareketi olan bir canlı haline getirmektir. Ölü ise ruhu bedeninden çıkarılan kimsedir. Peygamberimiz (s.a.) her şımarık zengine ve zâlim sultana da 'ölü' demiştir. Bu Hz. Peygamber (s.a.)'in şu sözünde ifade edilmiştir: *"Dört şey kalbi öldürür: Günah üstüne günah işlemek, kadınlarla çok sohbet/beraberlik edip konuşmak, ahmakla tartışıp atışmak ve ölülerle beraber oturmak/düşüp kalkmak."* Peygamberimiz (s.a.)'e: "Ey Allah'ın Rasûlü, ölülerle oturmak nedir?" diye

soruldu. Peygamberimiz (s.a.): “*Zenginlik sebebiyle şımarmış varlıklı kişilerle ve zâlim sultanlarla (düşüp kalkmaktır).”* buyurdu.”[107]

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Üzerlerine yağdırdığımız ikbal ve yakınlık yağmuru ile kasvet/katılık sebebiyle ölen kalpleri diriltiriz.” Buna göre diriltmek hidayetten mecazdır.

“Onların yaptıkları her işi” yani işledikleri hayır ve şerri *“bıraktıkları her izi”* öğrettikleri ilim, telif ettikleri kitap, yaptıkları vakıf, binâ ettikleri mescid, kervansaray, yol ve köprüler ile diğer hayır şekilleri gibi onların iyiliklerini; bazı zâlimlerin aylık ve yıllık olarak müslümanlara yükledikleri onların mal kaybına sebep olacak ağır ve haksız vergi ve vazifeler, Allah’ı anmaktan alıkoymaya sebep olduğu halde ihdâs edilen müzik, oyun ve eğlenceler gibi kötülükleri *“yazarız.”* Yâni levh-i mahfuzda korur ve tespit ederiz. Nitekim âyetin son tarafı buna delâlet eder. Ya da bizim elçilerimiz olan kirâmen kâtibîn (şerefli yazıcılar) yazar. “Yazma”nın Allah Teâlâ’ya isnâd edilmesi ancak korkutmak içindir. Çünkü yazma işini emreden O’dur.

‘Yazma’ yeniden diriltmeden önce olduğu halde, bizzat kasdedilmeyip yeniden diriltme işi için kasdedildiği için âyette sonraya bırakılmıştır. Çünkü diriltme ve yeniden yaratma olmasaydı yazmanın hiçbir faydası ortaya çıkmazdı.

Bir şeyin izi, onun varlığına delâlet eden bir şeyin meydana gelmesidir. **Şeyh Sa’dî** der ki:

Köprü, mescid, han ve misafirhâne
Yapıp bırakan kimseler ölmemişlerdir.
Ardından yadigâr kalmayan kimsenin
Varlık ağacı meyve vermez.
Hayırlı eserler bırakmadan giden kimseye,
Ölümünden sonra Fatiha okumak câiz değildir.

Allah Teâlâ’nın ***“O gün insana, ileri götürdüğü ve geri bıraktığı”*** *yani yaptığı amelleri ve geriye bıraktığı eserleri/izleri* ***“ne varsa bildirilir.”*** (el-Kıyâme, 75/13) kavli de bu âyete benzer.

Mesnevî’de der ki:

Ey yiğit! Kim kötü bir âdet koysa,
Ondan sonra halk körlüğünden o âdete uysa.
Bütün o âdeti işleyenlerin günahı, o âdeti ilk koyana da yazılır.
Çünkü o baştır, öbürleri kuyruk.

Şu halde âdil yöneticilere düşen insanların din ve dünyalarında açık zararı olan uygulamaları kaldırmaktır. Aksi halde(kötülük ve zulme) râzı olan onu yapan gibidir. Herkes yaptığının karşılığını görecektir.

Amelin mükâfâtından gafil olma;
Buğday buğdaydan, arpa arpa tohumundan biter.
Şöyle buyurmuş mânevî yolun pîri Mevlânâ:
Ey birader ne ekersen onu biçersin.

Bazı müfessirler der ki: Âyetteki "*izler*" cami ve mescidlere gidenlerin ayak izleridir. Belki de kasdedilen bu ayak izlerinin de yazılan eserler cümlesinden olduğudur. Nitekim *el-İrşâd*'da böyle geçmektedir. Rivâyete göre ashabdan (r.a.) evleri Mescid-i Nebevî'ye uzak olan bir cemaat evlerini mescidin yakınına taşımak istediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) *"Allah sizin adımlarınızı yazar ve onlar için size sevab verir. Evlerinizden ayrılmayın!"*[108] buyurdu. İster iyilik ister kötülük için olsun Allah Teâlâ atılan adımları karşılıksız bırakmaz. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Namazda insanlardan ecir ve sevabı en büyük olan kademe kademe yürüme mesafesi en uzak olandır. Namazı imamla beraber kılıncaya kadar bekleyenin ecir ve sevabı namazı kılıp sonra uyuyanın sevabından daha büyüktür.*"[109]

Evi camiye yakın olan kimsenin evine yakın olan camide namaz kılmasının mı yoksa daha uzak bir mescide gitmesinin mi efdal olduğu konusunda ihtilâf edilmiştir. Bir grup âlim:'Atılan adımların çokluğu ile hâsıl olan çok sevaptan dolayı uzak olana gitmesi daha faziletlidir.' demiştir. Bazı âlimler ise kişinin evine yakın olan câmide namaz kılması daha faziletlidir. Çünkü bir hadîste: *"Câmiye komşu olanın namazı ancak o câmide olur."*[110] buyrulmuştur. Mescidin hakkını ihyâ etmek ve mescide komşuluk hakkını edâ etmek için evine yakın olan mescidde kılmalıdır. Eğer kişinin yakınında cemaati olmayan bir mescid olur da, bu kişinin orada namaz kılmasıyla cemaat toplanırsa, namazı bu yakın mescidde kılması efdaldir. Çünkü böyle yapılarak cemaatle mescid imar ve ihyâ edilmiş olur. Ancak kişi yakın mescidde yalnız başına kılacaksa, bu durumda uzak câmide kılması efdaldir. Eğer evinde kıldığında cemaatle, camide kıldığında tek başına kılacaksa evinde kılması efdaldir. Bazıları caminin komşunun her yönden kırk ev uzaklığa kadar olan evler olduğunu söylemiştir. Ezanı işitebilen herkesin caminin komşusu olduğu da söylenmiştir.

Mecmau'l-fetâvâ'da der ki: "Kişinin yakınında iki cami varsa onlardan daha eski olanında kılar. Çünkü eski caminin daha çok hürmeti vardır. Camiler eşit iseler, hangisi yakınsa onda kılar. Şayet kişi fakih/âlim bir kimse ise kendisinin gitmesiyle cemaatinin çoğalması için cemaati az olana gider. Kişi fakîh/âlim değilse muhayyerdir."

Farz namazlar ve teravih namazı gibi cemaatle kılınan namazları camide kılmak daha fazîletlidir. Bu namazları evde cemaatle kılanların sevabı camide cematle kılanların sevabından azdır. Çünkü bunda dînin şeâirini/alâmetlerini izhar vardır. Nitekim evde tek başına namaz kılanların sevâbı evde cemaatle namaz kılanların sevabından aşağıdır. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Kişinin cemaatle kıldığı namaz, evinde ve çarşı-pazarda (yalnız olarak) kıldığı namazdan yirmi beş kat,*[111] *bir rivâyette ise yirmi*

yedi kat daha üstündür."[112] Çünkü bir gün bir gecedeki farz namazlar on yedi rekattır. Revâtib[113] sünnetler ise on rekattır. Toplam yirmi yedi rekattır.

Ulemânın çoğuna göre cemaat vâcibdir. Bazıları sünnet-i müekkede olduğunu söylemiştir. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*İçimden öyle geçiyor ki, bir adama insanlara imam olmasını emredeyim, ben de gidip cemaatten geri kalan adamlara bakayım ve onların evlerini yakayım.*"[114] Bu hadîs cemaate gelmeyen kişinin evini başına yakmanın câiz olduğuna delâlet eder. Çünkü Rasûlullah (s.a.)'in mâsiyete/günah işlemeye niyetlenmesi câiz değildir. Çünkü bu günahtır. Vâcibi ya da müekked sünnetin terkinde bu kişinin evinin yakılması câiz olursa farzı terk edilmesi hakkında ne düşünürsün!

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Karanlıklarda camilere yürüyüp (cemaatle namaza) gideni kıyamette tam nur ile müjdeleyin."*[115] Burada her karanlığın değil şiddetli karanlığın cemaati terk etmek için mâzeret olduğuna işâret vardır. Hadîsin lafzının mutlak olarak kullanılması, efdal olanı arayanın bâriz bir mâzeret olması dışında her ne sûrette olursa olsun cemaatten geri kalmaması gerektiğini îmâ etmektedir.

Cemaatten geri kalmayı mübah kılan özürler şunlardır: Teyemmümü mübah kılan hastalık, kişinin el ve ayağının çaprazlama kesik olması, kişinin felçli olması, yürümeye muktedir olamaması, âmâ olması, yağmur, çamur, şiddetli soğuk, sahih olan görüşe göre şiddetli karanlık, kezâ sultandan ya da başka zâlim ve zorbalardan korkmak.

Allah bizi ve sizi bütün ömründe emrini yerine getirenlerden eylesin.

"Biz," ister insanın yaptığı bir şey ister başkası, her ne olursa olsun *"her şeyi apaçık bir kitapta"* olmuş ve olacak her şeyi izhar edip gösteren şânı yüce bir asılda, yâni levh-i mahfuzda *"sayıp yazmışızdır."* Zabt ve beyan etmişizdir.

Şeyhzâde der ki: "اَلْاِحْصَاءُ"nın asıl mânâsı saymak demektir. Sonra mecaz olarak beyan ve koruma/muhâfaza mânâsında kullanılmıştır. Çünkü saymak beyan ve koruma için olur. *el-Müfredât*'ta der ki: "اَلْاِحْصَاءُ" sayı ile elde etmektir. "الحَصَى (çakıl taşları)" kelimesinden türemiştir. Bu kelimenin saymak mânâsında kullanılması, bizim parmaklarla saydığımız gibi onların da çakıl taşlarıyla saymaları sebebiyledir.

Levh-i mahfûza uyulup tabi olunduğu için "imâm" denilmiştir. **Râğıb** der ki: "İmâm" kendisine uyulan demektir. Bu söz ve işinde kendisine uyulan insan, kitap veya başka bir şey olsun, hak yolda veya bâtıl yolda olsun farketmez. Çoğulu "أَئِمَّة"dir. ***"Her insan topluluğunu imamları/önderleri ile birlikte çağıracağımız o günde..."*** (el-İsrâ, 17/71) âyetinde "imâm" kendisine uydukları kimse demektir. Bunun onların kitapları olduğu da söylenmiştir. *"Biz, her şeyi apaçık bir kitapta (levh-i mahfuz'da) sayıp yazmışızdır."* âyetinde "*imâm*"ın levh-i mahfuza işâret olduğu da söylenmiştir."

"Sayıp yazmak"ta hem terğîb hem de terhîb (teşvik ve sakındırma) vardır. Çünkü *"el-Muhsî"*, her varlığı hallerinden hiçbir hal kendisinden gizli kalmadığı gibi zerrelerinden hiçbir zerre gizli kalmayacak şekilde bütün ayrıntılarıyla bilen; eşyanın hesabını ve sayılabilen her şeyi bilip kuşatandır. Allah Teâlâ'nın *"el-Muhsî"* olduğunu

bilen kimsenin hiç bir durumda gaflet etmesi doğru olmaz. Bilakis her zaman, her nefes, her hareket ve her duruşta O'nu gözetip murâkabe eder.

Bu ismin özelliği kalbleri emre âmâde kılmaktır. Kim bu ismi yirmi parça ekmeğin her bir parçasına yirmişer kere okursa halk onun emrine âmâde olur. Eğer "Halkı emrine âmâde kılmanın faydası nedir?" dersen, şöyle cevap veririm: Bunun faydası, zararı def etmek veya faydayı elde etmektir. Menfaat ve faydanın en büyüğü ise ta'lim/ilim öğretmek ve irşâddır.

Bazı büyükler, tasarrufu terk etmeyi ve bir tür hîle/çareye başvurmak sûretiyle halk tarafına iltifatı bırakmayı tercih etmişlerdir. Çünkü Allah Teâlâ dilediğini yapar. En önemlisi emre boyun eğecek ve hakka itaat edecek şekilde nefs-i emmâreyi emrine âmâde kılmaktır. Nefsi üzerinde hâkimiyeti olmayan kimse, zâhirde kendisine itâat edilen birisi de olsa hakîkatte zelil olur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Kulların bize yaklaşmak için yaptığı her şeyi apaçık bir kitapta yazmışızdır. Yani onun eserlerini/izlerini ve nurlarını sevdiklerimizin kalblerinin levh-i mahfûzunda sâbit kılmışızdır."

Bilesin ki insân-ı kâmilin kalbi, açık bir kitap (imâm-ı mübîn) ve ilâhi bir levh-i mahfuzdur. O kalpte idraki beşer sınırında olan ve keşfi küllî aklın kudretinde bulunan nice melekût nurları nakşedilmiş ve ceberût sırları yerleştirilmiştir. Bu durum kalbde her iki cihana âid zerre kadar bir sûret kalmayacak şekilde kalbin tasfiye ve temizlenmesinden sonra hâsıl olur. Tasfiyenin mânâsı, varlığı hakîkî olanın (mütehakkak) ortaya çıkması için vehmedileni (mütevehhemi) izâle etmektir. Mütevehhem ve mütehakkakı bilip birbirinden ayırmayan mütehakkaktan mahrum olur.

Molla Câmî der ki:

Bir köpek ağzında kemik gidiyordu.
Yolu bir akarsuya vardı.
Su son derece saf ve berraktı.
Kemiğin aksi o suda göründü.
Zavallı köpek zannetti ki
Suda bir başka kemik var.
Ağzını açıp da ona koşunca,
Ağzındaki kemik suya düştü.
Yok olanı var zannetti,
Bu yüzden olan var olan, kaybetti.

Akıllı olana lâzım olan hakîkatin sûretinin, varlığın hakikatinin görünüp ortaya çıkması, ıyan ve şuhûd (müşâhede) kemâl üzere hâsıl olması için kalb aynasını cilâlamaktır. Yüce Allah'tan bizi saf ve temiz kullarından kılmasını, bulanıklıklardan ve sürçmelerden korumasını niyaz ederiz. Çünkü her ilim ve amelden maksûdun gayesi ve emelin nihâyeti O'dur.

---

[106]. Müsned, V, 239.
[107]. Deylemî, Hadis no: 1510.
[108]. Müslim, Mesacid 280
[109]. Buhârî, Ezan 31. Müslim, Mesâcid 277.
[110]. Münâvî, VI, 431.
[111]. Ebû Dâvûd, Salat 49-50; Tirmizî, Salat 51, 165; İbn Mâce, Mesacid 14.
[112]. Buhârî, Ezan 30; Müslim, Mesacid 249.
[113]. **Revâtib sünnetler**: Beş vakit farz namazlarla birlikte kılınan sünnet namazlardır.
[114]. Buhârî, Ezan 29; Müslim, Mesacid 251.
[115]. Ebû Dâvûd, Salat 49-50; Tirmizî, Salat 51, 165; İbn Mâce, Mesacid 14

BİZ GERÇEKTEN SİZE GÖNDERİLMİŞ ELÇİLERİZ

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا اَصْحَابَ الْقَرْيَةِۘ اِذْ جَٓاءَهَا الْمُرْسَلُونَۚ ﴿١٣﴾ اِذْ
اَرْسَلْنَٓا اِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُٓوا اِنَّٓا اِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ
﴿١٤﴾ قَالُوا مَٓا اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَاۙ وَمَٓا اَنْزَلَ الرَّحْمٰنُ مِنْ شَيْءٍۙ اِنْ اَنْتُمْ
اِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿١٥﴾ قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ اِنَّٓا اِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ﴿١٦﴾ وَمَا عَلَيْنَٓا
اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٧﴾ قَالُٓوا اِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْۚ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ
وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مِنَّا عَذَابٌ اَلِيمٌ ﴿١٨﴾ قَالُوا طَٓائِرُكُمْ مَعَكُمْۜ اَئِنْ ذُكِّرْتُمْۜ بَلْ
اَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ ﴿١٩﴾ وَجَٓاءَ مِنْ اَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعٰى قَالَ يَا قَوْمِ
اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَۙ ﴿٢٠﴾ اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْـَٔلُكُمْ اَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٢١﴾
وَمَا لِيَ لَٓا اَعْبُدُ الَّذ۪ي فَطَرَن۪ي وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٢﴾ ءَاَتَّخِذُ مِنْ دُونِه۪ٓ اٰلِهَةً
اِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمٰنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِ عَنّ۪ي شَفَاعَتُهُمْ شَيْـًٔا وَلَا يُنْقِذُونِۚ ﴿٢٣﴾
اِنّ۪ٓي اِذًا لَف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿٢٤﴾ اِنّ۪ٓي اٰمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِۜ ﴿٢٥﴾

13. Onlara, şu şehir halkını misal getir: Hani onlara elçiler gelmişti.

14. İşte o zaman biz, onlara iki elçi göndermiştik. Onları yalanladılar. Bunun üzerine üçüncü bir elçi gönderdik. Onlar: Biz size gönderilmiş Allah elçileriyiz! dediler.

15. Elçilere dediler ki: Siz de ancak bizim gibi birer insansınız. Rahmân, herhangi bir şey indirmedi. Siz ancak yalan söylüyorsunuz.

16. *(Elçiler)* dediler ki: Rabbimiz biliyor; biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz.

17. “Bizim vazifemiz, açık bir şekilde Allah’ın buyruklarını size tebliğ etmekten başka bir şey değildir” dediler.

18. *(Bunun üzerine onlar:)* Doğrusu siz bize uğursuz geldiniz. Eğer bu işten vazgeçmezseniz, andolsun sizi taşlarız. Ve bizden size mutlaka fena bir kötülük dokunur, dediler.

19. Elçiler şöyle cevap verdi: Sizin uğursuzluğunuz sizinle beraberdir. Size nasihat ediliyorsa bu uğursuzluk mudur? Bilakis, siz aşırı giden bir milletsiniz.

20. Derken şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi. “Ey kavmim! Bu elçilere uyunuz!” dedi.

21. “Sizden herhangi bir ücret istemeyen bu kimselere tâbi olun, çünkü onlar hidayete ermiş kimselerdir.”
22. “Bana ne olmuş ki, beni yaratana ibâdet etmeyecekmişim! Halbuki, hepiniz O’na döndürüleceksiniz.”
23. “O’ndan başka ilahlar mı edineyim? O çok esirgeyici Allah, eğer bana bir zarar dilerse onların *(putların)* şefâati bana hiçbir fayda vermez, beni kurtaramazlar.”
24. “İşte o zaman ben apaçık bir sapıklığın içine gömülmüş olurum.”
25. “Şüphesiz ben, Rabbinize inandım, beni dinleyin.”

“Onlara, şu şehir halkını” Antakya halkını *“misal getir: Hani onlara”* Antakya halkına *“elçiler”;* yâni Îsâ (a.s.)’ın elçileri *“gelmişti.”* Sanki burada şöyle denilmiştir: ‘Elçilerin geldikleri zamanı misal getir; ya da elçilerin geldikleri vakti onlara an/zikret.’

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de geçtiği üzere Allah Teâlâ bu (13.) âyetten 29. âyetin sonuna kadar dostlarına olan türlü lütuflarına ve düşmanlarına olan çeşitli kahrlarına işâret etmektedir.

Allah Teâlâ Peygamberlerin efendisi (s.a.)’e bu şehir halkının kıssasını Mekke müşriklerine hatırlatmak suretiyle bu şehir halkının kâfirlerinin başına gelen azabın onlara da gelmesinden sakınmaları için onları uyarmasını emretmiştir.

el-İrşâd’da der ki: “Darb-ı mesel/misal getirme iki şekilde kullanılır: Birincisi, tuhaf bir durumu, yine onun gibi olan diğer bir durumla karşılaştırma konusunda kullanılır. Buna göre mânâ: ‘İnkar ve peygamberleri yalanlamada ısrar konusunda şehir halkını Mekke halkına misal getir’ demektir. Yani onların hâlini bunların hâliyle karşılaştır. İkincisi bir benzeriyle karşılaştırma kasdı olmaksızın tuhaf bir durumu insanlara zikretme ve açıklama konusunda kullanılır. Buna göre mânâ: ‘Tuhaf olmada mesel/misâl gibi olan bu şehir halkının kıssasını onlara zikret ve açıkla’ demektir.

Âyette geçen “*şehir*” Rum şehirlerinden Antakya’dır. “Avâsım (müstahkem sınır şehirleri)” denilen beldelerin başkentidir. Kaynak suları ve kayadan büyük surları vardır. İçinde beş dağ vardır. Çevresi on iki mildir. Nitekim *el-Kâmûs*’ta böyle geçmektedir.

İmam Süheylî der ki: “أَنْطَاكِيَة (Antakya)” kelimesi Antakis halkına nisbet edilmiştir. Antakis ise bu şehri bina eden kimsedir. Sonra kelime değiştirilmiştir. *et-Tekmile*’de bu şehir halkının kıssasının mülûkü’t-tavâif (tavâif-i mülûk)[116]zamanında olduğu söylenir.

*Bahrû’l-ulûm’*da şöyle der: “Antakya Peygamberimiz (s.a.)’in şehadetiyle ateş/cehennem şehirlerindendir. Çünkü Peygamberimiz (a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Dört şehir cennet şehirlerindendir. Bunlar Mekke, Medîne, Beytü’l-Makdis (Kudüs) ve Yemen’in San’â şehridir. Dört şehir de ateş/cehennem şehirlerindendir. Bunlar*

Antakya, Ammûriyye, Kostantîniyye ve Yemen'in Zafâr şehridir."[117] Zafâr, Yemen'de San'â yakınlarında bir beldedir. "الجزع" denilen ve göze benzetilen siyahlı beyazlı inci bu beldeye nisbet edilir."

Antakya hristiyanların patriklerinin bulunduğu dört şehirden biridir. Bu şehirler Antakya, Kudüs, İskenderiyye ve Rumiyye (Roma)'dir. Bunlardan sonra Konstantîniyye gelir.

Harîdetü'l-acâib'de der ki: "Büyük Roma, büyük bir şehirdir. İçinde üç yüz arşın uzunluğunda büyük bir kilise vardır. Kilisenin direkleri kalıp döküm ve bakırdandır. Ayrıca direkler sarı bakırla kaplanmıştır. Yine burada Beytü'l-makdis şeklinde yapılmış bir kilise daha vardır. Bu şehirde bin hamam ve bin otel/han vardır. Roma özellikleri ve güzellikleri anlatılamayacak kadar büyük bir şehirdir. Roma-Frenklerin Fransa şehri gibi-onların payitahtı, idârî ve dînî merkezleridir. Roma'nın fethedilmesi kıyâmet alâmetlerindendir.

إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا إِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ ﴿١٤﴾

14. İşte o zaman biz, onlara iki elçi göndermiştik. Onları yalanladılar. Bunun üzerine üçüncü bir elçi gönderdik. Onlar: Biz size gönderilmiş Allah elçileriyiz! dediler.

"İşte o zaman biz, onlara" **Yahya** ve **Yunus** adında *"iki elçi göndermiştik."* Yâni şehir halkına iki elçi, yani Yahyâ ve Yûnus'u gönderdiğimiz vakit *"Onları yalanladılar."* Yâni **İbn Abbâs** (r.a.)'ın dediği gibi ve aşağıda geleceği üzere o iki elçi onlara vardılar, onları hakka dâvet ettiler. Onlar ise hiç gecikmeden ve düşünmeden risâlet/peygamberlik hususunda o ikisini yalanladılar, onları dövdüler ve hapsettiler.

Elçilerin gönderilmesi Allah Teâlâ'nın emriyle olduğu için gönderme işi Allah'a nisbet edilmiş, böylece elçiler Allah'ın elçileri olmuştur. Şu fıkhî mesele de bunu te'yid eder: Müvekkilin kendisine 'Kendi görüşüne göre hareket et' demek suretiyle müvekkilin izniyle vekil olan kimsenin vekil tayin ettiği kimse, vekilin değil müvekkilin vekili olur. İlk vekilin kendisini azletmesiyle azlolunmaz. Esas müvekkilin kendisini azlettiği zaman azlolunur.

"Bunun üzerine" **Şem'ûn es-Safâ** adında *"üçüncü bir elçi gönderdik."* O iki elçiyi onunla takviye ettik. Burada mef 'ûlün (iki elçi) hazfedilmesi, kendisinden önceki ifâdeler ona delâlet ettiği içindir. Bir de burada maksadtakviye için gönderilen üçüncü elçiyi (Şem'ûn'u) zikretmek ve kendisiyle hakkın aziz, bâtılın zelil olduğu elçinin latîf tedbirini (başvurduğu çareyi) beyan etmektir.

Yağmur yeri keçe gibi yapıp sertleştirdiği zaman "عَزَّزَ الْمَطَرُ الْأَرْضَ" denilir. "أَرْضٌ عَزَازٌ"

“sert yer” demektir. “تَعَزَّزَ اللَّحْمُ” “et sertleşti” demektir. “عَزَّ” sanki ulaşılması zor olan sert ve sarp bir yerde hasıl oldu demektir. *Tâcü’l-masâdır*’da der ki: “التَّعْزِيزُ وَالتَّعِزَّةُ” güçlendirmek demektir. “لَمُعَزَّزٌ بِكُمْ اِنَّكُمْ” şeklindeki (**İbn Ömer** (r.a.)’ın sözü olarak nakledilen) rivâyette ‘Size (fetvâ) ağırlaştırılmış, size ağırı yüklenmiş’ demektir.[118]

Üçüncü elçi Şem’ûn es-Safâ’dır. Ona “Şem’ûn es-Sahra” da denir. Havârîlerin reisidir. Îsâ (a.s.) göğe kaldırıldıktan sonra onun halifesi olmuştur. *et-Tekmile*’de der ki: “Gönderilen bu üç elçi hakkında ihtilaf edilmiştir. Bunların doğrudan Allah tarafından gönderilen nebî ve rasuller olduğu da söylenmiştir. Meryem oğlu Îsâ (a.s.)’ın mezkûr şehir halkına gönderdiği havârîler oldukları da söylenmiştir. Ancak Îsâ (a.s.)’ın onları göndermesi Allah’ın emriyle olduğundan Allah Teâlâ gönderme işini kendine izâfe etmiştir.” Buradan havârîlerin ne Îsâ (a.s.) zamanında ne de Îsâ (a.s.) göğe kaldırıldıktan sonra peygamber olmadıkları anlaşılmaktadır. Peygamberimiz’in(s.a.): *“Benimle onun (yâni Îsâ) arasında peygamber yoktur.*”[119] hadîsinde de buna işâret vardır. Gerçi bu hadiste müstakil bir şeriatla gelen bir peygamber olmadığının kasdedilmiş olması da muhtemeldir. Ancak bu, geçmiş bir şerîatı uygulayan bir peygamber olmasına ters düşmez.

“Onlar:” yâni hepsi *“Biz size gönderilmiş Allah elçileriyiz!” dediler.”* Önceden meydana gelen inkâr sebebiyle sözlerini te’kid ederek söylediler. Çünkü hepsinin sözü/dâvâsı aynı olduğu için önce gönderilen iki elçinin yalanlanması üçüncü elçinin de yalanlanması demektir.

Keşfü’l-esrâr’da der ki: “Kıssa şöyledir: Âlemlerin Rabbi, Îsâ (a.s.)’a şöyle vahyetti: “Ben seni semâya çıkartacağım, havârîleri birer birer, ikişer ikişer şehirlere gönder de insanları hak dine davet etsinler.” Îsâ (a.s.) onları topladı; reisleri ve büyükleri Şem’ûn’du. Onları birer birer, ikişer ikişer belli bir kavime gönderdi ve şehirlerinin ismini belirledi. Onlara dedi ki: “Ben semâya gidince, siz belirlediğim yere gidin ve dâvette bulunun. Eğer o kavmin dilini bilmezseniz, gittiğiniz yolda elinde şarap kadehi olan bir melek karşınıza gelir. O nurlu şaraptan için, o zaman o kavmin dilini bilirsiniz.” İki kişiyi Antakya şehrine gönderdi.” Onlar putperest idiler.

Tefsir ehlinin çoğu der ki: Îsâ (a.s.) göğe kaldırılmadan önce onlara iki elçi gönderdi. Onlara o şehre gitmeleri emredince, elçiler: “Ey Allah’ın peygamberi! Biz o milletin dilini bilmiyoruz.” dediler. Îsâ (a.s.) onlar için Allah’a duâ etti. Elçiler oldukları yerde uyuya kaldılar. Uyandıklarında melekler onları yüklenip Antakya şehrine bırakmıştı. Elçilerden her biri diğeriyle o kavmin diliyle konuşmaya başladı. Şehre yaklaştıklarında kuzularını otlatan yaşlı bir adam gördüler. O kimse ağaçları yontarak putlar yapan Habîbü’n-Neccâr idi (Neccâr marangoz demektir). Bu zât sâhib-i Yâsîn; yâni Yâsîn sûresinde bahsedilen kimsedir. Çünkü Allah Teâlâ onu Yâsîn sûresinde 20. âyette “***Derken şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi.****”* (Yâsîn, 36/20) diye zikretmiştir.

İki elçi bu zâta selam verdiler. Habîbü’n-Neccâr: “Siz kimsiniz?” diye sordu. Onlar

da kendilerinin Îsâ (a.s.)'ın elçileri olduklarını haber verdiler. "Sizi hak dine davet etmeye, doğru yolu ve pâk dini göstermeye geldik. Hak din tevhid ve tek olan Allah'a ibâdet etmektir." dediler. Yaşlı biri, "Sizin bu sözün doğruluğuna dâir bir mûcizeniz var mı?" diye sordu. "Evet" dediler. "Biz Allah'ın izniyle hastalara şifâ verir, doğuştan kör olanları ve abraşları/alaca hastalığına yakalananları iyileştiririz." dediler. Îsâ (a.s.)'ın duâsı ile peygamberlere verilen bazı mûcizeler bu elçilere de verilmişti. Yaşlı adam dedi ki: "Benim bir oğlum var, delidir veya uzun zamandır hastadır. Hastalığı tabiplerin verdiği ilâcı kabul etmiyor. Onu görmenizi istiyorum." Onları aldı, evine götürdü. Allah Teâlâ'ya duâ ettiler, hastayı mesh edip sıvazladılar. Hasta Allah'ın izniyle sapasağlam kalktı.

Geldin, iki gözümde yer ettin.
Bir nefeste hasta olan gönle şifâ verdin

Habîbü'n-Neccâr hemen îman etti ve bu haber yayıldı. İki elçinin elinden birçok insan şifa buldu. Elçilerin haberi ismi Bahnatis, Antiyakus veya Şelahin olan Rum kralına kadar ulaştı. Kral onları çağırttı, onlar da onun yanına vardılar. Kral onların durumunu sordu. Elçiler: "Biz Îsâ (a.s.)'ın elçileriyiz. Seni bir tek Allah'a ibâdete çağırıyoruz." dediler. Kral: "Bizim ilâhlarımızdan başka bir rabbimiz mi var?" diye sordu. İki elçi: "Evet, seni ve ilâhlarını yaratan işte O'dur. O'na îman eden cennete, inkâr eden ise cehenneme girer ve orada ebedî azap görür." dediler. Bunun üzerine kral öfkelendi. Elçileri dövdürdü ve hapse attırdı.

Bu haber Îsâ (a.s.)'a ulaştı. Îsâ (a.s.) da o iki elçiyi görmek/onlara yardım etmek üzere üçüncü olarak Şem'ûn'u gönderdi. Bazılarının dediği gibi bundan sonra da göğe kaldırıldı. Şem'ûn kimliğini gizleyerek, yani durumunu ve elçi olduğunu bildirmeden şehre vardı. Kralın yakın çevresiyle yakınlık ve dostluk kurdu. Nihayet ona ünsiyet edip sevdiler ve onun vaziyetini krala bildirdiler. Kral da ona ünsiyet edip onu sevdi. Şem'ûn krala onun dinindenmiş gibi gösteriyor, onunla birlikte putların huzuruna giderek ibâdet edip yakarıyordu. Kral ise Şem'ûn'un kendi dindaşlarından olduğunu sanıyordu. Tıpkı **Şeyh Sa'dî**'nin Somenat şehrindeki putun kıssasında anlattığı, kimliğini gizleyerek kiliseye giren ve durumun nasıl olduğunu anlamak isteyen şu kimsenin dediği gibi:

Putçuğun elini bir kez öptüm,
Ona da lânet olsun putperestlere de
Birkaç gün kâfir taklidi yaptım,
Zend'in hükümleriyle Brahman sayıldım

Bir gün Şem'ûn krala: "Duydum ki seni ilâhından başka bir ilâha dâvet eden iki adamı zindana atmışsın. Onları çağırtsan da ben de onları dinlesem senin adına onlarla

tartışsam ne dersin?" dedi. Bunun üzerine kral elçileri çağırttı. Bazı rivâyetlerde Şem'ûn Antakya'ya varınca önce hapishaneye uğradı. İki arkadaşının yanına vardı ve onlara: "Size ancak yumuşaklık ve lütuf ile davrandığınızda itâat edileceğini bilmediniz mi?" dedi.

Câhilin intikam sevdâsına düşmüş olduğunu görürsen
Şunu bil ki selâmet yumuşak davranmakta, teslim olmaktadır

Arkadaşlarına dedi ki: "İkinizin misali şu kadının durumuna benzer: Bu kadın uzun süre çocuk doğurmamış, sonra bir erkek çocuk doğurmuş ve onun çabucak yetişip büyümesi için acele etmiştir. Onun içinde vaktinden önce ona ekmek yedirmiş, ekmek ise boğazına düğümlenmiş ve çocuk ölmüştür. İşte sizin dâvet vaktinden önce kralı dâvet etmeniz de böyledir.

Krala yakınlık sağladıktan sonra o iki elçi ile tartışmak üzere onları çağırtmasını taleb ederek krala gitti. İki elçi huzura gelince Şem'ûn onlara: "Sizi kim gönderdi?" diye sordu. Elçiler: "Bizi her şeyi yaratan ve hiçbir ortağı olmayan Allah gönderdi." dediler. Şem'ûn: "O'nu (Allah'ı) kısaca tanıtın." dedi. Onlar da: "O dilediğini yapar, istediği gibi hükmeder." dediler. Şem'ûn: "Bu iddiâ ettiğiniz şey hakkında deliliniz nedir?" diye sordu. Elçiler: "Kral ne isterse yaparız" dediler. Bunun üzerine göz çukuru olmayan, silme kör bir çocuk getirildi. Yani çocuğun göz çukuru alnından ayırt edilemiyordu. Elçiler Allah'a duâ ettiler. Nihayet çocuğun alnında göz çukurları yarılıp belirdi. Sonra elçiler yerden fındık büyüklüğünde iki çamur aldılar,çocuğun alnında açılan bu göz çukurlarına koydular. Çamurlar çocuğun bakıp gördüğü iki göz haline geldi.

Kral bu duruma çok şaşırdı ve hayret etti. Şem'ûn krala: "Sen de ilâhından istesen de böyle bir şey yapsa, bu hem senin hem de ilâhın için bir şeref olur, ne dersin?" dedi. Kral: "Benim senden gizlim saklım yoktur. Bizim ilâhımız görmez, işitmez, zarar ve fayda vermez" dedi. Sonra kral Şem'ûn'a şöyle dedi: "Şurada bir hafta önce vefat eden bir çocuk var. Babası sahip olduğu bir arazîye gitmiş. Çocuğun âilesi babasının gelmesini bekliyor. Çocuğun defnedilmesi için benden izin istediler. Ben de onlara babası gelinceye kadar defni tehir etmelerini emrettim. İkinizin rabbi bu çocuğu diriltebilir mi?" dedi ve bu ölü çocuğun getirilmesini emretti. İki elçi açıktan, Şem'ûn da gizlice Allah'a duâ ettiler. Ölü çocuk Allah'ın izniyle dirilip kalktı. Oradakilere şöyle dedi: "Canım bedenden ayrılınca, beni yedi ateş vâdîsine bıraktılar; çünkü kâfir olarak ölmüştüm. Ben sizi içinde bulunduğunuz bu şirkten sakındırıyorum. Allah'a îman edin. İşte gökyüzü kapılarını görüyorum, açılmış. Îsa peygamber arşın altında durmuş, bu arkadaşlara/dostlara şefâat ediyor ve şöyle diyor: "Ey Rabbim! Onlara yardım et. Çünkü onlar benim elçilerimdir. Sonunda Allah beni diriltti. Ben Allah'tan başka ilâh olmadığına Îsâ (a.s.)'ın O'nun ruhu ve kelimesi olduğuna, şu üç kişinin de Allah'ın elçileri olduğuna şehâdet ediyorum." dedi.

Kral: "Kim bu üç kişi?" diye sorunca çocuk "Şem'ûn ve bu ikisi" diye cevap verdi.

Kral bu duruma şaşırdı. Şem'ûn çocuğun sözlerinin kralı etkilediğini görünce işin aslını ve kendisinin de Îsâ (a.s.) tarafından Antakya halkına gönderilen bir elçi olduğunu haber verdi. Krala öğüt ve nasihatte bulundu.

Kuşeyrî'nin anlattığına göre kral ileri gelen adamlarının azgınlarından çekindiği için gizlice îman etti. Kavmi ise küfürde ısrar etti. Elçileri taşlayarak öldürdüler. 'Bunların sözleri/dâvâları aynı' diyerek Habîbü'n-Neccâr'ı ve diriltilen çocuğun babasını da öldürdüler. Çünkü o da îman etmişti. Sonra Allah Teâlâ onlara Cebrâil (a.s.)'ı gönderdi. Cebrail (a.s.) onlara korkunç bir sayha ile seslendi. Onların hepsi ölüp gittiler. Kıssanın tamamı ileride gelecektir.

Vehb b. Münebbih ve **Kâ'bu'l-ahbâr** kralın da inkâr ettiğini ve küfürde ısrarcı olduğunu, onun ve kavminin elçilere işkence etmek ve onları öldürmekte birleştiklerini söylemiştir. Söz dinlememe ve inâdda devam etmelerinin, münâkaşayı büyüklenmeye götürmelerinin anlatılması da bunu te'yid etmektedir. Bazılarının dediği gibi kral ve kavminin bir kısmı îman etmiş olsaydı elçilere arka çıkmaları ve yardım etmeleri gerekirdi. Bu hususta ya kabul görürler veya şehid olan Habîbü'n-Neccâr gibi öldürülürlerdi. Böyle bir şey nakledilmemiştir. Bir de insanlar idarecilerinin dini üzeredir. Hele güçlü bir delil ortaya çıktıktan sonra.

قَالُوا مَٓا اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَاۙ وَمَٓا اَنْزَلَ الرَّحْمٰنُ مِنْ شَيْءٍۙ اِنْ اَنْتُمْ

اِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿١٥﴾

15. Elçilere dediler ki: "Siz de ancak bizim gibi birer insansınız. Rahmân, herhangi bir şey indirmedi. Siz ancak yalan söylüyorsunuz."

Îman etmeyen Antakya halkı üçüne birden hitap ederek *"Elçilere dediler ki: "Siz de ancak bizim gibi birer insansınız."*

Sözün muhâtapları olan elçiler zâten beşer olduklarını bilmiyor değillerdi ve bunu inkâr da etmiyorlardı. Fakat kâfirler, elçilerin beşer olamayacağına inandıkları için onlar beşer olduklarını inkâr eden kimseler yerine konuldular. Kâfirler insan olmakla risâlet/elçilik arasında zıtlık olduğuna inandıklarından onları insan olduklarını inkar eden kimseler saydılar. Dolayısıyla bu beşer olma hükmünü tersyüz ettiler ve "*Siz de ancak bizim gibi birer insansınız."* dediler. Yani siz yalnız beşersiniz/insansınız. Sizde iddiâ ettiğiniz elçilik vasfı yoktur. O halde elçiliğin size tahsisini gerektirecek sizin bize bir üstünlüğünüz söz konusu değildir. Şayet Rahmân beşere elçiler gönderecek olsaydı o elçileri beşerden daha üstün bir cinsten yapardı. Onların iddiâsına göre bu üstün cins ise meleklerdi.

"Rahmân, herhangi bir şey" semavi bir vahiy ve vahyi tebliğ eden bir elçi *"indirmedi."* Bu durumda siz nasıl elçi oldunuz? Öyleyse size itâat etmemiz bize nasıl

gerekli/zorunlu olur?

Bu söz önce zikredilen söze ilâvedir. Çünkü bu söz de inkârı gerekli kılar. *“Siz”* Rahman’ın elçisi olma iddiâsında *“ancak yalan söylüyorsunuz.”*

قَالُوا رَبُّنَا يَعْلَمُ اِنَّٓا اِلَيْكُمْ لَمُرْسَلُونَ ﴿١٦﴾

16. *(Elçiler)* dediler ki: “Rabbimiz biliyor; biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz.”

*“(Elçiler) dediler ki: “*Siz bizi yalanlasanız da *“Rabbimiz”* huzûrî ilmi ile *“biliyor; biz gerçekten size gönderilmiş elçileriz.”*

Elçiler Allah’ın ilmini şâhid gösterdiler ki bu te’kid konusunda yemin yerine geçer. Ayrıca bunda onları Allah’ın ilmine karşı çıkmaktan sakındırma da vardır. Elçiler onların inkârlarının şiddetli olduğunu görünce sözlerine pekiştirme için olan “lâm” harfini de eklemişlerdir.

وَمَا عَلَيْنَٓا اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُب۪ينُ ﴿١٧﴾

17. “Bizim vazifemiz, açık bir şekilde Allah’ın buyruklarını size tebliğ etmekten başka bir şey değildir” dediler.

“Bizim” Rabbimiz tarafından *“vazifemiz, açık bir şekilde Allah’ın buyruklarını size tebliğ etmekten başka bir şey değildir”* yani doğruluğuna şâhid olan mucizelerle açık ve âşikâr bir tebliğ ile O’nun elçiliğini tebliğ etmekten ibârettir *“dediler.”* Çünkü iddiâyı isbat etmek için açık delil gereklidir. Biz bu elçiliği tebliğ sorumluluğundan çıkmış bulunuyoruz. Artık bu konuda Rabbimiz tarafından bize bir muâheze/kınama yoktur. Sizi îman etmeye zorlamaya da doğru olduğumuzu kalplerinize koymaya da gücümüz yetmez. Îman ederseniz ne âlâ, aksi halde üzerinize azab inecektir.

Bu sözde şu îmâ vardır. Onların hakkı inkâr etmeleri, hakkın durumunun ve doğruluğunun gizli/kapalı oluşundan değildir. Sırf kendi inadları ve Câhiliyye taassubu yüzündendir.

قَالُٓوا اِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْۚ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مِنَّا

عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿١٨﴾

18. *(Bunun üzerine onlar:)* “Doğrusu siz bize uğursuz geldiniz. Eğer bu işten

vazgeçmezseniz, andolsun sizi taşlarız. Ve bizden size mutlaka fena bir kötülük dokunur." dediler.

Çıkış yolları daralıp ileri sürecekleri mazeretleri kalmayınca *"(Bunun üzerine onlar:) "Doğrusu siz bize uğursuz geldiniz"* dediler.

"اَلتَّطَيُّرُ" kelimesinin asıl mânâsı kuşları hayra yormak/uğur saymak demektir. Çünkü Araplar kişinin sol tarafından gelip sağ tarafına doğru giden kuşun hayra sebep olduğunu, sağ tarafından gelip sol tarafına giden kuşun ise şerre sebep olduğunu iddiâ ederlerdi. Nitekim bu husus Neml sûresinde (27/47) geçmişti. Sonra bu kelime uğursuz sayılan herşey için kullanılmıştır.

Yâni onlar, câhillerin âdeti üzere siz bize uğursuzluk getirdiniz, dediler. Çünkü onlar her türlü şer ve vebâle sebep olsa da kendi nefsânî arzularına uygun olan her şeyi uğurlu sayarlardı. Dünya ve âhiret mutluluğunu peşinden getirse bile nefsânî arzularına uygun olmayanı uğursuz sayarlardı.

Nakşibendî der ki: "Sizin gelmenizle biz uğursuzluğa uğradık/ayağınız uğursuz geldi. Çünkü siz bizim yurdumuza geldiğinizden beri yağmur yağmadı. Bu kötülük ancak sizin tarafınızdan/yüzünüzden bize gelip çattı. Aramızdan çıkın, selâmetle kendi vatanlarınıza dönün. Dâvetinize son verin. Bunu bir daha ağzınıza almayın."

Hz. Peygamber (s.a.) uğur, hayır ve bereket ummayı (tefe'ül) sever, uğursuz saymayı kerih görürdü. Bu ikisi arasındaki fark şudur: Uğurlu saymak Allah'a hüsn-i zanda bulunmak yoluyla hayır ve iyilik beklemektir. Uğursuzluk ise Allah'tan başkasına inanıp güvenmek yoluyladır.

Bir haberde şöyle gelmiştir: Peygamberimiz (s.a.) hicret için Medine'ye yöneldiğinde **Büreyde b. Eslem** ile karşılaştı. O'na: "*Ey genç! Sen kimsin?*' diye sordu. O da: "Büreyde" deyince Peygamberimiz (s.a.) Ebû Bekr (r.a.)'a dönerek: "*İşimiz serinledi/soğudu, ve kolaylaştı."* buyurdu. Hz. Peygamber (s.a.)'in "*Kışın oruç tutmak soğuk ganimettir.*"[120] sözü de bu kabildendir. Sonra Peygamberimiz (s.a.) "*Sen kimin oğlusun?"* diye sordu. O da: "Eslem'in oğlu" dedi. Peygamberimiz (s.a.) Ebû Bekr (r.a.)'a: "*Onların (müşriklerin) hilelerinden selâmet bulduk/kurtulduk."* buyurdu.[121]

Fıkıhta der ki: Baykuş veya başka bir kuş öttüğünde bir kişi: 'Hasta ölecek' dese (ve ölümü baykuştan bilirse) kâfir olur. Yine kişi yolculuğa çıkıp geri dönse ve: 'Saksağan öttü diye geri dönüyorum' dese bazılarına göre kâfir olur. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Her kulun kalbine uğursuzluk fikri girecektir. Kişi bunu hissettiği zaman şöyle desin:*

اَنَا عَبْدُ اللهِ مَا شَاءَ اللهُ لَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللهِ لَا يَأْتِي بِالْحَسَنَاتِ اِلَّا اللهُ
وَلَا يُذْهِبُ بِالسَّيِّئَاتِ اِلَّا اللهُ اَشْهَدُ اَنَّ اللهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Ben Allah'ın kuluyum. Allah'ın dilediği olur. Güç kuvvet yalnız Allah'ındır. İyilikleri ancak Allah getirir. Kötülükleri de ancak Allah bertaraf eder. Ben Allah

Teâlâ'nın herşeye kadir olduğuna şehadet ederim." Sonra yoluna devam etsin."

Denilir ki: Her kimi dinen yasaklanan uğursuzluk inancı, arzu ettiği bir hacetini yapmaktan alıkoyarsa, uğursuz saydığı ve hoşlanmadığı o kötü şey başına gelir. Nitekim *Ikdü'd-dürer*'de böyle geçmektedir.

"Eğer bu işten vazgeçmezseniz" Vallâhi bu sözünüzü bırakmaz, bize söylemekten susmazsanız ve dâvânızdan vazgeçmezseniz *"andolsun sizi taşlarız."* Taşa tutarız. *"Ve bizden size mutlaka fena bir kötülük dokunur,"* dert/elem veren bir azab ulaşır. Yani size bir-iki taş atmakla yetinmez bilakis öldürünceye kadar taşlamaya devam ederiz. *"dediler."* İşte elem verici azap budur. Ya da andolsun taşlama sebebiyle bizden size elem verici bir azab dokunur.

Bazıları buradaki "الرجم" kelimesini, sövmek ve hakaret etmek olarak tefsir etmişlerdir. Buna göre mânâ 'Biz sövmekle yetinmeyiz, bilakis sövmemiz dövmeye ve fiziki şiddet ve işkenceye kadar uzanır' demektir.

Hikaye edilir ki bir debbağ/derici, attarlar/güzel koku satanların çarşısına uğradı da bayılıp yere düştü. Çarşı esnafı adamın başına toplandı. Güzel kokularla elden gelen tedaviyi uyguladılar, fakat adamcağız ayılmadı. Hatta daha da ağırlaştı. Kimse adamın neden bayıldığını anlayamadı. Sonra adamın yakınlarına durum haber verildi. Kardeşi yeninde bir miktar köpek pisliğiyle geldi. Bu pisliği ezdi. Pisliğin kokusu burnuna ulaşınca adam ayılıp kalktı. İşte kâfirlerin hâli de böyledir. Nitekim *Mesnevî*'de şöyle der:

Öğüt verenler, ona amberle veya gülsuyuyla
Kapı açılması için ilâç yapıyorlar
Pislere, temizler yaramaz;
Uygun ve lâyık olmazlar, ey güvenilir kişiler!
Vahyin güzel kokusuyla, kendilerini kaybettiklerinde
Feryadları şuydu: "Sizinle uğursuzlandık.
Bizim eziyetimiz ve hastalığımız, bu sözlerdir.
Sizin vaazınız, fâl olarak bizim için iyi değildir
Açıkça öğüde başlarsanız,
Biz o anda sizi taşlayacağız
Biz boş şeylerle ve eğlencelerle semirdik,
Kendimizi nasihate alıştırmadık
Bizim gıdamız yalan, lâf ve düzendir.
Bu tebliğiniz bizim için mide bulantısıdır
Öğüt miskinin yaramadığı kişiler,
Şüphesiz kötü kokuya alışkındır
Hak, şirk koşanlara pis demiştir

Önceden pislik içinde doğdukları için
Pislikte doğmuş olan kurt,
Hiçbir zaman ambere alışamaz

قَالُوا طَٓائِرُكُمْ مَعَكُمْۜ اَئِنْ ذُكِّرْتُمْۜ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ ﴿١٩﴾

19. Elçiler şöyle cevap verdi: Sizin uğursuzluğunuz sizinle beraberdir. Size nasihat ediliyorsa bu uğursuzluk mudur? Bilakis, siz aşırı giden bir milletsiniz.

Antakya halkına gönderilen *"Elçiler şöyle cevap verdi: Sizin uğursuzluğunuz"*un sebebi bizim tarafımızdan değil *"sizinle beraberdir."* Bu uğursuzluk sizin kötü inancınız ve çirkin amellerinizdir.

"Size nasihat ediliyorsa" yâni mutluluğunuzu temin edecek konuda size öğüt veriliyor ve korkutuluyorsanız *"bu uğursuzluk mudur?"* Yani eğer size öğüt verilirse bizi uğursuz sayarsınız ya da taşlamak ve fena bir kötülük dokundurmakla tehdid edersiniz, öyle mi?

"*Bilakis, siz aşırı giden bir milletsiniz."* Bu ifâde, öğüt ve nasîhatin uğursuzluğa sebep olması veya onların tehdidde bulunmasını doğru kılması mânâsından sözü çevirmek içindir. Yâni iş sizin söylediğiniz gibi değildir. Bilakis siz isyanda ileri gitmeyi ve isyan konusunda haddi aşmayı âdet edinmiş bir kavimsiniz. İşte bu yüzden uğursuzluk size geldi. Ya da siz zulüm ve düşmanlıkta aşırı giden bir topluluksunuz. İşte bu yüzden ikram edilmesi ve kendileriyle teberrük olunması gereken kimseleri tehdîd ettiniz ve uğursuz saydınız.

Bu topluluk hakîkatte nefis ve sıfatlarıdır. Çünkü nefis tab'a muvâfakat ve Hakk'a muhalefet etme konusunda aşırı gitmiştir. Böyle bir nefsin elinde olan herkes tehlikelere düşmeye aldırış etmez. Bir de kendi girdiği şer yollarına sürekli diğer insanları da çağırır.

Mizaç ve karakteri bozuk olan,
Hiç kimsenin sağlıklı olmasını istemez

Nefsinden kurtulup onu tezkiye edenin hem kendisi hem de ona tâbi olanlar kurtulur. Bundan dolayı peygamberler ve veliler hep insanlara öğüt ve nasihat vermişler, insanları hatalarını, aşırılıklarına karşı uyarmışlardır. Onları geçmişlerinin yanlış yolundan çevirmişlerdir. Ancak öğüt yalnız mü'minlere fayda verir.

Hikâye edilir ki, Gulam Halîl sûfîleri Bağdat halifesine jurnalledi. 'Onlar zındıktır. Onları öldürürsen büyük sevap alırsın' dedi. Halife onları huzuruna çağırttı. İçlerinde Cüneyd, Şiblî ve Nûrî de vardı. Onların boyunlarının vurulmasını emretti. Boyunları

vurulacakken Ebü'l-Hüseyn Nûrî öne atıldı. Cellat, Ebü'l-Hüseyn'e: "Sen neye atıldığını biliyor musun?" dedi. O da: "Evet" dedi. Cellat: "Neden acele ediyorsun?" deyince Ebü'l-Hüseyn: "Arkadaşlarım bir saat fazla yaşasın diye onları kendime tercih ederim." dedi. Cellat hayret etti. Durumu halifeye bildirdi. Halife ve yanındakiler de bu duruma şaştılar.

Halife kadıya onların hâlini araştırmasını emretti. Kadı "Sizden birisi gelsin onunla konuşayım" dedi. Ebü'l-Hüseyn Nûrî kadının huzuruna çıktı. Kadı ona bazı fıkhî meseleler sordu. Ebü'l-Hüseyn sağına baktı, soluna baktı, sonra bir müddet başını önüne eğdi. Ardından sorulan tüm soruları cevapladı. Sonra şöyle demeye başladı: "İmdi Allah'ın öyle kulları vardır ki kalktıkları zaman Allah ile kalkarlar. Konuştukları zaman Allah ile konuşurlar." Ebü'l-Hüseyn öyle mânidar bir konuşma yaptı ki kadıyı ağlattı. Sonra kadı ona neden sağa sola baktığını sordu. Ebü'l-Hüseyin şöyle cevap verdi: "Bana bazı meseleler sordun. Ben ise onların cevabını bilmiyordum. Bu soruların cevaplarını sağımdaki meleğe sordum, "Bilmiyorum" dedi. Solumdaki meleğe sordum o da "Bilmiyorum" dedi. Kalbime sordum, kalbim bana Rabbimden naklen haber verdi. Ben de onları cevap olarak sana söyledim." dedi. Kadı halîfeye: "Eğer bunlar zındık iseler yeryüzünde hiç müslüman yok demektir." diye haber gönderdi.

Halife onları çağırdı ve "Bir isteğiniz var mı?" diye sordu. Şöyle dediler: "İsteğimiz, bizi unutmandır. Ne kabul ederek şereflendir, ne de reddederek uzaklaştır. Zira bizim için senin reddetmen kabul etmen gibidir. Halife çok ağladı, onlara gereken saygıyı gösterdi ve gönderdi. Halife ve kadının mîzâcında adalet ve insaf olduğundan, zorunlu olarak hak tarafina meylettiler; gerçek sûfîler hakkında zulüm yolunu seçmediler.

Allah Teâlâ bizi ve sizi sahih bir delil ile ortaya çıktıktan sonra sarih/açık olan hakka muhâlefet etmekten korusun.

وَجَاءَ مِنْ اَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعٰى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا

الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٠﴾

20. Derken şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi. "Ey kavmim! Bu elçilere uyunuz!" dedi.

"Derken şehrin öbür ucundan" Antakya'nın en uzak yerinden *"bir adam koşarak geldi."*

"رَجُلٌ" kelimesinde gelen şahsın yiğit ve celâdetli biri olduğuna işâret vardır. Bu kelimenin nekre olarak getirilmesi, bu zâtın bilinmeyen birisi olduğu için değil, şanını yüceltmek içindir. Elbette bu kişi Allah Teâlâ nezdinde mâlumdur. Bu zâtın evi şehrin en uzak kapısının yanındaydı. Onun şehrin en uzak yerinden gelmesi, elçilerin açık bir şekilde Allah'ın buyruklarını tebliğ ettiklerini açıklar. Öyle ki onların dâveti şehrin ta

en uzağına kadar ulaşmış ve bu zat da îman etmiştir. Şehrin surları on iki mil idi.

el-Müfredât'ta geçtiği üzere "اَلسَّعْيُ" koşmaksızın hızlı yürümektir. Şehrin öbür ucundan koşarak gelen adam ile ulemâ nezdinde "sâhib-i Yâsîn (Yâsîn sûresinde zikri geçen kimse)" diye meşhur olan Habîb b. Neccâr kasdedilmiştir. Bunun sebebi daha önce geçmişti. Bazı târih kitaplarında onun İskender-i Rûmî'nin neslinden olduğu yazılıdır. Ona Habîbü'n-neccâr (Marangoz Habîb) isminin verilmesi şehir halkının putlarını tahtadan imal ettiği içindir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Habîbü'n-neccâr'ın elçiler vâsıtasıyla îman etmiş olması durumu âşikârdır. Cumhur da bu görüştedir. Peygamberimiz (a.s.)'ın *"Ümmetlerin en önde gidenleri üç kimsedir. Onlar göz açıp kapayıncaya kadar bile Allah'ı inkar etmemişlerdir. Bunlar Ali b. Ebî Tâlib, Sahib-i Yâsîn (Habîbü'n-neccâr) Fir'avn âilesinden îman eden zattır."*[122] Bu hadisin mânâsı bunlar putlara secde etmemişler ve şeriatın asıllarından olan hiçbir hükmü ihlâl etmemişlerdir. Put îmal etmek onlara secde etmeyi gerektirmez. **Süheylî**'nin *et-Ta'rîf*'inde geçtiği gibi çok açık olan onun marangoz olduğudur. Marangoz olması, put îmal etmesini gerektirmez.

Aralarında altı yüz sene olmasına rağmen Habîbü'n-neccâr'ın Rasûlullah (s.a.)'e îman edenlerden olduğu da söylenmiştir. Onun îman etmesinin sebebi Allah'ın kitabını (İncili) bilen âlimlerden olmasıydı. İncil'de Peygamberimiz (s.a.)'in vasıflarını ve gönderileceği vakti görmüş ve ona îman etmiştir. (Hz. İsâ'dan sonra) Peygamberimiz (s.a.) gönderilmeden başka bir peygambere de îman etmemiştir. Ya da Peygamber (s.a.)'den başka daha gönderilmeden kendisine inanılan bir peygamber yoktur.

Süyûtî'nin dediği gibi Peygamberimiz (s.a.) gönderilmeden önce Habîbü'n-neccâr'dan başkaları da O'na iman etmiştir. Mekke ve çevresinde tevhîd inancını ilk olarak ortaya koyan **Kus b. Sâide**'dir. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Allah Kuss'a rahmet etsin. Ben kıyamette onun tek başına bir ümmet olarak diriltileceğini umuyorum."*[123] **Hz. Hatice** (r.a.)'ın amcaoğlu **Varaka b. Nevfel**, **Zeyd b. Amr b. Nüfeyl**'de Peygamberimiz (s.a.) gönderilmeden ona inananlardandır.

Tübba' da Peygamberimiz (s.a.) gönderilmeden O'na îman eden ve tevhid inancını ortaya koyanlardandır. Tübba'ın kıssası şöyledir: Tübba' ordusuyla birlikte (ileride Peygamberimiz (s.a.)'in hicret edeceği) Medine'den geçiyordu. Komutasında yüz otuz bin süvari, yüz on üç bin piyade asker vardı. Tubba'a tabilerinden ilim ve hikmet sahibi dört yüz kişinin oradan ayrılmamak üzere aralarında sözleştikleri haber verildi. Tübba' onlara bunun hikmetini sordu. Onlar da bu yerin şerefinin ileride ortaya çıkacak Muhammed isimli kimse sebebiyle olduğunu, burasının O'nun ikamet yeri olacağını ve O'nun buradan çıkmayacağını söylediler. Tübba' orada onlardan her biri için bir ev yaptırdı. Kendilerine birer cariye satın aldı. Bu câriyeleri âzâd edip onlarla evlendirdi. Onlara bol ihsanlarda bulundu. Bir mektup yazıp mühürledi ve onlardan büyük bir âlime verdi. Eğer Muhammed (s.a.)'in devrine ulaşırsa bu mektubu Hz. Muhammed (s.a.)'e vermesini emretti. O mektupta Tübba' Peygamberimiz (s.a.)'e ve onun dînine

îman ettiği yazıyordu. Tübba’ Rasûlullah (s.a.) o beldeye geldiğinde konaklayacağı bir ev yaptırdı. Bu evin Ebû Eyyûb (r.a.)’ın evi olduğu, onun kendisine bu mektubun verildiği o büyük âlimin evlatlarından olduğu söylenir. Bu yüzden Peygamberimiz (s.a.) ancak onun evine inmiştir.

Mezkur mektup bahsedilen âlimin çocuklarından birisinin eliyle bi’setin başlarında veya hicret sırasında Mekke ile Medîne arasında olduğu sırada Rasûlullah (s.a.)’e ulaşmıştır. Mektup kendisine okununca Peygamberimiz (s.a.) üç kere *“Merhaba sâlih kardeş Tübba’a”* buyurmuştur. Tübba’, Peygamberimiz (s.a.) gönderilmeden bin yıl önce O’na iman etmiştir.

Evs ve Hazrec kabilelerinin o âlim ve hikmet sahibi kimselerin çocuklarından olduğu söylenir.

Anlatılır ki İslâm’dan önce Yemen’in San’â şehrinde bir mezar kazılıp orada çürümemiş iki kadın cesedi bulunmuştur. Bu kadınların başlarının yanında üzerinde şunların altın harflerle yazılı olduğu gümüşten bir levha bulunmuştur: “*Bu, Tübba’ın kızları fülâne ve fülânenin kabridir. Onlar Allah’tan başka ilâh olmadığına şehadet ettikleri ve O’na ortak koşmadıkları halde ölmüşlerdir.”* Buna göre bu kızlardan önce de nice salih insanlar yaşamış ve vefat etmişlerdir. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: “*Allah’tan başka ilâh olmadığını bildiği halde ölen cennete girer.*”[124] Hadîste ‘îman ettiği halde veya söylediği halde’ buyrulmaması Allah’ı birleyen herkesin cennette olduğunu bize bildirmek içindir. **Kus b. Sâide** ve benzerleri dönemlerinde kendisine ve sâhibine îman edecekleri bir şeriatı olmayan kimseler gibi, îman ile vasfedilmemiş bile olsalar şefaatsiz cennete girerler. Şu halde **Kus** mü’min değil, muvahhiddir. Nitekim *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*’de böyle geçmektedir.

Şöyle anlatılır: Habîbü’n-Neccâr’ın şehrin bir köşesinde, halktan çok uzak bir yerde bir evi vardı. Her günkü kazandığının yarısını sadaka olarak verir, yarısını da çoluk çocuğunun ihtiyaçları için harcardı. Allah’a gizlice ibâdet ederdi. Hâlinden kimse haberdar değildi. Hz. Îsa’nın elçilerini incittikleri ve eziyet ettikleri gün evinden aceleyle geldi ve imanını açıktan dile getirdi. Rivâyete göre Antakya halkı darağaçları kurdular. Îman eden kırk kişi ile birlikte o elçilerin boğazlarından delik deldiler. Boğazlarına ip geçirip darağacına astılar. Bu haber Habîbü’n-Neccâr’a ulaştığında, -âbdalların dağda yaşayıp halktan uzakta kalmaları gibi- bir mağarada Allah’a ibâdet ediyordu. Acele ile evinden geldi ve: *“Ey kavmim!”* size hak ile gönderilen *“bu elçilere uyunuz!” dedi.”* Bu söz açıklama için olan başlangıç cümlesidir (isti’nâf-ı beyânî). Sanki “O adam koşarak geldiğinde ve onların toplandıkları yere ulaştığında, elçileri öldürmek için onların başına toplandıklarını gördüğünde ne dedi?” denilmiş, bunun üzerine “Şöyle dedi: Ey kavmim…” diye cevap verilmiştir.

Onların gönüllerini yumuşatmak, öğüt ve nasihatini kabule meylettirmek, bir de onlar için yalnız hayır istediğini ve onlara kötülük istemekle itham olunmadığına işaret etmek üzere onlara “*Ey kavmim*” diye hitap etmiştir. Bazıları Habîbü’n-neccâr’ın kavmi arasında vera ve ahlâkının düzgünlüğü ile meşhur olduğunu söylemiştir.

Habîbü’n-neccâr kavmini elçilere uymaya teşvik etmek için onların elçilik unvânına işâret etmiştir.

Katâde şöyle demiştir: “Geldiğinde, ilk olarak elçileri gördü ve şöyle dedi: “Siz yaptığınız bu dâvet karşılığında ücret istiyor musunuz?” Şu cevabı verdiler: “Biz hiçbir ücret istemiyoruz ve Hak kelimesini yüceltmek ve Allah’ın dinini ızhar etmekten gayrı maksadımız yoktur.” Bunun üzerine Habîb kavmine şöyle dedi:”

اِتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْـَٔلُكُمْ اَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٢١﴾

21. “Sizden herhangi bir ücret istemeyen bu kimselere tâbi olun, çünkü onlar hidayete ermiş kimselerdir.”

Öğüt nasihat ve risâleti teblîğ karşılığında: ‘*“Sizden herhangi bir ücret”* ve mal ‘*istemeyen bu kimselere tâbi olun, çünkü onlar hidayete”* dînin ve dünyanın hayrına *“ermiş kimselerdir.”*

Hak yola hidâyet olunmuş kimse, bu hayra başkasını da ulaştıran kimsedir. Eğer o kimse dâvet konusunda töhmet altında değilse, elçi olmasa da ona tâbi olmak gerekir. Kaldı ki âyette bahsedilenler hem elçi hem de hidayete ermiş kimselerdir.

Mânânın onsuz da tamam olduğu bir nükteyle sözü bitirmek demek olan îğâli kabul eden kimselere göre bu âyet îğâle misaldir. “*Çünkü onlar hidayete ermiş kimselerdir.*” sözü olmasa da mânâ tamam olur. Çünkü elçinin hidayete ermiş olduğunda şüphe yoktur. Ancak bu sözde halkın elçilere uymasına fazladan bir teşvik vardır.

el-İrşâd’da der ki: “*Tâbi olun/uyun*” sözünün tekrar edilmesi te’kid içindir. Ayrıca bu sözün tekrarı elçilerin dünyevî maksad ve menfaatlerden münezzeh olma, dünya ve dînin hayrına erişme konusunda halkı elçilere uymaya teşvik ederek onların güzel vasıflarını ortaya koymaya vesile edinmek içindir.”

Burada ayrıca müteşeyyihler/sahte ve yalancı şeyhler yerilmektedir. Onlar yalan ve yaldızlı sözleriyle kendilerinin bâtıllarına meyleden ahmak ve zayıf kimselerden pek çok mal toplarlar. Nitekim *et-Te’vîlâtü’n-Nakşibendiyye*’de böyle geçmektedir.

Sa’dî, *Bostan*’da der ki:

Nefis ve hevâ kervanın yolunu aslan yiğitler keser;
Halkın varlık/enâniyet elbisesini bunlar çıkarırlar.
Görünüşte bu kadar sararıp solmuşlardır, bu kadar zayıflamışlardır.
Ama varlık ve enâniyeti yok etmekte Mûsâ’nın asâsına benzerler

Habîbü’n-neccâr onlara nasihat edince onlar: “Sen bizim dinimize muhalefet ediyor bu elçilere mi uyuyorsun?” dediler. Bunun üzerine Habîbü’n-neccâr şöyle dedi:

وَمَا لِىَ لَٓا اَعْبُدُ الَّذٖى فَطَرَنٖى وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٢﴾

22. “Bana ne olmuş ki, beni yaratana ibâdet etmeyecekmişim! Halbuki, hepiniz O’na döndürüleceksiniz.”

“Bana ne olmuş ki,” benim ileri sürecek ne mazeretim var ki *“beni yaratana”* yok iken var edip ortaya çıkarana, türlü lütuf ve keremiyle beni terbiye edene *“ibâdet etmeyecekmişim!”*

“اَلْفَطْرُ” kelimesinin îzahı Fâtır sûresinin başında geçmişti. Kendisine nasîhatte bulunma ve kendisi için istediğini onlar için de istediğini göstermek sûretiyle nasihatte samimi olduğunu ortaya koymak irşâdda inceliktir. Maksad kendilerini yaratan Allah’a ibâdeti bırakıp başka ilâhlara ibâdet ettikleri için onları kınamaktır. Nitekim âyetin devamı bunu haber vermektedir:

“Halbuki, hepiniz O’na döndürüleceksiniz.” Bu ifâde tehdidde mübâlağadır. Yâni ey kavmim yeniden diriltildikten sonra yaptıklarınızın karşılığını görmek ve hesaba çekilmek için başkasına değil, sadece Allah Teâlâ’ya döndürüleceksiniz.

Fethu’r-Rahmân’da der ki: “Habîbü’n-neccâr yaratılmayı kendine, döndürülmeyi onlara nisbet etti. Çünkü fıtrat nimetin eseri olup bu nimet Habîb’in üzerinde daha belirgindir. Döndürülmekte ise bir zorla yaptırma mânâsı vardır ki bu da onlara daha lâyıktır.

Âriflerden birisi der ki: “Ubûdiyet/kulluk fıtrat/yaratılış ile karılmıştır. Ma’rifet hilkat ve fıtratın üzerindedir. Bu mânâ Peygamberimiz (s.a.)’in *“Her doğan fıtrat üzere doğar.”* sözünden alınmıştır. Şayet mârifet fıtrat ile karılmış olsaydı Peygamberimiz (s.a.) *“Ancak onun ana babası onu yahûdî, mecûsî veya hıristiyan yaparlar.*”[125] buyurmazdı. Bilakis mârifet hiçbir illet ve kesb olmaksızın bedîhi olarak Allah Teâlâ’nın cemal ve celâlini keşfetmekle ilgilidir. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***“Andolsun biz İbrahim’e daha önce rüşdünü vermiştik.”*** (el-Enbiya, 21/51)

Bâzıları der ki: Hâlis kul başka değil, fıtratı görerek amel edendir. Ondan daha yüce olan ise Fâtırı/yaratanı görerek amel edendir.

Habîbü’n-neccâr yine önceki hitap şekline dönerek sözü kendine nasihat sûretinde ibraz ederek şöyle dedi:

ءَاَتَّخِذُ مِنْ دُونِهٖٓ اٰلِهَةً اِنْ يُرِدْنِ الرَّحْمٰنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِ عَنّٖى شَفَاعَتُهُمْ

شَيْـًٔا وَلَا يُنْقِذُونِۚ ﴿٢٣﴾

23. “O’ndan başka ilahlar mı edineyim? O çok esirgeyici Allah, eğer bana bir zarar dilerse onların *(putların)* şefâati bana hiçbir fayda vermez, beni kurtaramazlar.”

“O’ndan” beni yaratan Allah Teâlâ’dan *“başka ilahlar”* bâtıl ilahlar, yâni putlar *“mı edineyim?”* Bu ifade ilâh edinmeyi mutlak olarak red ve inkâr etmektir. Yani ben Allah’tan başka ilâhlar edinmem demektir. Sonra bu edinmemenin sebebini ortaya koymak üzere söze başlayarak şöyle dedi:

“O çok esirgeyici Allah, eğer bana bir zarar dilerse onların” yâni o ilahların *“şefâati bana hiçbir fayda vermez”* Çünkü onların şefâat hakkı yoktur ki fayda versin. Onlar yardım ve destekle “*beni”* o zarardan ve istenmeyen durumdan *“kurtaramazlar.”* “اَلضُّرُّ” her türlü kötülük ve istenmeyen şeyin ismidir. “*Beni kurtaramazlar*” ifadesi, onların acziyeti ve güçlerinin tükenmesi konusunda mübâlağa için tahsisten sonra tâmim; yâni özelleştirdikten sonra yapılan bir genellemedir.

İmam Süheylî der ki: Anlatıldığına göre Habîbü’n-neccâr’da cüzam hastalığı vardı. Elçilerden bir havârî duâ etti ve şifâ buldu. İşte bundan dolayı Habîb: “*O çok esirgeyici Allah, eğer bana bir zarar dilerse...”* dedi.

Daha önce geçtiği gibi bazıları hasta olanın Habib’in oğlu olduğunu söylemiştir. Ancak ikisinin de hasta olmasında mâni yoktur da denilebilir. Ya da oğlunun hasta olması kendisinin hasta olması hükmündedir. Bundan dolayı da zararı kendisine nisbet etmiştir. Buradaki zararın kavmin zarar görmesi de muhtemeldir. Çünkü kavmin bir çok hastalarının elçilerin elinden şifa bulduğu rivâyet edilmiştir. Habîb yine daha önceki üslûb üzere onların gönüllerini hakka meylettirmek ve kendilerine yapılan ihsânı tanıtmak için incelikte bulunarak zararı kendisine nisbet etmiştir.

إِنِّي إِذًا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٢٤﴾

24. “İşte o zaman ben apaçık bir sapıklığın içine gömülmüş olurum.”

“İşte o zaman” Allah’tan başka ilâhlar edindiğim zaman *“ben apaçık bir sapıklığın içine gömülmüş olurum.”* Çünkü fayda ve zarar veremeyen bir şeyi kendinden başka kudret sâhibi olmayan ve O’nun hayrından başka hayır bulunmayan yaratıcıya ortak koşmak azıcık idrak ve temyiz sâhibi olan kimseye gizli kalmayacak açık bir sapıklıktır.

إِنِّي آمَنْتُ بِرَبِّكُمْ فَاسْمَعُونِ ﴿٢٥﴾

25. “Şüphesiz ben, Rabbinize inandım, beni dinleyin.”

“Şüphesiz ben,” sizi yaratan ve çeşitli nimetlerle terbiye eden *“Rabbinize inandım”* Habîbü’n-neccâr onların Rablerinin de kendisinin ibâdet ettiği zat olup onların da Rablerine ibâdet etmeleri gerektiğini bilmeleri için: “Ben Rabbime inandım” dememiş; “*Ben Rabbinize inandım*” demiştir. “Ben Rabbime inandım” deseydi belki onlar “Sen

rabbine ibâdet ediyorsun, biz de rabbimize ibâdet ediyoruz.” derlerdi. Onların rableri ise ilâhları/putlarıdır.

“Beni dinleyin” vaaz ve nasihatim konusunda bana icâbet edin, sözümü kabul edin. Nitekim namazda da “سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ (Allah kendisine hamd edeni işitti/işitir)”; yani kabul eder, denir.

Burada hitap kâfirleredir. Habîb dindeki salâbetini/sebâtını ve öldürülmeye aldırış etmediğini göstermek için onlara böyle söylemiştir. Rab kelimesine “*Rabbinize*” şeklinde onlara âid zamire izâfe edilmesi, hakkı ortaya koymak ve onların putları ilâh edinmelerinin bâtıl olduğunu tenbih etmek içindir. Nitekim e*l-İrşâd*’da böyle geçmektedir.

Habîb’in sözünü pekiştirerek söylemesi arzu, istek ve neşe ile kendisinden çıktığını ortaya koymak içindir.

Habîb onlara nasîhatini bitirince üzerine atladılar, bağırsakları arkasından çıkacak kadar onu tepeleyerek linç ettiler. Sonra cesedi bir kuyuya atıldı. Bu İbn Mes’ûd (r.a.)’ın sözüdür. **Süddî** ise onu recmettiklerini, yani öldürene kadar taşladıklarını söylemiştir.

Habîb taşlanırken “Rabbim, kavmimi hidâyet et” diyordu. Bu, onun hilminin kemâline; halka olan şefkatinin fazlalığına delildir. Bu şunun gibidir: Ebû Bekir Sıddîk, onu incittikleri ve Hakk’ın dininden bâtıl dine davet ettiklerinde Teymoğulları için şöyle demişti: “Allah’ım! Teymoğullarını hidâyet et! Çünkü onlar bilmiyorlar. Bana haktan bâtıla dönmemi emrediyorlar.” demiştir. Ebû Bekir’in Allah’ın kullarına karşı şefkat ve merhametinin kemali, peygamberlik denizinden bir avuç sudur. Peygamberimiz (s.a.) bir hadîste: *“Allah Teâlâ benim göğsüme ne döküp boşalttıysa ben de onu Ebû Bekr’in göğsüne boşalttım.”*[126] buyurmuştur. Hz. Mustafa (a.s.)’ın halka karşı olan ahlâkı öyle idi ki, kâfirler kendisini öldürmek istediklerinde ve mübarek dişini kırdıklarında, nübüvvet mührünün üzerine pislik attıklarında, O âlemin en şefkatlisi olan Peygamber, şefkat elini onların başı üzerine koymuş ve: *“Allah’ım! Kavmime hidayet et! Çünkü onlar bilmiyorlar’*[127] buyurmuştur.

Mesnevî’de der ki:

Peygamberler, kötülüğe tahammül etmekte tabiatlarını öldürdü;
Onlardan bir tahammülsüzlük olursa kendilerinden değil Allah’tandır.
Ey Müslüman, amaç yolunda edep,
Her edepsize tahammül etmektir.

Hasan Basrî der ki: Habîb’in boynuna bir delik açıp onu şehrin surlarının arka tarafına astılar. Onu başından aşağı iki ayağına kadar testereyle biçtikleri de söylenmiştir. Onun Res kuyusuna atıldığı da söylenmiştir. Kabri Antakya çarşısındadır.

Denilir ki: Elçileri öldürmekten alıkoyup meşgul etmek için Habîbü’n-Neccâr sözü uzattı. Nihayet *“Şüphesiz ben, Rabbinize inandım, beni dinleyin.”* deyince hemen üzerine atıldılar ve onu öldürdüler. Onlar Habîb’i öldürürken elçiler kaçıp kurtuldu.

Nitekim **Şeyhzâde**'nin *Hâşiye*'sinde böyle geçmektedir. Kezâ **Kâşifî** de böyle demiştir. Bir rivâyete göre şöyledir: Selâmete çıktılar ve Habîb öldürüldü. Bir başka rivâyete göre elçiler, melik ve mü'minler öldürüldüler. **Ebü'l-Leys** tefsîrinde elçilerin üçünü de öldürdüklerini söylemiştir.

Mesnevî'de der ki:

Bu saltanat ahmakların olunca,
*"**Peygamberleri öldürüyorlar**"* (Âl-i İmrân, 3/112) *gerekli olur.*

---

[116]. Abbâsî devletinin yıkılmasından sonra İslâm dünyasında kurulan küçük devletler.

[117]. Deylemî, Hadis no: 1512.

[118]. Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, V, 204, nr. 9777.

[119]. Buhârî, Enbiya 48; Müslim, Fedâil 145.

[120]. Münâvî, VI, 226.

[121]. İbnü'l-Esîr, en-Nihâye, I, 115.

[122]. Zemahşeri, Keşşaf, III, 319; Beyrut ts. (I-IV).

[123]. Beyhakî, Delâil, II, 113.

[124]. Münâvî, VI, 226.

[125]. Buhârî, Cenaiz 80, 93; Müslim, Kader, 22-25

[126]. Aclûnî, II, 565.

[127]. Bk. Buhârî, Enbiya 54

KEŞKE KAVMİM BİLSEYDİ!

قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ ۖ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ بِمَا غَفَرَ لِي
رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ ﴿٢٧﴾ وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَىٰ قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِهِ
مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ ﴿٢٨﴾ إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً
وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ ﴿٢٩﴾ يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ ۚ مَا يَأْتِيهِمْ
مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٠﴾ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ
مِنَ الْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٣١﴾ وَإِنْ كُلٌّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا
مُحْضَرُونَ ﴿٣٢﴾

26-27. “Gir cennete!” denildi. “Keşke Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikrama mazhar olanlardan kıldığını kavmim bilseydi!” dedi.

28. Biz ondan sonra, onun milletini helâk etmek için üzerlerine gökten herhangi bir ordu indirmedik ve indirecek de değildik.

29. *(Onları helâk eden)* korkunç sesten başka bir şey değildi. Birdenbire sönüverdiler.

30. Ne yazık şu kullara! Onlara bir peygamber gelmeye görsün, ille de onunla alay etmeye kalkışırlar.

31. Müşrikler görmüyorlar mı ki, onlardan önce nice kavimler helâk ettik. Onlar tekrar dönüp de bunlara gelmezler.

32. Elbette onların hepsi *(kıyamet gününde)* karşımızda hazır bulunacaklar.

“Gir cennete!” denildi.” Habîbü’n-neccâr’ı öldürdükleri zaman cennete girdiği sırada diğer şehitlere söylendiği gibi ikram olarak ona da bu söz söylendi. Bu sözün mânâsının cennete girme müjdesi olduğu, onun cennet ehlinden olup yeniden diriltildikten sonra cennete gireceği anlamına geldiği de söylenmiştir. Yoksa bu söz ona hemen cennete girmesinin emredilmesi mânâsına değildir. Zira yapılanların karşılığı yeniden diriltilmeden sonradır.

Allah Teâlâ burada “قِيلَ لَهُ (ona denildi)” buyurmadı. Çünkü kime söylendiği zaten belli olduğundan maksad kime söylendiğini değil, pek hızlı bir şekilde ne söylendiğini açıklamaktır.

Bu cümle Habîbü’n-neccâr’ın söz ve hâlinin hikâyesinden kaynaklanan mukadder soruya cevap mâhiyetinde başlangıç cümlesidir. Sanki “Onun dîninde salâbet/sebatından ve Allah rızâsı için canını cömertçe fedâ etmesinden sonra Rabbine

kavuşması nasıl oldu?" diye sorulmuş, cevap olarak da "*Gir cennete!" denildi.*" denilmiştir. Yine âyetin devamı da aynı şekildedir. Çünkü âyetin devamı da Habîb'in durumunun anlatılmasından kaynaklanan bir sorunun cevabıdır. Sanki "O, bu yüce lütuf ve ihsana erdiğinde ne dedi?" diye sorulmuş ve şöyle cevap verilmiştir: "O kavminin kendisinin durumunu bilmesini temennî ederek *"Keşke Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikrama mazhar olanlardan kıldığını kavmim bilseydi"* dedi. Habîbü'n-neccâr öfkeyi yutma ve düşmanlarına merhamet etme konusunda Allah dostlarının yolundan yürüyerek onları inkardan tevbe etmek, iman ve tâate girmek sûretiyle kendisinin kazandığının benzerini kazanmaya teşvik için bu temennîde bulunmuştur. Ya da bu temennîde bulunması kavminin kendisi hakkında büyük bir hatâ içinde olduklarını, kendisinin hak üzere bulunduğunu ve onların düşmanlıklarının ona ancak mutluluk kazandırdığını bilmeleri içindir.

"Keşke Rabbimin beni" hangi sebeple günahlarımı *"bağışladığını"* veya Rabbimin beni bağışlamasını *"ve beni"* cennette "*ikrama mazhar olanlardan"* nimetlere erenlerden *"kıldığını kavmim bilseydi!" dedi."* Gerçi (kabirde) bu nimetler yarımdır. Çünkü onların tamamı kıyâmet günü rûhun cesede taallukundan sonradır.

Habîbü'n-neccâr bu sözle onların dinlerinden ayrılmanın ve dinin yücelmesi için öldürülünceye kadar onların eziyet ve işkencelerine sabır ve direnç göstermenin yüceliğini murâd etmektedir.

Merfû hadiste şöyle buyrulmuştur: *"O (Habîbü'n-neccâr) diri olarak da ölü olarak da kavmine nasihat etti.*"[128] Eğer o kavim bu kerameti görseydi, onlar da iman ederlerdi. İşte mü'min de böyle insanlara öğüt verici olmalı, onların taassubuna ve azgınlığına iltifat etmemeli, râzı olduğunda ve öfkelendiğinde hâli eşit olmalıdır.

Hamdûn Kassâr şöyle demiştir: "Halkı görmek hiçbir halde nefisten sâkıt olmaz. Eğer bir vakitte sâkıt olsaydı Hakk'ın huzurunda en yüce meşhedde sâkıt olurdu. Habîb'i görmez misin ki cennete girdiği vakitte *"Keşke kavmim bilseydi"* demekte ve o vakitte kendi kendisiyle konuşmaktadır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bunun sebebi şudur: Nefis, halk ve çokluk tarafıyla alâkalı olan imkan perdesi hiç bir zaman ortadan kalkmaz. Beşerin en kâmil olanları için müşâhedenin kemâli sırasında tam insilâh mümkün ise de bu insilâh onları tamamen hudûs ve imkân sınırından çıkarmaz. Yoksa hâdis ve mümkün olanın vâcib ve kadîm olana dönüşmesi lazım gelir. Bu ise muhaldir/imkansızdır.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Kulun kerametinin alâmeti şudur: Habib'in yaptığı gibi ercesine gelir, canını gönlünü ve ömrünü hak ve İslam dini uğrunda fedâ eder. Böylelikle Hakk'ın katından "*Cennete gir*" diye bu keramet hil'ati ona ulaşır. Onun dostları tehlikeli sarp yokuşa ulaştıklarında onlara şu hitap gelir: "***Korkmayın, üzülmeyin.***" Sonra onlara "***Cennetle sevinin***." (Fussılet, 41/30) müjdesi verilir.

Ahmed b. Hanbel (r.h.) sekerât halinde iken eliyle işaret etti, diliyle de bir şeyler mırıldanıyordu. Oğlu Abdullah ne dediğini işitebilmek için onun ağzına kulağını yaklaştırdı. Kendi kendine şöyle diyordu: "Daha değil, daha değil." Oğlu: "Babacığım,

bu ne haldir?” diye sordu. Ahmed b. Hanbel şu cevabı verdi: “Ey Abdullah, şimdi pek tehlikeli bir zamandayım. Dua ederek bana yardımcı ol. İşte iblis karşımda dikilmiş hezimet toprağını başımıza serpiyor ve: “Canını bizim darbemizden kurtardın.” diyor. Ben de: “Henüz değil, henüz değil. Çünkü daha bir nefes kalmış, henüz tehlike mahallidir, emniyet yeri değildir. İş Hakk’ın inayetine bağlıdır.” diyorum.

Mü’minlerin emîri **Ali** (r.a.) şöyle der: “Birisini toprağa/kabre koydum. Üç defa yüzünü kıbleye doğru çevirdim. Her defasında yüzünü kıbleden döndürdü. Sonra şöyle bir nida işittim. “Ey Ali, elini kaldır/bırak. Çünkü bizim zelil ettiğimiz kimseyi sen aziz edemezsin.” Bunun aksi de böyledir.

Hadiste şöyle geçer: “Mü’min bir kul fânî olan dünyadan bakâ menziline yöneldiği zaman gassâl onu yıkamak için teneşirin üzerine yatırınca Kadîm olan Hak tarafından kerem sıfatıyla şöyle hitap gelir: “Ey Hak dergahına yakın kılınanlar, bakınız o gassal onun zahirini su ile yıkamakta, biz ise onun bâtınını rahmet suyu ile yıkıyoruz. Ceberût katının sakinleri: “Ey padişah, onun ağzından parıldayan nûrun nasıl bir nur olduğunu bize bildir.” derler. Hak Teâlâ şöyle seslenir: “O bizim celalimizin nurudur ki onun bâtınından zâhirine tecellî eder.” Habîbü’n-neccâr o yüce makama erişince kendisine “*Cennete gir.*” denir. Yâni bu dostların naz mekânına, sevenlerin buluşma yerine ve müştakların huzur bulduğu menzile gir. Orada hem tûbâyı, hem zülfâyı (yakınlığı), hem de hüsnâ (güzel karşılık) görürsün. Tûbâ, başka kakma olmayan bir yaşayış, zülfâ, hesapsız sevap/mükâfât, hüsnâ ise perde olmayan dîdar/cemaldir.

Habib o iltifat ve ikramı görünce “*Keşke kavmim bilseydi…*” dedi. Keşke kavmim de bizim nereye eriştiğimizi, neyi gördüğümüzü, Hakk’ın iltifâtını gördüğümüzü ve Allah’ın mağfiretine eriştiğimizi bilmiş olsalardı diye arzu etti.

Ebrârın/iyilerin oturdukları yerde oturduk
İkbal elinden yüz türlü şarabı tattık
Bizim maksudumuz hep Hakk’ın ikramıydı
el-Minnetü lillah ki maksûdumuza eriştik

وَمَا اَنْزَلْنَا عَلٰى قَوْمِه۪ مِنْ بَعْدِه۪ مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّمَٓاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِل۪ينَ ﴿٢٨﴾

28. Biz ondan sonra, onun milletini helâk etmek için üzerlerine gökten herhangi bir ordu indirmedik ve indirecek de değildik.

“Biz ondan” Habîbü’n-neccâr’ın öldürülmesinden *“sonra onun milletini”* Antakya halkını Bedir ve Hendek’te yaptığımız gibi *“helâk etmek”* onlardan intikam almak *“için üzerlerine gökten herhangi bir ordu indirmedik.”* Bilakis meleğin korkunç sesiyle işlerini bitirdik. *“Ve indirecek de değildik.”* Onun kavmini helâk etmek için gökten ordu indirmemiz hikmetimize uygun düşmez. Çünkü biz her şey için bir sebep takdir ettik. Bu

yüzden bazı ümmetleri taşlar savuran kasırga ile, bazılarını korkunç bir sesle, bir kısmını yerin dibine geçirmekle, bazılarını da suda boğmak sûretiyle yok ettik. Kavmine galip gelmen için gökten ordu indirmeyi de sana mahsus bir özellik yaptık.

Âyette Antakya halkı ve onların helâk edilmeleri küçük görülmektedir. Çünkü onların köklerinin kesilmesi hususunda, kuşları ve vahşi hayvanları men etmek için bununla emrolunmuş bir kulun haykırması gibi bir vesile ile yetinilmiştir. Burada Rasûlullah (s.a.)'in şânının yüceliğine de îmâ vardır. Çünkü bir meleğin azıcık bir seslenmesi kalabalık bir topluluğun helâki için yeterli olunca Bedir ve Hendek savaşlarında düşmanların helâki için gökten orduların indirilmesi ancak Peygamberimiz (s.a.)'in şânını yükseltmek ve kadrini yüceltmek içindir. Yoksa bu kadar meleğin yardım ve desteğine ihtiyaç olduğundan değildir.

Eğer "Allah onların üzerine gökten bir ordu indirmediği gibi yerden de bir ordu göndermemiştir. O halde "*gökten*" buyrulmasının faydası nedir?" diye sorulursa, bunun cevabı şöyledir: Bu ifâde, yerden ordu gönderilmediğini belirtmek için değil bilakis gökten onların üzerine inenin onların hepsini helâk eden bir tek ses olduğunu açıklamak içindir.

إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ ﴿٢٩﴾

29. ***(Onları helâk eden)*** **korkunç sesten başka bir şey değildi. Birdenbire sönüverdiler.**

Antakya halkının helâk ve cezâlandırılması *"korkunç sesten başka bir şey değildi*." Cebrâil (a.s.) iki kanadı ile onların şehrini tutup sayha vurdu. *"Birdenbire sönüverdiler."* Ölüverdiler. Artık onlardan bir his duyulmaz ve bir hareket müşâhede edilmez.

Diri olanın hareket ve alevlenme konusunda yanıp yükselen ateş gibi, ölü olanın da kül gibi olduğuna işâret edilerek onlar sönen ateşe benzetildi.

Alevi sâkinleşip koru sönmediği zaman ateşe: "خَمِدَتِ النَّارُ" denir. Koru da söndüğü zaman "اَلنَّارُ هَمِدَتْ" denir. *el-Kevâşî*'de der ki: "Onlar helâk olduktan sonra geriye cesedleri kaldığı için her ne kadar daha beliğ olsa da Allah Teâlâ "هَامِدُونَ (korları bile sönmüş olarak kaldılar)" buyurmamıştır.

Korkunç ses Habîbü'n-neccâr ve elçilerin öldürülmesinin üçüncü gününde veya onları öldürdükleri gün meydana gelmiştir. Bir rivâyette ise onları öldürüp sevinç ve neşe ile evlerine döndükleri saatte olmuştur. Allah şehid edilen dostları için öfkelenerek onları cezâlandırmakta acele etmiştir. Çünkü arslanın yavrusu için öfkelenip kükrediği gibi Allah Teâlâ da dostları için gazab eder.

Allah Teâlâ'dan gazab, öfke ve azabını gerektirecek şeylerden bizi korumasını niyaz ederiz.

❀

يَا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِۚ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ اِلَّا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٣٠﴾

30. Ne yazık şu kullara! Onlara bir peygamber gelmeye görsün, ille de onunla alay etmeye kalkışırlar.

"Ne yazık" küfür ve inkârda inad ve ısrâr eden *"şu kullara!"* Ey hasret/yazık gel, işte bu senin gelmen için hak/uygun olan hallerdendir. Bu yazık olmanın sebebinin ne olduğuna âyetin devamı delâlet etmektedir: *"Onlara bir peygamber gelmeyegörsün, ille de onunla alay etmeye kalkışırlar."* Çünkü iki dünya mutluluğu kendilerinin nasîhatlerine bağlı olan nasihatçılarla alay edenler hasret/pişmanlık duymaya ve hasret/pişmanlık duyanların da onlar için yanıp yakılmasına çok layıktırlar. Onların hâline melekler ile insan ve cinlerin mü'minleri acırlar.

Burada "يَا حَسْرَةً" ifadesi onlara yapılan hasrete nidâ etmektir. Hasret ise elden çıkan bir şey için duyulan çok şiddetli gam ve pişmanlıktır. Aslında hasret çağrılmaz ve gelmesi istenmez. Çünkü hasret icâbet edemez. Hasrete nidâ etmenin faydası, muhâtabın zihninde bu hâlin hasret ve hüznü gerektiren bir durum olduğunun yerleşmesi için yalnız muhâtaba tenbih ve îkazda bulunmaktır. Zamanın hasret ve hayret zamanı olduğuna mübâlağa ile delâlet etmesi için Araplar "ياعجباً يا حَسْرَةً (Ey hasret, ey hayret)" derler. Araplara göre nidâ bazen sadece tenbih ve îkaz için olur.

Kendilerine karşı işlemiş oldukları suç ve cinayetin büyüklüğünden dolayı bu hasretin mecaz olarak Allah tarafından yapılmış olması da mümkündür. Onların kendilerine karşı işledikleri bu suç ve cinayetin Allah tarafından büyük görülmesi, birinin elden kaçırdığı büyük devlet sebebiyle insanın başkasına duyduğu hasrete/yanıp yakılmaya benzetilmiştir. Çünkü bu hasret o insanın başına gelen belâ ve musibeti büyük görmeyi, o suç ve cinayeti işlemesini ve böyle bir belâya dûçar olmasını reddetmeyi gerektirir. Bu ifâdenin "يَا حَسْرَتَا" diye okunması da bunu te'yid eder. Çünkü bunun mânâsı "يَا حَسْرَتِى" yani ey benim hasret ve hüznüm gel artık tam hasret ve hüzün vaktidir, demektir.

Bahrû'l-ulûm'da der ki: "*Onlara bir peygamber gelmeye görsün, ille de onunla alay etmeye kalkışırlar"* sözü eskiden beri süregelen bir halin hikayesidir. Yani onlar dünyada kibirlerinin fazlalığından dolayı kendilerine gelen elçilerle sürekli alay ediyor, onları tahkir ediyor, onların din ve dâvetlerini kabul etmekten yüz çeviriyorlardı. Burada kavminin kendisiyle alay etmesinden dolayı Peygamberimiz (s.a.) de tesellî edilmektedir."

Tefsîru'l-uyûn'da der ki: "*Ne yazık şu kullara!*" sözü onların kendilerine gönderilen elçilerle alay etme hallerinin beyanıdır. Elçilerine îman etmedikleri için kıyamet günü "Ne yazık ve ne pişmanlık şu kâfirlere" denir. "*Onlara bir peygamber gelmeye görsün, ille de onunla alay etmeye kalkışırlar."* sözü ise onlara gelen hasretin sebebini tefsir etmektedir.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Dünyada insanlarla alay edenlere kıyamet günü cennet kapılarından bir kapı açılır. Onlara "Gelin gelin" denir. Onlardan birisi derd ve tasayla dolu olarak cennetin kapısına gelir gelmez kapı onun yüzüne kapatılır. Sonunda ona kapı açılıp oraya dâvet edildiği halde kapıdan gireceğinden ümid kestiğinden dolayı bu çağrıya icabet etmeyinceye kadar ona böyle yapılmaya devam edilir.*"[129]

Mâlik b. Dînar der ki: "Davud (a.s.)'ın Zebur'unda şunu okudum: Zâlim ve bozguncu idarecilerin yolundan gitmeyen, çok hatâ işleyenlerle oturup kalkmayan ve alay edenlerin alaylarına dâhil olmayanlara ne mutlu!"

Mesnevî'de der ki:

Dükkânda eskicilik, yamacılık ediyorsun
Bu dükkânının altında da iki maden gömülüdür!
Bu dükkân kiralıktır..
Çabuk ol, kazmayı al da dibini kaz!
Ansızın kazmayı madene vurursan
Dükkândan da kurtulursun, yamacılıktan da!
Yamacılık dediğin nedir? Su içmek, yemek yemek.
Bu yamalarla köhne hırkanı yamar durursun!
Bu beden hırkası daima yırtılır..
Sen de bu yemekle, içmekle onu yamarsın!
Bu dükkânın dibini bir parçacık kaz da
O iki maden, başını yüceltsin!
Bu kiralık evin kira müddeti bitmeden kendine gel..
Yoksa bu müddet biter, sen de ondan bir fayda elde edemezsin!
Sonra dükkân sahibi, seni dükkândan çıkarır;
Bu dükkânı da hazineyi elde etmek için yıkar.
Sen gah hasretle başına vurursun;
Gah ham sakalını yolar durursun!
Yazıklar olsun; bu dükkân benimdi..
Kör müydüm ki buradan bir fayda elde etmedim!
Yazıklar olsun, bu bizimdi yel götürdü!
Biz kullara ebediyen eyvahlar olsun demek kaldı, dersin!

اَلَمْ يَرَوْا كَمْ اَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ اَنَّهُمْ اِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٣١﴾

31. Müşrikler görmüyorlar mı ki, onlardan önce nice kavimler helâk ettik. Onlar tekrar dönüp de bunlara gelmezler.

"*Müşrikler görmüyorlar*" bilmiyorlar "*mı ki, onlardan önce nice kavimler helâk ettik.*" Yani yalanlamaları yüzünden onlardan öncekilerden az önce zikredilenlerden ve başkalarından pek çoğunu helâk ettik.

"اَلْقَرْنُ" aynı asırda yaşamış topluluk demektir.

Bu âyet Mekke müşriklerine ibret almaları ve şirkten dönmeleri için geçmiş ümmetlerin azâbının misli ile tehdiddir.

"*Onlar tekrar dönüp de bunlara gelmezler.*" Yani Mekkeliler geçmiş kavimleri ve eski ümmetleri çok helâk ettiğimizi bilmediler mi ki o helâk olup gidenler artık bu müşriklere dönmeyeceklerdir. Yani onlar öyle helâk edilmişlerdir ki onlar için bir daha dünyaya dönüş yoktur. Onlar ibret almıyorlar mı? Neden uyanmıyorlar? Nasıl onlar eskiden oldukları hale dönemeyecek şekilde geçip gittiler ve yok oldularsa, aynı şekilde Mekke müşrikleri de helâk olacak, onların ardından yok olacaklar ve bir daha geri dönmeyeceklerdir.

Bazıları der ki: Onlar görmezler mi ki onların dünyadan çıkması, onlardan birinin evinden çarşıya yahut başka bir beldeye çıkıp orada iş ve maslahatlarını tamamladıktan sonra evine dönmesi gibi değildir. Bilakis o dünyadan ebedî olarak ayrılmıştır. Öncekilerden helâk olanların bir daha bunlara dönmemeleri, tamamen helâk olmalarından ibarettir.

Mânânın şöyle olması da mümkündür: Geri kalanlar bir sebeple veya doğum ile helâk edilenlere dönemezler. Çünkü biz onların nesillerini kestik ve onları helâk ettik. Nitekim *et-Tefsîru'l-Kebîr*'de böyle geçmektedir.

Selman Fârisî (r.a.) ne zaman bir harabeden geçse, durur, âh u figan ile inlerdi ve o yerden geçip gidenleri hatırlardı. Derdi ki: "Bu binaları dikenler ve meskeni yapanlar neredeler? O köşkleri süslemeye gönül verdiler, bu uğurda canı ve malı kaybettiler. Onlara gönül bağladıklarında gül gibi açıldılar, sonra yapraklarını döktüler ve toprakta uykuya daldılar."

Yüksek saraylarda konaklayana ikametinden sor!
Hayatın nimet ve külfetiyle safâ ve cefâlardan kurtulmuş
Mülk ve saltanata kurulup insanları kendine kul etmişken
Ölüm elçisi/meleği onu alnı üzere yatırır/canını alır.

Bu âyet öldükten sonra bazı insanların kıyametten önce tekrar dünyaya döneceğini iddiâ edenlerin (ehl-i ric'at) görüşünü reddeder. Nitekim **İbn Abbâs** (r.a.)'tan rivâyet edildiğine göre kendisine bir topluluğun kıyametten önce Hz. Ali (r.a.)'ın tekrar dünyaya gönderileceğini iddiâ ettikleri söylendi. İbn Abbâs (r.a.): "O zaman biz ne kötü bir topluluğuz. Onun (dul kalan) hanımlarıyla evlendik ve mîrâsını taksim ettik." dedi. Yani eğer o geri dönecekse, diri demektir. Diri olan birinin hanımları ile evlenilemez ve mirası da taksim edilemez. Nitekim fukaha şöyle demiştir: Bir kadına kocasının vefat haberi ulaştığı zaman iddetini bekler, bir başkasıyla evlenir ve bir de çocuk doğurursa,

sonra da vefat ettiği söylenen ilk kocası çıkıp gelirse bu kadın ilk kocaya âiddir. Çünkü onun nikâhlısıdır. Ortada ayrılığı gerektiren bir şey yoktur. Eski ve ilk nikâhı üzere kalır. Fakat ikinci nikahla ilgili ayrılık iddetini tamamlamadan ilk koca hanımına yaklaşamaz.

'Hz. Ali (r.a.) ve arkadaşları tekrar dünayaya dönecekler ve düşmanlarından intikam alacaklar, yeryüzü zulümle dolduğu gibi onlar da adaletle dolduracaklar' diyen Râfizîleri kâfir saymak lâzımdır. Çünkü böyle söylemek/inanmak nassa muhâliftir. Evet, hakîkat ehlinin görüşüne göre Hz. Ali (r.a.)'ın rûhâniyeti âhir zamanda Mehdînin vezirlerindendir. Bunda asla bir mahzur yoktur. Çünkü ruhlar her vakit ve her halde ruhlara ve cisimlere yardım eder. Bunu böyle bil.

وَإِنْ كُلٌّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٣٢﴾

32. Elbette onların hepsi *(kıyamet gününde)* karşımızda hazır bulunacaklar.

"Elbette onların hepsi" bütün yaratıklar hesap ve cezâ için *"(kıyamet gününde) karşımızda hazır bulunacaklar."*

Âyette "كُلٌّ" ve "جَمِيعٌ" kelimesi bir arada zikredilmiştir. Çünkü "كُلٌّ" kelimesi toplanmayı değil, ihâta/kuşatma ve şümûlü ifade eder. Onlardan hiçbirini dışarda bırakmaz. "جَمِيعٌ" kelimesi ise mahşerin onları hep bir araya toplayacağını ifâde eder.

Mânâ şöyledir: Bütün yaratılmışlar katımızda toplanacaklar, hesaba çekilmek ve yaptığının karşılığını almak için karşımızda hazır edileceklerdir. Durum şu ki mutlak olarak yaratılmışlardan her biri diğeri ile birlikte katımızda toplanacak, hesaba çekilmek ve yaptıklarının karşılığını almak için hazır edileceklerdir.

Bu âyet dünyaya dönüş olmadığının açıklanmasından sonra herkesin mahşere döneceğini beyan etmektedir. Şayet ölen kimse kendi hâline bırakılıp öldükten sonra yeniden diriltme, toplama, hapsetme, hesaba çekme ve cezâlandırma olmasaydı; elbette kendisine ölüm ölen kişi için bir rahatlık olurdu. Ancak ölen kişi diriltilir ve ona suâl sorulur. Ardından mü'min, muhlis, sâlih ve âdil kimselere ikramda bulunulur. Kâfir, münâfık, mürâî, fâsık ve zâlim kimseler ise aşağılanıp horlanır. Sonuçta sevinen sevinir, üzülen de üzülür. Kullar bugün hasret duyup pişman olmasalar da elbet hasret/pişmanlık duyacakları bir yer vardır.

Bilesin ki bizim zamanımızda yaşayanların çoğuna hak ehline muhâlefet ve Allah dostlarına düşmanlık ve onlarla alay etmek gâlib olmuştur. Görmez misiniz ki onlar sözü muhakkıklardan dinleyip o sözün en çirkin olanına uyuyorlar. Allah dostlarının aleyhine konuşuyorlar. Onlarla ve onların güzel sözleriyle alay ediyorlar. Nazar/tefekkür ehlinden ve irâde sahiplerinden Allah Teâlâ'nın kendilerine hayır diledikleri bundan hariçtir. Onlar da çok azdır.

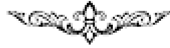
Allah Teâlâ bu makamda ibâre yoluyla şeriatı inkar eden kâfirleri tehdid ettiği gibi

aynı şekilde işaret yoluyla da hakikati inkar eden inkârcıları tehdid etmektedir. Çünkü bugüne kadar onlardan hiçbiri Allah Teâlâ'nın kudret kabzasından kaçıp kurtulamamıştır. Hiç kimse onların yardım ve imdadına yetişememiştir. Onların hepsi Allah'a döndüler ve O'nun karşısında hazır edildiler. Meşgul oldukları şeyden dolayı azarlandılar ve cezâlandırıldılar.

Sonra yine bilesin ki Allah Teâlâ kendisinden bir fazl ve kerem olarak geçmiş ümmetlerden ibret almaları için bu ümmeti son ümmet yaptı. Onları ise başka bir ümmete ibret yapmadı. Yine Allah Teâlâ her ümmeti bu ümmete şikayet etti, mi'rac gecesi peygamberleri Hz. Mustafa (s.a.)'e şikâyet etmesi dışında onları başkalarına şikâyet etmedi. Nitekim Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

*"Rabbim ümmetimden bazı şikâyetlerde bulundu. **Birincisi**, ben onları yarının ameliyle mükellef tutmadım. Onlar ise benden yarının rızkını istiyorlar. **İkincisi**, ben onların rızıklarını başkasına vermiyorum. Onlar ise amellerini başkaları için yapıyorlar. **Üçüncüsü**, onlar benim verdiğim rızkı yiyip başkalarına şükrediyorlar, bana ihanet edip yarattıklarımla sulh ediyorlar. **Dördüncüsü**, izzet bana âiddir ve izzet veren benim. Onlar ise izzeti benden başkasından taleb ediyorlar. **Beşincisi**, ben cehennemi kâfirlerin tamamı için yarattım. Onlar ise kendilerini cehenneme düşürmeye çalışıyorlar."*

Nefsimizde olan kötü şeylere âh!
Ne iyi/güzel işimiz ne doğru sözümüz var
Mahşerde insanlar iki bölük olacaktır
Bilmem bana hangisinden olmak için yol verirler
İlâhî, ulûhiyetin hakkı için iki gözümü bâtıldan çevir,
Nurun şerefine yarın beni nârda yakma!

---

[128]. Kurtubî, XV, 20.
[129]. Irâkî, Muğnî, III, 131

HER BİRİ BİR YÖRÜNGEDE YÜZERLER

وَاٰيَةٌ لَهُمُ الْاَرْضُ الْمَيْتَةُۚ اَحْيَيْنَاهَا وَاَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَاْكُلُونَ
﴿٣٣﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَاَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ
الْعُيُونِۙ ﴿٣٤﴾ لِيَاْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهٖۙ وَمَا عَمِلَتْهُ اَيْدٖيهِمْۜ اَفَلَا يَشْكُرُونَ
﴿٣٥﴾ سُبْحَانَ الَّذٖى خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ وَمِنْ
اَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَاٰيَةٌ لَهُمُ الَّيْلُۚ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ
فَاِذَا هُمْ مُظْلِمُونَۙ ﴿٣٧﴾ وَالشَّمْسُ تَجْرٖى لِمُسْتَقَرٍّ لَهَاۜ ذٰلِكَ تَقْدٖيرُ
الْعَزٖيزِ الْعَلٖيمِۜ ﴿٣٨﴾ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتّٰى عَادَ كَالْعُرْجُونِ
الْقَدٖيمِ ﴿٣٩﴾ لَا الشَّمْسُ يَنْبَغٖى لَهَٓا اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ
النَّهَارِۜ وَكُلٌّ فٖى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾

33. *(Bu hususta)* ölü toprak onlar için mühim bir delildir. Biz ona yağmurla hayat verdik ve ondan dane çıkardık. İşte onlar bundan yerler.

34. Biz, yeryüzünde nice nice hurma bahçeleri, üzüm bağları yarattık ve oralarda birçok pınarlar fışkırttık.

35. Tâ ki, onların meyvelerinden ve elleriyle bunlardan imal ettiklerinden yesinler. Hâlâ şükretmeyecekler mi?

36. Yerin bitirdiklerinden, insanların kendilerinden ve henüz mahiyetini bilmedikleri şeylerden bütün çiftleri yaratan Allah'ı tesbih ve takdis ederim.

37. Gece de onlar için bir ibret alâmetidir. Biz ondan gündüzü sıyırıp çekeriz de onlar karanlıklara gömülürler.

38. Güneş de kendisi için belirlenen yerde akar *(döner)*. İşte bu, azîz ve alîm olan Allah'ın takdiridir.

39. Ay için de birtakım menziller *(yörüngeler)* tayin ettik. Nihayet o, eğri hurma dalı gibi *(hilâl)* olur da geri döner.

40. Ne güneş aya yetişebilir, ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzerler.

"Ölü" kuru ve katılaşmış *"toprak onlar"* Mekkeliler *"için mühim bir delildir."*

Yeniden diriltilme, Allah'ın huzurunda toplanma ve hazır edilme hususunda büyük bir alâmet ve açık bir delildir.

Bundan sonra ölü toprağın nasıl delil olduğu açıklanmaya başlanmaktadır. Sanki bir kimse: "Toprak nasıl âyet oluyor?" diye sormuş, Allah Teâlâ da şöyle buyurmuştur:

"Biz ona yağmurla hayat verdik ve ondan dane çıkardık. İşte onlar bundan" yâni o dâneden *"yerler."*

"اَلْاَحْيَاءُ" hakîkatte hayat vermektir. Hayat ise his ve hareketi gerektiren bir sıfattır. Burada mânâ şöyledir: Biz bahar mevsiminde hayat denizinden yağmur indirmek sûretiyle toprakta gelişip büyüme kuvvetlerini harekete geçirdik ve türlü bitkilerle parlaklığını yarattık. İşte yeniden diriliş de bunun gibidir. Biz cömertlik denizinden indirdiğimiz yağmur serpintileriyle kabirlerde çürüyüp dağılan bedenleri diriltiriz. İlk önce yoktan var ettiğimiz gibi onları yeniden diriltiriz.

"حَبٌّ" kelimesi "حَبَّةٌ" kelimesinin çoğulu olup un olarak öğütülen dâne ve sıkılıp yağ elde edilen tohumdur. Burada kasdedilen insana erzak olmaya elverişli olan pirinç, darı, buğday ve diğer hubûbat cinsidir.

"فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ" ifâdesinde sılanın (مِنْهُ) öne alınması, yenilen şeyler cinsini dâneye hasr etmek için değildir. Aksi halde ondan başkasının yenilmemesi lâzım gelir. Bilakis bu yenilen şeylerin çoğunu dâneye hasretmek içindir. Çünkü dâne, yenilen ve sâyesinde yaşanan şeylerin çoğunluğunu oluşturur. İnsanların salâhı ona bağlıdır. O az olduğu zaman salâh azalır, sıkıntı ve feryatlar çoğalır. O elden çıktığı zaman ruhların ve bedenlerin düzeni bozulduğu için başarı kaybedilir. İşte bu yüzden Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Ekmeğe ikram edin/değer verin. Çünkü Allah Teâlâ ekmeğe değer vermiştir. Ekmeğe değer verip hürmet edene Allah Teâlâ ikram eder.*"[130] Yine Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Ekmeğe hürmet edin. Çünkü Allah Teâlâ göklerin ve yerin bereketlerini, demiri, sığırı ve ademoğlunu ekmeği elde etmeye âmâde kılmıştır. Tabak ve çanağı ekmeğin üzerine koymayın. Çünkü ekmeği horlayan bir topluluğu mutlaka Allah açlıkla imtihan eder."*[131] Yine Peygamberimiz (s.a.): *"Allah'ım! Bizi İslâm ve ekmekle nimetlendir. Şayet ekmek olmasa oruç tutamaz, namaz kılamaz, hac yapamaz ve cihad edemezdik. Bizi ekmek ve buğday ile rızıklandır'*[132] diye duâ etmiştir. Nitekim *Bahru'l-ulûm*'da böyle geçmektedir.

Şir'atü'l-İslâm'da der ki: "Ekmeğe mümkün olduğu kadar çok değer verilir. Çünkü insanın yediği ekmeğin her lokmasında üç yüz altmış çalışanın emeği vardır. Bunların ilki Allah'ın rahmet hazinesinden yağmur suyunu ölçerek gönderen Mîkâil (a.s.)'dır. Sonra bulutları sürükleyen melekler, güneş, ay, felekler, hava melekleri, yeryüzündeki diğer canlılar ve sonuncuları da fırıncıdır.

Şeyh Sa'dî der ki:

Bulut, rüzgâr, ay, güneş ve felek çalışmakta
Sakın eline geçen bir ekmeği yerken gaflet etmeyesin

Bunların hepsi senin için avare olmuş, sana itâat ediyor
Sen Allah'a minnet etmezsen insafa sığmaz yaptığın

Allah Teâlâ'nın nimetine tâzim göstermek için küçük bile olsa ekmek parçalarını ve kırıntılarını yerden almak ekmeğe saygıdandır. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Kim sofradan yere düşen şeyi alıp yerse bolluk içinde yaşar. Çocukları ve çocuklarının çocukları ahmaklıktan âfiyet bulur."*[133] Nitekim *Ravzatu'l-ahyâr*'da böyle geçmektedir. Ekmek kırıntılarını toplayıp yemenin iri gözlü hurilerin mehirleri olduğu söylenmiştir. Ekmeğe katık olarak yenilen şeyler dışında ekmeğin üzerine kap kacak ve başka şeyler konulmaz. Parmakları ve bıçağı ekmeğe silmek mekruhtur. Ancak sildikten sonra o ekmeği yerse o başka. Kezâ düz durması için yemek kabının yanına ekmek koymak mekruhtur. Yine ekmeğin yüzünü veya içini yemek ve kalanı atmak mekruhtur. Çünkü bütün bunlarda ekmeği hafife alma vardır. Ekmeği hafife almak ise pahalılık, kıtlık ve fakirlik getirir. *en-Nikâye* şerhinde ve *el-Avârif*'te böyle geçmektedir.

وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ وَفَجَّرْنَا فِيهَا مِنَ

الْعُيُونِ ﴿٣٤﴾

34. Biz, yeryüzünde nice nice hurma bahçeleri, üzüm bağları yarattık ve oralarda birçok pınarlar fışkırttık.

"Biz, yeryüzünde" hurma ve üzüm çeşitlerinden *"nice nice hurma bahçeleri, üzüm bağları yarattık."* Hurma ve üzüm çeşitleri kasdedildiğinden hurma bahçeleri ve üzüm bağları çoğul yapılmıştır. (Önceki âyetteki) "dane" kelimesi ise tekil yapılmıştır. Çünkü cins mânâsına delâlet eden bir isim farklılık mânâsını da bildirir. Türlere delâlet eden isim ise böyle değildir.

Eğer "Neden hurmalar (اَلتُّمُورُ) değil de hurma ağaçları (نَخِيلٌ) zikredilmiştir? Hurmalar zikredilse yenilen şeyler olması konusunda dane ve üzümlere uygun olurdu. Çünkü dane ve üzümlerin tamamı yenir, hurma ağacı ise böyle değildir." diye sorarsan şöyle cevap veririm: Çünkü hurma ağacının bir çok faydaları ve Allah Teâlâ'nın san'atının eserlerine sahiptir. Hurma ağacı yeryüzünde yetişen ilk ağaçtır. Hurma ağacı bizim halamızdır. Çünkü Âdem (a.s.)'ın yaratıldığı çamurun arta kalanından yaratılmıştır. Boyunun düz ve uzun olması, bitkiler arasında özel bir yeri olması ve aşılanma bakımından insana benzer. Hurma ağacının tomurcuğunun kokusu meni kokusu gibidir. Hurmanın tomurcuğunun anne karnındaki çocuğun içinde bulunduğu kılıf gibi bir koruma zarı vardır. Hurma ağacının başı kesilirse ölür/kurur. Nitekim derler ki: Cansız varlıkların bitkilere en yakın olanı mercandır. Çünkü o bitki gibi denizde biter ve dalları olur. Bitkilerin hayvanlara en yakın olanı ise hurma ağacıdır. Çünkü hurma

ağacının başı kesilirse ölür ve aşılanmadan meyve vermez. Hayvanlardan his ve akıl bakımından insana en yakın olanı ise attır. At insanlar gibi rüya görür.

Hurma ağacının göbeğine bir âfet isâbet ederse helâk olur. Çünkü hurma ağacının göbeği insanın beyni gibidir. Hurma ağacının erkek ve dişileri yakın olduğu zaman çok hurma verir. Çünkü hurma ağacı yakınlık sebebiyle ünsiyet peyda eder. Hurma ağacının erkekleri dişilerinin arasında bulunursa aşılama işlemi rüzgar vasıtasıyla yapılır. Bazen hurma ağacının dişisi erkeklerle dostluğu keser. Erkeklerden ayrıldığı için de döllenemez/hurma vermez. Bazen hurma ağacı aşka düşer. Bu onun başka bir hurma ağacına meyletmesidir. Bu durumda yükü/hurması hafif olur ve ağaç zayıf düşer. Bunun ilacı o hurma ağacı ile meylettiği maşukunun arasına bir ip bağlamak veya üzerine ondan bir dal parçası bağlamak ya da domurcuğundan koymaktır. Hurma ağacının özelliklerinden birisi de yaprağının çiğnenmesinin sarımsak ve şarap kokusunu gidermesidir.

Üzüm hakkında ise bazı semâvî kitaplarda Allah Teâlâ'nın "Üzümü yaratan ben olduğum halde siz beni inkar mı ediyorsunuz?" diye yazılı olduğu rivâyet edilmiştir. Üzümün bir çok özellikleri vardır. Kuru üzüm de öyledir. Rivâyete göre Rasûlullah (s.a.)'e kuru üzüm hediye edildi. Peygamberimiz (s.a.): *"Allah'ın adıyla yiyin. Kuru üzüm ne güzel yiyecektir. Sinirleri kuvvetlendirir. Ağrılı hastalıkları giderir. Öfkeyi söndürür. Allah'ı hoşnut eder. Ağız kokusunu güzelleştirir ve balgamı giderir. Rengi güzelleştirir.*" buyurmuştur. Budandıktan sonra üzüm çubuğundan/asmasından damlayan su içilirse uyuz illetine iyi gelir. Bu su bir kapta toplanır şaraba müptela olan kimseye şarap içip sarhoş olduktan sonra bilgisi olmadan içirilirse kesin olarak içkiden nefret eder.

İçkiyi ilk olarak imal eden, Kral Cemşit'tir. Cemşit bir gün ava çıktı. Bir dağda üzerinde üzüm olan üzüm asması gördü. Onun zehir olduğunu zannetti. Ölüme mahkum edilen birine içirip sınamak için üzümleri alınıp götürülmesini emretti. Üzümün taneleri dağıldı. Bunun üzerine sıkıp suyunu çıkardılar. Suyunu bir kaba koydular. Kral saraya dönene kadar üzüm şirası şarap olmuştu. Kral idama mahkum olan birini getirtti. Adama bundan içirtti. Adam zorla ve meşakkatle onu içti ve ağır bir uykuya daldı. Uyanınca "Yine ondan bana içirin" dedi. Defalarca ona bundan içirdiler, adamda ancak sevinç ve neşe meydana geldi. Sonra bunu başka birkaç kişiye daha içirdiler. Onlar da bunu içtikten sonra ferahlık duyduklarını, sevinç ve neşe bulduklarını söylediler. Sonunda kral da ondan içti ve onu çok beğendi. Sonra bu üzüm bağlarının/asmalarının diğer belde ve ülkelerde dikilmesini emretti.

Eski ümmetlerde şarap helaldi. Allah Teâlâ şarabı bize haram kıldı. Çünkü şarap her kötülüğün anahtarı, her kötülük ve zararın sebebidir. Kalbi öldürür ve Allah'ın gazabını gerektirir. Bir hadîste "*Sizin en iyi sirkeniz şaraptan dönüştürdüğünüz sirkedir.*"[134] buyrulmuştur. Çünkü şarabın sirkeye dönüşmesi Allah'ın rıza ve hoşnutluğuna vesiledir.

Sirkenin bir çok özellikleri vardır. Muâviye'nin meclisinde insanlar çok öksürdüler. Bunun üzerine onlara şaraptan dönüştürülmüş sirke içmelerini emretti. Sirke hakkında

"*Ne güzel bir katıktır.*"[135] buyrulmuştur. Selef-i sâlihînden birçokları hayatını sirke ile idame ettirmiştir Allah'tan devam üzere kanâat niyaz ederiz.

"Ve oralarda" yâni yeryüzünde *"birçok pınarlar fışkırttık."*

el-Müfredât'ta geçtiği üzere "اَلْفَجْرُ" bir şeyi geniş bir şekilde yarmaktır. Bazıları "اَلتَّفْجِيرُ" kelimesi, lafız ve mânâ bakımından "اَلتَّفْتِيحُ (çok açmak)" gibidir, demiştir. Tef'îl bâbı çokluk bildirmek içindir.

"اَلْعُيُونُ" kelimesi "عَيْنٌ"ın çoğuludur. Aslında göz demektir. Şekil olarak ve suyun kendisinden akması bakımından göze benzetilerek suyun menbaına da "عَيْنٌ" denir.

Bilesin ki beldelerde ırmak ve pınarlar akıtmak, Allah Teâlâ'nın kullarına rahmetidir. Çünkü her canlının hayatı sudandır. Bağlar, bostanlar su sayesinde güzelleşir ve yetişir. Pınarlar ya akıcı olur ya da olmaz. Akıcı olanlar ırmaktan başkadır. Çünkü ırmaklar pınarlardan daha çok ve geniştir. Çoğu zaman kaynağı da bilinmez. Meselâ mübârek Nil nehrinin başı bulunamamıştır.[136] Akıcı olmayan pınarlar kuyulardır. Dünyada pek çok pınarlar ve kuyular vardır. Bunların bazılarının fazladan özellikleri vardır. Meselâ Isfahan ve Şiraz arasındaki Şeyrem pınarı bunlardandır. Bu pınar dünyanın hayret verici yerlerindendir. Şöyle ki bir bölge çekirge istîlâsına uğradığı zaman bir kapta veya başka bir şeyde bu pınardan su götürülür. Bu suyu "sümermer" adı verilen ve "sûdâniyye" denilen siyah kuşlar takip eder. Öyle ki bu suyu taşıyan kişi onu yere koymaz ve dönüp arkasına bakmaz. Böylece o kuşlar, çekirge istilasına uğrayan bölgeye ulaşıncaya kadar siyah bir bulut gibi suyu taşıyan adamın başının üzerinde dururlar. O bölgeye varınca kuşlar çekirgelerin üzerinde korkunç ses çıkarır ve onları öldürür. Artık yerinden oynayan bir çekirge görülmez. Bilakis o kuşların sesleri ile ölürler.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Rum sınırında da "çekirge suyu" denilen bir su vardır. Bütün Rum beldelerinde bu su meşhurdur. Yine çekirge istîlâsı olduğunda çekirgeleri öldürmek için bu su bir beldeden öbürüne götürülür. Gerçi herşeyde tesir Allah Teâlâ'dandır, bu sudaki özellik evliyaullahtan birisinin nefeslerinden bir nefes hâsıl olmuştur.

Bunun pek çok benzerleri vardır. Onlardan birisi şöyledir: **İbrâhim b. Edhem** (k.s.)'un kabrinde bir delik vardır. Zâlim birisi bu yüce kabrin bulunduğu beldeye bir kötülük yapmak isteyince o zâlimi ve peşindekileri sokmak üzere bu delikten bal ve eşek arıları çıkar. Bunun üzerine onlar da dağılıp giderler.

Velilerde Allah'tan gelen öyle bir güç vardır ki
Fırlamış oku geri çevirirler.

Allah Teâlâ'dan bizi günahlardan korumasını, muvaffak kılmasını ve tahkik pınarından içmeyi niyaz ederiz.

لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِۙ وَمَا عَمِلَتْهُ اَيْد۪يهِمْۜ اَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٥﴾

35. Tâ ki, onların meyvelerinden ve elleriyle bunlardan îmâl ettiklerinden yesinler. Hâlâ şükretmeyecekler mi?

"Tâ ki, onların meyvelerinden ve elleriyle bunlardan îmâl ettiklerinden" şıra, pekmez ve benzerlerinden *"yesinler."*

Bu ifâde (önceki âyetteki) "جَعَلْنَا (yarattık)" fiiline bağlanmıştır. "*Pınarlar fışkırtma*"dan sonraya bırakılması, pınarların meyve meydana gelmesinin şartlarından olması sebebiyledir.

Yani kullar bizim hakkımızı edâ etmek üzere şükre devam etsinler ve adı geçen bağ, bahçe, bostan ve hurma ağaçlarının meyvelerinden yesinler diye biz yeryüzünde bahçeler ve hurma ağaçları yarattık, meyve vermeleri için gerekli şartları hazırladık.

Burada "*elleriyle*" ifâdesi güç ve kuvvetten kinâyedir. Çünkü iş yapma konusunda insanın en kuvvetli organı elidir. Onun için çoğu zaman kinâye olarak güç ve kuvvet yerine el zikredilir. Bunun benzeri ***"Bu, ellerinizin gönderdiğinin/kendi ellerinizle yapmış olduğunuzun karşılığıdır."*** (Âl-i İmran 3/182) ifâdesidir. Acemlerin "Kendimize kendi elimizle yaptık" şeklindeki sözlerinde olduğu gibi aslında sen bizzat eli kasdetmezsin. Nitekim *Keşfü'l-esrâr*'da böyle geçmektedir.

Âyetteki "مَا" harfinin olumsuzluk için olduğu da söylenmiştir. Buna göre mânâ bu meyveler onların fiili ile değil, Allah Teâlâ'nın yaratmasıyla meydana gelmiştir, demektir.

Hâ zamiri olmaksızın "وَمَا عَمِلَتْ أَيْدِيهِمْ" şeklindeki kırâat birincisini (mâ'nın mevsule olduğu görüşünü) te'yid eder. Çünkü sıla cümlesinden âid zamirinin kaldırılması diğerlerinden hazf edilmesinden daha güzeldir.

"Hâlâ şükretmeyecekler mi?" Onların yukarıdan beri sayılan nimetlere şükr etmemelerini reddetmek ve çirkin bulmak anlamınadır. Yani onlar bu nimetleri görüyorlar veya bu nimetlerden faydalanıyorlar da tevhîd, takdîs ve tahmîd ile Allah'a şükretmiyorlar mı?

Bahru'l-hakâik müellifi der ki: "Ehl-i işâretin dilinde âyetin mânâsı şöyledir: Gönül toprağını inâyet yağmuruyla dirilttik. Ruhlar ondan gıdalansınlar diye ondan tâat dânesini çıkardık. Zikir hurmalarından, şevk üzümlerinden/asmalarından bahçeler yaptık ve orada hikmet pınarları akıttık ki mükâşefe ve müşâhede meyvelerinden faydalansınlar. Sadakalardan ve hayırlardan yaptıkları amellerin neticelerine şükretmezler mi? Yani bu zâhirî ve bâtınî nimetlere şükretmeleri gerekir ki bu onların artmasına sebep olsun. "***Eğer şükrederseniz, elbette size (nimetimi) artıracağım***" (İbrâhim, 14/7)"

Şükredersen artar nimet
Az oldu, çok oldu kargaşası gönülden gider

Böyle yaparsan hemen menzil-i maksuda erişirsin
Şükür yolundan gel ki ayağın kaymasın

سُبْحَانَ الَّذِى خَلَقَ الْاَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْاَرْضُ وَمِنْ اَنْفُسِهِمْ

وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾

36. Yerin bitirdiklerinden, insanların kendilerinden ve henüz mahiyetini bilmedikleri şeylerden bütün çiftleri yaratan Allah'ı tesbih ve takdis ederim.

"Yerin bitirdiklerinden," yerin bitirdiği hububat, meyveler, otlar ve ağaçlardan… Bu ifâde "*çiftleri*" açıklamaktadır. Zikredilen şeylerden ve başkalarından yerde biten her şey kastedilmiştir.

"İnsanların kendilerinden" çiftler; erkek ve dişiyi yaratmıştır. *"Ve henüz mâhiyetini bilmedikleri şeylerden"* yâni onları tam olarak kavramaya güçleri olmadığından, dînî ve dünyevî maslahatlarından hiçbir şey onlarla ilgili bulunmadığından özelliklerine Allah'ın kendilerini muttali kılmadığı varlıklardan çiftleri yaratan…

Kurtubî der ki: *"Henüz mahiyetini bilmedikleri şeyler"* Allah Teâlâ'nın karada, denizde, gökte ve yerde yarattığı çeşitli sınıflar/türler demektir. Bunların Allah'ın yaratıp da insanların bilmediği, meleklerin bildiği şeyler olması mümkündür. Hatta bunları hiçbir mahlûkun bilmemesi de mümkündür. Kara ve deniz canlılarının bin sınıf olduğu söylenir. İnsanlar bunların çoğunu bilmezler.

Bahru'l-ulûm'da der ki: "Mânânın 'Allah'ın yarattığı varlıklardan künhünü idrâk edemediğiniz şeylerden' şeklinde olması da mümkündür. Sevab ve azab bunlardandır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Dört şey vardır ki onların sonunun ne olduğu idrak edilemez. Bunlar nefsin şer ve kötülükleri, İblis'in hilesi, cennet ehlinin sevabı ve cehennem ehlinin azabıdır.*" Ruh da mâhiyeti idrak edilemeyen şeylerdendir. Çünkü Allah Teâlâ'nın bir kimseyi ruhun hakikatine muttali kıldığı bize ulaşmamıştır.

"bütün çiftleri yaratan Allah'ı tesbih ve takdis ederim."

"سُبْحَانَ" kelimesi inanç ve söz olarak kötülükten uzak tutmak demek olan tesbîhin özel ismidir. Yani kötülüğün Allah'tan uzak olduğuna inanmak ve buna hükmetmektir. Çünkü şahıslar için Zeyd ve Amr gibi isimler, cinsler için arslan demek olan Üsame gibi isimler, alem/özel isim olduğu gibi mânâlar için de özel isimler olabilir. Fakat aynların özel isimleri muzaf olmaz. Âyette olduğu gibi mânâların özel isimlerinin izâfetsiz kullanılması mümkün değildir.

"اَلْأَزْوَاج" kelimesi "زَوج" kelimesinin çoğuludur. Çift demektir. Ferdin zıddıdır. Türlere de "اَلْأَزْوَاج" denilir. Çünkü her tür aynı kökten ayrıldığı ortağının çiftidir.

"سُبْحَانَ" kelimesinde kendisinden sonra gelen şeylerin önemi ve büyüklüğü

vurgulanmaktadır. Bunlar Allah'a şükrü ve ibâdeti O'na tahsis etmeyi gerektiren yine O'nun kudretinin eserleri ve nimetlerinin güzellikleridir. Yine "سُبْحَانَ" kelimesinde durum böyle olduğu halde kâfirlerin ibâdeti Allah'a tahsisi ihlâl etmelerine hayret etme mânâsı vardır. Çünkü tenzih hayretle çelişmez.

Mânâ şöyledir: "Bütün bu sınıfları ve çeşitleri var edip yaratan Allah'ı tesbih ederim. Yani inanç ve amel bakımından Allah Teâlâ'nın şânına yakışmayan şeylerden O'nu tenzih ederim. Bu tenzih Allah'a has ve O'nun şânına layıktır. İşte burada Allah Teâlâ'nın şânına yakışmayan şeylerden kâfirlerin yapmış oldukları şirk koşmak ve şükrü terk etmek gibi durumlardan Allah Teâlâ'nın münezzeh ve uzak olduğu yine Allah tarafından verilen bir hükümle bildirilmiştir. Mü'minlere de böyle söylemeleri ve onun ihtivâ ettiği mânâya inanmaları, onu ihlal etmemeleri ve ondan gafil olmamaları telkin edilmiştir.

Bazıları der ki: "سُبْحَانَ" kelimesi "غُفْرَانَ (mağfiret dilemek)" kelimesi gibi masdardır. Onunla tam tenezzüh ve bütün olarak her kötülükten uzaklaşma murâd edilmiştir. Buna göre bu cümlenin mânâsı Allah Teâlâ'nın bizzat kendisinin her türlü noksanlıklardan münezzeh olduğunu haber vermesidir. Yâni Allah Teâlâ zâtı ile kendisine lâyık olmayan şeylerden özel bir tenezzüh ile münezzehtir/uzaktır. Bu sınıfları ve türleri yaratan Allah'a hiç bir şey yaratamayan, bilakis kendileri yaratılmış ve âciz olan putları ortak koşmak nasıl câiz olur?

Şeyhzâde der ki: "Bu tenzih kalb ile tenzîhi de içine alır ki kesin inanç demektir. Onunla beraber lisan ile tenzîhi de içine alır ki zikr-i hasen/güzel zikir demektir. İkisiyle beraber organlarla tenzîhi de içine alır ki amel-i sâlih demektir. Birincisi asıldır. İkincisi birincisinin, üçüncüsü de ikincisinin semeresidir. Çünkü insan bir şeye inanınca bu inanç kalbinden diline çıkar. Dilden söyleyince sözündeki doğruluğu organlarının fiillerinden belli olur. Şu halde dil kalbin, organlar da dilin tercümanıdır."

Âyette yaratılan her şeyin mutlaka çift yaratıldığına işâret vardır. Ferdiyyet/teklik, rubûbiyyet vasıflarının en özel olanlarındandır. Nitekim **Abdülazîz Mekkî** (r.h.) şöyle der: "Allah Teâlâ bütün çiftleri yarattı sonra da ***"O'nun benzeri hiçbir şey yoktur."*** (eş-Şûrâ, 42/11) buyurdu ki her şeyi yaratanın eşten/çift olmaktan münezzeh olduğu, her şeyde Allah Teâlâ'nın varlığına, birliğine ve kudretinin kemâline delil olduğu anlaşılsın.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Her şey Allah'ın varlığına şâhid ve tekliğine nişânedir. Fakat ne şâhidlik edenin aklı ne de nişâne olanın dili vardır."

Herşeyde O'na âid bir âyet/nişan vardır
O'nun bir olduğuna delâlet eder

Enîsü'l-vahde ve celîsü'l-halve'de der ki: "Vaktiyle inkâra ve zındıklığa meyilli bir padişah vardı. Bir de onun akıllı ve müslüman bir veziri vardı. Vezir padişahı bu durumdan kurtarmak istedi. Vezir her yıl padişah için ziyâfet vermeyi âdet edinmişti.

Ziyâfet zamanı gelince padişahı çorak bir yere dâvet etti. Bunun üzerine padişah: “Burası misafir ağırlanacak yer mi?” dedi. Vezir: “Burada kimsenin çalışması ve emeği olmadan hâsıl olmuş güzel bahçeler, gönül alıcı akarsular ve değerli yapılar var idi.” diye cevap verdi. Padişah akla uzak bu sözü işitince güldü ve: “Binâ edicisi olmayan bir binânın ortaya çıkması akla nasıl sığar?” dedi. Vezir şöyle cevap verdi: “Öyleyse yaratıcısı olmadan ulvî ve süflî âlemin bunca hayret verici ve şaşırtıcı şekilde ortaya çıkması nasıl kabul edilebilir?” Bu söz padişahın çok hoşuna gitti. Saâdet ve hidâyete ermesine vesîle oldu.

Kendilerinden arınmış olanlar dışındakilerin
Gözleriyle kulakları kapatılmıştır
İnâyet dışında gözü kim açar?
Sevgi dışında öfkeyi ne dindirir?
Nasıl kaçarım, çünkü sensiz diri yoktur.
Senin efendiliğin olmaksızın kulun varlığı yoktur
Ey yüce nur! Sen başarı vermeksizin tevbe etmek,
Tevbenin sakalına gülmekten başka nedir?

Allah Teâlâ’dan sırlarına vâkıf olmayı ve eserlerinin nurlarıyla nurlanmayı niyâz ederiz. Çünkü O isimlerinin ve sıfatlarının güzelliği ile zâhir ve zâtının gaybında kemâlâtının hakikatları ile bâtındır.

وَاٰيَةٌ لَهُمُ الَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَاِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾

37. Gece de onlar için bir ibret alâmetidir. Biz ondan gündüzü sıyırıp çekeriz de onlar karanlıklara gömülürler.

Karanlık *“Gece de onlar için”* Mekke ehli için bizim kudretimizin kemâline delalet eden büyük *“bir ibret alâmetidir.”* Sanki “Gece nasıl bir ibret alâmeti olur?” diye sorulmuş ve cevab olarak şöyle buyrulmuştur:

“Biz ondan” aydınlık *“gündüzü sıyırıp çekeriz de…”* yâni gecenin mekânından ve gölgesini saldığı yerden gündüzü giderir ve kaldırırız. Öyle ki gecede gündüzün aydınlığı olan havadaki güneş ışığından bir şey kalmaz.

Burada geceden gündüzün sıyrılıp çekilmesi, hayvanla derisi arasındaki bağı kaldırmak demek olan “اَلسَّلْخُ (derisini yüzmek)” kelimesinden istiâredir. Gerçi bu kelime daha çok derinin yüzülüp çıkarılmasında kullanılır.

“Onlar karanlıklara gömülürler” birden bire gecenin başlangıcı olan karanlığa girerler. Yâni bu durumda karanlığa girmekten başka yapacakları bir iş yoktur. Burada karanlığın asıl, aydınlığın ârızî ve sonradan havaya dâhil olduğuna remz vardır.

Aydınlık, havadan çekilince ortalık karanlığa bürünür. Bu mânâya (sıyırıp çekme ve giderme) göre gecenin karanlık bölgelerinden aydınlığın giderilmesinin ardından meydana gelen durum, karanlığın ortaya çıkmasıdır. Tıpkı derinin yüzülmesinin ardından derisi yüzülen şeyin ortaya çıkması gibi.

Çıkarma mânâsına göre ise geceden gündüzün çıkarılmasından sonra meydana gelen şey karanlıklara gömülmek değil, görmektir. Bu makamda "فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ (onlar hemen görürler)" denilecek makamdır. Fakat gece üzüntü, elem ve görmeme zamanı; gündüz ise sevinç, mutluluk ve görme zamanı olduğundan sanki gündüzün geceden çıkarılmasının ardından hiç beklemeden gece ânîden gelmiş gibi kabul edilmiştir. Çünkü mutluluk zamanı ne kadar uzun olsa da hükmen mühleti yoktur/çabuk geçer. Gam zamanı ise bunun aksidir. Kısa da olsa onun mühleti çabuk geçmez. Nitekim "Vuslatın bir senesi bir uyuklama gibidir. Ayrılığın bir uyuklama müddeti ise bir sene gibidir." denilmiştir. Yine şiirde şöyle denilmiştir:

Seni görmediğim bir gün bin ay gibidir
Seni görmediğim bir ay ise bin yıl gibidir.

Hâfız der ki:

Seninle beraber olduğum bir yıl bir gün gibidir
Sensiz bir ânım bir yıl gibi gelir
Zamanın mihnetleri çoktur, bitip tükenmez
Mutluluğu ise sana bayramlar gibi az gelir.

Selmân (r.a.)'dan rivâyet edilen haberde şöyle demiştir: "Gece ile ilgili **Şerâhîl** denilen bir melek görevlendirilmiştir. Gece vakti gelince bu melek siyah bir boncuk alır ve bu boncuğu batıya doğru sarkıtır. Güneş bu boncuğu görünce göz kırpmaktan daha hızlı bir sürede batar. Ona boncuğu görmeden batmaması emredilmiştir. Güneş batınca gece gelir. Görevli meleğin iki kanadının altından karanlık her tarafa yayılır. Beyaz bir boncuk ile **Herâhîl** denilen başka bir melek gelinceye kadar bu siyah boncuk asılı kalır. Herâhîl isimli melek bu beyaz boncuğu güneşin doğacağı taraftan asar. Güneş bu boncuğu görünce göz kırpacak kadar bir sürede doğar. Zaten bu beyaz boncuğu görmeden doğmamakla emrolunmuştur. Güneş doğunca gündüz gelir. Aydınlık meleğin iki kanadı altından her tarafa yayılmıştır. Şu halde güneşin doğması ve batması sırasında gündüzün aydınlığı için görevli bir melek, gecenin karanlığı için de görevli bir melek vardır. Nitekim haberlerde böyle vârid olmuştur. **Süyûtî** bunu *el-Hey'etü's-seniyye* adlı kitabında zikretmiştir.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Büyüklerden birisine "Gece mi daha faziletlidir, gündüz mü?" diye sordular. Cevap verdi ki: "Gece daha faziletlidir. Çünkü gece boyunca rahat ve huzur vardır. Rahat ise cennettendir. Gündüzde ise tamamen maîşet talebi yolunda

sıkıntı ve meşakkat vardır. Meşakkat ise cehennemdendir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Gündüzün sevinç zamanı olması avâma nisbetledir. Evet gündüz oruç tutulan bir gündüz olursa havâssa nisbetle de sevinç zamanıdır. Çünkü onlar onunla sevinirler ve açlıktan lezzet alırlar. Çünkü açlık hakîkatte rûhun gıdâsıdır. Nitekim gece iftar gecesi olduğunda avâma nisbetle de sevinç zamanıdır. Bir hadiste geçtiği üzere o zaman oruçlu için bir sevinç vardır.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: Gece ihlâslı kimselerin nasibidir ki gece ibâdeti ihlasla yaparlar ve gecede riyâ olmaz. Gündüz riyâkârların nasibidir ki gündüz riyâ ile ibâdet ederler ve gündüz onlarda ihlâs olmaz.

Peygamberlerden birine vahiy geldi ki: "Beni sevdiğini iddiâ edip de gecenin karanlığı kendisini kapladığında benden gafil olarak uyuyan kimse yalancıdır. Her seven âşık sevdiği ile başbaşa kalmak istemez mi? İşte ben size muttaliyim, işitirim ve görürüm."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Gece*" beşeriyyet gecesi *"de onlar için bir ibret alâmetidir. Biz ondan gündüzü"* rûhâniyyet gündüzünü *"sıyırıp çekeriz de onlar"* yaratılmışlık zulmeti/karanlığı ile *"karanlıklara gömülürler."* Çünkü Allah Teâlâ mahlûkatı zulmette/karanlıkta yarattı. Sonra onların üzerine kendi nurundan serpiştirdi."

وَالشَّمْسُ تَجْرِى لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾

38. Güneş de kendisi için belirlenen yerde akar *(döner)*. İşte bu, azîz ve alîm olan Allah'ın takdiridir.

"Güneş de kendisi için belirlenen yerde akar (döner)."

Bu âyet önceki âyete atfedilmiştir. Yani ilâhi tecelliler gereği mevcûdât heykelleri üzerine akıp gelen mutlak varlık nurunun aydınlatması gibi kâinât sayfalarını aydınlatan ve ışıtan güneş de onlar için bir ibret alâmetidir.

Sanki "Güneş nasıl bir ibret alâmeti olur?" diye sorulmuş ve cevab olarak şöyle buyrulmuştur: *"Kendisi için belirlenen yerde akar"*

"لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا" hakkında farklı vecihler vardır:

1- Başındaki lâm sebep bildirmek (ta'lîl) içindir. "مُسْتَقَرّ" kelimesi de ism-i mekândır. Yani güneş sene sonunda devri son bulacak olan belirli bir yere ve belirli bir sınıra ulaşmak için akıp gider. Buna göre güneşin seyri yolcunun seferini bitirip bir menzil ve karargâhta konaklamasına benzetilmiştir.

2- Başındaki lâm "اِلَى" mânâsınadır. "مُسْتَقَرّ" ise göğün ortasıdır. Yani güneş göğün ortasına varana kadar akar ve orada yerleşir/karar kılar demektir. Güneşin göğün ortasında yavaş hareket etmesi durmaya ve yerleşmeye benzetilmiştir. Yoksa gerçekten güneşin yerleşmesi söz konusu değildir. Nitekim e*l-Müfredât*'ta şöyle denir: "Zevâl,

daha önce sâbit olan şey hakkında söylenir. Güneşin sâbit durmadığı ise mâlumdur. Öyleyse nasıl “güneşin zevâli” denir?” denilirse, cevap şöyledir: Araplar öğle vaktinde güneşin göğün ortasında sabit olduğuna inanırlar. Yine *Şerhu’t-Takvîm*’de der ki: “Eğer ‘Gök cisimleri sâkin olmadığı halde güneşe niçin seyyâre denilmiştir?’ diye sorarsan, şöyle cevap veririm: Diğer yıldızlara göre daha hızlı hareket ettiği için böyle denilmiştir. Çünkü diğer yıldızların hareketleri çok yavaştır. Onun için de “sevâbit/sâbit yıldızlar” diye isimlendirilirler.

3- Başındaki lâm âkıbet lamıdır. “مُسْتَقَرّ” kelimesi ise mimli masdardır. Yani güneş öyle akar ki on iki burçtan her birinde özel bir tarzda karar kılması bu akmasının sonucudur. Güneş her burçta bir ay kalır. Senenin ilk yarısında gece gündüzden, senenin ikinci yarısında ise gündüz geceden alır. Güneş yükselmesinin sonuna yazın, alçalmasının sonuna ise kışın ulaşır. Dört mevsimin değişmesi, yeryüzünde olanların geçim sebepleri ve terbiyesi bunun sonucu gerçekleşir.

4- Güneş doğduğu ve battığı yerlerden her gün için takdir edilen bir yere doğru akıp gider, demektir. Çünkü güneşin bir yıllık devrinde üç yüz altmış doğma ve batma yeri vardır. Güneş her gün ayrı bir yerden doğar ve batar. Gelecek seneye kadar o doğduğu ve battığı yerlere dönmez. Buna göre “مُسْتَقَرّ” kelimesi, birinci vecihte olduğu gibi mekân ismidir. Ancak birinci vecihteki mekan güneşin sene sonunda ulaştığı mekandır. Bu vecihte ise güneşin hergün ulaştığı ve ötesine geçmediği mekandır.

5- “مُسْتَقَرّ” kelimesi, zaman ismidir. Yâni güneş âlemin harap olması sırasında duracağı ve hareketinin kesileceği zamana veya battığı yerden doğmak sûretiyle karar kılacağı ve hâlinin değişeceği vakte kadar akıp gider. Nitekim **Ebû Zer** (r.a.) der ki: Mescide girdim Rasûlullah (s.a.) orada oturuyordu. Güneş batınca “*Ey Ebû Zer! Bu güneşin nereye gittiğini biliyor musun?”* diye sordu. Ben de: “Allah ve Resûlü daha iyi bilir.” dedim. Bunun üzerine şöyle buyurdu: “*Güneş arşın altında secde etmeye gider. Yeniden doğmak için Allah Teâlâ’dan izin ister ve kendisine izin verilir. Yakın bir zamanda secde edecek fakat secdesi kabul edilmeyecek. İzin isteyecek kendisine izin verilmeyecek. Güneşe: “Geldiğin yoldan geri dön” denecek. Güneş de battığı yerden doğacak.*”[137] İşte “*Güneş, kendisi için belirlenen yerde akar (döner).”* sözünün mânâsı budur.

Hadisten anlaşıldığına göre “مُسْتَقَرّ (güneş için belirlenen yer)” arşın altıdır. Güneşin secde etmesi, emre boyun eğmesi demektir. Bu secdenin gerçek secde olması da mümkündür. Çünkü Allah Teâlâ güneşte hayat ve idrâk yaratmaya kâdirdir ki bu ikisi ile beraber secde etmesi mümkün olur. Bunun benzerleri daha önce geçmişti. Âriflerden birisi der ki: Kişi abdestli olarak yatınca uykuda ruhunun secde ettiği gibi güneş de arşın yanında ruhuyla secde eder.

İmâmü’l-Haremeyn ve diğer faziletli kimseler der ki: “Güneşin bir topluluğun bulunduğu yerde batıp başka bir topluluğun bulunduğu yerde doğduğunda ihtilaf yoktur. Gece de bir topluluğun bulunduğu yerde uzarken başkalarının bulunduğu yerde kısalır.

İstivâ çizgisinde (ekvatorda) gece ve gündüz sürekli eşit olur.

Şeyh Ebû Hâmid (r.a.)’a Bulgar beldelerinde (kutuplara yakın yerlerde) nasıl namaz kılınacağını sordular. Çünkü onların bulunduğu yerde güneş ancak akşam ve yatsı arası kadar kısa bir zaman batar, sonra doğar. O da: “Onların oruçları ve namazları kendilerine en yakın beldeye göre ayarlanır.” diye cevap verdi.

Fukahânın çoğuna göre en doğrusu onların gece ve gündüzü belirlemeleri ve saatlere göre ayarlama yapmalarıdır. Nitekim Peygamberimiz (s.a.) deccal hakkında: *“O zaman bir gün bir sene, bir gün bir ay, bir gün bir hafta gibi olacaktır. Onun zamanında oruç ve namaz (vakti) takdir edilir.*”[138] buyurmuştur.

“İşte bu,” anlamakta akılların ve idrâklerin şaşkınlığa düştüğü hayret verici hikmetleri içinde bulunduran güneşin bu benzersiz akıp gitmesi *“azîz”* kudretiyle kudrete konu olan her şeye gâlib *“ve alîm”* ilmi bilinen her şeyi kuşatmış *“olan Allah’ın takdiridir.”*

el-Müfredât’ta der ki: “اَلتَّقْدِيرُ” bir şeyin kemmiyyetini beyan etmektir. Allah’ın eşyâyı takdiri ise iki şekilde olur: Biri kudret vermekledir. Diğeri ise hikmetinin gereği olarak eşyayı özel bir miktar ve özel bir şekil üzere yaratmasıdır. Çünkü Allah’ın fiili iki çeşittir: **Birisi** bilfiil îcad/var ettiğidir. Allah’ın bilfiil îcâd etmesinin mânâsı, kâmil olarak bir defâda benzersiz şekilde yaratmasıdır. Böyle yaratılan şeyi Allah yok etmeyi veya değiştirmeyi murâd edene kadar kevn ve fesad (bir taraftan var olma, bir taraftan mahvolma) ârız olmaz. Bunlara örnek gökler ve onlarda bulunan şeylerdir. **Diğeri** ise asıllarını bilfiil cüzlerini ise bilkuvve var ettikleridir. Onları o şekilde takdir etmiştir ki onlar hakkında takdir ettiğinden başka bir şey hâsıl olmaz. Meselâ Allah Teâlâ hurma çekirdeğinde elma veya zeytin değil hurma ağacının bitmesini takdir etmiştir. Yine insan menîsinden diğer canlılar değil, insan olmasını takdir etmiştir.

Şu halde Allah’ın takdîri iki şekilde olur: Birincisi Allah’ın bir şeyle ilgili olarak böyle olur şöyle olmaz diye zorunlu ya da mümkün olarak hükmetmesidir. İkincisi ise o şeye güç/kudret vermesiyledir.

Âyette Allah’ın nurunun güneşine işâret vardır. Çünkü bu güneş de kendisi için belirlenen yerde akar gider. Bu ise içinde Allah’ın nurunun serpintilerinin yerleştiği kalbdir. *“İşte bu,”* belirlenen yer, *“azîz”* kendisine ancak kendisiyle ulaşılabilen *“ve alîm olan”* risaletini nereye koyacağını çok iyi bilen *“Allah’ın takdîridir.”* Her kalb bu nûrun yerleşmesi için uygun değildir. Öyleyse kalbi buna hazırlamak, latîf hâle gelene, kevn ve fesadın karanlıklarıyla ilgili her türlü ağırlık kalbden zâil olana kadar kalbi parlatmak lâzımdır.

İlahi nurların cevheri/incisi için pak gönüller sadef olmuştur

وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتّٰى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ﴿٣٩﴾

39. Ay için de birtakım menziller *(yörüngeler)* tâyin ettik. Nihayet o, eski bir hurma salkımının sapı gibi *(hilal)* olur.

"Ay için de birtakım menziller (yörüngeler)" on iki burç üzere taksim edilmiş yirmi sekiz menzil *"tâyin ettik."* Ayın menzilleri hakkında Yunus suresinin başında (Yûnus, 10/5) yeterli bilgi verilmiştir.

Ay her gece bu menzillerden birine iner. Ne bu menzillerden öteye geçer; ne de onlardan geri kalır. Nihayet son menziline gelince incelir ve kavislenir. Eğer ay otuz gün ise iki gece kaybolur. Eğer ay yirmi dokuz gün ise bir gece kaybolur. Peygamberimiz (s.a.) sekiz ya da dokuz ramazan oruç tutmuştur. Bunların beşi yirmi dokuz gün, gerisi otuz gün olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.) "*İki bayramın ayları eksilmezler*."[139] buyurmuştur. Yani fazîlet bakımından yirmi dokuz gün olduklarında onların hükmü, otuz gün olduklarındaki hükümleri gibidir

Bu ümmetin devrinin, hesabı günler üzerine mebnî olan güneşe âid devir değil, hesâbı ay üzerine binâ edilen kamerî-arabî devir olduğu sâbit olmuştur.

"Nihayet o," ay *"eski bir hurma salkımının sapı gibi* (hilal) *olur."*

Şeyhzâde der ki: Nihayet ay idrak edilen ayın sonunda ve gelecek ayın başında incelik, kavislenme ve sararmada "*eski bir hurma salkımının sapı gibi* (hilal) *olur."*

"الْعُرْجُونُ" kelimesi, eğrilmek demek olan "اَلْاِنْعِرَاجُ" kökündendir. Hurmanın salkımından hurma ağacından bittiği yere kadar olan hurma salkımının sapıdır.

Hurma salkımının sapı eskidiği zaman incelir, kavislenir ve sararır. Ayın sonunda ay bu üç özellikte hurma salkımının sapına benzetilmiştir. Yani ay gerçekte bizatihi büyük olduğu halde bakanın gözüne böyle ince, kavisli ve sarı görünür. Kadim, âdete göre zamanı geçip eskiyen şeydir. Bir şeye kadim/eski demek için belli bir müddet yoktur. Çünkü bazı şeylerin üzerinden daha henüz bir yıl dahi geçmediği halde ona kadîm/eski denir. Kadîmin en az müddetinin bir yıl olduğu da söylenmiştir. Buna göre bir kimse: 'Benim her kadîm kölem hür olsun' diye yemin etse bir yıllık köleleri âzâd olur.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Hikmet penceresinden şöyle denilmiştir: Ayın artması veya eksilmesinin sebebi şudur: Yaratılışının başlangıcında nûru tam idi. Kendisine nazar etti, kendini beğenip gururlandı. Yüce Allah Cebrail'e kanadını ayın yüzüne vurmasını emretti. Ondaki nûru aldı. **İbn Abbâs** (r.a.) şöyle dedi: "Ayın üzerinde görülen çizgiler, Cebrail'in kanadının işaretidir. Onun nûrunu aldı, ancak izi/nakşı yerinde kaldı. Ayın alnına/yüzüne yazılı olan kelime-i tevhid, yâni *"Lâilâhe illallah Muhammedun Rasûlullah"* idi. Ya da birleşmesinden Cemîl ismi meydana gelen harfler topluluğuydu. Ay'dan nur alınınca, dergâha hizmetten men edildi. Ay, meleklerden yardım istedi. Ay için şefaatçi oldular, dediler ki: "Ey Rabbimiz! Ay, yüce dergâha ibâdete alışmıştır; onu birden bire uzaklaştırmak uygun olmaz. Âlemlerin Rabbi olan Allah onların şefaatini kabul etti. Ona ayda bir defa, on dördüncü gece secde etmesine izin verildi. Şimdi her akşam, ibâdet vakti yaklaştıkça, onun nuru artar. Nihayet on dördüncü gece, secde vakti gelince nuru kemale erer. On dördüncü gece geçince, her gece nuru azalmaya başlar,

ibâdet yaygısından uzaklaşır.”

Denilir ki: Güneşin benzeri, ebedî olarak Allah’ı ma’rifet aydınlığında olan kuldur. Bu kul, telvîn ehli değil temkin sâhibidir. Onun ma’rifet güneşi devamlı olarak saâdet burcundan parlar. Onda tutulma olmaz ve perdelenmez. Ayın benzeri ise halleri sürekli değişen kuldur. O telvin sâhibidir. Onun öyle bir bast hâli olur ki kendisini visâl/vuslat sınırına yükseltir. Sonra tekrar fetret haline döner. Hâlin safâsını elde ettikten sonra kabz hâline düşer. Kalbini o vaktinden yükseltene kadar noksanlaşır ve eksik olduğu duruma geri döner. Sonra Hak Teâlâ ona lütufta bulunup bu fetret halinden dönmeye ve sekrinden ayılmaya muvaffak kılar. Visâle yaklaşana ve kemâlin zirvesine yükselene kadar hâli safâya ermeye devam eder. İşte o zaman hal diliyle şöyle der:

Senin sevginden sürekli öyle bir menzile indiriliyorum ki
Akıl sâhipleri o menzile indiklerinde şaşkınlık içinde kalır.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Allah Teâlâ “*Ay için de birtakım menziller (yörüngeler) tâyin ettik.”* kavli ile kalb ayına işâret etmektedir. Çünkü kalb ilk olarak ruh güneşinden nur almakta ay gibidir. Sonra ikinci olarak Hakk’ı müşâhede güneşinden nur alır.

Kalbin Kur’an (alfabesinin) harfleri sayısınca yirmi sekiz menzili vardır. Aynı şekilde ayın da yirmi sekiz menzili vardır. İşte kalb her zaman bu menzillerden birine iner. Kalbin menzillerinin isimleri şunlardır: Ülfet, birr, tevbe, sebât, cem’iyyet, hilm, hulûs, diyânet, zillet, re’fet, zülfet, selâmet, şevk, sıdk, zarar, taleb, zame’, aşk, gayret, fütüvvet, kurbet, kerem, liyn, murûet, nûr, velâyet, hidâyet ve yakîn.

Kalb bu menzillerin sonuna ulaşınca artık Kur’an ahlâkıyla ahlâklanmış ve Allah’ın ipine sımsıkı sarılmış olur. Kalbin bir de doğrudan Allah’a sarılma zamanı vardır. Bundan dolayı Allah Teâlâ kulluk menzillerini geçme konusunda Nebîsi’ne (s.a.) şöyle buyurmuştur: ***“Ve sana yakîn (ölüm) gelinceye kadar Rabbi’ne ibâdet et!”*** (el-Hicr, 15/99).

“*Mü’mine cennette “Oku ve yüksel” denir*.”[140] Yâni Kur’an’ı oku ve kurb makamlarında yüksel demektir.

Allah Teâlâ “*Nihayet o, eski bir hurma salkımının sapı gibi* (hilâl) *olur.*” kavli ile kalbin kendi menzillerindeki seyrine işâret etmektedir. Kalb ilk menzilinde Hak Teâlâ’ya ülfet edince, îman ve salih amel ile tevbe edip Hakk’ın huzuruna teveccüh edip yönelir. Bu tevbesinde sebât ederse ona Allah ile cem’iyyet/beraberlik verilir. Onun kalb ayı tam dolunay olana kadar Rabbinin nûru ile nurlanır. Sonra Hak Teâlâ’yı müşâhede güneşine yaklaştıkça yavaş yavaş noksanlaşır. Bu güneşe yakınlığı arttıkça kendi kendine noksanlaşır. Nihâyet tamamen kaybolup gizlenir ve hiçbir iz ve eseri görülmez.

İşte bu makam Hz. Peygamber (s.a.)’in: “*Fakr benim iftihar ve övüncümdür.*”[141] buyurarak övündüğü hakîkî fakr makamıdır. Çünkü Peygamberimiz (s.a.) mi’rac

gecesinde Hakk'ın huzuruna yaklaştıkça varlığından geçip fakrı artmıştır. Nitekim Allah Teâlâ bunu ***“Sonra (Muhammed'e) yaklaştı, derken daha da yaklaştı. O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın oldu.”*** (en-Necm, 53/8-9) kavliyle haber vermektedir. Burada O'nun (s.a.) varlıktan fakrı kâmil oldu. Allah onu fakir buldu da lütuf ve keremiyle zengin etti. (bk. ed-Duhâ, 93/8)”

Bilesin ki ay ile güneşin aynı hizada olmaları bakımından ay güneşten ışık almaya elverişli bir aynadır. Güneşin devri yavaş olduğundan onun tesiri ilkbahar, yaz, sonbahar ve kıştan ibaret olan dört mevsimin meydana gelmesi ile ortaya çıkar. Ayın (menzillerinde) devri hızlı olduğundan onun dünyaya olan tesiri de hızlıdır. Hareketinin hızlı oluşunda kalb aya nâzırdır. Bu sırdan dolayı Allah Teâlâ hareket ve dönüşünün hızlı olması konusunda Âdem (a.s.)'ın bâtınının ayla olan münasebetinden dolayı Âdem (a.s.)'ı ay feleğinde yerleştirmiştir.

Sonra ay gözle görülüp idrak edilir. Güneş ise aydınlatması, ışık vermesi ve ışınlarının parlaklığından dolayı kendisi buna mâni olduğundan ve bunun imkansızlığından kemmiyet ve keyfiyetinin mâhiyeti idrâk edilemez. Güç yetirilebildiği kadar güneşi görebilmek için özel bir yola ihtiyaç duyulur.

Fikir ve tecrübe şunu ortaya koymuştur: Bir insan kesif/yoğun bir kap alır. Bu kabı saf ve temiz suyla doldurur. Güneşin bir sûretinin aksetmesi için kabı güneşin karşısına koyar. Bu şekilde insan güneşin ışıklarının parlaklığının geri çevirmesi olmadan güneşi kabın dibinde görür. Çünkü latif olanın özelliği kabul etmek, kesîf olanın özelliği ise tutmaktır. Burada su güneşin sûretini kabul etmiş kap ise tutmuştur. Bu tedbir zâhir olan güneşi gözle görmek isteyen kimsenin başvurduğu bir çaredir.

Bu görünen sonlu ve sınırlı güneşin akisleri bile ancak önceden var olan istîdadlar ve sonradan başvurulan tedbirlerle idrak olunabilirse, sonsuz ilâhî ve rubûbiyyete âid ahadiyyet âleminin güneşi hakkında ne düşünürsün?! Aydınlatma, zâhir olma, izhâr etme ve azamet nurları saçma konusunda bu güneşin ona nisbeti, dış dünyada ve yedi kat göklerde bir zerre gibi veya derin denizlerle ve okyanuslarda bir damla gibi ya da dünya ve âhirete nisbetle cüzlere ayrılmayan en küçük bir cüz (cüz-i lâ yetecezzâ) bile değildir. Allah noksanlardan münezzehtir. Yerde ve gökte tecellî eden en yüce sıfat onundur. (er-Rûm, 30/27)

İşte bu misâli bilirsen kalbin rubûbiyet güneşi ile olan hâlini ve o güneşin nûrunun kalbe aksetmesini de bilip tanırsın.

Şeyh Mağribî (k.s.) der ki:

Önce göz iste, sonra dost;
Çünkü dost basiret sahiplerine görünür
Sende göz yoksa, dost olsa ne çıkar?
Sende kulak yoksa sözden ne fayda?
Yüzüne bakmak için aynan olsa bile,
Aynan hep karanlık olduktan sonra ne fayda?

Gel, aynandaki şirk tozunu
Tevhid cilâsı ile temizle de pastan arınsın

Yine o şöyle demiştir:

Zuhur yeri ve mecaz aynası olmasaydı,
Hakikat cemali gerçekte nasıl âşikâr olabilirdi?
Gönlümüzde dosttan gayrısını arama, bulamazsın.
Mahmud'un gönlünde Ayaz'dan başkası yoktur
Aklın karşısında aşk hikâyelerini anlatma,
Çünkü aşka tutkun olmayan bunu kabul etmez

لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِى لَهَٓا اَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا الَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِۜ وَكُلٌّ فِى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾

40. Ne güneş aya yetişebilir, ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzerler.

Yürüyüşünün hızında *"Ne güneş aya yetişebilir,"* bu güneş için sahih/mümkün ve kolay değildir**.**

Bu ifade "لَا يَنْبَغِى لِلشَّمْسِ" ifadesinden daha beliğ ve kuvvetlidir. Burada nefiy harfi olan "لا"nın "لَا يَنْبَغِى لِلشَّمْسِ" şeklinde fiil ile değil "لَا الشَّمْسُ" diye güneş kelimesi ile gelmesi güneşin emre âmâde olduğuna, onun hakkında murâd edilen ve takdir edilenden başkasını yapmasının mümkün olmadığına delâlet etmektedir.

Ay seyr olarak güneşten daha hızlıdır. Bir ayda feleğini/yörüngesini kat eder ve yirmi sekiz menzilinde dolaşır. Güneş ise böyle değildir. Çünkü aydan daha yavaştır. Çünkü feleğini/yörüngesini kat etmesi ve on iki burca ayrılan menzillerinde dolaşması ancak bir senede olur. Güneş her menzilde on üç gün durur. Bu durumda seyrinin hızında aya yetişemez. Allah Teâlâ güneşin seyrini ayın seyrinden daha yavaş, yedinci semanın yıldızı olan Zühal'in seyrinden ise daha hızlı kılmıştır. Bunun sebebi güneşin ışığı tamdır. Eğer seyri yavaş olsaydı uzun zaman bir şeyin karşısında durup onu yakardı. Eğer seyri hızlı olsaydı bitkileri topraktan, yaprakları ve meyveleri ağaçlardan çıkaracak kadar, meyveleri ve hububatı olgunlaştırıp kurutacak kadar bir yerde durmamış olacaktı. Eğer güneş, seyrinin hızında aya yetişseydi bir ayda hem yaz hem kış olurdu. Bu yüzden mevsimlerin hükümleri, bitkilerin oluşumu ve hayvanların geçimi bozulurdu.

"Ne güneş aya yetişebilir" sözünün mânâsının şöyle olması da mümkündür: Güneşin ışığı kuvvetli ve parlak olmakla birlikte tesirleri ve faydaları bakımından güneş aya

yetişemez. Çünkü güneş ve ayın her birinin kendilerine özel tesirleri ve faydaları vardır. Bu hususlarda bunlardan biri diğerine yetişemez. Nitekim "Güneş meyveleri olgunlaştırır, ay renk verir, yıldız da tatlandırır." derler. Yine Yemen tarafına âit bir yıldız olan Süheyl'in taşa kırmızı renk verdiği ve akik taşı haline geldiği söylenir.

Bu sözün mânâsının şöyle olması da mümkündür: Yani güneş, ayın bulunduğu yerde ona yetişemez. Çünkü ay dünya semasında, güneş ise dördüncü semadadır. Bu durumda güneş ayın bulunduğu yerde ona yetişemez, ikisi bir yerde toplanamazlar. Ya da güneş ayın varlığının delili olan sultanında, yani nurunda/ışığında aya yetişemez. Çünkü ayın ışığı ancak gece olur. Güneşin gece doğup ayın ışığını silmek sûretiyle ayın sultanının/ışığının zuhur ettiği vakitlerden bir vakitte onunla bir arada olmasına imkan yoktur. Çünkü ayın hükümranlığı gece, güneşin hükümranlığı ise gündüzdür. Eğer güneş aya yetişmiş olsa ayın aydınlığı gider, hükümranlığı ortadan kalkar ve gündüz geceye girer.

Bazı tefsirlerde der ki: Güneşin ayın noksanını idrak edip de onu eksik görmesi gerekmez. Şöyle ki Allah Teâlâ ayın nurunu alınca ay Allah Teâlâ'dan güneşin kendi noksanını görmemesini istedi. Allah Teâlâ da ayın güneşle beraber dönmesine hükmetti. Güneş ayın yüzüne vurduğunda ve onunla karşı karşıya geldiğinde güneşin ayın eksiğini görmemesi için ay güneşe ışığının eksilmediği taraftan yönelir.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: Allah Teâlâ'dan ârif kullarına bir tenbih olmak üzere bizim (hicrî) aylarımızı güneşe göre (şemsiyye) değil aya göre (kameriyye) kılmıştır. Çünkü Allah Teâlâ "*Ne güneş aya yetişebilir"* şeklindeki kavlini düşünüp ibret alan kimse için ayın alâmeti zâhir âlemden silinmiştir. Bu ifâde güneş mertebe ve şerefin yüceliği konusunda aya ulaşamaz demektir. Bu durum Allah Teâlâ'nın Muhammedîler'e verdiği, onların içinde icrâ ettiği ve gizlediği âyetleri/nişanları gizlemek için bir takviye olmuştur. Yani Muhammedîlerin nişanları ayın nişanı gibi çoğu zaman zâhirlerinde açık/belli değildir. Onların bâtınlarında bulunan ilimler, keşfler, hakikatler ve harikuladeliklerin eserleri demek olan onların kerametleri âhirette ortaya çıkacaktır.

"Ne de gece gündüzü geçebilir" yâni gece gündüzü geçip de gündüzün kendisine ulaşmasına mâni olamaz. Gece gündüzün ardından gelir, onu takip eder ve yerine geçer.

Burada gece ve gündüz ile onların alâmetleri olan güneş ve ayın, "geçmek" ile de ışığını yok etme hususunda güneşin sultanını/ışığını geçmesinin kastedildiği de söylenmiştir. Bu yoruma göre önceki "*Ne güneş aya yetişebilir"* ifâdesinin tersi olmuş olur. Mânâ ise şöyledir: Güneşin aya yetişmesi, sultanının/ışığının zuhûru vaktinde onunla bir araya gelmesi, dolayısıyla onun ışığını silip yok etmesi ve zamanın tamamının gündüz olması mümkün ve kolay değildir. Ayın da güneşin sultanının/ışığının zuhûru vaktinde onun ışığını bastıracak şekilde doğması ve zamanın tamamının gece olması mümkün değildir.

Güneş ve ay sürekli böyle seyr ederler. Biri diğerine dâhil olmaz ve ikisi bir araya gelmez. Ancak Allah bu düzeni iptal edip bu uyumu bozduğunda ve güneş battığı yerden doğduğunda güneş ile ay bir araya gelir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

“Güneşle ay biraraya getirildiği zaman!” (el-Kıyame, 75/9) Bu ise kıyâmet alâmetlerindendir.

Eğer *“ne de gece gündüzü geçebilir”* sözü, âyetin başındaki *“Ne güneş aya yetişebilir”* sözünün tersiyse, burada ‘gece gündüze yetişemez’ denilmesi daha münasip olurdu.” denirse, şöyle cevap veririm: “Yetişmek” yerine “geçmek” kelimesinin getirilmesi, ayın hızlı seyrine uygun olan o olduğu içindir.

Burada işâret vardır ki ay güneş, güneş de ay olamayacağı gibi aynı şekilde kalb ayı da Hakk’ı müşâhede güneşine teveccühü sâyesinde bu güneşin nûruyla nurlanır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***“Yeryüzü, Rabbinin nûru ile aydınlanır.”*** (ez-Zümer, 39/69) Fakat Rab Teâlâ kul olmaz, kul da rab olmaz. Çünkü rubûbiyyet (Rab olmak) rabbe, ubûdiyyet (kulluk) da kula âiddir. Hulûl ashâbının ve boş söz söyleyenlerin dediği şeylerden Allah Teâlâ yücedir.

Onların *“Her biri”* yedi felekten belli “*bir yörüngede yüzerler.”*

“وَكُلٌّ”, “وَكُلُّهُمْ” demektir. Tenvin güneş ve aya râci olan zamir yerine gelmiştir. Çoğul olarak gelmesi ise ay ve güneşin doğuş yerlerinin çokluğuyla onlara ârız olan çokluk îtibâriyledir. Çünkü hallerin değişmesi zatta da bir çeşit çoğalmayı gerektirir. Ya da zamirin çoğul getirilmesi yıldızlara göredir. Çünkü güneş ve ayın zikredilmesi yıldızları da hissettirmektedir.

Bahrû’l-ulûm’da der ki: “فِى فَلَكٍ” bir felek cinsinde demektir. Bu söz Arapların “كَسَاهُمْ الْأَمِيرُ حُلَّةً (Emir onlara bir hulle giydirdi)” sözü gibidir. Onlar bu sözleriyle onlara bu cins hulleyi giydirdiğini kasdetmektedirler. Felek, yıldızların aktıkları ve seyr ettikleri yerdir. Böyle isimlendirilmesi büyük gemiye benzediği içindir. Nitekim *el-Müfredât*’ta böyle geçmektedir.

“اَلسَّبْحُ” suda veya havada hızlıca gelip geçmektir. Mecaz olarak yıldızların felekte/yörüngede yürümesi için kullanılmıştır. e*l-Müfredât*’ta böyle denilmektedir. *Keşfü’l-esrâr*’da ise şöyle der: “اَلسَّبْحُ” suda yüzmek gibi seyirde rahatlıktır. Bir şeyde rahat olan onda yüzmüş demektir.

Mânâ şöyledir: Suyun üstünde yüzen kimsenin seyri gibi onlar rahatlık ve kolaylıkla hiçbir rakipleri olmadan seyr ederler.

Süyûtî *el-Hey’etü’s-seniyye* isimli kitabında der ki: “Allah göğün altında ok hızıyla akan, bir damlası bile yere düşmeden Allah Teâlâ’nın emriyle havada duran bir deniz yaratmıştır. Güneş, ay ve yıldızlar onda akıp gider. İşte *“Her biri bir yörüngede yüzerler”* kavli bunu ifade etmektedir. Felek, bu denizin derin dalgalarında tekerleğin/çarhın döndüğü gibi döner. Allah Teâlâ güneşin tutulmasını isteyince güneşi bu tekerlekten/çarhtan meylettirir. Güneş bu denizin derinliklerine düşer. Güneşin kalan yarısı veya üçte biri Rab Teâlâ’nın rabbânî hikmet sebebiyle ve kevnî istîdad gereği dilediği kadarı tekerleğin üzerinde kalır.

Müneccimler Allah Teâlâ’nın “*yüzerler”* kavli ile güneş, ay, yıldız ve gezegenlerin

canlı ve akıllı olduklarına delalet ettiğini söylerler. Çünkü vav ve nun ile yapılan çoğullar akıllılara özeldir. **İmam Râzî** der ki; müneccimler bu sözleriyle onların tesbih edecek kadar bir hayat ve akıl sahibi olduklarını kasdetmişlerse onu bizde kabul ederiz. Çünkü her şey Allah'ı hamd ile tesbih eder. Eğer başka bir şey murad etmişlerse bu sâbit değildir. Allah Teâlâ'nın putlar hakkında İbrahim (a.s.)'dan naklen ***"Yemiyor musunuz? Neden konuşmuyorsunuz?"*** (es-Sâffât, 37/91-92) buyurmasında olduğu gibi akıllılara özel bir kuralın onlar için kullanılması buna delâlet etmez.

İmam Nesefî der ki: "يَسْبَحُونَ" (canlı ve akıllılar gibi) vav ve nun ile çoğul yapılmıştır. Çünkü güneş, ay ve yıldızların fiillerinde ihtiyarları olmayıp bilakis onları yapmak üzere âmâde oldukları ve onları zorunlu olarak yaptıkları halde Allah Teâlâ onları yüzme, geçme, ulaşma gibi akıl sahiplerinin sıfatları ile vasfetmiştir.

Fakir (**Bursevî)** der ki: "Bu hususun başka bir îzâhı da şudur: Akıllılar için kullanılan siyga feleklerin ve yıldızların hareketlerinin ilk unsurlarına göredir. Çünkü onların hareketlerinin ilk unsurları, kendi zâtlarında feleklerin maddelerinden mücerred, hareketlerinde feleklere bağlı cevherlerdir. Ehlullah nezdinde hayattan hâlî bir şey olmadığından bu cevherlere "felekî nefisler" denir. Çünkü hayat sırrı yere âid olsun, göğe âid olsun her şeye sirâyet etmiştir. Özellikle de bu kevnî taayyünün iki gözü olan güneş ve aya.

Ey genç, yerde ve gökteki bütün zerreler,
Hayat sırrının mazharıdır.
Akıl onu nasıl idrâk edebilir?
O bir sırdır, akıl onu nasıl anlayabilir?

Allah Teâlâ'dan idrâkin hakîkatini, ayaklarımızın kaymasından ve helâk olmaktan korumasını niyâz ederiz.

---

[130]. Münâvî, II, 92.
[131]. Münâvî, II, 92.
[132]. Deylemî, Hadis no: 1973
[133]. Deylemî, Hadis no: 5840
[134]. Aclûnî, I, 470.
[135]. Ebû Dâvûd, Etıme 39; Nesâî, Eyman 21; İbn Mâce, Etime 33; Dârimî, Etıme 18.
[136]. Bu bilgiler İsmail Hakkı Bursevî hazretlerinin yaşadığı devrin şartlarına göre değerlendirilmelidir.
[137]. Buhârî, Tefsir (36), 1.
[138]. Müslim, Fiten, 110.

[139]. Buhârî, Savm 12; Müslim, Sıyâm 31, (1089); Ebu Dâvud, Savm 4, (2323); Tirmizi, Savm 8, (692).

[140]. Ebû Dâvud, Vitr, 20; Tirmizî, Sevâbu’l-Kur’ân 18; İbnu Mâce, Edeb 52.

[141]. Aclûnî, Keşfü’l-hafâ, II, 113.

ANSIZIN YAKALAYACAK KORKUNÇ BİR SES

وَاٰيَةٌ لَهُمْ اَنَّا حَمَلْنَا ذُرِّيَّتَهُمْ فِى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿٤١﴾ وَخَلَقْنَا لَهُمْ
مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾ وَاِنْ نَشَاْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ وَلَا هُمْ
يُنْقَذُونَ ﴿٤٣﴾ اِلَّا رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعًا اِلٰى حِينٍ ﴿٤٤﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا
مَا بَيْنَ اَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٥﴾ وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ اٰيَةٍ
مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِمْ اِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٦﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ اَنْفِقُوا مِمَّا
رَزَقَكُمُ اللّٰهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اَنُطْعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللّٰهُ اَطْعَمَهُ
اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾ مَا يَنْظُرُونَ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ
﴿٤٩﴾ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَا اِلٰى اَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ ﴿٥٠﴾

41. Onların zürriyetlerini dopdolu bir gemide taşımamız da onlar için büyük bir ibrettir.

42. Onlar için, bunun gibi binecekleri başka şeyler de yarattık.

43. Dilesek onları suda boğarız. O zaman ne onların imdadına koşan olur, ne de onlar kurtarılırlar.

44. Ancak bizim tarafımızdan bir rahmet ve belli bir zamana kadar dünyadan faydalandırmamız müstesnadır.

45. Onlara yapmakta olduğunuz ve yapıp arkada bıraktığınız işlerde Allah'tan korkun; umulur ki size merhamet olunur denildiğinde *(aldırmazlar)*.

46. Onlara Rablerinin âyetlerinden bir âyet gelmeyedursun, ille de ondan yüz çevirmişlerdir.

47. Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden hayra sarfediniz, denildiğinde, kâfirler müminlere dediler ki: Allah'ın dilediği takdirde doyuracağı kimseleri biz mi doyuracağız? Siz gerçekten apaçık bir sapıklık içindesiniz.

48. Onlar: Eğer gerçekten doğru söylüyorsanız, bu tehdit ne zaman gerçekleşecektir? derler.

49. Onlar, birbirleriyle çekişip dururken kendilerini ansızın yakalayacak korkunç bir sesi bekliyorlar.

50. İşte o anda onlar ne bir vasiyette bulunabilirler, ne de ailelerine dönebilirler.

❀

“Onların zürriyetlerini” ticaretleri için gönderdikleri büyük çocuklarını ya da onların beraberlerinde bulunan yolculuğa gücü olmayan küçük çocuklarını ve kadınlarını kendileriyle ve başkalarıyla birlikte *“dopdolu bir gemide taşımamız da onlar için”* Mekke halkı için kudretimizin kemaline delâlet eden *“büyük bir ibrettir.”*

el-Kâmûs’ta der ki: “ذَرَأَ” yarattı ve birşey çok oldu demektir. İnsan ve cinlerin nesline “اَلذُّرِّيَّةُ (zürriyet)” denilmesi de bu köktendir.” **Râğıb** der ki: “Zürriyyet örfte büyük küçük çocukların hepsi için kullanılsa da aslında küçük çocuklar demektir. Tekil ve çoğul olarak kullanılmakla birlikte aslolan çoğul olarak kullanılmasıdır.” Bu kelime özellikle çocuklarla karışık olduğunda mecazen kadınlar için de kullanılır. Bu, mahallin orada bulunanın ismiyle isimlendirilmesi yoluyladır. Çünkü kadınlar zürriyyetin tarlalarıdır. Nitekim **Hz. Ömer** (r.a.)’tan rivâyet edilen bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *“Zürriyyetle, yani kadınlarla hac yapınız.”* Başka bir hadiste ise Rasûlullah (s.a.) zürriyetlerin, yani kadınların öldürülmesini yasaklamıştır.[142]

el-Müfredât’ta geçtiği üzere “اَلشَّحْنَاءُ” nefisleri dolduran düşmanlıktır. Deniz ve geminin insanların emrine âmâde kılınması kendileri için de bir nimet olduğu halde “*zürriyet*” kelimesinin insanların deniz yolculuğunda beraberlerinde bulunan zayıflara tahsisi, onların gemilerde yerleşmelerinin daha meşakkatli ve orada tutunmaları daha hayret verici olduğu içindir.

وَخَلَقْنَا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ مَا يَرْكَبُونَ ﴿٤٢﴾

42. Onlar için, bunun gibi binecekleri başka şeyler de yarattık.

“Onlar için, bunun gibi” gemiye benzer şeylerden *“binecekleri başka şeyler”* develer *“de yarattık.”* Çünkü develer karanın gemileridir.

Âyette “اَلْفُلْكُ” kelimesinin harf-i ta’rîfi cins içindir. Çünkü âyetten maksad yeniden diriltmenin (ba’s) sıhhat ve imkânını beyân ederek Mekkeli’ler aleyhine delil getirmektir. Allah Teâlâ onlara evvelâ ölü yeri diriltip toprağı onların maîşet ve geçim sebebi yaptığını delil getirmiştir. Sonra rüzgarları, denizleri deniz ticaretinde faydalanacakları şekilde bu denizlerde yürüyüp giden gemileri âmâde kılmasını delil olarak sunmuştur. Onlar bu ticaret ve sehayatlerinde kendileri için taşınmaları önemli olan kadınları ve çocukları da yanlarına alırlar. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***“Onları, (çeşitli nakil vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık.”*** (el-İsra 17/70).

Burada “اَلْفُلْكُ” kelimesindeki harf-i târifin ahd-i haricî için olduğu, yani bilinen bir gemiyi ifade ettiği de söylenmiştir. Kasdedilen gemi ise ***“Gözlerimizin önünde ve vahyimiz (emrimiz) uyarınca gemiyi yap.”*** (Hûd, 11/37) âyetinde zikredilen Nuh (a.s.)’ın gemisidir. Buna göre mânâ şöyle olur: Yani biz onların ve suda yaşamayan diğer canlıların zürriyetlerini, yâni kıyamete kadar gelecek çocuklarını o dolu gemide

taşıdık. Eğer böyle olmasaydı yeryüzünde insanoğlunun nesli ve zürriyeti kalmazdı. Biz onlar için sûret ve şekil olarak bu gemiye benzeyen başka nice gemi, kayık, sandal ve tekneler yarattık.

Eğer “Buna göre onların kendileri de zürriyyetleriyle beraber gemide taşındıkları halde Allah Teâlâ niçin ‘Onları ve zürriyyetlerini taşıdık’ buyurmadı?” diye sorarsan, şöyle cevap veririm: Boğulmaktan kurtarma nimetinin onlara ve kıyâmete kadar gelecek çocuklarına şâmil olduğuna işâret olmak üzere böyle buyurulmuştur. Eğer ‘Biz onları taşıdık’ buyrulsaydı, sadece onları boğulmaktan kurtarma nimeti zikredilmiş olurdu.

Gemiler kullar tarafından yapılan şeylerden olduğu halde burada Allah Teâlâ tarafından yaratılmış oldukları ifade edilmiştir. Bu, gemilerin Allah’ın güç vermesi ve ilham etmesi sayesinde onlar tarafından yapıldığı için değil, Allah Teâlâ’nın ***“Gözlerimizin önünde ve vahyimiz (emrimiz) uyarınca gemiyi yap.”*** (Hud 11/37) kavlinin ifade ettiği gibi bu işin aslı Allah Teâlâ’nın kudret ve hikmetine ziyadesiyle mahsus olduğu içindir.

Onların bu gemilere girmelerinden ‘binmek’ diye söz edilmesi, onların kendi irâdeleri ve tercihleriyle olduğu içindir. Nitekim onların zürriyyetlerinin Nuh’un gemisine girmesinden ‘taşımak’ diye söz edilmesi ise kendi şuur ve tercihleri ile olmadığı içindir. Mü’minûn sûresindeki (23/22) ***“Onların üzerinde ve gemilerde taşınırsınız.”*** âyeti ise tağlîb[143] yoluyladır.

Bazıları burada ikinci mânâyı daha belirgin kabul etmişlerdir. Çünkü burada geminin benzerinden deve murad edilirse bu durumda “*Onlar için, bunun gibi binecekleri başka şeyler de yarattık.”* sözü mânâ bakımından birbirine bitişik durumda olan iki hüküm arasını ayırmış olur. Çünkü “*Dilesek onları suda boğarız.”* sözü “gemi” kelimesine bitişiktir. *el-İrşâd*’da bunun için şöyle bir mazeret ileri sürülmüştür: Bu âyetin içinde devenin yaratılmasından bahsedilmesi, deve ile gemi arasında tam benzerlik olduğu için istitrad/ara söz olaraktır. Öyleki deve de sanki bir tür gemidir.

Burada “zürriyet” ile babaların ve dedelerin murâd edildiği de söylenmiştir. Çünkü “zürriyet” kelimesi usûle (babalar ve dedeler) ve furû’a (çocuklar ve torunlar) söylenir. Zira zürriyet, yaratmak mânâsında olan “اَلذَّرْءُ” kökündendir. Buna göre bu kelime hem asla, hem de nesle isim olarak uygundur. Çünkü onların bir kısmı bir kısmından yaratılmıştır. Babalar zürriyyettir. Çünkü oğullar onlardan yaratılmıştır. Zikredildiği gibi zürriyet lügatte ancak çocuklara ve kadınlara söylenir. Ancak insanların atası Âdem (a.s.)’ın zürriyyetinin murâd edilmesi bu kuralın dışındadır. Çünkü onlar kıyametin kopmasına kadar usûl ve furû’durlar. Doğru ilim Allah Teâlâ’nın katındadır.

Denilmiştir ki üç şeyi Hak Teâlâ, kendi kudretinin kemaliyle yürütmüştür: Develeri sahrada, bulutu havada ve gemiyi denizde. Zürriyyetlerin gemilere yüklenip taşınmasının bir nimet olarak zikredilmesinden deniz vasıtalarına binmenin câiz olduğu anlaşılır. Ancak güneşin akrep burcuna girmesinden kış sonuna kadar deniz vâsıtalarına binmek câiz değildir. Çünkü bu, kişinin kendisini tehlikeye atması demektir. Nitekim

Şeyh Zerrûkî (k.s.)'un *Hizbü'l-bahr* şerhinde böyle geçmektedir.

وَإِنْ نَشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلَا صَرِيخَ لَهُمْ وَلَا هُمْ يُنْقَذُونَ ﴿٤٣﴾

43. Dilesek onları suda boğarız. O zaman ne onların imdadına koşan olur, ne de onlar kurtarılırlar.

"Dilesek onları suda boğarız." Bu âyet önceki âyetlerin devamı ve tamamlayıcısıdır. Çünkü onlar bu âyetin muhtevâsını îtiraf etmektedirler. Nitekim Allah Teâlâ'nın ***"Dağlar gibi dalgalar onları kuşattığı zaman, dini tamamen Allah'a has kılarak (ihlâsla) O'na yalvarırlar."*** (Lokman, 31/32) kavli bunu ifâde etmektedir.

Boğma işini yalnız Allah Teâlâ'nın meşîet ve irâdesine bağlamak onların günahları sebebiyle helâkini gerektiren sebep ve şartların mevcud ve tamam olduğunu, bu işin artık Allah Teâlâ'nın dilemesine kaldığını bildirmektedir.

Bahru'l-ulûm'da der ki: "Bu âyet, farz ve takdîre hamledilmiştir. Bunun delili ise Allah Teâlâ'nın "*...ne de onlar kurtarılırlar. Ancak bizim tarafımızdan bir rahmet ve belli bir zamana kadar dünyadan faydalandırmamız müstesnâdır"* (Yâsîn, 36/43-44) kavlidir."

Mânâ şöyledir: Biz onları, yâni (41. Âyette zikredilen) onların zürriyyetlerini denizdeki gemilerde yükleyip taşımakla beraber kendilerini boğmayı dilesek denizde boğarız, batırırız ve suda helâk ederiz. "الْغَرَقُ" kelimesi denizde suda batmak/çökmek demektir.

"O zaman ne onların imdâdına koşan olur, ne de" bu iş olduktan sonra *"onlar kurtarılırlar."*

"الصَّرِيخُ" yardım eden, imdâda koşan demek olduğu gibi yardım isteyenin sesidir. Mânâ ise şöyledir: Onlara yardım eden/imdâdlarına yetişip boğulmaktan koruyan ve boğulma gerçekleşmeden onu kendilerinden bertaraf edecek kimse yoktur.

إِلَّا رَحْمَةً مِنَّا وَمَتَاعًا إِلَى حِينٍ ﴿٤٤﴾

44. Ancak bizim tarafımızdan bir rahmet ve belli bir zamana kadar dünyadan faydalandırmamız müstesnâdır.

Yani bizim tarafımızdan neş'et eden, imdâda yetişmeye, kurtarmaya ve bunlara bağlı olarak ecellerinin takdir edildiği zamana kadar hayat bahşetmeye sevkeden büyük bir rahmet dışında hiçbir şey sebebiyle onların imdâdına koşulmaz ve kurtarılmazlar.

Âyette tabiatçıların geminin tabiat gereği yükleri taşıdığı ve içi boş olan şeyin suda batmadığı şeklindeki iddiâsına red vardır. Allah Teâlâ bu görüşü reddederek şöyle

buyurmuş oluyor: İş öyle değildir, bilakis Allah Teâlâ onları boğmak istese elbette boğar. Geminin batmaması yolcuların boğulmaması geminin tabiatının gereği değildir. Öyle olsaydı gemiye hiçbir âfet ulaşmaz ve batmazdı.

Yine âyet şuna işâret etmektedir: Kendisine nimet verilen kul bu nimet içerisinde Allah'ın azabından emin olmamalıdır. Çünkü geçmiş kâfir milletler Allah'ın kendilerini yakalayıp cezlandırmasından kendilerini emin ve güvende gördüler. Sonunda hiç anlamadıkları bir cihetten yakalanıp cezâlandırıldılar. Şu halde Mekke halkı ve gemi yolcuları nasıl emin olurlar? Fakat insanlar ellerindeki nimet gitmeden onun kadrini bilmezler. Yine musîbete dûçar olmadan âfiyet ve huzûrun kıymetini bilmezler.

Şeyh Sa'dî *Gülistân*'da der ki: "Padişahlardan biri dil bilmez bir köle ile gemiye binmişti. Köle hiç deniz görmemiş, gemi yolculuğunun zahmetini tatmamıştı. Bağırıp çağırmaya başladı, korkusundan titriyordu. Ağıdını dindirmek için ne kadar uğraştılarsa beyhûde oldu. Kölenin bu hâli padişahın da keyfini kaçırdı. Gemide bulunanların biri onu teskîne çare bulamadı.

Yolcular arasında bir hakîm (görmüş geçirmiş, tecrübeli bir adam) vardı. Padişaha dedi ki: "Eğer müsâade ederseniz ben onu çabuk sustururum." Padişah: "Lütfedersiniz" deyince o zatın emriyle köleyi denize attılar. Köle, dalgalar arasında yuvarlanarak birkaç defa batıp çıktıktan sonra saçından tutup gemiye doğru çektiler, gemiye yanaşır yanaşmaz iki eliyle dümene sarıldı, yukarı çıkarıldıktan sonra da bir köşeye oturup sesi kesildi.

Hakîmin bu tedbiri padişahın çok hoşuna gitti ve bundaki hikmeti sordu. Hakîm dedi ki: "Evvel boğulmak acısını tatmamıştı da gemideki selâmetin kadrini bilmiyordu." İşte bunun gibi, sıhhatin kadrini de hastalığa tutulanlar bilir.

Ey karnı tok kimse, arpa ekmeği,
Sana hoş gelmezse, bana ni'mettir
A'râf, cehennemdir cennet ehline
Cehennem ehline, fakat, cennettir

Öyleyse nimete şükürle, lütuf ve ihsana tâatte bulunarak, tevhid ve ma'rifet yolunda çalışarak mukabele etmelidir. Çünkü Allah'ın mühlet vermesinden maksad hali düzeltmektir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Onların zürriyetlerini dopdolu bir gemide taşımamız da onlar için büyük bir ibrettir."* Allah kullarının havâssını hakîkat denizinde, avâmını dünya denizinde şeriat gemisinde taşıdığına işaret etmektedir. Çünkü dünya denizinde heva dalgalarının çarpmasından kurtulan kimse ancak Allah Teâlâ'ın inâyetinin onu şerîat gemisinde taşımasıyla kurtulmuştur. Yine hakikat denizinde şüphe dalgalarının çarpmasından kurtulan kimse ancak Allah Teâlâ'nın tarîkat erbabının kaptanlığıyla şerîat gemisinde rabbinin lütuf ve ihsanlarının onu taşımasıyla kurtulmuştur.

“Onlar için, bunun gibi binecekleri başka şeyler de yarattık.” Bu ise vuslata eren kâmil meşâyihın himmet kanadıdır. “*Dilesek onları suda boğarız.*” Yâni şeriat gemisini kırıp parçalayarak avâmı dünya denizinde, havâssı hakikat denizinde boğarız. Tıpkı temennî ehlinden kim şerîat gemisi olmaksızın hakikat denizine açılırsa ya da şerîat gemisini parçalarlarsa, suda boğulur ve sonra da cehennem ateşine sokulurlar.

“O zaman ne onların imdadına koşan olur, ne de onlar kurtarılırlar. Ancak bizim tarafımızdan bir rahmet” ki onlar meşâyıhtır. Çünkü onlar Hak Teâlâ’nın rahmetinin sûretleridir *“ve belli bir zamana kadar”* yâni ezeli inâyet kendilerine yetişinceye kadar *“dünyadan faydalandırmamız müstesnâdır.”*

وَاِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا بَيْنَ اَيْدِيكُمْ وَمَا خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٥﴾

45. Onlara “Yapmakta olduğunuz ve yapıp arkada bıraktığınız işlerde Allah’tan korkun; umulur ki size merhamet olunur.” denildiğinde *(aldırmazlar)*.

“Onlara” yani Mekke kâfirlerine uyarı yoluyla *“yapmakta olduğunuz”* yani peygamberlerini yalanlayan geçmiş ümmetlere verilen cezâlardan ve inanmadığınız takdirde benzerinin sizin de başınıza gelmesinden korkun *“ve yapıp arkada bıraktığınız işlerde”* helâk olduktan sonra âhirette sizin için hazırlanmış olan azap konusunda *“Allah’tan korkun.”* Geçmişte yaşanan vâkıalar onlardan önce olması îtibariyle sanki önlerindeymiş gibi kabul edilmiştir. Âhiret halleri onların helâkinden sonra olacağı için arkalarında kabul edilmiştir.

Ya da önünüzde olan âhiret işinden korkun ve âhiret için çalışın. Ardınızda olan dünyadan sakının ve ona aldanmayın demektir. Burada daha başka yorumlar da vardır. Ancak bizim önce söylediğimiz daha uygundur. Çünkü Allah Teâlâ Kur’an’da kâfirleri iki şeyle korkutmuştur. Bunlardan birincisi geçmiş ümmetlerin cezâlandırılmaları, ikincisi ise âhiret azabıdır.

“Umulur ki size merhamet olunur.” Yâni size rahmet olunacağını umarak Allah’tan korkun veya rahmet olunmak için Allah’tan korkun ki bu durumdan kurtulasınız. Çünkü siz kurtuluşun Allah’ın rahmetine bağlı olduğunu biliyorsunuz *“denildiğinde (aldırmazlar).”* Âdet ve alışkanlık hâline getirdikleri üzere öğütten yüz çevirirler, daha çok kibir ve inâd ederler. Nitekim gelen âyet buna delâlet etmektedir.

Sa’dî, *Bostân*’da der ki:

Kafası kuruntu içinde olan kimsenin,
Gerçeği kabul edeceğini aklından çıkar
Öylesi kimse öğrenmekten bıkar, öğüt dinlemekten arlanır.
Yağmur yağmakla taştan şakayık bitmez.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Onlara önünüzde olan*" dünyadan ve dünyada olan şehvetlerden ve lezzetlerinden; "*arkanızda olan*" âhiretten ve âhirette olan nimetlerden, hurilerden, saraylardan, ağaçlardan, meyvelerden, ırmaklardan, orada bulunan canların çektiği ve yine gözlerin lezzet aldığı "*şeylerden korkun; umulur ki"* cemâli müşâhede, celâli mükâşefe ve vuslatın kemâlâtıyla *"size merhamet olunur." denildiğinde* (aldırmazlar)."

Bazıları der ki: Önününüzdeki büyük kıyametin hallerinden ve arkanızdaki küçük kıyametin hallerinden korkun. Çünkü birincisi Hak tarafından, ikincisi ise nefis tarafından gelir. Birincisinde fenâ fillah ile, ikincisinde ise bedenî hey'etlerden tecerrüd ile korkun. Bundan kurtuluş ve Allah'ın rahmetine mazhariyet gazap ve öfkeden tamamen kurtulmakla mümkündür. Çünkü nefiste kalıntı olduğu sürece kul gazabdan, hicabdan/perdeden, belâ/imtihan ve azabın şiddetlendirilmesinden kurtulamaz.

وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ اٰيَةٍ مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِمْ اِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤٦﴾

46. Onlara Rablerinin âyetlerinden bir âyet gelmeyedursun, ille de ondan yüz çevirmişlerdir.

"Onlara" yukarıda açıklanan Allah'ın benzersiz olarak yarattığı şeyleri, sayısız nimetleri dile getiren bu âyetlerin de içinde dâhil olduğu, kendilerine yönelmeyi ve îman etmeyi gerektiren *"Rablerinin âyetlerinden"* tenzîlî Kur'ânî *"bir âyet gelmeyedursun,"* inmeyedursun *"ille de"* yalanlayarak ve alay ederek *"ondan yüz çevirmişlerdir."*

Buradaki "*âyetler*" ile tenzîlî ve tekvînî âyetlerin genelinin murâd edilmiş olması da mümkündür. Âyetlerin gelmesinden maksad ise vahyin inmesi ve bu işlerin onlara zâhir olmasının genelidir. Mânâ ise şöyledir: Kendilerine Allah'ın birliğine ve bir tek ilâh olduğuna şâhid olan âyet ve mûcizeler gelince mutlaka kendilerini Allah'a îman etmeye götürecek olan bu âyetleri doğru bir şekilde düşünmezler. Halbuki âlemde olan her şey Allah Teâlâ'nın sıfatlarından bir sıfatın sûreti ve Allah Teâlâ'nın zâtının sırlarından bir sırdır.

Ey Mağribî, âlem olarak isimlendirilen,
Aynada senin yüzünün aksidir
Âdem'in bildiği şey ise,
Âlemin nüshası, zâtın mazharıdır.

Molla Câmî der ki:

Cihan, dostumuzun güzelliğinin aynasıdır.
Onun yüzünü bütün zerrelerde müşâhede et.

Sonra âyet ve alâmetlerin en büyüğü hakîkat erbabından ve yakîn ehlinden dinde kâmil ve bâliğ (ergen/ermiş) olan erlerdir. Kim onları kabule ve onlara teslîm olmaya muvaffak kılınır, kalb-i selîmi elde edinceye kadar onların güzel terbiyelerinde yetişirse kurtulur. Mukbil/Hakk'a yönelmiş ve makbul olur. Kim de onlardan yüz çevirir ve îtiraz ederse, helâk olur. Müdbir/Hakk'a sırtını dönmüş ve merdûd/reddollunmuş olur.

Büyüklerden birisi der ki: Peygamberlerin dilinden gelen haberlere inanıp aynı haberler peygamberlerin vârislerinden birinden gelince bunlara inanmamak insafsızlıktır. Çünkü deniz birdir. Evliyâullahın getirdiği haberlere inanmıyorlarsa hiç olmazsa bu haberleri hikâye yoluyla da alabilirler. Peygamberlerin getirdiği akıllara şaşkınlık verecek olan haberlere inanıldığı gibi Allah tarafından muhâfaza edilen (mahfûz) evliyânın getirdiği haberlere de inanmak gerekir. Aslın (peygamberlerin) getirdiklerini kabul ettiğimiz gibi fer'in (evliyânın) getirdiklerini de muvâfakat ile birlikte kabul ederiz.

Ebû Hanîfe (r.h.)'ın: "Rasûlullah (s.a.)'den bize ne geldiyse başımız ve gözümüz üstünedir. Sahâbeden bize ne gelirse bazen alıp kabul eder bazen terk ederiz. Tâbiînden bize gelenlerde ise onlar da adam biz de adamız." şeklindeki sözüne gelince, ulemânın hakkında ihtilaf ettiği zâhir içtihâda göredir. Bu hususta yüz çevirmek, daha kuvvetli delile göre aşağıda olandan yukarıda olana geçiştir.

Bazen müridin Allah ile ve şeyhiyle olan edebinin güzelliği sebebiyle Allah, şeyhde bulunmayan nice ilimleri yine şeyhinin lisânından tâlibe açar. Meselâ A'meş, Ebû Hanife'ye bazı meseleleri sordu. Ebû Hanîfe bu soruların hepsini cevaplandırdı. Bunun üzerine A'meş Ebû Hanîfe'ye "Sen bunları nereden biliyorsun?" dedi. Ebû Hanîfe: "Senin bize anlattıklarından" dedi. Bunun üzerine A'meş: "Ey fakihler topluluğu sizler doktorsunuz, biz ise eczâcıyız." dedi.

Çalışarak elde edilen ilmin alâmeti, akıl terâzisine girmesidir. Vehbî ilmin alâmeti ise akıl terâzisinin nâdiren kabul etmesi ve düşünceleri bakımından akılların reddetmesidir.

Mekrin (hile ve tuzağın) en büyüklerinden birisi kula ilim nasip edilmesi ve onunla amelden mahrum kalması ya da amel nasip edilip amelinde ihlâstan mahrum kalmasıdır.

Ey kardeşim, bu durumu kendinde ya da başkasında görürsen bil ki bu durumu sürdüren onunla aldanmıştır. Öyleyse Allah'a yönelmek ancak ihlâs ile olur. Çünkü riyânın yüzü başkasına dönüktür. Allah Teâlâ bizi de sizi de muhâfaza buyursun.

وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ اَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا
اَنُطْعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاۤءُ اللّٰهُ اَطْعَمَهُ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٤٧﴾

47. Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden hayra sarfediniz, denildiğinde, kâfirler müminlere dediler ki: Allah'ın dilediği takdirde doyuracağı kimseleri biz mi doyuracağız? Siz gerçekten apaçık bir sapıklık içindesiniz.

Kâfirlere nasihat yoluyla *"Allah'ın size rızık"* lütuf ve ikram *"olarak verdiklerinden"* mal çeşitlerinden bir kısmını *"hayra"* muhtaçlara *"sarfediniz,"* çünkü bu, belâları geri çeviren ve istenmeyen şeyleri uzaklaştıran şeylerdendir. *"denildiğinde, kâfirler"* yaratıcı olan Allah'ı inkâr eden zındıklar *"mü'minlere",* onlarla ve onların işleri Allah Teâlâ'nın dilemesine bağlamalarıya alay etmek üzere *"dediler ki:"* Çünkü kâfirler 'Allah dilese falanca kimseyi zengin yapardı' yine 'Allah dilese falanca kimseyi aziz ederdi. Allah dilese şöyle olurdu. Allah dilese böyle olurdu' derlerdi. Onlar yaradanı inkâr ettikleri için bu sözleri alay kabul edilmiştir. Dolayısıyla verdikleri mezkûr cevap bir inanç ve ciddiyetten kaynaklanmamaktadır.

Zındık hiçbir ilâha, yeniden diriltilmeye ve hiçbir şeyin hurmetine/haram olduğuna inanmayan kimsedir.

*"*Sizin inancınıza/iddiânıza göre *"Allah'ın dilediği takdirde doyuracağı kimseleri"* sizin bize öğüt verdiğiniz şekilde mallarımızdan *"biz mi doyuracağız?"* Yani biz doyurmayız. Sizin iddiânıza göre halkı doyurmaya kadir olan Allah'ın onları doyurması gerekirdi. Madem ki O yiyecek vermedi biz de vermeyiz.

Taâm aslında buğdaydır. Hz. Peygamber (s.a.)'in zemzem hakkında *"O doyurucu bir yemek ve hastalığa şifadır*."[144] buyurması zemzemin diğer sulardan farklı olarak gıda oluşuna dikkat çekmektir.

Ey mü'minler! *"Siz gerçekten apaçık bir sapıklık"* hatâ *"içindesiniz."* Çünkü bize Allah Teâlâ'nın irâdesine muhâlif şeyi emrediyorsunuz.

"اَلضَّلَالُ" doğru yoldan dönüp sapmaktır. Hidâyetin zıddıdır. Az yahut çok, kasden yahut yanılarak doğru yoldan her sapmaya "الضلال (dalâlet, sapıklık)" denir. Bu sebepten kendisinden hatâ meydana gelen kişi hakkında da kullanılması doğru olur. Nitekim e*l-Müfredât*'ta böyle geçmektedir.

Onlardan sâdır olan bu söz hatâ idi. Çünkü insanlardan bazısını Allah zengin yaptı, bazısını da fakir bıraktı. İbtilâ/imtihan sebebiyle, zenginlerin Allah'ın malını fakirlere vermelerini emir buyurdu. Bu durumda istemeyi/meşiyyet bahâne etmek ve infâkı buyuran Allah'ın emrini görmezden gelmek hatâ ve cefânın bizzat kendisidir.

Allah, fakiri zengine havâle etti
İşini görsün ve gönlünü rahat ettirsin diye
Eğer cimrilik edip de ona kulak asmazsa,
Kıyamet gününde pişmanlık ve sıkıntı çeker

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Allah dileseydi hepinizi zengin yapardı, aranızda hiç fakir olmazdı. Yine dileseydi hepinizi fakir yapardı, aranızda hiç zengin olmazdı. Fakat Allah zenginin nasıl merhamet ettiğine, fakirin nasıl sabır gösterdiğine bakmak için bir kısmınızı bir kısmınızla sınar*."[145]

Bu âyet onların Allah'ın yarattıklarına şefkat etmediklerini ifâde etmektedir. Bütün mükellefiyetler/emir ve yasaklar iki hususta toplanır: Bunlardan biri Allah'ın emrine

tâzim, diğeri ise Allah'ın yarattıklarına şefkattir. Kâfirler her iki hususu birden terk etmişlerdir. Cimriler de; "Allah'ın mahrum edip fakir yaptığına biz de bir şey vermeyiz Allah dileseydi elbette onları zengin yapardı" diyerek aynı bahaneye sarıldılar. Evet, böyle bir söz yakîn, müşâhede ve ıyândan dolayı söylenmiş olsa faydalı, hatta îmanın kemâlinin bağlı olduğu sırf tevhîd olurdu. Fakat bunlar taklîd, inkâr ve inâd yoluna girmişlerdir. Allah kime hidâyet etmezse onu kimse hidâyete erdiremez.

Lokman (a.s.) zenginlerin yanına uğradığında: "Ey nimet ehli! En büyük nimeti unutmayın." derdi. Fakirlerin yanına uğradığı zaman ise: "İki kere aldanmaktan sakının." derdi.

Hz. Ali (r.a.)'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Mal dünya kazancı, sâlih amel ise âhiret kazancıdır. Allah bazı topluluklara bunların her ikisini birden verir."

Fudayl (r.h.): "Âhiret izzetini isteyen fakirlerle beraber otursun." demiştir.

Allah Teâlâ'dan çok ihsanını ve bol lütfunu niyaz ederiz. Çünkü sebepleri yaratan (müsebbibü'l-esbâb) O'dur. Kapının açılması O'ndandır.

Mesnevî'de der ki:

Biz Hakk'ın âilesi ve süt isteyen yavrularıyız.
Hz. Peygamber: "İnsanlar Allah'ın iyâli/âilesidir" buyurdu
Gökten yağmur veren,
Rahmetiyle ekmek vermeye de güç yetirir
"O her gün bir iştedir" âyetini oku da,
Onu işsiz güçsüz bilme

وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾

48. Onlar: "Eğer gerçekten doğru söylüyorsanız, bu tehdit ne zaman gerçekleşecektir?" derler.

"Onlar:" Mekkeliler inkâr ederek ve imkânsız görerek Rasûlullah (s.a.)'e ve mü'minlere: *"Eğer gerçekten"* bu tehdidinizde *"doğru söylüyorsanız"* onun ne zaman olacağını söyleyin. Kıyametin kopacağına, hesap ve cezâya dâir *"bu tehdid ne zaman gerçekleşecektir?" derler."*

Burada yakına işâret için kullanılan "bu" zamiri, ya alaya almak için ya da tehdidin yakın olması bakımından kullanılmıştır.

"اَلْوَعْدُ" kelimesi hayır, şer, fayda ve zararda kullanılır. "اَلْوَعِيدُ" ise özel olarak şerde kullanılır. Bu âyette "اَلْوَعْدُ" her iki hususu da içerir. Çünkü bu vaad hem kıyameti, hem de kulların amellerine verilecek karşılığı ifâde etmektedir. Kişinin ameli hayır ise hayır, şer ise şer. *Keşfü'l-esrâr*'da der ki: "Burada "اَلْوَعِيدُ" değil de "اَلْوَعْدُ" lafzının zikredilmesi, eğer bu vaad hak ise kâfirlerin kendileri için Allah katında güzellik

olduğunu iddiâ ettiklerindendir.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu yorum hiçbir ilâhı kabûl etmeyenler hakkında değil, müşrikler hakkında geçerlidir. Daha önce Mekke’de bazı zındıkların bulunduğu geçmişti.

Kâfirlerin bu şekilde kıyâmetin derhal gelmesini acele istemeleri ve kıyâmetin kopmasını geç bulmaları, ancak ilâhî dâveti yalanlamak, haşri ve neşri inkâr etmek üzere vâki olmuştur. Eğer dâveti tasdik ve ikrar etmek, bu dünya zindanından kurtulmak, Allah’a duyulan şevk ve O’na kavuşma arzusu için olsaydı, elbette bu durum onlara çok fayda verirdi. Ölüm sırasında kıyâmet onların aleyhine kopmazdı. Nitekim kıyâmet mü’minlerin aleyhine kopmaz. Bilakis ölüm onlar için bayram ve sevinç olurdu.

Mesnevî’de der ki:

İnsanlar çarşıda aynı yürürler,
Fakat kimi neşeliyken kimi dertlidir
Aynı şekilde ölürken de aynı gideriz,
Ama yarımız hüsranda iken yarımız bahtiyardır

مَا يَنْظُرُونَ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً تَأْخُذُهُمْ وَهُمْ يَخِصِّمُونَ ﴿٤٩﴾

49. Onlar, birbirleriyle çekişip dururken kendilerini ansızın yakalayacak korkunç bir sesi bekliyorlar.

Bu âyet Allah Teâlâ tarafından kâfirlere bir cevaptır.

“Onlar,” Mekke kâfirleri *“birbirleriyle çekişip dururken kendilerini ansızın yakalayacak”* ve tüm yeryüzü halkına ulaşacak, *“korkunç bir sesi”* ikincisine ihtiyaç olmayan, bütün canlıların öleceği sûra birinci defa üfürülmesini *“bekliyorlar.”*

“اَلْاَخْذُ” bir şeyi elde etmek ve sâhip olmaktır. Bu kelime bazen ***“Dedi ki: Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını yakalamaktan Allah’a sığınırız.”*** (Yûsuf, 12/79) âyetinde olduğu gibi tutmak/almak anlamına gelir. Bâzen de ***“Allah, O’ndan başka ilah yoktur; O, hayydir, kayyûmdur. Kendisine ne uyku gelir ne de uyuklama.”*** (el-Bakara, 2/255) âyetinde olduğu gibi hâkim ve gâlib olmak mânâsına gelir. Yine

“اَخَذَتْهُ الْحُمّٰى (sıtmaya tutuldu)” denir. Esir düşen kimseye “اَلْمَأْخُوذُ” ve “اَلْاَخِيذُ” denir.

“خَاصَمْتُهُ” demek onunla tartıştım demektir. “اَلْمُخَاصَمَةُ”nın asıl mânâsı hasımlardan her birinin diğerinin bir tarafına yapışması, yine hasımlardan her birinin çuvalın bir yanından tutup çekmesidir.

Mânâ şöyledir: Onlar ticâret, alış-veriş ve diğer muâmelelerinde çekişip tartışırlarken ve dünya işleriyle meşgul olurlarken, kendisinden gafil oldukları halde kıyamet kopacaktır. Öyleyse kıyametin alâmetlerinin ortaya çıkmamış olmasına aldanmasınlar ve

kıyametin kendilerine gelmeyeceğini iddiâ etmesinler.

İbn Abbâs (r.a.)'tan rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: "*Kıyâmet mutlaka kopacaktır. O zaman alış veriş için iki kişi elbiselerini açarlar da (kıyâmet ansızın koptuğundan) elbiselerini toplayamayazlar. Yine bir kişi havuzunu sıvayıp tâmir eder, fakat havuzun suyunu kullanamaz. Yine bir kişi sağmal devesinin sütünü sağıp gelir de sütü içemez. Yine bir adam lokmasını ağzına götürür, fakat onu yiyemez*." Sonra **"*Onlar, birbirleriyle çekişip dururken kendilerini ansızın yakalayacak korkunç bir sesi bekliyorlar.*"** âyetini okudu.

Rivâyete göre Allah Teâlâ Yemen tarafından ipekten daha yumuşak ve miskten daha hoş kokulu bir rüzgâr gönderir. Bu rüzgâr kalbinde zerre kadar imanı olan her mü'minin canını alacak. Sonra insanların en şerli olanları hiçbir dini tanımadan yüz yıl kalırlar. Onlar çarşılarında alış-veriş yaparken kıyamet üstlerine kopar.

Eğer 'Onlar kıyameti beklemiyorlardı. Bilakis kıyâmetin ve böyle korkunç bir sesin olmadığına kesin olarak inanıyorlardı' dersen, şöyle cevap veririm: Evet, doğru. Ancak onların "*bu tehdid ne zaman gerçekleşecektir?*" sözlerinin zâhirine göre kendileri bekliyor kabul edilmiştir. Çünkü 'Falanca iş ne zaman olacak?' diyen kimsenin sözünden o işin olmasının beklediği anlaşılır.

فَلَا يَسْتَطِيعُونَ تَوْصِيَةً وَلَٓا اِلٰٓى اَهْلِهِمْ يَرْجِعُونَ ﴿٥٠﴾

50. İşte o anda onlar ne bir vasiyyette bulunabilirler, ne de ailelerine dönebilirler.

"İşte o anda onlar ne bir vasiyyette bulunabilirler" yâni vasiyette bulunmaya güç yetiremezler.

"اَلْاِسْتِطَاعَةُ" fiilin gerçekleşmesini sağlayan güç demektir.

Vasiyyet sözlükte bir şeyi diğerine bitiştirmek, diğerine eklemektir. Mal veya nafakadan bir kısmını ölümünden sonra ilzâm etmeye/bağlamaya da "vasiyyet" denir. Çünkü kişi vasiyyet etmekle hayatında olan bir husûsu ölümünden sonra olan bir hususa bağlamıştır.

"تَوْصِيَةً" kelimesinin nekre yapılması onu genelleştirmek içindir. Yani onlar âileleri arasında idiyseler işlerinden hiçbiri hakkında vasiyette bulunamazlar.

Şeyhzâde der ki: "Basit bir kelime ve tek bir sözle bile herhangi bir vasiyette bulunamazlar. Buna muktedir olamayınca daha başka îfâsında uzun zamana muhtaç oldukları bir takım görevleri yerine getirmekten, yaptıkları haksızlıkların ödenmesi ve benzerlerini yapmaktan tamamen âciz olurlar. Çünkü söz söylemek iş yapmaktan daha kolaydır. Çok basit bir söz bile söylemekten âciz olduklarına göre kıyametin onlara en küçük bir imkân ve fırsat vermeyeceği ortaya çıkmıştır. Ölmek üzere olan kimse için son nefeste son söz olarak söylenecek en önemli söz vasiyyet etmek olduğu için burada söz cinsinden vasiyyet seçilmiştir. İşte bundan âciz olan başkalarından fazlasıyla âciz

olur.

"Ne de" evlerinin dışında iseler *"âilelerine dönebilirler."* Bilakis korkunç ses onları yakalar oldukları yerde ölürler. Artık yanlarında olanlar vasiyet edemezler; yanlarında bulunmayanlara doğru da dönemezler. Yani çarşıdan eve dönmeye mecalleri bulunmaz. Velhasıl çarşıda düşmanlık, kavga ve alışverişle meşgul iken, dünya işleriyle uğraşırken birden İsrafil sûra üfler ve Allah'ın dilediği hariç bütün mahlûkât bulundukları yerde ölürler. Nitekim Zümer sûresinde (39/68) gelecektir.

"اَلْأَهْلُ" kelimesi eşler, çocuklar, köleler, câriyeler, akraba, arkadaşlar ve bunların tamamı olarak tefsir edilir. Nitekim **İbn Melek**'in *Şerhu'l-Meşârık*'ında böyle geçmektedir. **Râğıb** der ki: "Kişinin ehli, onunla kendilerini neseb, din ve bunlar yerine geçen iş, ev, belde ve san'atın bir araya topladığı kimselerdir. Kişinin ehli aslında onunla kendilerini bir meskenin bir araya getirdiği kimselerdir. Daha sonra kişi ile kendilerini nesebin bir araya getirdiği kimselere de kişinin ehl-i beyti denilmiştir. "Kişinin ehli" sözüyle hanımı ifâde edilir.

Bilesin ki ölüm insanı pek hızlı yakalar. İnsan bütün arzularına ulaşamaz. Şu halde kula düşen emelleri kısa tutarak durumunu düzeltmektir.

Şeyh Sa'dî *Bostân*'da der ki:

Sen kâr ve mal düşüncesiyle gafilken,
Ömrünün sermayesi ayaklar altında kaldı
Senin akıl gözünü sevda tozları kapamış;
Bu heva, bu heves ömrünün tarlasını sam yeli gibi yakmış
Haberin var mı ey kemikten kafes?
Senin canın nefes dedikleri bir kuştur
Kuş bir kere ipten kurtulup kafesten çıktıktan sonra,
Ne kadar çalışırsan çalış onu bir daha avlayamazsın
Sakın fırsatı kaçırma, çünkü dünya bir tek nefesten ibarettir;
Âlim'in nazarında bir nefes, bir cihandan daha kıymetlidir
Vaktiyle dünyaya hükmeden İskender,
Giderken bir an içinde dünyayı bıraktı
Fakat mümkün olmadı dünyayı verip yeniden
Bir nefeslik mühlet alması
Dünya dilberine gönül bağlama;
Bu dilber kiminle oturduysa onun kalbini koparmıştır
Şimdi gaflet yakasından başını kaldır
Ki yarın utançla önüne bakmayasın
Bir yol tut, Allah'ın sevgisini kazan.
Bir şefaatçi bul, bir özür dile
Yoksa zamanın devriyle hayatının kadehi dolduğu vakit,
Aman dileyecek bir an bulamazsın.

Amr b. Âs (r.a.) ölümü yaklaşınca bir kelepçe ve zincir istedi. Onları ellerine ve ayaklarına taktı ve: “Ben Rasûlullah (s.a.)’in *“Âdemoğlu can çekişmeye başlamadığı/can boğaza dayanmadığı sürece tevbe kapısı açıktır.*”[146] buyurduğunu işittim.” dedi. Sonra kıbleye döndü ve: *“Allahım sen bize emrettin biz isyan ettik. Sen bize yasakladın biz o yasağı çiğnedik. İşte sana sığınanın makamı budur. Şayet affedersen zaten affetmeye layık olan sensin. Eğer cezâlandırırsan bu benim kendi ellerimle işlediğim günahlar yüzündendir. Seni tenzih ederim. Senden başka ilah yoktur. Gerçekten ben zâlimlerden oldum.*” dedi ve elleri ayakları bağlı olarak vefat etti. **Hz. Hasan b. Ali** (r.a.) bu hâli duyunca “Yaşlı zat, öleceğini kesin olarak anlayınca teslimiyet göstermiş. Umulur ki bu hâli ona fayda verir.” dedi.

Ölüm sırasında vasiyette bulunan kimse, doymuş halde malını taksim eden kimse gibi olsa da ölüm anında güzel vasiyette bulunmak sünnettir. Hiç vasiyet etmeden ölen kişiye berzah âleminde (kabirde) kıyamete kadar hiç konuşma izni verilmez. Ölüler birbirlerini ziyaret eder ve sohbet ederler. Bu kişi ise susar/konuşamaz. Diğerleri: ‘Bu kimse vasiyet yapmadan ölmüş’ derler.

Kişi malının üçte birini vasiyet edebilir. **İbn Abbâs** (r.a.)’dan rivâyete göre vasiyete zarar vermek büyük günahlardandır.

Kişi hasımlarının/hak sahiplerinin hoşnud edilmesi, borçlarının ödenmesi, namaz ve orucunun fidyesinin verilmesi için vasiyette bulunur. Iskat ve devir yaptırmalıdır. Allah bizi de sizi de halini düzelten, sonunu düşünen ve sâlih amelleri çok yapan ve dünyadan lütuf ve cemal üzere göç edenlerden eylesin.

---

[142]. Münâvî, VI, 336.

[143]. Aralarında benzerlik bulunan iki isimden birini diğerine tercih etmek demektir.

[144]. Bk. Acluni, II, 229-230

[145]. İbn Ebî Şeybe, Musannef, VII, 78, 79 (34330); Süyûtî, ed-Dürru’l-mensûr, XI, 151.

[146]. Tirmizî, Deavat 98; İbn Mâce, Zühd 30; Müsned, II, 132, 153; III, 425

O GÜN HİÇBİR KİMSE HAKSIZLIĞA UĞRAMAZ

وَنُفِخَ فِى الصُّورِ فَاِذَا هُمْ مِنَ الْاَجْدَاثِ اِلٰى رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ ﴿٥١﴾
قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَاۜ هٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمٰنُ وَصَدَقَ
الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾ اِنْ كَانَتْ اِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَاِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا
مُحْضَرُونَ ﴿٥٣﴾ فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْـًٔا وَلَا تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾ اِنَّ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِى شُغُلٍ فَاكِهُونَۚ ﴿٥٥﴾
هُمْ وَاَزْوَاجُهُمْ فِى ظِلَالٍ عَلَى الْاَرَٓائِكِ مُتَّكِؤُ۫نَ ﴿٥٦﴾ لَهُمْ فِيهَا
فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا يَدَّعُونَۚ ﴿٥٧﴾ سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَح۪يمٍ ﴿٥٨﴾

51. Nihayet Sûr'a üfürülecek. Bir de bakarsın ki onlar kabirlerinden kalkıp koşarak Rablerine giderler.

52. *(İşte o zaman:)* Eyvah, eyvah! Bizi kabrimizden kim kaldırdı? Bu, Rahmân'ın vâdettiğidir. Peygamberler gerçekten doğru söylemişler! derler.

53. Olan müthiş bir sesten ibarettir. Bunun üzerine onların hepsi hemen huzurumuzda hazır bulunurlar.

54. Bugün hiçbir kimse en ufak bir haksızlığa uğramaz. Siz orada ancak yaptıklarınızın karşılığını alırsınız.

55. Bugün cennetlikler, gerçekten nimetler içinde safa sürerler.

56. Onlar ve eşleri gölgeler altında tahtlara kurulurlar.

57. Orada onlar için her çeşit meyve vardır. Bütün arzuları yerine getirilir.

58. Onlara merhametli Rabb'in söylediği selam vardır.

"Nihayet Sûr'a üfürülecek." "نُفِخَ" fiilinin mâzî/geçmiş zaman kalıbıyla getirilmesi, üfürülme işinin kesin olarak meydana geleceğine delâlet etmek içindir. "اَلنَّفْخُ" bir şeyin içine rüzgar üfürmektir.

Sûr hakkında iki vecih/yorum vardır: **Birincisi**, bu sur İsrafil (a.s.)'ın üfleyeceği boynuzdur. Bu boynuzda her ruh sayısınca delik vardır. Bu delik o ruhun makamıdır. Buna göre mânâ şöyledir: Ölülerin dirilip yeniden hayat bulmalarına sebep olacak bir üfürüşle Sûr'a üfürülecek. **İkincisi**, bu kelime "صُورَةٌ" kelimesinin çoğuludur. Bazı kıraat imamlarının bu kelimeyi "وَنُفِخَ فِى الصُّوَرِ" şeklinde okuması bu görüşü teyid eder. Buna göre mânâ şöyledir: Sûretlere ruhlar üfürülecek. Bu da yine İsrafil (a.s.)'ın sûra

üfürmesiyle olacaktır. Burada kasdedilen Allah Teâlâ'nın bütün canlıları öldüreceği birinci üfürüş değil, bütün ölüleri dirilteceği ikinci üfürüştür. İki üfürüş arasında kırk yıl vardır.[147] Yeryüzünde çok korkunç şeyler, zelzeleler olduktan sonra bulunduğu hal üzere sâkin/rahat bir şekilde kalır. Yeryüzünde yaratılmışlardan canlı bir varlık olmadığı halde gökten yağmur yağar, sular akar, ağaçlar meyve verir. İki üfürüş arasında kırk yıl geçtikten sonra Allah Teâlâ arşın altından "hayat/can suyu" denilen erkeklerin menisi gibi sert bir su yağdırır. Otların bittiği gibi insanların bedenleri biter. Yer insanın acbü'z-zeneb/kuyruk sokumu hariç bütün bedenini yer/eritir. Acbü'z-zeneb de çekirge gözü gibi gözle görülmeyecek kadar kalır. İşte yaratılma bundan olur. Güneş ışınlarında uçuşan tozlar gibi insanın cüzleri/parçaları onun üzerinde bir araya getirilir. Bedenler tamam olunca Allah Teâlâ İsrafil (a.s.)'ı diriltir. O da sûra üfürür. Bunun üzerine her ruh kendi cesedine doğru uçar. Sonra da kabir yarılıp açılır.

"Bir de bakarsın ki onlar" sonraki âyetin delâlet ettiği gibi kâfirler hiç beklemeksizin *"kabirlerinden kalkıp koşarak Rablerine giderler."* Rablerinin ve mutlak olarak işlerinin sâhibinin dâvetine giderler. Bu dâvet İsrâfil (a.s.)'ın diriliş için yaptığı dâvettir. Ya da onlar kabirlerinden kalkıp koşarak hesap ve yapılanların karşılığının verilmesi için hazırlanan Rablerinin huzuruna (mevkıf) giderler. Beytü'l-makdis'in haşr ve neşr yeri olduğu sâbit olmuştur.

el-Kamûs'ta geçtiği üzere "الْأَجْدَاثُ" kelimesi, kabir demek olan "جَدَث"in çoğuludur.

Eğer "Korkunç ses dağları bile yerinden oynattığı halde o vakitte kabirler nerede olacak?" denirse, şöyle cevap verilir: Allah Teâlâ her ölünün cüzlerini kabre konulduğu yerde toplayacak ve o kişi oradan dirilip çıkacaktır. İşte o yer o kimsenin kabridir.

"O gün onlar kabirlerinden fırlaya fırlaya çıkarlar." (el-Meâric, 70/43) âyetinin delâlet ettiği onların kabirlerinden kalkıp koşarak Rablerine gitmeleri, isteyerek değil zorunlu bir gidiştir. Çünkü Allah Teâlâ: ***"huzurumuzda hazır edilirler."*** (Yâsîn, 36/53) buyurmaktadır.

Allah Teâlâ'nın "*Nihayet Sûr'a üfürülecek"* kavlinden sonra hemen/ansızın olma mânâsını ifade eden "اذا"nın getirilmesi, Allah Teâlâ'nın kudretinin kemaline ve muradının iradesinden hiçbir zaman geri kalmayacağına işâret etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ bu süratli koşmanın/fırlamanın sûra üfürme vaktinde gerçekleşeceğine ve ondan sonraya kalmayacağına hükmetmiştir. Halbuki bu koşma, bazı merhalelerden sonra olacaktır. Bu merhaleler ise dağılan cüzlerin ve toz toprak olan kemiklerin toplanması, birleştirilmesi, diriltilmesi, ayağa kalkması, sonra da koşmasıdır.

Eğer denirse ki: "Allah Teâlâ bir başka âyette ***"Sonra ona (sûra) bir daha üflenince, bir de ne göresin, onlar ayağa kalkmış bakıyorlar!"*** (ez-Zümer, 39/68) buyurmaktadır. Burada ise "*Bir de bakarsın ki onlar kabirlerinden kalkıp koşarak Rablerine giderler"* buyurmuştur. Halbuki ayağa kalkmak koşmaktan başkadır. Bunların her biri de bulundukları yerde ansızın mânâsında olan "إِذَا" ile ifade edilmiştir. Bu durumda ayağa kalkma ile koşmanın beraber olması gerekir."

Buna iki şekilde cevap verilir: Birincisi, ayağa kalkmak hızlı yürümeye/koşmaya ters düşmez. Çünkü yürüyen/koşan kimse ayaktadır. Bu bakmaya da ters düşmez. İkincisi, aralarına zaman ve mühlet girmeden birbiri ardına meydana gelen işler sanki bir zamanda meydana gelmiş kabul edilir. Nitekim önünü dönen kimse arkasını da dönmüştür.

قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَنْ بَعَثَنَا مِنْ مَرْقَدِنَا ۜ هٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمٰنُ وَصَدَقَ

الْمُرْسَلُونَ ﴿٥٢﴾

52. ***(İşte o zaman:)*** **"Eyvah, eyvah! Bizi kabrimizden kim kaldırdı? Bu, Rahmân'ın vâdettiğidir. Peygamberler gerçekten doğru söylemişler!" derler.**

"(İşte o zaman:)" kâfirler kabirlerinden dirildikleri ilk anda kıyametin kendilerini kaplayan şiddet ve dehşetinden dolayı helâklarına seslenerek "*Eyvah, eyvah!"* Ey bizim helâkimiz, gel! İşte şimdi senin gelme vaktindir. **Kâşifî** der ki: "Bu sözün mânâsı vay/yazıklar olsun bize demektir."

"Bizi kabrimizden kim kaldırdı?"

"وَيْحٌ" rahmet için kullanılan bir kelime olduğu gibi "وَيْلٌ" de azap ve belâ için kullanılan bir kelimedir.

Hafs "مَرْقَدِنَا"dan sonraki işâret ismi olan "هٰذَا (bu)"nın "مَرْقَدِنَا"nın sıfatı olduğu vehmine düşülmemesi için "مَرْقَدِنَا" kelimesinde nefesi kesmeksizin latîf bir vakfe (sekte) yapar, sonra yeni başlanan bir cümle olarak

"هٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمٰنُ" kavlinden okumaya başlardı. Bu vakfeye "sekte" denir. Sekte ise nefes müddetinden daha az bir miktar sesi kesmektir. "اَلْبَعْثُ" Tahrik etmek, harekete geçirmek demektir. "اَلْمَرْقَدُ" kelimesi ya masdardır, buna göre mânâ 'uyumamızdan, yani uykumuzdan' demektir. Ya da kendisiyle cins kasdedilen mekân ismidir. Dolayısıyla herkesin uyuduğu yer buna dâhildir. Yani uyuduğumuz yerden bizi kim uyandırdı/diriltti? demektir.

el-Es'iletü'l-mufhıme'de der ki: "Eğer burada kâfirlerin diriltilmeden önce kabirlerinde uyudukları haber verilmektedir. Bu durum kabir azabını reddeder." denirse, şöyle cevap veririz: Kâfirlerin akılları karıştığı için kendilerini uykuda zannederler. Ya da Allah Teâlâ bu iki üfleme arasında onlardan azabı kaldırır. Sanki onlar kabirlerinde uyuyormuş gibi olurlar. Tıpkı biraz hastalığı hafifleyip de uyuyarak kendinden geçen hasta gibi. Son üfürüşten sonra diriltilip kıyameti görünce helâklarını isteyip onu çağırırlar. Hz. Peygamber (s.a.)'in "*İki üfürüş arasında kırk sene vardır. İkisi arasında Rabbinizin dilemesi dışında hüküm, rahmet ya da azab yoktur.*"[148] buyurması da bu cevabı te'yid eder. Kâfirler cehennemi ve onun çeşit çeşit azabını görüp kıyamette

şâhidler huzurunda rezil ve rüsvay oldukları vakit kabir azabı onun yanında uyku gibi olur. Bunun üzerine "*Eyvah, eyvah! Bizi kabrimizden kim kaldırdı?"* derler. Çünkü kabir azabı sadece rûhânîdir. **İmam Âzam** (r.h.) kabir sualinin ruh ve cesed beraber olacağına dâir sözüyle şehidlerin ruhları gibi ruhlarla bedenlerin birbiriyle çok alâkalı olduğunu açıklar. Bu yüzden şehidler diri sayılmışlardır. Kıyamet azabı ise hem cismânî hem de rûhânîdir. Yalnız rûhânî olan kabir azabından daha şiddetlidir.

"*Bu, Rahmân'ın vaadettiğidir. Peygamberler gerçekten doğru söylemişler!" derler."* Yani, bu yeniden diriltilme, Rahmân'ın dünyada vaadettiği bir şeydir. Siz ise inkâr ederek "Bu tehdid ne zaman?" dediniz. Onun hak olması konusunda peygamberler doğru söylediler.

Bu söz, melekler ya da mü'minler tarafından verilen bir cevaptır. Bu söz ile kâfirlere inkârlarını hatırlatmak, bundan dolayı onları kınamak, onlar için asıl önemli olanın onların kendilerini kimin uyandırıp dirilttiğini sormak değil, bu diriltmenin kendisini sormak olduğuna dikkat çekilmek üzere onların soru tarzından farklı cevap verilmiştir. Çünkü onlar diriltilmeyi değil, diriltenin kim olduğunu sordular.

Sanki melekler ve mü'minler onlara şöyle dediler: "Kitaplarında bunu size vaadeden Rahmân sizi diriltti. O size peygamberler gönderdi. Bu konuda onlar size doğru söylediler. Bu sizin zannettiğiniz gibi bir uykudan uyanış değil ki sizi kimin uyandırdığını soruyorsunuz. Bu ancak korkunç ve dehşetli olan en büyük diriltilmedir.

إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٥٣﴾

53. Olan müthiş bir sesten ibarettir. Bunun üzerine onların hepsi hemen huzurumuzda hazır bulunurlar.

Bahse konu *"Olan"* ikinci üfürüş İsrafil (a.s.)'ın sûra üfürmesinden meydana gelen *"müthiş bir sesten ibarettir."*

Denilir ki bu diriltilme sayhası Beytü'l-Makdis'teki bir kayanın üzerinden İsrafil (a.s.)'ın: "Ey çürüyen kemikler, birbirinden ayrılan mafsallar, paramparça olan organlar, darmadağın olan saçlar! Sizi yaratıp size sûret ve şekil veren Allah Teâlâ aranızda hüküm vermek için size toplanmanızı emrediyor. Haydi toplanın. Mahşer ve arasat meydanına bütün zâlim ve zorbalardan daha güçlü olan Allah'ın huzuruna gelin." diye seslenmesidir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Zâhir olan şu ki İsrâfil (a.s.)'ın bu konuşması sûra üfürmekten başka bir şey değildir. Buna göre ikisinden birini murâd etmenin diğerini murâd etmek olması da mümkündür. Ya da bu söz ve sûra üfleme birlikte olacak şekilde bu sözün sûra üfürme esnâsında söylenmesi de mümkündür. Çünkü onun alışılan şekilde konuşma zorunluluğu yoktur ki ikisi arasında çelişki meydana gelsin.

"Bunun üzerine onların hepsi hemen" göz açıp kapatıncaya kadar dahi

beklemeksizin hüküm ve hesap için “*huzurumuzda hazır bulunurlar.”*

Âşikârdır ki bu âyette diriltme (ba’s) ve haşrın Allah için çok kolay olduğu ve onların meydana getirilmesi için Allah’ın sebeplere ihtiyacı olmadığı bildirilmektedir. Yaratılmışlar için zor olan bir şey Allah Teâlâ için kolaydır. Çünkü yaratılmışlar gibi O’nun sebeplerle uğraşmaya ve vâsıtaları hazırlamaya ihtiyacı yoktur. ***“Bir şey yaratmak istediği zaman Onun yaptığı “Ol” demekten ibarettir. Hemen oluverir.”*** (Yâsîn, 36/82)

Yine âyette sülûk ehline dünyada hâsıl olan mânevî haşra işâret vardır. Şöyle ki âlem-i kebîr (büyük âlem) insanın sûreti ve tafsîlidir. Birinci sûra üfürülüp kıyamet koptuğu zaman; âlemin cüzleri dağıldığı ve ikinci sûra üfürülmesiyle tekrar toplandığı, böylece yokluktan sonra varlık meydana geldiği gibi Hakk’a âşık olan insanda güçlü bir ilâhî cezbe ile aşk meydanına geldiği vakitte varlıkları (inniyyât) dağılır ve taayyünâtı paramparça olur. Sonra başka bir şekilde zuhur eder ve fenâdan sonra bakâ hâsıl olur. Bu mertebeye ulaşınca da kendi vaktinin İsrâfil’i olur. Nitekim *Mesnevî’*de der ki:

Dikkat et, çünkü veliler zamanın İsrâfil’idirler.
Ölüler, onlardan hayat bulup gelişirler.
Her ölünün canı, beden mezarında kefen içinde olduğu halde
Onların sesinden sıçrayıp kalkar

Buna göre uyku beden kabrinde ruhun gafletidir. Hakîkatte onu Allah Teâlâ’nın fazlından ve kereminden başka bir şey uyandıramaz/diriltemez. Onu bu uykudan yine Allah Teâlâ’nın celâlinden olan bir tecellîden başkası ifnâ edemez. Peygamberler (a.s.) ve veliler Allah Teâlâ ile istîdâd sahipleri arasında ancak vâsıtadırlar. Diriliğe kabiliyeti olmayana (İsrâfil’in sûra) üfürmesi fayda vermez.

Bütün Yunan ve Rum filozofları bir araya gelseler,
Zakkumdan bal yapamazlar
Vahşî hayvanın insan olması mümkün değildir;
Onu terbiye etmeye çalışmak boşunadır
Uğraşmakla söğüt dalından gül bitmeyeceği gibi,
Zenci de hamama gitmekle ağarmaz

İhsanı bol Allah’tan bize çok ihsanda bulunmasını niyaz ederiz.

فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٤﴾

54. Bugün hiçbir kimse en ufak bir haksızlığa uğramaz. Siz orada ancak yaptıklarınızın karşılığını alırsınız.

Kâfirler kendileri için hazırlanın azâbı görünce onlara şöyle denir: *"Bugün"* iyi olsun günahkar olsun *"hiçbir kimse"* sevâbı azaltılarak ve cezâsı artırılarak *"en ufak bir"* zulüm ve *"haksızlığa uğramaz."*

"اَلنَّفْسُ" zât ve ruh demektir. Ey kâfirler *"Siz orada ancak"* dünyada sürekli/ısrarla *"yaptıklarınızın"* inkâr, mâsiyet ve günahlarınızın *"karşılığını alırsınız"* denir.

"اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ" yaptıklarınızın karşılığını, demektir. Kâfirlerin amelleriyle bu amellere verilecek cezâ sanki tek bir şeymiş gibi amel ile cezâ arasındaki bağ ve irtibatın kuvvetine tenbih etmek için muzaf olan cezâ hazfedilmiş onun yerine muzafun ileyh olan 'yaptıkları' ikame edilmiştir. Ya da yaptıklarınız ile, yâni yaptıklarınızın karşılığı ile yaptıklarınız sebebiyle cezlandırılırsınız, demektir.

"O gün hiçbir kimse en ufak bir haksızlığa uğramaz" sözü mü'minin emin/güvende olması, "*Siz orada ancak yaptıklarınızın karşılığını alırsınız"* sözü ise kâfirin ümidsiz kalması içindir. Eğer "Mücrimin ümitsizliğine işâret edilirken muhâtap sıygasının, mü'minin emanda/güvende olduğuna işâret ederken, muhâtap siygasının tercih edilmemesinin faydası nedir?" diye sorulursa, bunun cevabı şöyledir: Çünkü *"O gün hiçbir kimse en ufak bir haksızlığa uğramaz"* sözü genellik ifade eder. Bu makamda kasdedilen zaten budur. Çünkü Allah Teâlâ mü'min olsun mücrim olsun hiç kimseye zulmetmez. *"Siz orada ancak yaptıklarınızın karşılığını alırsınız."* sözü ise kâfire mahsustur. Çünkü Allah Teâlâ mü'mini yapmadığı işlerden dolayı verâset cennetinden ve özel ilâhî lütuf cennetinden de mükâfâtlandırır. Çünkü Allah Teâlâ mü'minlerin amellerinin karşılığını verdikten sonra mü'minlerden dilediğine rahmetiyle özel muâmele eder. Onların hepsinin ecirlerini tastamam verir. Fazlından kat kat fazlasını da ilâve eder.

Fazîleti sınırsız ve sonsuz;
Lütfu da tasavvurun ötesinde
Feyzi saîdlere bolcadır;
O'nun mükâfâtı bitmez tükenmezdir

اِنَّ اَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ ف۪ي شُغُلٍ فَاكِهُونَۚ ﴿٥٥﴾

55. Bugün cennetlikler, gerçekten nimetler içinde safa sürerler.

"Bugün" yâni kıyamet gününde *"cennetlikler, gerçekten nimetler içinde safâ sürerler."* Devamlı olarak nimetlerden faydalanırlar.

Bu âyet de kâfirlerin hasret ve pişmanlıklarını artırmak için onlara söylenecek sözlere dâhildir. Çünkü onların kötü hallerini beyan ettikten sonra düşmanlarının iyi hallerini beyan etmek onların kötülüklerini bir kat daha artırır.

el-Müfredât'ta der ki: "اَلشُّغُلُ" insanı oyalayan ârızî şeydir. *el-İrşâd*'da der ki: "اَلشُّغُلُ"

kişi nezdinde herşeyden daha önemli olduğu için kişiyi diğer tüm işlerinden alıkoyan ve başka herşeyden meşgul eden iştir. Bu durum ya son derece sevinç ve güzelliği ya da kötülük, gamı gerektirdiğinden dolayıdır. Bu âyette kasdedilen ise birincisidir. "شُغُلٍ" kelimesindeki tenvin tâzim için olup pek yüce bir meşguliyet içindedirler demektir.

"فَاكِهُونَ" kelimesi, "اَلْفَكَاهَةُ" kökünden olup hoş hayat ve nimetlerden faydalanmak demektir. "اَلْفُكَاهَةُ" ise mizah ve latîfe demektir. Yani ünsiyet ve muhabbet ehli kimselerin sözleridir. Bu konuda **Hz. Ali** (r.a.) şöyle demiştir: "Latîfe yapmakta beis yoktur. Latîfe yaparak insan asık suratlı olmaktan kurtulur."

Âyetin mânâsı ise şöyledir: Cennet ehli dâimî ve ebedî nimetler içinde büyük mülk ve saltanata ermişlerdir. Ya da cennet ehli bir meşguliyet içinde lezzet ve nimetlerdedirler. Onların meşguliyetleri dünya ehlinin meşguliyeti gibi yorucu bir meşguliyet değil, lezzet almakla meşguliyettir. Daha gerçekleşmeden beklenen şeyi olmuş yerine koyarak isim cümlesiyle onların bu hâlinin ifâde edilmesi, onun çok hızlı gerçekleşeceğini bildirmek ve bu sözün muhâtapları olan kâfirlerin perişanlığını/üzüntüsünü artırmak içindir.

Cennet ehlinin meşguliyetlerinin ne olduğunu açıklama sadedinde farklı şekillerde şöyle tefsir edilmiştir:

1- Bunların birisi onların bâkire eşleriyle beraber olmalarıdır. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur: "*Cennette bir erkeğe yeme, içme ve cinsi münâsebette yüz erkeğin kuvveti verilir.*"[149] Ehl-i kitaptan bir adam "Böyle yiyen ve içen kimsenin o nisbette (helâya gitme) ihtiyacı olur." deyince Hz. Peygamber (s.a.): *"Onların bedenlerinden keskin kokulu çok değerli bir misk ter olarak çıkar, bu şekilde kişinin karnı içine çekilir/incelir.*" buyurdu.[150] Başka bir hadiste ise şöyle buyrulmuştur: "*Cennetliklerden biri bir günde yüz bâkire ile gerdeğe girer.*"[151]

İkrime (r.a.) der ki: "Bu bâkirelerin sonuncusunda duyulan arzu ilkinde duyulan arzu gibidir. Onların bekâretini izâle ettikçe tekrar önceki gibi bâkire hallerine geri dönerler. Dünyada olduğu gibi bekâretin izâlesinden asla acı duymazlar.

Bir adam gelip "Ey Allah'ın Rasûlü, dünyada olduğu gibi cennette de eşlerimizle cinsî münâsebette bulunacak mıyız?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.): "*Canımı kudret elinde tutan Allah'a yemin olsun ki cennette mü'min bir günde bin bâkire ile gerdeğe girecektir.*" buyurdu.[152]

Abdullah b. Vehb der ki: "Cennette "âliye" denen bir oda vardır. Bu odada "gonca" denilen bir hûrî vardır. Hak dostu biri ne zaman ona gelse, Cebrail ona izin verir ve kalkar. Etrafında onunla beraber dört bin hizmetçi vardır; onun eteklerini toplarlar ve ateşsiz buhurdanlarla saçlarına tütsü yaparlar. Denilmiştir ki cennetliklerin beraberliğinde dünyadaki gibi meni, mezî, ve pislikler yoktur. Evet, beraberliğin lezzeti odur ki her saç kılının altından rengi ter rengi, kokusu misk kokusu bir damla ter gelir."

el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye'de der ki: "Cennetteki cinsî münâsebetin lezzeti dünya ehlinin cinsî münâsebetinin lezzetinden kat kat fazladır. Cennette erkek ve kadın miktarı belirlenemeyecek kadar lezzet alırlar. Bu lezzeti dünyada almış olsalardı lezzetinin

şiddetinden bayılırlardı. Ancak cennetteki bu lezzet, hoş bir kokunun çıkmasıyla hâsıl olur. Çünkü hadislerin açıkça belirttiği gibi orada dünyadaki gibi meni yoktur. Eşlerden her birinden misk kokusu gibi etkileyici bir koku çıkar. Cennet ehlinin mutlak olarak makadları yoktur. Çünkü makad dünyada gâitanın çıkması için yaratılmıştır. Orada ise gâita yoktur. Eğe cinsî münâsebet sırasında erkek ve kadının cinsel organlarına ihtiyaç olmasaydı, cennette bevletmek olmadığı için cinsî organlar olmazdı.

Cennetliklerin nimetleri mutlaktır. Cennette uyuyup dinlenme dışında rahat da mutlaktır. Çünkü uykunun cennetliklere vereceği bir rahatlık yoktur. Zîrâ onlar uyumazlar. Her şey ise zıddını tadarak tanınır.

2- Cennet ehlinin meşguliyetlerinden birisi de güzel sesleri ve lezzetli nağmeleri dinlemeleridir. Mü'min kul cennette semâ' etmeyi; bir güzel nağme dinlemeyi arzu ederse, Yüce Allah İsrafil'i gönderir; onun sağ tarafında durur ve Kur'an okumaya başlar; Dâvud (a.s.) onun soluna durur, Zebur okumaya başlar. Mü'min kul da dinlemeye başlar; vakti güzelce geçer, canı cânânın müşâhedesiyle müstağrak olur. O anda Yüce Allah celâl perdesini kaldırır, cemal görünür. Kul, tahur şarabının kadehiyle taltif edilir; Tâhâ ve Yâsîn okumaya başlar. O zaman kulun canı semâ'ın hakikatine erer.

Cennette nefesli çalgı âletleri ve telli sazlar yoktur. Bilakis orada Kur'an dinlenir. Bâkire şarkıcı kızların söylediği güzel şarkılar, yapraklardan, ağaçlardann ve benzerlerinden gelen sesler dinlenir. Nitekim bu konuyla ilgili bazı bilgiler Rum sûresinin başlarında ve Furkan sûresinin sonlarında geçmişti.

Bazı âlimler der ki: "Semâ'; yâni güzel nağme dinlemek kalbi tahrik eder ve kalbde galib olan duyguları harekete geçirir. Şayet kalbe galib olan şehvet ve hevâ ise bunları dinlemek haram olur. Aksi halde haram olmaz. Büyüklerden birisi şöyle demiştir: Zikir güzel bir nağme ile yapılırsa, güzel sûretin bakışa tesiri olduğu bu zikrin de nefiste etkisi olur. Ancak semâ' örfte bilinen nağmelerle sınırlı değildir. Çünkü bu hususta sırf cehalet vardır. Dinlemesini bilen için bütün bir kâinat semâ'dır. Müntehî sâlikin örf ehlinin nağmesine ihtiyacı yoktur. Çünkü onun muharriki bâtınındadır. Onun semâı ârızî, dışarıdan, mukayyed ve zâid/fazladan bir hususa muhtaç değildir.

3- Cennet ehlinin meşguliyetlerinden birisi de birbirlerini ziyaret etmeleridir. Biri onu ziyarete gider, diğeri de bunun ziyaretine gelir. Bazen peygamberler; sıddîklar, velîler ve âlimlerin ziyaretine giderler. Bazen sıddîklar, velîler ve âlimler, peygamberlerin ziyaretine giderler. Bazen de hepsi bir araya gelirler ve yüce dergâha ve huzûr-i ilâhîye giderler. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Elbette cennet ehli her Cuma günü kâfur kumluklarda Rablerini ziyaret ederler. Bu ziyaret meclisinde Allah'a daha yakın olan, Cuma günü O'na daha çabuk varan ve sabah daha erken yola düşendir*."[153]

Büyüklerden birisi der ki: Cehennem ehli de birbirlerini ziyaret ederler. Fakat bu özel bir halde olur. Cehennemde her tabakada bulunan ancak kendi tabakasında olanı ziyaret edebilir. Ateşte yakılan ateşte yakılanları, aşırı soğukta tutulan da soğukta tutulanları ziyâret eder. Soğukta tutulan ateşte yakılanı ziyaret edemez. Bunun aksi de olmaz. Cennetlikler ise böyle değildir. Çünkü cehennemliklerin içinde bulundukları darlık ve

sınırlamanın aksine cennetlikler nimetlere uygun olan tam bir genişlik ve serbestlik içindedirler.

4- Cennet ehlinin meşguliyetlerinden birisi de Allah Teâlâ'nın ziyâfeti/onları ağırlamasıdır. Allah Teâlâ'nın kullarına iki ziyâfeti vardır: İlki, cennetin etrafında, dışında; diğeri ise cennetin içinde. Cennette olan ziyâfet, mükerrerdir, rü'yet gibi. Allah'ın ziyâfetiyle ve O'nun cemâline bakmakla hoşbaht olan kimsenin meşguliyeti hakkında ne düşünürsün? Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Cennet ehli Allah'a nazar ettikleri zaman cennet nimetlerini unuturlar.*"[154]

5- Mutlak olarak cehennemliklerin içinde bulundukları durumlardan ve cehennemdeki kendi yakınlarından meşgul ve uzak olmaları da cennet ehlinin nimetler içinde safâ sürmelerindendir. İçinde bulundukları nimetlerine bir noksanlık gelmemesi için onların durumu kendilerini kederlendirmez. Onlara aldırış etmezler ve hatırlamazlar.

Yâni cennetlikler için o kadar naz ve nimet vardır ki cehennem ehli için endişe etmezler; onlarla ilgili haber sormazlar, adlarını bile anmazlar. Çünkü Allah Teâlâ onları kendilerine unutturur ve hatırlarından çıkarır. Çünkü onları hatırlasalardı cennetteki neşe ve safâları bozulurdu.

Rivâyet edilmiştir ki cennettekilerin işi on şeydir: Azli olmayan saltanat/padişahlık, yaşlılığı olmayan gençlik, hastalığı olmayan daimî sağlık, zilleti olmayan sürekli izzet ve yücelik, sıkıntısı olmayan rahatlık, mihnet ve meşakkatsiz nimet, fenası olmayan bakâ, ölümü olmayan hayat, öfkesi olmayan rızâ, yalnızlığı olmayan üns.

Zâhir olan şu ki cennet ehlinin meşgul olmalarından murâd onların içinde bulundukları türlü türlü lezzetlerdir. Bu lezzetler onları hangi meşguliyet olursa olsun başka her şeyden oyalayıp meşgul eder.

Âyette işâret vardır ki cehennem ehline yeme, içme evlenme ve diğer nimetlerden faydalanma yoktur. Çünkü nimetler Allah Teâlâ'nın cemâlî sıfatlarının tecellîsindendir. Cehennemlikler ise bunun ehlinden değillerdir. Çünkü onların hâli kahr ve celâldir. Ancak büyüklerden birisi cehennemliklerin Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.)'in bereketiyle bazı vakitlerde uyuduklarını söylemiştir. İşte onlara ulaşan nimet bu kadardır. Allah Teâlâ'dan cehennemden kurtuluş niyaz ederiz.

Bu söz keşf yoluyla söylenmiştir ve uzak bir ihtimal değildir. Çünkü **Kurtubî**'nin *Tezkire*'sinde sâbit olduğuna göre bazı günahkarlar cehennemden çıktıkları vakte kadar orada uyurlar. Onların azabı cehenneme girmiş olmaktan ibarettir. Çünkü bu koca bir ar, büyük bir zillettir. Bilmez misin ki zindanda hapsedilen kimse orada darp edilme, zincire vurulma ve benzeri bir cezâya çarptırılmasa bile sırf orada bulunması, mertebesine göre onun için bir azaptır. Sonra biz bu hususta 'İlim Allah nezdindendir/en doğrusunu Allah bilir' diyoruz.

Bahru'l-hakâik'ta der ki: "Cennet ashabından murâd, cennet talipleridir ki maksadları cennet nimetleridir. Hak Teâlâ onları naz ve nimet ile meşgul eder. Bu durum her ne kadar cehennemliklere nazaran güzel ve değerli bir durum ise de Hak talipleri için son derece değersiz görülür. Burada "*Cennetliklerin çoğu eblehlerdir/saflardır.*"[155] sırrı

anlaşılabilir.

Bazı nazar erbabından rivâyete göre bir zat Cuma günü caminin kapısında duruyordu. Halk namazı bitirmiş camiden çıkıyordu. Bu zat "Bunlar cennetin kalabalığıdır. Oturup sohbet edilecek olanlar başka kimselerdir" diyordu.

Şiblî (r.h.)'ın yanında "*Bugün cennetlikler, gerçekten nimetler içinde safa sürerler.*" âyeti okununca bir nâra attı ve bayıldı. Kendisine gelince şöyle dedi: "Zavallılar (cennet nimetleriyle) meşgul edilip de neyi kaçırdıklarını bilselerdi helâk olurlardı."

Keşfu'l-esrâr'da **Şeyhülislâm Ensârî**'den şöyle nakledilir: Cennet nimetiyle meşgul olmak, mü'minlerin avâmı içindir. Ancak Hakk'a yaklaştırılanlar şühûdu mutâlaa ve vücûd nûrunu mülâhaza sebebiyle bir an bile cennet nimetlerine bakmazlar. **Hz. Ali** (r.a.): "Bir an Allah Teâlâ'dan perdelensem ölürdüm." demiştir.

Sana kavuştuğum gün,
Cennetliklerin hâlinden bana utanç gelir
Sensiz cennet vâdîsine çağırsalar beni,
Cennet vâdîsi gönlüme sıkıntı verir

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Allah Teâlâ'nın öyle kulları var ki onları "*Ben onun kulağı ve gözü olurum. Benimle işitir ve benimle görür*."[156] kudsî hadîsinin sırrında onları kendi ahlâkıyla ahlâklanmaları için özel olarak seçmiştir. Onların bedenen âile ve çocuklarıyla meşgul olmaları onları cennette Mevlâ'larını müşâhede etmekten alıkoymaz. Nitekim onlar bugün de hangi halde bulunurlarsa bulunsunlar O'nun mâ'rifetinde devamlıdırlar. Kendi hazlarını tam almak için meşgul olmaları, mâ'rifetlerine leke getirmez.

Öyleyse akıllı kimseye gereken tâat ve ibâdetlerle meşgul olmaktır. Ancak onlarla perdelenip mükâşefe ve müşâhedelerden geri kalmamalıdır. Bu kimsenin iki meşgûliyeti olur: Biri zâhir meşguliyetidir ki o cennetin zâhirindendir. Diğeri de bâtın meşguliyetidir ki o da cennetin bâtınındandır. Allah Teâla'yı taleb eden kimsenin O'ndan başka şeyler taleb etmesi kendisine zarar vermez. Çünkü taleb etmemek, rubûbiyyeti konusunda Allah'a karşı büyüklenmek demektir. Allah'tan sadece başka şeyler isteyen ise O'nun vuslatına eremez.

Yahyâ b. Muâz (r.h.) der ki: "Rüyamda izzet sâhibi olan Allah Teâlâ'yı gördüm. Bana: "Ey Muaz! Bayezid'den başka bütün insanlar benden bir şeyler isterler. O ise beni ister." buyurdu."

Bilesin ki ister cennetle ilgili ister Hak Teâlâ ile ilgili olsun âhirette bulunan her matlûb dünyadaki taleb tohumunun semeresidir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Kişi nasıl yaşarsa öyle ölür. Nasıl ölürse öyle haşrolunur.*"[157]

❀

هُمْ وَاَزْوَاجُهُمْ فٖى ظِلَالٍ عَلَى الْاَرَٓائِكِ مُتَّكِؤُنَ ﴿٥٦﴾

56. Onlar ve eşleri gölgeler altında tahtlara kurulurlar.

"Onlar" cennet ehli *"ve eşleri"* dünyadaki hanımları yahut cennet hûrileri, dostları *"gölgeler altında tahtlara kurulurlar."*

Bu âyet cennet ehlinin nimet ve safâ içindeki meşguliyetlerinin keyfiyetini, içinde bulundukları nimet ve safâya eşlerinin de ortak olmasının onların sevinç ve mutluluklarını artırarak erdikleri safâ ve nimetleri tamamladığını beyan etmek için sevk edilmiş bir başlangıç cümlesidir.

Buradaki "*eşler*"den maksad, onların dünyadaki eşleridir. Ya da iri gözlü cennet hurileridir. Yahut da cennet ehlinin yakın dostlarıdır. Nitekim Allah Teâlâ buyuruyor: **"*Zâlimleri ve onların aynı yoldaki arkadaşlarını … toplayın.*"** (es-Sâffât, 37/22) Bunların hepsinin murâd edilmiş olması da mümkündür

"*Eşleri*" ifâdesi onların yalnız olmadığına işârettir. Çünkü tek ve yalnız olan kimse mertebelerin en yücesinde bile olsa yanında tanıdık birisi olmazsa yalnızlık hisseder. Görmez misin ki Peygamberimiz (s.a.) mi'rac gecesinde Cebrail (a.s.) kendi bulunduğu makamda O'ndan ayrılınca yalnızlık hissetti. Bunun üzerine Ebû Bekir (r.a.)'ın sesine benzeyen bir ses işitti de bu yalnızlık hissi ondan kayboldu. Çünkü Peygamberimiz (s.a.) Ebû Bekir (r.a.)'a ünsiyet etmişti ve bütün vakitlerinde onunla beraber olurdu. Yine bu hususla ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.) kişinin yalnız başına bir evde gecelemesini yasaklamıştır.[158]

"Gölgeler altında tahtlara kurulurlar." "اَلظِّلَالُ" kelimesi "ظِلٌّ"in çoğuludur. Gölge güneş gören yerin zıddıdır. Ya da "اَلظِّلَالُ" kelimesi "ظُلَّةٌ" kelimesinin çoğuludur. "ظُلَّةٌ" kişiyi güneşten örten örtüdür. "اَلْاَرَٓائِكُ" kelimesi, "اَرِيكَةٌ"nin çoğuludur. Gelin için elbise ve örtülerle süslenen gelin odası karyola, divan yatak ve bazadır. Nitekim *el-Kâmûs*'ta böyle geçmektedir. *el-Muhtâr*'da ise şöyle der: "اَرِيكَةٌ" ev ya da odada süslenmiş vaziyette hazırlanmış koltuk demektir. Eğer orada sedir olmazsa "kameriye" denir. "اَرِيكَةٌ" denilmesi bu sedirin eraktan (misvak ağacı) yapılmış olmasından dolayıdır. Ya da ikamet yeri olduğundandır. Çünkü "اَلْاُرُوكُ" aslında misvak ağacını gözetmek için ikamet etmek demektir. Sonra mecaz olarak bütün ikametlerde kullanılmıştır. "اَلْاِتِّكَاءُ" dayanmak, yaslanmak demektir.

Yani onlar kameriyelerde gölgelerde odalarda tahtlara yaslanırlar. Tahtlara yaslanmak nimetler içinde olmaya ve dinlenmeye/rahatlığa delildir.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Mânâsı şöyledir: Onlar ve eşleri gölge altındadır. Onlar için binâlar ve çadırlar yapılmıştır. Çadırlar beyaz incidendir. Alanı on altı fersahtır. Yüksekliği altmış mildir. Çadırın içine tahtlar, karyolalar konulmuş. Her bir tahtın yüksekliği üç yüz gezdir/kol boyudur. O cennetlik kimse o tahta çıkmak istediğinde, taht yere yayılır. Böylelikle o cennetlik sıkıntısız, rahatça tahtın üzerine oturur."

Eğer: “Cennet ehli nasıl gölgelerde olur? Gölge ancak güneşin olduğu yerde bulunur. Halbuki onlar **“*Orada ne güneş görürler, ne de dondurucu soğuk.*”** (el-İnsan, 76/13)” denirse buna şöyle cevap verilir: Burada gölge ile cennet ehlinin gözlerinin kamaşmaması için arşın nurundan dolayı cennet ağaçlarının gölgeleri kasdedilmiştir. Çünkü arşın nuru güneşin nurundan daha büyüktür. Bu aydınlığın arşın kandillerinin nurundan olduğu da söylenmiştir. **Şeyhzâde** *Hâşiye*’sinde böyle geçmektedir.

*el-Müfredât’*ta der ki: “Şeref, güç ve müreffeh hayat da “gölge” ile ifâde edilir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***“Şüphesiz (o gün) takvâ sahipleri, gölgeliklerde ve pınar başlarında olacaklardır.”*** (el-Mürselât, 77/41) yâni izzet içinde olacak ve müreffeh bir hayat süreceklerdir. “اَظَلَّنِى فُلاَنٌ (Falanca kişi beni gölgeledi)” demek beni korudu, izzetine ve himayesine aldı demektir. Allah Teâlâ’nın: “***Onları koyu bir gölgeye koyarız.*”** (en-Nisa, 4/57) sözü müreffeh bir hayattan kinâyedir.”

İmam (**Râzî**) Nisa suresinde der ki: “Arap ülkeleri çok sıcaktır. Bundan dolayı da gölge onlar için rahatlığın en büyük sebeplerindendir. Bu gölge mânâsını rahatlıktan kinâye olarak ifâde ederler. Hz. Peygamber (s.a.): “*Sultan yeryüzünde Allahın gölgesidir.*”[159] buyurmuştur.

Âyette işâret vardır ki Allah Teâlâ her iki cihâna iltifâtı bırakan, müşâhedeleri murâkabe eden topluluklara şöyle buyuruyor: “*Bugün cennetlikler, gerçekten nimetler içinde safâ sürerler. Onlar ve eşleri gölgeler altında tahtlara kurulurlar.”* O halde siz bana rağbet edin, benimle meşgul olun. Benim vuslat nimetlerimle safâlar bulun. Benim cemâlimi müşâhede ile lezzetlenin. Çünkü onun üstünde başka bir lezzet yoktur. Allah bizi ve sizi bu nimetle rızıklandırsın.

Hâfız der ki:

Hurilerin sohbetini istemem ki bu, kusurun ta kendisidir,
Senin hayalini kurmak varken başka bir şeyle meşgul olmam

Yine o şöyle demiştir:

İki cihanın zevk ve lezzeti,
Âşıklar katında bir arpa değerindedir.

لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُمْ مَا يَدَّعُونَ ﴿٥٧﴾

57. Orada onlar için her çeşit meyve vardır. Bütün arzuları yerine getirilir.

“Orada onlar için her çeşit meyve vardır.” Bu âyet cennet ehlinin ünsiyet ve dostluk meclislerini ve kudsiyet mahfillerini beyân ettikten sonra içinde bulundukları safânın ve güzelliğin nasıl olduğunu tam olarak ortaya koymak için yiyeceklerini, içeceklerini,

cismânî ve rûhânî olarak lezzetlendikleri şeyleri beyân etmektedir.

Meyvelerin hepsine “اَلْفَاكِهَةُ” denir. Mânâ ise şöyledir: Cennette bizden kendilerine bir inâyet olarak onlar için meyve çeşitlerinden her bir çeşitten güzelliği, olgunluğu ve lezzeti tarif edilemeyecek çok ve fazla meyve vardır. Nitekim rivâyete göre cennetteki tek bir nar bir hâne halkını doyurur. Cennet nimetlerinin tamamı, dünya nimetleriyle sıfat bakımından değil, ancak isim olarak müşterektir.

Bu âyette cennette açlık olmadığına işâret vardır. Çünkü meyve açlığı gidermek için yenilmez.

Orada *“Bütün arzuları yerine getirilir.”* Bu cümle önceki cümleye atfedilmiştir. “مَا يَدَّعُونَ” ifadesinin “فَاكِهَةٌ”ye sadece atfedilmekle yetinilmemesi (“لَهُمْ”ün tekrar edilmesi), onların arzularının meyvenin peşinden gelen ve onu tamamlayan şeylerden ibâret olduğunun vehmedilmemesi içindir.

Buradaki “مَا” belli veya belirsiz pek yüce arzu ve talepten ibârettir. Mânâ şöyledir: Onların kendileri için Allah’tan istedikleri pek yüce arzu ve talepleri veya güzellik sebeplerinden ve mutluluğu gerektiren şeylerden ne olursa olsun bütün arzuları yerine getirilir.

Şeyhzâde der ki: “Cennet ehli için istenilmesi doğru ve mümkün olan her şey onlar daha talep etmeden hâsıl olur. Nitekim **İmam (Râzî)** şöyle der: “Bu âyetin mânâsı cennet ehli kendileri için bir şey isterler de, taleb ettikten sonra onlara icâbet edilir demek değildir. Bilakis bu âyetin mânâsı, bütün arzu ve istekleri hiçbir talep ve duâya hâcet olmaksızın onlara verilecektir, demektir. Tıpkı bir kimse senden bir şey istediğinde ‘O senindir, niçin onu istiyorsun’ demek gibi.

“اَلْاِدِّعَاءُ” temennî etmek/dilemek mânâsına da gelir. Nitekim “اِدَّعِ عَلَيَّ مَا شِئْتَ (Benden dilediğini temennî et)” derler. Buna göre mânâ ‘Onlara temennî ettikleri her şey verilecektir’ demektir. **İbn Abbâs** (r.a.): “Cennetlik olan kimse yiyecek ve içeceklerden istediklerini söylemeksizin önünde hazır görecek.” demiştir.

سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ ﴿٥٨﴾

58. Onlara merhametli Rabb’in söylediği selam vardır.

Yani onları mübâlağa ile yüceltmek için Allah Teâlâ tarafından melek vâsıtasıyla veyâ vâsıtasız olarak selâm verilir. Bu makam medih makamıdır. Çünkü bu söz, merhametli Rab’den sâdır olmaktadır. Dolayısıyla emrine tâzim gösterilmesine lâyıktır. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: “*Cennet ehli nimetler içindeyken birden üzerlerinde bir nur parlar. Onlar başlarını kaldırırlar ki ne görsünler, Rab Teâlâ üst taraflarından onlara tecellî etmiş. Allah Teâlâ onlara: “اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا اَهْلَ الْجَنَّةِ (Selam size ey cennet ehli!)” buyurur. İşte “**Onlara merhametli Rabb’in söylediği selam vardır**.” âyeti*

bunu anlatmaktadır. Allah Teâlâ onlara nazar eder, onlar da O'na nazar ederler. O'na nazar ettikleri sürece cennet nimetlerinden hiçbirine iltifat etmezler. Nihayet Allah onlardan perdelenir de O'nun nuru ve bereketi bulundukları yurtlarında onların üzerlerinde kalır."[160]

Dostun selâmını işitmek saadet ve selâmettir.
Ona kavuşmak fazîlet ve kerâmettir.

Keşfü'l-esrâr'da şöyle der: "Selâmın mânâsı: 'Kullarımı yakmaktan ve ayrılıktan selâmette kıldım' demektir. Burada rahmete işâret edilmesi şu sebepledir: Allah onlara kendi rahmetiyle kuvvet ve tâkat verir ki vâsıtasız olarak Hakk'ın kelâmını işitsinler ve O'nun cemâlini/dîdârını görsünler ve onlarda dehşet ve şaşkınlık olmasın."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Allah Tebâreke Teâlâ'nın (cennet ehline) selâmının vâsıtasız kendi söylediği bir selâm olduğuna işâret etmektedir. Bu selâmın bir elçinin diliyle söylenen bir selâm olmadığının bilinmesi için "*Rab*" sözüyle de bunu te'yid etmiştir. "*Merhametli*" sözüne gelince, bu durumda rahmet, onlara olan nimeti tamamlamak için selâmlama ânında rü'yeti kendilerine nasip etmesidir.

Baklî'nin *Hakâik*'ında der ki: "Allah'ın selamı dünyada ve ahrette sâdık kullarından ezelden ebede kadar hiç kesilmez. Fakat cennette onların kulaklarından bütün perdeleri kaldırır. O'nun selâmını işitirler ve yüzyüze cemâline nazar ederler.

Gönlü yaralı olan benim selâmetim senin selâmetine bağlıdır
Senin selâm devletini elde etmiş olsam, ne büyük bir saadettir

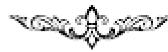
*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: "Kerîm olan Allah'ın zayıf kullarına selâmı iki çeşittir. Biri bir elçi ve vâsıta ile, diğeri elçisiz ve vâsıtasız. Vâsıta ile olan selâmı; ilki Mustafa (a.s.)'ın selâmıdır. Nitekim Allah Teâlâ: "***Âyetlerimize inananlar sana geldiğinde onlara de ki: Selâm size!***" (el-En'âm, 6/54) buyurur. Yâni ey Muhammed, mü'minler sana geldiklerinde ve bizim onları tesellî etmemizi talep ettiklerinde sen bizim yerimize onlara selâm et ve de ki: "***Rabbiniz merhamet etmeyi kendisine yazdı.***" (el-En'âm, 6/54)

Kulun hayat günleri tamamlanıp da ölüm habercisi geldiğinde, ölüm meleğine şöyle ferman gelir: "Sen bizim habercimiz ve katımızın elçisisin. Bizim fermanımızla kulun ruhunu kabzedersin. Önce ona mutluluk şerbeti ver, yaralı/yorgun gönlüne merhem koy. Ona selâm et ve ona olan nimeti tamamla." Bununla ilgili İzzet sâhibi Rab şöyle buyurur: "***Kendisine kavuştukları gün, Allah'ın onlara iltifatı, "selâm"dır. Allah onlara çok değerli mükâfat hazırlamıştır.***" (el-Ahzâb, 33/44) Ölüm meleğinin yardımcısı olan diğer melekler o iltifat ve ikrâmı gördüklerinde hep birden şöyle derler: "***Size selâm olsun. Yapmış olduğunuz (iyi) işlere karşılık cennete girin***" (en-Nahl, 16/32). Ey mümin kul! Gönül hoşluğu ile can emanetini teslim ettin. Afiyet olsun; selâm ve övgü sana olsun. Hüküm sarayından cennet meydanına gir. Zira iş senin işindir, devlet ve saadet senin devlet ve saadetindir. Sonra hesap, kitap ve kıyamet divanından kurtulduktan sonra cennetin kapısına varır. Rıdvan onu karşılar ve şöyle der:

“***Selam size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere girin buraya.***” (ez-Zümer, 39/73) Selâm ve esenlik size olsun. Ne hoşsunuz, tertemizce geldiniz, temizce yaşadınız. Şimdi ebediyet ve sınırsız nimetlerin olduğu saraya giriniz. Cennete girdikten sonra kendi odasında dinlenir. Melekler gelirler ve ona müjde verip selâm ulaştırırlar ve derler: “***Sabrettiğinize karşılık size selam olsun! Dünya yurdunun sonu (cennet) ne güzeldir!***” (er-Ra’d, 13/24)

Kulun kulağı vâsıtalı bu selâmı işitip meleklerin salevâtıyla dolunca, Hakk’ın cemâlini görmeyi ve mutlak mütekellimin selâm ve kelâmını duymayı arzu eder. Kırık ve yakarır bir dille şöyle der: “Ey benim naz madenim, bu benim niyaz ve dileğim daha ne zamana dek sürecek? Ey benim canımın meşgalesi! Canımın meşguliyeti daha ne zamana kadar? Ey gönlümün sırdaşı! Gönlümün bu bekleyişi ne zamana dek? Ey sırrımın sâkîsi! Benim bu susuzluğum ne zamana kadar? Ey canımın görmeyi arzuladığı dost! Benim haber sormam daha ne zamana dek? Ey Rabbim! Ariflerin gönlünün varlığı, tek olanın zikrindedir. Müştak olanların arzusu, yegânenin vechindedir. Ey Rabbim! Cemâlini göster ve bu kula kendin selâm ver.” Aziz ve celîl olan Allah tecelli eder ve: “Selam size ey cennet ehli!” buyurur. İşte Allah Teâlâ’nın: “*Onlara merhametli Rabb’in söylediği selam vardır*.” âyeti bunu ifâde etmektedir.

Denilir ki: “Yedi şey yedi uzuv için sevabdır/karşılıktır. El için: ***“Orada karşılıklı kadeh tokuştururlar.”*** (et-Tûr, 52/23), ayak için: ***“Oraya selâmetle girin.”*** (el-Hicr, 15/46), karın için: ***“Şimdi âfiyetle yiyin için.”*** (el-Mürselât, 77/43), göz için: ***“gözlerin hoşlandığı…”*** (ez-Zuhruf, 43/71), cinsel organ için: ***“İri gözlü hûriler”*** (el-Vâkıa, 56/22), kulak için: ***“Onlara merhametli Rabb’in söylediği selam vardır.”*** (Yâsîn, 36/58), dil için: “***Onların duâlarının sonu da şudur: Hamd, âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.”*** (Yûnus, 10/10) buyrulmuştur.

---

[147]. Buhârî, Tefsir (39), 3, (78), 1; Müslim, Fiten 141.
[148]. Bk. Kurtubî, XIII, 240, XV, 40
[149]. Tirmizî, Cennet 6.
[150]. Ahmed b. Hanbel, Müsned, hadis no: 18783; Dârimî, Sünen, Rakaik, hadis no: 2825; Ebû Nuaym, Hilye, VIII, 116.
[151]. Hindî, Kenzü’l-ummâl, hadis no: 39357; İbn Kesîr, Tefsîr, VII, 533 .
[152]. Keşfü’l-hafâ, hadis no: 2954; Heysemî, Mecmeu’z-zevâid, X, 769.
[153]. Bk. Terğîb, V, 512
[154]. Terğîb, V, 514.
[155]. Aclûnî, Keşfü’l-hafâ, I, 186.
[156]. Buhârî, Rikak 38
[157]. Bk. Acluni, II, 521.

[158]. Taberânî, el-Mu’cemü’l-evsat, II, 306.
[159]. Aclûnî, I, 552.
[160]. Terğîb, V, 513.

O GÜN ONLARIN AĞIZLARINI MÜHÜRLERİZ

وَامْتَازُوا الْيَوْمَ اَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٩﴾ اَلَمْ اَعْهَدْ اِلَيْكُمْ يَا بَنٖى اٰدَمَ اَنْ
لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبٖينٌ ﴿٦٠﴾ وَاَنِ اعْبُدُونٖى هٰذَا
صِرَاطٌ مُسْتَقٖيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ اَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثٖيرًا اَفَلَمْ تَكُونُوا
تَعْقِلُونَ ﴿٦٢﴾ هٰذِهٖ جَهَنَّمُ الَّتٖى كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٦٣﴾ اِصْلَوْهَا الْيَوْمَ
بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٦٤﴾ اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلٰى اَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا اَيْدٖيهِمْ
وَتَشْهَدُ اَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلٰى
عَلٰى مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴿٦٧﴾ اَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَاَنّٰى يُبْصِرُونَ ﴿٦٦﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ

59. “Ayrılın bir tarafa bugün, ey günahkârlar!”

60. “Ey Âdem oğulları! Size şeytana tapmayın, çünkü o sizin apaçık bir düşmanınızdır” demedim mi?

61. “Ve bana kulluk edin, doğru yol budur” demedim mi?

62. Şeytan sizden pek çok milleti kandırıp saptırdı. Hâla akıl erdiremiyor musunuz?

63. İşte, bu size vâdedilen cehennemdir.

64. İnkârınız sebebiyle bugün oraya girin!

65. O gün onların ağızlarını mühürleriz; yaptıklarını bize elleri anlatır, ayakları da şâhidlik eder.

66. Dilesek onların gözlerini büsbütün kör ederdik. O zaman doğru yolu bulmaya koşuşurlardı, ama nasıl göreceklerdi?

67. Eğer dilesek oldukları yerde onların şekillerini değiştirirdik de ne ileriye gitmeye güçleri yeterdi ne de geri gelmeye!

“Ayrılın bir tarafa”

“مَازَهُ عَنْهُ يَمٖيزُهُ مَيْزًا” bir şeyi ayırdı ve öteye attı, o da ayrıldı demektir. “اَلتَّمْيٖيزُ” birbirine benzeyen/karışık şeyleri birbirinden ayırmaktır. Bu ayrılma emri, insanlar haşrolunduğu zaman mü’min ve kâfirin, samîmî/muhlis ile münafığın karışık olacağına delâlet eder. Sonra iki grup birbirinden ayrılacaktır. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Kıyamet kopacağı gün, işte o gün** (mü’minlerle inkârcılar) **birbirlerinden ayrılacaklardır.”*** (er-Rûm, 30/14) buyurur.

Bu âyette mücrimlerin kötü hallerinin ve nasıl cezâlandırılacaklarının hikâyesi, cennetliklerin güzel hallerinin ve elde edecekleri sevabın vasıflarının hikâyesine atfedilmiştir. Sanki kalıbın/siyganın değiştirilmesi (emir kipine geçilmesi), iki grubun ve onların hallerinin birbirinden tamamen ayrı olduğu izlenimi vermek içindir.

Bu âyetin cennet ehlinin hallerinin hikâyesine uygun düşen gizli bir hükme de atfedilmiş olabilir. Cennet ehlinin şânı yüce bir işte/meşguliyette oldukları, anlatılması imkansız sürekli nimetleri elde ettikleri açıklandıktan sonra sanki şöyle denilmiştir: Bu nimetlerle onların gözleri aydın olsun, siz ise onlardan ayrılın, uzaklaşın.

"Bugün," kıyamet, hüküm ve cezâ/karşılık gününde *"ey günahkârlar!"* dönüp varacağınız yere ayrılın. Cennetlikler için cennet, türlü nimetleri ve neşelerine bedel siz alevli cehennem, onun çeşit çeşit azabları ve alevi içinde olun. Ey müşrikler, bugün muvahhidlerden ayrılın. Ey münafıklar, siz de muhlislerden ayrılın. Çünkü sizi düşmanların zindanına sürerler ve onları dostların bahçelerine çağırırlar.

Katâde'den nakledildiğine göre bu âyetin mânâsı, 'Umduklarınızdan, her hayır ve iyilikten ayrılıp uzaklaşın!' demektir. Ya da cehennemin içinde dağılın, demektir. Cehennemde her kâfir için tek başına kalacağı ateşten bir oda vardır. Bu odanın kapısı ateşle doldurulur. Orada ebedî ve sonsuz olarak kalır. Mü'minin kardeşleriyle bir araya gelmesinin aksine ne kimseyi görür ne de başkası tarafından görülür. Dostlardan ve arkadaşlardan ayrı kalma azabı, azabların en kötülerinden ve cezâların en şiddetli olanlarındandır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Allah Teâlâ mahşerde ve yeniden diriltilme sırasında mü'minin yüzünün ak, kâfirin yüzünün siyah olmasıyla; mü'minin kitabının sağından, kâfirin kitabının solundan verilmesiyle; mü'minin sevab mîzanının ağır gelmesi, kâfirin hafif gelmesi; mü'minin nur, kâfirin zulmet içinde olmasıyla; mü'minin ayağının sıratta sâbit, kâfirin ayağının sırattan kaymasıyla ve daha diğer hususlarda mü'minin kâfirden ayrılacağına işâret etmektedir.

Büyüklerden birisi der ki: Bilesin ki cehennemden hiç çıkmayacak olanlar dört gruptur: Bunlar mütekebbirler, Allah'ı yok sayanlar (muattıla), münâfıklar ve müşrikler. İşte 'mücrimler' bütün bunları toplar. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "*Ayrılın bir tarafa bugün, ey günahkârlar!*" yani cehenneme yerleştirilmeye müstehak olanlar demektir. İnsanlardan ve cinlerden bu dört grup asla cehennemden çıkamazlar. Onlar daha fazla olmaksızın dört gruba ayrılmıştır. Çünkü, Allah İblis'in bizim önümüzden, ardımızdan, sağımızdan ve solumuzdan geleceğini haber vermiştir (bk. el-Â'raf 7/17). Cehenneme giren herkes ancak şeytan vâsıtasıyla girer.

İblis müşrike önünden, mütekebbire sağından, münâfığa solundan ve muattıla (ateiste) ardından gelir. Müşriğe önünden gelmesi, önünde gaybî bir cihet görmesi sebebiyledir. Müşrik Allah'ın varlığını kabul etmiş ve O'nu inkâra muktedir olamamıştır. Bu yüzden İblis müşrikin görüp müşâhede ettiği bir şeyi ülûhiyette Allah'a ortak koşturmuştur. Mütekebbire sağ tarafından gelmesi, sağın kuvvet mahalli olmasındandır. Bu yüzden mütekebbir kendinde hissettiği kuvveti sebebiyle büyüklenmiştir. Münâfığa en zayıf yön

olan soldan gelmesi, münâfığın bu grupların en zayıfı olması sebebiyledir. Nitekim sol sağdan daha zayıftır. İşte bu yüzden münâfık cehennemin en alt katında olacaktır (bk. en-Nisâ, 4/145). Kitabı sol tarafından verilecektir. Muattıla (ateiste) arka tarafından gelmesi, arka taraf nazar mahalli olmadığı içindir. Şeytan ona 'Öyle bir şey yoktur' der.

İşte bu dört mertebe, dört gruba âiddir. Cehennemin kapılarından her bir kapıdan onlara bir cüz ayrılmıştır. Bunlar onların azap menzilleridir. Bu dört mertebe cehennemin yedi kapısıyla çarpılınca, ortaya ayın ve diğer gezegenlerin menzilleri sayısınca yirmi sekiz menzil çıkar."

أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ

مُبِينٌ ﴿٦٠﴾

60. "Ey Âdem oğulları! Size şeytana tapmayın, çünkü o sizin apaçık bir düşmanınızdır." demedim mi?

Bu âyet, mücrimlerin mü'minlerden ayrılmaları emri ve Allah Teâlâ'nın "***İnkârınız sebebiyle bugün oraya girin.***" (Yâsîn, 36/64) kavliyle ceheneme girme emri arasında kıyamet günü azarlama, susturma ve paylama yoluyla mücrimlere söylenenler cümlesindendir.

"Ey Âdemoğulları! Size şeytana tapmayın," yani, şeytanın emriyle putlara *"çünkü o sizin"* size düşmanlığı *"apaçık bir düşmanınızdır"* sizi fıtratınızdan ve mükellef tutulduğunuz hizmetten alıkoyup engellemek ister *"demedim mi?"* size şeytana ibâdeti terk konusunda and vermedim mi, emretmedim mi? Yani, size and verdim ve emrettim.

"الْعَهْدُ وَالْوَصِيَّةُ (Ahd ve vasiyet)" hayırlı ve faydalı bir işe önceden teşebbüs etmektir. Burada ahidden murad Allah Teâlâ'nın peygamberlerin lisanıyla onları mükellef kıldığı emirler ve yasaklardır. ***"Ey Âdem oğulları! Şeytan, ana-babanızı, ayıp yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın..."*** (el-A'râf, 7/27) ve ***"Sakın şeytanın peşinden gitmeyin. Çünkü o, apaçık düşmanınızdır."*** (el-Bakara, 2/208) âyetleri ve bu mânâya gelen diğer âyetler bu emir ve yasaklar cümlesindendir.

Burada "*Âdemoğulları*" ile mücrimler/günahkârlar kasdedilmiştir. "***İşte bu, suçluların yalanladıkları cehennemdir***." (er-Rahmân, 55/43) âyetinde olduğu gibi aşağıda gelen hitaplar ile kastedilen de aynıdır.

Şeytana ibâdet etmekten maksad Allah'tan başkasına ibâdet etmektir. Çünkü hiç kimse doğrudan şeytana ibâdet etmez. Şimdiye kadar hiç kimsenin şeytana ibâdet ettiği rivâyet edilmemiştir. Ancak Allah'tan başkasına ibâdet etmek, şeytanın emriyle, süslemesiyle, ayartarak ve vesvese vererek çağırdığına boyun eğmekle olduğundan buna şeytana tapmak denilmiştir. Dolayısıyla şeytana itâat etmek ve boyun eğmek, bunların her biri

tâzim ve yüceltme anlamına gelmesi ve Allah Teâlâ'ya ibâdetin mukabili olması bakımından ibâdete benzetilerek 'şeytana ibâdet etmek' diye isimlendirilmiştir. Bunun bir sebebi de böyle yapmaktan ziyâdesiyle sakındırmak ve uzaklaştırmaktır.

İbn Abbâs (r.a.) der ki: "Bir şeye itâat eden ona ibâdet etmiş demektir. ***"Hevâ ve hevesini ilah edinen kimseyi gördün mü?"*** (el-Câsiye, 45/23) âyeti buna delâlet eder.

Âyette şeytanın apaçık bir düşman olduğunun belirtilmesi, yasaklanan şeyin (şeytana ibâdetin yasaklanmasının) neden zorunlu olduğunu ortaya koymaktadır.

İblis'in Âdemoğullarına düşman olmasının sebebi, Allah Teâlâ, Âdem (a.s.)'a ikramda bulununca İblis'in hasedinden ona düşmanlık etmesidir. Akıllı kimse, düşmanın kendisine telkin ettiği hayırlı bir şey de olsa onu kabul etmez. Çünkü düşmanın hilesinden emin olunmaz. Nasihatçinin darbesi düşmanın selamından daha iyidir.

Şeyh Sâdî der ki: "Düşman her çareye başvurduktan sonra zafere imkân bulamazsa, artık dostluktan dem vurmaya başlar. Dostluk adı altında öyle işler yapar ki, düşman yapamaz."

Düşmanın yap dediği bir işi zinhar yapma
Aldanır, sonra nedametle döversin dizini
Sana gösterse eğer ok gibi doğru bir yol
Çevir yolunu, bir başka yola sap

Büyüklerden birisi der ki: "Bilesin ki İblis'in Âdemoğullarına olan düşmanlığı babaları Âdem (a.s.)'a olan düşmanlığından daha çetin ve şiddetlidir. Çünkü Âdemoğulları sudan yaratılmıştır. Su ateşe zıddır. Âdem (a.s.)'a gelince topraktaki kuruluk Adem ile İblis'i bir araya getirmiştir. Toprak ile ateş arasında ortak bir vasıf vardır. Bu yüzden İblis kendisinin öğüt verici olduğuna dâir yemin edince (bk. el-A'raf, 7/21) Âdem (a.s.) onu tasdik etmiştir. Oğulları her yönden İblis'e zıd oldukları için onu tasdik etmemişlerdir. Bu yüzden İblis'in Âdemoğullarına olan düşmanlığı babalarına olan düşmanlığından daha şiddetli olmuştur. Bu düşman gözle görülemediği için Allah Teâlâ şerîat yoluyla onu tanıyabileceğimiz, zâhirdeki göz yerine geçen kalbde bazı alâmetler yaratmıştır. Biz bu alâmetlerle İblis'in vesvesesinden korunuruz. Allah görünmeyen İblis'e mukabil yine görünmeyen bir melek tayin ederek ona karşı bize yardım etmiştir."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Bu âyette Allah Teâlâ'nın Âdemoğulları hakkında son derece şefkatli, lütuf ve kerem sahibi olduğuna işâret vardır. Çünkü Allah Teâlâ onlara sevgilinin sevgiliye ve dostun dosta olan sitemi gibi sitem etmektedir. Yine Âdemoğullarının Allah katındaki rütbeleri ve Allah Teâlâ'nın zâtına olan özel yakınlıklarından dolayı onlara ikramda bulunmakta ve şeytana tapmaktan sakındırmaktadır. Şeytanı ise son derece zelil olmasından dolayı huzurundan kovulmuş, lanetlenmiş, Âdemoğullarının ve kendisinin düşmanı olarak isimlendirmiştir. Âdemoğullarını ise kendi dost ve sevgilileri olarak isimlendirmiştir. Âdemoğullarından

mücrim/günahkar olanlara da özür beyan edip nasihat eden kimse gibi hitab etmiş ve: “Ben size and vermedim mi? Size nasihat etmedim mi? Şeytanın habisliğini/kötülüğünü, size düşmanlığını ve sizin onun gibi lânetlenmiş ve alçak birine tapmaktan üstün ve şerefli olduğunuzu size haber vermedim mi?” buyurmuştur.

وَاَنِ اعْبُدُونِي هٰذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾

61. “Ve bana kulluk edin, doğru yol budur.” demedim mi?

“Ve bana kulluk edin” Çünkü sizin gibisi benim gibisine ibâdet etmeye müstehaktır. Çünkü güçlü, mutlak gâlib ve bağışlayıcı olan benim. Sizi kendi zâtım için yarattım. Diğer mahlûkâtı da sizin için yarattım. Mukarreb meleklerimi ve ikrâma mazhar olmuş kullarımı size secde ettirerek sizi izzet ve kerem sâhibi kıldım. Öyleyse ibâdette beni birleyin, tek bana ibâdet edin. Allah’a ibâdete hiç kimseyi ortak koşmayın.

“***Şeytana tapmayın***” yasağının “*bana kulluk edin*” emrinden önce getirilmesi, tahliyenin (hı ile boşaltıp temizlemenin) tahliyeden (hâ ile süsleyip bezemekten) önce gelmesi gerektiği içindir. Bir de “*bana kulluk edin*” emrinin *“doğru yol budur”* sözü ile bitişik olması içindir.

“Doğru yol budur” sözü tevhid ve İslam’dan ibâret olan Allah Teâlâ’ya ibâdete işârettir. “***İşte bana varan doğru yol budur***.” (el-Hicr, 15/41) âyeti ile işâret edilen ve “***İblis dedi ki: “And içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım.***” (el-A’râf, 7/16) âyeti ile kasdedilen de odur.

“صِرَاطٌ” kelimesinin nekre oluşu şereflendirmek içindir.

Baklî der ki: “Hak Teâlâ onlardan fıtratlarında yarattığı tâati kabul istîdâdını taleb etmiştir. Yani bana sizinle değil benimle ibâdet edin. İşte doğru yol budur. Çünkü kulluk kullardan ebediyyen ayrılmaz. Bu yola asla eğrilik ve sarsıntı dâhil olmaz. Müslümanlar arasında “لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ” sözünden başka her söz ihtilâf kabul eder. Bu söz ise ihtilaf kabul etmez. Kimse söylemese bile onun mânâsı kesindir.

Vâsıtî der ki: “Nefsi için Allah’a ibâdet eden ancak nefsine tapmış olur. Kendisi için Allah’a ibâdet eden Rabb’ini tanımamış demektir. Ubûdiyyetin/kulluğun rubûbiyyetin yarattığı bir cevher olduğu mânâsında Allah’a ibâdet eden isabet etmiştir.”

Boş iddiâları terk etmek, imtihan ve musîbetlere katlanmak, Mevlâ’yı sevmek, sınırları korumak, verilen sözleri yerine getirmek, mihnet/sıkıntı zamanında şikayeti terk etmek, nimet zamanında ma’siyeti terk etmek ve tâat zamanında gafleti terk etmek kulluğun alâmetlerindendir.

Büyüklerden birisi der ki: Kullukla beraber riyaset/baş olma sevdası asla doğru olmaz. Çünkü bu durum kulluğa ters düşer. Bu yüzden meşâyıh -Allah’ın rızası onların üzerine olsun-: “Sıddîkların kalplerinden en son çıkan şey makam sevgisidir.” dediler.

Bilesin ki Allah Teâlâ nice nasihat, öğüt, uyarı ve sakındırmada bulunmuş, sözü

birbirine eklemiş ve hatırlatmalar yapmıştır. Fakat mücrimler/günahkarlar nasihat kabul etmediler, vaazdan öğüt almadılar ve Allah'ın emrini tutmadılar. Bilakis şeytanın emrini yerine getirdiler, kendilerini iğvâsını/ayartmasını kabul ettiler. Şu halde aklı olan (Allah ile) harb yolundan sulh yoluna dönsün.

Şeyh Sa'dî der ki:

Vaktiyle şeytan, aleyhimizde bulunmamış mıydı?
"Bunlardan ancak fenalık gelir" diyerek
Feryat, şu nefsimizdeki kötülüklerden.
Korkarım ki şeytanın zannı doğru çıkacak
O mel'un bizim kahrımızı istemiş;
Allah da onu bizim yüzümüzden kovmuştu
Bu utancın içinden başımızı nasıl kaldıracağız?
Biz şeytanla barışığız, Hak ile savaş halindeyiz
Dost binde bir bakar
Yüzü düşmana dönük olan dostuna
Senin evinde düşmanını gördükten sonra
Dostun oraya ayak basmaz, bunu bilmiyor musun?

Yine **Şeyh Sa'dî** işâret yoluyla şöyle der:

Vefâkâr olmaya yok muydu ahdin?
Neden nakzeyledin oldun cefakâr?
Barışmak istiyorsan, müsterih ol
Gönülde mevkiin bâkîdir ey yâr!

وَلَقَدْ اَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًاۜ اَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ ﴿٦٢﴾

62. Şeytan sizden pek çok milleti kandırıp saptırdı. Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?

"Şeytan sizden pek çok milleti kandırıp saptırdı." Bu ifade hazfedilmiş bir yeminin cevabıdır. Hitap Âdemoğullarınadır. *el-İrşad*'da der ki: "Bu cümle başlangıç cümlesidir. Azarlamayı şiddetlendirmek ve paylamayı te'kid etmek için sevk edilmiştir. Kâfirlerin günahlarının sadece ahdi bozmaktan ibaret olmadığını, bilakis şeytana itaat etmeleri sebebiyle hem ahdi bozduklarını hem de geçmiş ümmetlerin başlarına gelen cezâları gördükleri halde ondan öğüt almadıklarını beyan etmektedir. Hitap, Mekke kâfirlerinin de içlerinde bulunduğu kâfirlerin sonradan gelenlerinedir. Onların suçları kat kat arttığı için azarlama ve paylama onlara tahsis edilmiştir.

“الجِبِلُّ” halk, mahlûk/yaratılmış demektir. Dağın büyüklüğü tasavvur edilip dağa benzetilerek büyük ve kalabalık topluluğa “الجِبِلُّ” denilmiştir.

Idlâlin/saptırmanın şeytana nisbet edilmesi mecazdır. “*(İbrahim:)* ***Çünkü, onlar (putlar) insanlardan birçoğunu saptırdılar*** *(yâni sapmasına sebep oldular)*” (İbrâhim, 14/36) âyetinde olduğu gibi şeytanın sebep olması kasdedilmiştir. Yoksa hidâyet etme/doğruyu gösterme, saptırma, irşad etme, iğvâ/azdırma hakîkatte Allah Teâlâ’nın sıfatıdır. Hz. Peygamber (s.a.)’in: “*Ben davetçi ve tebliğci olarak gönderildim. Hidâyet konusunda benim elimden bir şey gelmez. İblîs de süsleyip yaldızlayıcı olarak yaratılmıştır. Dalâlet konusunda da onun elinden bir şey gelmez.*”[161] buyurması buna delildir.

Mânâ şöyledir: Allah’a yemin olsun ki şeytan sizden birçok topluluğu saptırdı, yani benim size üzerinde sebat etmenizi emrettiğim bu doğru yoldan sapmalarına sebep oldu. Bundan dolayı da onlara haberleri heryere ulaşan ve etkileri asırlar boyu kalan vahim/korkunç cezâlar isabet etti.

Bazıları der ki: Ey Âdemoğulları, şeytan sizin hemcinsinizden birçok topluluğu saptırdığı halde nasıl ona tapar ve emrine boyun eğersiniz? İşte o topluluklar şeytanın saptırmasıyla doğru yoldan saptılar da kendilerine vaad edilen cennetten mahrum kaldılar.

Siz *“Hâlâ”* onların cezâlarının eserlerini müşâhede edip bunun onların sapıklıkları ve şeytana itaatları sebebiyle olduğuna *“akıl erdiremiyor musunuz?”* Ya da siz hiçbir şeye akıl erdiremiyorsunuz ki cezânın size gelip çatmaması için onların bulundukları hallerden vazgeçesiniz.

Kâşifî der ki: “Acaba siz akletmez misiniz ve kendinizi onun aldatma tuzağına atmaz mısınız?” *Keşfü’l-esrâr*’da ise şöyle denilmiştir: “Bu soru onların akıllarından faydalanmadıkları için azarlama sorusudur.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: “*Allah Teâlâ aklı üçe böldü. Bunlar kimde bulunursa o gerçek akıl sâhibidir: Allah’ı güzel bilip tanımak (ma’rifet).”* Yani her işte Allaha güvenmek, işini O’na ısmarlamak, kendi zâtında ve hallerinde Allah’ın emrine uymak, dünyevî ve uhrevî her işte O’nun iradesinin yanında durmaktır/O’nun irâdesini yerine getirmektir. *“Allah’a güzel itaat etmek.”* Bu da bütün iş ve emirlerinde Allah’a itaat etmendir. *“Allah için güzel sabretmektir.”*[162] Bu da felâket ve musibetlerde görünüşte üzerinde hiç musibet eseri görülmeyecek şekilde sabretmektir. *Dürerü’l-usûl*’de böyle geçmektedir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “*Şeytan sizden pek çok milleti kandırıp*” bana kulluğun doğru yolundan “*saptırdı.*” Sizi benim civarımdan ve yakınlığımdan uzaklaştırdı. “*Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?*” ki Hakk’a dönmenin bâtılda kalıp ısrar etmekten evlâ olduğunu bilesiniz. Öyleyse kendinize zulmetmeyin ve Rabbinize dönün.”

Bilesin ki akıl kendisiyle aydınlanılan bir nurdur. Nitekim *Mesnevî’*de şöyle der:

Akıl suret hâlinde yüzünü gösterse
Gündüz, onun ışığı önünde kararır
Ahmaklığın timsali ortaya çıksa,
Gece karanlığı onun önünde aydın olur
Azar azar gündüz ışığına alış,
Yoksa ışıksız bir yarasa olarak kalırsın

*Akl-ı küllî için "**Gözü kaymadı**"* (en-Necm 53/17) *buyurdu.*

Cüz'î akıl ise her yana bakar

Sonra şunu da bilesin ki ahmak câhil ve mutlak mânâda sapık kişi şeytanın elindedir. Şeytan onu istediği yere çeker götürür. Bu kişi şayet işin hakîkatini bilse ve yüce sultan olan Allah'ı akletse/anlasa, tevhid ve tâat yolunu bulsa elbette Allah Teâlâ onu derhal korumasına alır. Çünkü tevhid Allah Teâlâ'nın muhkem kalesidir. Kim bu kaleye girerse apaçık düşman olan İblis'in hile ve tuzağından emin olur. Kim kurtuluş aramak üzere bu kaleden çıkarsa, helâk onu yakalar, âfet ve musibetlerin elinde ölür gider. Kim kendisini ihmal eder de harekete geçmezse güneşi gölgeden ayıramayan bir deli gibi olur.

Allah Teâlâ'dan bizi kendi tâati ile meşgul etmesini, vakitleri O'na ibâdetle doldurmayı, hizmet nurlarıyla şeytanı kovmayı ve türlü himmetlerle nefsi kahretmeyi niyaz ederiz.

هَٰذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٦٣﴾

63. İşte, bu size vaadedilen cehennemdir.

"*İşte, bu*" ey mücrimler, şeytana ibâdet etmenize mukabil asırlar boyu dünyada peygamberlerin diliyle "*size vaadedilen cehennemdir.*" Allah Teâlâ'nın: "***Mutlaka sen ve sana uyanların hepsiyle cehennemi dolduracağım!"*** (Sâd, 38/85) kavli ve diğerleri bu vaade örnektir.

Bu yeni bir cümledir. Cehennemin kenarından aşağı yuvarlanmaya yüz tuttuklarında ayıplama, azarlama, ilzam ve susturmadan sonra onlara cehennem bekçileri tarafından bu sözle hitap edilir.

اِصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٦٤﴾

64. İnkârınız sebebiyle bugün oraya girin!

Bu emir Allah Teâlâ'nın **"*Tat bakalım. Hani sen kendince üstündün, şerefliydin!*"**

(ed-Duhân, 44/49) âyetinde olduğu gibi bir cezâ ve aşağılama emridir. Mânâ şöyledir: Dünyadaki sürekli inkâr etmeniz sebebiyle bugün oraya/cehenneme girin ve onun hararetine ve çeşit çeşit azâbına katlanın.

"*Bugün*" kelimesinin zikredilmesi, onların hasret ve pişmanlıklarını şiddetlendirecek hususlardandır. Yani sizin zevk ve safâ günleriniz geçti. Bu vakit ve bugünden itibaren artık sizin azap vaktinizdir.

Ebû Hüreyre (r.a.) der ki: "*Cehennem ateşi bin yıl yakılıp tutuşturuldu, sonunda bembeyaz oldu. Sonra bin yıl daha yakılıp tutuşturuldu, kıpkırmızı oldu. Sonra bin yıl daha yakılıp tutuşturuldu, simsiyah oldu. Şimdi cehennem zifiri karanlık gece gibi simsiyahtır.*"[163] O, Allah Teâlâ'nın mücrimlere hazırladığı bir zindandır.

Hz. Peygamber (s.a.) Cebrâil (a.s.)'a: "*Mîkâil'i neden hiç gülerken görmüyorum?*" diye sordu. Cebrâil (a.s.): *"Mîkâil cehennem yaratılalı beri hiç gülmedi."* dedi.[164]

Bazıları der ki: "Cehennemden bahsetmek zor ve çetindir, kaldı ki ona bakmak. Ona bakmak zordur, kaldı ki ona yaklaşıp varmak. Ona varmak zordur, kaldı ki ona girmek. Ona girmek zordur, kaldı ki orada ayrı kalmak ve rüsvay olmak. Bu sebeple 'Dünyada rüsvay olmak âhirette rüsvay olmaktan daha hafif ve kolaydır."

Seriy Sakatî (r.h.)'ın şöyle dediği nakledilmiştir: "Kabrim beni kabul etmez de halkının nezdinde rüsvay olurum korkusuyla Bağdad'dan başka bir beldede ölmeyi arzu ederim."

Attâr (r.h.) der ki: "Bir ateş yakılıp tutuşturulsa da Rahmân tarafından "Kim kendini bu ateşe atarsa yok olacak" denilse, ebedî azabdan kurtulduğum için ateşe ulaşmadan sevinçten ölmekten korkarım."

Hakîkî bir tevhid ile muvahhid, âbid ve ârif kimseler oldukları, inkâr, şirk ve günahlar cehenneme girmenin sebebi olduğu halde bu büyük zatların nasıl kendilerine sû-i zanda bulunduklarına bir bak ve düşün.

Şeyh Sa'dî der ki:

Rabbim! Yüceliğin hakkı için beni hor ve hakir etme;
Günah zilletiyle utandırma
Senin yüzünden utandığım bana yeter;
Gayrı başkasının önünde mahcûb eyleme
İster lütfunla çağır, ister kapından at.
Ben senin eşiğinden başkasına baş koymam
Rabbim! Varlığın hakkı için gözümü bâtıla baktırma;
Nûrunun hakkı için yarın beni ateşte yakma

اَلْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلٰٓى اَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَٓا اَيْد۪يهِمْ وَتَشْهَدُ اَرْجُلُهُمْ بِمَا

كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٦٥﴾

65. O gün onların ağızlarını mühürleriz; yaptıklarını bize elleri anlatır, ayakları da şâhidlik eder.

"O gün onların ağızlarını mühürleriz" "اَلْخَتْمُ" aslında mühür vurmak demektir. Sonra mecâzen men' etme için kullanılmıştır.

Kâfirlerin çirkin hallerini zikretmek artık onlardan yüzçevirmeyi ve onların bu hallerini başkalarına hikâye etmeyi gerektirdiğini bildirmek için bu âyette muhâtab siygasından gâib/üçüncü şahıs siygasına geçilmiştir. Ayrıca bunda bu durumun onların ağızlarının mühürlenmesini gerektiren hususlardan olduğuna da îmâ vardır. Çünkü hitap, cevap almak içindir. Halbuki onların cevap imkanları tamamen ortadan kalkmıştır.

Mânâ şöyledir: Onların ağızlarını konuşmaktan men' ederiz, ağızlarını konuşamayacakları bir hâle getiririz. Bu durumda sanki ağızları mühürlenmiş gibi olur. Bunun üzerine diğer uzuvları kendilerinden meydana gelen günahları îtiraf eder.

"Yaptıklarını bize" bizim onları konuşturmamızla *"elleri anlatır, ayakları da şâhidlik eder."* Bu dört organ yaptıkları günahları söyler. Aslında burada kasdedilen bütün uzuvlardır. Çünkü her uzuv kendisinden meydana geleni îtiraf eder.

Bugün onların ağzına mühür koyarız. Çünkü onlar: 'Müşrik olmadık, peygamberleri yalanlamadık ve şeytana tapmadık.' derler. Onların dünyada yaptıkları ile ilgili olarak elleri bize konuşur, ayakları şâhidlik eder.

Bazıları der ki: *"Ey Âdem oğulları! Size şeytana tapmayın, çünkü o sizin apaçık bir düşmanınızdır." demedim mi?"* denilince kâfirler bunu inkâr ederler ve ***"Rabbimiz Allah hakkı için biz ortak koşanlar değildik."*** (el-En'âm, 6/23) Biz senden başka hiçbir şeye tapmadık. Münkerât (dînen câiz olmayan şeyler) konusunda şeytana itâat etmedik" derler. Bunun üzerine ağızları mühürlenir. Diğer organları işledikleri günahları îtiraf ederler. Bu mühürlenme kâfirlerden ebedî olarak ayrılmaz. Dünyada kalpleri mühürlenmiştir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Allah onların kalplerini … mühürlemiştir."*** (el-Bakara, 2/7) Âhirette ise ağızları mühürlenecektir. Kalplerinin mühürlü olduğu şu anda onlar sözlerini ağızlarıyla (geveleyerek) söylerler. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Bu onların ağızlarıyla geveledikleri sözlerdir."*** (et-Tevbe, 9/30) Allah onların ağızlarını da mühürleyince artık diğer organlarıyla konuşmaları zorunlu oldu. Çünkü insan kalp, dil ve organlardan başka bir şeye mâlik değildir. Kalp ve dil mühürlenince iş uzuv ve organlara düşer.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Kıyamet günü kâfirlerin amelleri kâfirlere gösterilir, amel defterleri de. O kepazeliklerini görürler. Dağlar büyüklüğünde yaptıklarını inkâr ederler ve düşmanlık beslerler. Meleklere yalan iddiâda bulunurlar. Biz bu defterlerde yazılı olanları yapmadık; bizim amellerimiz değil, derler. Komşuları onlar hakkında şâhidlik ederler; onları yalancılıkla itham ederler. Ailesi, kabilesi şâhidlik eder, onları da yalancı olmakla suçlarlar. Sonra âlemlerin Rabbi olan Allah onların ağızlarına

mühür koyar; uzuvları söze gelir ve onların yaptıklarına şâhidlik eder."

Enes (r.a.)'tan rivâyete göre o şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.)'in yanında bulunuyorduk. Hz. Peygamber (s.a.) güldü ve *"Neden güldüğümü biliyor musunuz?* diye sordu. Biz: "Allah ve Rasulü bilir." dedik. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurdu: "*Ben kıyamette kulun Rabbiyle muhâtab olup konuşmasına gülüyorum. Kul Rabbine, yâ Rab sen beni zulümden korumadın mı?" der. Allah Teâlâ: "Evet" buyurur. Bunun üzerine kul: "Ben hakkımda benim tarafımdan bir şâhid getirilmesinden başka bir şeye razı değilim." der. Allah Teâlâ da: "**Bugün şâhid olarak sana kendi nefsin yeter**,"* (el-İsra, 17/14) *kirâmen kâtibîn yeter." buyurur ve onun ağzına mühür vurur. Ardından uzuvlarına "Konuş" denir. Onlar da o kişinin yaptıklarını söylerler. Sonra o kişi konuşma hususunda serbest bırakılır. Bunun üzerine adam kendi uzuvlarına "Benden uzak ve ırak olun! Halbuki ben sizin için mücâdele ediyordum. der*."[165]

Ağızlar mühürlendiği gün insanın ilk konuşacak kemik/organ, hadiste geçtiği üzere sol ayağın baldırı ve avucudur.[166]

Uzuv ve organların yaptıklarını söylemelerinin sırrı, mâsiyet ve günahlara yardımcı olanların orada şâhid olacaklarını bildirmek içindir. Öyleyse hiç kimse Allah'tan başkasına iltifat etmemeli ve Allah'tan başkasıyla beraber olmamalıdır ki bu beraberliği sebebiyle âhirette rüsvay olmasın."

Ey Sâib, halkın yardımıyla hiçbir iş çözülmedi;
Biz de halktan yüz çevirip Hakk'a yöneldik

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Allah bu kavliyle ağızların çoğunlukla yalan söylediğine işâret etmektedir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Ağızlarıyla, kalplerinde olmayanı söylüyorlar."*** (Âl-i İmran, 3/167) Diğer organların ise çoğunlukla doğru söylediklerine işâret etmektedir. Kıyamet günü öyle bir gündür ki o günde doğrulara doğruluklarından sorulur (bk. el-Ahzâb, 33/8). Ağızlar ise çok yalan söyledikleri için onlara sorulmaz. Doğruyu çok söyledikleri için organlara sorulur. Onlar da hak/doğru şâhidlik yaparlar. Kâfirlerin uzuvları ise onların aleyhine şâhidlik yaparak kendilerini helâka götürür. Muvahhid mü'minlerin âsî/günahkâr olanlarının uzuvları ise onlar aleyhine isyan ve günahlarına şâhidlik eder. Fakat bazı uzuvları da onların lehine iyiliklerine şâhidlik eder. Nitekim müsned olarak rivâyet edilen bir haberde şöyle buyrulmuştur: "*Bir kulun uzuvları onun aleyhine hatâ ve günahlarına şâhidlikte bulunur. Bunun üzerine göz kapaklarından bir kirpik uçar ve onun lehine şâhidlik yapmak için izin ister. Hak Teâlâ ona: "Konuş ey kulumun göz kapağının kirpiği ve kulumu savun!" buyurur. Kirpik bu kulun Allah korkusundan ağladığına şâhidlik yapar. Allah da o kulu bağışlar. Bir münâdî: "Bu kul bir kirpik kılının şâhidliğiyle Allah'ın cehennemden âzâd ettiği bir kimsedir." diye nidâ eder*."[167]

Keşfü'l-esrâr'da denilmiştir ki: "Düşmanların uzuvları kötü amellerine şâhidlik ettiği gibi, evliyâullahın âzâları da tâatlarına şehâdet eder. Âsârda şöyle nakledilir: Hak Teâlâ

mü'min kula şöyle hitap eder: "Ne getirdin?" O kul yapmış olduğu ibâdet ve hayırları saymaktan utanır. Hak Teâlâ, her biri amellerini söylesin diye onun âzâlarını konuşturur. Parmaklar tesbîhatlarına şehâdet eder." Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) bazı hanımlarına şöyle buyurmuştur: "*Tesbih, tehlîl ve takdîse devam edin. Bunların sayılarını parmak boğumları ile tesbit edin. Çünkü onlar da sorguya çekilecek ve konuşmaları istenecektir.*"[168] Yani kıyamet günü şâhidlikte bulunmaları istenecektir. Bu sebeple zikirleri parmak boğumlarıyla saymak sünnet kılınmıştır. Kişi bilinen şekliyle parmak boğumlarıyla saymayı bilemezse, parmaklarıyla istediği gibi yaptığı zikirleri sayabilir. Nitekim *el-Esrâru'l-Muhammediyye*'de böyle geçmektedir.

Âriflerden birisi der ki: "Ağızların mühürlenip ellerin konuşmasının ve ayakların şâhidlik etmesinin mânâsı, o kimselerin sûretlerinin değiştirilmesi, dillerinin konuşmaktan alıkonması, ellerinin ve ayaklarının durumlarıyla ve şekilleriyle yaptıkları amellere delâlet eden bir sûrete sokulması, bu organların yaptıkları fiillerin şekillerinden/görünüşünden kendi melekeleri üzere hâl dilleriyle konuşmasıdır."

Mücrimlerin/suçluların uzuvlarının görünüşü onların çirkin hallerine ve kötü işlerine delâlet ettiği gibi mü'minlerin organlarının şekilleri de onların güzel hâllerine ve işlerinin güzelliğine delâlet eder. Her kap içinde ne varsa dışına onu sızdırır. Saîdlere/hoşbaht kimselere, onların şekillerinde, görünüşlerinde, tâatlerinde ve ibâdetlerinde onlara uyanlara ne mutlu!

Şeyh Sa'dî der ki:

İnsan iyi adamların peşinde koşmalıdır.
Bu saadeti kim dilediyse bulmuştur
Ama sen, alçak şeytanın kuyruğundasın;
Bilmiyorum iyilere ne zaman yetişeceksin?
Peygamber, şefâat edecektir, ancak
Şerîatin ana yolunda yürüyenlere

وَلَوْ نَشَاۤءُ لَطَمَسْنَا عَلٰۤى اَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَاَنّٰى يُبْصِرُونَ ﴿٦٦﴾

66. Dilesek onların gözlerini büsbütün kör ederdik. O zaman doğru yolu bulmaya koşuşurlardı, ama nasıl göreceklerdi?

Mekke müşriklerini dünyada cezâlandırmayı *"Dilesek onların gözlerini büsbütün kör ederdik."*

"طَمَسَ الشَّيْءَ" bir şeyin iz ve eserini tamamen silmek, yok etmekdir. "طَمَسْتُهُ" onu sildim, yok ettim ve kökünü kestim demektir. Nitekim *el-Kâmûs*'ta böyle geçer. Yâni dilesek göz çukuru ve göz kapağı görünmeyecek şekilde gözlerinin ışığını ve sûretini gidermek sûretiyle düz yapar ve yok ederdik. Gözleri diğer uzuvları gibi dümdüz hale gelirdi.

Yâni onların kalplerini kör edip basîretlerini yok ettiğimiz gibi dilesek zâhir gözlerini de kör eder ve büsbütün ortadan kaldırırdık. Bu onlara cezâ üstüne cezâ olurdu.

“O zaman doğru yolu bulmaya koşuşurlardı,”

“الْاِسْتِبَاقُ” biri diğerinin önüne geçmektir. “الصِّرَاطُ” eğriliği olmayan, bilakis doğru olan yoldur. Yani onlar gitmeye alışık oldukları geniş yola diğerlerinden önce ulaşmak ve varmak için acele ederlerdi, *“ama nasıl göreceklerdi?*” yâni gözleri olmadığı zaman diğerleri bir tarafa yolu ve maksadlarını temin cihetine girmeyi nasıl göreceklerdi? Yani göremezler demektir. Çünkü “أَنَّى” kelimesi “كَيْفَ” mânâsınadır. “كَيْفَ” ise burada inkar içindir. Olumsuzluk ifade eder. Hâsılı bu ifâde Mekke halkını büsbütün kör etme tehdîdidir. Çünkü Lut (a.s.)’ın kavmi onu yalanlayıp genç delikanlılar suretinde kendisine gelen melek misafirleri ondan ısrarla taleb ettiklerinde Allah Teâlâ Lût kavmine yaptığı gibi (bk. el-Kamer, 54/37) böyle yapmaya da kadirdir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Allah Teâlâ göz çukuru bile olmayacak şekilde zâhir gözün büsbütün kör edilmesine işâret etmektedir. Bu durumda göz nasıl ağlayacak da âhirette sâhibinin Allah korkusundan ağladığına şâhidlik yapacaktır? Yine bâtın gözünün büsbütün kör edilmesine işâret etmektedir. Bâtın gözü büsbütün kör edildiğinde, bâtıldan hakka dönmek için hakkı batıldan nasıl görüp ayıracaktır? Bâtın gözüyle hakkı göremeyince, bâtıldan nasıl korkacaktır? Ki bu korkunun ateşiyle kalbi yansın ve gözünden yaş aksın, gözyaşları da onda korku bulunduğuna şâhidlik etsin.

Ağlama ve inleme korkunun delilidir.
Kimde bunlar yoksa, o bedbahttır

وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلَى مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴿٦٧﴾

67. Eğer dilesek oldukları yerde onların şekillerini değiştirirdik de ne ileriye gitmeye güçleri yeterdi ne de geri gelmeye!

“*Eğer dilesek oldukları yerde onların şekillerini değiştirirdik de*”

“الْمَسْخُ” sûreti daha çirkin bir hale çevirmektir. Bu durum insandaki canlılık sûretini koruyup onu hayvan suretine çevirerek ya da canlılık kuvvelerini yok ederek taş ve benzeri cansız varlıklara çevirmekle olur.

Mânâ şöyeldir: Eğer onları mükellef olma mertebesinden ve îtibar derecesinden düşürmek istesek, Dâvud (a.s.) zamanında Mûsâ (a.s.)’ın kavmi olan İsrailoğullarına yaptığımız gibi (bk. el-Mâide, 5/60) onları maymun ve domuzlar kılarak sûretlerini değiştirirdik. Ya da onları taş ve kerpiçler hâline getirirdik. Bu ise ilkinden daha ağır ve çirkindir. Çünkü ilki insanlık rütbesinden hayvanlığa düşmektir. İkincisi ise

hayvanlıktan asla hiçbir şuuru olmayan cansızlığa düşmektir.

"عَلٰى مَكَانَتِهِمْ" oturdukları yerde ve menzilde, yerlerinde donup kalırlar demektir. Bazıları 'Onları ayakları üzerine oturtur ve kötürüm yapardık' demişlerdir.

"*Ne ileriye"* önlerine doğru *"gitmeye güçleri yeterdi"* yâni bulundukları yerden ileriye doğru gitmeye güç yetiremezlerdi *"ne de geri"* arka taraflarına doğru *"gelmeye!*"

Son iki âyette bu şartların getirilmesi, sadece Allah Teâlâ'nın zikredilen onların gözlerini büsbütün kör etmeye ve şekillerini değiştirmeye muktedir olduğunu beyan etmek için değildir. Bilakis onların içinde bulundukları inkar, ahdi bozma ve kendi benzerlerinin helâk edilmesinin izlerini görüp öğüt almamaları gibi durumlarla, âhirette ağızlarının mühürlenmesi gibi dünyada da bu cezâlara çarptırılmayı hak ettiklerini açıklamak içindir. Bu cezânın verilmemesine tek mâni, ilâhî irâdenin buna taalluk etmemesidir.

Sanki şöyle denilmiştir: Onları büsbütün kör yaparak ve şekillerini değiştirerek cezâlandırmayı dilesek elbette bunu yaparız. Ancak tevbe, îman ve nimete şükredene kadar veya onlardan bu vasıflara sahip bir nesil meydana gelene kadar bir zaman onlara mühlet vermeyi gerektiren umûmî rahmet ve tam hikmet prensibi ile hareket ederek böyle yapmadık.

Hikmet ehlinden birisi şöyle demiştir: Şeklini değiştirme (mesh) iki türlüdür: Özel olan yaratılışı çirkinleştirmektir. Her zaman genel olan ise ahlâkı değiştirmektir. Bu da insanın hayvanlardan bazılarının huy ve mizacı olan kötü bir ahlâk ile ahlâklanmasıdır. Meselâ insanın aşırı hırsta köpek gibi, oburlukta hınzır gibi, bönlük ve bilmemezlikte öküz gibi olması bu kabildendir.

Buna göre âyetin ibaresi sûret ve şeklin değiştirilmesi, işâreti ise insânî sıfatların yırtıcı hayvanlara ve şeytana âit sıfatlarla değiştirilmesi hakkındadır. Artık bu insanlar bir daha kendilerinden bu kötü sıfatları gidermeye de, tekrar insanî sıfatlarına dönmeye de güç yetiremezler. Allah Teâlâ dünyada kimin sıfatlarını değiştirirse, kıyamette onu, değiştirilmiş olan sıfatının sûretinde haşreder. Nitekim sahih bir hadîste (İbrahim (a.s.)'ın babası) Âzer'in sırtlan sıfatı üzere haşrolunacağı rivâyet edilmiştir.[169]

Hayâtü'l-hayevân'da der ki: "*Bir hadîste şöyle vârid olmuştur: Kıyamet günü İbrahim (a.s.) babası Âzer ile karşılaşır. Âzer'in yüzü gözü toz toprak içindedir. İbrahim (a.s.) ona: "Ben sana âsi olma, karşı gelme demedim mi?" der. Babası da: "Bugün artık sana karşı çıkmayacağım" der. Bunun üzerine İbrahim (a.s.): "Allah'ım! Sen kulların dirilecekleri gün beni mahcup etmeyeceğine söz vermiştin (bk. eş-Şuara, 26/87) Hangi zillet babamın cehennemlik olmasından daha kötü olabilir?" deyince Allah Teâlâ: "Ben cenneti kâfirlere haram kıldım" buyurur. Sonra "Ey İbrahim, ayaklarının altında ne var?" denir. İbrahim (a.s.) bakar ki ne görsün orada tüylü erkek bir sırtlan var. Hemen o sırtlan ayaklarından tutulup cehenneme atılır.*"[170]

Âzer’in başka bir hayvana değil de sırtlana çevrilmiş olmasının hikmeti şudur: Sırtlan uyanık olmak gereken hususta gaflet ettiğinden ahmak olarak vasfedilmiştir. Âzer de insanların kendisine en şefkatlisi olan İbrahim (a.s.)’ın nasihatini kabul etmeyip düşmanı olan şeytanın tuzak ve hilesini kabul edince ahmak sırtlana benzetildi. Çünkü avcı sırtlanı avlamak istediği zaman sırtlanın inine bir taş atar. Sırtlan bunu kendi avlayacağı bir şey zanneder ve onu yakalamak için dışarı çıkar. İşte o zaman avcı tarafından avlanır. Bir de Âzer köpek ya da hınzır sûretine çevrilseydi bu sefer yaratılışı tamamen çirkinleşmiş olurdu. Allah Teâlâ Âzer’i vasat bir sûrete çevirerek İbrahim (a.s.)’a ikramda bulunmayı murâd etmiştir.

İbrahim (a.s.) babasına tevâzu ve merhamet kanadını gerince kıyamet günü zelil bir sıfatta haşrolunmamıştır. İbrahim (a.s.)’ın babasının hâli böyle olunca Allah’ın huzûruna selim bir kalp ile gelmeyen başkaları hakkında ne düşünürsün. Şu halde soya sopa iltifat etmemek, bilakis sâlih amelleri ve hâlis halleri esas almak lâzımdır. Yüce Allah’tan sual sorulacak günde bizi mahcup etmemesini diliyoruz.

---

[161]. Münâvî, III, 204

[162]. Deylemî, Hadis no: 4592.

[163]. bk. Tirmizi, Cehennem 8, (2594); İbn Mâce, Zühd (4320); Muvatta, Cehennem 2, (2, 994).

[164]. İbn Hacer, Fethu’l-bârî, VI, 307.

[165]. Müslim, Zühd 17.

[166]. Süyûtî, ed-Dürru’l-mensûr, V, 36.

[167]. Neysâbûrî, Garâibü’l-Kur’ân, V, 549.

[168]. Deylemî, Hadis no: 4077.

[169]. Bk. Buhârî, Enbiya 8.

[170]. Süyûtî, ed-Dürru’l-mensûr, XI, 272; Kurtubî, XIII, 114

KİME UZUN ÖMÜR VERİRSEK

وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ اَفَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ
وَمَا يَنْبَغِي لَهُ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْاٰنٌ مُبِينٌ ﴿٦٩﴾ لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا
وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧٠﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ
اَيْدِينَا اَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ ﴿٧١﴾ وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا
يَأْكُلُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُ اَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾

68. Kime uzun ömür verirsek biz onun yaratılışını tersine çeviririz. Hiç düşünmüyorlar mı?

69. Biz ona *(Peygamber'e)* şiir öğretmedik. Zaten ona yaraşmazdı da. Onun söyledikleri, ancak Allah'tan gelmiş bir öğüt ve apaçık bir Kur'an'dır.

70. Diri olanları uyarsın ve kâfirler cezâyı hak etsinler diye.

71. Görmüyorlar mı ki, biz kudretimizin eseri olmak üzere onlar için birçok hayvan yarattık. Bu sayede onlar bunlara sahip olmuşlardır.

72. Bu hayvanları onların emrine verdik. Onların bazısını binek olarak kullanırlar, bazısını besin olarak yerler.

73. Bu hayvanlarda onlar için nice faydalar ve içilecek sütler vardır. Hâla şükretmezler mi?

"Kime uzun ömür verirsek" yâni dünyada ömrünü uzatırsak *"biz onun yaratılışını tersine çeviririz."*

"اَلتَّعْمِيرُ" dirilik vermektir. Ömür, bedenin ruhla mâmûr olduğu müddettir.

"اَلتَّنْكِيسُ" tepetaklak etmektir. Bu kelime daha beliğdir, "اَلنَّكْسُ" ise daha meşhurdur. "اَلنَّكْسُ" bir şeyi baş aşağı etmek, ters çevirmektir. Doğumda çocuğun ayağı başından önce çıktığı zaman "نَكَسَ الْوَلَدُ" denilir. Hastalıkta "اَلنَّكْسُ (nüks etmek)" kişinin iyileştikten sonra hastalığına geri dönmesidir. Yaratılışta "اَلنَّكْسُ" ise insanın ömrünün en kötü çağına kadar uzatılıp götürülmesidir.

Mânâ şöyledir: Onun yaratılışını tersine çevirir, onu ilk olarak yarattığımızdaki hâline geri döndürürüz. Bebekliğindeki gibi ürekli zayıflığı artar, kuvvetten düşer, bünyesi bozulur, şekli ve sûreti değişir. Nihayet bedeninin zayıflığı, aklının azlığı, anlayış ve idrakten mahrum oluşu konusunda çocuk gibi olur.

Her gün eksildiğimi görüyorum.
Eksilen hiçbir şey bâkî değildir.

"Hiç düşünmüyorlar mı?" Yâni bu durumu görüp de buna muktedir olanın büsbütün kör etmeye ve sûretlerini değiştirmeye de muktedir olduğunu hiç düşünmüyorlar mı?

Yaratılışı tersine çevirmeye gücü yetenin, elbette gözleri tamamıyla kör etmeye ve başka şekle sokmaya (mesh) da gücü yeter. Çünkü yaratılışı tersine çevirme, bu iki hususu ve daha fazlasını da içine alır. Şu kadar var ki o tedrîcen/yavaş yavaş olur. Zikredilen iki hususun meydana getirilmemesi ise Allah Teâlâ'nın irâdesinin onlara taalluk etmemesi sebebiyledir.

Kudretin karşısında işler zor değildir

Bahru'l-ulûm'da der ki: "Eğer dünyada bu iki şeyi size yapmamışsak, şâyet inkârdan ve mâsiyetlerden tevbe etmezseniz, âhirette onları size yaparız. Çünkü rivâyete göre bu ümmetten bazıları maymun sûretinde, bazıları da hınzır sûretinde haşrolacaklardır. Yine bazıları ayakları yüzlerinin üzerine ters çevrilmiş olacak ve yüzüstü sürüneceklerdir. Bazıları kör, bazıları sağır ve dilsiz olacak. Bazıları göğüslerinin üzerine sarkan dillerini ısırıp çiğneyecek. Ağızlarından irin akacak. Mahşerde toplananlar onlardan tiksinecek. Daha başka sûretlerde haşr edilecekler de vardır. Bu konunun tafsîlâtı yerinde gelecektir.

Ebû Bekir Verrâk (k.s.) der ki: "Allah Teâlâ kime gafletle ömür verirse, günler ve haller çocukluktan gençliğine, gençliğinden yaşlılığına ve ihtiyarlığına kadar peyderpey ona tesir eder. Nihayet bu insan Allah Teâlâ'nın "*Kime uzun ömür verirsek biz onun yaratılışını tersine çeviririz."* kavlinde anlattığı duruma ulaşır. Allah kimi de zikriyle ihyâ ederse hallerin değişmesi (telvîn) ona tesir etmez. Çünkü o kimsenin hayatı Hakk'ın hayatına bitişiktir. O'nunla ve O'nun yakınlığı (kurb) ile diridir. Allah Teâlâ: ***"Onu mutlaka güzel bir hayat ile yaşatırız."*** (en-Nahl, 16/97) buyuruyor.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Bu âyet, gaflet uykusundan uyandırmak için kullara büyük bir tenbihtir. Yani kendinizi bilin, güçlü olduğunuz gençlik günlerini ganimet sayınız ve gücünüzün yetmeyeceği an gelmeden önce amel işleyin." Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyuruyor: "*Beş şeyden önce beş şeyin kıymetini bil. İhtiyarlığından önce gençliğinin, hastalığından önce sağlığının, fakirliğinden önce zenginliğinin, ölümünden önce hayatının, meşguliyetinden önce boş vaktinin.*"[171] Eğer kişi gençlik günlerini zâyi eder ve amel işlemede gevşek davranırsa, yaşlılık ve acziyet hâlinde tevbe etmesi de iyidir. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyuruyor: "*Kişi doksan yaşına ulaştığı zaman Allah Teâlâ onun geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar. O kimse yeryüzünde Allah'ın esiri olarak yazılır. Âile halkına şefâat eder. Kişi yüz yaşına ulaştığında ise Azîz ve Celîl olan Allah* (ondan razı olduğundan) *onu hesâba çekmekten hayâ eder. Onu hesâba çekerken müsâmaha gösterir.*"[172]

Şeyh Sa'dî der ki:

Bazen gönlümde ümitler belirir,
“Allah ak saçlarımdan utanır” der.
Fakat ben kendi günahlarımdan utanç duymazken
O benden utanırsa hayret ederim

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ ۚ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ ﴿٦٩﴾

69. Biz ona *(Peygamber’e)* şiir öğretmedik. Zaten ona yaraşmazdı da. Onun söyledikleri, ancak Allah’tan gelmiş bir öğüt ve apaçık bir Kur’an’dır.

“Biz ona (Peygamber’e) şiir öğretmedik.” Bu âyet kâfir ve müşriklerin Hz. Peygamber (s.a.) hakkında “O şâirdir, söylediği de şiirdir.” demelerini red ve iptal etmektedir. Reddetme konusunda âşikâr olan “O şâir değildir, size okuduğu da şiir değildir” denilmesi idi. Ancak O’nun şâir olmaması muallimi olan Allah Teâlâ’nın O’na şiir öğretmemesini gerektirmediğinden, lâzım (gerekli/zorunlu olan Allah’ın O’na şiir öğretmesi) reddedilmiş ve kinâye yoluyla melzûmun (onun gereği ve tabiî neticesi olan şair olmasının) reddi murâd edilmiştir. Bu, onun tasrih edilmesinden/açıkça ifâde edilmesinden daha beliğ ve etkilidir.

Râğıb der ki: “شَعَرْتُ” denilir ki şiire isâbet ettim, demektir. “شَعَرْتُ كَذَا” sözü de istiâredir. Şiire isâbet etmek gibi ince bir bilgiyle bildim demektir. Akıllı oluşu ve ma’rifetinin inceliği sebebiyle şâire ‘şâir’ denilmiştir. Şiir aslında Arapların “لَيْتَ شِعْرِى” sözündeki dakik ve ince bilginin adıdır. Örfî olarak vezinli ve kafiyeli söze şiir denir. Şâir ise şiir sanatı ile ilgili olan kimsedir.”

el-Kâmûs’ta ise şöyle der: “Her ilim şiir olsa da çoğunlukla vezin ve kafiye ile şereflenen manzûm söze şiir denir.”

Kadim hukema nezdinde şiir vezinli ve kafiyeli değildir. Onlara göre vezin ve kafiye şiirin ruknü değildir. Bilakis şiirin ruknü yalnız hayali mukaddimeleri ortaya koymaktır. Sonra vezin ve kafiye göz önünde canlandırmaya yardımcı olurlar. Şâyet şiirle ilgili kıyasta getirilen mukaddime yalnız hayâlî bir mukaddime ise bu kıyas yalnız şiirle ilgili bir kıyastır. Şâyet buna ikna ile ilgili bir söz katılmışsa bu durumda mukaddime hem şiir hem de ikna ile ilgili iki mânâdan oluşur. Eğer mukaddimeye eklenen yakînî bir söz ise mukaddime hem şiir hem de burhandan meydana gelir.

Bazıları der ki: Şiir ya mantıkîdir ya ıstılâhîdir. Mantıkî olan yalancı/sahte mukaddimelerden meydana getirilendir. Istılâhî olan ise kasıtlı olarak söylenmiş kafiyeli ve vezinli sözdür. Kasden söylenmiş olma kaydı, şiirin on altı bahrinden birine göre tesadüfen vezinli gelen âyetler gibi vezni denk gelen sözleri dışarda tutar.

Şu âyetler buna örnek verilebilir: “لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتّٰى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ” / ***Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça “iyi”ye eremezsiniz…”*** (Âl-i İmrân, 3/92). “

وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ /…***havuzlar kadar (geniş) leğenlerden, sabit kazanlardan***...” (Sebe’, 34/13).

“نَصْرٌ مِنَ اللهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ / ***Allah’tan yardım ve yakın bir fetih.***” (es-Saff, 61/13). âyetleri ve benzerleri gibi.

Yine Hz. Peygamber (s.a.)’in değerli sözlerinden kasıt ve azim olmaksızın rastgele vezinli olarak gelenler de böyledir. Meselâ bir gazvede Hz. Peygamber (s.a.)’in ayağı sürçmüş, parmağına taş isabet etmiş ve parmağı kanamıştı. İşte o zaman şöyle buyurmuştu:

هَلْ اَنْتِ اِلَّا اِصْبَعٌ دَمِيتِ ... وَفِى سَبِيلِ اللهِ مَا لَقِيتِ

“Sen ancak kanayan bir parmaksın
Çektiğin bu sıkıntı da Allah yolundadır.”[173]

Yine Huneyn günü binitinden yere inip duâ ettiğinde ve Allah’tan yardım isteğinde, yine Mekke’nin fethinde şöyle buyurmuştu:

اَنَا النَّبِىُّ لَا كَذِبْ ... اَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ

“Ben peygamberim bunda yalan yok.
Ben Abdulmuttalib’in oğluyum”

Hendek günü de şöyle buyurmuştu:

بِاسْمِ الْاِلٰهِ وَبِهِ بَدَأْنَا ... وَلَوْ عَبَدْنَا غَيْرَهُ شَقِينَا

“Allah’ın adıyla ve O’nunla başladık.
Şayet O’ndan başkasına ibâdet edersek bedbaht oluruz”

Bu örnekler dışında ister normal konuşma isterse de hutbe esnasında vâki olan böyle vezin ve kafiyeli sözler şiir dışındadır.

İster vezinli ister vezinsiz olsun Kur’an’da vâki olan şiirden murad mantıkî şiirdir. Mantıkî şiir ıstılâhî şiirden daha revaçtadır. **Râğıb** der ki: “Kur’an’da bazı kelimelerin vezin ve kafiyeli olarak vâki olmasından dolayı bazı kâfirler Hz. Peygamber (s.a.)’e “O şairdir” demişlerdir. Bazı muhakkıklar der ki: Kâfirler bu sözleriyle Hz. Peygamber (s.a.)’in yalancı olduğunu kasdetmişlerdir. Çünkü Kur’an’ın zâhiri şiirin üslûbuna göre değildir. Belâğat ehli Araplar şöyle dursun fasih konuşamayan Acemler’e bile bu durum gizli değildir. Şairlerin sözleri çoğunlukla yalan olduğu için kâfirler de Hz. Peygamber (s.a.)’e yalan/yalancı iftirâsında bulunmuşlardır. Bundan dolayı yalancı delillere “şiir” denilir.”

Seyyid Şerif Cürcânî *Hâşiyetü’l-Metâli’*de der ki: “Şiir seçkin kimselere ve halka

faydalı ise de insanlar bir şeye yönelme ve geri durma konusunda doğrudan daha çok hayâle uyarlar. Ancak onun temeli yalanlara dayanır. Bundan dolayı "En güzel şiir en çok uydurma olanıdır" denir. O halde "*Biz ona (Peygamber'e) şiir öğretmedik…*" âyetinin de şâhidlik ettiği gibi Sâdık ve Masdûk olana (doğruluğu tasdik ediline) şiir söylemek uygun düşmez.

Mânâ şöyledir: Biz Muhammed (s.a.)'e Kur'an öğretmekle şiir öğretmedik. Bu Kur'ân'ın şiir olmadığı mânâsınadır. Çünkü şiir tekellüf ve zorlamayla oluşturulan uydurma yaldızlı ve yapay sözdür. Şiir vezin ve kafiye düzenine göre dokunup dizilmiştir. Asılsız hayaller ve vehimler üzerine binâ edilmiştir. Şiir nerede? Beşer kelâmına benzemekten münezzeh, nice hikmetlerle ve açık hükümlerle dolu, dünya ve âhiret mutluluğuna ulaştıran yüce Kur'an nerede? Böyle iken kâfirler böyle şüpheli durumlara nereden düştüler ve karışık zanlara kapıldılar. "***Allah onları kahretsin! Nasıl da (haktan bâtıla) döndürülüyorlar!***" (et-Tevbe, 9/30; el-Münâfikun, 63/4).

Âyette Hz. Peygamber (s.a.)'in Allah tarafından öğretildiğine işâret vardır. Çünkü Allah Teâlâ ona evvelkilerin ve sonrakilerin ilimlerini öğretmiştir. Ona şiir öğretmemiştir.

Şeyh-i Ekber (k.s.) "*Biz ona (Peygamber'e) şiir öğretmedik…*" âyeti hakkında şöyle der: "Bilesin ki şiir icmâl, lügaz ve tevriyenin mahallidir.[174] Yani Biz Muhammed (s.a.)'e hiç bir şeyi remz etmedik. O'na lügaz yapmadık. O'na bir şeyle hitab edip de başka bir şeyi murâd etmedik. Anlamayacağı şekilde mücmel ve kapalı olarak hitap etmedik."

Şeyh-i Ekber'in bu beyânına sûrelerin başlarındaki hurûf-i mukattaa ters düşmez mi diye düşünülürse, belki de o bu harfleri müteşâbih kabilinden saymıyor ya da müteşâbihi mânâsını yalnız Allah Teâlâ'nın bildiği şeyler olarak görmüyor olabilir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Biz ona (Peygamber'e) şiir öğretmedik.*" Âyeti, zâhirde ve bâtında kulların bütün sözlerinin, işlerinin ve hallerinin hepsinin, hatta meslek ve san'atların Allah Teâlâ'nın öğretmesiyle olduğuna işâret etmektedir. Allah Teâlâ'nın ***"Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti."*** (el-Bakara, 2/31) kavlinin sırrı da budur. Allah'ın kullara sanat öğretmesi, vâsıtalı ve vâsıtasız olmak üzere iki türlüdür. Vâsıtalı olan insanların sanatı birbirlerine öğretmesi iledir. Vâsıtasız olan ise Dâvud (a.s.)'a doğrudan zırh yapma sanatını öğretmesi gibidir (bk. el-Enbiya 21/80). Başka birisi öğretmeden insanın kendi îcâdı olarak icrâ ettiği her sanat da bu kabildendir."

*Mesnevî'*de der ki:

Bu akıl, öğrenmeye ve anlamaya kabiliyetlidir;
Ama vahiy sâhibi ona öğretir
Bütün sanatların öncesi, kesin olarak vahiydendir;
Ancak akıl onu artırdı
Bak, bu aklımız hiçbir sanatı
Ustasız öğrenebilir mi?

Hilede kılı kırk yararsa da
Hiçbir meslek ustasız ele geçmez

Sonra Mevlânâ *Mesnevî*'de Kâbil'in kıssasını aktarır. Kâbil kabir kazma sanatını kargadan öğrenmiş, böylece kardeşi Hâbil'i öldürdükten ve günlerce omuzunda taşıdıktan sonra defnetmiştir (bk. el-Maide 5/31).

"Zaten ona yaraşmazdı da"

Râğıb der ki: "Buradaki "يَنْبَغِى" kelimesi, "اَلنَّارُ يَنْبَغِى اَنْ تَحْرِقَ الثَّوْبَ" (Ateşin elbiseyi yakması gerekir.)" Yâni yakmaya âmâdedir demektir. Buna göre mânâ şöyledir: Muhammed (s.a.)'in şiir söylemesi doğru değildir. Bunu istese bile bu onun yapabileceği, kolayca becerebileceği ve yerine getirebileceği bir şey değildir. Yani Hz. Peygamber (s.a.) şiir söylemek istese de bu mümkün olmaz. Ancak takdim ve te'hir ile vezni bozuk, kırık dökük bir şeyler dışında dili buna dönmez. Nitekim biz onu okuma yazma bilmeyen, başkasının yazdığını okuyamayan bir ümmî kıldık. Böyle yaptık ki O'nun hucceti/delili daha sağlam olsun ve O'nun risâletinin hak olduğu konusunda şüphe edenlerin şüphesi büsbütün ortadan kalksın. Çünkü O (s.a.) şâir olsaydı 'O getirdiklerini kendiliğinden söylüyor. O bir şâirdir. O'nun sanatı söz dizmektir.' diye insanların çoğunun içine şüphe düşerdi.

İnsânü'l-uyûn'da der ki: "Hâsılı îtimâda lâyık olan ve üzerinde görüşlerin toplandığı hak şudur: Hz. Peygamber (s.a.)'e haram kılınan şiir inşâ etmektir. Yani kasden vezinli ve kafiyeli söz söylemektir. "*Biz ona (Peygamber'e) şiir öğretmedik.*" kavli ile kasdedilen de odur. Hz. Peygamber (s.a.)'in vezinli söz söylediği farzedilse bile, vezni kasdedilmediği için bu ıstılâh olarak şiir sayılmaz. Bu yasaklanmış da değildir. Genel olarak Hz. Peygamber (s.a.) misal olarak ya da sözü sâhibine isnâd ederek bir beyit okusa onu vezinli olarak söylemezdi, belki de vezinli olarak söylediği de olmuştur. Bazı edibler 'Hz. Peygamber (s.a.)'in güzel şiir söyleyebilirdi. Yani kasdederek vezinli şiir söyleyebilirdi. Fakat söylemezdi. Yâni vezinli olarak şiir söylemeyi kasdetmezdi.' diye iddiâ etmiştir. Bu iddiâ 'Hz. Peygamber (s.a.) güzel şiir söyleyemezdi' dememizden daha tam ve kâmildir. Ancak bu iddiâda Kur'an'ı (tefsir edilen bu âyeti) bir tür tekzîb etmek söz konusudur.

İmam Bağavî *et-Tehzîb*'inde şöyle demiştir: "Mezhebimiz Şâfiîliğin imamlarından Hz. Peygamber (s.a.)'in güzel şiir söyleyebildiği, ancak söylemediği nakledilmiştir. En doğrusu şu ki Hz. Peygamber (s.a.) güzel şiir söyleyemezdi. Fakat şiirin iyisini kötüsünü birbirinden ayırırdı. Belkide bu sözden kasıt O'nun vezinli söz ile vezinsiz sözü birbirinden ayırdığıdır. Sonra *Yenbûu'l-hayât*'ta şöyle yazdığını gördüm: Canını ve malını korumak için müslüman görünen bazı zındıklar "O güzel şiir söylerdi" sözüyle Hz. Peygamber (s.a.)'e ta'rizde bulunur ve bu sözle Allah Teâlâ'nın: "*Biz ona (Peygamber'e) şiir öğretmedik. Zaten ona yaraşmazdı da.*" kavlini yalanlamayı kasdederlerdi." Bütün bu bilgiler *İnsânü'l-uyûn*'dan alınmıştır.

Kadîr olan Allah müstağnî kılsın, Fakir **(Bursevî)** der ki: Bu konuda işte bunlar

söylenmiştir. Ancak anlayış sâhiplerine gizli olmadığı gibi burada bir karışıklık vardır. Çünkü söz sâhipleri “*Biz ona (Peygamber’e) şiir öğretmedik*” ifâdesinde şiiri mantıkî şiir olarak yorumladılar. Sonra “*Zaten ona yaraşmazdı da”* kavlini şiir üzerine bina ettiler. Bu durumda nazm-ı celilin sonu başına uyumlu olmadı.

Âşikâr olan şu ki “*Zaten ona yaraşmazdı da”* kavlinden maksad, O’na peygamberliği ve lehçesinin doğruluğu bakımından onun şiir söylemesi yaraşmazdı, demektir. Çünkü Allah tarafından öğretilen bir kimse ancak hakkı söyler. Bu durum Hz. Peygamber (s.a.)’in hadd-i zâtında nazm ve nesir söylemeye kâdir olmasına ters düşmez. Hz. Peygamber (s.a.)’in şiirin iyisini ve kötüsünü, yani vezinli ve vezinsiz olanını ayırması buna delalet eder. Şiirin iyisini kötüsünü ayırabilen ilâhiyât ve hikmetler konusunda şiir söylemeye nasıl muktedir olamaz? Fakat hayal ve yalanı vehmettiren ‘şiir’ ve ‘şâir’ lafzının kendisine söylenmesinden korumak üzere bu konuda muktedir olmak onu yapmayı gerektirmez. Araplar Hz. Peygamber (s.a.)’in fesâhatini, belâgatini, sözünün ve konuşmasının tatlılığını ve anlatımının güzelliğini biliyorlardı. Hâsılı Şuarâ sûresinin sonlarında geçtiği üzere her kemal O’ndan alınmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.)’e sözlerin en sevimli olanı hikmet, üstün ahlâktan sayılan güzel bir vasfı, İslâm’a yardımı, Allah’ı övmeyi veya müslümanlara nasihati ihtivâ eden şiirdi. Yine O’nun hiç sevmediği söz, yalan, çirkinlik, hiciv ve benzerlerini ihtivâ eden şiirdi. Hz. Peygamber (s.a.)’in **Hassân** için mescidde minber koydurup onun bu minbere çıkarak Rasulullah (s.a.)’i ve mü’minleri hicveden/kötüleyenleri hicvettiğine dâir rivâyete gelince, bu “*Mallarınızla, canlarınızla ve dillerinizle cihâd edin.*”[175] hadîsinde işaret edilen mücâhede kabîlindendir.

Şairler aslana benzer; hicivleri de
Pençe ve diş gibidir, bil.
Dişi keskinleştir, eziyet vereni ise kopar,
Kötülerin mükâfatı böyle olur

“Onun söyledikleri,” yâni Kur’an *“ancak Allah’tan gelmiş”* insanları ve cinleri irşâd eden “*bir öğüt,”* Nitekim Allah Teâlâ “***Kur’an, âlemler için ancak bir öğüttür.***” (Yûsuf, 12/104) buyurmuştur.

“Ve apaçık bir Kur’an’dır.” Yâni böyle olduğu apaçık semâvî bir kitaptır ya da hak ile bâtılı ayıran, mihrablarda okunan ve mâbedlerde tilâvet edilen, tilâveti ile ve içinde bulunanlarla amel etmekle dünyâ ve âhiretin kazanıldığı bir kitaptır. Onunla şâirlerin söyledikleri arasında ne kadar fark vardır!

“Kur’an”ın “zikr/öğüt” üzerine atfedilmesi, bir şeyin vasıflarından biri üzerine atfedilmesi kabilindendir. Çünkü Kur’an yalnız vaaz ve öğüt değildir. Bilakis bir çok öğütlere, hükümlere ve benzerlerine şâmildir. Dolayısıyla burada tekrar yoktur.

Keşfü’l-esrâr’da der ki: “Gelen her peygamberin nübüvvetine delil göz yolundan gelmiştir. İbrâhim (a.s.)’ın ateşi, Mûsâ (a.s.)’ın asâsı ve beyaz eli, Îsâ (a.s.)’ın ölüleri

diriltmesi gibi. Arabî Peygamber Muhammed (a.s.)'ın nübüvvetinin delili gönüller yolundan gelmiştir. "***Hayır, o (Kur'an), kendilerine ilim verilenlerin sînelerinde (yer eden) apaçık âyetlerdir***." (el-Ankebût, 29/49). Gerçi Hz. Mustafa (s.a.)'in de ayın yarılması, taşın teşbih etmesi, kurdun konuşması, kelerin selâm vermesi ve bunlardan başka gözle görülen mûcizeleri çoktu. Maksad ise şudur ki Mûsâ (a.s.) asâsı ile, Îsâ (a.s.) ölüleri diriltmekle Hz. Mustafa (a.s.) ise Allah'ın kelâmı ile meydan okudu. Nitekim âyette "***Haydi onun benzeri bir sûre getirin***." (el-Bakara, 2/23). buyrulmuştur. Mûsâ (a.s.)'ın asâsına her ne kadar rabbânî sanat yüklenmiş olsa da bir dikenli ağaçtan (avsec) idi. Îsâ (a.s.)'ın nefesine lütf-i ilâhî yüklenmiş olsa da bu beşer sinesine emâneten verilmiş bir şeydi. Ey Muhammed, insanlara tebliğ için gittiğinde yanında nefesi ve ağacı götürme. Çünkü değnek eşeklere yakışır. Nefes de hasta olanların nasibidir. Sen bizim kadîm sıfatımız olan Kur'ân-ı Mecîd'i kendin ile götür ki senin mucizen bizim sıfatımız olsun."

لِيُنْذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧٠﴾

70. Diri olanları uyarsın ve kâfirler cezâyı hak etsinler diye.

Kur'an *"Diri"* akıllı anlayışlı "*olanları"* faydalıyı zararlıdan ayırabilen ve kalbini yaratılış gayesine uygun kullanıp onu boş ve lüzumsuz işlerde zâyi etmeyenleri *"uyarsın."* Çünkü gafil olan ölü mesabesindedir.

Kalb için akıl ve anlayış, beden için hayat mesabesinde kabul edilmiştir. Çünkü bedenin menfaatleri hayata bağlı olduğu gibi kalbin menfaatleri de akla bağlıdır. Burada işâret vardır ki her kalbin hayatı Allah Teâlâ'nın nûru ile ve Allah Teâlâ'dan bir ruh iledir. Böyle bir kalbe uyarı fayda verir ve tesir eder. Kalbin uyarıdan etkilendiğinin emaresi ise kalbin dünyadan yüz çevirmesi, âhirete ve Mevlâ'ya yönelmesidir.

Bazıları der ki: "*Diri olanları*" Allah'ın ilminde mü'min olan demektir. Çünkü ebedî hayat îmân iledir. Yâni ebedî hayata sebep olduğu için Allah'ın ilminde mü'min olanın îmanı, bedene nisbetle hayat mesâbesindedir.

İbn Atâ der ki: "Allah'ın ilminde diri olanı Allah Teâlâ kendisine nazar etmek, kendisi hakkında anlayış, kendisinden dinlemek ve kendisine selam vermekle diriltir."

Cüneyd Bağdâdî der ki: "Diri olan hayâtı nefsinin bakasıyla değil, yaratıcısının hayatıyla olandır. Bakası nefsinin bakasıyla olan kimse yaşayan ölüdür. Hayatı Rabbiyle olanın gerçek hayatı vefatı ânındadır. Çünkü o ölümle asıl hayat rütbesine ulaşır."

Uyarı kalbi diri olana da ölü olana da şâmil olduğu halde kalbi diri olana tahsis edilmesi, uyarıdan yalnız kalbi diri olan faydalandığı içindir.

"Ve kâfirler" inkârda ısrar edenler *"cezâyı"* azâbı *"hak etsinler diye."* Yâni azâb kelimesi; "***Andolsun ki cehennemi tümüyle insanlar ve cinlerle dolduracağım.***" (Hûd, 11/119) sözü onlara vâcib olsun diye Kur'an indirildi. Çünkü ortada şüphe

kalmayınca geriye sadece inadlaşma kalır. Bu yüzden de cezâyı hak ederler.

Burada “*kâfirler*”in “*diri olanlar*”a mukabil olarak getirilmesi, kâfirlerin mârifetten ibaret olan hayatın eserlerinden ve hükümlerinden boş ve uzak olduklarından dolayı hakikatte ölü olduklarını hissettirmek içindir. Onların durumu henüz kendisine ruh üfürülmemiş cenin gibidir. Şu halde mârifet îmana, İslâm’a ve ihsana götürür. Ma’rifet ehli ise ölmez, bilakis bir yerden diğer yere göç ederler.

Allah Teâlâ ruhunu rahat ettirsin Hz. şeyhim ve senedim der ki: “Uyku ve uyanıklık hâli, basîretin uyanıklığına işarettir. Uyanma vakti, işin başında kalbin uyanması gibidir. Sonra abdest için harekete geçmek, tevbe ve inâbeye işârettir. Sonra namaza başlamak, ilâhî teveccühe, mülk ve nâsût âleminden geçip melekût âlemine girmeye işârettir. Harekette bereket vardır. Nitekim **Mevlânâ** der ki:

Bu dünyâda bulunmak, firkatim/ayrılığım olmasaydı
“Biz O’na döneceğiz” *denmezdi.* (bk. el-Bakara, 2/156)

Sonra uyarmak hakîkatte Hz. Peygamber (s.a.)’in sıfatıdır. Âyet muhâtab tâ’sı ile “لِتُنْذِرَ (senin uyarman için)” şeklinde de okunmuştur. Ardından uyarmak Hz. Peygamber (s.a.)’in işinde basiret üzere olan ekmel vârisinin sıfatıdır.

Şeyh Üftâde (k.s.) der ki: “Dört mertebeyi bilmeyenin vaaz etmesi uygun değildir. Çünkü bu insan safra hastalığını balgam ilacıyla tedâvî etmeye kalkar. Evet, eğer Allah rızâsı için vaaz ederse sevap kazanır, fakat zerre kadar terakkî hâsıl olmaz. Çünkü vâizin mutlaka hangi âyetin tabîat, hangi âyetin nefisle ilgili olduğunu bilmesi gerekir. Bundan dolayı ashâb (r.a.) gözlerinden kanlı yaşlar döktüler.”

Kâfirler ve gafiller gibi kimin kalbinin ölümü ya da katılaşması ile hakkında ezelî hüküm vâcip olmuşsa bu kimse uyarıdan etkilenmez. Çünkü boz doğan kuşu, diri olan avı avlar. Allah’tan dirilik ve uyanıklık; her uyarıdan, tenbih ve öğütten etkilenmeyi niyâz ederiz.

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ اَيْد۪ينَٓا اَنْعَامًا فَهُمْ لَهَا مَالِكُونَ ﴿٧١﴾

71. Görmüyorlar mı ki, biz kudretimizin eseri olmak üzere onlar için birçok hayvan yarattık. Bu sayede onlar bunlara sahip olmuşlardır.

Mekke müşrikleri “*Görmüyorlar*” düşünmüyor ve görme hükmünde olan kesin bilgiyle bilmiyorlar *“mı ki,”* yani elbette gördüler ve bildiler ki *“biz”* cömertliğimiz gereği olarak *“kudretimizin eseri olmak üzere”* meydana getirmeyi bizzat üstlendiğimiz, bu konuda yardım etme ve sebep olma hususunda bizden başkasını ortak yapmadığımız şeylerden *“onlar için”* ve onların faydalanması için *“birçok hayvan yarattık.”*

Amel, canlı varlıklardan kasden meydana gelen her fiildir. Amel, fiilden daha özeldir.

Âyette “*eller*”in zikredilmesi ve amelin ellere isnad edilmesi, elleriyle iş yapan

kimsenin amelinden temsîlî istiâredir.[176] Çünkü Allah Teâlâ organlardan münezzehtir. **Kâşifî** der ki: “İnsanlar arasında bir darb-ı mesel vardır: Tek başına yaptığı iş hakkında “Ben bu mühim işi kendi elimle yaptım” der. Yâni bu işi yaparken başkası bana yardım etmedi demektir. Araplara ancak karşılıklı konuşmalarında kullandıkları sözlerle hitap edilmiştir. Bu âyette de Allah Teâlâ: ‘Biz onlar için bizden başkasının ortaklığı olmaksızın kendimiz yarattık’ buyurmaktadır.”

Râğıb der ki: “اَلْاَيْدٖى” kelimesi “يَدٌ” kelimesinin çoğuludur. Uzuv olan el mânâsınadır. Mânâyı bize tasvir etmek için özelikle “el” zikredilmiştir. Çünkü insanlar arasında daha çok işlerin yapıldığı organların en değerlisidir.”

Kutebî der ki: “Burada “اَلْاَيْدٖى” kelimesi kudret ve kuvvet mânâsınadır. “عَمِلَتْ اَيْدٖينَا (ellerimizin yaptığı/kudretimizin eseri olmak üzere)” sözü ise her ne kadar bu fiil bizzat elle yapılmamış olsa da el ile yapılmış gibi anlatılmasıdır. Bu söz “Bu köprü, bu köşk falanın elleriyle binâ edilmiştir.” demek gibidir. Haberde der ki: “*El, (başkasına âid) aldığı malı, (mâlikine) ödeyinceye kadar o maldan sorumludur.*”[177] El ile müdahale olmasa da emânet edâ edilmelidir. Meselâ “Malım falancanın elinde. Yetim kayyımın (veli veya vasî) eli altındadır.” sözlerinde el, o şeye sahip olmaktan ve onu kontrol altında tutmaktan kinâyedir.

el-Es’iletü’l-mufhıme’de der ki: “Burada “اَلْاَيْدٖى” sıladır ve Allah Teâlâ’nın “ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدٖيكُمْ ***(Kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir.)”*** (eş-Şûrâ, 42/30) kavli gibidir. Eli ve yüzü tüm bedenden kinâye olarak kullanmak Arapların âdetidir.”

Gerçekte bu mânâlar hep birbirine yakın mânâlardır.

“اَنْعَامًا” kelimesi, “فَهُمْ” ifâdesinden sonraki kendisiyle ilgili hükümlerle bir araya getirilmek için ertelenmiştir. “نَعَمٌ” kelimesinin çoğuludur. Yumuşak yürüyüşlü olan deve, sığır, koyun ve keçi gibi otlayan hayvanlardır. Sert yürüyüşlü olan at, katır ve merkep buna dahil değildir. Allah’ın yarattığı madenler, bitkiler ve deve, sığır, koyun ve keçiden başka hayvanlar arasından bu hayvanlar özel olarak zikredilmiştir. Çünkü bu hayvanlarda devede olduğu gibi benzersiz yaratılış özellikleri, inek, koyun ve keçide olduğu gibi bir çok faydalar vardır.

“Bu sayede onlar bunlara sahip olmuşlardır.”

Şeyhzâde buradaki “fâ” sebebiyet içindir der. “مَالِكُونَ” ise sahip olmak ve tasarruf etmektendir. Yani bu sebeple onlar bizim kendilerini o hayvanlara sahip kılmamızla mâlik olurlar. O hayvanlar üzerinde tamamen bağımsız olarak tasarrufta bulunurlar. O hayvanlardan faydalanmak onlara özel kılınmıştır. Bu konuda başkaları onlara karışmaz.

وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَاْكُلُونَ ﴿٧٢﴾

72. Bu hayvanları onların emrine verdik. Onların bazısını binek olarak kullanırlar, bazısını besin olarak yerler.

“Bu hayvanları onların emrine verdik.”

“اَلتَّذْلِيلُ” hor ve zelil kılmak, boyun eğdirmek demektir. “الذُّلُّ” ve “الذِّلُّ” zorluğun zıddıdır. *el-Müfredât*’ta der ki: “الذُّلُّ” Cebir neticesinde meydana gelen horlanma ve aşağılanmadır. “الذِّلُّ” ise başkasının baskısı olmaksızın serkeşlik ve direnmeden sonra meydana gelen zillet/alçalmadır.

Mânâ şöyledir: O hayvanları onlara boyun eğer hale getirdik. Öyle ki o hayvanlar çok güçlü olmalarına rağmen sahiplerinin onlara binmelerine, yük yüklemelerine, istedikleri yere onları sürüp götürmelerine, hatta onları boğazlayıp kesmelerine karşı onlara hiç serkeşlik etmezler. İşte bu görünen nimetlerden bir nimettir. Bu sebeple Allah Teâlâ süvârinin veya herhangi bir binek vâsıtasına binenin bu nimete şükretmesini ***“Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz, yoksa biz bunlara güç yetiremezdik.”*** (ez-Zuhruf, 43/13-14) diyerek Allah’ı tesbih etmesini istemiştir.

“Onların bazısını binek olarak kullanırlar” Yâni o hayvanların bazıları onların bineğidir. Onların faydalarının çoğu binek olmaları ve uzak mesafeleri kat etmeleridir. Yük taşımalarına temas edilmemesi, binek olmanın tamamlayıcı unsurlarından olduğu içindir.

Kâşifî der ki: “Onların bindikleri binitlerinden biri de devedir.” “اَلرُّكُوبُ” aslında insanın bir hayvan sırtında olması demektir. Bu kelime gemiye binmek için de kullanılır. “اَلرَّاكِبُ” ise örfte deveye binene denir.

Onlardan “*bazısını besin olarak”* etini ve iç yağını *“yerler.*”

وَلَهُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَمَشَارِبُۜ اَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾

73. Bu hayvanlarda onlar için nice faydalar ve içilecek sütler vardır. Hâla şükretmezler mi?

Binilen ve yenilen *“Bu hayvanlarda onlar için”* binmek ve yemekten başka derileri, yünleri, tüyleri, kılları, yavruları ve öküzlerle çift sürmek gibi *“nice faydalar ve içilecek sütler vardır. Hâlâ şükretmezler mi?”* Yâni faydalandıkları bu nimetleri gördükleri halde bu nimetleri kendilerine vereni bir kabul etmek ve ibâdette O’na ortak koşmamak sûretiyle O’na şükretmezler mi? Bu nimetleri veren Allah kendisine şükretmelerine vesile olsun diye onları yaratmayı üstlenmiştir. Onlar ise bu nimetleri inkâra/nankörlüğe vesile yapmışlardır. Nitekim Allah onları Habîbi’ne şikâyet ederek şöyle buyurmaktadır:

---

[171]. Münâvî, II, 16.
[172]. İbn Kesir, III, 207
[173]. Buhârî, Cihâd 9; Müslim, Cihâd 112.
[174]. İcmâl: Kısaltma, özetleme, ihtisar etme. Lügaz: Manzum bilmece. Tevriye: Birçok anlamı olan bir kelimeyi en uzak anlamını kastederek kullanma sanatı, îham
[175]. Münâvî, III, 344.
[176]. Bir ögenin değişik yönlerinin ve özelliklerinin benzetme konusu yapılarak istiare edilmesidir.
[177]. Ebû Dâvûd, Büyû (3561), Tirmizî, Büyû 39; İbn Mâce, Sadakât 5; Ahmed b. Hanbel, III, 348, V, 8, 12, 13

ONLARI İLK DEFA
YARATMIŞ OLAN DİRİLTECEK

وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اٰلِهَةً لَعَلَّهُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يَسْتَطٖيعُونَ
نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُحْضَرُونَ ﴿٧٥﴾ فَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ اِنَّا
نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾ اَوَلَمْ يَرَ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ
نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصٖيمٌ مُبٖينٌ ﴿٧٧﴾ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ
قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمٖيمٌ ﴿٧٨﴾ قُلْ يُحْيٖيهَا الَّذٖٓي اَنْشَاَهَٓا
اَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلٖيمٌ ﴿٧٩﴾ اَلَّذٖي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ
الْاَخْضَرِ نَارًا فَاِذَٓا اَنْتُمْ مِنْهُ تُوقِدُونَ ﴿٨٠﴾ اَوَلَيْسَ الَّذٖي خَلَقَ
السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلٰى وَهُوَ الْخَلَّاقُ
الْعَلٖيمُ ﴿٨١﴾ اِنَّمَٓا اَمْرُهُٓ اِذَٓا اَرَادَ شَيْـًٔا اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾
فَسُبْحَانَ الَّذٖي بِيَدِهٖ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

74. Onlar, yardım göreceklerini umarak Allah'tan başka ilâhlar edindiler.

75. Halbuki ilâhlarının onlara yardım etmeye güçleri yetmez. Aksine kendileri bunlar için yardıma hazır askerlerdir.

76. *(Rasûlüm!)* O halde onların sözleri sakın seni üzmesin. Şüphesiz biz, onların gizlemekte olduklarını da, açığa vurduklarını da biliyoruz.

77. İnsan görmez mi ki, biz onu meniden yarattık. Bir de bakıyorsun ki, apaçık düşman kesilmiş.

78. Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve: "Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?" diyor.

79. De ki: Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir.

80. Yeşil ağaçtan sizin için ateş çıkaran O'dur. İşte siz ateşi ondan yakıyorsunuz.

81. Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratmaya kadir değil midir? Evet! Elbette kadirdir. O, her şeyi hakkıyla bilen yaratıcıdır.

82. Bir şey yaratmak istediği zaman Onun yaptığı "Ol" demekten ibarettir. Hemen oluverir.

83. Her şeyin mülkü kendi elinde olan Allah'ın şanı ne kadar yücedir! Siz de O'na döneceksiniz.

Bu türlü ihsanlara rağmen *“Onlar,”* başlarına gelen işlerde onlardan *“yardım göreceklerini”* veya âhirette kendilerine şefâat edeceklerini *“umarak Allah’tan başka”* yâni kudretin tek sâhibi ve nimeti lütfeden Allah’ı bırakıp putlardan *“ilâhlar edindiler”* ve ibâdette onları Allah Teâlâ’ya ortak koştular.

لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْۙ وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُحْضَرُونَ ﴿٧٥﴾

75. Halbuki ilâhlarının onlara yardım etmeye güçleri yetmez. Aksine kendileri bunlar için yardıma hazır askerlerdir.

“Halbuki ilâhlarının onlara yardım etmeye güçleri yetmez. Aksine kendileri” yâni müşrikler *“bunlar”* yâni ilâhları *“için”* cehennemde peşlerinde *“yardıma hazır askerlerdir.”* Yâni onlar cehenneme sevk edilirken cehenneme yakıt yapılmak için onlara eşlik ederler.

Kevâşî der ki: “Rivâyet edilir ki Allah’ın dışında ibâdet edilen her mâbud ve beraberinde ona tâbi olanlar sanki onun askeri/ordusu gibi getirilir ve cehennemde hazır edilirler. Bu durum kendisine ibâdeti emreden için veya cansız varlıklara göredir.”

Âbid ve mâbud (putlar) cehennemde olur
Hatta onların hasretleri pek büyük olur

فَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْۢ اِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾

76. *(Rasûlüm!)* O halde onların sözleri sakın seni üzmesin. Şüphesiz biz, onların gizlemekte olduklarını da, açığa vurduklarını da biliyoruz.

“(Rasûlüm!) O halde onların sözleri sakın seni üzmesin.” Buradaki “fâ” nehyin kendisinden öncekinin peşinden geldiğini bildirmek içindir. Yasaklama zâhir bakımından her ne kadar onların sözlerine yönelik ise de aslında Hz.Peygamber (s.a.)’e yöneliktir. Allah Teâlâ Hz. Peygamber (s.a.)’i en beliğ/etkili ve kuvvetli bir biçimde kinâye yoluyla onların sözünden etkilenip üzülmekten nehyetmektedir. Çünkü bir şeyin sebeplerini ve onun meydana gelmesini sağlayan unsurları yasaklamak, burhânî yolla bizzat o şeyi yasaklamak ve sebebiyyeti ortadan kaldırmaktır.

Yasaklama müsebbebe yöneltilip sebebin yasaklanmasının murâd edildiği de olur. Meselâ “Seni burada bir daha asla görmeyeyim.” diyen kişinin muhâtabına yanında bulunmayı yasaklaması gibi.

“*Onların sözleri*”nden murad ise zikredildiği üzere onların putları ilâhlar

edinmelerinden anlaşılacak husustur. Çünkü bu durum onları "İşte bunlar bizim ilâhlarımızdır. Mâbud olmakta ve diğer konularda onlar Allah Teâlâ'ya ortaktırlar" gibi sözler söylemekten alıkoymadığından Hz. Peygamber (s.a.)'i üzülmesine sebep oluyordu. *el-İrşâd*'da böyle geçmektedir.

Şeyhzâde der ki: "Buradaki "fâ" karşılık bildirmek içindir (cezâiyye). Yâni onların Allah hakkında 'Allah'ın ortağı vardır, çocuğu vardır.' gibi; senin hakkında ise 'Sen yalancısın, şairsin.' gibi sözlerini duyup eziyet ve cefâlarından rahatsız olduğun zaman, benim ilmimin onların bütün hallerini kuşatması, seni tekzip etmeleri ve bana ortak koşmalarına karşı onları cezâlandıracak olmam ile mütesellî ol."

"Şüphesiz biz, onların gizlemekte olduklarını da, açığa vurduklarını da biliyoruz"

el-İrşâd'da der ki: "Bu söz yukarıdaki nehyin gerekçesini işâret yoluyla beyan ettikten sonra başlangıç yoluyla da açıktan beyan etmektedir. Çünkü zikredilenleri bilmek, kesin olarak karşılık vermeyi gerektirir. Yani biz huzûrî ilmimizle bozuk inançlar, düşmanlık ve nefretten onların kalplerinde gizlediklerinin hepsini; küfür sözleri, Allah'a ortak koşma ve peygamberliği inkardan dilleriyle açığa vurdukları şeylerin hepsini biliriz. Böylece onları gizli ve âşikâr suçlarına karşılık olarak cezâlandırırız."

Açık ve gizli her ne söyler ve yaparsan
Açık ve gizliyi bilen sana onun karşılığını verir

Âyette onların gizlemekte olduklarının açığa vurduklarından önce getirilmesi, ya Allah Teâlâ'nın ilminin bilinen her şeye şâmil olduğunu beyan konusunda mübâlağa içindir. Hakikatte eşit oldukları halde Allah Teâlâ'nın onların gizlediklerini bilmesi açığa vurduklarını bilmesinden daha önce gibi zikredilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ'nın bildiklerini bilmesi onların sûretlerinin hâsıl olmasıyla değildir. Bilakis her şeyin bizzat varlığı Allah Teâlâ'ya göre ilimdir. Bu mânâda görünen varlıklarla görünmeyenler arasında durum değişmez.

Ya da bunun sebebi sır mertebesi aleniyet mertebesinden önce olduğu içindir. Çünkü açıktan yapılan her şeyin kendisi veya unsurları bundan önce mutlaka kalpte gizlidir. Dolayısıyla hakîkaten Allah Teâlâ'nın ilminin birinci duruma taalluku, ikinci duruma taallukundan öncedir.

Âyette işâret vardır ki düşmanların düşmanlık ve hasedlerinden doğan sözleri peygamberlerin kalplerinin üzülmesine değer. Halbuki onların kuvvetleri kemal üzeredir. Onlar ve peşlerinden gidenler bu sözlere iltifat etmemekle memurdurlar. Allah uğrunda karşılaşılan sıkıntılara göğüs germe konusunda gönülleri hoş tutmak, bunlar için Allah katında değerli semereler olduğunu ve hased edenlerin Allah katında yaptıklarından hesaba çekileceğini bilmek sâyesinde olur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: *"Şüphesiz biz, onların gizlemekte olduklarını da,"* gizledikleri hased ve kini de *"açığa vurduklarını"* açığa vurdukları düşmanlık, sataşma ve türlü cefâları *"da biliyoruz."* Kul kendisinin Allah tarafından görüldüğünü bilirse çektiği sıkıntılar

özellikle de Allah uğrunda olduğu zaman ona hafif gelir. Nitekim e*t-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.

Büyüklerden birisi der ki: "Belâ ve musibetin Allah'tan olduğunu bilmen belânın elemini hafifletir."

Cânandan gelen her şey benim için safâ olur

Burhânü'l-Kur'ân'da der ki: "فَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ اِنَّا نَعْلَمُ" kavli ile "وَلاَ يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ اِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا ***(Onların sözleri seni üzmesin. Çünkü bütün izzet (ve üstünlük) Allah'ındır.)***" (Yûnus, 10/65) kavli, "قَوْلُهُمْ"de vakf konusunda birbirine benzer. Çünkü buradaki vakf vakf-ı lâzımdır. "إِنَّ" her ikisinde de hikâye etmek (onların söylediklerini aktarmak) için fetha değil, başlangıç sebebiyle kesre yapılmıştır. Her iki âyette de onların hikâye edilen sözleri hazfedilmiştir. Bu iki yerde vasl câiz değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) böyle bir hitapla muhâtab olmaktan münezzehtir."

Bahru'l-ulûm'da der ki: "*Şüphesiz biz, onların gizlemekte olduklarını da, açığa vurduklarını da biliyoruz."* kavli başlangıç cümlesi olarak nehyin sebebini bildirmektedir. Aynı şekilde ta'lîl lâmının hazfi düşünülerek "أَنَّا" diye hemzeyi fetha ile okumak câizdir. Rasûlullah (s.a.)'in "وَالنِّعْمَةَ لَكَ لَبَّيْكَ اَنَّ الْحَمْدَ" şeklindeki telbiyesi de buna göredir.[178] Bu hemzeyi **Ebû Hanîfe** kesre ile "إِنَّ" diye, **İmam Şâfiî** ise fetha ile "أَنَّ" diye okumuştur. Her iki okuyuş da sebep bildirmek içindir."

el-Kevâşî'de der ki: "Bazıları iki âyette hemzeyi fetha olarak "أَنَّا" diye okursa namazı bâtıl olur ve kâfir olur diye iddiâ etmiştir. Halbuki böyle değildir. Çünkü fetha ile okuyan bunu illet/sebep bildirmek için okumuş olabilir. O zaman mânâsı kesre ile okumak gibidir. Ya da "قَوْلُهُمْ"den bedel olarak fetha ile okuyabilir. Bu küfür de değildir. Çünkü ***"Andolsun (bilfarz) Allah'a ortak koşarsan, amelin mutlaka boşa gider."*** (ez-Zümer 39/65) âyetinde olduğu gibi Hz. Peygamber (s.a.)'e hitap edilip de başkasının murad edilmiş olması da mümkündür. Bilakis bir kimse, Allah Teâlâ'nın onların gizlediklerini ve açığa vurduklarını bilmesine Hz. Peygamber (s.a.)'in üzüldüğüne inanırsa kâfir olur." **Kevâşî**'nin sözü özet olarak böyledir.

اَوَلَمْ يَرَ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ ﴿٧٧﴾

77. İnsan görmez mi ki, biz onu meniden yarattık. Bir de bakıyorsun ki, apaçık düşman kesilmiş.

"İnsan görmez mi ki, biz onu meniden yarattık." Bu söz kafir ve müşriklerin kendilerinde en açık delili ve en âdil şâhidi gördükten sonra yeniden diriltilmeyi inkar etmelerinin bâtıl olduğunu beyan etmek için sevk edilmiş yeni bir sözdür. Nitekim bundan önce geçen âyetler de ellerinde bulunan nimetlerde tevhidi ve müslüman olmayı

gerektiren delilleri gözleriyle gördükten sonra Allah'a ortak koşmalarının bâtıl olduğunu beyan için getirilmişti.

Buradaki hemze inkar/reddetmek ve hayrete sevk etmek içindir. "Görmek" kalbin görmesidir. Nutfe saf sudur. Bu kelime ile erkeğin menisi ifâde edilir.

Rivâyete göre Übeyy b. Halef, Ebû Cehl, Âs b. Vâil, Velîd b. Muğîre gibi Kureyş kafirlerinden bir topluluk bir gün toplandılar. Übeyy b. Halef onlara: "Görmüyor musunuz ki Muhammed Allah'ın ölüleri dirilteceğini söylüyor." dedi. Sonra: "Lât ve Uzzâ'ya yemin olsun ki elbette O'na gidecek ve O'nunla bu konuda tartışacağım." dedi. Eline çürümüş bir kemik alıp onu ufalamaya başladı. Bir taraftan da: "Ey Muhammed! Çürüyüp toz haline geldikten sonra Allah bu kemiği diriltecek, öyle mi?" diyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.): "*Evet, seni de diriltecek ve cehenneme sokacak."* buyurdu.[179] İşte bu âyet, onun yeniden diriltilmeyi inkar etmesini reddetmek üzere nâzil olmuştur. Ancak âyet geneldir. İnsanlardan yeniden diriltilmeyi inkar eden herkesi reddetmeye uygundur. Çünkü sebebin özel oluşuna değil, lafzın genel oluşuna îtibar edilir.

el-İrşâd'da der ki: "Âyette zamir yerine "*insan*" kelimesi getirilmiştir. Çünkü insan olması bakımından inkârın sebebi onun halleriyle ilgilidir. Nitekim şu âyette de aynı durum söz konusudur: ***"İnsan düşünmez mi ki, daha önce o hiçbir şey olmadığı halde biz kendisini yaratmışızdır?"*** (Meryem, 19/67)"

Mânâ ise şöyledir: Kim olursa olsun dirilişi inkâr eden insan, bizim onu nutfeden yarattığımızı düşünmedi ve kesin bir bilgi ile bilmedi mi?

Acaba Übey ve diğerleri, insanı değersiz bir sudan/nutfeden yarattığımızı görüp bilmediler mi? Onu sağlam bir yerde (ana rahminde) kırk gün nutfe olarak muhafaza ettik. Nihayet alaka halini aldı. Sonra alaka halinde iken kırk gün koruduk, mudga/et parçası haline geldi. Nitekim Hz. Mustafa (a.s.) şöyle buyurmuştur: "*Sizden birinizin yaratılışının başlangıcı annesinin karnında kırk günde derlenir toplanır. Sonra ikinci kırk günlük süre içinde alaka (pıhtı, aşılanmış yumurta) haline döner. Sonra da bir o kadar zaman içinde bir parça et olur. Daha sonra Allah bir melek gönderir ve melek ona ruh üfler. Bu melek dört şeyle anne rahmindeki canlının rızkını, ecelini, amelini, iyi biri mi yoksa kötü biri mi olacağını yazmakla emrolunur.*"[180] Sonra o insanın boyunu posunu, şahsının suret ve şeklini zuhûra getirdik. Ona beşeriyyet elbisesini giydirdik. O sağlam karargâhtan (ana rahminden) bu geniş dünyaya getirdik. Kan ile dolu memeden ona saf/temiz süt içirdik. Akıl, anlayış, kulak, göz, gönül ve can ile onu süsledik. Tutma, bırakma, yürüme ve hareketler için ona kuvvet verdik. Biz onu o nutfeden bu rütbelere ulaştırınca Bizim karşımızda söz söyledi ve kahraman kesildi.

"Bir de bakıyorsun ki, apaçık" husûmeti besbelli veya delil ortaya koyan *"düşman"* husûmeti ve bâtılda mücadelesi şiddetli *"kesilmiş."*

Bu cümle, olumsuz cümleye atfedilmiş olup inkar/red ve hayrete sevk etmeye dâhildir. Sanki şöyle buyrulmuştur: İnsan bizim kendisini eşyanın en bayağı ve değersizi olan nutfeden yarattığımızı görmedi mi ki doğruluğuna ve kesinliğine onun yaratılışının

başlangıcının açık bir şekilde şâhidlik ettiği bir hususta birden bire bize düşmanlık ediyor. İşte bu câhil ve gâfil insanın halidir. Ne güzel söylenmiştir:

Ona her gün ok atmayı öğretiyorum
O ise bileği güçlenince bana ok attı.
Her zaman ona kafiyeleri öğretirim
O ise ilk şiirinde beni hicvetti.

Şu şiir de pek güzeldir:

Ömrüm boyunca bir enik yetiştirdim.
Büyüyüp koca köpek olunca bacağımı ısırdı.

وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾

78. Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve: "Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?" diyor.

"Kendi yaratılışını unutarak"

Bu ifade ضَرَبَ'ye matuftur. İnkâr/reddetme ve hayrete sevk etme hükmüne dahildir. "خَلْقَهُ" kelimesi masdar olup mef'ûlüne muzâf olmuştur. Yani bizim onu nutfeden yarattığımızı unutarak demektir. O, Allah'ın yeniden diriltmeye muktedir olduğuna delâlet eden kendi yaratılışının başlangıcını tefekkür etmeyi terk etti. Halbuki ilk yaratılış ile diriltmenin her ikisi de ölülere ve cansızlara hayat verme olduğundan ikisi arasında fark yoktur.

Baklî der ki: "İnsanın yaratılışında ve güzel yüzlerde, bütün bir âlemde olandan daha fazla Allah Teâlâ'nın kudretine delalet eden alâmetler vardır. Çünkü her iki oluş ve her iki âlem, insanda toplanmıştır. İnsanda Allah'ın ilmi mâlum olmuştur. Şayet insan nefsini/kendisini tanısa, Rabbini de tanır. Çünkü kâinât (halîka) hakîkatin aynasıdır. Hakîkat, mârifet ehli için kâinatta tecellî etmiştir. Nice ölü kalp vardır ki cehâleti yüzünden öldükten sonra Allah onu cemâliyle diriltmiştir.

"Bize karşı misal getirmeye kalkışıyor"

Yâni birden bire bize düşman kesiliyor ve bize karşı misal getirmeye kalkışıyor. Bize gariplik ve akıllardan uzak olma konusunda darb-ı mesel gibi olan tuhaf bir kıssa ve misal getirmeye kalkışıyor. Bu ise bizim çürümüş kemikleri dirilteceğimizi inkar etmesi ve buna muktedir olmadığımızı iddiâ etmesidir.

Şeyhzâde der ki: "اَلْمَثَلُ (mesel)" kelimesi, gariplik konusunda yaygın söz demek olan örfteki mesele benzetilerek mecâzen tuhaf iş hakkında kullanılır. Şüphesiz herşeye gücü yeten Allah Teâlâ'nın mümkinât cümlesinden olan ölüleri diriltmeye muktedir

olmadığını söylemek, gerçekten çok tuhaftır.”

Şiddetli bir inkârla “*Şu*” üzerinde deri, et, damar ve sinir bulunmayan hayat ve canlılıktan tamamen uzak ve iyice *“çürümüş kemikleri kim diriltecek?” diyor.”*

Bu söz darb-ı meselin aktarılmasından doğan soruya cevap mâhiyetindedir. Sanki ‘Ne misal verdi?’ ya da ‘Ne dedi?’ diye sorulmuş ve bu cevap verilmiştir.

Bu âyet-i kerîmenin zâhirini esas alarak bazı kimseler kemiğin de bir hayatı olduğunu kabul etmiş ve ölünün kemiğinin pis olduğu hükmünü bunun üzerine binâ etmiştir. Bu görüşte olanlar İmam Şâfiî, Mâlik ve Ahmed b. Hanbel’dir. Hanefîler ise saçlar gibi kemiklerin de pis olmadığı görüşündedir. Onlar kemiklerin diriltilmesiyle, canlı ve hisseden kimsenin bedeninde daha önce olduğu gibi kemiklerin taze ve rutubetli hale çevrilmesinin kasdedildiğini söylerler.

İnsanın öldüğü zaman pis olup olmadığı konusunda ihtilaf ettiler. Ebû Hanîfe insanın bedeninde kan olduğu için necis olacağını, ancak insana verilen değerden dolayı yıkamakla temiz olacağını söylemiştir. Camide cenaze namazı kılınması ise mekruhtur. İmam Şafiî ve Ahmed b. Hanbel insanın ölmekle pis olmayacağını ve camide cenaze namazının kılınmasının da mekruh olmadığını söylemişlerdir. İmam Mâlik’ten farklı nakiller olmakla birlikte daha âşikâr olan, ona göre ölen kimsenin temiz olduğudur. Mâlikî mezhebinde meşhur olan görüşe göre de camide cenaze namazı kılınması Ebû Hanife’nin görüşü gibi mekruh olmasıdır.

قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِى أَنْشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ ﴿٧٩﴾

79. De ki: Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir.

Ey Muhammed! İşin hakîkatine delalet eden, onun unuttuğu kendi yaratılışını hatırlatarak bu münkir insanı susturmak ve kendi yaratılışını örnek vermek yoluyla onu irşâd etmek için *“De ki: Onları”* o çürümüş kemikleri *“ilk defa”* hiç yokken *“yaratmış olan diriltecek.”* Çünkü Allah Teâlâ’nın kudreti hep olduğu gibidir. Onda bir değişme olması imkânsızdır. Madde de zatına lazım olan kabiliyet konusunda bulunduğu hal üzeredir.

Bu âyet ilk yaratmayı tekrar yaratmaya delil getirerek cesedlerin haşrolunacağını ifâde eden kesin naslardandır. Yine bu âyette bu hususu kabul etmeyenler red ve tekzîb edilmektedir.

“Çünkü O,” yaratan Allah *“her türlü yaratmayı gayet iyi bilir.”* Yaratma, var etme, ilk defa yaratma (inşâ) ve tekrar ikinci defa yaratmanın (iâde) keyfiyetlerini tafsîlâtı ile çok iyi bilir. Her şahsın çürümüş ve dağılmış olan bütün cüzlerinin usûlünü, fürûunu ve birbirlerine göre bitişme, ayrılma, toplanma, dağılma gibi durumlarını ihâta eder/tüm yönleriyle bilir. Bunların hepsini önceki kuvvetleriyle birlikte evvelki hal/biçim üzere

yeniden yaratır.

Bahru'l-ulûm'da der ki: "Allah Teâlâ mahlûkâttan her birini çok iyi bilir. Dağılıp parçalanan şeylerin cüzlerinden, usûl ve furûundan hiçbir şey O'na gizli kalmaz. Allah ölüleri diriltmek istediği zaman onların aslî cüzlerini bir araya toplar ve ruhları onlara iâde eder. Böylece onlar daha önce oldukları gibi dirilirler. İşte cesedlerin/bedenlerin ve ruhların haşr edilmesi ve ölülerin diriltilmesinin mânâsı budur."

Kadı Adududdîn *el-Mevâkıf*'ta der ki: "Allah Teâlâ bedene âid cüzleri yok edip sonra yeniden mi yaratır (iâde) ya da onları parçalayıp dağıtır ve aynı cüzleri bir araya getirerek yeniden mi yaratır? Doğrusu bu husus sâbit değildir. Biz de bu iki durumdan biri üzerinde delil olmadığı için bu konuda olumlu-olumsuz kesin bir şey söyleyemiyoruz. Allah Teâlâ'nın ***"O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır."*** (el-Kasas, 28/88) kavli bu iki ihtimalden birini desteklemez. Çünkü bir şeyin helâki, cüzlerini yok etmekle olduğu gibi cüzlerinin dağıtılıp parçalanmasıyla ve faydalarının ortadan kaldırılmasıyla da olur."

Yeniden yaratılan cisim, bütün müşahhas ârızî özellikleriyle ilk yaratılanın bizzat kendisidir. Biz ister "İlk yaratılan cisim bütün cüzleriyle yok oldu. Tamamen ortadan kalktı, sırf yokluk oldu. Sonra Allah Teâlâ o cismin aslî cüzlerini ve o cüzlerde bulunan sıfatları yeniden yarattı." diyelim ya da "İlk yaratılan cisim aslî cüzlerinin dağılması ve faydalarının ortadan kalkmasıyla yok oldu. Sonra Allah Teâlâ bu dağılan cüzleri telif etti/birleştirdi. Eski hal/biçim üzere onları birbirine ekledi ve onlarda hayat yarattı." diyelim fark etmez.

Bilesin ki haşri inkâr edenlerden bir kısmı bu konuda hiçbir delil ve şüphe zikretmemiş, sadece haşri imkânsız görmekle yetinmiştir. Bunlar çoğunluktadır. Nitekim (Kur'an'da nakledildiği üzere) onlar şöyle derler: ***"Toprağın içinde kaybolduğumuz zaman, gerçekten (o vakit) biz mi yeniden yaratılacağız?"*** (es-Secde, 32/10) ***"Sahi biz, ölüp de bir toprak ve kemik yığını haline gelmişken, mutlaka yeniden diriltileceğiz öyle mi?"*** (el-Mü'minûn, 23/82).

"Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek?" diyen kimse de bu hususu imkânsız gördüğü için böyle söylemiştir. Allah Teâlâ "*Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor"* buyurarak onların imkansız görmelerini bâtıl/geçersiz kılmıştır. Yani bizim onu topraktan, cüzleri birbirine benzeyen nutfeden yarattığımızı, sonra onu alnından ayağına/tepeden tırnağa kadar muhtelif suretlerde uzuvlar verdiğimizi unuttu. Biz bununla da yetinmeyip insana cisimler kabilinden olmayan nutk/konuşma ve akıl verdik. Öyle ki insan bu iki şey sayesinde değer kazandı. Onlar sadece imkansız görmekle ikna oluyorlarsa, asla hayata ve canlılığa mahal olmayan pis bir menîden konuşan ve akıllı bir varlığın yaratılmasını da imkansız görmeli değiller mi? Halbuki onlar konuşma ve aklın daha önce bulundukları yere iâdesini/yeniden yaratılmasını imkansız görüyorlar.

Haşri inkâr edenlerden bir kısmı bu konuda şüphe ileri sürmüştür. Gerçi bu şüphe de sonunda sırf haşri imkânsız görmeye dönüp varır. Bu şüphe de iki şekildedir:

1- “İnsan ölüp yok olunca ortada bir şey kalmaz. Öyleyse olmayan şeyin varlığına hükmetmek nasıl doğru olur?”

Allah Teâlâ bu şüpheye şöyle buyurarak cevap vermiştir: “*De ki: Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek.”* Yani insan hiç anılan bir şey değilken Allah onu nasıl yarattıysa, yine ortada anılan bir şey kalmasa da yeniden yaratacaktır.

2- “Bedenin cüzleri dünyanın doğusuna batısına dağılan, bir kısmı yırtıcı hayvanların bedenlerine, bir kısmı kuşların kursaklarına, bir kısmı evlerin duvarlarına giden kişinin bedeni nasıl bir araya toplanacaktır? Bundan da zoru bir insan diğer bir insanı yese, yenilenin cüzleri yiyenin cüzlerine dahil olsa, yiyenin cüzleri yeniden yaratıldığında yenilenin uzuvlarını oluşturacak cüzler kalmaz. Şayet yenilen insanın cüzleri onun bedenine iâde edilse ve yenilen kendi cüzleriyle yeniden yaratılsa yiyeni yaratmak için cüzler kalmaz.”

Allah Teâlâ bu şüpheye de şöyle buyurarak ortadan kaldırmıştır: “*Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir.”*

Bu şüphe şöyle izâle edilebilir: Yiyen insanın aslî cüzleri ve fazladan cüzleri vardır. Yenilen insanda da durum aynıdır. Bir insan diğer bir insanı yediği zaman yenilen insanın aslî cüzleri yiyen insana göre fazladan cüzlerdir. Yiyen insanın aslî cüzleri -ki bunlar diğer insanı yemeden önceki cüzlerdir- işte yiyen insanla beraber toplanıp iâde edilecek/yeniden yaratılacak olan cüzler bunlardır. Yenilen cüzler ise yenilen insanla beraber toplanıp yeniden yaratılacaktır. “*Çünkü Allah, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir.”* Aslî cüzleri de fazladan olan cüzleri de bilir. Böylece yiyenin aslî cüzlerini de yenilenin aslî cüzlerini de bir araya getirir ve ona ruh üfürür. Yine uzak bölgelerde darmadağın olan cüzleri de hikmeti ve kudretiyle toplar.

Bazı fazilet ehli der ki: Yeniden diriltilmeyi inkar edenlerin kemiklerin çürümüş olmasına sarılmaları iki yöndendir: **Birincisi**, bedenin cüzleriyle organların cüzlerinin birbirine karışmasıdır. Öyleyse bir bedenin cüzleri diğer bedenin cüzlerinden, bir uzvun cüzleri başka bir uzvun cüzlerinden nasıl ayrılacaktır ki yeniden yaratılma tasavvur edilebilsin? **İkincisi**, çürümüş olan cüzler çok kurudur. Halbuki hayat bedenin rutûbetini gerektirir.

Allah Teâlâ birincisinin cevâbına “*Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir.”* buyurarak işâret etmiştir. Dolayısıyla bedenlerin cüzleriyle uzuvların cüzlerini ayırmak O’nun için mümkündür. İkincisinin cevabına ise şu âyet ile işâret etmiştir:

ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُم مِّنَ ٱلشَّجَرِ ٱلۡأَخۡضَرِ نَارٗا فَإِذَآ أَنتُم مِّنۡهُ تُوقِدُونَ ﴿٨٠﴾

80. Yeşil ağaçtan sizin için ateş çıkaran O’dur. İşte siz ateşi ondan yakıyorsunuz.

“Yeşil ağaçtan sizin için ateş çıkaran O’dur.”

Buradaki ism-i mevsûl (ٱلَّذِى) kelimesi önceki ayetteki ism-i mevsûlden bedeldir. Onun

sılasının öncekinin sılasına atfedilmekle yetinilmemesi te'kid için ve delalet keyfiyetleri farklı olduğundandır.

"اَلشَّجَرُ" gövdesi olan bitkidir. "اَلْخُضْرَةُ" beyaz ile siyah arasında siyaha daha yakın renklerden biridir. Bu yüzden siyaha yeşil, yeşile de siyah denildiği olur. Irak'ın yeşilliği çok olan yerine "سَوَادُ الْعِرَاقِ" denilmiştir. "اَلشَّجَرُ" kelimesinin "اَلْخَضْرَاءُ" değil de " اَلْأَخْضَرُ" olarak vasfedilmesi lafzına göredir. Çünkü bu kelimenin lafzı müzekker, mânâsı müennestir. Çünkü "شَجَرَةٌ" kelimesinin çoğuludur. Topluluk mânâsı taşıdığı için cemiler/ çoğullar müennestir.

Mânâ şöyledir: Sizin için ve faydalanmanız için merh ve afâr gibi yeşil ağaçtan ateş yaratmıştır. Merh, çabuk tutuşup yanan bir ağaçtır. Afâr da kendisinden ateş çıkarılan bir ağaçtır.

Hikmet ehli der ki: Hünnap ağacı dışında her ağaçta ateş vardır. Bundan dolayı çamaşırcılar hünnap ağacında çamaşır döver ve ondan tokmak yaparlar. Araplar çakmaklarını merh ve afâr ağacından yaparlar. Arap çöllerinde çoğu yerde bu iki ağaç bulunur. Kişi bu iki ağaçtan yeşil/yaş ve onlardan su damlar vaziyette misvak gibi iki dal keser. Bu dallardan erkek olan merhi dişi olan afâr üzerine sürter ve Allah Teâlâ'nın izni ile ateş tutuşur. İşte Allah Teâlâ'nın şu kavli bunu anlatmaktadır:

"İşte siz ateşi ondan yakıyorsunuz." Yani ateşi o ağaçtan yakar tutuşturursunuz. Ondan ateş çıktığından şüphe etmezsiniz. Aynı şekilde Allah Teâlâ'nın soru sormak, sevap ve cezâ olarak karşılık vermek için ölüleri diriltip kabirlerinden çıkaracağına da şüphe etmeyin. Çünkü kendisinde ateşe zıt olan ıslaklık olan yeşil ağaçtan bu keyfiyeti ile ateş çıkarmaya muktedir olan, önceden taze/ıslak iken sonradan kuruyup çürüyen şeyi (kemikleri) de yeniden yaratmaya çok daha muktedirdir.

Bundan Allah Teâlâ'nın zıtları bir araya getiren olduğu da anlaşılmaktadır. Görmez misin ki O su, ateş ve tahtayı bir araya toplamıştır. Su ateşi söndürmez, ateş de tahtayı yakmaz. Allah Teâlâ'nın bedenlerinin yarısı kardan, yarısı da ateşten melekler yarattığı söylenir. Kar ateşi söndürmez, ateş de karı eritmez.

Ayette beşeriyetin yeşil ağacı ile muhabbet ateşine işaret vardır. İşte kalblerin kandilleri ancak bu ağaçtan tutuşturulur. Büyüklerden birisi der ki: Bedenin zâhiri şehâdet âleminden, kalb ise melekût âlemindendir. Kalbin mârifetlerinden bazı eserler nasıl organlara inip akıyorsa, aynı şekilde şehâdet âleminden olan organların hallerinin bazı eserleri de kalbe yükselir. Hâsılı zâhir, amellerle yanar tutuşur. Bundan meydana gelen nurla kalb nurlanır ve hâl artar.

Evlere kapılardan girin
Maksadları sebeplerinden arayıp isteyin

Allah Teâlâ'dan hak yola girmeyi ve tahkîk menziline ulaşmayı niyaz ederiz.

❀

اَوَلَيْسَ الَّذٖى خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِقَادِرٍ عَلٰٓى اَنْ يَخْلُقَ

مِثْلَهُمْ بَلٰى وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلٖيمُ ﴿٨١﴾

81. Gökleri ve yeri yaratan, onların benzerlerini yaratmaya kadir değil midir? Evet! Elbette kadirdir. O, her şeyi hakkıyla bilen yaratıcıdır.

Burada hemze, inkar/reddetmek ve olumsuzluk içindir. Olumsuzu reddetmek ise olumludur. İnkâr hemzesi görünüşte atıf vâvı üzerine dahil olsa da gerçekte Allah'ın kudretini ispat ve takrir kasdıyla nefiy/olumsuzluk kelimesi (لَيْسَ) üzerine dahil olmuştur.

Onları (kemikleri) ilk olarak yaratan, yeşil ağaçtan insanlar için ateş çıkaran; *"Gökleri ve yeri yaratan"* gökleri, yâni ulvî cisimleri ve onlarda bulunanları, yeryüzünü, yâni süflî cisimleri ve onların üzerinde bulunanları hacimlerinin büyüklüğüne ve durumlarının azametine rağmen bütün bunları yaratan *"onların benzerlerini yaratmaya"* göklere ve yerlere nisbetle gayet basit ve küçük olan insanları yaratıp daha önce oldukları gibi âhirette tekrar diriltmeye *"kadir değil midir?"* Elbette aklın bedâheti gökleri ve yeri yaratmaya kadir olanın insanları yaratmaya daha muktedir olduğuna hükmeder. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Elbette göklerin ve yerin yaratılması, insanların yaratılmasından daha büyük bir şeydir."*** (el-Mü'min, 40/57)

Yahut Allah onların zât ve sıfatlarının asıllarında onların benzerlerini yaratmaya kadir değil midir? demektir. Yeniden yaratılan da onların benzerleridir. Çünkü yeniden yaratılan, bazı ârızî durumlarda farklılık gösterse de aslî cüzlere ve müşahhas sıfatlara şâmil olması bakımından ilkinin misli/benzeridir. Çünkü "*Cennet ehlinin vücudu kılsız, yüzü sakalsız*dır."[181] Cehennemlik olan bir kimsenin azı dişi Uhud dağı kadardır.[182] Daha başka buna benzer bazı farklılıklar vardır.

Şerefüddîn Tıybî der ki: "Burada "مِثْل" lafzı muhâtaplardan kinâyedir. "مِثْلُكَ يَجُودُ (Senin gibisi cömert olur)" demek gibidir. Buna göre "*onların benzerini*" demek, onları demektir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Yeniden yaratmak, ilk olarak yaratmak mânâsındadır. İlk olarak yaratılışı ikrar ettiğinize göre nihâyette yeniden yaratılmanın mümkün olması konusunda geriye hangi zorluk kalır? Sonra Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: Yeşil ağaçtan, merh ve afâr ağaçlarının dallarından ateş yaratmaya kadir olan, çürümüş ve dağılmış kemiklerde hayat yaratmaya da kadirdir. Sonra daha fazla açıklama sadedinde Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: Her yönden eşit ve aynı oldukları için bir şeyin benzerine kadir olan o şeyin kendisine de kadirdir. Allah Teâlâ nutfe ve menîden insana hayat verdiği gibi, yine yumurtadan kuşu yarattığı gibi öldükten sonra da nefisleri mahşerde arasat meydanında diriltecektir. Yine Allah Teâlâ küfür ehlinin nefislerini hevâ ve tuğyân ile dirilttiği gibi iman ehlinin kalblerini de irfân/mârifet ile diriltir.

Fakir (**Bursevî**) der ki:

Âşığın gönlü bağ gibi, Hakk'ın feyzi de bahar bulutu gibidir
Hak onların gönül bağına dâimâ tâze hayat ihsan eder

"Evet! Elbette kadirdir." Bu, Allah Teâlâ tarafından verilen cevap ve istifhâm-ı inkârînin ifade ettiği şeyi tasrih etmek, olumsuzluktan sonrasını pekiştirmektir. Onlar bu cevabı telaffuz etseler de kendilerini ilzam etmesi korkusuyla duraklasalar da cevabın belli olduğunu bildirmektir.

Şeyhzâde der ki: "بَلٰى", önce geçen olumsuz hükmü olumlu yapmaya ve olumsuzluğu ortadan kaldırmaya mahsus bir kelimedir. Burada ise sorudan sonraki olumsuzluğu ortadan kaldırmak içindir. Yani, evet elbette O kadirdir, demektir. Nitekim Allah Teâlâ'nın "اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلٰى" (***Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da:) Evet dediler."*** (el-A'râf, 7/172) kavli de böyledir. Yâni evet, sen bizim rabbimizsin, demektir."

el-Müfredât'ta der ki: "اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلٰى" (***Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da:) Evet dediler."*** (el-A'râf, 7/172) âyetinde olduğu gibi "بَلٰى", olumsuz sorunun cevabıdır. "فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ" *(Cennet ehli cehennem ehline:)* ***Siz de Rabbinizin size vaad ettiğini gerçek buldunuz mu? diye seslenir. Onlar da: "Evet!" derler."*** (el-A'râf, 7/44) âyetinde olduğu gibi "نَعَمْ" yalnız (olumlu) soru cümlesinin cevabıdır. Burada "بَلٰى" denilmez. "مَا عِنْدِى شَيْءٌ" (Benim yanımda bir şey yok.)" denildiğinde sen de "بَلٰى" dersen o kişinin sözünü reddetmiş (Hayır, yok demiş) olursun. "نَعَمْ" dersen ikrar/kabul etmiş (Evet, yok demiş) olursun."

"O, her şeyi hakkıyla bilen yaratıcıdır." Yani, evet Allah buna kadirdir ve O yaratma ve ilimde keyfiyet ve kemmiyet bakımından en üstün olandır. Bazıları şöyle demiştir: O mahlûkâtı ve malûmatı çok olandır. Peşpeşe yaratır ve mahlûkâtın hepsini bilir.

Burhan Reşîdî der ki: "Allah Teâlâ'nın mübalağa siygası üzere olan bütün sıfatları mecazdır. Çünkü bu siygalar mübalağa için konulmuştur. Halbuki Allah'ın sıfatlarında mübâlağa yoktur. Çünkü mübalağa bir şeye olduğundan fazlasını ispat etmek/yüklemektir. Allah Teâlâ'nın sıfatları ise kemâlde en son noktada olup onlar hakkında mübâlağa mümkün değildir. Şu halde mübâlağa artma ve eksilme ifade eden sıfatlarda olur. Allah Teâlâ'nın sıfatları ise bundan münezzehtir." **Şeyh Takiyyüddîn Sübkî** bu görüşü güzel bulmuştur.

Zerkeşî *el-Burhân*'da der ki: "Bu konu incelendiğinde şu sonuca varılır: Mübâlağa siygası iki kısımdır: Birincisi fiilin ziyade olması bakımından kendisinde mübalağa meydana gelen şeydir. İkincisi, mef'ullerinin (tümleçlerinin) çokluğuna göre kendisinde mübâlağa meydana gelen şeydir. Şüphesiz mef'ullerin çok olması fiilin ziyâdeliğini gerektirmez. Çünkü bir fiil çok sayıdaki bir topluluk için geçerli olabilir. İşte Allah Teâlâ'nın sıfatları bu kısımda değerlendirilir ve böylece problem ortadan kalkar. Bu

sebeple bazıları der ki: "حَكِيمٌ" ismindeki mübâlağa Allah'ın hükmünün/hikmetlerinin şerîatlara göre tekrar etmesidir. *el-Keşşâf*'ta der ki: "اَلتَّوَّابُ"daki mübâlağa, Allah'ın kullarından O'na tevbe edenlerin çokluğuna delalet içindir. Ya da Allah Teâlâ tevbeleri kabul etmekte son derece mübalağa eder. Kereminin genişliğinden dolayı tevbe edeni hiç günah işlememiş yerine koyar.

اِنَّمَٓا اَمْرُهُٓ اِذَٓا اَرَادَ شَيْـٔاً اَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾

82. Bir şey yaratmak istediği zaman Onun yaptığı "Ol" demekten ibarettir. Hemen oluverir.

Varlıklardan *"Bir şey yaratmak"* var etmek *"istediği zaman O'nun yaptığı"* iş *"Ol" demekten"* yâni kudretini o şeye taalluk ettirmekten *"ibarettir. Hemen oluverir."*

"فَيَكُونُ" kelimesi "اَنْ يَقُولَ"ye mâtuf olarak "فَيَكُونَ" diye mansub da okunmuştur. Fakat cumhur, onun "فَهُوَ يَكُونُ" takdirinde olmasına binâen isim cümlesini önceki isim cümlesine atfederek merfû okumuşlardır.

Mânâ ise şöyledir: O şey asla başka bir şeye bağlı olmaksızın hemen meydana gelir/oluverir.

Bu, Allah Teâlâ'nın irade ettiği hususta kudretinin tesiri için bir temsildir. Bu tesir, herhangi bir şeyle oyalanmadan emredilen şeyin çabucak meydana gelmesinde itâat edilen âmirin itâat eden memuruna emretmesine benzetilmiştir. **Ebû Mansur Matürîdî**'nin görüşü budur. Bu sözü hakikate hamletmek için bir sebep yoktur. Zira ortada herhangi bir söz, emir ve emredilen bir şey yoktur. Emir, olması istenen şeyin var olması durumu ise böyle bir emir için sebep/gerek yoktur. Yok olması durumu da aynı şekildedir. Çünkü olmayan bir şeye kendisini var etmesini emretmenin bir mânâsı yoktur.

Nakşibendî der ki: "فَيَكُونُ"daki takip (fâ ile hemen peşinden gelme mânâsı) ancak ibâreden kaynaklanan bir durumdur. Yoksa Allah Teâlâ'nın hükmünün geçmesinin sürati konusunda tehir de takip de söz konusu değildir."

Demişlerdir ki: Bu "كُنْ (Ol)" kelimesi öyle bir alâmettir ki melekler onu işitince Cenâb-ı Hakk'ın bir şeyi yaratacağını bilirler.

Kâf ve nûn O'nun sun'unun/yaratmasının tomarlarındandır
Kaf'tan kaf'a kadar her şeyin beli bükülür, dâl olur

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Allah Teâlâ burada şuna işaret etmektedir: Ezelî irâde mükevvenatın var edilmesine taalluk ettiği gibi ezelî hikmete uygun olarak ezelî kudret de iradeye muvafık olarak ebede kadar mukadderâta taalluk etmiştir. Bu da Allah Teâlâ'nın "Ol" emrinin işareti iledir ki Allah'ın ezelde dilediği şey ebede kadar olur."

Eğer “Allah Teâlâ’nın irâdesi kadîm ve ezelîdir. Allah’ın sözü (ol emri) kadîm ise mükevven (ol emri ile var edilen şey) de kadîm olur.” dersen, şöyle cevap veririm: İradenin muayyen bir vakitte taalluk etmesi hâdistir. Bu vakit ise yaratılan şeyin hariçte ve zatta (aynda) var olma vaktidir. Dolayısıyla bu durum yaratılan şeyin kadim olmasını gerektirmez.

Hz. Peygamber (s.a.)’in: *“Allah tekdir, tek olanı sever.”*[183] hadîsi hakkında büyüklerden birisinin şöyle dediği nakledilir: Ferdiyet makamı teslîsi/üçlü oluşumu gerektirir. Bunlar zât, sıfat ve fiildir. Yaratma işi de bunun üzerine binâ edilir. Allah Teâlâ’nın “*Bir şey yaratmak istediği zaman Onun yaptığı “Ol” demekten ibarettir”* kavlinde buna işâret edilmektedir. Dolayısıyla bu husus zât, irâde ve sözden (اَلْقَوْلُ) ibârettir. “اَلْقَوْلُ” kelimesinin i’lalden sonra ters çevrilmiş hâli “اَللِّقَاءُ (buluşma, kavuşma)”dır. Hakikate göre ortada söz yoktur. Bu ancak îcad/var edenin îcad edilen ile buluşmasından, hüviyyetinin ona sereyânından/sirayetinden, sıfatının ve fiilinin onda zuhûrundan ibârettir. Bu inceliği anla. Allah Teâlâ’nın ***“ona ruhumdan üfledim”*** (el-Hicr 15/29) kavlinin sırrı bu incelik etrafında döner. Çünkü ortada asla üfleme diye bir şey yoktur. Bu sadece tasvirden ibarettir.

Hüseyin Nûrî (k.s.) der ki: “İnsanlar kâinâtın değersiz olduğunu tanıyıp bilsinler, ona meyletmesinler ve onu yaratan ve inşâ edene dönsünler diye aşağılamak ve küçük düşürmek için kâinâtın hepsini “Ol” sözü ile yarattı. Halk kâinâtın ziynetiyle meşgul oldu. Allah da onları kâinât ile başbaşa bıraktı. Kâinâtın boyunduruğundan âzâd ettiği has kullarından bazılarını seçip onları kendisiyle ihyâ etti. İlletlerin (sebep ve bahanelerin) ve tesirlerin onlara ulaşmasına yol vermedi.

Mânâda mahv/fânî, suretlerden fâriğ oldum, el çektim
Sûretlerin cilvesinden haberim yoktur
Hattâ Hak’tan gayrıdan fâni oldum
Ben hakkânî varlığı buldum
Âlem-i ekvân benden gâib oldu
Gözüm cihânın nuruyla doldu

فَسُبْحَانَ الَّذٖى بِيَدِهٖ مَلَكُوتُ كُلِّ شَیْءٍ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

83. Her şeyin mülkü kendi elinde olan Allah’ın şânı ne kadar yücedir! Siz de O’na döneceksiniz.

“Her şeyin mülkü kendi elinde olan Allah’ın şânı ne kadar yücedir!”

“Melekût, rahamût, rahebût ve ceberut” kelimeleri mülk, rahmet, rahbet ve cebr kelimelerine mübalağa için “vav” ve “tâ” harfleri ziyade edilen masdarlardır. *el-Müfredât*’ta der ki: “el-Melekût” Allah Teâlâ’nın mülküne özeldir. “الملك” bir şeyi emir

ve nehiy ile zabt ve kontrol altına alıp onda tasarrufta bulunmaktır.

Yaratmak, diriltmek, irâdesi muradından geri kalmamak ve benzerleri gibi zikredilen hususlardan Allah Teâlâ'nın noksanlardan münezzeh olduğu ve tenzih edilmesi gerektiği en kâmil şekilde sâbit olunca, artık her şeyin mülkü, zabt ve tasarrufu elinde, kudretinde ve kontrolünde olan Allah'ı onların vasfettikleri âcizlikten tenzîh edin. Onların Allah hakkında söyledikleri noksanlıklara hayret edip şaşırın.

Öldükten sonra *"Siz de"* başkasına değil "*O'na döneceksiniz."* Çünkü mutlak olarak O'ndan başka mâlik yoktur. O da size amellerinizin karşılığını verecektir.

Bu hitap hem mü'minlere hem de kafirleredir. İkrar edenlere bir vaad/müjde, inkar edenlere ise bir vaîd/tehdiddir. Dostlara vaad ve düşmanlara tehdiddir (vaîd). Düşmanlara cezânın en şiddetlisi, dostlara ise "***İşte mutluluk ve güzel gelecek onlar içindir.***" (er-Ra'd, 13/29) vardır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Allah Teâlâ her şeyin bir melekûtu olduğunu beyan etmiştir. Bir şeyin melekûtu, o şeyin kendisiyle kaim olduğu şeydir. Şayet her şeyin kendisiyle kaim olduğu bir melekûtu olmasaydı o şey de olmazdı. Bütün mükevvenât Allah'ın kudret eliyle kaimdir. Kabul edenler siz isteyerek, reddedenler siz de zorla O'na döndürüleceksiniz. Allah fazlı ve geniş keremiyle bizi red ve inkardan korusun."

İbn Abbâs (r.a.)'tan rivâyete göre şöyle demiştir: "Ben Yâsîn sûresi ve bu sûreyi okumanın fazîleti hakkındaki rivâyetlerin nasıl bu sûreye mahsus olduğunu bilmiyordum. Sonradan bunun bu (son) âyetten dolayı olduğunu anladım."

Bir hadîste: *"Ölülerinize* (ölmek üzere olanlarınıza) *Yâsîn sûresini okuyun."*[184] buyrulmuştur. İmam (**Râzî**) der ki: "Çünkü o zaman insan zayıf düşer. Tüm uzuvları da böyledir. Ancak kalb bütünüyle Allah'a yönelir. O kişiye bu sûre-i kerîme okunduğu zaman kalbinin kuvveti artar. Dinin esaslarını tasdîki sağlamlaşır. Böylece iman nuruyla kalbinin parlaklığı ziyâdeleşir. İrfan parıltılarıyla basîreti kuvvet bulur.

Fakir (**Bursevî**) -Kadîr olan Allah müstağnî kılsın-, der ki: "Yine canı bedeninden ayrılmak üzere olan kimseye Yâsîn sûresinin son âyetinin okunması münâsib olur. Çünkü onun kendisi ile kaim olduğu ruh demek olan melekût ve kendisine Rabbinden feyezân edip gelen sır o zaman aslına dönmekte ve o vakitte mülk âleminden sıyrılıp çıkmaktadır. **İbn Abbâs** (r.a.)'ın zikredilen sözünde de buna işâret edilmiştir. Bir hadîste: *"Her şeyin bir kalbi vardır. Kur'an'ın kalbi de Yâsîn'dir."*[185] buyrulmuştur.

Hak Teâlâ sana Kur'an'dan asker vermiştir,

Sonra o askerin kalbi Yâsîn'dendir.

Denilir ki: Yâsîn'in Kur'an'ın kalbi, aslı ve özü kılınmasının sebebi şudur: Kitapların indirilmesinin en önemli gayesi insanların öldükten sonra dirilteceklerini, onların hepsinin Allah'ın huzurunda toplanacağını, itaat edenlerin yaptıkları amellerin en güzeliyle karşılık göreceğini, mücrimlerin onlardan ayrılacaklarını beyan etmektir. Bütün bu hususlar bu sûrede en beliğ/etkili ve tam şekilde anlatılmaktadır.

Gazzâlî'den nakledildiğine göre îmanın sıhhati haşr ve neşri îtiraf etmekle olduğu için bu sûre Kur'an'ın kalbi olmuştur. Bu mânâ ise bu sûrede etkili şekilde ifâde edilmiştir. Böylece bedenin sıhhatinin kendisiyle olduğu kalbe benzemiştir.

Ebû Abdullah der ki: "Kalb bedenin emîridir. Aynı şekilde Yâsîn de diğer sûrelerin emîridir. Her şey onda mevcuddur."

Yâsînin kalbe benzemesi hakkında şöyle denilmesi de mümkündür: Kalb hislerden gâib, yüce mânâların mahalli, gizli ve açık idrâklerin yeri, bedenin salâh ve fesâdının sebebi olduğu için haşr ona benzetilmiştir. Çünkü haşr gayb âlemindendir. Haşr sırasında işler açılıp ortaya dökülecek ve takdir edilen şeylerin hakîkatlerine vâkıf olunacaktır. Haşrı dikkate alıp sebeplerini ıslah etmekle ebedî saâdet elde edilir. Ondan yüz çevirip sebeplerini ifsâd etmekle de kişi sonsuz şakavete/bedbahtlığa mübtelâ olur.

Nesefî der ki: "Yâsîn'in Kur'an'ın kalbi olması konusunda şöyle denilmesi de mümkündür: Bu sûrede ancak vahdâniyet (Allah'ın birliği), risâlet (peygamberlik) ve haşr gibi dînin üç aslı takrîr ve beyan edilmektedir. Bütün bunlar kalp ve gönülle ilgili hususlardır. Dil ve organlarla ilgili hususlar ise diğer sûrelerdedir. İşte bu sûrede kalbin amelleri olup diğerleri olmayınca Peygamberimiz (s.a.) bu sûreyi "*kalb*" diye adlandırmıştır."

Mezkûr hadîsin sonu/devamı şöyledir: *"Kim Allah rızası için bu sûreyi okursa Allah onu bağışlar. Ona Kur'an'ı yirmi iki kere okumuş (hatmetmiş) gibi ecir verilir. Ölüm meleği kendisi için indiğinde hangi müslümanın yanında Yâsîn sûresi okunursa surenin her bir harfine karşılık on melek iner. Bu melekler o kimsenin huzurunda saf tutarlar. Onun için duâ ve istiğfar ederler. Gaslinde hazır bulunurlar. Cenazesini takip ederler. Namazında bulunurlar. Defnine şâhidlik ederler. Ölüm sarhoşluklarında olan hangi müslüman Yâsîn sûresini okursa (cennet bekçisi olan) rıdvân ölüm döşeğindeki bu müslümana cennetten bir şarab getirmeden ölüm meleği onun ruhunu almaz. Artık suya kanmış olarak onun ruhunu alır. Kabrinde suya kanmış olarak bekler. Cennete suya kanmış olarak girene kadar peygamberlerin havuzlarından bir havuza muhtaç olmaz."*[186]

Yine bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Kur'an'da bir sûre vardır ki kendisini okuyana şefaat eder. O sûreyi dinleyen bağışlanır. Tevrat'ta bu sûreye "Muimme" (genelleyen, kapsayan) sûre denir."* "Ey Allah'ın rasûlü, 'Muimme' nedir?" diye sorulunca "*Bu sûre sâhibini (okuyanını) dünya ve âhiret hayrının geneline ulaştırır, âhiretin dehşet ve korkularını ondan uzaklaştırır. Bu sûreye "Dâfia (uzaklaştıran)" ve "Kâdıye (iş gören)" de denir."* "Ey Allah'ın Rasûlü bu nasıl oluyor?" diye sorulunca Hz. Peygamber (s.a.): "*Bu sûre sahibinden her kötülüğü uzaklaştırır ve her ihtiyacını görür."* buyurdu."[187]

Yine bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Kim Yâsîn sûresini okursa bu yirmi hac sevabına denk olur. Kim Yâsîn sûresini dinlerse Allah yolunda bin altın sadaka vermiş sevabına nail olur. Kim Yâsîn sûresini yazar, (bu yazıyı suya atar) sonra da onu içerse içine bin deva, bin nur, bin bereket ve bin rahmet koymuş olur. O kimseden*

her dert ve garez/kin sökülüp çıkarılır."[188]

Başka bir hadiste de şöyle buyrulmuştur: *"Kim geceleyin Yâsîn sûresini okursa bağışlanmış olarak sabaha çıkar.*"[189] **Yahyâ b. Kesîr**'den rivâyete göre o şöyle demiştir: "Bize şu haber ulaştı ki: "*Kim sabahleyin Yâsîn sûresini okursa o gün akşama kadar sevinç içinde olur. Kim de akşamleyin okursa sabaha kadar sevinç içinde olur.*"[190]

Yine hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Yâsîn sûresini okuyun. Çünkü onda on bereket vardır. Onu okuyan aç kimse mutlaka doyar. Onu okuyan çıplak kimse mutlaka giyinir. Onu okuyan bekar mutlaka evlenir. Onu okuyan korkmuş kimse mutlaka emin olur. Onu okuyan hapse düşmüş kimse mutlaka kurtulur. Onu okuyan yolcuya mutlaka yolculuğunda yardım edilir. Onu okuyan yitiği olan kimse mutlaka yitiğini bulur. Ölüm döşeğinde olanın yahut ölen kimsenin yanında okunursa mutlaka onun işi kolaylaştırılır. Susayan kimse onu okursa mutlaka suya kanar. Hasta okursa mutlaka iyileşir.*"[191]

Yine bir hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Yâsîn sûresi ne için okunursa o maksad hasıl olur.*"[192] buyrulmuştur. Başka bir hadîs şöyledir: "*Kim bir kabristana girer Yâsîn sûresini okursa o gün o kabristanda bulunanların azapları hafifletilir. O kişiye kabristanda olanların sayısınca sevap verilir.*"[193]

*el-Fütûhât Tercümesi'*nde der ki: "*el-Fütûhât* tercümesinde der ki: "Sekerât hâlinde olan bir kimsenin yanına vardığın zaman Yâsîn sûresini oku. **Şeyh-i Ekber** (k.s.) buyurmuştur ki: "Bir vakit hasta oldum. O hastalık beni bayılttı/kendimden geçtim. O derece ki beni ölmüşlerden saydılar. O halde bir topluluk gördüm. Görünüşleri kerih ve suretleri çirkindi. Onlar bana eziyet vermek istediler. O sırada çok güzel yüzlü, pek güçlü kuvvetli, kendisinden güzel koku gelen bir şahıs gördüm. O topluluğu benden uzaklaştırdı. O derece ki onları helâk eyledi. Ona: "Sen kimsin?" diye sordum. "Ben Yâsîn sûresiyim. Senden o topluluğu uzaklaştırır, seni korurum." dedi. O baygınlık halinden ayılıp kendime gelince babamın ağladığını ve Yâsîn sûresini okuduğunu gördüm. O anda Yâsîn'i okuyup bitirdi. Ona gördüklerimi haber verdim. Ondan bir müddet sonra bana Rasûlullah (s.a.)'in "*Ölülerinize Yâsîn sûresini okuyun.*"[194] hadîsi ulaştı.

İmam Yâfiî der ki: "Hadîste şöyle gelmiştir: "*İnsanın ameli kendisiyle beraber kabre konulup defnedilir. Şayet kişinin ameli iyiyse bu amel sahibine iyilik eder. Şayet amel kötüyse bu da sahibine azap ve eziyet eder."* Yani şayet amel sâlih ise sahibine dost ve arkadaş olur, onu müjdeler kabrini genişletir ve nurlandırır. Sahibini her türlü sıkıntı ve korkudan korur. Şayet amel kötü ise sahibini korkutur. Kabrini karanlık eder, karartır ve daraltır. Sahibine azab eder. Sahibini her türlü sıkıntı, korku ve vebal ile baş başa bırakır. Nitekim *Mesnevî'*de şöyle denilmiştir:

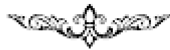
Zamanda senin üç yoldaşın vardır:

Biri vefalı, ikisi gaddar
Biri dostlar, diğeri mal mülk;
Üçüncüsü vefalıdır, o da güzel işler
Mal seninle köşklerden dışarı çıkmaz;
Dost gelir, fakat mezara kadar
Senin ecel günün geldiğinde,
Dost hâl diliyle şöyle der:
“Buraya kadar, daha fazla yol arkadaşı değilim;
Mezarının başında bir zaman dururum
Senin amelin vefalıdır, ona sığın;
Kabir dibine seninle girer
Peygamber dedi: “Bu yol için
Amelden daha vefalı arkadaş yoktur”
İyi olursa ebedî olarak sana yâr olur;
Kötüyse, mezarda sana yılan olur

Yemen beldelerinden birindeki sâlihlerden birisinden nakledildiğine göre vefat eden biri defn edilip insanlar dağılıp giderken kabirden bir ses ve sert bir vuruş duyuldu. Sonra kabirden siyah bir köpek çıktı. Sâlih zât: “Vah sana, sen de nesin?” dedi. Köpek: “Ben bu ölen kimsenin ameliyim.” diye cevap verdi. Bu sâlih zat köpeğe: “Kabirden sesi gelen darp sana mı yoksa ona mı yapıldı?” diye sordu. Köpek şöyle cevap verdi: “Bilakis bana yapıldı. Bu ölen kimsenin okuduğu Yâsîn ve benzeri sûreler benimle onun arasına girdiler. Ben dövüldüm ve kovuldum.”

İmam Yâfiî der ki: “İşte bu ölen kimsenin iyi ameli kötü ameline galip gelince Allah Teâlâ’nın rahmet ve keremiyle kötü amelini oradan uzaklaştırıp kovdu. Eğer kötü ameli daha kuvvetli olsaydı elbette ona galip gelir, onu korkutur ve kimseye azab edilirdi.”

Kerîm ve Rahîm olan Allah’tan bize, sevdiklerimize ve müslüman kardeşlerimize keremini, lütfunu, rahmetini, affını ve âfiyetini ihsân etmesini diliyoruz. Allah’ım, Yâsîn sûresi hürmetine ve Emîn Peygamber hatırına duâmızı kabul eyle.[195]

---

[178]. Buhârî, Libas 69.
[179]. İbn Kesir, Tefsir, III, 581.
[180]. Buhârî, Tevhid 28; Enbiya 1; Müslim, Kader 16; Tirmizî, Kader 4; İbn Mâce, Muk.
[181]. Tirmizi, Cennet 8, (2542).
[182]. Bk. Müslim, Cennet 44, (2851); Tirmizi, Cehennem 3, (2580, 2581, 2582).
[183]. Bk. Münâvî, II, 266.
[184]. Ebû Dâvûd, Cenaiz 20; İbn Mâce, Cenaiz 4.

[185]. Tirmizî, Sevabu'l-Kur'ân 7; Dârimî, Fedâilu'l-Kur'ân 21.
[186]. İbn Hacer, Kâfi, IV, 32; amlf. Metalib, III, 361.
[187]. İbn Arrak, Tenzih, I, 289.
[188]. ed-Dürru'l-mensûr, VII, 38; İbn Arrak, Tenzih, I, 286.
[189]. İbn Arrak, Tenzih, I, 290; Münâvî, VI, 199.
[190]. Dımeşkî, el-Lübâb, XVI, 269.
[191]. Kenzü'l-ummâl, I, 590; İbn Arrâk, Tenzîh, I, 296.
[192]. Aclûnî, II, 526.
[193]. Kurtubî, XV, 3.
[194]. Ebû Dâvûd, Cenaiz 20; İbn Mâce, Cenaiz 4.
[195]. Yâsîn sûresi, 1110 yılının aylarından Zilkade'nin ikisinde (2 Mayıs 1699) tamam oldu.

سُورَةُ الصَّافَّاتِ

37- SÂFFÂT SÛRESİ

Adını, saf tutmuş meleklere işaret eden ilk âyetten alan ve kâinattaki güçlerden söz eden bu sûre, Mekke'de inmiştir; 182 âyettir. İlk üç âyette, saf tutmuş meleklere, bulutları sevk ve idare eden güce, zikri yapan dile yahut insana yemin edilerek Allah'ın bir olduğu gerçeği ortaya konmuştur.

BİZ YAKIN GÖĞÜ YILDIZLARLA SÜSLEDİK

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالصَّٓافَّاتِ صَفًّاۙ ﴿١﴾ فَالزَّاجِرَاتِ زَجْرًاۙ ﴿٢﴾ فَالتَّالِيَاتِ ذِكْرًاۙ ﴿٣﴾
اِنَّ اِلٰهَكُمْ لَوَاحِدٌۜ ﴿٤﴾ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ
الْمَشَارِقِۜ ﴿٥﴾ اِنَّا زَيَّنَّا السَّمَٓاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِۙ ﴿٦﴾ وَحِفْظًا
مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَارِدٍۚ ﴿٧﴾ لَا يَسَّمَّعُونَ اِلَى الْمَلَاِ الْاَعْلٰى وَيُقْذَفُونَ
مِنْ كُلِّ جَانِبٍۗ ﴿٨﴾ دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌۙ ﴿٩﴾ اِلَّا مَنْ
خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَاَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ﴿١٠﴾

Bismillâhirrahmânirrahîm

1, 2, 3, 4. Saf saf dizilmişlere, toplayıp sürenlere, zikir okuyanlara yemin ederim ki, ilâhınız birdir.

5. O, hem göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbi, hem de doğuların Rabbidir.

6. Biz yakın göğü, bir süsle, yıldızlarla süsledik.

7. Ve *(gökyüzünü)* itaat dışına çıkan her şeytandan koruduk.

8. Onlar, artık mele-i a'lâ'ya *(yüce topluluğa)* kulak veremezler. Her taraftan taşlanırlar.

9. Kovulup atılırlar. Ve onlar için sürekli bir azap vardır.

10. Ancak *(meleklerin konuşmalarından)* bir söz kapan olursa, onu da delip geçen bir parlak ışık takip eder.

"Saf saf dizilmişlere" Burada "وَ" yemin içindir. "الصَّافَّاتِ" kelimesi, "الصَّافَّة" kelimesinin çoğuludur. Saf tutmuş olan topluluk; "الصَّافَّاتِ" ise saf tutan topluluklar, demektir. Şayet burada ve bundan sonraki âyetlerde müzekker olarak "والصَّافِّين" denilseydi, topluluklara ihtimali olmazdı. Saf yapmak, insanlar yahut ağaçlar gibi herhangi bir şeyi doğru ve düz bir çizgi üzere tanzim ve tertip etmektir.

İnsanları namaz kılmaları yahut harp yapmaları için doğru ve düz bir hat ve çizgi üzere ikâme ettiğin zaman "صَفَفْتُ الْقَوْمَ فَاصْطَفُّوا" yani "ben insanları saf yaptım; onlarda saf tuttular" dersin. Allah Teâlâ, âyette ibadet için semada saf tutup kenetlenen meleklere

yemin etmiştir. Bunlar saf tutan melek gruplarıdır. Burada namaz yahut savaş için olduğu kastedilmeksizin sadece saf tutmalarına vurgu yapılmıştır. Ubûdiyet ve taat makamında saf saf duranlara yemin olsun, demektir. Yahut taat ve hizmet menzillerinde kıyam ederek nefislerini safların ipine dizenlere yemin olsun, demektir.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: *"Meleklerin Rableri katında saf tuttukları gibi saf tutunuz. Biz: "Rableri katında melekler nasıl saf tutuyorlar?"* dedik. Hz. Peygamber (s.a.): *"Ön safları tamamlayıp safta kenetleniyorlar*" buyurdular.[196] Safta kenetlenmek, safta güzel durmak, safi güzel tutmak demektir.

İbn Ömer (r.a.) namaza başladığı zaman saflarınızı düzeltiniz; sen öne gel, sen de arkada kal. Elbette Allah Teâlâ size melekleri örnek gösteriyor ve *"Saf saf dizilmişlere"* buyuruyor, derdi. Yâni Hak Teâlâ, meleklere uyun diye onları size örnek gösterir.

İbn Abbas (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre melekler saf saf olurlar; hiç biri yanında kim olduğunu bilmez. Yaratıldığı andan itibaren hiç sağa sola iltifat etmezler. *Kâmûs'*ta der ki: *"Saf saf dizilmişlere"* ifadesinde kastedilen havada saf tutup tesbih eden meleklerdir. Namaz kılanlar saf tuttukları gibi onlar da bulundukları mertebelerde saf tutarlar. Bazıları der ki, bu melekler havada kanatlarını açıp idare tedbir ve yönetimle ilgili Allah Teâlâ'nın emrini beklerler. Bu konuda daha başka rivâyet ve görüşler de vardır. Allah Teâlâ'nın bu sûrenin sonlarındaki ***"Şüphesiz biz, orada sıra sıra dururuz."*** (es-Sâffât 37/165) kavli bu rivâyet ve görüşlerin hepsini ihtiva eder.

Bazı büyükler der ki, melekler üç gruptur: Birinci grup, Allah Teâlâ'nın celâl ve azametine meftun ve âşık olanlardır. Allah Teâlâ "Celîl" ismiyle onlara tecelli etmiş; onları kendi zâtına meftun ve âşık etmiş ve onları kendilerinden fânî kılmıştır. Artık onlar kendilerini ve âşık oldukları zâtı bilmezler. İkinci sınıf hizmete âmâde olanlardır. Reisleri tedvin ve tastîr (yazı) âleminin sultanı yüce kalemdir. Üçüncü sınıf her cins ve her çeşit cisimleri tedbir edenlerdir. Bunların hepsi hizmette saf tutmuşlardır. Memur oldukları işlerden başka meşguliyetleri yoktur. Onların lezzet ve rahatları memur oldukları işlerdedir. Âyet meleklerin şeref ve itibarlarını beyan etmektedir. Zira meleklere ve onların saflarının üstünlüğüne yemin edilmiştir. Şeytanın safların aralarındaki boşluklarda durduğu sahih haberle sabittir. Öyleyse hem zâhirî ve hem de bâtınî anlamda toplanmalı, birbirine yanaşmalı ve kenetlenmelidir.

"toplayıp sürenlere" Deveyi yürümeye teşvik ettiğin zaman "زَجَرْتُ الْبَعِيرَ" dersin. Kişiyi bir şeyden men edip alıkoyduğun ve o kimse de o işten vazgeçip sakındığı zaman " زَجَرْتُ فُلَانًا عَنْ سُوءٍ فَانْزَجَرَ " denilir. Buna göre deveyi bağırarak zecr etmek, onu teşvik etmek; insanı zecr etmek ise onu nehyetmek anlamına gelir. *Keşfü'l-esrâr*'da der ki, "zecr" korku ve tehditle bir şeyden dönmek/döndürmektir. e*l-Müfredât*'ta der ki, "zecr" seslenerek/bağırarak kovmaktır. Sonra bazen kovmada bazen de sesle kovmada kullanılmıştır. *Tâcü'l-mesâdir*'de der ki, "zecr" yürümesi için binek hayvanını korkutmak ve bağırmaktır. Yani zecir ve men işini toplayıp sürenler, yapanlar demektir.

Yahut toplanıp sürülenlere layık olacak şekilde ulvî ve süflî cisimlerden sevk ve idareleri kendilerine bağlı olan şeyleri toplayıp sürenler demektir. Kulları masiyet işlemekten, şeytanı vesvese verip ifsat etmekten ve yakında geleceği üzere kulak hırsızlığı yapmaktan men etmek de hep bu cümledendir. Bazıları der ki, bunlar bulutları toplayıp süren ve yağmur yağmayan beldeye sevk eden meleklerdir.

"zikir okuyanlara" "ذِكْرًا" kelimesi "التَّالِيَاتِ" kelimesinin mefûlüdür. Önceki âyetlerde geçen "صَفًّا" ve "زَجْرًا" kelimeleri ise öncesini te'kid eden mastarlar, yani mefûlü mutlaktırlar. Güzel, saf ve etkili bir toplama ve sürme demektir. Yani Allah'ın âyetlerinden ve peygamberlere indirilmiş olan kitaplardan ve diğerlerinden tesbih, takdis, tahmid ve temcid gibi şânı yüce zikirleri okuyanlar demektir.

Yahut bu zikredilenlerden murad, ilmiyle âmil olan âlimlerin nefisleridir. Bu nefisler, namazda cemaatle birlikte saf tutup vaaz ve nasihatlerle insanları kötülüklerden men ederler, Allah'ın âyetlerini, şeriat ve ahkâmını okurlar. Yahut bunlar harp meydanlarında kenetlenmiş bir yapı gibi saf tutan gazi birlikleridir. Yahut bunlar komutanlarının saf tuttuğu birliklerdir. Bunlar cihad için atları sevk ederler. Düşmanları da harp meydanından kovarlar. Bu esnada Allah'ın âyetlerini, zikir ve tesbihleri okurlar. Düşmanla karşılaşmak onları zikirden alıkoymaz. Çünkü onların Allah ile olan müşâhede ve huzurları tamdır. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Allah üç sesle meleklere karşı övünür. Bunlar; ezan sesi, Allah yolunda getirilen tekbir sesi ve yüksek sesle getirilen lebbeyk (telbiye) sesidir."*[197]

Yahut bunlar cemaatle namazın edası esnasında saf tutan âbidlerin nefisleridir. Bunlar "kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım (أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ)" diyerek şeytanları kovanlardır. Sonra da Kur'ân okuyanlardır. Denilir ki, burada "zikir okuyanlar"dan maksat, Kur'ân okuyan çocuklardır. Kuşkusuz Allah Teâlâ şu dört şey göğe yükseldiği sürece insanlara azap etmez; azabı onlardan çevirir. Bunlardan *ilki* müezzinlerin ezanı, *ikincisi* mücâhidlerin tekbirleri, *üçüncüsü* hac yahut umre için ihrama girenlerin telbiyesi ve *dördüncüsü* ise Kur'ân okuyan çocukların sesidir. *Te'vîlât* sahibi der ki: "Hak Teâlâ tevhid yolunun sâliklerinin nefislerine yemin etmiştir. Onlar müşâhede makamında saf tutmuş, şeytânî sebepleri ve nefsânî şehvetleri meşgul oldukları lisanî, kalbî ve rûhî zikir çeşitleriyle men etmişlerdir."

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: *"Saf saf dizilmişlere"* ifadesi ruhların saflarına işaret eder. Haberde şöyle gelmiştir: Ruhlar bedenlerden önce yaratılınca dört saf oldular. Birinci saf nebi ve resûllerin safıdır. İkincisi evliya ve seçkin kulların safıdır. Üçüncüsü mü'minlerin ve Müslümanların safıdır. Dördüncüsü ise kâfirlerin ve münafıkların safıdır. Burada "زَاجِرَات" yani "toplayıp sürenler", rabbanî ilhamlardır. Bunlar, halkı günah ve yasaklardan men ederler. Has ve halis kulları, taatlarını görmekten men eder; daha özel mukarreb kulları da hem dünyaya ve hem de ahirete iltifat etmekten men ederler. *"Zikir okuyanlar"* ise Allah'ı çokça zikreden erkek ve

kadınlardır.

Bu nitelikler, zikredilenlerin hepsine icrâ edildiği takdirde onların “ف” ile birbirine atfedilmesi terkipteki fazilet ve üstünlüğe delâlet içindir. Fazilet sırası önce saf tutanlar sonra toplayıp sürenler sonra da zikir okuyanlarındır. Yahut bunun tam aksidir. Yani fazilet önce zikir okuyanlar, sonra toplayıp sürenler, sonra da saf tutanlarındır. Şayet bu niteliklerin her biri belli bir gruba icra edilirse bu durumda “ف” ile birbirlerine atfedilmesi fazilet mertebelerinde bu niteliklerin sahiplerinin tertibine delâlet içindir. Yani saf tutan gruplar fazilet sahibidirler. Toplayıp sürenler daha üstündürler. Zikir okuyanlar ise üstünlük bakımından daha bariz ve parlaktırlar. Yahut fazilet sırası tam aksi de olabilir. Şeyhin ve daha başkalarının tefsirinde buradaki “ف” yapılan yeminin bunların tamamına delâlet için olduğu şeklindedir.

Ey Mekke halkı, *“yemin ederim ki, ilâhınız birdir.”* O’nun ortağı yoktur. Öyleyse putlardan, dünyadan hevâ ve hevesten ve şeytandan ilahlar edinmeyiniz. Doğrusu sizin Rabbiniz kendi zâtında birdir. Zira âyet Mekke halkı hakkında nâzil olmuştur. Çünkü onlar hayret ve şaşkınlık yoluyla ***“Tanrıları, tek tanrı mı yaptı? Doğrusu bu tuhaf bir şeydir!”*** (es-Sa’d 38/5) diyorlardı. Bu cümle yeminin cevabıdır. Mü’min yeminsiz de bunu ikrar etmekte; kâfir ise yeminle bile ikrar etmemektedir. Öyle de olsa burada yeminin faydası, yemin edilen şeye tâzim ve onun şerefini izhar ve Arap kelamında alışılmış olduğu üzere yemin edilen şeyi te’kid içindir. Zaten Kur’ân onların konuşma, dil ve prensipleri üzere gönderilmiştir. Denilir ki burada ve benzerlerinde kelamın takdiri “وَرَبُّ الصَّافَّاتِ وَرَبُّ التِّينِ وَالزَّيْتُونِ” şeklindedir. Yani saf tutanların rabbine, incirin rabbine ve zeytinin rabbine yemin olsun demektir.

*Müfredât’*ta der ki, vahdet infirat ve vahid yani teklik/tek/bir olmak demektir. Gerçekte vahid asla cüz ve parçası olmayandır. Sonra var olan her şey için kullanılmıştır. Öyle ki her sayının bir ile nitelenmesi mümkündür. Mesela, “عَشَرَةٌ وَاحِدَةٌ وَمِائَةٌ وَاحِدَةٌ” yani bir tane on, bir tane yüz denilir. “وَاحِد” kelimesi beş şekilde kullanılabilen müştak bir lafızdır. Birincisi cins yahut çeşitte tek olandır. Mesela, “insan ve at cins olarak, Zeyd ve Amr çeşit olarak birdir” sözleri gibi. İkincisi bitişik olması bakımından bir olandır. Bu da ya hilkat ve yaratılış bakımından birdir; tek şahıs gibi yahut sanat bakımından birdir; tek sanat, tek meslek gibi. Üçüncüsü bir benzeri olmadığı için birdir; bu da ya yaratılış bakımından olur “güneş birdir” sözü gibi. Yahut fazilet/üstünlük davasında olur; “falanca kişi asrının tek adamıdır” sözü gibi. Yine “onun ilim ve benzerinde eşi yoktur” sözü gibi. Dördüncüsü toz gibi küçük olduğundan yahut elmas gibi sert olduğundan dolayı bölünmesi mümkün olmayandır. Beşincisi başlangıç içindir. Bu da ya bir sayı başlangıcı için olur; bir, iki gibi yahut bir hat başlangıcı için olur; bir nokta gibi. Vahdet ve birlik bunların hepsinde ârızîdir. Allah Teâlâ bir olarak nitelendiği zaman bunun mânâsı parçalanması ve çoğalması sahih ve mümkün olmayan demektir. Bu vahdet ve birliğin zorluğundan dolayı Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***“Allah, tek olarak anıldığı zaman, ahirete inanmayanların içlerine sıkıntı basar. Ama Allah’tan***

başkası anıldığı zaman hemen yüzleri güler” (ez-Zümer 39/45).

Gazzâlî der ki: Vâhid, parçalanmayan ve iki olmayandır. Parçalanmayan, taksim kabul etmeyen tek cevher gibidir. İşte buna bir ve tek denilir. Yani “bunun parçası yoktur; O bir tanedir; tektir” demektir. Aynı şekilde nokta da parçalanmaz. “Allah birdir” demek, O’nun zâtının bölüm, kısım ve cüzlere ayrılması muhâldir, demektir. Bir olup iki olmayan da benzeri olmayandır. İşte güneş bu kabildendir. Güneş vehmî ve hayalî olarak cisimler kabilinden olduğu için taksim ve parçalanmaya müsait olsa da güneşin bir benzeri yoktur. Ancak olması mümkündür. Varlık âleminde Allah Teâlâ’dan başka, varlık özelliğiyle mevcut ve münferit olan her şeye o konuda başkasının ortak olması düşünülür. Allah Teâlâ ise ezeli ve ebedi olarak tek ve mutlaktır. Kul; hayır, güzel haslet ve meziyetlerden bir haslette kendi cinsleri arasında bir benzeri olmayınca o konuda tek olur. Bu ise kendi cinslerine ve zamana göre izâfî, nisbî ve görecelidir. Çünkü başka bir zamanda onun gibi biri ortaya çıkabilir. Bir de bu teklik bütün haslet ve meziyetlere göre değil, bazılarına göredir. Sonuçta mutlak birlik, bir/tek olmak, yalnız Allah Teâlâ’ya mahsustur.

Allah Teâlâ’yı hakkıyla yine ancak Allah Teâlâ birleyebilir. Zira Allah’ı birleyen, yani Allah’ı birleyerek kendi varlığını ve fiilini ispat eden her şey ve herkes, kendisinin varlığını ve fiilini ispat ederek (hakîkî tek varlık olma konusunda) Allah’ın birliğini inkâr etmiş olur. **Şeyh Ebû Abdullah el-Ensârî**’nin şu sözü buna işaret etmektedir:

Bir olan Allah Teâlâ hiçbir kimse tarafından birlenmemiştir.
Çünkü O’na sıfatlar isnat eden herkes O’nu inkâr etmiş olur.

İşte mecazi varlık yok olunca zâtî ve hakikî birlik tam ve doğru olarak ortaya çıkar. Varlık âleminde mevcut olan her şey onun birlik aynasının ta kendisidir. Nitekim şöyle denilmiştir:

Her şeyde Allah Teâlâ’yı gösteren bir âyet vardır
Ki o âyet O’nun birliğine delâlet eder

Bunun izahı şudur: Çünkü her şey kendi hüviyetiyle ya hiç parçalanmayacak son noktaya ulaşmakla yahut başka bir şeyle birdir.

Ey âşık olan Hafız! Vahdetten söz ettiğinde
Tevhid kalemini bu ve şu yaprağının üzerine çek

Şeyh Zerrûkî *Esmâ Şerhi*’nde der ki: Kim Allah Teâlâ’nın bir olduğunu bilirse kalbini yalnız O’na tahsis eder ve Allah’ı birlemiş olur. Peygamber (s.a.)’in *“Allah Teâlâ tektir, teki sever”*[198] sözü Allah için münferit olan kalbi sever diye tefsir edilmiştir. “الْوَاحِد” isminin özelliği bütün oluşumu kalbden çıkarmaktır. Kim “الْوَاحِد”

ismini bin kere okursa bütün yaratıklar kalbinden çıkar. Yaratılmışların korku ve endişesinden halas olur. Zaten mahlûkat sevgi ve korkusu hem dünyada hem de ahirette bütün bela ve musibetlerin aslı ve kaynağıdır. Hz. Peygamber (s.a.) bir adamın:

"اَللّٰهُمَّ اِنّى اَسْاَلُكَ بِاسْمِكَ اللّٰهِ الْوَاحِدِ الْاَحَدِ الْفَرْدِ الصَّمَدِ الَّذى
لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ

Allahım! Senin Allah, vahid, ehad, ferd, samed isminle senden istiyorum. Öyle ki o Allah doğurmamış, doğmamış ve onun hiçbir dengi yoktur" diye dua ettiğini işitti ve "Allah'tan O'nun ism-i azam'ı ile iste ki bununla dua edilince Allah o duaya icabet eder ve bu dua ile istenileni verir" buyurdu.[199]

el-Erbeûne'l-İdrisiyye'de "يَا وَاحِدُ الْبَاقِى أَوَّلَ كُلِّ شَيْءٍ وَآخِرَهُ" yani "Ey tek ve bâkî olan, her şeyin evveli ve sonu olan Allahım!" şeklinde dua vardır. **Sühreverdî** der ki, bayağı ve karışık fikirlerin etkisinde kalan kimse "el-Vâhid" ismini zikrederse bu durum kendisinden zâil olur. Zâlim sultandan korkan kimse "el-Vâhid" ismini öğle namazından sonra 500 kere okursa onun şerrinden emin olur; dert ve tasadan kurtulur; düşmanları onu dost edinirler.

رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ الْمَشَارِقِ ﴿٥﴾

5. O, hem göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbi, hem de doğuların Rabbidir.

"O, hem göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin" ikisi arasında mevcut olanların *"Rabbi"*, mâliki, mürebbisi ve onları kemâlâta ulaştırandır; *"hem de doğuların",* güneşin doğularının *"Rabbidir."*

Bunlar, 360 doğudur. Güneş her gün bunların birinden doğar. Batılar da buna göre değişiklik arzeder. Bundan dolayı yalnız doğuların zikriyle yetinilmiştir. Yani 360 doğu olunca tabiatıyla 360 da batı olacaktır. Güneş her gün bunların birinden batar. Allah Teâlâ'nın ***"(O,) iki doğunun ve iki batının Rabbidir.*"** (er-Rahman 55/17) âyetindeki iki doğu ve iki batı, yaz ve kış mevsimlerinin doğuları ve batılarıdır. Yine Allah Teâlâ'nın ***"O, doğunun da batının da Rabbidir. O'ndan başka ilâh yoktur. Öyleyse yalnız O'nun himayesine sığın."*** (el-Müzzemmil 73/9) âyetinde ise Allah Teâlâ cihet ve yönü murad etmiştir. Buna göre doğu bir yön batı da bir yöndür.

"Rab" kelimesinin "الْمَشَارِقِ" kelimesinde tekrar edilmesi, yukarıda zikredildiği gibi doğularda rubûbiyet eserlerinin son derece belirgin olması ve her gün yenilenmesi nedeniyledir. Hülasa, Allah Teâlâ bütün mevcûdat ve âlemlerin rabbidir ve O'nun rab oluşu li-zâtihîdir, yani kendi zâtı ve varlığı itibariyledir. Yoksa kendi zâtına yönelik bir menfaat söz konusu değildir. Halkın terbiye etmesi böyle değildir; bir menfaate yöneliktir. Rubûbiyet genel olarak mâlik ve yaratıcı olma gibi mânâlara gelir. Özel

olarak da her çeşide göre terbiye etmek mânâsındadır. Buna göre Allah Teâlâ çeşitli nimetleriyle bedenleri, lütuf ve keremiyle ruhları, şeriatın hükümleriyle âbidlerin nefislerini, tarikatın âdâbıyla âşıkların gönüllerini ve hakikat nurlarıyla da sevgililerin sırlarını terbiye etmektedir. Rab, duâların kendisine ulaştığı mercidir. Buna göre dua eden kimsenin, duasının kabul olması için dilinde ve gönlünde rabbi hazır tutmalıdır.

Allah'ım! Rabbimiz! Elbette sen hakikat-i zâtiyye ile bir ve teksin. Bu vahdet ve birlikte hiç bir ayrılma ve parçalanma yoktur. Allah'ım, sen bizim tevhidimizi mecaz olmayan, hakkânî, zâtî ve sırrî tevhid eyle. Elbette sen çok cömert ve çok merhametli olan rabsin. Allah'ım, sen bizim rabbimiz ve yaratıcımız olduğun gibi bizim mürebbimiz ve Mevlâ'mızsın. Allah'ım, senin çeşitli nimetlerinin içinde dolaşıp dururken sen bizleri başkalarından âzâde edip kendinle meşgul eyle! Bizlere her hayır ve iyiliğini ulaştır!

إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ الْكَوَاكِبِ ﴿٦﴾

6. Biz yakın göğü, bir süsle, yıldızlarla süsledik.

"Biz" size ve yere *"yakın göğü"* ilginç ve harika *"bir süsle, yıldızlarla süsledik."*

Arşa göre bu dünya seması çok uzaktır. "الدُّنْيَا" kelimesi "الأَدْنَى" kelimesinin müennesidir. Çok yakın mânâsındadır. "الْكَوَاكِبِ" kelimesi "بِزِينَةٍ" kelimesinden bedel olarak mecrûrdur. Dolayısıyla burada ziynetten murad edilen, ziynet ve süsün kendisidir; "tezyin etmek" ve "süslemek" mânâsında olan mastar değildir. Zira yıldızlar bizzat kendileri ve birbirleriyle olan konumları bakımından mükemmel ziynetlerdir. Bu kavl-i ilâhîde havâs-avâm, özel-genel herkesin bileceği gözle görülebilen zâhirî ziynete ve yalnız havas ve özel kimselerin bileceği aklî ziynete işaret edilmektedir. Bu da ziynet olan bu yıldızların ahkâmı ve seyirleridir. Yıldızlar kandiller gibi semaya asılı durumdadırlar. Yahut kapı ve sandık üzerindeki çiviler gibi göğe çakılı vaziyettedirler. Yıldızların dünya semasının süsleri olması onların dünya semasına yerleşmiş olmalarını gerektirmez. Yine bu durum bazı yıldızların diğer üst semalarda olmasına da engel değildir. Zira gökler şeffaf ve billur gibi saf, berrak ve saydamdırlar. Buna göre yıldızlar ister dünya semasında, ister diğer göklerde olsunlar, dünya semasında zahir olup parıldayacaklardır. Sonuçta dünya seması yıldızlarla süslenmiş olacaktır. Hülasa burada murad edilen bakan kimsenin gözünde ve görmesinde dünya semasının süslenmiş olmasıdır. Ziynet olan bu yıldızların asıllarının dünya semasında yahut başka semalarda olması fark etmez. Bu durum astronomi ve hey'et ehlinin görüşüne göredir. Onlara göre sabit olan gök cisimleri sekizinci felekte yerleşmiş durumdadırlar. Aydan başka diğer gök cisimleri ise ortadaki altı (felekte)dir. Gerçi bunlar ilmen sabit durumlar değildir. Gerçek ilim Allah katındadır.

وَحِفْظًا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَارِدٍۚ ﴿٧﴾

7. Ve *(gökyüzünü)* itaat dışına çıkan her şeytandan koruduk.

"Ve (gökyüzünü) itaat dışına çıkan" ve hayırdan uzak olan *"her şeytandan koruduk."*

"حِفْظًا" kelimesi mânâ bakımından ziynet kelimesine atfedilmesi sebebiyle mensuptur. Sanki "biz yıldızları göğün süsü olarak yarattık ve parlak ışıklar atarak göğü koruduk" buyrulmuştur.

"itaat dışına çıkan" Araplar yapraksız ağaca "شَجَرٌ اَمْرَد" derler. Saçsız sakalsız kimseye de "اَمْرَد" denilmesi de bu cümledendir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Allah Teâlâ *"Biz yakın göğü, bir süsle, yıldızlarla süsledik"* âyetiyle başa işaret etmektedir. Zira baş bedene nispetle gök gibidir. Havas, yani duyu organları yıldızlarının ziynetleriyle süslenmiştir. Aynı şekilde Allah Teâlâ dünya semasını da yıldızlarla süslemiştir. Yine dostlarının gönüllerini mârifet ve hal yıldızlarıyla süslemiştir. Yıldızların şeytanları kovmasıyla gökleri koruduğu gibi gönülleri de tevhid nurlarıyla süslemiştir. İşte şeytanlar Allah dostlarının gönüllerine yaklaştıkları zaman onlar mârifet nurlarıyla şeytanları kovarlar. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: *"Ve (gökyüzünü) itaat dışına çıkan her şeytandan koruduk"* yani ins şeytanlarından onları koruduk demektir.

Hikaye edildiğine göre **Ebû Saîd el-Harrâz** (k.s.) rüyasında iblisi görmüş ve değnekle ona vurmak istemiş; iblis ona: "Ey Ebû Said ben değnekten korkmam! Ben ancak mârifet güneşinin parıltılarından korkarım." demiştir.

Ehl-i irfânın nuru, nârî/ateşe mensub olan şeytanı yakar.

لَا يَسَّمَّعُونَ اِلَى الْمَلَاِ الْاَعْلٰى وَيُقْذَفُونَ مِنْ كُلِّ جَانِبٍۗ ﴿٨﴾

8. Onlar, artık mele-i a'lâ'ya *(yüce topluluğa)* kulak veremezler. Her taraftan taşlanırlar.

"Onlar, artık mele-i a'lâ'ya (yüce topluluğa) kulak veremezler."

"التَّسَمُّع" dinlemeyi talep etmektir. "اَلْمَلَا" aynı görüş üzere toplanan topluluk demektir. Bunlar, tatlı ve kandırıcı su ile göz ve gözeleri, heybet ve azamet ile de gönülleri doldururlar. "اَلْمَلَاُ الْاَعْلٰى" ifadesi melekler, meleklerin en faziletlileri yahut yazıcı melekler demektir. Melekler yüce semalarda iskan ettikleri için yücelikle nitelendirilmişlerdir. Fakat onların mertebesi yüce olmakla birlikte en yüce mertebe değildir. Zira en yüce mertebe "İnsan-ı kâmil" mertebesidir. Genel olarak insanlar ve

cinler yeryüzünde iskan ettikleri için "الْمَلَأُ الْأَسْفَلُ" yani aşağı topluluklar olarak tavsif edilmiştir. Bu söz, göğün şeytanlardan nasıl korunduğuna ve bu esnada şeytanlara uygulanan azaba tenbihle beraber, göğün şeytanlardan korunmasından sonra şeytanların hallerini beyan için getirilmiştir. Mânâ şöyledir: Şeytanlar artık göğe ve melekût âleminde mele-i âlâ'nın sâkinleri olan melekleri dinlemeyi isteyemezler. Yani Levh-i mahfuzun bir kısım sırlarına muttali olan melekler birbirlerine o sırları söylerler. Şeytanlar bu sırları bizzat işitmezler, hatta işitmeye ve kulak vermeye güçleri yetmez.

Göğe yükselmek istedikleri zaman *"Her taraftan"* yani göğün her tarafından *"taşlanırlar."* "الْقَذْفُ", uzak atış demektir. Bu atışta uzaklık itibar edildiği için uzaktan atış mevzi mânâsına "مَنْزِلٌ قَذْفٍ وَقَذِيفٍ" denilir. Yine "قَذَفْتُهُ بِحَجَرٍ" yani "ona taş attım" demektir. Kişiye zina ve günah iftirasında bulunmak da yine bu cümledendir.

دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ ﴿٩﴾

9. Kovulup atılırlar. Ve onlar için sürekli bir azap vardır.

"Kovulup atılırlar. Ve onlar için" dünyadaki kıvılcımlarla kovulma azabından başka *"sürekli"* ve daimi *"bir azap vardır."* Bir iş devamlı olursa "وَصَبَ الْأَمْرُ وُصُوبًا" denilir. *el-Müfredât*'ta "الْوَصَبُ" kelimesi için sürekli ve daimi bir hastalıktır, denilmiştir.

إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ﴿١٠﴾

10. Ancak *(meleklerin konuşmalarından)* bir söz kapan olursa, onu da delip geçen bir parlak ışık takip eder.

"Ancak (meleklerin konuşmalarından) bir söz kapan olursa"

"الْخَطْفُ", süratle kapıp kaçmaktır. Burada murad edilen sözü kapmaktır. Yani meleklerin konuşmalarına hırsızlama kulak kabartmaktır. "الْخَطْفَةَ" kelimesinin tarifinden anlaşılan da budur. Yani şeytanlar topluluğu meleklerin konuşmalarından tek bir sözü çalıp kaçan şeytana kulak verirler.

"Onu da delip geçen bir parlak ışık takip eder."

Burada "أَتْبَعَ" kelimesi, "تَبِعَ" ve "لَحِقَ" yani tabi oldu, katıldı, kavuştu anlamlarına gelir. **İbn Kemâl** der ki: "أَتْبَعَ" kelimesi ile "تَبِعَ" kelimesi arasındaki fark şudur: İkinci şahıs birinciye kavuşmayı istediğinde "أَتْبَعَهُ" denilir. Ancak ikinci şahıs birinciye uğrayıp onunla beraber yürür giderse "تَبِعَهُ" denilir. *Kâmûs*'ta der ki: "شِهَاب" kelimesi "كِتَاب" vezninde olup yükselen ateşten çıkan şûle ve kıvılcım demektir. Burada kastedilen ise gökten kırılıp parçalanmış görünen ışık, alev ve parıltılardır. *el-Müfredât*'ta der ki: "

ثَاقِبٌ” nur ve çevresine saçtığı ışıkla üzerine düşen şeyi delip geçen ışık demektir. Yani bu ışık ve alev kütlesi çevresini öyle aydınlatıcıdır ki sanki aydınlığı ile havayı ve atmosferi delip kulak hırsızlığı yapmak için yükselen şeytanları kovmaktadır.

İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre o der ki: "Bir ara Hz. Peygamber (s.a.), sahabeden bir grupla birlikte oturuyordu. Ansızın bir yıldız ışık saçıverdi ve ortalık aydınlandı. Hz. Peygamber (s.a.) ashabına 'Siz câhilliye döneminde buna ne diyordunuz?' diye sordu. Ashâb-ı kirâm: 'Büyük bir insanın doğacağı yahut öleceği şeklinde yorumluyorduk' dediler. Hz. Peygamber (s.a.): 'Bu ışık herhangi birinin doğumu yahut ölümünden dolayı atılmaz. Ancak Allah Teâlâ bir işe hükmettiği zaman arşı taşıyan melekler ile yedinci kat semadaki melekler Allah'ı tesbih ederler. Yedinci kat semadaki melekler arşı taşıyan meleklere 'Rabbiniz ne buyurdu?' diye sorarlar. Arşı taşıyanlar da durumu onlara haber verirler. Böylece her kattaki gök ehli melekler bu haberi sorup öğrenirler. Sonunda haber birinci kat semaya ulaşır. Bu sırada cinler ve şeytanlar bu konuşmalardan bir şeyler kapıp kaçarlar. İşte bu yıldızdan kopan meşâleler şeytanları kovalarlar. Bu cin ve şeytanların meleklerden duyup aynen getirdikleri hak ve doğrudur. Bu habere bir çok ilaveler yapar ve yalan söylerler. Onların söylediklerinin doğru olanları meleklerden işittikleridir. Yalan olanlar ise kendi ilaveleridir. Bu durumun aynı şekilde câhiliyye döneminde olduğu da söylenmiştir. Ancak Hz. Peygamber (s.a.)'in gönderilmesinden sonra tedbir ve engeller artırılmıştır.

Denilir ki şeytanların kulak hırsızlığı yapmaları şöyle olurdu. Şeytanlar birbirlerinin sırtına biner böylece birinci kat semaya yükselirlerdi. En üstteki şeytan meleklerden duyduğu sözü bir alttakine iletir ve böylece o söz kahin ve falcıya ulaşırdı. İşte bu esnada yıldızdan fırlatılan kıvılcımlara hedef olurlardı. Yıldızdan gelen bu atış hiç şaşmaz ve tam isabet ederdi. Bu durumda hedef olanlardan bazıları ölür; bazılarının bir takım uzuv ve organları yanar; bazılarının da aklı giderdi. Bazen çaldığı bu sözü aktarmadan bu delici ışık ona yetişir; bazen de ışık gelmeden sözü aktarabilirlerdi. Yıldızdan kopan bu delici ışığa bazen hedef olup bazen de kurtuldukları için bu hırsızlıktan tamamen vazgeçmezlerdi. Bunların hali ticaret için deniz ve gemi yolculuğu yapan gibidir. Bu kişi bazen dalga ve fırtınaya yakalanır, alabora olur; bazen de fırtına olmaz. Bundan dolayı her defasında sahile selâmetle çıkacağı ümidiyle yine deniz yolu ve gemi ticaretine döner.

"Şeytan zaten ateştendir, yıldızdan çıkan delici ışık ve kıvılcımla yanmaz" denemez. İnsan halis topraktan olmadığı gibi şeytan da halis ateşten değildir. Kaldı ki kuvvetli ateş zayıf ateşe galebe çalıp üstün gelince onu yok eder. Sonra bu delici ışıktan kastedilen yıldızdan ayrılan bir ateş şulesidir. Bizzat yıldızın kendisi değildir. Çünkü yıldız kendi yörüngesinde yerleşik bir haldedir.

Filozoflar der ki, bu ışıklar buharların yükselip felekte (yörüngede) ateşte birleşmesiyle havada meydana gelen ateş molekülleridir.

Hakikat ehlinden bazı büyükler der ki, yerle gök arasında bulunan esîr (kâinattaki bütün boşlukları doldurduğu farz edilen, görülemeyen ve ağırlığı olmayan madde) (الأثير)

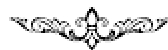
(atmosfer ve ozon) tabakası olmasaydı yeryüzünde hiçbir canlı, bitki ve maden olmazdı. Çünkü birinci kat sema çok soğuktur. İşte bu esîr tabakası aziz ve alîm olan Allah Teâlâ'nın takdiri ile bu alemde hayat olması için âlemi ve dünyayı ısıtmaktadır. İşte bu esîr ateşin bir rüknü olup havaya bitişiktir. Hava ise sıcak ve yaştır. Hava bu esîrle birleşince rutubet meydana gelmekte ve bu hava esîri etkileyip rutubetli havanın bazı moleküllerinde bir takım ışık ve kıvılcımlar meydana getirmektedir. Sonuçta ortaya kuyruklu yıldız diye bilinen yıldız çıkmaktadır. Zira bu moleküller şûle ve ışık olmayıp doğrudan yanan havadırlar. Zira bu hava çok hızlı bir sirkülasyona sahiptir. Bu hususu daha bir inceleyip işin hakikatini öğrenmek istersen bir yelpaze ile ateş kıvılcımı havada döndürülünce bakanın gözünde bu kıvılcımın havada çizgiler halinde uçuştuğuna bakıver. Sonra bu kıvılcımlar hemen sönerler. İşte yıldızlar da böyledir. Allah Teâlâ onları cinlerin kâfirleri olan şeytanları kovucu yapmıştır. Nitekim Allah Teâlâ bu âyetlerde işte bunu beyan etmektedir.

Bazıları der ki: Havadaki her aydınlatıcı (münîr), -ki bunlar eflâke yerleşmiş olan yıldızlardır– yer ehli için kandiller hükmündedir. Bu nedenle onları "bâkî olanlar" ve "kaybolup gidenler" olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür. Bâkî olanlar asırlar boyu değişmeden ve bozulmadan devam edip dururlar. Kaybolup gidenler ise filozofların dediği gibi yükselen buharda meydana gelen ışıklardır. Yahut bazı büyüklerin dediği gibi havanın eteri tahrik etmesinden meydana gelen şûlelerdir. İşte bu durumun şeytanları kovalaması ihtimalden uzak değildir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bazı büyüklerin sözleri bazı kuyruklu yıldızların yukarıda bahsedilen havanın esîri etkilemesinden meydana geldiğini ifade etmektedir. Bunlar kuyruklu olsun kuyruksuz olsun kırılıp parçalanan yıldızlardır. Bu durum diğer yıldızların yörüngelerinde yerleşmiş olmaları yahut gökte asılı durmaları yahut camilerdeki kandiller gibi asılı olmaları yahut gökte bir delik olmaları yahut güneşten kaynaklanan aydınlatıcı damarlar olmalarıyla çelişmez. Bu görüşlerden her biri zâhir ve hakikat ehlinden bir gruba ait görüşlerdir.

Katâde der ki: Allah Teâlâ yıldızları şu üç şey için tayin ve tespit etmiştir. Göğün süsüdürler, şeytanları kovalarlar, insanların yollarını doğrulttuğu ve rotalarını tayin ettikleri alâmetlerdir. Bunun dışında bir takım te'villerde bulunanlar, bilgisi olmadığı konuda zorlama yapmış olurlar. Akıllı kişi, gönül bahçesinin çevresinde dolaşmaması için tevhid ve irfan nuruyla şeytanı taşlamalı ve kovmalıdır. Böylece kendi işiyle meşgul olması konusunda o yüce topluluk/melekler gibi olmalıdır.

Kâh "eûzü" söylersin, kâh "lâ havle"
Lâkin senin fiilin sözünü tekzib eder
Hakikat ile şeytanı yak
Hâlin nurunu buna ilaç kıl

---

[196]. Müslim, “Salat”, 119; Ebû Dâvûd, “Salat” 93, 96; Nesâî, “İmâmet” 28; İbn Mâce, “İkâmet” 50; *Müsned*, II, 98.

[197]. Münâvî, III, 315.

[198]. Münâvî, II, 266.

[199]. Ebû Dâvûd, “Vitir”, 23; Tirmizî, “Deavât” 64; *Müsned*, V, 350.

O DİRİLTME KORKUNÇ BİR SESTEN İBARETTİR

فَاسْتَفْتِهِمْ اَهُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمْ مَنْ خَلَقْنَا اِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طٖينٍ لَازِبٍ
﴿١١﴾ بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ ﴿١٢﴾ وَاِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ
﴿١٣﴾ وَاِذَا رَاَوْا اٰيَةً يَسْتَسْخِرُونَ ﴿١٤﴾ وَقَالُوا اِنْ هٰذَا اِلَّا سِحْرٌ
مُبٖينٌ ﴿١٥﴾ ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿١٦﴾
اَوَاٰبَاؤُنَا الْاَوَّلُونَ ﴿١٧﴾ قُلْ نَعَمْ وَاَنْتُمْ دَاخِرُونَ ﴿١٨﴾ فَاِنَّمَا هِىَ
﴿٢٠﴾ هٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذٖى كُنْتُمْ بِهٖ تُكَذِّبُونَ ﴿٢١﴾ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَاِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا يَا وَيْلَنَا هٰذَا يَوْمُ الدّٖينِ

11. Şimdi sor onlara! Yaratma bakımından onlar mı daha zor, yoksa bizim yarattığımız *(insanlar)* mı? Şüphesiz biz kendilerini yapışkan bir çamurdan yarattık.
12. Hayır, sen şaşıyorsun. Halbuki onlar alay ediyorlar.
13. Kendilerine öğüt verildiği vakit öğüt almazlar.
14. Bir mucize görseler alay ederler.
15. Bu ancak açık bir büyüdür, derler.
16. «Gerçekten biz öldüğümüz, toprak ve kemik olduğumuz zaman mı, diriltileceğiz?»
17. «İlk atalarımız da mı *(diriltilecek)*?»
18. De ki: Evet, hem de hor ve hakir olarak *(diriltileceksiniz)*.
19. O *(diriltme)* korkunç bir sesten ibaret olacak, o anda hemen onların gözleri açılıp etrafa bakacaklar.
20. *(Durumu gören kâfirler:)* Eyvah bize! Bu ceza günüdür, derler.
21. İşte bu, yalanlamış olduğunuz hüküm günüdür.

Ey Muhammed! Yerme ve tartışma maksadıyla *"Şimdi sor onlara!"* yani Mekke müşriklerine. Burada hitap Hz. Peygamber'e (s.a.)'dir. "هُمْ" zamiri Mekke müşriklerini ya da bazı tefsirlerde olduğu gibi Âdemoğullarını ifade etmektedir. "اَلْاِسْتِفْتَاءُ", fetva istemektir. الْفُتْيَا ve الْفَتْوٰى kelimeleri müşkil ve zor hükümlere cevap vermek anlamına gelir. "Ona fetva sordum bana şöyle fetva verdi" ifadesi Arapça'da "اِسْتَفْتَيْتُهُ فَاَفْتَانِى بِكَذَا" şeklinde ifade edilir. Bazıları der ki; الْفَتْوٰى kelimesi الْفَتٰى kökündendir. الْفَتٰى ise kuvvetli

genç/delikanlı demektir. Bu mânâda fetvaya "fetva" denilmesi, müftînin fetva ile hâdisenin cevabında soru soranı takviye etmesinden dolayıdır. Çoğulu ise فَتَاوَى'dır. Burada fetva sormaktan maksat, mağara halkının kıssasında olduğu gibi haber sormaktır. Nitekim bu husus âyette şu şekilde ifade edilmiştir: ***"Öyle ise Ashâb-ı Kehf hakkında, delillerin açık olması haricinde bir münakaşaya girişme ve onlar hakkında (ileri geri konuşan) kimselerin hiçbirinden malumat isteme"*** (el-Kehf 18/22). Burada gerçekten öğrenmek ve anlamak kastı yoktur. Bilakis sitem, azar ve serzeniş vardır. Mânâ şöyledir: Ey Muhammed! Sitem ve azar olarak münazara ve tartışma kastıyla Mekke müşriklerine sor.

"Yaratma" ve yaratılış *"bakımından onlar"* yani insanlar, Mekke'li müşrikler *"mı"* yaratıcıya *"daha zor,"* ya da yaratılış ve bünye itibariyle daha sağlam ve kuvvetli *"yoksa bizim yarattığımız"* melekler, gök, yer ve arasındakiler, doğular, yıldızlar, delici parlak ışıklar ve azgın şeytanlar *"mı?"*

Âyette geçen "مَنْ" kelimesi, akıllıların diğer varlıklar üzerine galip olduğunu göstermek için kullanılmıştır.

"Şüphesiz biz kendilerini" onların aslı olan Âdem'i *"yapışkan"* kumsuz *"bir çamurdan yarattık." el-Müfredât*'ta der ki: "اللَّازِبُ" demek iyice yapışıp duran demektir. Vacip ve zorunlu olan şeye de "اللَّازِبُ" denilir. Zorunlu vuruş anlamına gelen "ضَرْبَةُ لَازِبٍ" bu anlamda kullanılır. *Keşfü'l-esrâr*'da der ki: "اللَّازِبُ" kelimesindeki "ب" harfi, Mekke'ye "Bekke" denilmesinde olduğu gibi mim'den bedel olarak getirilmiştir. Kelimenin aslı "لَازِمٌ" şeklindedir.

Bu kavl-i ilâhîden murad edilen yeniden dirilişi ve âhireti ispat etmek, münkirlerin bu durumu muhâl görmelerini reddetmektir. Bunun izahı şudur: İnsanların öldükten sonra tekrar iâde edilip yeniden diriltilmelerinin onlarca muhâl oluşu ya maddenin buna kabiliyetli olmamasındandır -ki insanların asıl maddeleri su ve toprağın karışımından meydana gelen yapışkan çamurdur ve bunlar hala bu karışıma müsait halde bâkîdirler- yahut da fâil-i muhtâr ve kâdir-i mutlak olan Allah'ın buna muktedir olmamasından olur ki bu da bâtıldır. Zira bu kadar büyük eşyayı ve kâinatı yaratmaya muktedir olan Allah Teâlâ bunlara nispetle yaratma gücünün ilgisi bakımından çok basit ve kolay olan insanı yaratmaya ve öldükten sonra iâde edip tekrar diriltmeye de elbette kâdirdir. Özellikle Allah Teâlâ insanları yapışkan çamurdan yaratmıştır. Allah Teâlâ'nın kudreti zâtîdir, hiç değişmez. Allah Teâlâ'nın kudreti bütün yaratıklara göre hep eşit ve aynıdır. Ne zaman ki kudret güneşi irâde ufkundan doğar, ibdâ' havasında ve ihtirâ' fezasında takdir olunan zerreler gayet güzel bir sûrette zuhur ederler.

Yokluktan varlık tarafına gelmişiz, hepsi bu!

Şeyh Sâdî der ki:

Emriyle yokluktan varlık zuhur eder;

O'ndan gayrı kim yoktan var edebilir?
Sonra varlığı tekrar yokluğun meçhullerine
Oradan da mahşer meydanına götürür

Âyette şuna işaret edilmektedir: Allah Teâlâ insanın tiynet ve fıtratına, yaratılışına karşılaştığı her şeye yapışma özelliği koymuştur. Nitekim insanlardan bir kısmı dünya ile karşılaştı ve ona yapıştı. Bir başka kısmı âhiret ile karşılaştı ve ona yapıştı. Bir başkası Hak Teâlâ'nın lütuf ve kerem serpintileriyle karşılaştı ve bunlara yapıştı. Güneşin karı eritip kendisine çektiği gibi Allah Teâlâ'nın bu lütuf esintileri de o kulları eritip enâniyet ve benliklerinden çekerek gerçek ve aslî hüviyetlerine kavuşturmuştur. Ne mutlu Allah'tan başkasına yapışmayan kullara. **Hâfız** der ki:

Ben bu gökkubbenin altında himmeti yüce zâtın kölesiyim.
O, beni her türlü makam, mansıp ilgi ve sevgisinden kurtarır.

بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ ﴿١٢﴾

12. Hayır, sen şaşıyorsun. Halbuki onlar alay ediyorlar.

Müftî Sâdî der ki, bu kavl-i ilâhîdeki "istiftâ" onlara sorma emrinden yüz çevirmek ve vazgeçmektir. Yani "Hayır! Onlara sorma, onlar inatçı ve kibirlidirler. Sormak onlara fayda sağlamaz. Sen kendi haline ve onların hallerinin farklılığına bir bak ve düşün. Sen Allah Teâlâ'nın bu muazzam âlemi ve kâinatı yaratmasındaki kudretine hayret et ve hayran ol. Yine Allah Teâlâ'nın öldükten sonra kulları tekrar diriltip iâde edeceğine muktedir olduğunu ve onların dirilişi inkar etmelerini düşün. Onlar senin bu halinle ve dirilişi ikrar etme durumunla alay etmektedirler."

Katâde der ki: Allah'ın peygamberi Kur'an indiği zaman hayret ve hayranlığını gizleyememiş ve ayrıca Âdemoğullarının da sapıklıklarını ilginç bulmuştur. Vak'a şöyledir: Hz. Peygamber (s.a.) Kur'an'ı işitip dinleyen herkesin Kur'an'a inanacağını zannediyordu. Müşrikler, Kur'an'ı işittikleri zaman Kur'an'a inanmayıp onunla alay edince Hz. Peygamber (s.a.) bu duruma çok şaşırdı. İşte bundan dolayı Allah Teâlâ: *"Hayır, sen şaşıyorsun. Halbuki onlar alay ediyorlar."* buyurdu.

Suhriyyet (السُّخْرِيَةُ) alay etmektir. Acep ve taaccüb ise sebebini bilmediği bir şeyden dolayı insana ârız olan bir haldir. Bundan dolayı bazı hikmet ehli, "aceb ve hayret, sebebi bilinmeyen şeydir" demişlerdir. Bunun için Allah'a aceb ve hayret isnat etmek doğru değildir. Zira o bütün gaybları ziyade bilendir. O'na hiçbir şey gizli kalmaz. Allah Teâlâ'nın sıfat ve niteliğindeki acep ve hayret bazen şiddetli inkar, tepki, tenkit ve kötüleme mânâsındadır. Mesela burada bir okuyuş "بَلْ عَجِبْتُ" şeklindedir. Yani "Hayır, ben kabul etmiyor, onların bu hal ve tavırlarını reddediyorum" demektir. Bazen de güzel

görme ve hoşnutluk mânâsında olur. *"Kibirlenmeyen, yanlış ve günaha meyil ve muhabbeti olmayan gençten Rabbiniz hoşnut, razı ve memnundur."*[200] hadisi bu cümledendir.

Fethu'r-Rahmân'da der ki, hayret, Allah Teâlâ'nın hayret edilen şeyde ortaya koyduğu beğeni yahut yermedir. Sonuçta insanlar bu nesneye yahut bu duruma hayret ederler. **Cüneyd-i Bağdâdî** (k.s.)'ye bu âyet soruldu; o şöyle dedi: Allah Teâlâ hiç bir şeye hayret etmez. Ancak o peygamberine muvâfakat etmiş ve şöyle buyurmuştur: ***"(Resûlüm! Kâfirlerin seni yalanlamalarına) şaşıyorsan, asıl şaşılacak şey onların: «Biz toprak olduğumuz zaman yeniden mi yaratılacağız?» demeleridir"*** (er-Râd 13/5). Yani durum senin dediğin gibidir, demektir. *el-Müfredat*'ta der ki: *"Hayır, sen şaşıyorsun. Halbuki onlar alay ediyorlar"* sözünün mânâsı şudur: Sen dirilişin hakikatini iyi bildiğin için onların dirilişi inkar etmelerine şaşırıyorsun; onlar ise câhil oldukları için alay ediyorlar. Bazı kıraat alimleri bu âyeti ben şaştım hayret ettim mânâsında "بَلْ عَجِبْتُ" şeklinde تُ'nin zammesiyle okumuşlardır ki bunun izahı yukarıda geçmiştir. Ancak bu Allah Teâlâ'nın şaşkınlık ve hayreti kendi zâtına nispet etmesi demek değildir. Bilakis bu okuyuştaki mânâ bu durumda "بَلْ عَجِبْتُ" denilir, şeklinde ifade edilmiştir. Yahut burada "عَجِبْتُ" "Ben kabul etmiyorum, inkar ve reddediyorum" demek olur ki Allah Teâlâ'nın ***"(Melekler) dediler ki: Allah'ın emrine şaşıyor musun? Ey ev halkı! Allah'ın rahmeti ve bereketi sizin üzerinizdedir. Şüphesiz ki O, övülmeye lâyıktır, iyiliği boldur."*** (Hûd 11/73) kavli de bu kabildendir.

وَإِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ ﴿١٣﴾

13. Kendilerine öğüt verildiği vakit öğüt almazlar.

Onların devam eden âdet ve alışkanlıkları *"Kendilerine"* herhangi bir şekilde *"öğüt verildiği vakit öğüt almazlar"* Âyette şuna işaret edilmektedir. Onlar Allah'ı iyice unutmuşlar; O'nu hiç hatırlamıyorlar. Hatta Allah Teâlâ kendilerine hatırlatılsa dahi O'nu hatırlayamıyorlar demektir.

وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ ﴿١٤﴾

14. Bir mucize görseler alay ederler.

"Öldükten sonra diriliş vardır" diyenin doğruluğuna delâlet eden *"Bir mucize görseler alay ederler"* ifadesi son derece alay ediyorlar yahut âyetle alay etmek için birbirlerini çağırıyorlar demektir.

وَقَالُوا اِنْ هٰذَا اِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿١٥﴾

15. Bu ancak açık bir büyüdür, derler.

"Bu" âyet ve mucize *"ancak açık bir büyüdür, derler."* Âyette şuna işaret edilmektedir. İnkar ehli Allah'ın âyetlerinden bir âyet olan bir adamı (bir peygamberi) gördükleri zaman onunla alay eder ve ona iman etmezler. O zâtın getirdiğine "bu açık bir büyüdür" derler. Zira onların inkar perdesiyle ve hidâyet ehlini sapıklığa nispet etmekle işin hakikatini görmekten basiretleri kapanmıştır.

Onların gözünde can nuru olmadığından
Hakk'ın sözü, onlar nezdinde hayal oldu

ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ﴿١٦﴾

16. «Gerçekten biz öldüğümüz, toprak ve kemik olduğumuz zaman mı, diriltileceğiz?»

"Gerçekten biz öldüğümüz, toprak ve kemik olduğumuz zaman mı, diriltileceğiz?" yani biz dirilmeyiz. Diğer bir ifadeyle, onlar 'Ölüp toprak olduğumuz, etsiz ve derisiz kemikler hâline geldiğimiz zaman kabirlerimizde kalkıp hayat bulur muyuz acaba' diye alay mı ediyorlar?

Toprak, çürümüş moleküllerden dönüştüğü için burada toprak mânâsında olan "تُرَابًا" kelimesi, kemikler mânâsına gelen "عِظَامًا" kelimesinden önce gelmiştir. Buradaki hemze, inkar ve yokluk ifade eder. Zarf olan "إِذَا" kelimesinin hükümden önce getirilmesi, zarfı oldukça zıt ve aykırı bir hale tevcih ederek dirilişi inkar etmeyi takviye içindir.

اَوَاٰبَآؤُنَا الْاَوَّلُونَ ﴿١٧﴾

17. «İlk atalarımız da mı *(diriltilecek)*?»

Babaları ve dedeleri daha kadim ve eski olduğu için onların inançlarına göre güya babalarının diriltilmeleri daha uzak bir ihtimal ve hatta muhâldir. Bu sözle diriliş gerçeğini daha çok uzak gördüklerini ifade etmektedirler.

قُلْ نَعَمْ وَاَنْتُمْ دَاخِرُونَ ﴿١٨﴾

18. De ki: Evet, hem de hor ve hakir olarak *(diriltileceksiniz)*.

Onları susturmak için *"De ki: Evet, hem de hor ve hakir olarak"* hepiniz *"(diriltileceksiniz)."* "Evet" anlamına gelen "نَعَمْ" kelimesi müspet ve istifham harfinden sonraki soruya cevap olarak gelir. Hitap hem kendilerine hem de babalarına yöneliktir. "اَلدُّخُورُ" kelimesi, zillet, küçüklük ve aşağılık demektir.

فَاِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَاِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ ﴿١٩﴾

19. O *(diriltme)* korkunç bir sesten ibaret olacak, o anda hemen onların gözleri açılıp etrafa bakacaklar.

"O (diriltme)" başkasına hacet duyulmayan *"korkunç"* tek *"bir sesten ibaret olacak, o anda hemen onların"* müşriklerin *"gözleri açılıp"* hayretler içinde *"etrafa bakacaklar."* Yahut olduğu gibi görecekler. Yahut kendilerine yapılacak muameleyi bekleyecekler. Yani Allah Teâlâ dirilişi emrettiği zaman siz o dirilişi zor görmeyiniz, o ancak korkunç bir sestir.

Çoban koyununa yahut devesine seslenince Araplar "زَجَرَ الرَّاعِي غَنَمَهُ أَوْ إِبِلَهُ" derler. Bu korkunç ses sûra ikinci üfürüştür. Müşrikler ve bütün yaratıklar dirilip mezarlarından kalkacaklar. Hayret ve şaşkınlık içinde oldukları yerde bakıp dururlar ve kendilerine yapılacak muameleyi beklerler.

وَقَالُوا يَا وَيْلَنَا هٰذَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿٢٠﴾

20. *(Durumu gören kâfirler:)* Eyvah bize! Bu ceza günüdür, derler.

Diriltilip *"(Durumu gören kâfirler:) Eyvah bize! Bu ceza günüdür, derler."* Bu ifade istînaf yoluyla kendi helâk ve hüsranlarını çağırmalarının bir illet ve gerekçesidir. Yani bugün yaptıklarımızın karşılığını göreceğimiz gündür. Kâfirler dünyada diriltilip sorguya çekileceklerini ve yaptıklarının karşılıklarını göreceklerini dünyada duyuyorlardı. Dirilişle birlikte bu günün ceza günü olduğunu bilmiş oldular. Dirilişi müşâhede etmekle de aynı şekilde diriliş sonrasındaki sorgulama ve cezalandırmaya da kesin kanaat getirdiler. Bu durumda melekler sitem ve azar yoluyla onlara: *"İşte bu, yalanlamış olduğunuz hüküm günüdür"* diyeceklerdir.

هٰذَا يَوْمُ الْفَصْلِ الَّذ۪ي كُنْتُمْ بِه۪ تُكَذِّبُونَ ﴿٢١﴾

21. İşte bu, yalanlamış olduğunuz hüküm günüdür.

“İşte bu,” sizin sürekli olarak *“yalanlamış olduğunuz”* ve bu yalandır, aslı yoktur ve asla olmayacak dediğiniz *“hüküm”* yani kazâ *“günüdür”* veya hidayet ve dalâlet gruplarının birbirinden ayrıldığı gündür.

---

[200]. Deylemî, Hadis no: 4085.

ZÂLİMLER O GÜN ZİLLETLE BOYUN EĞECEKLERDİR

اُحْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَاَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٢٢﴾ مِنْ دُونِ
اللّٰهِ فَاهْدُوهُمْ اِلٰى صِرَاطِ الْجَحِيمِ ﴿٢٣﴾ وَقِفُوهُمْ اِنَّهُمْ مَسْؤُلُونَ
﴿٢٤﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ﴿٢٥﴾ بَلْ هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ ﴿٢٦﴾
وَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَسَاۤءَلُونَ ﴿٢٧﴾ قَالُوا اِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَأْتُونَنَا
عَنِ الْيَمِينِ ﴿٢٨﴾ قَالُوا بَلْ لَمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٢٩﴾ وَمَا كَانَ لَنَا
عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ بَلْ كُنْتُمْ قَوْمًا طَاغِينَ ﴿٣٠﴾ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا
اِنَّا لَذَاۤئِقُونَ ﴿٣١﴾ فَاَغْوَيْنَاكُمْ اِنَّا كُنَّا غَاوِينَ ﴿٣٢﴾ فَاِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِي
الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٣﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٤﴾ اِنَّهُمْ كَانُوا
اِذَا قِيلَ لَهُمْ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٥﴾ وَيَقُولُونَ اَئِنَّا لَتَارِكُوا اٰلِهَتِنَا
لِشَاعِرٍ مَجْنُونٍ ﴿٣٦﴾ بَلْ جَاۤءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٧﴾ اِنَّكُمْ
لَذَاۤئِقُوا الْعَذَابِ الْاَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَمَا تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٩﴾

22, 23, 24. ***(Allah, meleklerine emreder:)*** **Zâlimleri, onların aynı yoldaki arkadaşlarını ve Allah'tan başka tapmış oldukları putlarını toplayın. Onlara cehennemin yolunu gösterin. Onları tutuklayın, çünkü onlar sorguya çekilecekler!**

25. Size ne oldu ki birbirinize yardım etmiyorsunuz?

26. Evet, onlar o gün zilletle boyun eğeceklerdir.

27. ***(İşte bu duruma düştükleri vakit)*** **onlardan bir kısmı, diğerlerine yönelir, birbirlerini sorumlu tutmaya çalışırlar.**

28. ***(Uyanlar, uydukları adamlara:)*** **Siz bize sağdan gelirdiniz** ***(sûreti haktan görünürdünüz)*** **derler.**

29, 30. ***(Ötekiler de:)*** **«Bilâkis, derler, siz inanan kimseler değildiniz. Bizim sizi zorlayacak bir gücümüz yok. Fakat siz kendiniz azgın bir toplum idiniz.»**

31. «Onun için Rabbimizin hükmü bize hak oldu. Biz ***(hak ettiğimiz cezayı)*** **mutlaka tadacağız.»**

32. «Biz sizi azdırdık. Çünkü kendimiz de azmıştık.»

33. Şüphesiz o gün onlar azapta ortaktırlar.

34. İşte biz, suçlulara böyle yaparız.

35. Çünkü onlara: Allah’tan başka tanrı yoktur, denildiği zaman kibirle direnirlerdi.
36. «Mecnun bir şair için biz tanrılarımızı bırakacak mıyız?» derlerdi.
37. Hayır! O, gerçeği getirdi ve peygamberleri de doğruladı.
38. Kuşkusuz siz acı azâbı tadacaksınız.
39. Çekeceğiniz ceza yapmakta olduğunuzdan başka bir şeyin cezası değildir.

“Zâlimleri, onların aynı yoldaki arkadaşlarını ve Allah’tan başka tapmış oldukları putlarını toplayın” buyuracaktır. “الحشر” diriliş, toplanma ve sevk etme mânâlarına gelir. Burada kastedilen ise toplanmaları ve sevk edilmeleridir; diriliş değildir. Çünkü o gerçekleşmiştir. Zâlimlerden maksat Âdemoğullarından müşrik olanlarıdır. Şirk koşmakla kendilerine zulmedenleri bir araya toplayın ve getirin, demektir.

“Onların aynı yoldaki arkadaşlarını... toplayın” yani putperesti putperestlerle, yıldıza tapanları yine yıldıza tapanlarla, yahudileri yahudilerle, hıristiyanları hıristiyanlarla, mecusileri mecusilerle ve diğer millet ve din mensuplarını da kendi dindaşlarıyla toplayın demektir. Bu şekilde yapılması onların daha fazla üzülmeleri ve mahcup olmaları içindir.

“Onlara” zâlimlere, onların aynı yoldaki arkadaşlarına ve mabudlarına *“cehennemin yolunu gösterin.”* Ve onları cehenneme yönlendirin. Bu sözde zâlim ve kâfirlere alaylı bir hitap yapılmıştır. Denilir ki âyetteki zâlim ifadesi, umumidir; kendi nefsine yahut başkasına zulmeden herkesi içine alır. Buna göre zâlim de kendi yardımcısıyla haşrolunacaktır. Şarab ehli şarab ehliyle, zina ehli zina ehliyle, faiz ehli faizciyle ve daha diğer tüm zulüm ehli hep kendi akran ve arkadaşlarıyla haşrolcaktır.

Kûtu’l-kulûb’da der ki: Bir kimse **Abdullah b. Mübârek** (k.s.)’a “Ben terziyim. Bazen zâlimler için elbise dikiyorum. Sakın ben onlara yardım edenlerden olmıyayım?” diye sordu. **İbn Mübârek**: “Sen onlara yardımcı olanlardan olmak bir yana, bilakis zâlimlerdensin. Belki o zâlimlere yardımcı olanlar sana iğne ve iplik satanlardır.” dedi.

el-Furû’da der ki sarac ve terzinin fasıkların kıyafet modellerini yapıp bundan ücret alması mekruhtur. Zira bu, mâsiyete yardım etmektir. Nakledilir ki **İmâm-ı A’zam** (rh.a.)’ı bir kere hapsetmişler. Zâlimlerden birisi gelip ona: “Bana bir kalem yont/traş et.” dedi. İmâm-ı A’zam (rh.a.) “Hak Teâlâ’nın haklarında “***Zâlimleri, onların aynı yoldaki arkadaşlarını ve Allah’tan başka tapmış oldukları putlarını toplayın***” buyurduğu kimselerden olmaktan korkarım” dedi.

Burada “الأزواج” kelimesinden maksat, zâlimlerin kendi dinleri üzere olan eşleri de olabilir. Yahut bu kelimeden murad, zâlimlerin şeytan dostlarıdır. Her kâfir kendi şeytanıyla aynı zincire vurulacaktır. Yani onlara tâbi olanları, yardımcılarını, işlerinde onlara uyan akranlarını, demektir. *et-Tezkiretü’l Kurtubî*’de kaydedildiğine göre bir hadis-i şerifte *“İmru’l-Kays, cehennemlik şâirlerin cehennem sancaktarıdır”*[201]

buyrulmuştur.

Zâlime dost olma ki sayılmayasın
Haşr günü onlara dahil olanlardan

Rivâyete göre **İbn Mübarek** rüyada görüldü ve kendisine rabbin sana ne muamele yaptı diye soruldu. İbn Mübarek "Bir bid'at sahibine lütuf ve şefkatle nazar ettiğim için Allah Teâlâ bana sitem etti ve beni üç sene tutukladı. Bana: "Sen benim düşmanıma düşman olmadın!" buyurdu" dedi. Peki, ya hatırlatıldıktan sonra o zâlimler topluluğu ile oturanın hali nicedir! **"*Âyetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde, onlar başka bir söze geçinceye kadar onlardan uzak dur. Eğer şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık o zâlimler topluluğu ile oturma.*"** (el-En'âm 6/68)

Ravza kitabında kişi fâsık kimsenin dâvetine icabet edebilir; ancak günah, zelle, hata ve şüpheli şeylerden sakınma (verâ) konusundaki hassasiyet açısından bakıldığında ise icabet etmemek daha doğrudur. Mâruf, öncü, örnek ve rehber konumunda olan birinin bâtıl ehlinden birinin yanına sıkça gidip gelmesi ve insanlar arasında onun bu bâtıl işine tâzim etmesi mekruhtur. Bâtıl ve bid'at ehline bu derece yumuşak ve tâzimkâr davranıp senli-benli olan bu kimse de bid'at ehli olur. Bu kişinin bâtıl işinde ve bozuk îtikadında insanların ona uymalarına ve o kişinin bâtıl ve bid'at olan işinin revaçta olmasına sebep olur. Hulasa, nefs-i emmâre sahipleri ahlâk, fiil ve söz gibi sebeplerle dünyada insanları cehennem yoluna delâlet ediyorlardı. Bundan dolayı da öldükleri hâl üzere haşredileceklerdir. Yine sevap ve azapta beden ve ruhların ortak olmaları gibi bir günah ve hata sahibine bu konuda yardım eden kimse de azapta ve yüce huzurdan kovulup aşağılanmada o kimseye ortak olur. Allah Teâlâ'dan hitabıyla amel etmeyi, zâtına teveccüh etmeyi, onun tevfikine girmeyi ve onun yoluna gitmeyi diliyoruz. Zira yardımcı yalnız O'dur.

Ey melekler! *"Onları"* müşrikleri sırat köprüsünde *"tutuklayın"* durdurun *"çünkü onlar sorguya çekilecekler!"* Müfessirler der ki, kâfirler mahşer yerinden cehenneme doğru sevkedilince sırat köprüsünde durdurulurlar. Zira sorgulama sırat köprüsünde olacaktır. İşte Allah Teâlâ kâfirlerin sıratta durdurulmalarına gerekçe olarak: "Onları tutuklayın; çünkü onlar sorguya çekilecekler!" buyurmuştur.

مَا لَكُمْ لَا تَنَاصَرُونَ ﴿٢٥﴾

25. Size ne oldu ki birbirinize yardım etmiyorsunuz?

"Size ne oldu ki birbirinize yardım etmiyorsunuz?" Bu sözün hakikati şudur: Ey kâfirler! Niye yardımlaşmıyorsunuz? Dünyada inandığınız gibi birbirinizi azaptan

kurtarma konusunda birbirinize neden yardım etmiyorsunuz? Ebû Cehil dünyada **“Yoksa «Biz, intikam almağa gücü yeten bir topluluğuz» mu diyorlar?** (el-Kamer 54/44) demişti. Yâni “Biz hepimiz birbirimize destek olduğumuz için Muhammed’den öcümüzü alırız”, dediler. Sorgulamanın bu vakte kadar ertelenmesi ise artık bu vakit azâbın kesinleştiği bir vakit olup yardıma çok hâcet olduğu ve fakat ondan tamamen ümit kesildiği bir andır. Böyle bir durumda yapılan sitem ve yerme daha etkili ve kırıcıdır. Hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: *“Hiçbir kul kıyamet gününde ömrünü nerede tükettiğinden, ilmiyle ne gibi işler yaptığından, malını nereden kazanıp nerede harcadığından, vücudunu nerede yıprattığından sorgulanmadıkça bulunduğu yerden kıpırdayamaz.”*[202]

Bazı büyükler der ki, sorgulama makamı zordur. Bir topluluk vardır ki onları melek sorgular. Başka bir topluluk vardır ki onu melik/kral sorgular. Meleklerin sorguladığı topluluklar arz ve keşfe elverişli iyi amel sahipleridir. Yine diğer bir topluluk vardır ki onların amelleri arz ve keşfe uygun değildir. Bunlar da iki kısımdır. Birinci kısım Allah Teâlâ’nın has ve halis kullarıdır. Allah Teâlâ bunların ayıp ve amellerini hem dünyada hem de ahirette örtüp/gizleyip halka duyurmaz. Yine zelle ve hataları olan başka bir topluluk daha vardır ki Allah Teâlâ onlara rahmetiyle muamele eder. Onları rezil-rüsvay etmez, utandırmaz. Yabancılara gelince onlara ***“Kitabını oku! Bugün sana hesap sorucu olarak kendi nefsin yeter.”*** (el-İsrâ 17/14) denilecektir.

Bunlar kitaplarını okuyunca kendilerine “Peki ameli bu olanın cezası nedir?” diye sorulur. Onlar da: “Cezası cehennem ateşidir” derler. Kendilerine “O halde kendi hükmünüzle girin cehenneme!” denilir. İşte nasıl ki Cebrâil (a.s.) insan suretinde Firavun’a gelmiş kendisini çeşitli nimetlerle besleyip büyütüp terbiye eden efendisine baş kaldırıp büyüklük taslayan kölenin hükmü nedir? diye sormuş Firavun da suda boğulmaktır, demişti. Cebrâil (a.s.) bu fetvâ ve hükmü yazılı olarak verir misin? demiş, Firavun da hükmü yazılı olarak vermiş ve onaylamıştı. Malum, yıllar sonra Kızıldeniz’de boğulacağı zaman Cebrâil (a.s.) yine gelerek Firavun’un yazılı belge olarak vermiş olduğu bu hükmü kendisine arz ve ızhar etmiş ve kendi aleyhine verdiğin hüküm gereğince şimdi boğulacaksın, demişti. Kâfirlerin bu *“Size ne oldu ki birbirinize yardım etmiyorsunuz?”* sözü, kıyametin kâfirleri kaplayan bazı şiddet, dehşet ve sıkıntılı hallerinde söylenmiş olması da mümkündür. Bu durumda bu söz daha önceki hükümden ayrı mütalaa edilir.

Bahru’l-ulûm’da der ki, bu âyet sırat köprüsünün gerçekliğine kesin delildir. Sırat cehennem üzerine kurulu, kıldan ince kılıçtan keskin olan ve cennet ehlinin kolayca geçeceği, cehennem ehlinin ayaklarının kayacağı bir köprüdür. Mu’tezile mezhebinden bazıları böyle bir köprüden geçilemeyeceği; geçilse bile bu durumun mü’minlere bir azap olacağı gerekçesiyle sıratı inkar etmişlerdir. Mu’tezile’ye şu şekilde cevap verilmiştir: Allah Teâlâ bu köprünün üzerinden geçiş imkanı vermeye muktedirdir ve bu geçişi mü’minlere kolay edecektir. Hatta mü’minlerden bazıları sırat köprüsünden şimşek gibi bazıları rüzgar gibi bazıları da rahvan giden süvari gibi ve daha başka

değişik sûret ve şekillerde geçeceklerdir. **Molla Câmî**, *Silsile-i Zeheb*'inde der ki:

Mü'min ve kâfir kim olursa olsun
Sırat köprüsünün başında hazır olurlar
Kâfir olan köprüye ayak basınca
Cehennemin dibi ona yer olur
Mü'minlere Hak'tan yardım ulaşır,
Lâkin herbirinin tevhiddeki derecesi kadar.
Herkim Nebevî yol üzere olur
Onun yolu doğru yoldan başkası değildir
Cehennem onun nurundan çekinir/kaçınır
Mü'min şimşek gibi süratle geçip gider
Ya uçan kuş ve esen rüzgâr gibi
Ya da onlardan daha hızlı başka bir şey gibi
İmanında zayıflık olan kimseye
Sırattan geçip gitmek kolay olmaz
Belki meşakkat ve darlıkla ancak geçer
İmanının zayıflığı kadar orada bekler
Gerçi pek çok meşakkat görürse de
Fakat sonunda geçip kurtulur.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Âlim ile âbid kimse sırat köprüsünde toplanıp bir araya gelince âbid kişiye: "Sen sıratı geç, cennete gir ve ibadetinle nimetlen!" denilir. Âlim olan zata da: "Sen sırat köprüsü üzerinde dur ve sevdiğin kimselere şefaat et, zira sen kime şefaat edersen şefaatin kabul edilecektir" denilecektir."*[203] İşte âlim zat peygamberlerin bulunduğu şefaat makamındadır.

el-Furû'da der ki; iki adam namaz ve benzeri din ilimlerini öğrendiler. Biri başkalarına da öğretmek niyetiyle öğreniyor; diğeri bu ilimle yalnız kendisi amel etmek için öğreniyor. Bunlardan birincisi diğerinden daha üstündür. Zira öğrendiğini başkalarına da öğretmenin faydası yalnız kendisinin amel etmesinden daha çoktur. Zira bu öğretme işi sârî/başkalarına da geçici olduğundan yalnız sahibine lazım olan hayırdan daha üstündür. Eserlerde şöyle gelmiştir: *"Bir saat ilim müzakere etmek bütün bir geceyi ibadetle ihya etmekten daha hayırlıdır."*[204] Özellikle bu ilim basiretin kapanmasından gönül zevkinin kesilmesinden dolayı dillerden de müzakeresinin kesildiği, ehlinin iyice azaldığı böyle bir zamanda mârifetullah ilmi olursa artık onun değeri pek yücedir. Hakîr, rezil-rüsvay ve mahrum olmaktan Allah'a sığınıyoruz.

❀

بَلْ هُمُ الْيَوْمَ مُسْتَسْلِمُونَ ﴿٢٦﴾

26. Evet, onlar o gün zilletle boyun eğeceklerdir.

Kişi bir şeye boyun eğip, tevazu gösterip itaat edince "اِسْتَسْلَمَ لِلشَّيْئِ" denilir. "اِسْتَسْلَمَ" nin asıl mânâsı, selâmet ve kurtuluş talep etmektir. Mânâ şöyledir: Acziyetleri ortaya çıktığı ve bütün çareler tükendiği, tüm çıkış yolları kapandığı için onlar zorunlu olarak eğilir, tevazu gösterir, zelil ve hakir olarak boyun eğerler demektir. Yahut onlar birbirlerini yardımsız bırakıp bile bile tehlikeye atmakta, acziyetten dolayı birbirlerini zelil ve hakir olarak terk etmektedirler. Artık onların hepsi eğilmek, tevazu göstermek ve boyun eğmek durumundadırlar. Hiçbiri yardım göremez. Kâfirlerin bu halleri aynı gemide yolculuk yapan dostların gemilerinin alabora olması, yolcuların denize savrulup yolculardan her biri kendi can derdine düşerek başkası şöyle dursun canını kurtarmaktan âciz olduğu için her birinin arkadaşını yardımsız bırakıp tehlikeye atması gibidir. Ancak Allah için birbirlerini sevenler böyle değildirler. **Hâfız** der ki:

Hak erlerine dost ol, çünkü Nuh'un gemisinde
Öyle toprak vardır ki Tufan'ı bile bir damlacık su saymaz

وَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٧﴾

27. ***(İşte bu duruma düştükleri vakit)*** **onlardan bir kısmı, diğerlerine yönelir, birbirlerini sorumlu tutmaya çalışırlar.**

"(İşte bu duruma düştükleri vakit) onlardan bir kısmı," yani onlara tâbi olanlar ya da kâfirler *"diğerlerine"* reislerine, yakınlarına *"yönelir,"*

"الإِقْبال", öne gelmek ve yüzü bir kimse tarafına yakın eylemek/çevirmek demektir. Birisi birine yüzünü döndüğünde Arapça'da "أَقْبَلَ عَلَيْهِ بِوَجْهِهِ" denir. Bu kelime arkasını dönmek anlamına gelen "الإِدْبار" kelimesinin zıddıdır.

"Birbirlerini sorumlu tutmaya çalışırlar." Yani husûmetle birbirlerini suçlamaya, yermeye başlarlar ve birbirleriyle münakaşa ederler. Sanki onlara şöyle denilir: Birbirinizi nasıl sorguya çekiyorsunuz, sorumlu tutuyorsunuz?

قَالُوا اِنَّكُمْ كُنْتُمْ تَأْتُونَنَا عَنِ الْيَمِينِ ﴿٢٨﴾

28. ***(Uyanlar, uydukları adamlara:)*** **Siz bize sağdan gelirdiniz** ***(sûreti haktan görünürdünüz)*** **derler.**

(Uyanlar, uydukları adamlara), reislere yahut kâfirler akranlarına: *“Siz bize”* dünyada *“sağdan”* kuvvet ve icbarla yahut hak üzere olduğunuza yemin ederek *“gelirdiniz”,* ‘bizi azgınlık ve sapıklığa zorlardınız. Binaenaleyh biz sizin kahır ve kuvvetinizden korkarak size uyduk’ yahut ‘bize hak üzere olduğuna yemin ettiğiniz için size güvendik ve sizi tasdik ettik; sonuçta siz bizi yoldan saptırdınız’ *“derler.”*

Âyette geçen “yemîn” kelimesiyle ilgili -yukarıda da işaret edildiği gibi- iki tefsir vardır. Birinci tefsirle ilgili olarak *el-Müfredat*’ta der ki: “Burada “kuvvet”, yemîn (sağ el) olarak ifade edilmiştir. Kuvvetin sebebi olan “sağ el” zikredilmiş ve müsebbip olan “kuvvet” kastedilmiştir. Zira sağ el kahır ve kuvvet sebebidir. Çoğu işler sağ el ile yapılır.” Buna göre mânâ şöyledir: Bizi kuvvet ve zor kullanarak hak yoldan çevirdiniz, sizden korktuğumuz için size tâbi olduk, derler. İkinci tefsir ise *Fethu’r-Rahmân*’da geçer ki, buradaki “yemîn” kelimesi, “yemin etmek” mânâsındadır. Mânâ şöyledir: Biz, yemin ettiğiniz için size güvendik ve sizi tasdik ettik; sonuçta siz bizi yoldan saptırdınız, derler. Ancak *el-İrşâd*’da kaydedildiğine göre birinci tefsir, bir sonraki âyette gelecek olan cevaba daha uygundur.

Denilir ki, şeytan sağ taraftan geldiği kişiye hak ve doğruyu karıştırmak için din cihetinden gelir. Sol taraftan yaklaştığı kişiye de nefsâni ve şehevî açıdan gelir. Önden geldiğine kıyameti yalanlama açısından gelir. Arkadan geldiği kimseye kendisine ve nesline fakirlik endişesi vererek yaklaşır. Artık bu kimse ne bir hısım ve akrabasını ziyaret eder, ne de zekat verir. Âyette iki şeye işaret edilmektedir. Birincisi şudur: Dünya ehlinin âdeti birbirlerini suçlayıp kendilerini temize çıkarmaktır. Onlar kendilerine reva görmediklerini dostlarına reva görürler. Din ehlinin himmeti ise şudur: Din ehli dost ve kardeşlerinin suç ve günahlarını da kendi üzerlerine alıp dost ve kardeşlerini suç ve günah töhmetinden ibrâ ederler. Hep kendilerini suçlu görürler. İşte İsâ (a.s.) bir adamın bir şey çaldığını görür ve ona: “Sen bunu çaldın mı?” diye sorar. Adam: “Hayır, kendisinden başka ilah olmayan Allah’a yemin olsun ki ben bir şey çalmadım” der. Bu sefer İsâ (a.s.) adama: “Sen doğru söylüyorsun, benim gözlerim yalan söylüyor” der.

İkincisi gerçek mü’mini hiç kimse saptırmaya muktedir olamaz. İmanı da taklîdî olan bir kişi ise bid’at ve hevâ ehlinin saptırmasıyla sapar. En ufak bir şüpheyle imanı gider. İşte gelecek cevapta onların mü’min olmadıklarını ifade etmekle Allah Teâlâ buna işaret etmektedir.

قَالُوا بَلْ لَمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ۚ ﴿٢٩﴾ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ ۚ

بَلْ كُنْتُمْ قَوْمًا طَاغِينَ ﴿٣٠﴾

29, 30. ***(Ötekiler de:)*** **«Bilâkis, derler, siz inanan kimseler değildiniz. Bizim sizi**

zorlayacak bir gücümüz yok. Fakat siz kendiniz azgın bir toplum idiniz.»

Reisler, kendilerine uyanlara yahut kâfirler kendi akranlarına: *“Bilâkis, derler, siz inanan kimseler değildiniz.”* Yani biz kuvvet ve kahırla sizi imandan alıkoymadık. Bilakis siz kendi tercihinizle inanmadınız; buna muktedir olduğunuz halde imandan yüz çevirdiniz ve küfrü imana tercih ettiniz, derler.

“Bizim sizi zorlayacak” seçim/tercih hakkınızı elinizden alacak *“bir gücümüz yok.* “السَّلاطَةُ” kelimesi, muktedir, üstün, gâlip ve hükümran olmaktır. “السُّلْطَانُ” ise gâlip ve gücü elinde bulunduran, demektir.

“Fakat siz kendiniz azgın bir toplum idiniz.” Siz kendi tercihinizle azgınlığı seçtiniz ve bunda ısrar ettiniz. “الطُّغْيَانُ” isyanda haddi aşmayı ifade eder.

فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا إِنَّا لَذَائِقُونَ ﴿٣١﴾

31. «Onun için Rabbimizin hükmü bize hak oldu. Biz *(hak ettiğimiz cezayı)* mutlaka tadacağız.»

“Onun için Rabbimizin hükmü” - **ki bu *“Mutlaka sen ve sana uyanların hepsiyle cehennemi dolduracağım!”*** (Sâd 38/85) âyetidir- *“bize hak oldu. Biz”* bize tehdit olarak bildirilen *“(hak ettiğimiz cezayı) mutlaka tadacağız.”* Diğer bir ifadeyle “Doğrusu o gün azâbı tadanlardan olacağız” demektir.

فَأَغْوَيْنَاكُمْ إِنَّا كُنَّا غَاوِينَ ﴿٣٢﴾

32. «Biz sizi azdırdık. Çünkü kendimiz de azmıştık.»

“Biz sizi azdırdık.” Sizi bir zorunluluk olmaksızın azgınlık ve sapıklığa dâvet ettik; siz de azgınlığı olgunluğa tercih ederek bu dâvete icâbet ettiniz. Biz sizi azgınlığa ve yoldan çıkmaya çağırdık;*“çünkü kendimiz de azmıştık.”* Biz de azgınlıkta sâbit ve dâimdik. Azgınlıkta bizim gibi olmanız için dâvetin bu mertebesinde bizim sizi azdırdığımıza dair bize bir sitemde bulunma hakkınız yoktur. Biz azgın kimseler idik, sizin de bizim gibi olmanızı istedik. Darb-ı meselde: ‘Harmanı yanmış, harmanı yanmış ister.’ denilmiştir.

Ben sarhoşum, isterim ki sen de sarhoş ol
Tâ ki benimle beraber sen de yanmış ol

Hak Teâlâ buyurdu ki:

فَاِنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ فِى الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٣﴾

33. Şüphesiz o gün onlar azapta ortaktırlar.

"Şüphesiz o gün onlar" uyanlar ve kendilerine uyulanlar, azgınlıkta ortak olmaları hasebiyle *"azapta ortaktırlar."*

اِنَّا كَذٰلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٤﴾

34. İşte biz, suçlulara böyle yaparız.

"İşte biz," teşrii hikmetin muktezasınca sapanları ve saptıranları azapta cem ederek *"suçlulara"* Allah'a ortak koşarak suçta ileri gidenlere *"böyle yaparız."*

اِنَّهُمْ كَانُوا اِذَا قِيلَ لَهُمْ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٥﴾

35. Çünkü onlara: Allah'tan başka tanrı yoktur, denildiği zaman kibirle direnirlerdi.

"Çünkü onlara:" dâvet ve telkin yoluyla *"Allah'tan başka tanrı yoktur, denildiği zaman kibirle direnirlerdi."*

"لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ" zikri, Kur'an'da iki yerde vardır. Birisi bu sûrededir. İkincisi ise Kıtâl (Muhammed) suresi 47/19'daki "فَاعْلَمْ اَنَّهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ" âyettir. Kur›an da bunun bir üçüncüsü yoktur. *et-Telvih*'te der ki: Burada istisna lâ'nın isminin mahallinden bedeldir. (lâ'nın isminin mahalli merfudur) haber mahzuftur. İfadenin aslı "لَٓا اِلٰهَ مَوْجُودٌ فِى الْوُجُودِ اِلَّا اللّٰهُ" olup anlamı 'varlık aleminde Allah'tan başka mevcut hiçbir ilah yoktur' şeklindedir.

el-Hindî der ki: "Burada müstesna istisna olmak üzere mensuptur. "لَٓا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ" gibi yerlerde bu istisna zayıf olur. Çünkü bu durum mümteni olan bir şeyi akla getirmektedir ki o da burada müstesnânın lâ'nın isminin mahallinden değil de lafzından bedel yapılmasıdır." **el-Isâm** der ki: "Burada müstesnâyı lâ'nın isminin lafzından bedel yapmak, mânâ açısından küfür ve inkarı akla getirmektedir." Yani bu terkibe göre "hiçbir ilah olmadığına göre hâşâ Allah da yok" gibi fâsit bozuk, bâtıl, mümteni, muhâl bir düşünce ve sakıncalı bir durum ortaya çıkar. Bu mânâ ile tevhidi/Allah'ın birliğini ifade etmek isteyen kimsenin kastı arasında ciddi bir çelişki vardır. Böyle hassas durumlarda müstesnayı lâ'nın isminin lafzından bedel yapmamak gerekir.

وَيَقُولُونَ اَئِنَّا لَتَارِكُوا اٰلِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَجْنُونٍ ﴿٣٦﴾

36. «Mecnun bir şair için biz tanrılarımızı bırakacak mıyız?» derlerdi.

"Mecnun" aklına gâlip *"bir şair"*in sözü *"için biz tanrılarımızı bırakacak mıyız?» derlerdi."* Âyette geçen istifham hemzesi, inkar içindir. Yani biz ilahlarımıza -ki onlar putlardır- ibadeti terk edecek değiliz. Biz onun sözüyle putlara ibâdeti terk etmeyiz, demektir.

Kâfirler, Hz. Peygamber (s.a.)'e deli şair demelerinde yalancıdırlar. Halbuki onlar Hz. Peygamber (s.a.)'in insanların en akıllısı, görüşü en güzel, sözü en tutarlı, şan ve şerefi en yüce, bütün üstün niteliklerde en önde ve bütün ilim ve mârifetlerde kolu en uzun olanı olduğunu bilmektedirler. Âl-i İmrân 3/164'te geçtiği üzere Hz. Hatice (r.a.) validemizin nikah merasiminde Haşimoğulları ve Mudar Kabilesi reislerinin bulunduğu bir mecliste Ebû Leheb'in okuduğu hutbe ve yaptığı konuşma buna şahittir.

بَلْ جَٓاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَّقَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٧﴾

37. Hayır! O, gerçeği getirdi ve peygamberleri de doğruladı.

"Hayır!" iş onların söylediği gibi değildir. Ortada bir şiir ve delilik yoktur. Bilakis *"O,"* Hz. Muhammed (s.a.) hak ve *"gerçeği getirdi ve"* onların da tevhidi getirmeleri hususunda bütün *"peygamberleri de doğruladı."* Binaenaleyh Hz. Muhammed (s.a.)'in getirdiği, bütün peygamberlerin ittifak ettiği tevhittir. Şiir ve delilik, onun yüce ve nezih sahasından pek uzaktır.

Her kimin ki akl-ı küllde kemâli olur
O, mecnun değildir; ey hâli karışık olan!

اِنَّكُمْ لَذَٓائِقُوا الْعَذَابِ الْاَلِيمِ ﴿٣٨﴾

38. Kuşkusuz siz acı azâbı tadacaksınız.

Ey müşrikler! *"Kuşkusuz siz"* şirk koşmanız, peygamberi yalanlamanız ve kibretmeniz sebebiyle *"acı azâbı tadacaksınız."* Söz gâib olarak devam ederken burada hitab sîgasına iltifat edilmesi, kâfirlere olan öfke ve gazâbın had safhada olduğunu ortaya koymak içindir.

وَمَا تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٩﴾

39. Çekeceğiniz ceza yapmakta olduğunuzdan başka bir şeyin cezası değildir.
"Çekeceğiniz ceza yapmakta olduğunuz" kötülüklerin cezası*"ndan başka bir şeyin cezası değildir."*

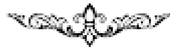
İbn Şeyh der ki: "burada çok cömert, çok merhametli, kendi zâtına yönelik olarak her türlü fayda ve zarardan yüce ve münezzeh olan Allah Teâlâ, kullarına azap eder mi şeklinde düşünülebilir. İşte Allah Teâlâ *"Çekeceğiniz ceza yapmakta olduğunuzdan başka bir şeyin cezası değildir"* kavliyle buna cevap vermiştir. Bunun izahı şudur: Hikmet; hayır ve itaatla emretmeyi; mâsiyet ve çirkin şeylerden de yasaklamayı gerektirir. Emir ve nehiyden kastedilen şey ise ancak sevabı teşvik etmek ve azap ile tehdit etmekle gerçekleşir. Bu durum önceden haber verilince yalandan korunmak için gerçekleştirilmesi ve icrası gerekli oldu. İşte kâfirler, bundan dolayı azaba düçâr oldular."

Artık akıllı kişi kıyametten ve orada cezaya çarptırılmaktan sakınmalıdır. Böylece inkardan ikrara, şüpheden yakin ve kesin inanca, kibirden tevazu ve alçak gönüllülüğe, bâtıldan hakka, fânîden bâkîye, şirkten tevhide ve riyâdan ihlâsa geçmelidir.

Hz. Ali (r.a.)'a mü'minin alâmeti soruldu. Hz. Ali: "Dörttür" buyurdu ve bunları şöyle sıraladı: 1) Mü'min kalbini kibir ve düşmanlıktan temizlemelidir. 2) Dilini yalan ve gıybetten temizlemelidir. 3) Kalbini 'görsünler', 'duysunlar' ve 'desinler' düşüncesinden temizlemelidir. 4) Karnını haram ve şüpheli şeylerden temizlemelidir. Kibrin en kötüsü; îmanın esası, zikirlerin en üstünü ve ihlas sözü olan "لَآ إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ" demekten kibretmek/kaçınmaktır. Kul, şart ve rükûnlarına riâyet ederek bu sözle bütün yüksek mertebelere yücelir. **Hasan Basrî**'ye "لَآ إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ" diyen kimse cennete girer"[205] rivâyeti hakkında ne dersin?" diye sormuşlar, O (rh.a.) da bu sözün haddini bilen ve hakkını veren kimsenin cennete gireceğini ifade etmiştir.

Fakîr (**Bursevî**)'in beyitlerinden:

Kime Hak'tan yardım olursa
O kimsenin işi tevhidden başkası olmaz
Tevhîd zikri hâlin mayasıdır
Onu geçince gerisi hep laftır

---

[201]. *Müsned*, II, 228.
[202]. Taberânî, *el-Mu'cemu's-sağîr*, s. 280.
[203]. Deylemî, Hadis no: 1293; Münâvî, I, 245.
[204]. *Mevsûatu etrâfi'l-hadîs*, IX, 383 (Hatîb, *el-Fakîh ve'l-mütefakkih*, I, 16'dan).
[205]. Münâvî, VI, 189.

ALLAH’IN HÂLİS KULLARI

إِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٤٠﴾ أُولٰٓئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَعْلُومٌۙ ﴿٤١﴾
فَوَاكِهُۚ وَهُمْ مُكْرَمُونَۙ ﴿٤٢﴾ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِۙ ﴿٤٣﴾ عَلٰى سُرُرٍ
مُتَقَابِلِينَ ﴿٤٤﴾ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍۙ ﴿٤٥﴾ بَيْضَٓاءَ لَذَّةٍ
لِلشَّارِبِينَۚ ﴿٤٦﴾ لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ ﴿٤٧﴾ وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عِينٌۙ ﴿٤٨﴾ كَأَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ ﴿٤٩﴾

40. *(Bu azaptan)* Ancak Allah’ın hâlis kulları istisnâ edilecek.

41, 42, 43, 44. Bunlar için bilinen bir rızık, türlü meyveler vardır. Naîm cennetlerinde karşılıklı koltuklar üzerine kurulmuş oldukları halde kendilerine ikram edilir.

45. Onlara pınardan *(doldurulmuş)* kadehler dolaştırılır.

46. Berraktır, içenlere lezzet verir.

47. O içkide ne sersemletme vardır ne de onunla sarhoş olurlar.

48. Yanlarında güzel bakışlarını yalnız onlara tahsis etmiş, iri gözlü eşler vardır.

49. Onlar, gün yüzü görmemiş yumurta gibi bembeyazdır.

“(*Bu azaptan) Ancak Allah’ın hâlis kulları istisnâ edilecek.”* Bu kavl-i ilâhî, “*Kuşkusuz siz acı azâbı tadacaksınız*” anlamına gelen “إِنَّكُمْ لَذَائِقُو الْعَذَابِ” kavlindeki “و” zamirinden istisnadır. Aradaki “وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ” *(Çekeceğiniz ceza yapmakta olduğunuzdan başka bir şeyin cezası değildir)* âyeti mûteriza cümlesidir. Hak ve adâletin hızlı bir şekilde gerçekleşmesi için getirilmiştir. Bunların azâbı tatmaları aslında başkalarından değil, kendilerinden olduğunu beyan etmektedir. Bir de zaten istisna munkatı olup yani bu ihlasa erdirilmiş kullar azab göreceklere dâhil olmadığı için müstesna ile istisna edilen arasına böyle mûteriza bir cümlenin girmesinde bir sakınca yoktur. “إلاّ” (ancak) kelimesi “لَكِنَّ” (fakat) mânâsındadır. *Keşfü’l-esrar*’da der ki, söz burada “وَمَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ” *(Çekeceğiniz ceza yapmakta olduğunuzdan başka bir şeyin cezası değildir)* kavliyle tamam olmuştur.

Mana şöyledir: Kuşkusuz siz acı azâbı tadacaksınız. Bu azaptan ancak Allah’ın hâlis kulları istisnâ edilecek. Yani onlar azâbı tatmayacaklardır. İhlasa erdirilmiş (*muhlas*) kullar din ve itaatta Allah Teâlâ’nın kendilerine ihlas verdiği ve kendilerini öz zâtı için seçtiği kullardır. Bu âyet Allah Teâlâ’nın ***“(Resûlüm!) De ki: Hamd olsun Allah’a, selâm olsun seçkin kıldığı kullarına. Allah mı daha hayırlı, yoksa O’na koştukları***

ortaklar mı?" (Neml 27/59) kavli gibidir. Yani Allah Teâlâ o kulları seçkin kılmıştır. Onlar ezelden ebede kadar selâmettedirler. "Muhlis" ise ibadeti yalnız Allah'a tahsis eden ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayandır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Ancak tövbe edip hallerini düzeltenler, Allah'a sımsıkı sarılıp dinlerini (ibadetlerini) yalnız onun için yapanlar başkadır. İşte bunlar (gerçekte) mü'minlerle beraberdirler ve Allah mü'minlere yakında büyük mükâfat verecektir."*** (Nisa 4/146)

"Muhlis" ile "muhlas" arasındaki farkın izahında bazı ârifler der ki: Sâdık ile muhlis aynı babtandır. Yani aynı kategoride değerlendirilir. Sâdık ve muhlis kişi mutlak mânâda nefsani sıfatların şâibelerinden kurtulan demektir. Sıddîk ve muhlas da aynı babtandır; aynı kategoride değerlendirilirler. Bunlar da aynı şekilde gayriyet ve başkalık şâibelerinden kurtulan demektir. Bunlardan ikincisi yani sıddîk ve muhlas olmak yörünge bakımından daha geniş; ihata ve içerik bakımından da daha kapsamlıdır. Buna göre her sıddîk ve muhlas aynı zamanda sâdık ve muhlistir. Ancak her sâdık ve muhlis sıddîk ve muhlas değildir.

İmam Hafs (rh.a.) bu kelimeyi Kur'an'da geçtiği her yerde lâmın fethasıyla muhlas olarak okumuştur.

أُولَٰئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَعْلُومٌ ﴿٤١﴾ فَوَاكِهُ ۖ وَهُمْ مُكْرَمُونَ ﴿٤٢﴾ فِي
جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٤٣﴾ عَلَىٰ سُرُرٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿٤٤﴾

41, 42, 43, 44. Bunlar için bilinen bir rızık, türlü meyveler vardır. Naîm cennetlerinde karşılıklı koltuklar üzerine kurulmuş oldukları halde kendilerine ikram edilir.

Kulluktaki ihlaslarına mukabil *"Bunlar için"* başka hiçbir rızkın kendisine denk olmadığı, vasıf ve beyanın ihata edemediği manzarası güzel, tadı ve kokusu hoş *"bilinen bir rızık"* vardır.

Bu cümle istînaf cümlesidir. Sanki biri bu muhlas kulların ecir ve sevapları nedir? diye soruyor ve cevaben onlar ihlasla diğerlerinden ayrıcalıklı kimselerdir, deniliyor. Rızık Allah Teâlâ'nın canlıların yemeleri için kendilerine bahşettiği şeydir. Güzel görünümü, hoş tadı, hoş kokusu ve benzeri kemal ve olgunluk nitelik ve özellikleri bilinen bir rızık vardır. Zâhir olan bu "malum" kelimesinin mânâsı, varlık, kadr u kıymet, güzellik, tat, koku, sabah ve akşam bulunması bakımından bilinen demektir. Yahut canlarının çektiği her zaman devamlı olarak mevcut olması bakımından bilinendir. Zira canlarının çektiği şeyin her zaman var olması onlar için bir huzur ve gönül rahatlığıdır. Dünya halkının rızıkları cennette olduğu gibi her zaman malum ve mevcut olmadığı için insanlar dünyada rızık konusunda hep muzdarip ve endişelidirler.

Rüyada susuzlara görünür

Cümle âlem ceşme ve pınar
Çeşmeden ayrı düşen herkesin dudağı
Irmak kenarında olanın dudağına nasıl benzer!

"Türlü meyveler vardır." "فَوَاكِهُ" kelimesi bir önceki âyetteki "رِزْقٌ" kelimesinden bedeldir ve yaş kuru meyve ve çerez olarak yenilmesinden refah ve mutluluk duyulan yiyecek anlamına gelen "فَاكِهَةٌ" kelimesinin çoğuludur. Cennet ehlinin bütün rızıkları "فَاكِهَةٌ" yani azık, katık ve gıda değil de yalnız lezzet ve zevk için olduğundan burada rızıklar içinden "فَاكِهَةٌ" özel olarak zikredilmiştir. Cennet ehlinin oradaki hilkat ve yaratılışları ebediliğe göre düzenlendiği için cennet ehlinin böyle azık, katık ve hayatı idame ettirecek zorunlu gıdalara ihtiyaçları yoktur. Oradaki hilkat ve yaratılış değişim, bozulma pörsüme, eskime gibi durumlardan mahfuz ve muhkemdir. Dünya ehlinin hilkat ve yaratılışı böyle değildir. Dünyadaki yaratılış fenâ ve yokluk üzere dizayn edilmiştir. Bu hilkat zayıftır, varlığını idâme ettirebilmesi için zorunlu gıdaya muhtaçtır. Ancak çok özel bazı kullarda dünyada ve berzah âlemi olan kabirde de bozulma ve dağılma olmaz. Bazıları der ki meyveler diğer yemeklerin tâbileri olup onların ardından takdim edildiği için onlar zikredilince diğer yemeklerin zikrine hacet kalmamıştır.

Fakir (**Bursevî**) der ki, kısaca zâhir olan şudur: Burada yalnız meyvelerin zikredilmesi Arap diyarında özellikle Hicaz bölgesinde çeşit çeşit meyveler bulunmadığı için meyvelerin zikriyle onlar iman, ihlas ve cennete teşvik edilmişlerdir. Bu ikram, himmet sahiplerine sevap ve ödüllerin en büyüğü ve en münasibidir. Bazıları der ki Allah Teâlâ bu kulların rızıklarının ayrıntısında bu rızıkların kendilerine tâzim, hürmet ve ikram şekliyle ulaştığını özellikle arzetmiştir. Zira yenilen şeyin tâzim, hürmet ve ikram olmaksızın yiyene ulaşması hayvanlara layık bir durumdur.

"Naîm cennetlerinde karşılıklı koltuklar üzerine kurulmuş oldukları halde" Rableri nezdinde *"kendilerine ikram edilir."* Onlara hiçbir alçaklık ve aşağılama ârız olmaz. "سُرُرٍ" kelimesi "سَرِيرٍ" kelimesinin çoğuludur. "سَرِيرٍ" ise mutlu huzurlu bir şekilde üzerine oturulan süslenmiş/bezenmiş taht ve koltuklardır. Zira nimet sahiplerinin durumu böyle olur. Ölünün konulduğu teneşir denilen "سَرِيرٍ" de görünüşte buna benzer. Ayrıca dünya mü'minin zindanıdır. Ölen mü'min bu zindandan kurtulup Allah'a dönüşüyle yaşamış olduğu sürur ve sevinçten dolayı da bir hayır, uğur ve bereket temennisiyle teneşire "serîr" denilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Dünya mü'minin zindanı kâfirin cennetidir."*[206]

Burada "عَلَى سُرُرٍ" kelimesindeki "عَلَى" harfi cerri "مُتَقَابِلِينَ" kelimesine müteallik olabilir. Yani karşı karşıya, yüz yüze birbirlerinin cemâliyle şad ve mutlu olurlar, demektir. "التَّقَابُلُ" ifadesi, insanların birbirlerinin yüzüne bakarak karşılıklı oturmalarını ifade eder ki bu dostluk ve mutluluk için daha mükemmel bir durumdur. Denilir ki cennette koltuk ve kanepeler, oturanlarla beraber döndüğü için onlar birbirlerinin enselerine bakmazlar. İnsanların birbirlerini görerek bundan ünsiyet ve dostluk

sağlamaları ebrâr olan kulların niteliğidir. Ahrâr kullar ancak Mevlâları olan yüce Zât'a vuslat ile ünsiyet ve dostluk sağlarlar. Yahya b. Muâz'a: "Dost dosta ikbâl edip yüz yüze gelir mi?" diye soruldu. **Yahya b. Muâz**; "Dost hiç dosttan yüz çevirir mi?" diye cevap verdi. Çünkü bir dost diğerinin aynasıdır. Allah Teâlâ mukarreb kullara her lahza, her saniye ve her an tecellî eder. Bu mukarreb kulların zahirleri cennet nimetlerine dalmış oldukları halde gönül dünyaları hep yüce dostun ünsiyet ve dostluğu ile dâimdir. **Kemal Hocendî** der ki:

Devlet, iki cihan mührünün elimde olması değildir
Devlet ve saâdet Seni bulmuş olmamdır

Allah Teâlâ, ihlâsa erdirilenlerin (*muhlas*) yedikleri ve içtikleri şeyleri ve onların cennetteki meskenlerini zikrettikten sonra içeceklerini ne şekilde içtiklerini beyan etmek için şöyle buyurdu:

يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ ﴿٤٥﴾

45. Onlara pınardan *(doldurulmuş)* kadehler dolaştırılır.

"Onlara pınardan (doldurulmuş) kadehler dolaştırılır." Bu ifade, cennet ehlinin ünsiyet ve dostluk meclislerinin tekâmül seviyesini hikaye etmek üzere bina edilen isti'nâfî bir sözdür. Yani sanki cennet ehli böyle nasıl huzurlu ve mutlu oluyorlar? diye soruluyor ve bu ifade ile cevap veriliyor.

"Tavaf," bir şeyin etrafında dönmek, dolaşmaktır. "الاطافة" kelimesi de aynı mânâdadır. *et-Tehzîb*'de der ki: "الاطافة", bir şeyin etrafını dolaşmak demektir. Mânâsı şudur: Onların üzerinde/etrafında dolaşılır. Yâni cennetin sâkîleri ve hizmetçileri onların başları üzerinde dolaşırlar.

İçinde şarap olan cam kaba "كَأْسٌ" denilir. İçinde şarap yoksa ona kadeh ve inâ' denilir. Zira cennette su ırmakları olduğu gibi şarap ırmakları da vardır. ***"Müttakîlere vâdolunan cennetin durumu şöyledir: İçinde bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen sütten ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır. Orada meyvelerin her çeşidi onlarındır. Rablerinden de bağışlama vardır. Hiç bu, ateşte ebedî kalan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimselerin durumu gibi olur mu?"*** (Muhammed 47/15)

el-Müfredat'ta der ki: "مَعِينٍ" kelimesi Arapların "مَعَنَ الْمَاءُ" sözünden alınmıştır. Yani "جَرَى" aktı demektir. Burada "مَعِينٍ" kelimesinin "مَاءٌ مَعِينٌ" yani "عَيْنُ مَاءٍ" göze ve pınar suyu olduğu da söylenmiştir. Bu durumda kelimedeki "م" zâiddir.

Âyette şuna işaret edilmektedir: Bir topluluk dolu kadehlerden şarap içerler. Şarap ise

hissi bir pınardır. Başka bir topluluk sevgi pınarından içerler, sevgi ise gaybîdir, örtülüdür. Diğer bir topluluk da sevgiliden içerler ki o sedeflerde saklı bir sırdır.

Sevgi rüzgarının hoş ve mülayim esintisi size hayat verir,
Halis içki sizi oyalayıp meşgul eder.
Bu sevgi rüzgarı ve halis içki
Size sevgiliden gelir ve sizi sevgiliye ulaştırır.

بَيْضَاءَ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ ﴿٤٦﴾

46. Berraktır, içenlere lezzet verir.

"Berraktır," sütten beyazdır; *"içenlere lezzet verir."* Dünyada beyaz şarap görülmemiştir ve görülmeyecektir. Bu beyaz şarap kudsî hadiste beyan edilen hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın duymadığı ve hiçbir beşerin akıl ve hayaline gelmediği nimetler cümlesindendir. "بَيْضَاءَ" kelimesi "اَبْيَضُ" kelimesinin müennesi olup aynı zamanda "كَأْسٍ" kelimesinin de sıfatıdır. Bu "كَأْسٍ" beyaz şarabı "lezzet" diye nitelemek ya mübalağa içindir yani o kadeh öyle leziz tatlı hoş ve güzeldir ki leziz ve nefis oluşuyla sanki lezzetin ta kendisidir, demektir. Yahut "lezzet" kelimesi "اَلَذُّ" kelimesinin müennesi olup "leziz" mânâsındadır. Cennet şarabını lezzet diye nitelemek, cennet şarabının dünya şaraplarına benzemeyişindendir. Zira dünya şaraplarında hiçbir şekilde cennet şarabının lezzeti yoktur.

لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ ﴿٤٧﴾

47. O içkide ne sersemletme vardır ne de onunla sarhoş olurlar.

Dünya şaraplarının aksine *"O içkide ne sersemletme vardır ne de onunla sarhoş olurlar."*

Dünya şarapları böyle değildir. Zira onlarda baş ağrısı, karın sancısı, sarhoşluk ve günah gibi sersemletmeler vardır. Bu söz müsnedi ileyhin müsnede hasredilmesi kabilindendir. Yani cennet şaraplarında dünya şaraplarında bulunan nitelikler mevcut değildir. O şarapta bir âfet ve bir illet yoktur. Durumun bozulması, aklın gitmesi, baş ağrısı, sızmak ve bunlardan başka rezillikler dünya şarabında vardır.

Bu söz de aynı şekilde "كَأْسٍ" kelimesinin sıfatıdır. Burada "لَا"nın haberi isminden önce geldiği için "لَا" amel edememiş ve tekrar edilmiştir. "غَوْلٌ" kelimesi gâile mânâsında her eziyet, zarar ve sıkıntı için kullanılan bir isimdir. *el-Müfredât*'ta der ki: Allah Teâlâ cennet şarabının niteliğini anlatırken: *"O içkide ne sersemletme vardır ne*

de onunla sarhoş olurlar.” buyurmuş, dünyadaki şarap ve kumar hakkında: ***“Sana, şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için bir takım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür.”*** (el-Bakara 2/219) ve yine ***“Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.”*** (el-Mâide 5/90) kavliyle tenbih ettiği her kötülüğü cennet şarabından kaldırmıştır.

Bir şey kişiyi hiç anlamadığı yerden yakaladığı ve hiç hissetmediği yerden helak ettiği zaman “غَالَهُ الشَّيْئُ” denilir. Bundan dolayı cadı ve cinlere “غُولاً” denilmiştir. “السِّعلاَةُ” cinlerin büyücüleridir. Bu konu “el-Hicr” sûresinde geçmişti. *Bahru’l-ulûm’*da der ki: İnsanların vadi, sahra ve ıssız yerlerde gördükleri gûl bundandır. Bu gûl gerçeğini, Mûtezileden başka tekzip ve inkar eden bir zümre yoktur. Bu hususta Hz. Peygamber (s.a.)’in hadisi olmasına rağmen Mûtezile gûl meselesini Arapların uydurduğu yalanlardan saymışlardır. Peygamberimiz (s.a.) şöyle buyuruyor: *“Gûl yabaniler musallat olduğu zaman ezan okuyunuz.”*[207]

İbn Melek der ki: “Hz. Peygamber (s.a.)’in *“Hastalığın sirâyet etmesinde uğursuzluk ve gûl yoktur”*[208] sözündeki “gûl” kelimesi “الغِيلاَنُ” kelimesinin müfredidir. “الغِيلاَنُ” ise bir çeşit cindir. Araplar bunların çöl, sahra ve vâdilerde bulunup kendi kendilerine bir takım tasarruf ve faaliyetlerde bulunduklarına inanırlar. Bu gûl yabaniler insanlara değişik şekil ve renklerde görünürler. İnsanları yollarından saptırıp helâk ederler. Şayet Hz. Peygamber (s.a.) “*gûl yabaniler musallat olup değişik renk ve şekillerde karşınıza çıktığı zaman ezan okuyunuz*,” buyurduğu halde ‘böyle bir şey yoktur ve bu vehimden ibaret bir hayvandır’ demenin mânâsı nedir? denilirse buna şöyle cevap verilir: Evet, ilk dönemlerde böyle bir şey vardı. Sonra Allah Teâlâ bunları kullardan def edip bertaraf etmiştir. Yahut yok sayılan, gûl yabanilerin varlığı değil Arapların inandığı gibi onların kendi kendilerine bir takım tasarruf ve faaliyetlerde bulunuyor, olmalarıdır.” Yani gûl yabani vardır; ancak böyle değişik renk ve şekillerde insanların karşılarına çıkması onları yollarından saptırıp helakine sebep olması söz konusu değildir. *el-Müfredât’*ta der ki: “Gûl” kelimesi helak eden her şey için kullanılır. *Mesnevi*’de der ki:

Hakk’ı zikret, gulyabanilerin sesini yak!

Mevlana hakkın zikrini hadisi şerifteki ezan sözünden aldı; “gıylan” ile de her ne olursa olsun sâliki, hak yolundan saptıran şeyi murad etti.

“Ne de onunla sarhoş olurlar” Kişinin sarhoşluktan aklı gidince “ نَزَفَ الشَّارِبُ فَهُوَ نَزِيفٌ وَمَنْزُوفٌ” denilir. Şayet “زِ”nin kesresiyle “يُنْزِفُونَ” şeklinde okunursa bu sefer “اَنْزَفَ الرَّجُلُ” denilir ki “kişi sarhoş oldu ve aklı gitti” yahut “şarabı bitti” demektir. *el-Müfredât’*ta der ki: “نَزَفَ الْمَاءَ” demek “yavaş yavaş kuyudan suyun tamamını çıkardı” demektir. Yine “نَزَفَ دَمَهُ وَدَمْعَهُ” ifadesi ise kanını ve gözyaşını tamamen akıtıp boşalttı,

kurudu tükendi, demektir. "سَكْرَانُ نَزِفٌ" ifadesi de buradan gelir. Yani sarhoşluğu sebebiyle anlayışı tükendi, demektir. Sarhoşluk, baş ağrısı ve benzeri durumlar âyetin baş tarafindaki "*o şarapta sersemletme yoktur*" hükmünde mevcut olduğu halde burada ayrıca ve özellikle zikredilmesi, sarhoşluğun şarabın en büyük fesat ve kötülüklerinden olmasındandır. Bu bakımından sarhoşluk sanki ayrı ve özel bir cins gibi mütalaa edilmiştir. Mânâ şöyledir: Cennet şarabında sarhoşluk olmadığı gibi karın ağrısı, baş ağrısı, sıtma ve arbede gibi herhangi bir fesat çeşidi veya ahlâk dışı bir durum da mevcut değildir. Bu nedenle boş söz ve günaha sokan bir davranış olmaz.

Bahru'l-ulûm'da der ki: Hülasa dünya şarabında sarhoşluk, aklın gitmesi, düşmanlık, kin, baş ağrısı, dini ve dünyevi hüsran gibi bir çok fesatlar vardır. Hatta şarap içen puta tapan gibi kabul edilmiştir. Ayrıca dünya şarabında kusma ve üzerine idrar yapma gibi fesatlar vardır. Yine şarap çoğu zaman savaş, vuruşma, zina, cinâyet, haksız yere adam öldürme gibi vahim sonuçlar da doğurmaktadır. Bunların hepsi veya bir kısmı şarap ehlinde müşâhede edilen hususlardandır. Halbuki bunların hiçbiri cennet şarabında yoktur.

Bazı ârifler der ki: Bütün belâ, musibet, mâsiyet ve cinâyetler bizim kesâfet ve yoğunluğumuzdan kaynaklanmaktadır. Şayet bu kesâfet ve yoğunluk olmasaydı, bize bu kadar hastalıklar ve ağrılar ârız olmaz ve bizden akıl ve durumun çirkin saydığı şeyler sâdır olmazdı. Âhiret âleminde ise hastalık olmadığı gibi kesafet ve yoğunluğa taalluk eden bir şey de yoktur. Yine (dünyada) bu kesâfet olmasaydı mârifetullah hâsıl olmazdı. Zira kesafet, manevî yükseliş ve düşüşün mihveridir. Bundan dolayı cismani kesafetleri olmayan meleklerde bu anlamda bir yükseliş ve düşüş söz konusu değildir. Onlar hep asli hilkat/yaratılış ve cibilliyetleri üzeredirler.

وَعِنْدَهُمْ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ عِينٌ ﴿٤٨﴾

48. Yanlarında güzel bakışlarını yalnız onlara tahsis etmiş, iri gözlü eşler vardır.

Muhlas kulların *"Yanlarında güzel bakışlarını yalnız onlara tahsis etmiş, iri gözlü eşler vardır.*

"الْقَصْرُ" kelimesi hapsetmek, men etmek ve engellemek demektir.

"طَرْفُ الْعَيْنِ" gözün kirpiğidir. "طَرَفٌ" kirpiği hareket ettirmektir. Bu ifadeden bakmak, göz atmak kastedilmiştir. Zira kirpiği hareket ettirmek, bakmanın ve göz atmanın lâzımıdır, yani bakmayı gerektirir. Bazı tefsirlere göre âyetin mânâsı şu şekildedir: gözlerini muhlas kullar olan kocalarına mıhlayan bu hanımlar, onların yerine başkalarını arzulamazlar. Zira bu ihlasa erdirilmiş kullar, eşleri nezdinde çok güzeldirler ve bu eşler de pek iffetlidirler.

"عِينٌ" kelimesi, bilindiği için zikredilmeyen mevsufun başka bir sıfatıdır. Güzel, geniş ve iri gözlü mânâsındaki "عَيْنَاءُ" kelimesinin çoğuludur. Mânâsı: Gözleri ve kemikleri

(fiziken) güzel olan demektir. *el-Müfredât*'ta der ki: gözü güzel olduğu için vahşi sığıra (geyik) ve ceylana da "عَيْنَاءُ" denilmiştir. Bu konuda kadın da ona teşbih edilmiştir.

كَاَنَّهُنَّ بَيْضٌ مَكْنُونٌ ﴿٤٩﴾

49. Onlar, gün yüzü görmemiş yumurta gibi bembeyazdır.

"Onlar" yani gözlerini kocalarına tahsis eden hanımlar *"gün yüzü görmemiş yumurta gibi bembeyazdır."*

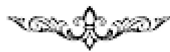
"بَيْضٌ" kelimesi, yumurta anlamına gelen "بَيْضَةٌ" kelimesinin çoğuludur. Beyaz olduğu için "بَيْضٌ" denilmiştir. Burada kastedilen devekuşu yumurtasıdır. Örtülü, saklı ve mahfuz anlamına gelen "مَكْنُونٌ" kelimesi, çoğul olan "بَيْضٌ" kelimesinin sıfatıdır. Normalde "مَكْنُونَةٌ" şeklinde müennes olmalıdır. Ancak "بَيْضٌ" kelimesinin lafzına itibar edilerek "مَكْنُونٌ" şeklinde müzekker olarak kullanılmıştır. Örttüm, sakladım, sütreye koydum anlamına gelen "كَنَنْتُهُ" ifadesinden gelir. Allah Teâlâ bu cennet hanımlarını, parlaklık ve sarışın oluşları bakımından toz ve benzerlerinden korunan devekuşu yumurtasına benzetmiştir. Zira bu ten rengi, beden renklerinin en güzelidir. Yani onlara hiç el değmemiştir. Zira el değen şey kirlenir ve lekelenir. **Taberî** der ki: "بَيْضٌ" kelimesi hakkında söylenen sözlerin en uygunu şudur: Bu kelime kendisine daha önce hiçbir şeyin temas edip dokunmadığı cismi örten ince kabuk, kılıf veya örtünün altındaki deri parçasıdır. Zira "بَيْضٌ" saklı, örtülü ve mahfuz anlamına gelir. Yani بَيْضٌ örtü, kabuk ve kılıfın kaldırılmasından sonra ortaya çıkan ilk şeydir.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Allah Teâlâ bu âyetlerde hem cismin hem de ruhun zevk ve lezzetini zikretmiştir. Cismin lezzeti meyvelerle çeşitli nimetlerle Arapların nezdinde daha sevimlisi olmayan şaraplarla nimetlenmek ve yine ceylan gözlü hanımlardan faydalanmaktır. Ruhun lezzetine gelince o da güzellerin yüzlerine bakmaktan hâsıl olan ruh enginliği yine dost ve kardeşlerin sohbetinden ikram, ünsiyet ve dostluktan hâsıl olan sürur, sevinç ve mutluluktur.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Üç şey gözün nurunu artırır. Bunlar, yeşilliğe bakmak, akar suya bakmak ve güzel yüze bakmaktır."*[209] **İbn Abbâs** (r.a.) der ki: "Kişinin uyuyacağı zaman sürme çekmesi de gözünün nurunu artırır." Allah Teâlâ'dan kendisine kavuşmayı, cemalini müşâhede etmeyi istiyor, fazlı keremini diliyoruz.

Gözümde azıcık bir aydınlık tutarım
Lâkin yarin cemâli olmaksızın o da makbul değildir

Saadet vesilelerine ulaşmak Allah Teâlâ'nın tevfik ve inâyetiyledir!

[206]. Müslim, “Zühd” 1; Tirmizî, “Zühd”, 16; İbn Mâce, “Zühd”, 3; *Müsned*, II, 197, 323, 389.
[207]. Münâvî, I, 318.
[208]. Buhârî, “Tıb”, 19; Müslim, “Selâm”, 102.
[209]. Münâvî, III, 313.

BÖYLESİ BİR KURTULUŞ İÇİN ÇALIŞIN!

فَاَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٥٠﴾ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ اِنّ۪ي كَانَ
ل۪ي قَر۪ينٌ ﴿٥١﴾ يَقُولُ اَئِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّق۪ينَ ﴿٥٢﴾ ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا
وَعِظَامًا ءَاِنَّا لَمَد۪ينُونَ ﴿٥٣﴾ قَالَ هَلْ اَنْتُمْ مُطَّلِعُونَ ﴿٥٤﴾ فَاطَّلَعَ فَرَاٰهُ
ف۪ي سَوَاءِ الْجَح۪يمِ ﴿٥٥﴾ قَالَ تَاللّٰهِ اِنْ كِدْتَ لَتُرْد۪ينِ ﴿٥٦﴾ وَلَوْلَا
نِعْمَةُ رَبّ۪ي لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَر۪ينَ ﴿٥٧﴾ اَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّت۪ينَ ﴿٥٨﴾ اِلَّا
مَوْتَتَنَا الْاُولٰى وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّب۪ينَ ﴿٥٩﴾ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظ۪يمُ
﴿٦٠﴾ لِمِثْلِ هٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ﴿٦١﴾ اَذٰلِكَ خَيْرٌ نُزُلًا اَمْ شَجَرَةُ
الزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾ اِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِم۪ينَ ﴿٦٣﴾ اِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ
ف۪ٓي اَصْلِ الْجَح۪يمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَاَنَّهُ رُؤُسُ الشَّيَاط۪ينِ ﴿٦٥﴾ فَاِنَّهُمْ
لَاٰكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِؤُنَ مِنْهَا الْبُطُونَ ﴿٦٦﴾ ثُمَّ اِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِنْ
حَم۪يمٍ ﴿٦٧﴾ ثُمَّ اِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَاِلَى الْجَح۪يمِ ﴿٦٨﴾ اِنَّهُمْ اَلْفَوْا اٰبَاءَهُمْ
ضَٓالّ۪ينَ ﴿٦٩﴾ فَهُمْ عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ ﴿٧٠﴾

50. İşte o zaman, birbirlerine dönerek *(dünyadaki hallerini)* soracaklar.

51. İçlerinden biri: «Benim, bir arkadaşım vardı» der.

52, 53. Derdi ki: Sen de *(dirilmeye)* inananlardan mısın? Biz ölüp kemik, sonra da toprak haline geldiğimiz zaman *(diriltilip)* cezalanacak mıyız?

54, 55. *(O zât, dünyâda geçmiş olan hâdiseyi bu şekilde anlattıktan sonra Allah Teâlâ orada bulunanlara:)* Siz işin gerçeğine vâkıf mısınız? dedi. İşte o zaman konuşan baktı, arkadaşını cehennemin ortasında gördü.

56, 57. «Yemin ederim ki, sen az daha beni de helâk edecektin. Rabbimin nimeti olmasaydı, şimdi ben de *(cehenneme)* getirilenlerden olurdum» dedi.

58, 59, 60, 61. Birinci ölümümüz hariç, bir daha biz ölmeyecek ve bir daha azap görmeyecek değil miyiz? Şüphesiz bu, büyük kurtuluştur. Çalışanlar, böylesi bir kurtuluş için çalışsın.

62, 63. Şimdi, ziyafet olarak, cennet ehli için anılan bu nimetler mi daha hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı? Biz onu *(zakkumu)* zâlimler için bir fitne *(imtihan)* kıldık.

64. Zira o, cehennemin dibinde bitip yetişen bir ağaçtır.

65. Tomurcukları sanki şeytanların başları gibidir.

66. ***(Cehennemdekiler)*** **ondan yerler ve karınlarını ondan doldururlar.**

67. Sonra zakkum yemeğinin üzerine onlar için, kaynar su karıştırılmış bir içki vardır.

68. Sonra kesinlikle onların dönüşü, çılgın ateşe olacaktır.

69, 70. Kuşkusuz onlar atalarını dalâlette buldular da peşlerinden koşup gittiler.

"İşte o zaman, birbirlerine dönerek (dünyadaki hallerini) soracaklar."

Bu âyet "يُطَافُ" fiiline matuftur. Yani bu muhlas kullar cennette cennet şarabını içerler. Dünyadaki âdetleri üzere şarap üzerine konuşurlar ve karşılıklı oturarak fazilet ve mârifetlerden, dünyada iyi yahut kötü yaşamış oldukları hadiseleri birbirlerine anlatıp dost ve düşman ile olan maceralarını sorarlar. Cennet ehlinin birbirlerine dönerek (dünyadaki hallerini) sormaları, mazi sığasıyla ifade edilmiştir. Bunun amacı hem te'kid için hem de bu işin kesin olarak vukû bulacağına delâlet içindir. Âyette şuna işaret edilmektedir: Cennet ehli - her ne kadar mü'min ve tevhid ehli (*muvahhid*) olsalar da - Allah'a tamamen ikbal edemezler. Yoksa mukarreb kullarla beraber sıdk makamında yüce huzurda olurlardı.

قَالَ قَٓائِلٌ مِنْهُمْ اِنّ۪ي كَانَ ل۪ي قَر۪ينٌۙ ﴿٥١﴾

51. İçlerinden biri: «Benim, bir arkadaşım vardı» der.

"İçlerinden biri:" sohbet ve konuşma arasında *"«Benim"* dünyada *"bir arkadaşım vardı» der."*

يَقُولُ اَئِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّق۪ينَ ﴿٥٢﴾ ءَاِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا ءَاِنَّا

لَمَد۪ينُونَ ﴿٥٣﴾

52, 53. Derdi ki: Sen de ***(dirilmeye)*** **inananlardan mısın? Biz ölüp kemik, sonra da toprak haline geldiğimiz zaman** ***(diriltilip)*** **cezalanacak mıyız?**

Ben mü'min olduğum ve dirilişi tasdik ettiğim için sitem yoluyla bana *"Derdi ki: Sen de (dirilmeye) inananlardan mısın?"*

"Biz ölüp kemik, sonra da toprak haline geldiğimiz zaman (diriltilip)" sorgulanacak ve *"cezalanacak mıyız?"* "مَد۪ينُونَ" ifadesi, "cezâ" anlamına gelen "مَد۪ينٌ" kelimesinin çoğuludur. "Ne yaparsanız onun karşılığını görürsünüz" anlamına gelen "كَمَا تَد۪ينُ تُدَانُ" ifadesi de aynı kökten gelir. Yani diriltilecek, hesaba çekilecek ve

cezalandırılacaksınız, demektir. Mânâ: (Arkadaşı o zât şöyle diyor:) ... Hayır, diriltilmeyiz ve cezalandırılmayız!

قَالَ هَلْ اَنْتُمْ مُطَّلِعُونَ ﴿٥٤﴾ فَاطَّلَعَ فَرَاٰهُ فٖى سَوَٓاءِ الْجَحٖيمِ ﴿٥٥﴾

54, 55. ***(O zât, dünyâda geçmiş olan hâdiseyi bu şekilde anlattıktan sonra Allah Teâlâ orada bulunanlara:)*** **Siz işin gerçeğine vâkıf mısınız? dedi. İşte o zaman konuşan baktı, arkadaşını cehennemin ortasında gördü.**

“(O zât, dünyâda geçmiş olan hâdiseyi bu şekilde anlattıktan sonra Allah Teâlâ orada bulunanlara:) Siz işin gerçeğine vâkıf mısınız? dedi.” Bu kimse bu sözüyle hikaye ettiği konudaki sadakat ve doğruluğunu anlatmak istiyor. Arkadaşları ona sen bizden daha iyi tanıyorsun sen bir bak! dediler. *“İşte o zaman konuşan baktı, arkadaşını cehennemin ortasında gördü.”*

Bir şeyin ortası, bütün yönlere eşit olduğu için “سَوَاءٌ” olarak isimlendirilmiştir. **İbn Abbâs** (r.a.) der ki: “Cennette cennet ehlinin cehennemdekileri göreceği pencereler vardır. Cennettekiler buradan cehennemdekilere bakar ve onlarla münazara ederler. Zira cehennemdekilere yaptıkları sitem ve azar, cennettekiler için ayrı bir sevinç ve mutluluktur.

Fakir **(Bursevî**) der ki şüphe yok ki cennet yücelerin yücesinde cehennem ise aşağılardadır. Yüksek kat, teras ve kulelerde olanlar aşağıdakileri gördükleri gibi cennettekiler de cehennemi ve cehennem ehlini görürler. Cennet ehli mü’minler ve merhametli kimseler olmasına rağmen cehennem ehlinin azabına sevinmeleri ise kıyametin intikam, mutlak ve ezici güç sahibi olan Allah Teâlâ’nın “müntekım”, “kahhâr” ve benzeri isimlerinin tecelli ettiği bir gün olmasından dolayıdır. İşte mü’minler, dünyada kendi aralarında birbirlerine karşı merhametli; kâfirlere karşı çetin oldukları gibi ***“Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler”*** (el-Fetih 48/29). Aynı şekilde Allah Teâlâ’nın merhamet etmediği düşmanlara da merhamet etmezler. Zira Allah onlara merhamet etseydi elbette onları cennetine koyardı.

Allah Teâlâ’dan sevabını ve cennetini istiyoruz.

قَالَ تَاللّٰهِ اِنْ كِدْتَ لَتُرْدٖينِ ﴿٥٦﴾ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبّٖى لَكُنْتُ مِنَ

الْمُحْضَرٖينَ ﴿٥٧﴾

56, 57. «Yemin ederim ki, sen az daha beni de helâk edecektin. Rabbimin nimeti

olmasaydı, şimdi ben de *(cehenneme)* getirilenlerden olurdum» dedi.

«Yemin ederim ki, sen az daha beni de helâk edecektin. Rabbimin” hidâyet ve ismet *“nimeti olmasaydı, şimdi ben de (cehenneme) getirilenlerden olurdum» dedi.”*

Keşfü’l-esrâr’da der ki: “الإحضار” kelimesi yalnız şer ve kötülükte kullanılır. *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de ise şöyle der: “Allah Teâlâ’nın bana hidâyet, ismet ve koruma nimeti olmasaydı bidâyette (*dünya*) dalâlet ve sapıklıkta ve yine nihâyette (*âhiret*) de sizin içinde bulunduğunuz azap ve uzaklıkta olurdum.”

Allah Teâlâ henüz vukû bulup yaşanmadan bu hususu bize haber vermekle şunu bildirmek istemiştir: Allah katında eşyanın gaybeti yahut huzurda olması eşittir. Eşyanın huzurda olması Allah’ın ilminde bir artış sağlamadığı gibi, gaybeti de onun ilminden bir şeyi eksiltmez. Eşyanın varlığı (*vücûd*) ve yokluğu (*adem*), Allah katında eşittir. Hatta yok olanlar (*ma’dûm*) bile Allah’ın ilminde mevcuttur.

Zerrenin ilmi bile O’na gizli değildir
Gizli ve aşikar O’nun katında birdir

أَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَى وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٥٩﴾ إِنَّ
هَذَا لَهُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٦٠﴾ لِمِثْلِ هَذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ ﴿٦١﴾

58, 59, 60, 61. Birinci ölümümüz hariç, bir daha biz ölmeyecek ve bir daha azap görmeyecek değil miyiz? Şüphesiz bu, büyük kurtuluştur. Çalışanlar, böylesi bir kurtuluş için çalışsın.

Dünyada olan *“Birinci ölümümüz hariç, bir daha biz ölmeyecek ve bir daha azap görmeyecek değil miyiz?”* Cennet ehli olan bu kimse, arkadaşıyla olan sözü tamamlayınca daimi ve ebedi nimetlere ve Allah Teâlâ’nın yüce fazıl ve keremine sevinerek meclis arkadaşlarıyla bir söyleşi yapmak için onlara döner. Zira cennette ebedi kalışı yâd etmek ayrıca büyük bir zevk ve lezzettir. Âyetin başındaki “أ” (hemze) takrir içindir ve içerisinde hayret mânâsı da vardır. “ف” ise kelamın nazmı gereği mukadder bir söze atıf içindir. Kelamın takdiri şu şekildedir: “أَنَحْنُ مُخَلَّدُونَ مُنَعَّمُونَ فَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِينَ” şeklindedir. Yani biz cennette ebedi kalacak hep nimetler içinde olacak ve artık hiç ölmeyeceğiz değil mi? demektir.

“Birinci ölümümüz hariç bir daha biz ölmeyecek değilmiyiz?” Bu ölüm, kabir suali için kabirde diriltildikten sonraki ölüme de şâmildir. Kişi bu sözü, Allah Teâlâ’nın ***“İlk tattıkları ölüm dışında, orada artık ölüm tatmazlar. Ve Allah onları cehennem azâbından korumuştur (sürekli hayata kavuşmuşlardır).”*** (ed-Duhân 44/56) kavlini tasdik mahiyetinde söylemiştir. Yani biz dünyadaki ölümümüzden başka artık cennette ebediyyen ölmeyeceğiz, demektir. Burada “مَوْتَتَنَا” kelimesi, “مَيِّتِينَ” kelimesinden dolayı meful ve müstesna olarak mensuptur.

“مَا ضَرَبْتُ زَيْدًا إِلَّا ضَرْبَةً وَاحِدَةً” misalinde olduğu gibidir. Sanki biz birinci ölüm dışında hiçbir ölümle ölmeyeceğiz, demektir. Yahut مَوْتَتَنَا kelimesi istisnai munkati olarak mensuptur. Mânâ; biz dünyada gerçekleşen ölümden başka bir ölümle ölmeyeceğiz demektir. Buradaki “إلا” edatının “بعد” (sonra) ve “سوى” (başka) mânâsında olduğu da söylenmiştir.

“ve bir daha” kafirler gibi “*azap görmeyecek değil miyiz?”* Zira azap her an ölümü temenni etmeyi gerektiren büyük bir mihnet ve bela olduğu gibi, azaptan kurtuluş da hakkında konuşulması gereken büyük bir nimettir.

Ebû Bekir Sıddîk (r.a.)’dan (rivâyet edildiğine göre der ki): “Ölüm kendisinden önceki dünya hayatından zor, ancak kendisinden sonraki kabir, mahşer ve âhiret hayatından kolaydır.” Âyette şuna işaret edilmektedir: Nefsani ve hayvani sıfatlardan uzaklaşmak anlamına gelen ve “irâdî ölüm” olarak da isimlendirilen birinci ölüm ile ölen bir kimse, kuşkusuz ruhani ve rabbani bir hayat ile hayat bulmuştur. Artık bir daha ebedi ölmeyecektir. Bilakis mü’min bir yurttan (dünya) Hak Teâlâ’nın civarında diğer bir yurda (ahiret) intikal edecektir. Bu kişi mahrumiyet âfeti ve hicran ateşiyle azap olunmaz.

Fakir (**Bursevî**)’nin beytlerinden:

Kim ki kendi irâdesinden fâni olur
O kimse kendi canından hayat bulur
Azabdan ve elemden kurtulur
Hakk’ın civarında nimetlere erer

“Şüphesiz bu” bizim içinde bulunduğumuz ebedi nimet ve azaptan emin olma *“büyük kurtuluştur.”* “Fevz”, selâmetle birlikte zafer elde etmek demektir. Yani kuşkusuz bu durum, saadet ve her türlü murada ulaşmaktır. Zira harmanda dane, okyanusta bir damla ne ise bu büyük kurtuluş yanında dünya ve içindeki her şey o derece kıymetsiz kalır.

Çeşitli elemler, belalar ve baş ağrılarıyla karışmış olan ve süratle elden çıkan dünyevi haz ve zevkleri elde etmek için değil; *“Çalışanlar,”* yüce meram ve maksuda ulaşmak ve *“böylesi bir kurtuluş için çalışsın.”* **Kâşifî** der ki: Gelip geçici dünya malı ve makamı için değil bu nimetlerden ötürü amel edenler amel etsinler.

Yük çekeceksen güzel bir sevgilinin yükünü çek bâri
İş yapacaksan yârin işini yap bâri
Eğer yüzünü topraklı yola sürmek istersen
Bir eşsiz süvarinin yolunun toprağına sür bâri

Bu söz, doğrudan Allah Teâlâ’nın sözü de olabilir. Bu durumda Allah Teâlâ’ya itaat ile onun sevabını talep etmeye teşvik edilmiş olur. Denilir ki bu âyetin mânâsı şöyledir: Katlananlar eziyet ve sıkıntılara katlansınlar. Zira cennet nefsin hoşuna gitmeyen şeylerle, cehennem de nefsani ve şehevi şeylerle kuşatılmıştır. Yani cennet bizim

sevmediğimiz ve hoşumuza gitmeyen şeylerle cehennem de bizim nefsaniliklerimiz, sevdiğimiz şeyler ve şehevi arzularımızla kuşatılmıştır. Kişiyle cennet arasında nefsin sevmediği yarılıp yıkılması zor büyük perde ve engeller vardır. Yine cehennem ile kişi arasında kişinin nefsani ve şehvâni arzuları olan perde ve engeller vardır. Aslında bu engeller ehline göre basit kolay ve değersizdir. Şehvete yönelip cennetteki lütuf ve ikramlara sırt çevirmekten Allah'a sığınırız.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: Ârifler celâl-i ahadiyyet didarı üzere olmaya daha lâyıktırlar. Hakk'a yakınlığın (*kurbet*) hakikatlerini bulmak ve gönül gözünün vuslat sabahını müjdelemesi onlara mahsustur. Bu müjde için gönlü feda ederler, can ve ruhu kurban ederler. Yani kuds cennetlerinden Hak Teâlâ'nın lütuf, kerem ve bağışlarından bir rüzgar eser yahut Hak Teâlâ'ya yakınlık için esen hoş ve mülayim rüzgarlardan hoş bir koku koklanır ve yahut hakikat ve vuslat müjdelerinden bir güzellik zahir olursa artık ârif kimse *"Şüphesiz bu, büyük kurtuluştur"* demelidir. Yine bu durumda *"Çalışanlar, böylesi bir kurtuluş için çalışsın"* denilmelidir. Hatta bunun için canlar başlar feda edilir. Denilir ki:

Leyla gibi bir sevgili için insan canını verir.
Selma'dan ümitsiz hasret ve mahrumiyetle gecelese de.

Hulasa âyette "bu" anlamına gelen "هٰذَا" ile yapılan işarette - ki o '*böylesi bir kurtuluş'a* işaret eder- âbid ve âriflerin her birinin alacağı bir hisse vardır. Mesela bazı salih insanlar yüz rekat kuşluk namazı kılar ve biz bunun için yaratıldık ve bununla memuruz, derlerdi. Allah dostlarının kulluk ve dostluklarının yeterli görülüp onların da mücâhede ve taatlerine karşılık olarak Allah Teâlâ'nın kendilerine vermiş olduğu büyük ödül ve güzel sevaba hamdetmeleri (Allah Teâlâ'nın cennetine ve cemaline kavuşmaları) yakındır. Salih insanların çoğunun ölüm anında *"Çalışanlar, böylesi bir kurtuluş için çalışsın"* âyetini okudukları sabittir. Çünkü onlar ölüm anında ahiret ve cennetteki makamlarını müşâhede etmektedirler.

Artık biz dünyada Allah Teâlâ'dan kalb-i selim ahirette de ebedi cennet nimetlerini istiyoruz. Allah Teâlâ'nın bizim akıl fikir ve havsalamızın idrak ve ihata edemeyeceği nice lütuf, kerem ve ihsanları vardır!

Hikaye edilir ki Mûsâ (a.s.) rabbine cennet ehlinin en aşağı derecede olanını sordu. Allah Teâlâ buyurdu ki: "Bu kişi tüm cennet ehli cennete girip yerleştikten sonra gelecektir. Kendisine: "Cennete gir!" denilecek, bu kişi; "Ya Rab! insanlar cennete girmiş ve hepsi de yerlerine yerleşmişler. Ben nasıl ve nereye gireyim?" diyecek. Allah Teâlâ "Dünya padişahlarından bir padişahın sarayı gibi bir saraya razı olur musun?" buyuracak. Bu kul: "Razı olurum, Ya Rab!" diyecek. Bu sefer Allah Teâlâ: "Sana bu istediğinin bir misli daha fazlası verilecek" buyuracak. Allah Teâlâ bu kula her defasında bir misli artırarak beş kere teklif ve vaatte bulunur; nihayet kul beşincide "Razıyım, Ya Rab!" der. Bu sefer Allah Teâlâ "Bunlar hep senindir ve sana bunların on

misli daha verilecektir” der. “Cennette canının çektiği ve gözüne hoş görünen, mesrur ve mutlu olacağın her şey sana verilecektir” buyurur. Kul ise bütün bunlar karşısında “Razıyım, Ya Rab!” der.

Mûsâ (a.s.) rabbine “Cennet ehlinin derecesi en yüksek olanı kimdir? diye sordu. Allah Teâlâ “Onlar keramet ağacını benim kudret elimle dikip üzerini mühürlediğim kimselerdir. Onların keramet, iyilik mevki ve makamlarını hiçbir göz görmemiş, hiçbir kulak duymamış ve böyle bir şey hiçbir beşerin akıl, hayal ve havsalasına gelmemiştir” buyurdu.

Evet bunların hepsi bir kurtuluştur; fakat en yüce kurtuluş, işte büyük kurtuluş odur. Bilindiği gibi dünyada bile padişah ile halk (raiyye) bir değildir. Halkın abası ve urbası varsa padişahın kaba ve kaftanı vardır. Halkın bir odası varsa padişahın çardağı, sarayı ve köşkü vardır. Halkın bir lokma ekmeği varsa padişahın çeşitli nimetleri vardır. Bu böyle uzar gider. İşte dünyada himmet ve maksatlar farklı olunca, ahirette de mertebe ve dereceler farklı farklıdır. Mükâfat ve ödüller de değişiktir. Allah’ı bulan aynı şekilde bütün nimetleriyle cenneti de bulmuştur. Fakat her şeyi ile cenneti bulan bir kimse, tam ve kâmil mânâda Allah’a vâsıl olmuş olmaz. Onunla dostluk kuramaz. Bütün halleri kuşatan ve bütün zamanları kapsayan nitelikte onun vuslatından haz alamaz. Sen himmetini yüce tut, himmetin yüceliği imandandır. İmanın gayesi ihsan, iman ve ihsanın da zirvesi lütuf ve keremi bol olan Allah Teâlâ’nın cemalini müşâhedeye dalmaktır.

اَذٰلِكَ خَيْرٌ نُزُلًا اَمْ شَجَرَةُ الزَّقُّومِ ﴿٦٢﴾ اِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ ﴿٦٣﴾

62, 63. Şimdi, ziyafet olarak, cennet ehli için anılan bu nimetler mi daha hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı? Biz onu *(zakkumu)* zâlimler için bir fitne *(imtihan)* kıldık.

“Şimdi, ziyafet olarak, cennet ehli için anılan bu nimetler mi daha hayırlı, yoksa zakkum ağacı mı?” Burada “أ” (hemze) takrir içindir. Bundan maksat hemzenin dahil olduğu ebedi cennete girme, azaptan emin olma ve büyük kurtuluşa erme durumuna kâfirleri teşvik etmektir. “ذٰلِكَ” kelimesiyle cennet nimetlerine işaret edilmektedir. Burada “Yoksa zakkum ağacı mı daha hayırlı?” buyrulmakla kâfirlere alaylı bir tarzda hitap edilmiştir. “نُزُلًا” kelimesi hal olarak mensuptur ve “misafire hazırlanan yemek” anlamına gelir. Askerlerin nevâleleri mânâsında “اَنْزَالُ الْاَجْنَادِ” de bu kabildendir. Zakkum nahoş kokulu küçük yapraklı acı bir ağaçtır. Tihâme ve Hicaz Bölgesi’nde olur. Müşrikler bu ağacı tanır ve bilirler. Allah Teâlâ’nın *“Zira o, cehennemin dibinde bitip yetişen bir ağaçtır”* kavlinde nitelikleri anlatılan bu ağaca “zakkum” denilmiştir.

el-Müfredât’ta der ki: Zakkum ağacı cehennemdeki nahoş yiyeceklerden ibarettir. Kişi nahoş bir şey yutunca mecaz olarak “زَقَّمَ فُلَانٌ وَتَزَقَّمَ” denilir ki zıkkımlandı, zıkkım olsun şeklinde ifade edilmektedir. Mânâ şöyledir: Elbette cennet nimetleri ve mü’minler için

malum olan rızık, yiyecek olarak daha hayırlıdır, daha iyidir. Yani malum rızık, cennet ehlinin nüzul ve yiyeceğidir. Cehennem ehlinin nüzul, ikram ve yiyeceği ise zakkum ağacıdır yani meyvesidir. Peki nüzul, ikram ve yiyecek olarak bunların hangisi daha iyidir? Burada cennet ehlinin ikram ve yiyeceğinin "nüzul" olarak adlandırılması, Allah Teâlâ'nın cennet ehli için zikretmiş olduğu nimetlerin misafir için ivedilikle hazırlanıp takdim edilen ikram mesabesinde olduğuna delâlet etmektedir. Cennet ehli için bunların ötesinde akıl, idrak ve havsalaların ulaşamayacağı nice nimet ve ikramlar vardır. Cehennem ehli için olan zakkum da aynıdır. Denilir ki nüzul kelimesi aslında fazlalık, ziyâde mahsul ve artış demektir. Arapların "Bal, yer mahsulü değildir," demeleri bu kabildendir. Nüzul kelimesi bir şeyden hâsıl olan ürüne mecâzen ad olarak kullanılmıştır. Bu durumda nüzul kelimesi temyiz olarak mensuptur. Mânâ: Mahsûlü lezzet, sevinç ve mutluluk olan bu mâlum rızık mı hayırlıdır yoksa mahsûlü elem, ızdırap, gam ve tasa olan zakkum mu? demektir.

"Biz onu (zakkumu) zâlimler için bir fitne" ahirette mihnet ve azap *"kıldık."* Lügatta "fitne" yakmak demektir. Hak yoldan saptırana da bazen "fâtin" denilir. Zira kâfirler cehennemdeki bu zakkum ağacını işitince bu sebeple dinlerinden saptılar ve bunu Kur'an'a ve nübüvvete sataşmaya ve küfürde ısrar etmeye vesile kıldılar. Ve "Bu nasıl mümkün olur? Ateş ağacı yakar!" dediler. Ateşte yaşayıp ondan lezzet alan bir canlıyı yaratmaya kadir olan Allah Teâlâ'nın cehennemde bir ağaç yaratıp onu orada yanmaktan korumaya daha kadir olduğunu bilemediler.

إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ ﴿٦٤﴾

64. Zira o, cehennemin dibinde bitip yetişen bir ağaçtır.

Zakkum ağacının asıl unsurları ateş olduğu için diğer ağaçlar gibi ateş onu yakmaz. İşte balık da suda ürediği için suda boğulmaz. Suda üremeyen canlılar ise böyle değildir. Bu kavl-i ilâhî Ali b. Zeb'ari ve Kureyş'in ileri gelenlerine bir reddiye olup onların cehaletini ortaya koyar. Zira Ali b. Zeb'ari Kureyş'in ileri gelenlerine: "Muhammed (s.a.) bizi zakkumla tehdit ediyor; halbuki berberi dilinde "zakkum" kaymaklı hurma demektir" dedi. Ebû Cehil bu adamı alıp evine götürdü ve cariyesine: "Bize zakkum getir" dedi. Cariye onlara gerçekten kaymaklı hurma getirdi. Bu sefer alaylı bir ifade ile "Zakkumlanın, zakkum yiyin, işte Muhammed'in (s.a.) sizi tehdit ettiği zakkum budur," dedi. Nitekim Allah Teâlâ da: *"Zira o, cehennemin dibinde bitip yetişen bir ağaçtır"* buyurdu. İşte zakkum budur; yoksa bu sapık ve cahillerin anladığı şey değildir.

طَلْعُهَا كَأَنَّهُ رُؤُسُ الشَّيَاطِينِ ﴿٦٥﴾

65. Tomurcukları sanki şeytanların başları gibidir.

“Tomurcukları” ve onlardan çıkan meyveleri, son derece çirkin ve korkunç oluşuyla *“sanki şeytanların başları gibidir.”*

Burada “tomurcuk” mânâsında olan “الطَّلْعُ” kelimesi şekil bakımından ortaklık ve benzerlik arz ettiği için hurmanın tohumundan mecaz olarak kullanılmıştır. “الطَّلْعُ” sanki kapalı iki pabuç (na’l) gibi hurma ağacından çıkan şeydir. Tomurcuk ve hurma bu iki pabuç arasında dizili salkımlardır. Zira insanların tabiat ve inançlarına göre şeytanın sûreti sûretlerin en çirkini ve en sevimsiz olanıdır. Bundan dolayı insanlar bir şeyi çok çirkin ve sevimsiz olarak niteledikleri zaman her ne kadar şeytanı görmemişlerse de “sanki şeytandır” derler. Burada zakkum ağacının tomurcuk ve meyvelerini şeytanların başlarına benzetmek çok güzel bir şeyi meleğe benzetmek gibidir. Allah Teâlâ Yusuf (a.s.)’ın güzelliğini müşâhede eden Mısırlı kadınlardan hikaye ederek şöyle buyuruyor: ***“Bu ancak üstün bir melektir!”*** (Yûsuf 12/31).

Bu âyetin işârî yorumu şudur: Bu dünyada mâlûmat ve bilgisi şeytanların sıfatları gibi çirkin olanların ahirette karşılarına çıkacak olan şey de şeytanların sûret ve suratları gibi çirkin olur.

فَاِنَّهُمْ لَاٰكِلُونَ مِنْهَا فَمَالِؤُ۫نَ مِنْهَا الْبُطُونَۜ ﴿٦٦﴾

66. *(Cehennemdekiler)* ondan yerler ve karınlarını ondan doldururlar.

“(Cehennemdekiler) ondan” yani zakkum ağacından ve onun tomurcuk ve meyvelerinden *“yerler ve”* çok aç oldukları için yahut istemeseler dahi yemeye zorlandıkları için *“karınlarını ondan doldururlar.”*

Bu âyetin işârî yorumu şudur: Kâfirler dünya tarlasına ne ekmişlerse âhiret harmanında da onu biçeceklerdir. Onlar dünya tarlasında bunu ekmişlerdi, şimdi de ahiret harmanında ektiklerini biçmektedirler. “الْمَالِئُ” kelimesi, “مَلَأَ الْاِنَاءَ مَاءً” ifadesindeki fiilin kökünden gelen ismi faildir. “الْبُطُونُ” kelimesi, “الْبَطْنُ” kelimesinin çoğulu olup her şeyde “الظَّهْرُ” (sırt) kelimesinin zıddıdır.

ثُمَّ اِنَّ لَهُمْ عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِنْ حَم۪يمٍۚ ﴿٦٧﴾

67. Sonra zakkum yemeğinin üzerine onlar için, kaynar su karıştırılmış bir içki vardır.

Karınlarını doldurup doyduktan *“Sonra”* iyice susadıkları ve uzun süre su istedikleri için “*zakkum yemeğinin üzerine onlar için, kaynar su karıştırılmış bir içki vardır.”*

Burada "ثُمَّ" (sonra) edatı bu kaynar suyun zakkumu yedikten belli bir zaman sonra kendilerine verileceğini ifade eder. Yine bu edat, burada bir rütbe ve tertip de ifade edebilir. Şöyle ki kendilerine içirilecek olan bu kaynar su zakkum yemeğine göre daha ağır daha şiddetli ve daha kuvvetli olunca içecekleri bu kaynar su, yiyecekleri zakkum yemeğinden rütbe bakımından daha uzak ve ötede olmuş oldu. Buna göre cehennem ehli hem pek çirkin ve nahoş olan bu zakkum yemeğini yeme ve hem de zakkum yemeğinden daha çirkin ve daha nahoş olan kaynar suyu içme durumunda olacaklar. Bu durumun ikisi de gerçekleşecektir.

"شَوْبٌ" karışım; "حَمِيمٌ" ise son derece kaynar su demektir. Yani cehennem ehli içtikleri zaman bağırsaklarını paramparça edecek olan son derece kaynar suyla karıştırılmış bulunan kan yahut siyah irin yahut irinli su içeceklerdir.

ثُمَّ إِنَّ مَرْجِعَهُمْ لَإِلَى الْجَحِيمِ ﴿٦٨﴾

68. Sonra kesinlikle onların dönüşü, çılgın ateşe olacaktır.

"Sonra kesinlikle onların dönüşü, çılgın ateşe" yani cehennemin dereke ve azap hücrelerine *"**olacaktır**."* Zira zakkum ve kaynar su henüz onlar cehenneme girmeden önce ilk etapta onlara takdim edilir. Hamîm'in cehennemin dışında olduğu da söylenmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"İşte bu, suçluların yalanladıkları cehennemdir. Onlar, cehennemle kaynar su arasında dolaşır dururlar"*** (er-Rahman 55/43-44). Cehennem ehli çılgın ateşteki (*cahîm*) yerlerinden zakkum ağacına götürülürler. Karınları doluncaya kadar zakkum ağacından yerler ve sonra kendilerine kaynar su içirilir. Daha sonra develerin su havzasından çevrilmesi gibi buradan tekrar çılgın ateşe çevrilirler. **İbn Mes'ud**'un (r.a.) "ثُمَّ إِنَّ مُنْقَلَبَهُمْ" şeklinde okuması da bu mânâyı teyid eder.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: *"Ey insanlar! Allah'tan korkunuz. Ancak Müslümanlar olarak can veriniz. Şayet zakkumdan bir damla şu dünyaya damlasa tüm dünyayı dünya halkına zehir zindan yapar."*[210] Yani hayat âtıl ve felç olur. Ya yiyeceği ve içeceği yalnız bu olup başka yiyeceği olmayanın hali nicedir?!

إِنَّهُمْ أَلْفَوْا آبَاءَهُمْ ضَالِّينَ ﴿٦٩﴾ فَهُمْ عَلَى آثَارِهِمْ يُهْرَعُونَ ﴿٧٠﴾

69, 70. Kuşkusuz onlar atalarını dalâlette buldular da peşlerinden koşup gittiler.

"Kuşkusuz onlar atalarını dalâlette buldular." Bu kavl-i ilâhî, cehennem ehlinin ne kendilerinin ne de babalarının tutunacakları hiçbir delil, dayanak ve kaynakları olmaksızın dinde körü körüne babalarını taklit etmelerinden dolayı zikredilen çeşitli

azabı hak etmelerinin gerekçesidir. “الإِلْفَاءُ” vicdan (bulmak) mânâsındadır. “ضَالِّينَ” kelimesi “اَلْفَوْا” fiilinin ikinci mefulüdür. Mânâ şöyledir: Bunlar gerçekte babalarını hak ve hidâyetten sapmış buldular; huccet ve delil bulmak şöyle dursun, hak ve hidâyet nâmına şüphe değerinde bile bir kaynak ve dayanakları yoktur.

“onlar” yani zulmeden kâfirler babalarının *“peşlerinden”* azıcık bir düşünmeyle de olsa kendilerinin bâtıl üzere oldukları âşikâr olmakla beraber, babalarının hak üzere olup olmadıklarını hiç düşünmeksizin *“koşup gittiler.”*

“الإِهْرَاعُ” kelimesi çok hızlı yürümek, koşmak demektir. Sanki onlar babalarının ardından gitmeye teşvik ve icbar ediliyormuş gibi koşuyorlar.

---

[210]. Terğîb, V, 441.

NUH BİZE YALVARIP YAKARDI

وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ اَكْثَرُ الْاَوَّلِينَۙ ﴿٧١﴾ وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُنْذِرِينَ ﴿٧٢﴾
فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَۙ ﴿٧٣﴾ اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٧٤﴾ وَلَقَدْ
نَادٰينَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ ﴿٧٥﴾ وَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾
وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ ﴿٧٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِرِينَ ﴿٧٨﴾ سَلَامٌ
عَلٰى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ ﴿٧٩﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٠﴾ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨١﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخَرِينَ ﴿٨٢﴾

71. Andolsun ki, onlardan önce eski milletlerin çoğu dalâlete düştü.
72. Kuşkusuz, biz onlara uyarıcılar göndermiştik.
73. Uyarılanların âkıbetinin ne olduğuna bir bak!
74. Allah'ın ihlâslı kulları müstesna.
75. Andolsun, Nuh bize yalvarıp yakardı. Biz de duayı ne güzel kabul ederiz!
76. Kendisini ve ailesini büyük felâketten kurtardık.
77. Biz yalnız Nuh'un soyunu kalıcı kıldık.
78. Sonradan gelenler içinde ona iyi bir nam bıraktık
79. Bütün âlemlerde Nuh'a selâm olsun!
80. İşte biz iyileri böyle mükâfatlandırırız.
81. Zira o, bizim inanmış kullarımızdan idi.
82. Nihâyet ötekileri *(inanmayanları)* suda boğduk.

"Andolsun ki, onlardan" senin kavmin olan Kureyş'ten *"önce eski milletlerin çoğu dalâlete düştü"* yani şeytan onları saptırdı. Burada sözün akışından anlaşıldığı için şeytan ismi açıkça zikredilmemiş yalnızca işaretle yetinilmiştir.

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا فِيهِمْ مُنْذِرِينَ ﴿٧٢﴾

72. Kuşkusuz, biz onlara uyarıcılar göndermiştik.
"Kuşkusuz, biz onlara" içinde bulundukları halin bâtıl olduğunu onlara beyan edip bu durumun vahim âkibetinden onları uyaran *"uyarıcılar"* yani nice şânı yüce peygamberler *"göndermiştik."*

فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذَرِينَۙ ﴿٧٣﴾

73. Uyarılanların âkıbetinin ne olduğuna bir bak!

“Uyarılanların” uyarılara iltifat etmeyip duyarsız olan bu insanların *“âkıbetinin ne olduğuna”* yani korkunç akıbetlerine, helak edilişlerine *“bir bak!”* Burada hitap ya doğrudan Rasûlullah (s.a.)’e yahut onların eserlerini müşâhede etmeye ve haberlerini dinlemeye imkan bulan herkesedir. Mânâ, onlar korkunç ve feci şekilde helak edildiler, demek olunca, Allah Teâlâ bir sonraki âyette muhlas kulları bu helakten istisna etmiş ve şöyle buyurmuştur:

اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٧٤﴾

74. Allah’ın ihlâslı kulları müstesna.

“Allah’ın” kendilerini iman etmeye ve yapılan uyarının gereğini yerine getirmeye muvaffak kıldığı *“ihlâslı kulları müstesna.”* Bunlar, geçmiş kâfir milletlerin helak olduğu durumlardan kurtulmuşlardır.

Âyet, Peygamberimiz (s.a.)’e teselli mahiyetindedir. Şöyle ki, Allah Teâlâ Rasûlullah (s.a.)’den önce geçmiş ümmetlere peygamberler göndermiş ve bu peygamberler ümmetlerini küfür, inkar ve sapıklığın kötü akıbetinden uyarıp korkutmuştur. Ancak onlar peygamberleri yalanlamış, uyarılara aldırış etmemiş, küfür, inkar ve sapıklıkta ısrar etmişler ve hatta onlara eza ve eziyet etmişlerdir. Buna rağmen Peygamberler onların bu eza ve cefalarına sabretmiş, tebliğ ve Allah’a dâvetlerine devam etmişlerdir. Ey Muhammed (s.a.) sen de onlara uy! Senin görev ve sorumluluğun yalnız dâvet ve tebliğdir. Sonra küfür, inkar ve sapıklıkta ısrar etmenin sonu helak ve hüsran; sabretmenin sonu ise kurtuluş ve zaferdir. Öyleyse akıllı kişi ihlas ve samimiyetle amelini düzeltmeli, gönlünü bozuk ve kötü düşüncelerden arındırarak temizlemelidir (*tasfiye*).

Vâsitî der ki: Kulluk (ubûdiyet) şu altı şey etrafında döner: Bunlar sırasıyla şunlardır: (1) Ta’zim, (2) haya, (3) havf (korku), (4) recâ (umut), (5) muhabbet ve (6) heybettir. Buna göre ta’zim ve hürmeti hatırlayıp gereğini yapan kimsede ihlas ve samimiyet canlanır. Hayalı olan kimse her türlü fitne, fesat, vesvese ve tehlikelerden korunur. Havf sahibi olan kimse günahlardan tövbe eder ve tehlikelerden emin olur. Recâ sahibi olan taat ve hayırlara koşar. Muhabbet ehli olan saf, temiz ve halis ameller yapar. Allah Teâlâ’nn heybet ve azametini düşünen mülkiyet ve tercihi bırakıp tüm istek ve iradesinde Allah Teâlâ’nın iradesine tâbi olur. Allah Teâlâ’nın emirleri karşısında “İşittik ve itaat ettik,” der.

Sahih haberde vârid olduğuna göre **Zülkarneyn** (a.s.) karanlık bir vâdi yahut tünelden geçerken askerlerine “Burada herkes atının ayağına temas eden şeyi alsın, zira bunlar

çok kıymetli mücevherlerdir. Kim atının ayağına dokunan nesneleri kaldırıp alırsa çok zengin olur. Kim de emre muhalefet eder, söz dinlemezse ebedi olarak hasret, nedâmet ve pişmanlık duyar” demiştir.

Keşke denemek için bir yük,
Ekmek, zâhire miktarı olsun alaydım
Şimdi zenginlerden olurdum
Vaktim gördüğün gibi meşakkatle geçmezdi
Keşke mücevheri yük edip getirseydim
İskender’i reddetmeseydim
O kusurdan dolayı düşmezdim,
Böyle bir mahcubiyete ve utanılacak duruma.
Kâfir ile müslümanın hâli de böyledir,
Bu dar ve karanlık yerde (dünyada).
Madem ki Allah’tan kitap ve rasul geldi
Kâfir red ile, müslüman kabul ile ileri gitti
Kâfirler fesad ve azgınlık cihetinden,
İnat ve serkeşlik kapısından başka kapı çalmadılar
Mü’minler yüzünü peygamber kapısına çevirdiler,
Hem “işittik” hem de “itaat ettik” dediler
İnkârın sonu belâ ve musibet oldu
İkrârın sonu lütuf ve ihsanlar oldu

Hakikat yoluna ulaşmak Allah Teâlâ’nın yardım ve inayetiyledir.

وَلَقَدْ نَادٰينَا نُوحٌ فَلَنِعْمَ الْمُجِيبُونَ ﴿٧٥﴾

75. Andolsun, Nuh bize yalvarıp yakardı. Biz de duayı ne güzel kabul ederiz!

“Andolsun, Nuh bize yalvarıp yakardı.” Bu ve devamındaki âyetler, uyarıcı konumda olan peygamberlerin güzel sonları ile uyarılan konumda olan ümmetlerin kötü sonlarını tafsilatlı olarak ele almakta, örneklendirmektedir. Burada “النِّدَاءُ” kelimesi “dua” mânâsındadır. Karinesi *“Biz de duayı ne güzel kabul ederiz!”* âyetidir. Mânâ şöyledir: “Allah’a yemin olsun ki elbette Nuh bize yalvarıp yakardı.” Nuh (a.s.) rasûllerin ilkidir. Kavmini asırlarca imana dâvet etmiş ancak bu dâvet onların sadece nefret ve firarlarını artırmıştır. Biz de düşmanlarına karşı Nuh (a.s.)’a yardım ederek ve düşmanlarından müthiş bir intikam alarak Nuh’a en güzel şekilde icabet ettik. Zikredilenlerin delâletine güvenerek bu sözde bazı hazif ve kısaltmalar yapılmıştır.

“Duayı kabul edenler” anlamına gelen “الْمُجِيبُونَ” kelimesinin çoğul oluşu, Allah

Teâlâ'nın azamet ve kibriyasını gösteren bir delildir.

وَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾

76. Kendisini ve ailesini büyük felâketten kurtardık.

"Kendisini ve ailesini büyük felâketten" yani boğulmaktan yahut asırlar boyu kavminin eziyetinden *"kurtardık."*

"الْكَرْبُ" şiddetli gam ve tasadır. "الْكُرْبَةُ" kelimesi "الغُمَّةُ" gibidir. Bu kelimenin aslı yeri kazıp hafriyat yaparak alt-üst etmektir. İşte hafriyat ve kazıyla yerin alt-üst olup savrulması gibi gam ve tasa da insanı savurur, toz duman eder. Bu "الْكَرْبُ" kelimesinin güneşin batmaya yaklaştığı anı ifade etmek için kullanılan "كَرَبَتِ الشَّمْسُ" sözünden gelmiş olması da mümkündür.

وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ ﴿٧٧﴾

77. Biz yalnız Nuh'un soyunu kalıcı kıldık.

"Biz yalnız Nuh'un soyunu kalıcı kıldık." Çünkü Nuh (a.s.)'ın ***«Rabbim! dedi, yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma!»*** (Nuh 71/26) şeklindeki bedduası gereği kâfirleri helak ettik. Rivâyete göre tufanda zaten gemiye binmeyenlerin tamamı boğulmuştu. Binenlerden de daha sonra Nuh (a.s.)'ın oğulları ve onların eşlerinden başka herkes öldü. Artık kıyamete kadar insan neslinin devamı için yalnız bunlar sağ kaldılar. **Katâde** der ki, bütün insanlar Nuh (a.s.)'ın zürriyetindendir. Nuh (a.s.)'ın gemiye binip sağ kurtulan üç oğlu vardı. Bunlar; **Sâm, Hâm, Yâfes**'tir. Buna göre **Sâm** Arapların, Farsların, Rumların, Yahudilerin, Hıristiyanların babası ve büyük dedesidir. **Hâm**, Sudanlıların, Doğu ve Batı Pakistanlıların, Hindistanlıların yine Sudanlı başka bir kavmin, Zencilerin, Habeşistanlıların, Kıptîlerin, Berberîlerin ve daha diğer bazı millet ve kavimlerin babası ve büyük dedesidir. **Yâfes** ise Türklerin, Hazarlıların, (Türkmen, Kazak, Özbek, Tatar ve Azerilerin) Ye'cûc ve Me'cûc'ün ve o bölgedeki diğer bazı millet ve kavimlerin babası ve büyük dedesidir.

*Keşfü'l-esrar'*da der ki: Tarihçiler demiştir ki: Yâfes'in yedi çocuğu vardı. Onların isimleri Türk, Hazar, Saklâb, Taris, Mensek, Kümârî, Sıyn. Onların yerleştikleri yer doğu ile kuzey rüzgarının estiği yönün ortasında idi. Bütün insanlar bu yedi kardeşin çocuklarıdır. Aynı şekilde Nuh'un oğlu Hâm'ın da yedi çocuğu vardı. Onların isimleri, Sind, Hind, Zenc, Kıbt, Habeş, Nûbe ve Ken'an idi. Onların yerleştikleri yer güney ile batıdan esen rüzgar (debûr) ve sabâ rüzgarının estiği yönün arasında idi. Siyahilerin hepsi bu yedi kardeşin çocuklarıdır. Sâm'ın beş çocuğu olduğu söylenir. Bazıları ise

onun yedi çocuğu olduğunu söylemiştir. İrem, Arfahşat, Alim, Yefir, Asod, Tarah, Turah. İrem; Âd ve Semûd'un babası idi. Arfahşat Arapların babası idi. Onlardan da Fâliğ ve Kahtan meydana geldi. Fâliğ İbrâhim (a.s.)'ın dedesi, Kahtan Yemen'in babası, Alim Horasan'ın babası, Asod Fâris'in babası, Yefir Rûm'un babası, Turah Ermenistan'ın sahibi Ermin'in babası, Tarah Kirman'ın babası idi. Bu diyar ve bölgelerin hepsi onlar adıyla anılmıştır. Nuh (a.s.)'dan sonra onun halifesi oğlu Sam idi. Nuh (a.s.)'ın diğer oğullarını o idare eder ve onları çalıştırırdı. O Irak arazisi ve Eyran (İran) şehrinde yerleşmişti.

Bu kavmin kışı Hûhâ diyarında yaz aylarını da Musul'da geçirdiği söylenir.

Yine Nuh (a.s.)'ın Yâm isminde bir oğlu olup ancak onun gemiye binmediği tufanda boğuldu ve ve ondan zürriyyet gelmediği söylenir.

وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى الْاٰخِرِينَ ﴿٧٨﴾

78. Sonradan gelenler içinde ona iyi bir nam bıraktık.

"Sonradan gelen" ümmet ve millet"*ler içinde ona iyi bir nâm bıraktık."*

سَلَامٌ عَلٰى نُوحٍ فِى الْعَالَمِينَ ﴿٧٩﴾

79. Bütün âlemlerde Nuh'a selâm olsun!

"Bütün âlemlerde Nuh'a selâm olsun!" Bu söz hikaye yoluyla aynen olduğu gibi gelmiştir. Mesela "قَرَأْتُ سُورَةٌ أَنْزَلْنَاهَا" sözü gibidir. "سُورَةٌ" kelimesi aynen Nûr Suresi'nin ilk âyetinde olduğu gibi ötre olarak hikaye edilmiş bu ibarede mef'ul olduğu halde mensup olmamıştır. Burada "سَلَامٌ" kelimesinde de durum aynıdır. Bu kelime, "تَرَكْنَا" terkibinin mef'ulu olup "سَلَاماً" şeklinde okunup yazılması gerektiği halde başlangıçta bunu söyleyen kimse "سَلَامٌ" diye söylediği için kelime aynen hikaye edilmiştir. Zira hikaye edilen söz değişmez, hep aynı kalır. Mânâ şöyledir: Ümmetler ve milletler Nuh (a.s.)'a sürekli olarak salât ve selâm ederler.

"Bütün âlemlerde" Bu söz, "فِى الْاٰخِرِينَ" (*sonradan gelenler*) sözünden bedeldir. "Bütün âlemlerde" ifadesine melekler, insanlar ve cinlerin hepsi dahil olduğu için bu söz, "الْاٰخِرِينَ فِى" sözünden daha kapsamlıdır. Bu sözden maksat melekler, insanlar ve cinler tarafından yapılan ta'zim, selâm ve duanın âlemlerde hep sabit ve dâim olmasıdır. **Kurtubî** tefsirinde der ki: Nuh Tufanı'nda yılan ve akrep de gemiye binmek için Nuh (a.s.)'a geldiler. Nuh (a.s.) onlara: "Sizi gemiye alamam. Zira siz çevreye zarar verir, insanların başına bela olursunuz." dedi. Yılan ve akrep: "Sen bizi gemiye

al! Biz senin ismini yâd eden hiç kimseye zarar vermeyeceğimize söz veriyoruz" dediler. **Kuşeyrî** der ki, bu nedenle yılan ve akrebin kendisine zarar vereceğinden endişe eden kimse *"Bütün âlemlerde Nuh'a selâm olsun!"* âyetini dua olarak okursa yılan ve akrep bu kimseye zarar vermez.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Bu âyetin işârî yorumu şudur: Allah Teâlâ'nın selâmını hak eden esasen insan ruhunun Nûh'udur. Zira Allah Teâlâ bütün âlemlerde insandan başka hiçbir varlığı selâmlamamıştır. İşte mîraç gecesinde Allah Teâlâ *"Ey yüce Nebi! Allah'ın selâmı rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun."*[211] diyerek Hz. Peygamber (s.a.)'i selâmlamıştır. Hz. Peygamber (s.a.) bu selâma "Allah'ın selâmı bize ve Allah Teâlâ'nın salih kullarına olsun" diyerek icabet etmiştir. Mesela buna Hz. Peygamber (s.a.) "Allah'ın selâmı bize ve Allah'ın sâlih kullarına" dedikten sonra "ve senin mukarreb meleklerinin üzerine olsun" dememiştir. İnsan başkalarının yüz çevirdiği ağır teklif ve sorumluluk emanetini yüklendiği için bütün âlemler arasında selâm insana özel olmuştur. Sonuçta bu ağır emaneti kıldan ince kılıçtan keskince olan sırat üzerinden sağ salim geçirebilmek için insan Allah'ın selâmına herkesten daha çok muhtaçtır. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.) "O gün sırat köprüsünde dâvetine icâbet edilmeyen peygamberlerin duası "رَبِّ سَلِّمْ سَلِّمْ" yani "Allahım kurtar, Allahım kurtar" şeklinde olacaktır." buyurmuştur. İnsandan başka hiçbir varlığın sırat köprüsünden geçeceği duyulmamıştır. İnsanlar emaneti, emanetin gerçek sahibi olan Allah'a eda edeceklerinden sırattan geçiş insana özel bir durumdur. Buna göre insan, kendisini emaneti eda edeceği yere ulaştıran sırat köprüsünden geçmek zorundadır.

إِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٠﴾

80. İşte biz iyileri böyle mükâfatlandırırız.

"İşte biz iyileri böyle mükâfatlandırırız." Yani duasının kabulü, zürriyyetin devamı, güzel yâd edilme ve âlemlerin ebedi olarak selâm okuması gibi ihsanda kâmil olanları böyle ödüllendiririz. Bundan daha aşağı yapmayız. Bu söz, Nuh (a.s.)'a yapılan bu büyük iyilik ve lütfun onun ihsanına karşı bir ödüllendirme olduğunun gerekçesini beyan etmektedir.

إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨١﴾

81. Zira o, bizim inanmış kullarımızdan idi.

Bu söz, Nuh (a.s.)'ın, kâmil imanı ve halis ibâdetiyle muhsinlerden olduğunun gerekçesidir. Yine burada imanın kadr u kıymetinin yüceliği ile asalet ve önemi ortaya konulmakta, imanın tahsiline ve imanda sabit ve daim olmaya teşvik edilmektedir.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: Nübüvvet ve peygamberlik imandan daha şerefli olduğu halde burada özellikle imanın zikredilmesi, Nuh (a.s.)'ın değil, mü'minlerin şerefini beyan etmek içindir. Bu durum, "Muhammed (a.s.) Haşimoğullarındandır" sözüne benzer. Şüphesiz Hz. Peygamber (s.a.)'in âlemlere rahmet bir peygamber olması her şeyin üstündedir. Ancak bu sözde daha çok Haşimoğullarının şeref ve itibarları anlatılmak istenmektedir. **Abbâs b. Atâ** der ki, Resullerin mertebelerinin en aşağı olanı, nebilerin mertebelerinin en yükseğidir. Nebilerin mertebelerinin en aşağı olanı ise sıddıkların mertebelerinin en yükseğidir. Sıddıkların mertebelerinin en aşağısı da mü'minlerin mertebelerinin en yükseğidir.

ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخَرِينَ ﴿٨٢﴾

82. Nihâyet ötekileri *(inanmayanları)* suda boğduk.

"Nihâyet ötekileri" yani kavminden Nuh'a ve ehline muhalif olan kâfirlerin hepsini *"suda boğduk."*

Boğmak demek olan "الاغراق" kelimesi, 76. âyette geçen *"Biz kendisini ... kurtardık"* anlamına gelen "وَنَجَّيْنَاهُ" ifadesine mâtuftur. Kurtarmakla boğmak arasındaki farklılıktan dolayı atıf edatı olarak "ثُمَّ" (*sonra*) getirilmiştir. Bu âyetin "تَرَكْنَا" cümlesine atfedilmesi durumunda da "ثُمَّ" atıf edatının konumu yine aynıdır; fakat burada erteleme mânâsında değildir. Zira kurtarma ve sonrakilerde ismini bâkî kılma işi, boğmadan sonradır ki aksi düşünülemez. Atıf edatının ifade ettiği erteleme de bunu gerektirir.

---

[211]. Bk. Müslim, "Salat", 60.

HAZRETİ İBRAHİM VE İSMAİL'İN TESLİMİYETİ

وَاِنَّ مِنْ شِيعَتِهِ لَاِبْرٰهِيمَ ﴿٨٣﴾ اِذْ جَٓاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٤﴾
اِذْ قَالَ لِاَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ ﴿٨٥﴾ اَئِفْكًا اٰلِهَةً دُونَ اللّٰهِ
تُرِيدُونَ ﴿٨٦﴾ فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾ فَنَظَرَ نَظْرَةً فِى
النُّجُومِ ﴿٨٨﴾ فَقَالَ اِنِّى سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾ فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴿٩٠﴾
فَرَاغَ اِلٰٓى اٰلِهَتِهِمْ فَقَالَ اَلَا تَاْكُلُونَ ﴿٩١﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ
﴿٩٢﴾ فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ ﴿٩٣﴾ فَاَقْبَلُٓوا اِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴿٩٤﴾
قَالَ اَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ﴿٩٥﴾ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ
﴿٩٦﴾ قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَاَلْقُوهُ فِى الْجَحِيمِ ﴿٩٧﴾ فَاَرَادُوا
بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْاَسْفَلِينَ ﴿٩٨﴾ وَقَالَ اِنِّى ذَاهِبٌ اِلٰى رَبِّى
سَيَهْدِينِ ﴿٩٩﴾ رَبِّ هَبْ لِى مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠٠﴾ فَبَشَّرْنَاهُ
بِغُلَامٍ حَلِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْىَ قَالَ يَا بُنَىَّ اِنِّٓى اَرٰى
فِى الْمَنَامِ اَنِّٓى اَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرٰى قَالَ يَٓا اَبَتِ افْعَلْ مَا
تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِٓى اِنْ شَٓاءَ اللّٰهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿١٠٢﴾ فَلَمَّٓا اَسْلَمَا
وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ ﴿١٠٣﴾ وَنَادَيْنَاهُ اَنْ يَٓا اِبْرٰهِيمُ ﴿١٠٤﴾ قَدْ صَدَّقْتَ
الرُّؤْيَا اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ ﴿١٠٥﴾ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْبَلٰٓؤُا
الْمُبِينُ ﴿١٠٦﴾ وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى
الْاٰخِرِينَ ﴿١٠٨﴾ سَلَامٌ عَلٰٓى اِبْرٰهِيمَ ﴿١٠٩﴾ كَذٰلِكَ نَجْزِى
الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٠﴾ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١١﴾ وَبَشَّرْنَاهُ
بِاِسْحٰقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٢﴾ وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلٰٓى اِسْحٰقَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ ﴿١١٣﴾

83. Şüphesiz İbrahim de onun *(Nuh'un)* milletinden idi.
84. Çünkü Rabbine kalb-i selîm ile geldi.
85. Hani o, babasına ve kavmine: Siz kime kulluk ediyorsunuz? demişti.
86. «Allah'tan başka bir takım uydurma ilâhlar mı istiyorsunuz?»
87. «O halde âlemlerin Rabbi hakkındaki görüşünüz nedir?»

88. Bunun üzerine İbrahim yıldızlara şöyle bir baktı.
89. Ben hastayım, dedi.
90. Ona arkalarını dönüp gittiler.
91, 92. Yavaşça putlarının yanına vardı. *(Oraya konmuş yemekleri görünce:)* Yemiyor musunuz? Neden konuşmuyorsunuz? dedi.
93. Bunun üzerine, yanlarına gelip sağ eliyle vurdu *(kırıp geçirdi.)*
94. *(Putperestler)* koşarak İbrahim'e geldiler.
95, 96. İbrahim: Yonttuğunuz şeylere mi ibadet edersiniz! Oysa ki sizi ve yapmakta olduklarınızı Allah yarattı, dedi.
97. Onun için bir bina yapın ve derhal onu ateşe atın! dediler.
98. Böylece ona bir tuzak kurmayı istediler. Fakat biz onları alçaklardan kıldık.
99, 100. *(Oradan kurtulan İbrahim:)* Ben Rabbime gidiyorum. O bana doğru yolu gösterecek. Rabbim! Bana sâlihlerden olacak bir evlat ver, dedi.

101. İşte o zaman biz onu uslu bir oğul ile müjdeledik.

102. Babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa erişince: Yavrucuğum! Rüyada seni boğazladığımı görüyorum; bir düşün, ne dersin? dedi. O da cevaben: Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulursun, dedi.

103, 104, 105, 106. Her ikisi de teslim olup, onu alnı üzerine yatırınca: Ey İbrahim! Rüyayı gerçekleştirdin. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Bu, gerçekten, çok açık bir imtihandır, diye seslendik.

107, 108, 109, 110, 111. Biz, oğluna bedel ona büyük bir kurban verdik. Geriden gelecekler arasında ona (iyi bir nam) bıraktık: İbrahim'e selâm! dedik. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Çünkü o, bizim mü'min kullarımızdandır.

112, 113. Sâlihlerden bir peygamber olarak O'na (İbrahim'e) İshak'ı müjdeledik. Kendisini ve İshak'ı mübarek (kutlu ve bereketli) eyledik. Lâkin her ikisinin neslinden iyi kimseler olacağı gibi, kendine açıktan açığa kötülük edenler de olacak.

"Şüphesiz İbrahim de" şeriatlarının ahkâmı değişik olsa da dinin aslında/imanda *"onun (Nuh'un) milletinden idi."* Ona uyan ve ona tâbi olanlardandı. İbrahim (a.s.) ile Nuh (a.s.)'ın şeriatları ya tamamen (külli) ya da büyük oranda (ekseriyetle) aynı idi. Fürû' konularında ayrı olabilir.

İbn Abbâs'dan rivâyete göre İbrahim (a.s.) Nuh (a.s.)'ın din ehlinden ve onun sünneti

üzereydi. Yahut İbrahim (a.s.) Allah'ın dininde dik duruş sergilemede ve tekzipçilere karşı sabredip direnmede Nuh (a.s.)'a tâbi olanlardandır. Nuh (a.s.) ile İbrahim (a.s.) arasında yalnız Hûd (a.s.) ve Salih (a.s.) vardır. Yine Nuh (a.s.) ile İbrahim (a.s.) arasında 2640 sene vardır. Bazı tefsirlerde der ki, burada "وَاِنَّ مِنْ شِيعَتِهٖ" deki zamir (هو) Hz. Peygamber (s.a.)'e gider. Her ne kadar burada Peygamber (s.a.) zikredilmemiş ve İbrahim (a.s.) da sûreten Peygamberimiz (s.a.)'den önce ise de hakikatte İbrahim (a.s.) Rasûlullah (s.a.)'e tâbidir. Bundan dolayı İbrahim (a.s.) Peygamberimiz (s.a.)'in üstünlüğünü itiraf etmiş; onun dinini övmüş ve ona şöyle dua etmiştir: ***"Ey Rabbimiz! Onlara, içlerinden senin âyetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir peygamber gönder. Çünkü üstün gelen, her şeyi yerli yerince yapan yalnız sensin."*** (el-Bakara 2/129).

Önceden çok peygamberler geldi ve Sen
Gerçi en son geldin ama hepsinin önderi sensin
Halil İbrahim'in sofrası Senin sofranın tuzluğu hükmündedir
Istıfâ sofrası üzerinde ise peygamberlerin tuzu Sensin

اِذْ جَٓاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَل۪يمٍ ﴿٨٤﴾

84. Çünkü Rabbine kalb-i selim ile geldi.

"Çünkü Rabbine" kalbî âfetlerden ve Allah'tan başka dünya ve ahiret ile ilgili durumlardan kurtulan *"kalb-i selim ile geldi."*

İbrahim (a.s.)'ın rabbine kalb-i selim ile gelmesinin mânâsı, Allah'a karşı ihlaslı ve samimi olmasıdır. Sanki temsili olarak İbrahim (a.s.) kalbini kucağına alıp Allah'a götürmüştür. Yoksa kalB bir yerden başka bir yere götürülecek bir şey değildir.

اِذْ قَالَ لِاَب۪يهِ وَقَوْمِه۪ مَاذَا تَعْبُدُونَۚ ﴿٨٥﴾

85. Hani o, babasına ve kavmine: Siz kime kulluk ediyorsunuz? demişti.

"Hani o, babasına" yani Âzer b. Bâir b. Nahor b. Rau (Ergu) b. Fâlığ b. Şâlıh b. Erfahşed b. Sâm b. Nûh'a ve putperest olan *"kavmine: Siz kime kulluk ediyorsunuz? demişti."* Buradaki istifhâm inkârîdir. Mânâ şudur: "Siz hangi şeye ibadet ediyorsunuz?"

اَئِفْكاً اٰلِهَةً دُونَ اللّٰهِ تُر۪يدُونَۜ ﴿٨٦﴾

86. «Allah'tan başka bir takım uydurma ilâhlar mı istiyorsunuz?»

İftira demek olan "اَلْإِفْكُ", yalanın en kötüsüdür. Yani iftira için Allah'tan başka ilahlar mı istiyorsunuz? Burada mef'ul fiil üzerine, mef'ul-i bih mef'ul-i leh üzerine takdim edilmiştir. Çünkü burada önemli olan onların iftiraları ve bâtıl şirkleriyle yüzleşmektir.

فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾

87. «O halde âlemlerin Rabbi hakkındaki görüşünüz nedir?»

"O halde" Allah'tan başkasına ibadet ettiğinize göre Allah'a kavuştuğunuz zaman *"âlemlerin Rabbi hakkındaki görüşünüz nedir?"* Sizden gafil mi olacak yahut yapıp ettiklerinizden dolayı sizi cezalandırmayacak mı? Sizin bu konuda zannınız bile yoktur; kesin bilginiz nereden olacak? *Keşfü'l-esrâr*'da der ki: İbrâhim (a.s.)'ın gönlünde onları delil ile ilzâm etmek ve onlara putların mâbudluğa lâyık olmadığını açıkça göstermek için putlarına bir hile yapmak vardı. Bir gün babası ve dostları ona "İbrâhim gel; dışarıya, bizim bayram yerimize gidelim" dediler.

فَنَظَرَ نَظْرَةً فِى النُّجُومِ ۙ ﴿٨٨﴾

88. Bunun üzerine İbrahim yıldızlara şöyle bir baktı.

"Bunun üzerine İbrahim yıldızlara şöyle bir baktı." Yani yıldız ilmine ve yıldızların hesabına baktı. Yoksa doğrudan yıldızlara değil. Çünkü doğrudan yıldızların kendisine bakmış olsaydı "فِى" harf-i cerri yerine "اِلَى" harf-i cerrini kullanırdı. Zira o dönemde toplum yıldız ilmi ile ilgileniyor ve ona itibar ediyordu. Tepki almamak için onların içinde bulundukları hal ile onlara muamele etti. Onların bayramlarına ve onlarla beraber mâbetlerine çıkmamak için de hastalığını gerekçe gösterdi ve:

فَقَالَ اِنّ۪ي سَق۪يمٌ ﴿٨٩﴾

89. Ben hastayım, dedi.

el-Müfredât'ta der ki: "السُّقْم وَالسَّقَم" yalnız bedeni hastalıktır. Hastalık bazen bedende bazen de nefis ve ruhta olur. *"Ben hastayım"* sözü târiz ve îmâlı bir sözdür. Bu söz ya maziye yahut müstakbele işaret etmektedir. Yani bu söz "Ben şu an hastayım, yahut hasta olacağım" demektir. Yahut o an az da olsa mevcut olan hastalık belirtilerine işaret edilmektedir. Zira insan kendisi hissetmese bile kendisine ârız olan bir takım hastalık emarelerinden uzak değildir. Korku endişe ve tehlike bulunan yere de hasta, sakat yer

anlamına "مَكَانٌ سَقِيمٌ" denilir.

İbn Atâ der ki: "Ben hastayım" demek "Ben sizin bana ve Allah'a muhalefet edip putlara tapmanızdan dolayı hastayım" demektir. Yahut "Ben ölüm sadedindeyim, ölümüm yakın, yakında öleceğim" demektir. Zira boynunda ölüm olan herkes hastadır. Bir adam ansızın öldü. İnsanlar adamın başına toplandılar ve "Adam sapasağlamdı, hiçbir şeyi yoktu; öldü" dediler. Bunun üzerine bir bedevi "Bu adam boynunda ölüm olduğu halde sapasağlam olur mu hiç" dedi. Her ne olursa olsun İbrahim (a.s.) bu sözü, yoruma müsait bir zeminde söylemiştir. Zira ârif bir zat asla hürmet ve haram sınırını ihlal etmez. İbrahim (a.s.) dininden zararı def etmek ve şirk üzere olan kavmini susturmaya tevessül etmek için bunu söylemiştir.

İzzeddin b. Abdüsselâm der ki: Söz maksatların hâsıl olmasına vesiledir. Meşrû, iyi ve mâkul olan maksûda hem doğru hem yalanla ulaşılabiliyorsa bu durumda yalan söylemek haramdır. Ancak bu maksuda doğru ile ulaşılamıyor, yalan ile ulaşılabiliyorsa ve maksut da mubah ise yalan söylemek mübahtır. Şâyet maksut vâcip ve zorunlu ise yalan söylemek de vâcip ve zorunludur. Bunun kuralı budur.

el-Es'îletü'l-mufhıme'de der ki: Bâzı âlim şu durumlarda yalan söylemeyi câiz görmüşlerdir: 1. Harp hilesi ve savaş stratejisinde. 2: Hanımının gönlünü almada. 3) Dargınları barıştırmada.

Doğrusunu söylemek gerekirse diğer yerlerde olduğu gibi buralarda da yalan söylemek uygun değildir. Zira yalan haddi zâtında çirkin ve kötüdür. Bizzat özünde çirkin ve kötü olan şey, bir takım suret, şekil, hal ve şartların değişmesiyle güzel olmaz. Ancak bu gibi yer ve durumlarda yorum ve îmâ yoluyla böyle bir yalan söylenebilir. Açıktan ve doğrudan söylenemez. Mesela kişi hanımını sevmediği halde ona "Ben seni nasıl sevmem ki? Sen benim helâlim, eşim ve dostumsun" gibi şeyler söyleyebilir. Ancak hanımını hiç sevmediği halde doğrudan "Elbette ben seni seviyorum" dese bu halis yalan olur ve caiz değildir. Mesela Hz. Peygamber (s.a.) sağ yöne (güney) bir askeri sefer ve hareket tertip ve icra edecekse düşmanı şaşırtmak için sol yönden (kuzey) ahvali soruşturur; sanki o tarafa sefer düzenleyecekmiş gibi bir durum sergilerdi. Yine Hz. Peygamber (s.a.)'in bir yönü kastederek "Ben başka bir yöne gideceğim" demesi de yine bu kabildendir.

İbrahim (a.s.) devrindeki toplum hastayı uğursuz sayardı. Bu nedenle İbrahim (a.s.)'ın "Ben hastayım" sözünü duyunca onu puthânede yalnız başına terk edip mâbetlerine kaçtılar. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴿٩٠﴾

90. Ona arkalarını dönüp gittiler.

Hastalığın kendilerine sirayet edeceği endişesiyle İbrahim (a.s.)'dan yüz çevirip kaçarak *"Ona arkalarını dönüp gittiler."*

Bazıları der ki, burada "السُّقْمُ" veba (taûn) hastalığıdır. O devirde çoğu hastalıklar veba idi. İnsanlar bu hastalığın kendilerine bulaşmasından endişe ederlerdi. Fakir (**Bursevî**) der ki, meşhur olan vebanın İsrailoğulları döneminde yaygınlaştığıdır. Önceki dönemlerle ilgili olarak yalnız bir rivâyet vardır. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyuruyor: *"Veba hastalığı İsrailoğullarına yahut sizden öncekilere gönderilen bir azaptır."*[212]

فَرَاغَ اِلٰٓى اٰلِهَتِهِمْ فَقَالَ اَلَا تَأْكُلُونَۚ ﴿٩١﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ ﴿٩٢﴾

91, 92. Yavaşça putlarının yanına vardı. ***(Oraya konmuş yemekleri görünce:)*** **Yemiyor musunuz? Neden konuşmuyorsunuz? dedi.**

"Yavaşça" ve gizlice *"putlarının yanına vardı."* "رَاغَ" kelimesinin aslı hile ve kurnazlıkla bir şeye meyletmektir. Kelime tilkinin gizlice ve kurnazca gidip işe koyulmasından alınmıştır. *Kâmûs*'ta "رَاغَ الرَّجُلُ وَالثَّعْلَبُ رَوْغًا وَرَوَغَانًا" denilir ki bir şeyden dönüp meyletmek, demektir. *Tâcü'l-mesâdir'*de der ki: "الرَّوْغُ وَالرَّوَغَانُ" Tilkilik yani tilki gibi hile yapmaktır. "الرَّوْغُ", kelimesi ise gizli bir şeyin yanına gitmektir. *et-Tehzîb'*de der ki: "الرَّوْغُ وَالرَّوَغَانُ", hikaye ve destan etmek demektir.

İbrâhim (a.s.) onları süslenmiş ve yemek sofraları önlerine konmuş halde görünce alaylı bir şekilde onlara *"Yemiyor musunuz?"* Bu yemeklerden niçin yemezsiniz? dedi. Putperestler bereket hâsıl olması için yemeklerini putların yanına koyarlardı.

"Neden konuşmuyorsunuz?" Yani soruma neden cevap vermiyorsunuz? Size ne oldu ki söz söylemezsiniz ve bana cevap vermezsiniz, *"dedi."*

فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ ﴿٩٣﴾

93. Bunun üzerine, yanlarına gelip sağ eliyle vurdu ***(kırıp geçirdi.)***

Burada mastar, fâil mânâsındadır. Yani "ضَرْبًا" kelimesi "ضَارِبٌ" mânâsındadır. Yâni, "İbrahim (a.s.) putlara fiili ve fiziki olarak kuvvetli ve şiddetli bir darbe yaptı" demektir. Çünkü sağ el, sol elden daha kuvvetli ve şiddetlidir. Aletin (el) kuvvetli oluşu, fiilin de kuvvetli ve şiddetli olması demektir.

Burada "yemin" kelimesinin "kuvvet ve metânetle vurdu" anlamına geldiği de söylenmiştir. Yemine "yemin" denilmesi de bu sebepledir. Zira yemin, sözü takviye ve teyit etmektedir. Denildi ki, yemin olarak yorumlanmasının bir sebebi de âyette geçen şu ifadedir: ***"Allah'a yemin ederim ki, siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım!"*** (el-Enbiyâ 21/57).

Putperest kavim bayram ve panayırlarından puthâneye dönünce putlarını kırılıp parça

parça yerlere atılmış bir halde olduğunu gördüler. Bunu kimin yapmış olabileceğini sordular. Nihâyet İbrahim (a.s.)'ın yapmış olduğuna kanaat getirdiler ve onun getirilmesini istediler.

فَاَقْبَلُوا اِلَيْهِ يَزِفُّونَ ﴿٩٤﴾

94. ***(Putperestler)*** **koşarak İbrahim'e geldiler.**

İbrahim (a.s.)'ı yakalayıp getirmekle memur olanlar *"koşarak İbrahim'e geldiler."*

İbn Şeyh der ki, buradaki "اِلَى" harfi cerrinin hem öncesine yani "اَقْبَلُوا" fiiline ve hem de sonrasına yani "يَزِفُّونَ" fiiline taalluk etmesi mümkündür. Âyette "koşarak" anlamı verilen "يَزِفُّونَ" fiili, "اَقْبَلُوا" fiilindeki vav'dan haldir. Yâni, "koşarak geldiler" demektir. "يَزِفُّونَ" fiili deve kuşlarının koşmaya başlama hallerini ifade eden bir kelimedir.

el-Müfredât'ta der ki: "زَفِيفٌ" kelimesi aslında rüzgarın esmesinde ve yürümekle uçmak karışımı bir durumda deve kuşunun hızlıca yürümesinde kullanılmaktadır. Deve kuşları hızlıca yürüdüklerinde "زَفْزَفَ النَّعَامُ" denilir.

"زَفَّ الْعَرُوسَ" ifadesi de gelini bezeyip zifaf için güvey evine götürmek mânâsında mecaz olarak kullanılmıştır. Burada işin hızlı oluşunda bir mecazlık vardır. Yoksa gelinin normal yürüyüşünde bir hızlılık yoktur. Burada gelinin mutluluktan dolayı gayet kolay, hafif ve hızlıca sanki sevinç ve mutluluktan uçuyor gibi gitmesi mânâsında bir benzerlik söz konusudur.

قَالَ اَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ ﴿٩٥﴾ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

95, 96. İbrahim: Yonttuğunuz şeylere mi ibadet edersiniz! Oysa ki sizi ve yapmakta olduklarınızı Allah yarattı, dedi.

İbrahim (a.s.) huzura getirildikten sonra onunla putperestler arasında bir konuşma geçti. Allah Teâlâ bu konuşmayı Enbiya suresinde şu şekilde hikaye eder: İbrahim (a.s.)'e: ***"Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim? dediler. Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır. Hadi onlara sorun; eğer konuşuyorlarsa! dedi. Bunun üzerine, kendi vicdanlarına dönüp (kendi kendilerine) «Zâlimler sizlersiniz, sizler!» dediler. Sonra tekrar eski inanç ve tartışmalarına döndüler: Sen bunların konuşmadığını pek âlâ biliyorsun, dediler."*** (el-Enbiya 21/62-65).

İbrahim (a.s.): *"Yonttuğunuz şeylere mi"* yani yonttuğunuz putlara mı *"ibadet edersiniz!"* dedi. "النَّحْتُ" kelimesi ağaç, ahşap ve benzeri cisimleri yontmayı ifade eder.

Yâni kendi elinizle taştan ve ağaçtan yonttuğunuz şeye mi tapıyorsunuz? *"Oysa ki sizi ve yapmakta olduklarınızı"* yani putlarınızı ve diğer şeyleri *"Allah yarattı, dedi."* Bu cümle "تَعْبُدُونَ" kelimesindeki "و"dan haldir. İnkar ve sitemi te'kid etmektedir. Zira onların yonttukları putların cevher ve maddesi Allah Teâlâ'nın yaratması ile vücuda gelmiştir. Putlara şekil verme işi onlara ait olsa da ancak bu da Allah Teâlâ'nın bu konuda onlara kudret vermesi ve gerekli olan sebep, sayı ve benzeri unsurları Allah Teâlâ'nın yaratmasıyladır. Buna göre bir şeyin hem doğrudan Allah Teâlâ'nın yaratması hem de onların mâmûlü olması lazım gelmez. Âyetin mânâ ve muhtevasından ortaya çıkan şudur: Ehl-i sünnet ve'l-cemaate göre bütün işleri Allah yaratır. Kul kesb eder, kazanır. Yani Allah hâlık, kul kâsibtir. Sonuçta sevap ve azap durumu da bu kesb ve kazanmayla ilgilidir. **Molla Câmî** der ki:

Bizim fiilimiz ister kötü ister iyi olsun
Bir bir O'nun tarafından yaratılmıştır
İyi ve kötü gerçi kazânın/kaderin gereğidir
Kötüye O'nun rızası yoktur, iyiye vardır.

Nemrud ve seçkin adamları şöyle dedi:

قَالُوا ابْنُوا لَهُ بُنْيَانًا فَأَلْقُوهُ فِي الْجَحِيمِ ﴿٩٧﴾

97. Onun için bir bina yapın ve derhal onu ateşe atın! dediler.

"Onun için bir bina yapın..." İbrâhim'i yakmak için bir bina yapın, onu odun ile doldurun ve ateşe verin. **Taberî**'nin zikrettiğine göre **Süheylî** *et-Ta'rîf*'te der ki: Onlara bu sözü söyleyen kişi Fars bedevilerinden Heyzen isminde bir adamdır. Bu adam şu hadis-i şerifte konu edilen kişidir. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyuruyor: *"Adamın biri giydiği bir elbise içerisinde böbürlenerek yürüyordu da yerin dibine geçirildi. Kıyâmet gününe kadar da yere batmaya devam edecek."*[213]

"Ve derhal onu" şiddetli yanan *"ateşe atın! dediler."*

İbn Abbâs (r.a.)'dan yapılan rivâyete göre o der ki: Nemrut ve adamları İbrahim (a.s.)'ı yakmak için 30 zira' yüksekliğinde 20 zira' genişliğinde taştan bir bina yaptılar. Binanın içini odunla doldurdular. Binayı tutuşturup İbrahim (a.s.)'ı oraya attılar.

"جَحِيم" kelimesi, "الجَحْمَةُ" veya "الجُحْمَةُ" kökünden gelir. Ateşin iyice tutuşup alevlenmesidir. "الْجَحِيم" kelimesindeki "ال" takısı ise muzâfun ileyh'ten bedel olarak gelmiştir. Yani o binanın ateşine atın demektir.

فَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَسْفَلِينَ ﴿٩٨﴾

98. Böylece ona bir tuzak kurmayı istediler. Fakat biz onları alçaklardan kıldık.

"Böylece ona bir tuzak kurmayı" şer ve kötülük dokundurarak onu ateşte yakmayı *"istediler."* Zira İbrahim (a.s.) huccet ve delil ile onlara galebe çalıp onları susturunca, onların putlarına tuzak kurarak onları kırıp parçaladığı gibi onlar da halk nezdinde itibarlarını korumak, İbrahim (a.s.)'ı öldürmek için tuzak kurup hile yaptılar. *el-Müfredat*'ta der ki: "الْكَيْدُ" bir çeşit tuzak ve hiledir.

"Fakat biz" onların hilelerini boşa çıkarıp ateşi İbrahim'e serinlik ve esenlik yaparak bu durumu onun şânının yüceliğine açık bir delil gösterdik ve *"onları alçaklardan kıldık."* Kıssanın tafsili el-Enbiya 21/51-73'de anlatılmaktadır.

Şayet "Allah Teâlâ İbrahim (a.s.)'ı neden canıyla imtihan etti? denirse, buna şu şekilde cevap veririz: Çünkü her insan Allah Teâlâ'nın kahır sıfatının tecelli etmesinden korkar ve endişelenir. Nitekim Mûsâ (a.s.)'a şöyle buyrulmuştur: ***"Şu sağ elindeki nedir, ey Mûsâ? O, benim asamdır, dedi, ona dayanırım, onunla davarlarıma yaprak silkelerim; benim ona başkaca ihtiyaçlarım da vardır. Allah: Yere at onu, ey Mûsâ! dedi. Onu hemen yere attı. Bir de ne görsün, hızla sürünen bir yılan değil mi! Allah buyurdu: Al onu! Korkma! Biz onu şimdi ilk haline sokacağız."*** (Taha 20/17-21). Allah Teâlâ İbrahim (a.s.)'a kahır sıfatı ile tecelli etse bile Allah'ın izni olmadan ateşin hiçbir zarar vermeyeceğini bu şekilde göstermiş oldu. Yine aynı şekilde Allah Teâlâ ateşi İbrahim (a.s.)'a serinlik ve esenlik yaparak iki zıddı bir araya topladığını da ortaya koydu.

Burada düşmanları kahreden büyük bir mucize vardır. Çünkü onlar ateşe, güneşe, yıldızlara tapıyorlar ve onların "rab" olduğuna inanıyorlardı. Allah Teâlâ onlara bunların Allah'ın izni olmadan hiç kimseye hiçbir zarar veremeyeceğini gösterdi. Haberde şöyle gelmiştir. Nemrud, ateşin İbrahim (a.s.)'a serinlik ve esenlik olduğunu görünce ona "Elbette senin rabbin pek yücedir. Kurbanlar keserek ona yakınlık sağlayalım" dedi. Fakat sapık inancı, bozuk ameli ve kötü halinde ısrarcı olduğu için bunlar ona fayda vermedi.

Molla Câmî der ki:

Ansızın o felsefeci yol buldu/vardı,
Evliyâullahtan bir topluluğun önüne/meclisine.
Kış mevsimi idi ve orada bir mangal ateş vardı
Onların ortasında güzelce alevlenmişti
Felsefeci ateş ve mangala yaklaştı
Noksandan ve eksiklikten beri olan Halil İbrâhim (a.s.)'dan
O eski kıssayı tamamıyla zikir ve beyan etti
Ki ona ateş serin ve selâmet olmuştu
O felsefeci bilgisizliğinden ve kibrinden

“Ateşin tabiatında yakıcılık vardır” dedi
“O şey ki tabiat olarak yakıcıdır, nasıl
Tabiatının gereğinden ayrı/uzak olur?”
Orada bulunanlardan birisi din gayretinden
“Uyan, eteğini getir ve gör” dedi
Mangalın ateşini hakîmin eteğine döktü
Mahcupluk ateşi canından koptu/çok utandı
(Velî zât) ona “Elini ateşe sok.” dedi.
“Gör bakalım ateşte hiç sıcaklık var mı?”
Felsefecinin eli ve eteği yanmayınca
O bilgisizlikten yüzü aydınlandı/kurtuldu
Tabiatı Hakk’ın emrine âmâde gördü
Canı akıl bulanıklığından kurtuldu
Eğer o ilim ona yakîn olsaydı
Onun kıssası nasıl böyle olurdu
İlim insana korku ve haşyeti yakın eyler
İnsan yakîn ile bütün hallerde daha güvendedir

وَقَالَ اِنّى ذَاهِبٌ اِلٰى رَبّى سَيَهْدِينِ ﴿٩٩﴾ رَبِّ هَبْ لى مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠٠﴾

99, 100. ***(Oradan kurtulan İbrahim:)*** **Ben Rabbime gidiyorum. O bana doğru yolu gösterecek. Rabbim! Bana sâlihlerden olacak bir evlat ver, dedi.**

Allah Teâlâ İbrahim (a.s.)’ı ateşten kurtardıktan sonra sitem maksadıyla kavminden kendisini terk edenlere, yahut teşvik için ehlinden kendisiyle beraber hicret edenlere *“Ben Rabbime”* yani Harran yahut Bâbil diyarından, yahut Basra ile Kûfe arasında Hürmüz denen yerden Rabbimin bana emrettiği Şam’a yahut yalnız Rabbime ibadet edebileceğim herhangi bir yere *“gidiyorum,”* hicret ediyorum. *“O bana doğru yolu gösterecek.”* dedi. Kuşkusuz Allah Teâlâ bir cihette olmadığı için onun zâtına gitmek muhaldir, mümkün değildir.

Bahru’l-ulûm’da der ki: Belki de Allah Teâlâ İbrahim (a.s.)’a küfür ülkesini terkedip kendi kıblesi olan sahrayı (kayayı) ziyaret edebileceği ve Mescid-i Haram’ı imar edebileceği bir yere gitmesini emretmiştir. Yahut İbrahim (a.s.)’ın gideceği bu yer, İbrahim (a.s.)’ın defnedileceği yerdir. Hz. Peygamber (s.a.)’e de Mekke’den Medine’ye hicret etmesi emredilmişti. Bazı tarih kitaplarında İbrahim (a.s.)’ın Filistin’e defnedildiği yazılır. Filistin, Şam ile Mısır arasındaki toprakların genel adıdır. Filistin’in Remle, Gazze, Askalan ve başka bir çok önemli şehirleri vardır. İbrahim (a.s.) burada *“O bana doğru yolu gösterecek.”* diye kesin bir dil kullanmıştır. Çünkü

bu durum daha önceden İbrahim (a.s.)'a vaad edilmiştir. Yahut Allah Teâlâ'nın İbrahim (a.s.) ile olan âdetine binaen böyle kesin bir dil kullanılmıştır. Mesela Mûsâ (a.s.)'ın durumu böyle değildir. Çünkü Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.)'dan hikaye ederek şöyle buyuruyor: ***"Medyen'e doğru yöneldiğinde: Umarım, Rabbim beni doğru yola iletir, dedi."*** (el-Kasas 28/22). Bundan dolayı Mûsâ (a.s.) umut ve bekleme ifadesini kullanmıştır.

Bu âyet, kişinin küfür ülkesinden dini vazifelerini ikâme edeceği, ibadet ve taatini yerine getirebileceği bir ülkeye hicret etme konusunda asıldır. Bu işi ilk olarak icra eden İbrahim (a.s.)'dır. Lût (a.s.) ile beraber Harran, Bâbil yahut bulunduğu Irak bölgesinden arz-ı mukaddese intikal ve hicret etmiştir.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "*Ben Rabbime gidiyorum*" âyeti ma'rifet ehlinin zevki üzere kulun inkıtâına işarettir. İnkıtâ'ın mânâsı, Hak ile olup başkasından kesilmektir. Bu, bidâyette gayret ile olur, nihâyette ise bidâyetin külliyyeti (*inkıtâ'ın külliyyeti*) ile vücudu çalışmada, dili zikirde ve ömrü cehd ve gayrette geçirmekle olur. Nihâyette ise mahlûk ile eğreti, kendisinden bîgâne ve Allah'tan başkasına taalluktan âsûde, rahatta olur. Taalluk-ı âsûde'den:

Alâkayı kesmeden vuslat müyesser olmaz
Birinci kesilme cümle mâsivâdan kesilmektir

Mülk ve melekûte esareti sebebiyle kimin kalbinde bu âleme dair bir anlık bakış ve meyil olursa o kimseye müşâhede bakımından mârifetullah kapısı açılmaz ve o kimse hakikat âlemine giremez. **Vâsıtî** der ki: "Dost (halîl) halktan kesilip Hakk'a gider. Sevgili (habîb) ise Hak'tan halka gelir. Halktan Hakk'a giden Hakk'ı delil ile bilir. Hak'tan halka gelen ise eşyâyı Hak ile tanır."

Rivâyete göre Allah Teâlâ ateşi İbrahim (a.s.)'a serinlik ve esenlik yapıp düşmanı olan Nemrud'u da helak edince İbrahim (a.s.) Sâre validemizle evlendi ki o, Havva validemize benzeyen dünya güzeli bir kadındı. Böylece İbrahim (a.s.) Babil'den Şam'a hicret ve intikal etmeye karar verdi. Sonra İbrâhim (a.s.) mübârek yüzünü Şam tarafına çevirdi. Yolda Hâcer, Sâre hatunun eline düştü yani onu satın aldı ve İbrâhim (a.s.)'a bağışladı. Hâcer onun câriyesi olunca şöyle dua etti:

"Rabbim! Bana sâlihlerden olacak bir evlat ver, dedi." Burada salihlerden kastedilen salahı tam ve şânı yüce bir evlattır. Yâni dâvet ve taatte bana yardım edecek, gurbette bana enis ve arkadaş olacak bir evlat demektir. Zira "hibe" sözü mutlak olarak evlat demektir. Gerçi kardeşle mukayyet olarak da vârid olmuştur. ***"Rahmetimizin bir sonucu olarak ona kardeşi Hârûn'u bir peygamber olarak armağan ettik."*** (Meryem 19/53).

فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ ﴿١٠١﴾

101. İşte o zaman biz onu uslu bir oğul ile müjdeledik.

"İşte o zaman biz onu uslu bir oğul ile müjdeledik." Burada müjdelenen İbrahim (a.s.)'ın Allah Teâlâ'dan kendisine hibe etmesini istemiş olduğu çocuğun kendisidir. *Kamus*'ta der ki: "غُلَامٌ" bıyığı henüz yeni bitmiş gençtir ve yetişkin ve orta yaş anlamına gelen "الكَهْلُ" kelimesinin zıddıdır. Yahut "غُلَامٌ" çocuğun doğduğu andan gençlik dönemine kadar olan çağdır." Bazı lügat ehli der ki: "غُلَامٌ" on yaşını geçendir. On yaşından küçük olan ise sabîdir. "Halîm", işlerde acele etmeyen, zahmet ve meşakkatlere katlanan kendisine istenmeyen bir şey isâbet ettiğinde panik yapmayan ve kolay kolay öfkelenmeyen kimsedir. Yâni o bülûğa erince halîm olur.

Allah Teâlâ burada üç müjdeyi bir arada toplamıştır. *Birinci* müjde bunun bir erkek evlat olacağıdır. *İkincisi* bu çocuk büyüyüp ergenlik çağına ulaşacaktır. Zira sabî ve bebek ergen ve halîm olarak nitelenemez. *Üçüncüsü* bu çocuk halim, selim, mûnis, mûti, ağır başlı ve vakûr biri olacaktır. Evet, henüz ergenliğe yeni yeni yaklaştığı (*murâhik*) bir dönemde babası kendisine onu kurban edeceğini söylediğinde hemen teslim olmuştur. **Kâşifî** der ki: "Hak Teâlâ Hâcer'den İsmâil'i bağışlayınca Yüce Allah'ın hükmü ile Şam'dan Hâcer ve oğlunu Mekke'ye götürdü. İsmâil orada büyüyüp serpildi."

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ
فَانْظُرْ مَاذَا تَرَى ۚ قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ ۖ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ
مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿١٠٢﴾

102. Babasıyla beraber yürüyüp gezecek çağa erişince: Yavrucuğum! Rüyada seni boğazladığımı görüyorum; bir düşün, ne dersin? dedi. O da cevaben: Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulursun, dedi.

Nihâyet biz ona bir oğul hibe ettik; çocuk doğdu, büyüdü ve meşguliyet, hacet ve maslahatlarında *"Babası"* İbrahim *"ile beraber yürüyüp gezecek çağa erişince:"*

Bahru'l-ulûm'da der ki: "burada "فَلَمَّا" edatındaki "fa" fâ-i fasîha olup mukadder ve gizli bir ifadeyi açıklamaktadır. Burada onunla beraber anlamına gelen "مَعَهُ" kelimesi "السَّعْيَ" kelimesine bağlıdır. Zira "مَعَهُ" kelimesi zarf olup azıcık bir fiil rayihası ona yeterlidir. Dolayısıyla "بَلَغَ" fiiline bağlı değildir. Çünkü böyle bir bağlantı "çocuk İbrahim (a.s.) ile beraber aynı anda koşma çağına ulaştı" demek olur ki durum asla böyle değildir." Bu koşmanın yalnız ve özel olarak babayla beraber oluşunun ifade edilmesi, babanın, şefkat, merhamet ve çocuğun iş, hacet ve maslahatlarında koşmaya

elverişli olduğu konusunda başkalarından daha tam ve kâmil olmasından dolayıdır. Buna göre baba çocuğun hacet ve maslahatlar için koşma çağı gelmeden onu koşturamaz. Zaten baba kendisiyle beraber yürüyüp gezmesi için böyle bir evlat istemiştir. İsmail (a.s.) o zaman 13 yaşındaydı.

İbrahim (a.s.): *“Yavrucuğum! Rüyada seni boğazladığımı”* yani Allah için seni kurban ettiğimi, bizzat şekli yahut tâbir ve yorumu böyle olan bir rüya *“görüyorum;...”*

Denilir ki, İbrahim (a.s.) Zilhicce’nin sekizinci gecesi olan “terviye gecesi”nde birinin “Allah sana bu oğlun İsmail’i kurban etmeni emrediyor” dediğini gördü. O gün sabahtan akşama kadar bu rüyanın rahmânî mi? şeytânî mi olduğu konusunda hep şüphe etti, durdu. Bundan dolayı Zilhiccenin sekizinci gününe “Terviye günü” denildi. İkinci gece aynı rüyayı tekrar gördü ve bunun rahmânî olduğunu anladı. Bundan dolayı da Zilhicce’nin dokuzuncu gününe “bildi, anladı” mânâsında “Arefe günü” denildi. Sonra üçüncü gece yine aynı rüyayı gördü ve artık oğlunu kurban etmek istedi. Böylece Zilhicce’nin onuncu gününe “Kurban günü” denildi.

“... Bir düşün,” sana arz ettiğim bu hususa sen *“ne dersin? dedi.”*

Yani seni bizzat kurban ederken görüyorum. Yahut tâbir ve yorumu seni kurban etmem gerektiği mahiyetinde bir rüya görüyorum, demektir. Bu iş hakkında senin görüşün nedir, ne hüküm verirsin? İbrahim (a.s.) oğluna bu konuda ne düşündüğünü, görüşünün ne olduğunu, bu kurban edilme olayını onaylayıp onaylamadığını soruyor. Burada “تَرٰى” fiili Nahiv’de “ef’âl-i kulûb” diye bilinen kalbî fiillerdendir. Akla gelen, kalbe doğan görüş mânâsındadır. Yoksa kafa gözünün görmesi değildir. Görülen rüyaya, rüyanın yorumuna ve peygamberlerin rüyalarının vahiy olması hasebiyle bu emir ve hüküm artık kesindir. Ancak İbrahim (a.s.) şayet feryat ve figan ederse, ayağı kaymasın diye başa gelen bu bela ve imtihana karşı kendi durumunu oğluna bildirmek için onunla istişare etmiştir. Tabi ki feryat ederse ayağı kayar. Teslim olursa emin olur. Daha bela ve musibet gelmeden boyun eğerse bu durumda ödüllendirilecektir. Bir de böyle bir meşveret, müşavere ve şûra İbrahimî bir sünnettir. Denilir ki Âdem (a.s.) cennette yasak ağacın meyvesinden yeme konusunda meleklerle istişare etseydi bu hataya düşmezdi.

“O da cevaben: Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap.” dedi. Bu ifadenin bir mânâsı da “işini yap” demektir. “اِفْعَلْ مَا اُمِرْتَ” diye mazi değil de

“اِفْعَلْ مَا تُؤْمَرُ” şeklinde muzari kalıbıyla gelmesi, emrin onunla ilgili ve ona yönelik olduğuna, yerine getirilmesi sırasında da emrin devam ettiğine delâlet etmek içindir. Belki de İsmail (a.s.), İbrahim (a.s.)’ın sözünden oğlunu rüyada kesmeye memur olduğunu görmüş olabileceğini anlamış ve bundan dolayı *“Emrolunduğun şeyi yap”* demiştir. Yine İsmail (a.s.) peygamberlerin rüyalarının hak olduğunu, onların böyle bir işe ancak Allah tarafından kendilerine verilen bir emirle teşebbüs edebileceklerini bilmektedir. Çoğunlukla vahiy peygamberlere uyanıkken geldiği halde böyle önemli bir emrin uyanıkken değil de rüyada gelmiş olması ve rüyada bile olsa baba ve oğlun bu emri derhal yerine getirme istekleri onların son derece muti ve muhlis olduklarını

gösterir.

Denilir ki peygamberlerin rüyaları haktır; vahiy kabilindendir. Zira onlara vahiy hep uyanık olarak gelir. Çünkü onların kalbleri asla uyumaz. Bir de onların nefis, gönül ve ruh dünyaları temiz olduğu için şeytan onlara nüfuz ve tesir etmeye yol bulamaz.

Es'iletü'l-Hikem'de der ki: Peygamberlerin rüyaları haktır. Haksız yere adam öldürmek büyük günahtır. Peki hal böyleyken Allah Teâlâ neden İbrahim (a.s.)'a oğlunu kurban etmesini rüyada emretmiştir? Cevaben denilir ki: Uyanıkken değil, uykuda ve rüyada emretmiştir. Çünkü Allah Teâlâ'nın bir mü'mini haksız yere öldürmekten daha çok gazap ettiği bir şey yoktur.

"İnşallah beni" Allah için kurban edilmeye yahut Allah'ın hükmüne *"sabredenlerden bulursun, dedi."*

Sonra İsmail (a.s.) Allah Teâlâ'nın bu imtihanına karşı *"İnşallah"* diyerek O'ndan yardım istedi. Kim meşîet ve iradeyi Allah'a isnad ederse o helak olmaz. Burada kurbanlık İsmail (a.s.) *"İnşallah beni sabredenlerden bulursun"* diyerek kendisini sabredenler zümresine dahil etti. Allah Teâlâ da ona şefkat ve merhamet etti. Benzeri bir durumda Mûsâ (a.s.) münferit olarak kendisini ortaya koydu ve Hızır (a.s.) ile olan buluşmasında ***"Mûsâ: İnşallah, dedi, sen beni sabreder bulacaksın. Senin emrine de karşı gelmem."*** (el-Kehf 18/69) dedi ve bu zümrenin dışında kaldı. Halbuki işi Allah'a bırakmak münferit hareket etmekten daha iyidir. Meram ve maksudun tahsil edilmesine daha uygundur. İsmail (a.s.) teslim ve işi Allah'a ısmarlama makamında olduğu için durdu ve sabretti. Mûsâ (a.s.) ise öğrenci konumunda olduğu için öğrenci anlamadığı hususlarda hocasına bir takım soru ve itirazlarla talepte bulunabilir. Hal böyle olunca Mûsâ (a.s.) karşı çıktı ve sabretmedi. Bazıları der ki Mûsâ (a.s.) zâhirde itiraz etmişse de bâtın ve iç aleminde o da teslim olmuştur. Zira Mûsâ (a.s.) Hızır (a.s.)'a kendi mükellef ve memur olduğu şeriat gayretiyle itiraz etmiştir.

فَلَمَّٓا اَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِۚ ﴿١٠٣﴾ وَنَادَيْنَاهُ اَنْ يَٓا اِبْرٰهٖيمُۙ ﴿١٠٤﴾ قَدْ
صَدَّقْتَ الرُّءْيَاۚ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنٖينَ ﴿١٠٥﴾ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ
الْبَلٰٓؤُا الْمُبٖينُ ﴿١٠٦﴾

103, 104, 105, 106. Her ikisi de teslim olup, onu alnı üzerine yatırınca: Ey İbrahim! Rüyayı gerçekleştirdin. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Bu, gerçekten, çok açık bir imtihandır, diye seslendik.

İbrahim (a.s.) ve oğlu İsmail (a.s.) *"Her ikisi de"* Allah'ın emrine *"teslim olup..."* "وأَسْلَمَ وَاسْتَسْلَمَ سَلَّمَ لِأَمْرِ اللّٰهِ" bunların hepsi teslim oldu anlamına gelir. Dolayısıyla bu âyet başta "سَلَّمَا" olmak üzere bu lügatlerin hepsiyle yani "أَسْلَمَا" ve "اِسْتَسْلَمَا" şeklinde de

okunmuştur. Kelimenin aslı
"سَلِمَ هَذَا لِفُلَانٍ" sözünden gelmektedir. Bu, falancaya teslim oldu denilir, yani ona gönülden bağlandı ve o konuda münazaa ve tartışmadan kurtuldu demektir. "سَلَّمَ لِأَمْرِ اللهِ وَأَسْلَمَ لَهُ" sözleri de bu mânâdan nakledilmiştir. Yâni nefsini, canını ve ruhunu ihlas ve samimiyetle Allah'a teslim etti ve nefsini kurtardı, demektir. Yine "اِسْتَسْلَمَ" fiili de aynıdır. O da Allah'a teslim oldu demektir. **Katâde** "أَسْلَمَا" fiili hakkında der ki, İbrahim (a.s.) oğlunu; İsmail (a.s.)'da canını Allah'a teslim ettiler.

İtaat edip boyun eğerek *"onu alnı"* boynu ve yanağı *"üzerine yatırınca:"*

Kâmûs'ta der ki: "وَتَلَّهُ" demek onu yere vurdu, boynu yanağı üzere yere yatırdı, demektir. "اَلْجَبِينُ" ise alnın iki yanından biridir. Yüzün göz ile kulak arasındaki zülüflerin üstünde sağ ve sol cephelerden iki yanı vardır. **Râğıb** der ki: "اَلتَّلُّ" kelimesi aslında yüksek yer demektir. Telîl, boyun demektir. "تَلَّهُ لِلْجَبِينِ" ifadesi, onu alnı yahut boynu üzere yere düşürdü, demektir. Bir başkası şöyle der: İbrahim (a.s.) oğlunu yanı üzere yere atıp yatırdı; oğlu alnı üzere yere düştü. Yani kesme ve kurban etme ameliyesinin yüzükoyun bir vaziyette icra edileceği bir pozisyon aldılar. Böylece baba ve oğul bu işi sabır ve metanetle icra ederek Rahman Teâlâ'yı hoşnut ve memnun edecek; şeytanı da mahzun bırakacaklardır. Bu ameliye Mekke'de Mina bölgesinde bir kayanın yanında yahut Mina Mescidi'ni yukarıdan gören bir mevkide yahut bugün hacıların Mina'da kurban kestikleri yerde vuku buldu.

Rivâyete göre İblis İbrahim (a.s.)'ı bu işten caydırmak için Mina'da Cemre-i Akabe'de İbrahim (a.s.)'ın karşısına çıktı. İbrahim (a.s.) burada şeytana yedi taş atarak onu kovdu. Şeytan defolup gitti. Sonra Cemre-i Vustâ'da yine karşısına çıktı. İbrahim (a.s.) burada da şeytana yedi taş attı ve şeytan defolup gitti. Sonra Cemre-i Kübra'da yine karşısına çıktı. İbrahim (a.s.) burada da şeytana yedi taş attı ve şeytan defolup gitti. Sonra İbrahim (a.s.) Allah Teâlâ'nın emrini yerine getirmek üzere yoluna devam etti ve bilindiği gibi İsmail (a.s.)'ı kesip kurban etmek istedi. İşte bundan dolayı hacda "şeytan taşlamak" meşru ve vacip oldu. Şeytan taşlamak haccın vaciplerindendir. Terk edildiği taktirde kurban/fidye vacip olur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki, bu kıssada rubûbiyet hakkının korunması, ubûdiyet âdâbının gözetilmesi konusunda şu husus dikkat çekici ve takdire şayan bir durumdur: İsmail (a.s.) kesmenin acısıyla hareket etmemesi ve gayr-i ihtiyari de olsa tepki vermemesi için babasından ellerini ve ayaklarını bağlamasını istemişti. Çünkü Allah Teâlâ'dan babasının sitem ve azar işitmesinden endişe ediyordu. Sonra tam kesileceği sırada babasından bu bağların çözülmesini istedi ve ben Rabbimin bana "Benim sevgilim bana elleri bağlı olarak mı itaat ediyor?" diyerek sitem etmesinden endişe ediyor ve korkuyorum, dedi.

Sevgilimin elinden zehir de içsem

Elbette o zehir hoş bir şifa olur

Yine sevgilinin dövmesi hoş ve şifadır, denilmiştir.

Senin elinden ağzıma yumruk yemek
Kendi elimle ekmek yemekten daha hoştur

"Ey İbrahim!" emredileni icra etmeye kararlılıkla *"rüyayı gerçekleştirdin."* diye seslendik. Doğrusu sen gördüğün rüyayı doğruladın, demektir.

Molla Câmî'nin *Fusûs Şerhi'*nde der ki, "yani Ey İbrahim! Sen oğlunu kurban etmeye teşebbüs etmek ve bunun mukaddimelerine müdâhil olmakla görünen sureti gerçekleştirdin. Onu hissî ve hâricî sûrete mutâbık ve sâdık hale getirdin, demektir."

Denilir ki İbrahim (a.s.) bıçağı bir kaç kere kuvvetlice İsmail (a.s.)'ın boğazına çekti; ancak bıçak kesmedi. Sonra bıçağı oğlunun ensesine koydu; bu sefer de bıçak döndü.

Sen de Halil'cesine Allah'a tevekkül ki
Kılıcın İsmail'i kesmesin?

İşte tam o anda gökten nida geldi.

Haberde şöyle gelmiştir: Hz. Peygamber (s.a.) Cebrail (a.s.)'a gökten inişinde hiç zahmet ve meşakkat çektiğin oldu mu? diye sordu. Cebrail (a.s.): "Evet dört yerde zor anlar yaşadım." dedi ve bunları şöyle sıraladı:

"*Birincisi:* İbrahim (a.s.) ateşe atıldığı zaman ben arşın altındaydım. Allah Teâlâ tam o sırada "Yetiş kuluma!" buyurdu; ben hemen yetişiverdim. Ona bir ihtiyacın var mı? dedim. İbrahim (a.s.) "Sana ihtiyacım yok" dedi.

İkincisi: İbrahim (a.s.) bıçağı İsmail (a.s.)'ın boğazına koyduğu zaman ben yine arşın altında bulunuyordum. Allah Teâlâ "Yetiş kuluma!" buyurdu. Ben göz açıp kapatıncaya kadar bir zamanda ona da yetiştim ve bıçağı çevirdim, dedi.

Üçüncüsü: Yusuf (a.s.) kuyuya atıldığı zaman "Yetiş kuluma!" buyurdu. Ben Yusuf kuyunun dibine ulaşmadan yetiştim. Kuyunun dibinden bir taş çıkardım ve Yusuf (a.s.)'ı o taşın üzerine oturttum, dedi.

Dördüncüsü: Uhud savaşında kâfirlerin senin mübarek başını yarıp dişini kırdıkları zaman Allah Teâlâ "Yetiş! Şayet sevgilimin kanından bir damla yere düşerse yerden hiçbir bitki bitirmem" buyurdu. İşte ben senin yere düşmek üzere olan kanını elimle aldım ve sonra onu havaya attım, dedi.

Konunun tafsilatını sözlü olarak arz ve ifade etmenin yeterli olmadığını bildirmek maksadıyla burada "لَمَّا" edatının cevabı hazfedilmiştir. Sanki *"Her ikisi de teslim olup, onu alnı üzerine yatırınca"* artık olan oldu, buyrulmuştur. Öyle ki bundan sonra yaşananları sözlü beyan ihata ve ifade edemez. Zira bela geldikten sonra Allah Teâlâ baba ve oğuldan bu büyük imtihanı kaldırarak onlara yapmış olduğu lütuf ve kerem üzerine onlar sevindiler ve Allah'a şükrettiler. Yine pek büyük sevap elde etmekle

beraber Allah Teâlâ bu imtihanla onları şimdiye kadar hiç kimseye nasip olmayan böyle bir lütuf ve ihsana mazhar ve muvaffak kılmış; böylece onların o dönemde bütün âlemlere üstün olduklarını ortaya koymuştur. Bu olay, bizim söz ve idrakimizin ifade ve ihata edemeyeceği nice güzellik ve sırlarla doludur.

Bazı ârifler der ki, insan evlat sevgisi üzere yaratılmıştır. İbrahim (a.s.)'ın Allah ile olan dostluk gayreti ve muhabbet makamı bu dostun gönül bağının hakiki dosttan başka herkesten ve her şeyden kesilmesini gerektirmiştir. Bundan dolayı hiçbir tereddüt olmaksızın en çok sevdiği şeyi Allah yolunda feda etmek adına İbrahim (a.s.) bir imtihan olarak oğlunu kurban etmekle memur olmuştur. Ayrıca Allah Teâlâ meleklere İbrahim (a.s.)'ın dostu olduğunu ve onun gönlünden Mevlâ'nın sevgisinden başka bir şey olmadığını bildirmiştir. Buna göre burada asıl maksat, İbrahim (a.s.)'ın oğlunu kesip kurban etmesi değil; evlat sevgisinin gönülden silinmesi ve tâbii âdeti terk etmesidir.

Molla Câmî der ki: İbrahim (a.s.)'da Hak Teâlâ'nın sevgisi o derece galip idi ki, hak yolunda babasından ve kavminden uzaklaştı. "İbrahim'in babası için af dilemesi, sadece ona verdiği sözden dolayı idi. Ne var ki, onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine malum olunca, ondan uzaklaştı. Ve yine Allah yolunda oğlunu kurban etmeye teşebbüs etti. Yine bu kadar çok ve meşhur olan tüm malını Allah yolunda feda etti.

Haberde şöyle gelmiştir: İbrahim (a.s.)'ın 5000 koyun sürüsü vardı. İbrahim (a.s.)'ın Allah ile olan bu yüce dostluğu ile beraber malının bu kadar çokluğu meleklere tuhaf geldi. İbrahim (a.s.) bir gün koyunlarıyla meraya çıktı. Çoban köpeklerinin de altın tasmaları vardı. İnsan suretinde bir melek bir vâdinin üst kısmından çıka geldi ve :

"سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ"

Yani "Bütün meleklerin ve Cebrail'in Rabbi olan Allah'ı tesbih ve takdis ederim" diye tesbih etti. Bu tesbih meleklere mahsus bir tesbih idi. İbrahim (a.s.) daha önce bunu hiç duymamıştı. Halil İbrahim (a.s.) sevgilisi olan Allah Teâlâ'nın tesbihini işitince çok hoşuna gitti. Ve ona kavuşma arzusu bir kat daha arttı ve "Ey İnsan! Rabbimin zikrini bir daha tekrar et; malımın yarısı senin olsun" dedi. Adam, aynı tesbihi bir daha tekrar etti. Bu sefer İbrahim (a.s.) adama: "Benim yaratıcım olan rabbimin tesbihini bir daha tekrar et; şu gördüğün koyunlar, çobanlar hizmetçiler bütün malım senin olsun" dedi. İbrahim (a.s.)'ın 5000 hizmetçi uşağı vardı. Bu durum karşısında melekler insaf ettiler. Âdem (a.s.)'ın hilafetini teslim ettikleri gibi, onun (a.s.) da dostluğunu kabul ettiler. Bu durum, İbrahim (a.s.)'ın Âdem (a.s.)'dan sonra ikinci baba oluşunun sırlarındandır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Şeyhim (**Osman Fazlî-i İlâhî**) (k.s.)'den şöyle dediğini işittim: İbrahim (a.s.) ef'âl (fiiller), sıfât (sıfatlar) ve Zât'a dair tevhidin bütün mertebelerini gerçekleştirmiştir. Zira Allah ile kul arasındaki küllî perdeler üçtür: Bunlar, mal, evlat ve beden (can) perdeleridir. İşte ef'âl tevhidi maldan, sıfât tevhidi evlattan, zât tevhidi ise beden ve candan fâni olup feragat etmekle hâsıl olur. İşte bütün bu perde ve engeller, sırasıyla tevhitteki makamlara mukabildirler. Sonuçta Allah Teâlâ

birinci tevhid olan ef’âl tevhidini gerçekleştirmek için İbrahim (a.s.)’ın malını almıştır. İkinci tevhit olan sıfât tevhidini gerçekleştirmek için onu evladını kurban etmekle sınamıştır. Üçüncü tevhid olan zât tevhidini gerçekleştirmek için de onu Nemrud’un ateşine atarak cisim ve canını almıştır. İşte bütün bunlardan İbrahim (a.s.)’ın fenâ fillah ve bekâ billah makamlarına ulaştığı ortaya çıkmaktadır.

Allah Teâlâ bizleri ve sizleri tevhidin hakikatına, tecrid ve tefridin sırrına ulaştırsın!

“Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız.”

Bu söz, Allah Teâlâ’nın İbrahim ve İsmail (a.s.)’a lütuf ve ihsanda bulunarak onları büyük beladan kurtarmasının illet ve gerekçesidir. Emredilen hüküm henüz gerçekleşmeden neshi câiz görenler bunu delil saymışlardır. İbrahim (a.s.) oğlunu kurban etmekle memurdu; ancak bu gerçekleşmeden hüküm kaldırılmıştır. *el-Es’iletü’l-mufhıme’*de der ki, bu kıssa Mûtezilenin aleyhine bir delildir. Demek ki Allah Teâlâ fiilen gerçekleşmesini irade etmediği bir şeyi emredebilir. Âyet buna delâlet etmektedir. Nitekim Allah Teâlâ İbrahim (a.s.)’a oğlunu kurban etmesini emretmiş; ancak bunu irade etmemiştir. Mûtezile, emir ve iradenin farklı olabileceğini kabul etmez.

“Bu, gerçekten” muhlisi diğerlerinden ayırt eden zorluğu *“çok açık bir imtihandır, diye seslendik.”*

Baklî der ki: Allah Teâlâ bu durumun zâhirde belâ olduğunu haber verdi. Bâtında ise bu bir belâ değildir. Zira bu belânın hakikatında müşâhede menzillerine ulaşma ve mükâşefe hakikatlarının sırlarını şühûd ve müşâhede söz konusudur. Bu ise Allah’a yakınlık sebeplerinin en büyüklerindendir. Asıl belâ bir an dahi seni hak Teâlâ’yı müşâhede etmekten perdeleyen ve engelleyen şeydir. Bu mânâda Allah ile dostları arasında asla belâ olmaz. Allah dostlarına göre belâ, velâ ve dostluğun ta kendisidir. **Harîrî** der ki, bela muhataplara üç ayrı şekilde tezahür eder: 1. Muhaliflere musibet ve cezadır. 2. Hayırda öncü olanlara temizlik ve keffarettir. 3. Veli ve sıddıklara ise bir türlü imtihandır.

Ey Câmî, gönlünü aşk yolunda gam ve derde koy
Çünkü bu derdi çekmeyen o yolun adamı olmaz

وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِى الْاٰخِرِينَ ﴿١٠٨﴾
سَلَامٌ عَلٰى اِبْرٰهِيمَ ﴿١٠٩﴾ كَذٰلِكَ نَجْزِى الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٠﴾ اِنَّهُ
مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١١﴾

107, 108, 109, 110, 111. Biz, oğluna bedel ona büyük bir kurban verdik. Geriden gelecekler arasında ona (iyi bir nam) bıraktık: İbrahim’e selâm! dedik. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız. Çünkü o, bizim mü’min kullarımızdandır.

“Biz, oğluna bedel, ona büyük” cüsseli, semiz *“bir kurban verdik.”*

Yapmakla memur olduğu iş (kurban), damarı yarıp kan akıtmakla tamam olur. “الذِّبْح” kesilecek hayvanın ismidir, yani kurbandır. Buna göre mânâ şöyledir: İsmail (a.s.)’ın yerine fidye olarak bir kurban kıldık ve onu bu şekilde kesilmekten, kurban edilmekten kurtardık. Ancak fidyeyi veren ve uygulanmasını emreden Allah Teâlâ olduğu için mecaz olarak *“Biz, oğluna bedel ona büyük bir kurban verdik.”* buyrulmuştur. Kurbanda sünnet olan da kurbanın semiz ve besili olmasıdır. Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Kurbanlarınızı semiz ve besili yapınız. Zira onlar sizin sırat üzerinde bineklerinizdir.”*[214] Yahut bu kurbanın kadri ve kıymeti pek yücedir. Zira Allah Teâlâ bu kurbanı bütün resul ve nebilerin efendisi kendi neslinden olan İbrahim peygamberin oğlu İsmail peygamber için fidye olarak göndermektedir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: burada fidye olarak gönderilen kurban biri diğerinden büyük olan iki büyük peygambere fidye olduğu için “büyük kurban” olarak nitelendirilmiştir. Bu peygamberler İsmail (a.s.) ve Muhammed (s.a.)’dir. Zira Muhammed (s.a.) İsmail (a.s.)’ın sulbündendir.

el-Es’iletü’l-hikem’de büyükbaş hayvan, kurban konusunda koçtan daha büyük olduğu halde -ki bir büyükbaş hayvan yedi koç yerine kâim olur- Allah Teâlâ neden bu koç kurbanı büyük kurban diye nitelemiştir? diye sorulursa, cevabı şudur: Koç ile Allah’ta fâni olan müslüman nefis arasında pek kuvvetli bir münasebet vardır. Zira koç, sırf kurban için kesilmeye müsait olarak yaratılmıştır. İşte koç küllî fâniliğin, teslim ve boyun eğmenin sembolü olduğu gibi ahirette de ölümün sembol sûreti olarak sırat köprüsü üzerinde kurban edilecektir. İşte bu mânâdan dolayı Allah Teâlâ koça “büyük kurban” demiştir. Zira her şeyin fazilet ve üstünlüğü sûret ile değil mânâ iledir. Çünkü sûretin üstünlüğü mânânın üstünlüğüne tâbidir. Deve böyle değildir. Çünkü ondan esas maksut binit olarak kullanılması ve yüklerin taşınmasıdır. Denilir ki fidye olarak gönderilen bu koç cennetten gönderilmiştir.

İbn Abbâs (r.a.)’dan rivâyete göre bu koç Âdem (a.s.)’ın oğlu Hâbil’in kurbanıdır. Allah Teâlâ onun kurbanını kabul etmiştir. O cennette otluyordu. Allah Teâlâ onu İsmail (a.s.)’a fidye olarak gönderdi. Buna göre o devirde kurbanın kabulü mânâsında gökten inen ateş o kurbanı yakmamış bilakis göğe kaldırmıştır. *İnsânü’l-uyûn*’da der ki, bazılarının gökten gelen ateş o kurbanı yaktı (yedi) sözü tartışmalı bir sözdür. Yine mânâlar tecessüm ettiği gibi ruh da tecessüm eder ve ebedi olarak öyle kalır. Buna göre Hâbil’in zamanında gökten inen ateşin o kurbanı yakıp yemesi ikinci defa İbrahim (a.s.)’ın onu kurban etmesine engel değildir.

Rivâyete göre koç Mina’da cemre yanında İbrahim (a.s.)’dan kaçtı. İbrahim (a.s.) koçu yakalamak için ona yedi taş attı. Taşlama bundan dolayı sünnet oldu. Yine yukarıda geçtiği gibi İbrahim (a.s.) oğlunu kurban edeceği sırada şeytan karşısına çıkıp ona vesvese vermek istedi. İbrahim (a.s.) şeytanı taşlayarak kovdu. Şeytan taşlama ameliyesi bundan dolayı hacılara vacip oldu.

Yine rivâyete göre İbrahim (a.s.) koçu kurban edince, Cebrâil (a.s.) "اَللهُ اَكْبَرُ اَللهُ اَكْبَرُ" dedi. Kurbanlık İsmail (a.s.) "لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللهُ وَاللهُ اَكْبَرُ" dedi. Bu sefer İbrahim (a.s.) "اَللهُ اَكْبَرُ وَلِلّٰهِ الْحَمْدُ" dedi. Bu tekbir bundan dolayı sünnet oldu. Bilinmelidir ki kurban üçtür. *Birincisi* Hâbil'in kurbanı, *ikincisi* İbrahim (a.s.)'ın kurbanı, *üçüncüsü* ise koç sûretinde ölümün kurban edilmesidir. Yine fidye de üçtür: 1. Hâbil'in kurbanının İsmail (a.s.)'a fidye olarak gönderilmesi, 2. Kıyamette bütün mü'minlere fidye verilmesi ki, her mü'mine fidye olarak bir kâfir verilecektir. Mü'min o kâfiri alnından, perçeminden tutup cehenneme atacaktır. 3. Allah Teâlâ'nın ebedi hayat için ölümü fidye yapması. Allah Teâlâ ölümü koç sûretinde sırat üzerinde kesecek ve cehenneme atacaktır. Tâbi ki bu durum cennet ehlinin cennette ölümsüz, daimi ve ebedi olarak kalacaklarının bir müjdesi olacaktır. Cehennem ehli için de ebedi olarak azapta kalmaları tam bir azarlama ve tekdir olacaktır. İşte bütün bunlar tevhid mertebelerine delâlet etmektedir: Hâbil'in kurbanı ef'âl tevhidine, Yahya (a.s.)'ın kurbanı sıfât tevhidine, İbrahim (a.s.)'ın kurbanı da zât tevhidine işaret eder. Zira İbrahim (a.s.)'ın kurbanı zât tevhidinin bir tecellisidir ve Allah Teâlâ'nın zâtında fena-i küllîdir. İbrahim (a.s.)'ın kurbanı diğer bütün kurbanlardan daha büyüktür. Onun fidyesi de diğer bütün fidyelerden tamdır.

Denilir ki hacıya kurban kesmek vacip olunca, artık kurbanı kesmeden bu sorumluluk ondan düşmez. İbrahim (a.s.)'a da oğlu İsmail (a.s.)'ı kurban etmesi vacip olunca bu görev yerine getirilmediği sürece teklif asla sakıt olmaz. İşte Allah Teâlâ İsmail (a.s.)'ın yerine böyle yüce bir peygamberi kurtarmak için fidye olarak büyük bir koç göndermiştir. Bu şekilde İbrahim (a.s.)'ın zimmetine vacip olan kurban işi gerçekleşmiştir. Zira kurban vacip olduktan sonra kesilmeden hüküm kalkmaz. Bundan dolayı bir kimse evladını kurban etmeyi adasa Hanefi mezhebine göre bu kimse bir koç ya da koyun kurban etmelidir. Sonuçta İbrahim (a.s.)'ın oğlu İsmail (a.s.)'ın sureti koç suretinde oldu; bu suret cennete sevk edilecek ve oraya istediği surette girecektir. Koç sureti kurban edildi ve İbrahim (a.s.)'ın oğlu koç suretine büründü. İşte doğan çocuk için kesilen ve herkesin kendi akîka kurbanı ile rehin tutulduğu meşhur akîka kurbanının sebebi budur. Malum akîka kurbanı **Hanefilere** göre mübah yahut mendup; **Şâfiî**, **Mâliki** ve **Hanbeli** mezheplerine göre sünnet; Zâhiri mezhebine göre ise vaciptir. Şâyet Allah Teâlâ burada İsmail (a.s.)'e fidye olarak koç göndermeseydi insanların oğullarından birini kesmeleri kıyamete kadar devam eden bir sünnet olacaktı.

Konunun izahı şudur: Teslim olma ve boyun eğmede insan ile koç arasındaki münasebetten dolayı bu koç rüyada İbrahim (a.s.)'ın oğlu İsmail (a.s.) suretinde göründü. Allah Teâlâ'nın muradı İsmail (a.s.)'ın kurban edilmesi değil; bu koçun kurban edilmesiydi. Rüyada görünen Allah katında İsmail (a.s.)'ın suretine bürünmüş olan bu koçtur. Başka bir şey değildir. Hak Teâlâ Hazretleri İsmail (a.s.)'ın yerine bu koçu büyük bir kurban olarak gönderdi. Mesela ilim de rüyada süt suretinde görünür. Yani rüyada süt görmek, süt içmek, sütten faydalanmak ilim olarak yorumlanır. Bu durumda hayal hazretinde görünen sütün kendisi değildir. Bunun hakikati ise şudur: Şayet İbrahim

(a.s.) hayal hazretinde gördüğünü maksud-i mânâya geçip rüyada oğlunu kurban etmesi gerektiğini, oğlunun suretinde olan koçu kurban etmek olarak yorumlasaydı, âfâk ehline göre İbrahim (a.s.)'ın tam teslimiyet ve kâmil mânâdaki fenâ makamı ortaya çıkmaz, anlaşılmaz ve bilinmezdi. Aynı şekilde oğlu İsmail (a.s.)'ın da teslimiyeti ortaya çıkmazdı. Ancak Allah Teâlâ onların teslimiyetlerini göstermeyi ve Allah'ın emrine boyun eğmelerini ortaya çıkarmayı murad etmiştir. Bu sebeple rüyanın tâbirini gizlemiş, rüyada görünenden asıl maksûd olanı örtmüş ve bu şekilde rüyayı doğrulatmıştır. İşte Allah Teâlâ bu yüce hikmet için yaptığını yapmıştır.

Bu kurbanın İsmail (a.s.) yahut İshak (a.s.) olduğu konusunda ihtilaf vardır. Müfessirlerin çoğu bunun İsmail (a.s.) olduğu görüşündedir. Bunun delil ve gerekçeleri tefsirlerde anlatılmıştır. Bir de Haccâc-ı Zâlim ve İbn Zübeyr döneminde Kâbe ve boynuzlar yanıncaya kadar, koçun boynuzları Kabe'de asılı kalmıştır. Halbuki İshak (a.s.), orada değildi.

Fezâilü'l-Kuds isimli eserde der ki: Kudüs'te, Mescid-i Aksa'da kubbenin ortasında sahra-i muallakada kıymetli bir inci ve İbrahim (a.s.)'ın kurban ettiği büyük koçun boynuzları ve Kisra'nın tacı, Abdülmelik b. Mervan dönemine kadar asılı kalmıştır. Nihâyet hilafet Abbâsîler'e geçince bu emanetleri Kudüs'ten ve Mescid-i Aksa'dan Kâbe'ye naklettiler.

Fakir **(Bursevî)** der ki: Bu rivâyete göre İbrahim (a.s.)'a fidye olarak gelen koçu ateş yememiş olmalıdır. Zira boynuzun kalmış olması bunu gerektirir. Halbuki ateşin kurbanları yakıp yemesi, Hz. Âdem (a.s.)'dan Hz. Peygamber (s.a.)'e kadar süre gelen ilâhî bir âdet idi. Sonra bu ilâhî âdet bu ümmetin kurbanlarından kaldırıldı. Ancak bu durum şu şekilde açıklanabilir:

Birincisi ateşin kurbanı yemesi, kurbanı yakması ve insanların faydalanamayacağı bir duruma getirmesi demektir. Bu, boynuzlarının tamamen yandığı anlamına gelmez. *İkincisi* ateş tepeden tırnağa, baştan ayağa kurbanın bedenini yakmamakta, bilakis çöz yağlarını ve etinin en iyi kısımlarını yakmaktadır. Rivâyete göre İsmailoğulları kurban kestikleri vakit çöz yağlarını ve etinin en iyi kısımlarını belli bir yere koyarlar; devrin peygamberi gelip dua eder. Gökten bir ateş gelir; kurbanı yakıp yerdi. Bu da kurbanın bütün parçalarının yakılıp yenilmiş olmasını gerektirmez. *Üçüncüsü* Hâbil'in kurbanında olduğu gibi burada da durum aynıdır. Yani ateş dokunup geçmiştir. Sahih bir rivayete göre Abdulmuttalib, Allah Teâlâ kendisini şayet zemzem kuyusunu kazıp yeniden ortaya çıkarmaya muvaffak kılarsa yahut oğul sayısı on olursa birini Allah için kurban olarak adamıştı. Allah Teâlâ kendisini istediklerine muvaffak kılınca kurban kurası Hz. Peygamber (s.a.)'in babası Abdullah'a çıktı. Ancak dayıları buna engel olup Abdullah'ın yerine 100 deve fidye olarak kurban edildi. Bu nedenle diyette sünnet, 100 deve olmuştur.

Rivayete göre fidye olarak kurban edilen bu develerin etleri fakir fukaraya dağıtılmış bu kurbanların etlerini yakmak üzere gökten ateş falan gelmemiştir. Buna göre geçmiş tüm millet ve dinlerde nasıl ilahi sünnet oluyor? denilirse cevaben deriz ki: Şayet

kurban adayan câhilliye döneminden biriyse onun kurbanı zâten mûteber değildir. Şâyet İslâm’a mensup bir kimse ise kurbanın bir peygamberin huzurunda icra edilmesi gerekir. Zira o peygamber kurbanın kabulü için dua edecek duanın ve kurbanın kabulü olarak gökten ateş gelip kurbanı yakıp yiyecektir. Bazı hakikat erbabı, kurbanlığın İshak (a.s.) olduğunu söylemişlerdir.

İncelendiği zaman bu iki rivâyetin şöyle bağdaştığı görülür: Kurban edilmenin sûret-i zâhirde önce İsmail (a.s.)’ın hakikatinde câri olmuş, sonra İshak (a.s.)’ın hakikatine sirâyet etmiştir. Zira koçun sûretinde zâhir olan boyun eğme işi Allah’a ısmarlayıp tevekkül etme ve teslimiyet gibi İbrahimî miras makamı İsmail (a.s.) gibi aynı şekilde İshak (a.s.)’da da gerçekleşmiştir. Bundan dolayı İsmail ve İshak (a.s.) ilâhi müjdede ortaktırlar. Zira Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***“Biz de ona uysal bir oğul müjdeledik... Biz onu salihlerden bir peygamber olarak İshak ile de müjdeledik.”*** (es-Saffat 101-112)

Buna göre İsmail (a.s.) ve İshak (a.s.) sûret, şahıs ve kimlik olarak farklı, ancak mânâ ve hakikat olarak birdirler. Artık sen dilersen kurbanlık İsmail (a.s.)’dır; dilersen İshak (a.s.)’dır diyebilirsin. Hakikatte her iki görüş de doğrudur. Çünkü İbrahim (a.s.)’ın sırrını, yani onun sahib olduğu hilafet, dostluk (*hullet*), muhabbet ve teslimiyet gibi makamları temsil etmekte İsmail ile İshak’dan her biri diğerinin aynıdır; bu özelliklerde eşittirler. Allah’ın selâmı kıyamete kadar İbrahim, İsmail ve İshak’ın üzerine olsun!

“Geriden gelecekler” ümmet ve milletler *“arasında ona”* İbrahim’e *“(iyi bir nam) bıraktık: İbrahim’e selâm! dedik. Biz iyileri böyle mükâfatlandırırız.”*

Burada “كَذَالِكَ” ifadesindeki “الكاف” (kâf), kendisinden önce geçene değil; kendisinden sonraki hükme bağlıdır. İsm-i işaret, ümmetler ve milletler arasında İbrahim (a.s.)’ın güzel yâd edilmesinin devamlılığına delâlet eder. Buna göre sözde tekrar yoktur. Yani İbrahim (a.s.) muhsinlerdendir. Bizim kendisine yaptığımız bunca iyilik, onun ihsan ve iyiliğine karşılıktır.

Bu söz, bu şekliyle Nuh (a.s.) kıssasında da geçmiştir. *“Çünkü o, bizim”* imanda ikan ve itminan üzere derinleşen *“mü’min kullarımızdandır.”*

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: O bizim ihlasa erdirilmiş (*muhlas*) kullarımızdandır. Dünya, hevâ ve sivâ ehli kullardan değildir.

وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٢﴾ وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَى
إِسْحَاقَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ ﴿١١٣﴾

112, 113. Salihlerden bir peygamber olarak ona (İbrahim’e) İshak’ı müjdeledik. Kendisini ve İshak’ı mübarek (kutlu ve bereketli) eyledik. Lâkin her ikisinin neslinden iyi kimseler olacağı gibi, kendine açıktan açığa kötülük edenler de

olacak.

"Salihlerden" olduğu mukadder olan *"bir peygamber olarak ona (İbrahim'e)"* Sâre (r.a.)'den *"İshak'ı müjdeledik."*

Tebşîr ve müjde, haber verilen zatta sevinç ve mutluluk vesilesi olacak şeyi haber vermektir. Sabahın ilk ışık ve aydınlığına "sabah müjdeleri" denilmesi de bu kabildendir. Nebi ve salihlerden oluşu mukadder oluşu itibarıyla her ikisi de terkipte hal olmuşlardır. Müjdeleme zamanında müjdelenen şeyin mevcut bulunmasına ihtiyaç yoktur. Zira hal sahibinin varlığı şart değildir. Şart olan hâlin mânâsı itibarıyla fiilin hal ile ilgi beraberliğidir. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "Nebî", Allah tarafından kendisine ilham edilen kimsedir. Bu durum bazılarının "Kalbim rabbimden bana haber verdi" sözü gibidir. Salihlerden demek yani ilâhi feyzi vâsıtasız olarak kabule müsait ve hazır olanlardan demektir." Nübüvvetten sonra salahın zikredilmesinde, salahın şanını yüceltme ve bir de mutlak olarak bilfiil kemal ve tekmil mânâsını içerdiği için nübüvvetten gayenin de yine salah olduğuna bir îmâ vardır. Bu konuda Yûsuf Suresi'nin sonlarında (Yûsuf 12/101) doyurucu bilgi verilmiştir.

"Kendisini" yani İbrahim'i evlatları ile *"ve İshak'ı"* da sulbünden Eyyüb, Şuayb (a.s.) ve diğer İsrailoğulları peygamberlerini çıkarmakla ve üzerlerine din ve dünya bereketini akıtmakla *"mübarek (kutlu ve bereketli) eyledik. Lâkin her ikisinin neslinden"* amelinde ihsan derecesine çıkan veya iman ve taatle kendine ihsanda bulunan *"iyi kimseler olacağı gibi, kendine"* inkar ve mâsiyetlerle *"açıktan açığa kötülük"* yani zulüm *"edenler de olacak."*

Bu kavl-i ilâhîde şu hususa tenbih vardır: İbrahim ve İshak (a.s.)'ın evlat, zürriyet ve soylarındaki zulmün ayıp ve noksanı kendilerine dönmez. Kişi itaat yahut mâsiyet olarak aslından veya neslinden meydana gelen şeylerle değil; bizzat kendi nefsinden sâdır olan iş, amel ve icraatlarla hesaba çekilip cezalandırılır, karşılığını görür. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez...*"** (el-Fâtır 35/18*)*. Hasep ve nesebin kişinin salah yahut fesadında, itaat yahut isyanında bir etkisi ve bir tesiri yoktur. Salih kişiden âsî ve mücrim; mü'minden de kâfir doğabilir. Tam aksi de olur. Âsîden sâlih, kâfirden mü'min de doğabilir. Şâyet bu iş, hasep, nesep, soy-sop, tâbiat ve ırk ile olsaydı bu değişiklik olmazdı. Âyet, peygamber evlatları ve torunları olmakla övünen Yahudilerin bu konudaki umut ve beklentilerini boşa çıkarmaktadır. Hadis-i şerifte şöyle gelmiştir: *"Ey Haşimoğulları! İnsanlar amelleriyle, siz hasep ve nesebinizle bana gelecek değilsiniz."*[215] Yani insanların amelleri; sizin de hasep, nesep ve soyunuz toplanmayacaktır. "Siz de bana amellerinizle geliniz" demektir. Bu sözden maksat, insanların amelleriyle huzura geldikleri zaman Haşimoğullarının Hz. Peygamber (s.a.)'in huzurunda hasep ve nesepleriyle övünmelerini ayıplamaktır.

Soyunun Ali'ye ulaşmasıyla mı övünüyorsun?
İdrarın aslı da halis ve saf sudur!

Bozuk inanç ve kötü amellerin seni kirlettikten sonra
Temiz bir soya bağlı olman sana fayda vermez!

Bir başkası da şöyle der:

Eğer kişi Bâhile kabilesinden ise
Haşimoğullarından olması ona bir fayda sağlamaz.

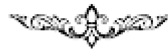
Çünkü Bâhile kabilesi alçak ve aşağı kimseler olarak tanınır. Zira onlar yemek artıklarını ikinci defa yiyen ve leş ile beslenen aşağı ve bayağı kimselerdir.

Eğer aslına bakarsan hepsi Âdem'in oğullarıdır
Bu bakımdan hepsi değerli ve üstündür
İnsan sûretinde ve maymun sîretinde olanlar çoktur
Bir mahluk ki ahlâk ve keremde eksiktir, yine de insandır

Darb-ı meselde şöyle denir: "İnsanlar gitti, geriye insan müsveddeleri (*nesnâs*) kaldı." Onlar ki insanlara benzerler; ama insan değillerdir. Yahut onlar insan suretinde bir takım yaratıklardır.

Soy ve nesebe o kadar itibar edilmez.
Gülün, gülen yüzü diken sâyesinde değildir.
Şarap koruktan, şeker kamıştan olur.
Bal ise arının kusuntusundan hâsıl olur.

Akıllı insan hasep ve neseple övünmeyi bırakmalı, kıyamet ve hesap gününde kendisine fayda sağlayacak amellere gayret etmelidir. **Zeynelâbidîn** (rh.a.) şöyle dua ederdi: "Allahım! Gözlerin parıltısında dışımın hoş ve güzel; içimin çirkin ve kötü olmasından sana sığınırım."

---

[212]. Buhârî, "Enbiya", 54; Müslim, "Selâm", 92, 94, 95; Muvatta, "Medine", 23; *Müsned*, I, 182; V, 213.
[213]. Bkz. Buhârî, Libas 5; Müslim, Libas 49.
[214]. Aclûnî, II, 98.
[215]. İbn Hacer, *Kâfî*, I, 194.

MÛSÂ VE HÂRÛN'A SELÂM OLSUN

وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلٰى مُوسٰى وَهٰرُونَ ﴿١١٤﴾ وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ
الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿١١٥﴾ وَنَصَرْنَاهُمْ فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٦﴾
وَاٰتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ ﴿١١٧﴾ وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ
﴿١١٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْاٰخِرِينَ ﴿١١٩﴾ سَلَامٌ عَلٰى مُوسٰى
وَهٰرُونَ ﴿١٢٠﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢١﴾ اِنَّهُمَا مِنْ
عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٢﴾

114. Andolsun biz Mûsâ'ya da Hârûn'a da nimetler verdik.
115. Onları ve kavimlerini o büyük sıkıntıdan kurtardık.
116. Kendilerine yardım ettik de galip gelen onlar oldu.
117. Her ikisine de apaçık anlaşılan bir kitabı (Tevrat'ı) verdik.
118. Her ikisini de doğru yola ilettik.
119, 120. Sonra gelenler içinde, Mûsâ ve Hârûn'a selâm olsun, diye (iyi bir nam) bıraktık.
121. Doğrusu biz, iyileri böylece mükâfatlandırırız.
122. Şüphesiz, ikisi de mü'min kullarımızdandı.

"Andolsun biz Mûsâ'ya da" kardeşi *"Hârûn'a da"* nübüvvet ve diğer dini ve dünyevi *"nimetler verdik."*

Allah Teâlâ'nın sıfatı olan "الْمَنَّانُ" *(el-Mennân)*, hiç bir karşılık beklemeden veren demektir. Kişi birine bir şey verince "مَنَّ عَلَيْهِ مَنًّا" denilir. Bir de kişi yaptığı iyiliklerini sayıp dökerek minnet ve imtinan ile başa kakınca "مَنَّ عَلَيْهِ مِنَّةً" denilir. Bu minnet, insanlar tarafından yapılınca sevilmez ve hoş karşılanmaz; ancak Hak Teâlâ tarafından yapılabilir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Onlar İslâm'a girdikleri için seni minnet altına sokuyorlar. De ki: Müslümanlığınızı benim başıma kakmayın. Eğer doğru kimselerseniz bilesiniz ki, sizi imana erdirdiği için asıl Allah size lütufta bulunmuştur."*** (el-Hucurât 49/17)

وَنَجَّيْنَاهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿١١٥﴾

115. Onları ve kavimlerini o büyük sıkıntıdan kurtardık.

"Onları ve kavimlerini" İsrailoğullarını *"o büyük sıkıntıdan"* Firavun ve kavmi Kıptîlerin işkencesinden *"kurtardık."*

"الْكَرْبِ" kelimesinin mânâsı bu surede 76. âyette geçmişti. Burada elde edilen sonuç yalnız felaket ve musibetten kurtarmak olup bu da galibiyet ve üstünlüğü gerektirmeyince Allah Teâlâ'nın bu kavlini şu âyet-i kerime izlemiştir:

وَنَصَرْنَاهُمْ فَكَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَۚ ﴿١١٦﴾

116. Kendilerine yardım ettik de galip gelen onlar oldu.

"Kendilerine" yani Mûsâ, Hârûn ve kavimlerine *"yardım ettik de"* bu sebeple onlar, Firavun ve kavminin zulüm ve işkencesi altında esir olup ezildikten sonra düşmanlarına karşı en üst düzeyde *"galip gelen"* yalnız *"onlar oldu."*

Bu kavl-i ilâhide kalb Mûsâ'sının ve sır Hârûn'unun dünya denizinde ve onun şehvet suyunda boğulmaktan kurtulduğuna bu sıfatlarla beraber kalb ve sırrın nefis firavununa ve onun sıfatına karşı kendilerine yardım edildiğine işaret edilmektedir. Öyleyse velâyet ve dostluk belirtileri ortaya çıkıncaya kadar mücahitler, belalara sabretsinler; zira gecenin sonu gündüz; son bahar ve kışın sonu ise ilk bahar ve yazla birlikte çiçeklerin ve nurların ortaya çıkma mevsimidir. **Hâfız** der ki:

Bülbüller kıştan ne çok cefalar çektiler
İlkbahar yine geri gelecek ümidi ile

وَاٰتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَۚ ﴿١١٧﴾

117. Her ikisine de apaçık anlaşılan bir kitabı (Tevrat'ı) verdik.

Zikredilen bu kurtarma ve yardımdan sonra *"Her ikisine de apaçık anlaşılan"* beyan, izah ve ayrıntıda son derece beliğ olan *"bir kitabı (Tevrat'ı) verdik."*

Zira Tevrat, din ve dünya maslahatlarında ihtiyaç duyulan bütün ilimlere şâmil bir kitaptır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Biz, içinde doğruya rehberlik ve nur olduğu halde Tevrat'ı indirdik."*** (el-Mâide 5/44). "اِسْتَبَانَ" kelimesi "بَانَ" kelimesinin mübalağa sığasıdır. "Vuzuha kavuştu, açığa çıktı" demektir. Kitap, ahkâmı beyan etmede helali haramdan ayırmada tam ve kâmil olduğu için beyan ve açıklama da zirvede ve üst noktada kabul edilmiştir. Sanki kitap kendinden bu hükümleri beyan etmesini istiyor ve buna kendi kendisini teşvik ediyor. Buradaki "س"in yukarıda 14. âyetteki "يَسْتَسْخِرُونَ" kelimesindeki "س" gibi olduğu da söylenmiştir. Yani sırf mübalağa için getirilmiştir. Zira "بَانَ وَاسْتَبَانَ وَتَبَيَّنَ" kelimeleri birdir. Aynı "عَجِلَ وَاسْتَعْجَلَ وَتَعَجَّلَ" fiilleri gibidir. Hepsi

birdir; acele etti, çabuk oldu demektir. Buna göre "الْمُسْتَبِينَ" kelimesi, beyan eden, açıklayan demektir.

وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١١٨﴾

118. Her ikisini de doğru yola ilettik.

"Her ikisini de" bu kitap sebebiyle hakka ve fer'î ahkâmın ve şer'î hükümlerin ayrıntılarının bulunduğu doğruya, *"doğru yola ilettik."*

Keşfü'l-esrâr'da der ki, onları Allah'ın dini İslam'a ilettik, yani onda sabit kıldık. "Sırat-ı müstakim" düz ve doğru yol demek olan hakiki mânâsından alınmış mecaz olarak "hak din" için kullanılmıştır ki o da İslam dinidir. Bu aklen gerçekleşen bir durumdur. Buna "istiare-i tahkîkiyye" denilir. Bu kavl-i ilâhîde hakiki ilimlerin ve Rabbanî ilhamların verilmesine ve bunlarla vâhidiyyet ve ehadiyyet mertebelerine hidayete işaret edilmektedir.

وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْآخِرِينَ ﴿١١٩﴾ سَلَامٌ عَلَى مُوسَى وَهَارُونَ ﴿١٢٠﴾

119, 120. Sonra gelenler içinde, Mûsâ ve Hârûn'a selâm olsun, diye (iyi bir nam) bıraktık.

"Sonra gelen" ümmet ve millet*"ler içinde, Mûsâ ve Hârûn'a selâm olsun diye"* güzel zikir ve güzel bir övgü olan *"(iyi bir nam) bıraktık."* Onlar *"Mûsâ ve Hârûn'a selâm olsun"* derler ve kıyamete kadar hep onlara dua ederler.

إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢١﴾

121. Doğrusu biz, iyileri böylece mükâfatlandırırız.

"Doğrusu biz" bunların da içinde bulunduğu *"iyileri böylece"* kâmil ödül ile *"mükâfatlandırırız."*

إِنَّهُمَا مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٢﴾

122. Şüphesiz, ikiside mü'min kullarımızdandı.

Burada ihsan yolunun iman olduğuna işaret edilmektedir. Buna göre iman, gayb

mertebesi; ihsan ise müşâhede mertebesidir. İman mârifetten neşet edip doğunca aslolan mârifetullah ve ilmin muktezasıyla amel etmektir. Sonuçta insan gıda ile beslenmesi bakımından bitki; his ve hareket bakımından hayvan; hat, sınır, çizgi, şekil ve kalıp bakımından duvarda bulunan bir suret, resim, fotoğraf yahut heykeldir. İnsanın fazilet ve üstünlüğü konuşma, düşünme, bilgi, anlayış ve diğer beşerî kemâlât ve olgunluklardır.

Hadis-i şerifte şöyle vârid olmuştur: *"Ebu Bekir size namaz ve orucunun çokluğu ile değil; göğsüne/kalbine yerleşen bir sır ile üstün olmuştur."* Hz. Peygamber (s.a.)'in vefat gününde Ebu Bekir (r.a.)'in diğer ashâb-ı kiramın aksine gâyet vakur, metanetli ve soğukkanlı davranması ve minbere çıkarak: ***"Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim (böyle) geri dönerse, Allah'a hiçbir şekilde zarar vermiş olmayacaktır. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır."*** (Âl-i İmrân 3/144) âyetini okuması onun bu vakûr sırrının eserlerindendir. İşte bu sebepledir ki onun imanı daha kuvvetli; sebat ve metaneti daha tam ve müşâhedesi daha yüce idi.

İLYAS VE LUT ALEYHİMESSELÂM

وَاِنَّ اِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَل۪ينَۜ ﴿١٢٣﴾ اِذْ قَالَ لِقَوْمِه۪ٓ اَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ اَتَدْعُونَ
بَعْلًا وَتَذَرُونَ اَحْسَنَ الْخَالِق۪ينَۙ ﴿١٢٥﴾ اَللّٰهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ اٰبَٓائِكُمُ الْاَوَّل۪ينَ
﴿١٢٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَاِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَۙ ﴿١٢٧﴾ اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَص۪ينَ
﴿١٢٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِر۪ينَ ﴿١٢٩﴾ سَلَامٌ عَلٰٓى اِلْ يَاس۪ينَ ﴿١٣٠﴾
اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِن۪ينَ ﴿١٣١﴾ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿١٣٢﴾
وَاِنَّ لُوطًا لَمِنَ الْمُرْسَل۪ينَۜ ﴿١٣٣﴾ اِذْ نَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُٓ اَجْمَع۪ينَۙ ﴿١٣٤﴾ اِلَّا
عَجُوزًا فِي الْغَابِر۪ينَ ﴿١٣٥﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا الْاٰخَر۪ينَ ﴿١٣٦﴾ وَاِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ
عَلَيْهِمْ مُصْبِح۪ينَۙ ﴿١٣٧﴾ وَبِالَّيْلِۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٨﴾

123. İlyas da şüphe yok ki, peygamberlerdendi.

124, 125, 126. (İlyas) milletine: (Allah'a karşı gelmekten) sakınmaz mısınız? Yaratanların en iyisi olan, sizin de Rabbiniz, sizden önce gelen atalarınızın da Rabbi olan Allah'ı bırakıp da Ba'l'e mi taparsınız? demişti.

127, 128. Bunun üzerine İlyas'ı yalanladılar. Onun için Allah'ın ihlâslı kulları müstesna; onların hepsi (cehenneme) götürüleceklerdir.

129, 130. Sonra gelenler içinde, kendisine bir ün bıraktık, «İlyas'a selâm!» dedik.

131. Şüphesiz biz, iyileri işte böyle mükâfatlandırırız.

132. Çünkü o, bizim mü'min kullarımızdandı.

133. Lût da elbette peygamberlerdendi.

134, 135, 136. Geridekiler arasında kalan yaşlı bir kadın dışında, Lût'u ve ailesinin hepsini kurtardık. Sonra diğerlerini yok ettik.

137, 138. (Ey insanlar!) Elbette siz de sabah ve akşam onlara uğruyorsunuz. Hâla akıllanmayacak mısınız?

"İlyas da şüphe yok ki" İsrailoğullarına gönderilen *"peygamberlerdendi."*

Bu zat, Mûsâ (a.s.)'ın kardeşi Hârûn (a.s.)'ın torunlarından İmran oğlu, Hârûn oğlu, Izâr oğlu, Fahhâs oğlu, Şir oğlu, Yasin oğlu İlyas'tır. Meşhur olan görüş budur; müfessirlerin çoğu da bu görüştedir. Bazı muteber eserlerde zikredilen şu husus da buna delâlet eder. Peygamberlerden bedenleriyle, cisimleriyle halen mevcut olanlar dört tanedir. Bunlardan iki tanesi İdris ve İsa (a.s.) gökte, iki tanesi de Hızır ve İlyas (a.s.)

yeryüzündedir. İdris ve İlyas iki ayrı şahsiyet ve kimlikte ayrı ayrı zatlardır. **Ahmed b. Hanbel**'in de içinde bulunduğu bir grup âlim, İlyas'ın İdris olduğu ve bu iki ismin tek bir zat olduğu görüşündedirler. Bu zat, Lemek oğlu, Mettaşlah oğlu, Ahnun'dur. Nuh (a.s.)'dan önce yaşamıştır. Denilir ki, iki ismi olan beş peygamber vardır. İsimleri şöyledir: İlyas, İdris'tir; Yakup, İsrail'dir; Yunus Zünnûn'dür; İsa Mehis'tir; Muhammed Ahmed'dir. Allah'ın salat ve selâmı hepsinin üzerine olsun!

Bazı keşif ehli büyük zatlar da bu konuda ulemaya muvâfakat etmişlerdir. Buna göre değişik iki ismin aynı zatta toplanmasının mânâsı şudur: İdris, kendi benlik, kimlik ve suretinde dördüncü kat semada olmakla beraber onun hüviyeti şu ana kadar mevcut olan "İlyas" kimliğinde zuhur etmiş ortaya çıkmıştır. Sonuçta İdris ve İlyas zat ve hakikat olarak birdir. Ancak taayyun-i suveri olarak yani bir tek zâtın aynı anda değişik yerlerde varlığını ispat etmesi bakımından ikidir. Cebrail (a.s.), Mikail (a.s.) ve Azrail (a.s.) gibi. Bu meleklerden her biri ayrı ayrı tek bir zat oldukları halde aynı halde aynı anda yüz bin yerde muhtelif şekillerde ortaya çıkarlar. Bu şekil ve suretlerin her biri bunların bir olan zatlarıyla kâimdir. İşte kâmil insanların ruhları da böyledir. **Kadîbü'l-bân el-Mevsılî** (k.s.)'den rivâyete göre bu zat aynı zamanda değişik yerlerde görünür; göründüğü her yerde farklı işlerle meşgul olurdu. Ancak bu İdris (a.s.)'in kendi öz kimlik ve benliğinden soyutlanarak İlyas (a.s.)'ın suret ve kimliğine büründüğü mânâsına gelmez. Yoksa tenasüh/reenkarnasyon gibi bir durum ortaya çıkar ki bu da bâtıl ve hükümsüzdür.

إِذْ قَالَ لِقَوْمِهٖٓ اَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ اَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ اَحْسَنَ
الْخَالِقِينَۙ ﴿١٢٥﴾ اَللّٰهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ اٰبَٓائِكُمُ الْاَوَّلِينَ ﴿١٢٦﴾

124, 125, 126. (İlyas) milletine: (Allah'a karşı gelmekten) sakınmaz mısınız? Yaratanların en iyisi olan, sizin de Rabbiniz, sizden önce gelen atalarınızın da Rabbi olan Allah'ı bırakıp da Ba'l'e mi taparsınız? demişti.

"(İlyas) milletine:" ve Allah'ın azâbından *"sakınmaz mısınız?" "Yaratanların en iyisi olan, sizin de Rabbiniz, sizden önce gelen atalarınızın da Rabbi olan Allah'ı bırakıp da Ba'l'e mi"* puta mı *"taparsınız?"* yani puta tapmayınız ondan hayır ummayınız *"demişti."*

"اَلْبَعْلُ" lügatte eşlerden koca (erkek) olanı demektir. Erkeğin kadına hükümran olduğu tasavvur edilmiş; erkek/koca kadını yöneten ve onu koruyan kişi olarak mülâhaza edilmiştir.[216] Bu nedenle başkasına hükümran olan herkes kocaya benzetilmiş ve koca mânâsında olan "ba'l" olarak isimlendirilmiştir. Bundan dolayı Araplar kendisiyle Allah'a yakınlık sağlayacakları put ve mabutlarına onun üstünlük ve himayesine inandıkları için "ba'l" ismini vermişlerdir. "Ba'l", Şam'da Bekke halkının taptığı putun

adıdır. Bugün “Ba’l-Bekke” olarak anılan şehrin adıdır. Bu put altından olup 20 zira uzunluğunda idi. Putun dört tane yüzü vardı. Gözlerinde iki büyük yakut bulunuyordu. Şamlılar bu putla fitneye düşüp yoldan saptılar ve bu putu pek yücelttiler; hatta onun için 400 tane özel hizmetçi atadılar. Bu hizmetçileri ilah saydıkları putun peygamberleri olarak kabul ettiler. Şeytan putun içine girer, kendi sapık şeriat prensiplerini konuşur, anlatırdı. Bu hizmetçiler de şeytanın bu konuşmalarını ezberleyip diğer insanlara öğretirlerdi.

Burada Allah Teâlâ’nın onların babalarının da Rabbi olduğuna vurgu yapması kendileri gibi babalarının görüşlerinin de bâtıl olduğunu bildirmek içindir. Sonra “yaratma” sözü yoktan var etme, icat ve inşa etme gibi mânâlarda hakikattir. Yine “yaratma” sözü takdir ve tasvir mânâlarında da kullanılır. Burada kastedilen mânâ da budur. Zira icad etme, yoktan var etme mânâsında yaratma işi Allah’tan başkasında tasavvur edilemez. **Râğıb** der ki, şâyet “Allah Teâlâ’nın ***“Yapıp-yaratanların en güzeli olan Allah pek yücedir.”*** (el-Mü’minûn 23/14) kavli, yaratma ile Allah Teâlâ’dan başkasının da nitelenebileceğine delâlet eder” denilirse şu şekilde cevap verilir: burada mânâ “Allah takdir ve tasvir edenlerin en güzelidir” demektir. Yahut bu ifade onların yaptıkları putların da yaratıp yoktan var edeceğine inanmalarına göredir. Sanki şöyle buyrulmuştur: Diyelim ki onların inancına göre burada bir çok mucit ve yaratıcılar vardır; işte Allah Teâlâ onların en güzelidir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***“Yoksa O’nun yarattığı gibi yaratan ortaklar buldular da bu yaratma onlarca birbirine benzer mi göründü? ...”*** (er-Ra’d 13/16)

Muhakkik sûfîler nezdinde “عَبْدُ الْخَالِقِ” (yaratıcının kulu) demek, eşyayı Hak Teâlâ hazretlerinin muradına muvafık olarak takdir edip değerlendiren demektir. Zira Allah Teâlâ bu kuluna yaratma ve takdir etme sıfatıyla tecelli etmiştir. Artık bu kul ancak Allah Teâlâ’nın takdiri ile hisseder ve geleceği görür.

İmam Gazzâlî (r.a.) der ki, kul riyazat yoluyla nefsi ile mücâhede etmede nefsini ve halkı yönetmede daha önce hiçbir örneği olmayan bazı işler ve prensipler ortaya koyarak münferit icraat ve faaliyet yapacak duruma geldiği zaman bu kimse bu icadında daha önce benzeri olmayan bir şeyi icat ve inşa etmiş gibi olur. Mesela satranç oyununu ilk defa ortaya koyan kimseye daha önce benzeri olmayan bir şeyi yaptığı için “O işin mucidi” denilir.

Fakir (**Bursevî**) der ki, bazı kâmil veli ve mürşidler kendi yerlerine aynen kendilerine benzeyen bir “bedel” koyarlar ve aynı anda değişik yerlerde olurlardı. Yukarıda **Kadîbü’l-bân**’dan rivâyet edilmişti. Bu durum bu makamın sırlarındandır. Zira bu kâmil insan Allah Teâlâ’nın “اَلْخَالِقُ” (yaratıcı) ismine mazhar olup sırrına vakıf olduktan sonra ancak buna muktedir olabilir. Bunu böyle bil ve bu sırrı ifşa etme! Kendini ve bu işin esrarını koru ve bu sırrı ona yabancı olanlara karşı susma orucu tut!

❀

فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٢٧﴾ إِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٢٨﴾

127, 128. Bunun üzerine İlyas'ı yalanladılar. Onun için Allah'ın ihlâslı kulları müstesna; onların hepsi (cehenneme) götürüleceklerdir.

"Bunun üzerine İlyas'ı yalanladılar. Onun için Allah'ın ihlâslı kulları müstesna;" onu tekzip etmeleri sebebiyle *"onların hepsi (cehenneme)"* ve cehennem azabına *"götürüleceklerdir."* Cehennemden uzaklaşamazlar, azapları hafifletilmez ve Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi ***"Onlar oradan çıkarılacak da değillerdir"*** (el-Hicr 15/48). Zira mutlak ihzar (hazır etme, götürülme) örfte olumsuz mânâda kullanılır. Bu kavl-i ilâhî şuna delâlet eder: İlyas (a.s.)'ın kavminden kendisini tekzip etmeyen ve azapta hazır olmayanların Allah Teâlâ'nın kendilerini imana ve irşadın gerekleriyle amel etmeye muvaffak kıldığı ihlaslı ve samimi kullardır.

وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْاٰخِرِينَ ﴿١٢٩﴾ سَلَامٌ عَلٰٓى اِلْيَاسِينَ ﴿١٣٠﴾

129, 130. Sonra gelenler içinde, kendisine bir ün bıraktık, «İlyas'a selâm!» dedik.

İşte ümmetler aynen bu selâm sözüyle kıyamete kadar ona dua eder ve onu övgüyle yâd ederler. "اِلْيَاسِينَ" kelimesi, lügatte "اِلْيَاس" kelimesinden gelir. Tur Dağı anlamına gelen "سِينِينَ" kelimesinin "سيناء" kelimesinden geldiği gibi. Her iki kelimede de "ين" (ya ve nun) ziyade edilmiştir. Dolayısıyla "اِلْيَاسِينَ" kelimesi "اِلْيَاس" kelimesinin çoğulu değildir. Yukarıda geçen "وَسَلَامٌ عَلٰى اِبْرَاهِيمَ، وَسَلَامٌ عَلٰى مُوسٰى وَهٰرُونَ سَلَامٌ عَلٰى نُوحٍ" sözleri de buna delâlet eder. Bu kelime "آلِ يَاسِينَ" diye izafetle de okunur. Zira Kur'an hattında da kelime bu şekilde yani ayrı olarak yazılır. Buna göre Yâsin, İlyas (a.s.)'ın babası olur. Âl ise İlyas'tır.

اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣١﴾

131. Şüphesiz biz, iyileri işte böyle mükâfatlandırırız.

"Şüphesiz biz" İlyas'ında aralarında bulunduğu ***"iyileri işte böyle"*** tam, kâmil bir ödülle *"mükâfatlandırırız."*

اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾

132. Çünkü o, bizim mü'min kullarımızdandı.

"Çünkü o" İlyas *"bizim mü'min kullarımızdandı."*

Kâşifî der ki: Îman, bütün sûrî ve mânevî kemâlâtı toplayan bir isimdir. Kulluk ismi Allah'ın has kulları olan mü'minler için özel bir şeref bahşetmektir.

Eğer beni 'kulum' diye çağırırsan
Benim için ebedi saltanattan daha üstündür
Pâdişah olmak baht ve uğur iledir
Bütün kullar sana bendedir

Rivâyete göre Mûsâ (a.s.)'dan sonra Yûşâ b. Nûn (a.s.) sonra Kalib b. Yufenna (a.s.) sonra Hızkıl (a.s.) sırasıyla peygamber olarak gönderilmişlerdir. Sonra Hızkıl (a.s.) da vefat edince İsrailoğullarında hâdiseler büyüdü. Allah'ın ahdini unutup putlara taptılar. İsrailoğullarında peygamberler Mûsâ (a.s.)'dan sonra Tevrat'tan terk edilip unutturulan hükümleri yenilemek, ihya etmek ve canlandırmak üzere gönderiliyorlardı. İsrailoğulları Şam topraklarına dağılmış durumdaydılar. Bir Yahudi kabilesi de Şam'da Ba'l-Bek ve civarına yerleştiler. Bunlar aralarında İlyas (a.s.)'ın da bulunduğu kabileydi. Bu kabile de Allah'a ortak koşup Ba'l ismindeki puta taparak Tevrat ile amel etmekten vaz geçince Allah Teâlâ onlara İlyas (a.s.)'ı peygamber olarak gönderdi. el-Yesa b. Ahtub da İlyas (a.s.)'a tâbi olup ona iman etti. İlyas (a.s.)'ın kabilesinde Eceb adında bir kral vardı.

Bu kralın İzbil adında bir hanımı vardı. Kral bir yere gidince hanımını vekil bırakırdı. Kralın hanımı halkın arasına çıkar, onları yönetir ve aralarında hüküm verirdi. Bu kadın çokça peygamber ve salih mü'min öldüren katil ve zâlim biriydi. Zekeriyya (a.s.)'ın oğlu Yahya (a.s.)'ı da bu kadının öldürdüğü söylenir. Bu kadın İsrailoğullarından yedi kral ile evlilik yapmış ve bunların hepsini hile ile öldürmüş. Kadın uzun yıllar yaşamış ve yetmiş kadar evladı olmuştur.

Kocası Eceb'in "Mezdekî" adında salih bir komşusu vardı. Bu zat bunların saraylarının yanında küçücük bir bahçede yaşıyordu. Kadın bunu kıskandı ve onun bu konumunu çekemedi. Kral uzun bir sefere çıkınca kadın insanlardan bir grubun Mezdekî'nin kocası Eceb'e sövdüğüne dair aleyhte şahitlik yapmalarını emretti. İnsanlar da bunu yaptılar. O dönemde delil ile ispat edilirse krala söven kişi öldürülürdü. Kadın adamı huzura getirtip adama: "Krala sövdüğünü duydum" dedi. Adam bu suçlamayı kabul etmedi. Kadın şahitleri çağırttı. Şahitler adamın aleyhine yalancı şahitlik yaptılar. Kadın adamın öldürülmesini emretti. Adamın yaşamış olduğu bahçeye de el koydu. Sonra kral seferden dönünce Allah Teâlâ devrin peygamberi olan İlyas (a.s.)'a veli kulu Mezdekî'yi haksız yere öldürdükleri için onlara gazap ettiğini; şayet tövbe etmezler ve Mezdeki'nin bahçesini varislerine iade etmezlerse onları helak edeceğine dair zâtına yemin ettiğini haber vermesini vahyetti. Vahyen gelen habere göre Allah Teâlâ onları Mezdekî'nin bahçesinde helak edecek; etleri kemikleri birbirinden ayrılıncaya kadar da leşleri orada kalacaktır. Kral ve karısı İlyas (a.s.)'a iyice öfkelendiler. Kral ve karısından ve kavimlerinden muhalefet, isyan ve küfürde ısrardan

başka bir şey çıkmadı. Nihayet kral devrin peygamberi olan İlyas (a.s.)'a işkence edip onu öldürmek istedi. İlyas (a.s.) bu durumu hissedince aralarından çıkıp oradan uzaklaştı. Zira güç yetmeyen belalardan kaçmak, peygamberlerin sünnetlerindendir.

İlyas (a.s.) Şam'da en yüksek ve çıkılması zor olan bir dağın zirvesine çıkıp orada bir mağaraya girdi. Bir rivayete göre orada yedi yıl kaldı. Dağda ot, yaprak ve meyve yiyerek hayatta kaldı. Kral ve adamları ise casuslar tayin ederek onu her yerde aradılar. Ashab-ı Kehf'te olduğu gibi Allah Teâlâ İlyas (a.s.)'ı gizleyip korudu. Kavmin isyanı uzayınca yedi sene kıtlık ve açlık vermesi için onlara beddua etti. Bu sefer Allah Teâlâ "Ey İlyas! Ben, zâlim de olsalar kullarıma senden daha merhametliyimdir. Ancak senin isteğin üzerine onlara üç sene açlık ve kıtlık vereyim" buyurdu. Üç sene kıtlık ve açlık çektiler. Ancak bu durum onların şirkten vazgeçmelerini sağlamadı. İlyas (a.s.) bu durumu görünce Allah Teâlâ'dan kendisini onlardan kurtarıp rahat ettirmesini istedi. Sonra İlyas (a.s.)'a "Şu gün şuraya çık bir binek gelecek, bineğe bin ve korkma!" denildi. İlyas (a.s.) hizmetçisi Elyesa'da beraberinde olduğu halde dışarı çıkıp denilen yere vardı. Gövdesi, eğeri ve yuları ateşten olan bir at geldi. İlyas (a.s.)'ın önünde durdu. İlyas (a.s.) ata bindi ve at onu göğe doğru çıkarmaya başladı. Hizmetçisi Elyesa "Bana ne emrediyorsun?" diye sordu. İlyas (a.s.) havadan ona elbisesini attı. Yani seni tarafımdan İsrâiloğulları'na halîfe kıldım.

Böylece Allah Teâlâ İlyas (a.s.)'ı kavminin arasından göğe kaldırdı. Kendisinden yeme içme lezzetini ve hacetini de kesti. İlyas (a.s.)'a kanat giydirdi. Sonuçta İlyas (a.s.) hem insan hem melek hem yerde hem gökte yaşayabilen bir hale sahip oldu. Bazıları der ki İlyas (a.s.) hastalandı; öleceğini anlayınca ağladı. Allah Teâlâ İlyas (a.s.)'a "Niye ağlıyorsun, dünyayı mı arzu ediyorsun, ölümden yahut cehennemden mi korkuyorsun?" diye sordu. İlyas (a.s.): "Hayır! Senin izzet ve celaline yemin ederim ki feryadım şundan dolayıdır: Ben öldükten sonra hâmidler sana hamd edecekler; ben sana hamd edemeyeceğim. Zâkirler seni zikredecekler; ben seni zikredemeyeceğim. Sâimler oruç tutacaklar ben oruç tutamayacağım. Yine namaz kılanlar namaz kılmaya devam edecekler; ben namaz kılamayacağım, işte ben bu duruma üzülüyorum." dedi. Kendisine "Ey İlyas! Ben seni hiçbir zâkirin beni zikredemeyeceği kıyamet gününe kadar erteleyeceğim." denildi.

Sonra Allah Teâlâ İlyas (a.s.)'ın kavmine hiç anlamadıkları yerden düşman musallat edip onları helak etti. Kral Eceb ve karısı İzbil de Mezdekî'nin bahçesinde öldürüldüler. Etleri çürüyüp kemikleri toz toprak oluncaya kadar leşleri Mezdekî'nin bahçesinde öylece atılmış bir vaziyette kaldı. Sonra Allah Teâlâ Elyesa (a.s.)'a peygamberlik verip onu İsrailoğullarına gönderdi ve onu mucizelerle teyid etti. İsrailoğulları Elyesa (a.s.)'a iman ettiler. Ona tâzim ve hürmette bulunup itaat ettiler. Elyesa (a.s.) aralarından ayrılıncaya kadar Allah Teâlâ'nın hükmü onlar arasında kaim idi.

Rivâyete göre Hızır ve İlyas (a.s.) Ramazan orucunu Beyt-i Makdis'te tutarlar. Her sene hac mevsimini orada îfâ ederler. Âdemoğulları arasında en son vefat edecek

olanlar da onlardır. Denilir ki İlyas (a.s.) çöl, sahra, vâdi ve karalara, Hızır (a.s.) da denizlere gönderilmiştir. Yine anlatılır ki onlar hacdan ayrılırken:

مَا شَآءَ اللّٰهُ مَا شَآءَ اللّٰهُ لَا يَسُوقُ الْخَيْرَ إِلَّا اللّٰهُ

مَا شَآءَ اللّٰهُ مَا شَآءَ اللّٰهُ لَا يَصْرِفُ السُّوءَ إِلَّا اللّٰهُ

مَا شَآءَ اللّٰهُ مَا شَآءَ اللّٰهُ مَا يَكُونُ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ

مَا شَآءَ اللّٰهُ مَا شَآءَ اللّٰهُ تَوَكَّلْنَا عَلَى اللّٰهِ حَسْبُنَا اللّٰهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ

"Maşallah, Maşallah, hayrı ancak Allah sevk eder. Maşallah, Maşallah, kötülüğü ancak Allah def eder. Maşallah, Maşallah, her nimet Allah'tandır. Biz Allah'a tevekkül ettik ona güvendik. O bize kâfidir ve O ne güzel vekildir" derler.

Âbid Muhammed b. Ahmed der ki: "Mescid-i Aksâ'da ikindi namazından sonra oturmuştum. İki adam gördüm. Birisi bizim sıfat ve şeklimizde idi. Diğeri ise büyük bir şahıs idi. Boyu uzun, alnı, göğsü ve kolları geniş idi. O iri adam benden uzak oturdu. Sıfatı ve boyu bizim gibi olan ihtiyar bana yaklaştı ve selâm verdi. Selâmına karşılık verdim ve "Allah sana merhamet eylesin, sen kimsin ve bizden uzağa oturan şu adam kim?" dedim. "Ben Hızır'ım, o da kardeşim İlyas." dedi. Onun sözünden gönlüme korku düştü ve titredim.

Hızır: "Korkma; biz seni seviyoruz, senin dostunuz. Neden endişe ediyorsun? Her kim ki Cuma günü ikindi namazını edâ edip yüzünü kıble tarafına çevirir de güneş batana kadar dâimâ "Yâ Allah, yâ Rahmân" derse izzet sâhibi olan Allah onun duâsını kabul eder ve hâcetini ihsân eder." dedi.

Ben: "Sen bana yakınlık gösterdin. Allah da seni zikri ile ünsiyet ettirsin." dedim. Ona: "Sen ne yersin?" diye sordum. "Kereviz ve yer mantarı." dedi. "İlyas ne yer?" diye sordum. "Her gece iftar vakti iki çörek yer." dedi. "O nerede ikamet eder?" dedim. "Deniz adalarında" dedi. "İkiniz ne zaman bir araya gelirsiniz?" diye sordum.

"Evliyâullahtan birisi dünyadan göçünce ikimiz de onun namazını kılarız. Arafat mevsiminde bir araya geliriz. Haccın menâsikini tamamladıktan sonra o beni, ben de onu traş ederim." dedi.

"Evliyâullahın hepsini tanır mısın?" dedim. "Sayılı bir topluluğu tanırım." dedi. Sonra şöyle söyledi: "Rasûlullah (s.a.) dünyadan ayrılınca yeryüzü: 'Kıyâmete kadar üzerimde yürüyecek bir peygamber kalmadı' diye Allah'a feryad edip inledi. Âlemlerin Rabbi: "Ben bu ümmetten öyle erler ızhâr ederim ki onların gönülleri peygamber gönülleri gibidir." buyurdu."

O vakit Hızır (a.s.) gitmek için kalktı. Ben de onunla gitmek için kalktım. Bana: "Sen benimle beraber olmaya güç yetiremezsin. Ben her gün sabah namazını Mekke'de Mescid-i Haram'da edâ ederim. Ardından güneş doğana kadar hıcrde Rukn-i Şâmî

yakınında otururum. O vakit Kâbe’yi tavaf eder, makâm-ı İbrâhim’in gerisinde iki rekat namaz kılarım. Öğle namazını Medîne-i Mustafâ (a.s.)’da kılarım. Akşam namazını Tûr-i Sînâ’da, yatsı namazını Zülkarneyn’in seddinde edâ ederim. Her gece orada muhafızlık yaparım. Sabah vakti olunca sabah namazı için tekrar Mekke’ye Mescid-i Harâm’a giderim.” dedi.

وَاِنَّ لُوطًا لَمِنَ الْمُرْسَلِينَۜ ﴿١٣٣﴾

133. Lût da elbette peygamberlerdendi.

İbrahim (a.s.)’ın kardeşi Hârân’ın oğlu *“Lût da elbette”* kavmi Sodom halkına gönderilen *“peygamberlerdendi.”* Onlar Lût (a.s.)’ı tekzip edip öldürmek istediler. Lût (a.s.) şöyle dua etti: ***“Rabbim! Beni ve ailemi, onların yapa geldiklerinden (vebalinden) kurtar.”*** (eş-Şuara 26/169). Allah da şöyle buyurdu:

اِذْ نَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُٓ اَجْمَعِينَۙ ﴿١٣٤﴾ اِلَّا عَجُوزًا فِى الْغَابِرِينَ ﴿١٣٥﴾

ثُمَّ دَمَّرْنَا الْاٰخَرِينَ ﴿١٣٦﴾

134, 135, 136. Geridekiler arasında kalan yaşlı bir kadın dışında, Lût’u ve ailesinin hepsini kurtardık. Sonra diğerlerini yok ettik.

Kâfir olup *“Geridekiler arasında kalan”* Lût (a.s.)’a hıyanet eden Vâhile adındaki *“yaşlı bir kadın”* olan hanımı *“dışında, Lût’u ve ailesinin hepsini kurtardık.”* Lût (a.s.)’ın şeriatında putperest hanımlarla evlenmek caizdi. *el-Müfredât*’ta der ki: Yaşlı kadın bir çok işi yapmaktan âciz olduğu için ona “عَجُوزٌ” (*acûz*) denilmiştir. “الْغَابِرِينَ” kelimesi, ya azapta ve helakta geride kalanları ifade eder. Kişinin koşup ardında toz bırakması ve yerin tozlanması tasavvur edilerek geride kalanlara “الْغَابِرِينَ” denilmiştir. Yahut geçmişte helak olanların gelip geçmesi tasavvur edilerek bu anlam verilmiştir. Buna göre mânâ: Ancak onun hanımı olan ihtiyar bir kadın hâriç. Çünkü o azabda kalanlarla beraber kaldı ve Lût (a.s.)’a yoldaş olmadı.

Şeyh Sa’di der ki:

Hz. Lût’un eşi, kötülerle yoldaş oldu,
Nübüvvet hânedanını kaybetti, küfre yandaş oldu.
Birkaç gün süreyle Ashâb-ı Kehf’in köpeği,
İyilere yoldaş olup hak etti insan gibi cennete girmeyi.

“Sonra diğerlerini” ülkenin altını üstüne getirerek ve üzerlerine taş yağdırarak *“yok*

ettik." Allah Teâlâ onların altını üstüne getirmekle yetinmemiş ardından üzerlerine taş yağdırmıştır. Yani, onun kavminden diğerlerini helâk eyledik. Onların memleketlerinin altını üstüne getirdik, demektir. Elbet bunda Lût (a.s.)'ın işinin ve şanının yüceliğine ve elçiler cümlesinden olduğuna bir çok şahitler vardır. Lût (a.s.)'ın kıssası Hud ve Hicr surelerinde geçmiştir. Buralara bakılabilir.

وَاِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَۙ ﴿١٣٧﴾ وَبِالَّيْلِۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ۟ ﴿١٣٨﴾

137, 138. (Ey insanlar!) Elbette siz de sabah ve akşam onlara uğruyorsunuz. Hâla akıllanmayacak mısınız?

Ey Mekke halkı *"Elbette siz"* Şam ticaret yolunda *"sabah ve akşam onlara"* yani helak edilen Lût kavminin diyar ve menzillerine *"uğruyorsunuz"* ve onların helak eserlerini müşâhede ediyorsunuz. Zira Sodom Şam yolundadır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor. ***"Onlar hâla gözler önünde duran bir yol üzerindedirler."*** (Hicr 15/76)

Bunu müşâhede ettiğiniz halde *"Hâla akıllanmayacak mısınız?"* ki bu durumdan ibret alasınız. Onların başına gelen musibetin sizin de başınıza gelmesinden endişe edesiniz. Zira inkar ve tekzipleri sebebiyle Sodom halkını helak edip köklerini kurutmaya kâdir olan, Mekke halkının da köklerini kurutmaya kâdirdir. Çünkü helak sebepleri aynıdır. Kaldı ki Mekke halkı onlardan daha inkarcı ve daha yalanlayıcıdır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor. ***"Şimdi sizin kâfirleriniz, onlardan daha mı iyidirler?"*** (el-Kamer 54/43)

Hz. Peygamber (s.a.) Ebû Cehil için *"Bu kâfir Allah'a karşı firavundan daha azgındır"*[217] buyurmuştur. Akıllı insan olup bitenden ibret almalı, Hak Teâlâ'nın vahdaniyetine inanmalı, Allah Teâlâ'nın fazl'u kerem ve rahmet kapılarına dönmelidir. Acûz yani yaşlı kocakarı durumunda olan nefs-i emmaresini terbiye etmelidir. Kahır ve celâl ehliyle beraber helak olmaması için nefsini teslim olmaya ve emre imtisal etmeye teşvik etmelidir. Bazı büyükler der ki: Ehlullahın yoluna giren, herkese yardım etmelidir. Sonra bu yardım hasıl olunca ya bunu ibadet ve gayretle birinci hale dönüş takip eder ki bunlar inâyet-i ilahiyye ehlidir. Yahut böyle bir dönüş olmaz. Bu durumda olan kimse ise asla ve ebediyyen iflah olmaz. Yani bu kimse başta ve sonda günaha ısrar eden gibi olur. Sonra elbette Allah Teâlâ vucûd-ı insanîde aklı terkip etmiştir. Başlangıçta nefse zahmet ve meşakkat olsa da insan iyi sonuca dair uygun ve üstün olanı görür ve seçer. Nefis ve heva ise bunun tam aksinedir. Nefis ve heva işin akıbetine bakmadan sonuçta zararlı da olsa, o vakitte kendinden zarar ve eziyeti bertaraf etmeyi tercih eder. Tıpkı gözünden rahatsız olup da tatlı yemeyi, güneşte oynamayı helîle bitkisinden yemeye ve hacamat olmaya tercih eden çocuk gibi. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.) *"Cennet nefsin hoşuna gitmeyen şeylerle; cehennem ise şehevî şeylerle kuşatılmıştır."*[218] buyurmaktadır.

Sen serkeş bir tayın üzerinde dağın yamacındasın
Dikkat et o tay senin hükmünden çıkmasın
Eğer onun dizgini senin elinden çıkarsa
Kendisini öldürür ve senin kanını döker

Burada sonuçları düşünmeye işaret vardır. *Emsâl*'de şöyle gelmiştir:

Bir arı, bir karıncanın bin bir güçlükle taneyi yuvasına götürdüğünü görünce, ona şöyle seslendi: Ey karınca, bu kendine yüklediğin nasıl bir meşakkat, seçtiğin nasıl bir yüktür? Gel de benim yediğim içtiğim yeri bir gör. En güzel ve en hoş yiyecekler benden artmadıkça padişahlara ulaşmaz. İstediğim yere konar, istediğimi seçer ve istediğimden yerim." Bu sözleri söylerken uçtu ve kasap dükkânında bir etin üzerine kondu. Kasap elindeki bıçağı o mağrur arının üzerine öyle bir vurdu ki onu iki parçaya böldü ve yere attı. Karınca gelip onu ayağından çekti ve şöyle dedi: "Nice bir anlık şehvet vardır ki, sahibini uzun zaman üzüntüde bırakır." Arı ise: "Beni istemediğim yere götürme" dedi. Karınca da: "Kim hırs ve şehveti sebebiyle dilediği, arzu ettiği yere konarsa, onu istemediği yere götürürler" diye karşılık verdi.

Allah Teâlâ'dan bizleri nefis ve tâbiatımızı ıslah etmeye muvaffak kılmasını, kendi zâtına teveccüh etmede ve kapısına dönmede bugünümüzü dünümüzden daha hayırlı kılmasını diliyoruz. Zira bütün zamanlarda kalbleri hidâyete ulaştıran O'dur. Yine her gün, her zaman, her kavim ve millete imdâd eden de O'dur.

---

[216]. ***"Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve mallarından harcama yaptıkları için erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur..."*** (en-Nisâ 4/34)

[217]. Bk. Beyhakî, *Delâil*, III, 88.

[218]. Müslim, "Cennet", 1; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 22; Tirmizî, "Cennet", 21; Nesâî, "Eyman", 3; Dârimî, "Rikak", 117; *Müsned*, II, 260, 233.

EĞER
ALLAH'I TESBİH EDENLERDEN
OLMASAYDI

وَاِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَۜ ﴿١٣٩﴾ اِذْ اَبَقَ اِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِۙ
﴿١٤٠﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَۚ ﴿١٤١﴾ فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ
وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿١٤٢﴾ فَلَوْلَٓا اَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَۙ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فِى
بَطْنِهِٓ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤٤﴾ فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَٓاءِ وَهُوَ سَقِيمٌۚ ﴿١٤٥﴾
وَاَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍۚ ﴿١٤٦﴾ وَاَرْسَلْنَاهُ اِلٰى مِائَةِ اَلْفٍ اَوْ يَزِيدُونَۚ ﴿١٤٧﴾ فَاٰمَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ اِلٰى حِينٍۜ ﴿١٤٨﴾

139. Doğrusu Yunus da gönderilen peygamberlerdendi.
140. Hani o, dolu bir gemiye binip kaçmıştı.
141. Gemide olanlarla karşılıklı kur'a çektiler de kaybedenlerden oldu.
142. Yunus kendini kınayıp dururken onu bir balık yuttu.
143, 144. Eğer Allah'ı tesbih edenlerden olmasaydı, tekrar dirilecekleri güne kadar onun karnında kalırdı.
145. Halsiz bir vaziyette kendisini dışarı çıkardık.
146. Ve üstüne (gölge yapması için) kabak türünden geniş yapraklı bir nebat bitirdik.
147. Onu, yüz bin veya daha çok kişiye peygamber olarak gönderdik.
148. Sonunda ona iman ettiler, bunun üzerine biz de onları bir süreye kadar yaşattık.

"Doğrusu" Mettâ oğlu *"Yûnus da"* Irak'ın Ninova (*Nînavî*) bölgesinde Semud kavminden geri kalanlara *"gönderilen peygamberlerdendi."*

Mettâ, Yunus (a.s.)'ın babasının yahut annesinin ismidir. *Keşfü'l-esrâr*'da der ki: "Yunus (a.s.)'ın babasının adı Mettâ; annesinin adı ise Tencîs'tir." *Envârü'l-meşârik*'te der ki: "Yunus (a.s.) Hud (a.s.)'ın evlatlarındandır." Yunus (a.s.) yine Kur'an'ın ifadesiyle "Zünnûn" ve "Sâhibü'l-hût" (balık sahibi) olarak tanınır. Zira balık onu yutmuştur.

Bir de **Zünnûn-ı Mısrî** vardır ki o bu ümmetin evliyasından bir zattır. Zünnûn-i Mısrî'ye Zünnûn denilmesinin hikayesi şöyledir: Bu zat bir toplulukla beraber gemiye biner. Yolculardan biri yakutunu kaybeder. Tüm aramalara rağmen bulamaz. Sonunda yakutu bu garip adamın çalmış olduğunu düşünürler. Adam kendisine yapılan bu itham ve suçlamayı kabul etmez. Yemin eder, fakat yine bu zâtı kabul ve tasdik etmezler.

Yakutun bu adamda olduğunda ısrar ederler. Bu zat iyice zorlanınca şöyle bir an teveccüh eder. Denizdeki balıklar hemen ağızlarındaki yakutlarla bu zâtın yanına gelirler. Bu durumu gören halk bu çirkin isnatlarından özür dilerler. Ancak adam yolcuların gözü önünde kalkar ve Allah Teâlâ'nın izni ile batmadan, boğulmadan denizde yürüyüp gemiyi terk edip gider. İşte bundan dolayı kendisine "Zünnûn" denilmiştir.

Şeyh-i Ekber (k.s.) der ki: "585/1190 yılında benim de Endülüs'te (İspanya) bulunduğum sırada Yunus (a.s.)'ın kavminden bir grup Endülüs'te bir araya geldi. Ben onlardan birinin yerdeki ayak izini ölçtüm. Adamın ayak izinin dört karışa yakın olduğunu gördüm."

Yunus (a.s.) onları kırk sene tevhid dinine dâvet etti. Onlar putlara tapıyorlardı ve Yunus (a.s.)'ı ısrarla yalanladılar. Yunus (a.s.) onları üç yahut kırk gün sonra kendilerine azap geleceği tehdidiyle aralarından ayrıldı. Sonra gökyüzünü siyah bir bulut kapladı. Bu buluttan ayrılan yoğun duman kütleleri aşağı doğru inip şehirlerinin üzerlerini kapladı. Böylece azap emareleri belirmiş oldu. Nihâyet azapla aralarında bir mil mesafe kalınca bunlar ihlas ve samimiyetle Allah Teâlâ'ya yalvarıp yakardılar, gözyaşı döktüler. Analarla çocukları, dişi merkeplerle sıpaları, sığırlarla buzağıları, develerle yavrularını, koyunlarla kuzuları, atlarla yavrularını birbirlerinden ayırdılar. Çul ve rahip elbiseleri giydiler. Sonra yalvarıp istiğfar ettiler. Allah'tan af ve mağfiret dilediler. Nihâyet sahraya çıktılar; ağlamalar, inlemeler, yakarışlar göğe yükseldi. Sonunda Allah Teâlâ onlardan azâbı bertaraf etti. Tövbelerini kabul etti. O gün âşûra günü idi.[219]

Halbuki Yunus (a.s.) onların helak edilmelerini bekliyordu. Yunus (a.s.) akşamleyin kavmine uğrayan bir oduncuya kavminin halini sordu. Adam kavmin sağlık ve afiyette olduğunu söyledi. Azâbın bertaraf edilmesi için yaptıklarını haber verdi. Yunus (a.s.) "Kendilerine karşı yalancı durumuna düştüğüm bir kavme artık dönemem" dedi. Onlardan utanıp çekinerek Allah'tan gelecek vahyi beklemeden ülkeden çıkıp gitmek üzere sahil yolunu tuttu. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

اِذْ اَبَقَ اِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِۙ ﴿١٤٠﴾

140. Hani o, dolu bir gemiye binip kaçmıştı.

"Hani o," insan, hayvan ve eşya ile "dolu bir gemiye binip kaçmıştı."

"أَبَقَ" kelimesinin asıl mânâsı kölenin efendisinden kaçmasıdır. Ancak Yunus (a.s.) Rabbinden izinsiz olarak kavminden kaçınca bunun çirkinlik ve yanlışlığını tasvir için mecaz olarak bu kelimenin kullanılması hoş olmuştur. Zira o da Allah'ın kulu ve kölesidir. Nereye kaçıyor ki Allah onu çepeçevre kuşatmıştır. İzinsiz olarak efendisinden kaçan kölenin geri dönünceye kadar farz ve nâfile hiçbir amel ve ibadeti

kabul edilmeyeceğine dair sahih haber vârid olmuştur. En aşağı tabakada olan bir köle, zelle ve hatasından dolayı böyle yakalanıp cezalandırılırsa en üst tabakada olan bir peygamberin hali nicedir!

"الْمَشْحُونِ" içerisinde insan, hayvan ve eşya bulunan gemiye denir. *Kâmûs*'da der ki: Tam teçhizatlı hazır ve donanımlı gemiye de "الْمَشْحُونِ" denilir.

Rivâyete göre Yûnus (a.s.) gemiye binince gemi sahilden ayrıldı ve biraz yol alıp denizi ortalayınca durdu. Gemiciler ve kaptanlar: "Gemide efendisinden izinsiz olarak yola çıkmış kaçak köle var. Bu gemide kaçak köle olunca gemi gitmez" dediler. **İmam** der ki, gemiciler "İçinizde âsi biri var. Yoksa rüzgar, fırtına, ârıza gibi zâhiri bir sebep olmaksızın şu an müşâhede ettiğimiz bu durum hâsıl olmaz." dediler. Yolculardan esnaf ve tüccar olanlar: "Biz bunu denedik. Böyle bir şey gördüğümüzde kur'a atıyoruz. Kur'a kime çıkarsa onu denize atıyoruz. Zira bir kişinin boğulması bütün yolcuların boğulmasından daha iyidir" dediler. Bu söz üzerine yolcular arasında üç kere kur'a çekildi. Her defasında kur'a Yunus (a.s.)'a çıktı. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ ﴿١٤١﴾

141. Gemide olanlarla karşılıklı kur'a çektiler de kaybedenlerden oldu.

"Gemide olanlarla karşılıklı kur'a çektiler de" Yunus (a.s.), kur'ada *"kaybedenlerden oldu."*

"الْمُسَاهَمَةُ" kelimesi, karşılıklı kura çekmek demektir. "السَّهْمُ" ise kur'a için atılan ok ve benzeri şeylerdir. "الْمُدْحَضُ" zafer ve galibiyet makamından kaymak demektir. *Kâmûs*'ta der ki:

"دَحَضَتْ رِجْلُهُ زَلَقَتْ وَالشَّمْسُ زَالَتْ وَالْحُجَّةُ دُحُوضًا بَطَلَتْ"

yani "ayağı kaydı, güneş battı, huccet bâtıl oldu" denilir. "الْإِدْحَاضُ", delili bâtıl olmak demektir. Kura Yunus (a.s.)'a çıkınca Yunus (a.s.): "Kaçak köle benim! yahut "Ey ahali! Ey gemi yolcuları! Vallahi âsî benim!" dedi. Elbisesine bürünüp güverteye çıktı ve oradan denize atladı. Yani, Yûnus (a.s.) kilimi başına çekip kendisini denize attı.

فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿١٤٢﴾

142. Yunus kendini kınayıp dururken onu bir balık yuttu.

"Yunus kendini kınayıp dururken onu" büyük *"bir balık yuttu."*

"الْإِلْتِقَامُ" lokma edip yutmak demektir. "لَقِمْتُ اللُّقْمَةَ وَالْتَقَمْتُهَا" denilir. "Onu yuttum"

demektir. **Kâşifî** der ki: Hak Teâlâ denizlerin dibinde yaşayan bir balığa geminin önüne gelmesini ve ağzını açmasını vahyetti. *Keşfü'l-esrâr*'da der ki: Yunus (a.s.) Yemen tarafından gelen bir balığa tevâfuk etti. Balık Yunus (a.s.)'ı yuttu. Denizin tâ dibine indirdi. Yunus (a.s.) denizin dibinde kumların ve çakıl taşlarının tesbihini duyuyordu.

"وَهُوَ مُلِيمٌ" ifadesi, "اِلْتَقَمَهُ" fiilinin mef'ulünden haldir. Buna göre o

1. Kınamaya dahildir. Kınamaya dahil olmasının mânâsı, kınamayı hak etsin yahut etmesin kınanmasıdır.

2. Kınamayı gerektiren bir iş yapandır ki bu durumda "مُلِيمٌ" başkaları onu kınasa da kınamasa da kınanmayı hak eden demektir. Kişi kınanmayı gerektiren bir iş yapınca veya kendini kınayınca "اَلَامَ الرَّجُلُ" denilir.

3. Nefsini kınayan demektir. Yani, Yûnûs (a.s.) "Neden kavmimden kaçtım?" diye kendisini kınardı.

Rivâyete göre Allah Teâlâ balığa "Ben onu sana rızık olarak göndermedim. Ancak senin karnın onu koruyucu bir kap olacaktır. Bu emanetin bir kemiğini kırmayasın. Bir damar ve mafsalını kesmeyesin" diye ilham etti. Yunus (a.s.) balığın karnında 40 gece kaldı. Yunus (a.s.)'ın hasta olarak sahile atılmış olması buna delâlet eder. **Kâşifî** der ki: "Altı veya yedi gün, daha meşhur olan görüşe göre kırk gün balığın karnında kaldı. O balık yedi denizi gezdi. Hak Teâlâ Yûnus (a.s.) denizin hayret verici ve ilginç hallerini görsün, Hak Teâlâ'yı zikir ve teşbih ile meşgul olsun diye o balığın etini ve derisini billur gibi nâzik ve pürüzsüz kılmıştı."

فَلَوْلَٓا اَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحٖينَۙ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فٖى بَطْنِهٖٓ اِلٰى يَوْمِ

يُبْعَثُونَ ﴿١٤٤﴾

143, 144. Eğer Allah'ı tesbih edenlerden olmasaydı, tekrar dirilecekleri güne kadar onun karnında kalırdı.

"Eğer" balığın karnında "لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنْتَ سُبْحَانَكَ اِنّٖى كُنْتُ مِنَ الظَّالِمٖينَ" yani "Sen'den başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zâlimlerden oldum!" diyerek *"Allah'ı tesbih edenlerden"* yani ömür boyu Allah'ı tesbihle çokça zikredenlerden yahut **Sehl** (rh.a.)'den rivayet edildiğine göre zikir, namaz ve diğer hususlarda bu belaya düşmeden önce Allah'ın hukukuna riâyet edenlerden *"olmasaydı"* kabirlerinden *"tekrar dirilecekleri güne kadar"* diri yahut ölü olarak *"onun"* yani balığın *"karnında kalırdı."*

Keşfü'l-esrâr'da der ki: Burada üç vecih vardır. 1. Yunus (a.s.) ve onu yutan balık kıyamete kadar böyle kalacaklardı. 2. Balık ölecek, Yunus (a.s.) balığın karnında kıyamete kadar kalacaktı. 3. Her ikisi de ölecek ve sonra Yunus (a.s.) balığın karnında

haşrolacaktı. Yani balığın karnı kıyamete kadar Yunus (a.s.)'ın kabri olacaktı. Yunus (a.s.) tesbih edenlerden olduğu için böyle uzun bir süre balığın karnında kalmamıştır.

Bu kavl-i ilâhîde Allah Teâlâ'yı çokça zikretmeye teşvik olduğu gibi aynı zamanda zâkirin şânını yüceltme söz konusudur. Aynı zamanda şuna da işaret edilmektedir ki nefis balığı kalb Yunus'unu yutunca nefis balığının karnından kurtuluş ancak zikre devam etmekle yani Allah'ı çokça zikretmekle mümkündür. Kim sağlıklı mutlu ve huzurlu zamanlarda Allah'a yönelirse zor ve sıkıntılı zamanlarda Allah onun elinden tutar. Kişinin ayağı kayıp tökezleyince salih ameli onu düştüğü yerden kaldırır. Yine kişi sarsılıp yıkılınca salih amel sayesinde dayanak bulur.

Vasît der ki: Yunus (a.s.) Allah'ı zikreden salih bir kul idi. Balığın karınına düşünce Allah Teâlâ *"Eğer Allah'ı tesbih edenlerden olmasaydı"* buyurdu. Firavun ise Allah'ın zikrini terk eden zâlim ve kâfir biriydi. O da boğulacağı zaman: "Biz, İsrailoğullarını denizden geçirdik. Ama Firavun ve askerleri zulmetmek ve saldırmak üzere onları takip etti. Nihâyet (denizde) boğulma haline gelince, (Firavun:) ***«Gerçekten, İsrailoğullarının inandığı Tanrı'dan başka tanrı olmadığına ben de iman ettim. Ben de müslümanlardanım!» dedi."*** (Yunus 10/90) Allah Teâlâ da "Şimdi mi (iman ettin)! Halbuki daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuştun" buyurdu. **İmam Şâfî**'den rivâyete göre o der ki: Veba (*Tâûn*) hastalığının en iyi tedavisi tesbih etmektir. Zira zikir, musibeti, ceza ve azâbı kaldırır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: *"Eğer Allah'ı tesbih edenlerden olmasaydı"*

Kâb (r.a.)'dan rivâyete göre der ki: "سُبْحَانَ اللهِ" sözü azaba engel olur. **Ömer** (r.a.)'dan rivâyete göre suçlu birinin dayak cezası infaz edilirken adam daha ilk değnekte"سُبْحَانَ اللهِ" deyince Hz. Ömer adamı affetti.

Hakk'ın zikri dergâh-ı ulûhiyette şefaatçi olur;
Cenâb-ı Hakk'ı senden razı eder.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Kerim olan Cenâb-ı Hak, Yunus (a.s.)'a balığın karnını zindan eylediği zaman, Allah ismi o zulmette kendisini aydınlatan bir çerağ, bir ışık oldu. Zahir cihetinden bakıldığında balık Yunus (a.s.) için bir belâ idi. Bâtınî yönden ise Yunus (a.s.)'ın halvetgâhı idi. İstediği ağyarın zahmet ve meşakkati olmaksızın dost ile esrarı paylaşması ve razı olacağı şeyler söylemesiydi. Zira ağyarın dert ve meşakkatini çekmek âşıklara büyük bela ve musibettir. Öyle ki Yunus (a.s.)'a balığın karnını, İbrahim Halil (a.s.)'a Nemrud'un ateşinin ortasını ve Sıddîk-i Ekber (r.a.) hazretlerine âlemin ulusu olan (s.a.) Efendimiz hazretleriyle mağaranın köşesini halvetgâh yaptılar. Bu sebeple bir mü'min ve bir muvahhid her nerede ise orası onun halvetgâhı olur. Aziz olan onun sinesi ve sadrıdır. Onun sırrının ğarı yani kalbi, lutf-ı ilâhî'nin nüzulgâhı ve nazargâhıdır.

Ebû Hureyre (r.a.)'dan rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur:

“Yunus (a.s.) balığın karnında tesbih etti. Melekler onun tesbihini işittiler ve “Ey Rabbimiz! Garip bir yerden zayıf bir ses duyuyoruz. Bu nedir?” dediler. Allah Teâlâ: “O benim Yunus kulumdur. Bana âsî oldu, ben de onu balığın karnında hapsettim” buyurdu. Melekler: “Yunus her gün ve her gece kendisinden sana salih amel yükselen salih bir kuldur” diyerek Yunus (a.s.)’a şehadet ve şefaat ettiler. Allah Teâlâ balığa emretti balık da Yunus (a.s.)’ı Rebia diyarında merkezi bir belde olan Nusaybin yurduna atıverdi.”

فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴿١٤٥﴾

145. Halsiz bir vaziyette kendisini dışarı çıkardık.

Balığın karnında bulunmasından dolayı *“Halsiz”* ve hasta *“bir vaziyette kendisini dışarı çıkardık.”*

“النَّبْذُ”, değersiz olduğu için bir şeyi kaldırıp atmaktır. “الْعَرَاءِ”, sütresi olmayan açık yerdir. Yani ahali ve orada bulunan halkı gölgelendirecek ağaç ve binalar olmadığı için boş ve açık sahra, sâhil ve vâdilere denilir. “مَعَارِي الْإِنْسَانِ”, insanın açık uzuvları yani her zaman açık olabilen el, yüz ve ayaktır. “Dışarı çıkardık” ifadesindeki “Biz çıkardık” sözündeki isnat mecazdır. Yani Yunus (a.s.)’ı ot, yaprak, ağaç gibi kendisini örtecek bir şey bulunmayan bir yere bırakması için balığı sevk ettik, demektir. Yunus (a.s.)’ın bedeni çocuğun ilk doğduğu andaki hali gibi kuvvetsiz oldu. Yahut, Yunus (a.s.)’ın eti eridi, saçları döküldü, tüysüz ve kanatsız kuş yavrusu gibi oldu. Kemiği incelip kıkırdak gibi hassas, narin ve zayıf bir hale geldi. Artık bu hassas bedenle güneşin sıcağına ve rüzgarın esmesine takat getiremiyordu.

Bu âyetin işârî yorumu şudur: Kalb, nefis zindanından ve dünya denizinden kurtulsa da nefisle olan komşuluğu ve arkadaşlığı ve nefsin huy ve tabiatından kapmış olduğu şeyler sebebiyle kendi öz kalbî mîzacında meydana gelen meyil ve sapmadan dolayı yine hastadır.

وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ ﴿١٤٦﴾

146. Ve üstüne (gölge yapması için) kabak türünden geniş yapraklı bir nebat bitirdik.

“Ve üstüne (gölge yapması için) kabak türünden geniş yapraklı bir nebat bitirdik.”

“الْيَنْبُوعُ” kelimesinin “نَبَعَ” kelimesinden geldiği gibi يَقْطِينٍ kelimesi de “قَطَنَ” kelimesinden türetilmiştir. Kişi bir yerde ikamet edince “قَطَنَ بِالْمَكَانِ” denilir. يَقْطِينٍ kelimesi kabak, karpuz, hıyar, acur, ebûcehil karpuzu ve benzeri geniş yapraklı ve

gövdesiz olarak yerde yayılmış durumda olan bitkilerin hepsine şâmil olan küllî bir mefhum için vaz' edilen bir lafızdır. "يقطين" kelimesinin müfredi "يقطينة" dir. *Kâmûs*'ta der ki: "يقطين", dik durmayan, yatık vaziyetteki bitki türüne denir. "يقطينة" ise yaş ve taze kabaktır. Gövdesiz bitki demektir." "يقطين" kelimesi genel olduğu halde burada onun bir cüz'ü olan kabak mânâsında kullanılmıştır. **İbn Şeyh** der ki: Arap kelamında gövdesi olup yeryüzüne yayılmayan her bitkiye "الشّجر" yani ağaç denildiği halde burada gövdesi olan ve yeryüzüne yayılan kabağa da "ağaç" denilmesi Allah Teâlâ'nın Yunus (a.s.)'ın üzerine gölgelik ve çardak gibi bir ağaç bitirip o ağacın altında da kabak bitirmiş olmasındandır. Zira kabak sarmaşık gibi ağacın bütün dallarına sarılmış sanki o ağaç bir kabak ağacı olmuştur. Burada ağacın ve kabağın bitirilmesi Yunus (a.s.)'ın bir mucizesidir. Yunus (a.s.) bu ağacın gölgesinde gölgelenmiş yapraklarıyla da sinekten korunmuştur. Zira diğer yeşilliklere geldiği gibi sinek, kabak ağacına ve kabak yaprağına gelmez. Balık Yunus (a.s.)'ı sahile attığı zaman sinekten dahi ciddi rahatsız olup elem ve ızdırap duyacak şekilde cildi değişmiş, gayet hassas bir durumda idi. İşte bu kabak ağacının yaprakları Yunus (a.s.)'a sütre oldu ve Yunus (a.s.)'ı güneşten, rüzgardan, sinek ve benzeri haşeratın ezasından korudu. Hz. Peygamber (s.a.)'e *"Elbette sen kabağı seviyorsun değil mi?" diye sordular. Hz. Peygamber (s.a.) "Evet o kardeşim Yunus'un ağacıdır"* buyurdular."[220] Ebû Yusuf'tan rivâyete göre der ki: "Bir adam Rasûlullah (s.a.) kabağı severdi" dese; diğeri de küçümseyip aşağılamak kastıyla "Ben sevmiyorum" dese kâfir olur. Ancak böyle bir kastı yoksa kâfir olmaz. Son dönem âlimlerinden bazıları bu görüştedir.

Rivayete göre Allah Teâlâ Yunus (a.s.)'a bir dağ keçisi hazırladı. Bu keçi sabah akşam sahile Yunus (a.s.)'un yanına geliyor ve Yunus (a.s.) onun sütünden içiyordu. Nihâyet eti sertleşti, saçı bitti ve tekrar eski kuvvetine kavuştu.

وَاَرْسَلْنَاهُ اِلٰى مِائَةِ اَلْفٍ اَوْ يَزِيدُونَۚ ﴿١٤٧﴾

147. Onu, yüz bin veya daha çok kişiye peygamber olarak gönderdik.

"Onu" kendilerinden kaçmış olduğu kavminden *"yüz bin veya"* görünüşte *"daha çok kişiye peygamber olarak gönderdik."*

Allah Teâlâ önce Yunus (a.s.)'ın mutlak mânâda gönderilmiş bir peygamber olduğunu haber vermiş (139. âyet) ve ardından bu âyette (147. âyet) de onun (a.s.) kavminden kalabalık bir topluluğa gönderildiğini bildirmiştir. Birincisinde mutlak olarak peygamberliğinden bahsedilmekte, ikincisinde ise bütün kavmine peygamber olarak gönderildiği ifade edilmektedir. Bu iki ayet arasında anlatılanlar ise Yunus (a.s.) ile kavmi arasında geçen ve kaçışa sebep olan macerayı hatırlatmak içindir. Yani Yunus (a.s.)'ın kavmini Allah'ın azabına karşı uyarması, azabın geleceği vakti tespit ve tayin

etmesi; kavminin bir takım mesnetsiz mazeret ve bahaneler ileri sürmesi ve iman etmelerini bir takım emarelerini görmelerine bağlamaları gibi onunla kavmi arasında geçen hususları zikrederek kaçış sebeplerini hatırlatır.

Bu hatırlatmanın amacı şudur: Yunus (a.s.)'ın kavminin burada hikaye ve beyan edilmiş olan imanın, "fâ-i takibiyye"nin ifade ettiği ve imanın Yunus (a.s.)'ın gönderilmesi üzerine -ilk anda hemen gerçekleştiği zannedilse de- hemen gerçekleşmediğini ve bilakis bazı maceralardan sonra bu imanın hâsıl olduğunu bildirmek içindir. Zira onlara bakan, onların yüz yirmi, yüz otuz, yahut yüz yetmiş bin kişi olduklarını söyler. Burada şüphe ifade eden "veya" anlamına gelen "أَوْ" kelimesi muhataplara göredir. Zira Allah Teâlâ'nın bir şeyden şüphe etmesi muhaldir. Bu şekilde muhataba durumu onun şüphe edeceği bir tarza anlatmak ise kavmin çok kalabalık olduğunu ifade etmek içindir. Bu ve benzeri görünüşte şüpheli gibi anlatılan sözlere verilecek cevap budur. Nitekim Allah Teâlâ'nın şu âyetlerdeki ifadeleri de buna benzer: ***"(Allah'a yönelenleri) arıtmak, (kötüleri) sakındırmak için öğüt telkin edenlere"*** (el-Mürselât 77/6) ***"Ona yumuşak söz söyleyin. Belki o, aklını başına alır veya korkar."*** (Tâhâ 20/44) ***"(Resûlüm!) Biz onu böylece Arapça bir Kur'an olarak indirdik ve onda ikazları tekrar tekrar açıkladık. Umulur ki onlar (bu sayede günahtan) korunurlar; yahut da o (Kur'an) kendileri için bir ibret ortaya koyar."*** (Tâhâ 20/113)

فَاٰمَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ اِلٰى ح۪ينٍۜ ﴿١٤٨﴾

148. Sonunda ona iman ettiler, bunun üzerine biz de onları bir süreye kadar yaşattık.

Azâbın geleceği alâmetleri müşâhede ettikten sonra samimi olarak *"Sonunda ona iman ettiler, bunun üzerine biz de onları"* dünya hayatında Allah Teâlâ'nın onlara takdir ettiği *"bir süreye kadar yaşattık."* Bu, azabın ve cezanın onlar üzerinden kaldırıldığını ifade eden kinaye bir sözdür.

Rivâyete göre Yunus (a.s.) bir ağacın altında uyuya kaldı. Uyandığında ağaç kurumuştu. Yunus (a.s.) o bölgeden çıktı. Irak'ta Ninova şehrine yakın bir yere uğradı. Orada bir gencin koyun otlattığını gördü. Çobana kim olduğunu sordu. Çoban "Ben Yunus'un kavmindenim" dedi. Yunus: "Kavmine döndüğün zaman benden selâm söyle. Beni gördüğünü ve benimle konuştuğunu onlara haber ver" dedi. Çoban: "Şayet sen Yunus isen bir kimsenin verdiği haberi delil ve şahitle ispat edemezse onu öldürürler. Bunu da bilirsin." dedi. Zira Yunus'un şeriatında yalan söyleyen öldürülürdü. Çoban: "Peki bu haberin doğru olduğuna dair bana kim şahitlik edecek?" dedi. Yunus: "Bu ağaç ve işte şu bulunduğumuz yer şahitlik eder" dedi. Çoban: "Onlara bunu emret!" dedi. Yunus ağaca ve o yere: "Bu genç size geldiği zaman ona şahitlik edin" dedi. Onlar da:

“Tamam, olur” dediler.

Genç kavmine döndü. Kralın yanına gelip “Ben Yunus’u gördüm. Kendisiyle konuştum, size selâmı var” dedi. Kral bunun yalan olduğunu düşünerek gencin öldürülmesini emretti. Genç: “Benim delil ve şahidim var” dedi. Kral gençle beraber bir grup görevli gönderdi. Hep beraber o bölgeye ve ağacın yanına gittiler. Genç ağaca ve o yere: “Allah adına size yemin vererek soruyorum. Yunus sizi şahit tutmadı mı?” diye sordu. Onlar da: “Evet” dediler. Grup hayret ve dehşet içinde geri döndüler. Krala gelip gördüklerini anlattılar. Kral gencin elinden tuttu ve onu kendi tahtına oturtup “Sen bu makama (mülk ve sultanlığa) benden daha layıksın” dedi. Genç kavmini kırk yıl yönetti. Bazı tefsirlerdeki rivâyete göre Yunus (a.s.)’ın kavmi iman ettiler. Yunus’tan eski yurtları Ninova’ya geri dönmesini istediler. Fakat Yunus (a.s.) bu teklifi kabul etmedi. Zira bir peygamber bir ülke yahut beldeden hicret edince daha sonra uzun süreli ikamet etmek üzere aynı yere dönmez.

Yine rivâyete göre Yunus (a.s.) uyanınca gölgesinde uyuduğu ağacın kuruduğunu gördü. Kendisine güneş isabet etti. Bu duruma çok üzüldü ve ağladı. Allah Teâlâ Cebrail (a.s.)’ı gönderdi ve Cebrail (a.s.)’e “Yunus’a de ki, sen yaratmadığın, bitirip büyütmediğin ağaca mı üzülüyorsun? Bak sen benden benim yarattığım yüz binden fazla insanı bir anda helak edip nesillerini kurutmamı istiyorsun. Halbuki bu insanlar tövbe ettiler. Ben de onların tövbelerini kabul ettim. Bu halde iken ben onların kökünü kazırsam benim rahmetim nerede kalır? Ben merhametlilerin en merhametlisiyim” buyurdu.

Kulu yaratılış gayesine ulaştırılacak şeye teşvik ve bu unsurun fıtrat harikası olan insan binasını yıkmaktan üstün olduğunu izah sadedinde -velev ki bu yıkım bir emir gereği olup bu binayı yıkana Allah Teâlâ’nın dinini yüceltme rütbesi ve şehitlik sevabı verilse bile- Hz. Peygamber (s.a.) ne güzel buyurmuştur: *“Sizin için hayırlı olup düşmanınızla karşılaşarak onların boyunlarını vurmanız yahut onların sizin boynunuzu vurmalarından yani sizin gazi yahut şehit olmanızdan daha hayırlı ve üstün olan şeyi size haber vereyim mi? İşte o Allah’ı zikretmektir.”*[221]

Yani Allah’ı zikretmek sizin için yukarıda zikredilenlerden daha üstündür. Sonuçta insanı yaşatmak cihad emrinin gereği bile olsa öldürmekten daha üstündür.

Keşfü’l-esrar’da der ki: Kendi kavminin arasına katıldı. Allah’tan bir vahiy geldi ve filan çömlekçinin bir sene zarfında yapmış olduğu tüm çömlek ve testileri kırmasını kendisine iletmesini istedi. Yunus (a.s.) bu vahiy üzerine kederlendi ve o çömlekçiye merhamet edip “Ey Allah’ım! Bir yıllık emeğinin boşa gitmesinden ve yok olmasından dolayı o kimseye içimden şefkat ve merhamet geliyor” dedi. Allah Teâlâ: “Ey Yûnus, bir adamın bir senelik işinin yok olmasına acırsın da benim kullarımdan yüz bin kimseye şefkat ve merhamet göstermezsin, onların helâk olmasını ve azab görmesini istersin. Ey Yûnus, onları sen yaratmadın. Eğer sen yaratsaydın onlara merhamet ederdin.” buyurdu.

Bişr Hâfî (rh.a.)’ı rüyada gördüler. “Hak Teâlâ sana nasıl muâmelede bulundu?” diye

sordular. Şöyle cevap verdi: "Beni azarladı ve şöyle buyurdu: "Ey Bişr, dünyadaki bütün korku ve endişen ne için idi? Sen rahmet ve keremin benim sıfatım olduğunu bilmedin mi? Yarın kıyamette Hz. Mustafa (s.a.) ümmetin günahkarlarına şefaat edecek. Hatta Hak Teâlâ'ya "Hiç iyilik yapmamış kimseler hakkında şefaat izni ver." diyecek. O zaman Allah Teâlâ "Ey Muhammed, bu istediğin benim hakkımdır ve bana lâyıktır" buyurur. O vakit şu hitap gelir: "Dünyada beni bir kere zikredenleri veya herhangi bir vakitte benden korkanları cehennemden çıkarın." Bu öyle bir rahmettir ki ondan kimse suâl edemez. Bu öyle bir lütuftur ki kimse ondan endişe edemez. Bu öyle bir keremdir ki hayal/vehim onda hayrete düşer. Bu öyle bir fazl-i ilâhîdir ki onun sınırı, nihâyeti yoktur. Ey kul, tâatte bulunursan onu kabul etmek bana âittir. İsteyecek olursan onu vermek bana âittir. Eğer günah işlersen affetmek bana âittir. Su, benim ırmağımdadır. Rahat, benim köyümdedir. Zevk ve safa, beni talebdedir. Üns, benim cemâlim iledir. Sevinç, benim bekâm iledir. Mutluluk, bana kavuşmakladır (likâ).

Kâşifî der ki: Ecel vakitlerine kadar onları faydalandırdık. Ondan sonra ecelin hükmüne göre onlara emanet olarak verilmiş olan ruhun geri alınması ile onlar Cenâb-ı Hakk'a yönelirler. Ne ruhun geri alınmasını iptal etmek ne de mal ile onu uzaklaştırmak mümkündür.

Bir gün ecel, ruhunu almak için inat ile el açar
Seni helâk etmek için keskin hançeri çeker
Ne tartışmaya, ne de kaçmaya vakit vardır
Ne karşı konulabilir ne de sığınacak dostlar bulunur

Yunus kıssası bu sûredeki kıssaların sonuncusudur. Zira Yunus (a.s.) kıssasında halktan gelen eza ve cefaya sabretmeme ve izinsiz bir kaçış söz konusudur. Nitekim kendisinden mutlak bir dava ve iddia sâdır olduğu için evliya menkıbelerinde Hallâc-ı Mansur'un menkıbesini en sona bırakmışlardır.

Keşfü'l-esrâr'da kaydedildiğine göre **Beyzâvî** ve **Şeyh Reşîdüddin** şöyle der: Belki de Allah Teâlâ'nın Yunus kıssasını ve bundan önceki Lût kıssasını, diğer Nuh, İbrahim, Mûsâ Hârûn ve İlyas (a.s.) kıssalarını bitirdiği selâm ve övgü sözleriyle bitirmemesi, bu ikisini -Yunus ve Lût (a.s.)'ı- diğer büyük şeriat sahibi ülü'l-azm olan peygamberlerden ayrı mülâhaza ettiği içindir. Yahut bu surenin sonunda 181. âyette zikredilmiş olan bütün peygamberlere şâmil olan selâmla yetinerek bunlara ayrıca selâm sözleri eklenmemiştir. **Molla Ebü's-Suûd** da tefsirinde bunu "قيل" yani "denildi" şeklinde ifade ederek zayıf bir rivayet ve nakille arz etmiştir.

Fakir (**Bursevî**) der ki, bunun izahı şudur: İlyas ve Yunus (a.s.) ikisi de büyük şeriat sahibi ülü'l-azm pergamberlerden değillerdir. Öyleyse bunlardan birine selâmın tahsis edilmesinin bir sebebi olmalıdır. Surenin sonunda 181. âyetteki selâm ise burada zikredilen ve edilmeyen bütün peygamberlere şâmildir. Buna göre zâhir olan Nuh (a.s.) ve benzerlerine özel olarak verilen selâmla yetinilmiş; sonra onlara ve onların

derecelerinde olmayan diğer peygamberlere genel olarak selâm verilmiştir.

---

[219]. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Yûnus'un kavmi müstesna, (halkını yok ettiğimiz ülkelerden) herhangi bir ülke halkı, keşke (kendilerine azap gelmeden) iman etse de bu imanları kendilerine fayda verseydi! Yunus'un kavmi iman edince, kendilerinden dünya hayatındaki rüsvaylık azâbılnı kaldırdık ve onları bir süre (dünya nimetlerinden) faydalandırdık."*** (Yûnus 10/98)

[220]. İbn Kesir, *Tefsîr*, IV,22.

[221]. Tirmizî, "Duâ", 6; İbn Mâce, "Edeb", 53; *Müsned*, VI, 447.

NASIL HÜKMEDİYORSUNUZ?
HİÇ DÜŞÜNMÜYOR MUSUNUZ?

فَاسْتَفْتِهِمْ اَلِرَبِّكَ الْبَنَاتُ وَلَهُمُ الْبَنُونَ ﴿١٤٩﴾ اَمْ خَلَقْنَا الْمَلٰٓئِكَةَ
اِنَاثًا وَهُمْ شَاهِدُونَ ﴿١٥٠﴾ اَلَٓا اِنَّهُمْ مِنْ اِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ ﴿١٥١﴾
وَلَدَ اللّٰهُ وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٥٢﴾ اَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ
﴿١٥٣﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿١٥٤﴾ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٥﴾
اَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُبِينٌ ﴿١٥٦﴾ فَأْتُوا بِكِتَابِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
﴿١٥٧﴾ وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًا وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ اِنَّهُمْ
لَمُحْضَرُونَ ﴿١٥٨﴾ سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٥٩﴾ اِلَّا عِبَادَ
اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٠﴾ فَاِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ﴿١٦١﴾ مَٓا اَنْتُمْ عَلَيْهِ
بِفَاتِنِينَ ﴿١٦٢﴾ اِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ ﴿١٦٣﴾ وَمَا مِنَّٓا اِلَّا
لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾ وَاِنَّا لَنَحْنُ الصَّٓافُّونَ ﴿١٦٥﴾ وَاِنَّا لَنَحْنُ
الْمُسَبِّحُونَ ﴿١٦٦﴾ وَاِنْ كَانُوا لَيَقُولُونَ ﴿١٦٧﴾ لَوْ اَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا
مِنَ الْاَوَّلِينَ ﴿١٦٨﴾ لَكُنَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٩﴾ فَكَفَرُوا بِهِ
فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٧٠﴾

149. Putperestlere sor: Kızlar Rabbinin de erkekler onların mı?

150. Yoksa biz melekleri onların gözü önünde kız olarak mı yarattık?

151, 152. Dikkat edin, kesinlikle yalan uydurup söylüyorlar; «Allah doğurdu» diyorlar. Onlar şüphesiz yalancıdırlar.

153. Allah, kızları oğullara tercih mi etmiş!

154, 155, 156. Ne oluyor size? Nasıl hükmediyorsunuz? Hiç düşünmüyor musunuz? Yoksa sizin açık bir deliliniz mi var?

157. Doğru sözlülerden iseniz, kitabınızı getirin!

158. Allah ile cinler arasında da bir soy birliği uydurdular. Andolsun, cinler de kendilerinin hesap yerine götürüleceklerini bilirler.

159. Allah, onların isnat edegeldiklerinden yücedir, münezzehtir.

160. Allah'ın ihlâsa erdirilmiş kulları müstesnadır (onlar azap görmeyeceklerdir).

161, 162, 163. Sizler ve taptığınız şeyler! Hiçbiriniz, cehenneme girecek kimseden başkasını Allah'a karşı azdırıp saptıramazsınız.

164, 165, 166. (Melekler şöyle derler:) Bizim her birimiz için, bilinen bir makam vardır. Şüphesiz biz, orada sıra sıra dururuz ve şüphesiz Allah'ı tesbih ederiz.

167, 168, 169. Putperestler: Eğer öncekilere verilenlerden bizde de bir kitap olsaydı, mutlaka Allah'ın ihlâslı kulları olurduk! diyorlardı.

170. İşte şimdi onu inkâr ettiler. Ama ileride bileceklerdir!

"Putperestlere sor:" iki cinsten daha düşüğü olan *"Kızlar Rabbinin de"* yüksek olan *"erkekler onların mı?"*

Yani Allah Teâlâ kemal, azamet ve celal sıfatlarına sahip olup yaratmada ve rubûbiyette tek olunca bütün peygamberler ona kulluğu ikrar edip kulları da tenzih ve tevhidin hakikatine dâvet edicidirler. Yani Ey Muhammed! (s.a.) sen sitem yoluyla onların bilgisizliklerine vurgu yaparak Kureyş, Cüheyne, Beni Seleme, Huzaa ve Beni Müleyh gibi diğer bazı Arap kabilelerine sor. Zira onlar "Allah cinlerle evlendi; onlardan Allah'ın kızları olan melekler doğdu. Bundan dolayı Allah cinleri gizlemektedir" derler. Bu şekilde Allah'a evlat isnat edip melekleri Allah'ın oğulları değil, kızları olarak nitelerler. Onlar oğulları kendilerine, kızları da Allah'a isnâd ile ne bâtıl bir taksim yapmışlardır. Zira onlar erkek evlatlarla övünür; kız evlatlardan imtina edip onlardan ar ve haya ederler. Bundan dolayı da kız çocuklarını diri diri toprağa gömerek öldürürler. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Onlardan birine kız müjdelendiği zaman öfkelenmiş olarak yüzü kapkara kesilir..."*** (en-Nahl 16/58) Bundan dolayı rüyada yüzünün karardığını görenin kızı olacak diye yorumlanır. Mahlukun, âciz bir yaratık olan insanın imtina edip kabul etmediği şey, yüce yaratıcıya nasıl ispat ve isnat edilir ki? Bu isnat ve taksimde kullar kendilerini rablerinden üstün tutmaktadırlar. Azıcık aklı olan böyle bir isnat ve taksimde bulunmaz. Bu kavl-i ilâhî Allah Teâlâ'nın ***"Demek erkek size, dişi O'na öyle mi? O zaman bu, insafsızca bir taksim!"*** (en-Necm 53/21, 22) sözü gibidir. Yani bu taksimat âdil değil; haksız ve zâlimânedir.

Bu kavl-i ilâhîde şuna işaret edilmektedir: İnsan son derece câhil ve sapık olduğundan hasis ve cimri olan nefsiyle ve gayet zayıf ve düşük olan tabiatıyla baş başa bırakıldığında kendi rabbi ve âlemlerin de rabbi bulunanın Allah hakkında azıcık aklı olanın hatta dünya ehlinden olup tamamen gafil olanın bile layık ve müstahak görmediği nice noksanlıkları Allah'a ispat ve isnat eder.

O'nun zâtı zıt ve cins töhmetinden uzaktır
O'nun zâtı cin ve insanların töhmetinden müstağnidir
Hiç kimse O'na tâatten müstağnî değildir
O'nun harfi üzerine kimse parmak koyamaz

Sonra Allah Teâlâ başka bir susturma yoluna giderek şöyle buyurmuştur:

اَمْ خَلَقْنَا الْمَلٰٓئِكَةَ اِنَاثًا وَهُمْ شَاهِدُونَ ﴿١٥٠﴾

150. Yoksa biz melekleri onların gözü önünde kız olarak mı yarattık?

“Yoksa biz” yaratıkların en şereflilerinden olup cismani sıfatlardan ve tâbiat rezilliklerinden uzak bulunan *“melekleri onların gözü önünde”* yani onlar o zaman orada hazır idiler de *“kız olarak mı yarattık?”* da bu sözü söylüyorlar. Zira böyle şeyler ancak müşâhedeyle bilinir. Sırf akıl yoluyla zorunlu olarak yahut istidlâlen bilinmesine imkan yoktur. Çünkü dişilik meleklerin zatlarının gereği değil, bilakis harici bir durumdur. Bu konuda bir nakli delil olmadığında şüphe yoktur. Bu nedenle meleklerin kızlar olduğuna hükmetmek onların yaratılışı anında orada bulunmayı gerektirir. Zira ilim, ya müşâhede ya akıl ya da istidlal yoluyla elde edilir. Öyleyse görmedikleri halde melekleri nasıl “kızlar” olarak kabul etmişlerdir?

“الإِنَاث” kelimesi kitap vezninde olup “الأُنثى” kelimesinin çoğuludur. Dişilik canlıların sahip olduğu bayağı niteliklerdendir. Onların en düşük ve en bayağı olanına bile “sende dişilik var” denilse kişi bunu söyleyene olan öfkesinden kendini parçalar. Buna göre melekleri dişiler olarak kabul etmeleri meleklere ağır bir aşağılamadır. Sonra Allah Teâlâ yeni bir hüküm ortaya koyarak şöyle buyurmaktadır:

اَلَٓا اِنَّهُمْ مِنْ اِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَدَ اللّٰهُ وَاِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٥٢﴾

151, 152. Dikkat edin, kesinlikle yalan uydurup söylüyorlar; «Allah doğurdu» diyorlar. Onlar şüphesiz yalancıdırlar.

“Dikkat edin, kesinlikle” çok kötü bir *“yalan uydurup söylüyorlar; «Allah doğurdu» diyorlar.”*

Yani onların bu fâsit ve bozuk görüşlerinin temeli, açık ve çirkin bir iftiradır. Bu konuda hiçbir delil yahut şüpheleri dahi yoktur. “Veled” kelimesi, erkek-kız, az-çok hepsine şâmildir. Burada Allah’a cismaniyet isnadında bulunuyorlar. Ve Allah Teâlâ’nın yok oluşunu (fenâ) da mümkün görüyorlar. Çünkü doğum, oluşum ve bozulma kabul eden cisimlere özeldir.

“Onlar şüphesiz” bu sözlerinde kuşku yoktur ki apaçık *“yalancıdırlar.”*

اَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ ﴿١٥٣﴾

153. Allah, kızları oğullara tercih mi etmiş!

Yani *“Allah,”* hasis ve bayağı olana razı olarak bütün noksanlıklarına rağmen *“kızları

oğullara tercih mi etmiş!”

“ٱلْأَصْطِفَاءُ”, bir şeyin saf, öz ve hasını kendine almaktır. Yani, acaba Hak Teâlâ sizin hoşlanmadığınız kızları, övünme ve arkalanma sebebiniz olan oğullara mı tercih etti, demektir.

مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿١٥٤﴾ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٥﴾ اَمْ لَكُمْ سُلْطَانٌ مُبِينٌ ﴿١٥٦﴾

154, 155, 156. Ne oluyor size? Nasıl hükmediyorsunuz? Hiç düşünmüyor musunuz? Yoksa sizin açık bir deliliniz mi var?

Bu dâvâ ve iddiâda *“Ne oluyor size?”* **Kâşifî** der ki: Size ne oldu ki böyle taksim edersiniz? Bâtıl olduğuna aklın zorunlu olarak hükmettiği bu hükümle bütün âlemlerden gani olan Allah hakkında *“Nasıl hükmediyorsunuz?”* Bundan vazgeçiniz! Zira bu zulüm ve haksızlıktır. Nasıl hüküm veriyorsunuz, kendiniz için kabul etmediğiniz kızları Allah’a nasıl nispet ediyorsunuz?

İbn Şeyh der ki: “مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ” terkibindeki istifham cümlelerinin, irap bakımından birbirleriyle bir bağlantısı yoktur. Allah Teâlâ önce istifham-ı inkârî olarak onlar nezdinde sabit ve yerleşmiş durumu soruyor; sonra iki cinsten güzel olanının kendilerine, hasis ve bayağı olanının da Allah’a ait olduğu yolundaki bu fasit ve bozuk hükümlerini hayretle soruyor.

“Hiç düşünmüyor musunuz?” Yani bunun bâtıl olduğunu anlamıyor musunuz? Ki bu durum zeki ve gabi/ahmak her akıla yerleştirilmiştir. Yani her akıl sahibi bunu anlayabilir.

“Yoksa sizin” meleklerin Allah’ın kızları olduğuna dair size gökten inen *“açık bir deliliniz mi var?”* Zira bu hükmü vermek için hissî yahut aklî bir delil ve dayanak gereklidir. Hissî ve aklî hiçbir dayanak olmayınca o zaman naklî bir delil gereklidir. Sonra Allah Teâlâ başka bir susturma metoduna intikal edip şöyle buyurdu:

فَأْتُوا بِكِتَابِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٥٧﴾

157. Doğru sözlülerden iseniz, kitabınızı getirin!

“Doğru sözlülerden iseniz” dâvânızın doğruluğunu konuşan *“kitabınızı getirin!”* Yani o halde o indirilmiş kitabı getirin, demektir.

Sonra Allah Teâlâ onların cevap vermekten kesildiklerini hitap derecesinden düştüklerini artık onlardan yüz çevirip onların bu cinayetlerini başkalarına hikaye etmek

gerektiğini bildirmek için muhatap sığasından gâib sığasına iltifat edip şöyle buyurmuştur:

وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَبًاۜ وَلَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ اِنَّهُمْ

لَمُحْضَرُونَۙ ﴿١٥٨﴾

158. Allah ile cinler arasında da bir soy birliği uydurdular. Andolsun, cinler de kendilerinin hesap yerine götürüleceklerini bilirler.

“Allah ile cinler arasında da bir soy birliği uydurdular. Andolsun,” onların kendilerine tâzim ederek Allah ile aralarında soy birliği kurduğu *“cinler”* yani melekler *“de kendilerinin”* kâfir olan cinlerin *“hesap yerine götürüleceklerini”* ve cehennemde hazır tutulup bu konudaki yalan ve iftiralarından dolayı orada azap edileceklerini *“bilirler.”*

Kâmûs’ta der ki: “الْجِنَّة” kelimesi, cin ve melekler topluluğunu ifade eder.” Burada kastedilen meleklerdir. Gözlerden örtülüp gizlendikleri ve görülmedikleri için kendilerine “cinnet” denilmiştir. Bu mânâda anne karnındaki örtülü olan yavruya da “cenin”; akıl gizlenip örtüldüğü için deliliğe “cünûn”; deliye “mecnûn”; sahibini örtüp koruduğu için kalkana “cünnet”; ağaçlarıyla yeri örttüğünden dolayı her ağaçlı bahçeye de “cennet” denilmiştir. Gözle görünmeyen varlıklar melekleri ve bilinen cinleri kapsamaktadır. Denilir ki cinler birdir. Ancak pis, azgın ve kötü olanlar şeytan; temiz ve iyi olanlar ise melektir.

Râğıb der ki, varlıklara iki vecih üzere “cin” denilir. Birincisi insana mukabil olarak bütün duyu organlarından gizlenen varlıklara “cin” denilir. Buna göre melekler ve şeytanlar da bu tanıma dahildir. Sonuçta her melek cindir ancak her cin melek değildir. Denilir ki ruhanilerin bazıları cindir. Zira ruhaniler üç kısımdır. Hayırlılar vardır bunlar meleklerdir şerliler vardır bunlar şeytanlardır. Bir de ikisinin arasında olanlar vardır. Bunların bazıları hayırlı bazıları da şerlidir. Allah Teâlâ’nın şu kavli buna delâlet eder: ***“(Resûlüm!) De ki: Cinlerden bir topluluğun (benim okuduğum Kur’an’ı) dinleyip de şöyle söyledikleri bana vahyolunmuştur: Gerçekten biz, doğru yola ileten hârikulâde güzel bir Kur’an dinledik de ona iman ettik. (Artık) kimseyi Rabbimize asla ortak koşmayacağız. Hakikat şu ki, Rabbimizin şânı çok yücedir. O, ne eş ne de çocuk edinmiştir. Doğrusu bizim beyinsiz olanımız (iblis veya azgın cinler), Allah hakkında pek aşırı yalanlar uyduruyormuş. Halbuki biz, gerek insanlar gerekse cinler Allah hakkında asla yalan söylemezler, sanmıştık. Şu da gerçek ki, insanlardan bazı kimseler, cinlerden bazı kimselere sığınırlardı da, onların taşkınlıklarını arttırırlardı. Onlar da sizin sandığınız gibi, Allah’ın hiç kimseyi***

tekrar diriltmeyeceğini sanmışlardı. Doğrusu biz (cinler), göğü yokladık, fakat onu sert bekçilerle, alev huzmeleriyle doldurulmuş bulduk. Halbuki, (daha önce) biz onun bazı kısımlarında (haber) dinlemek için oturacak yerler (bulup) oturuyorduk; fakat şimdi kim dinlemek isterse, kendisini gözetleyen bir alev huzmesi buluyor. Bilmiyoruz, yeryüzündekilere kötülük mü murat edildi, yoksa Rableri onlara bir hayır mı diledi? Gerçekten biz, -kimimiz sâlih kişiler, kimimiz ise bunlardan aşağıda olmak üzere- türlü türlü yollar tutmuştuk. (Artık) şu gerçeği şüphesiz anladık ki, biz yeryüzünde bulunsak da Allah'ı âciz bırakamayacağız, başka yere kaçmakla da elinden kurtulamayacağız. Doğrusu biz, o hidâyeti (Kur'an'ı) işitince ona iman ettik. Kim Rabbine iman ederse, artık ne bir (ecrinin) eksikliğe uğratılmasından ne de haksızlık edilmesinden korkar. İçimizde, (Allah'a) teslimiyet gösterenler de var, hak yoldan sapanlar da var..." (el-Cin 72/1-14)

Neseb ve nispet ana baba cihetinden ortaklıktır. Bu da iki nevidir: Birincisi dikey ve doğru nispet ve ortaklıktır. Bu babalar ve oğullar arasındaki nispet ve ortaklıktır. İkincisi yatay nispet ve ortaklıktır ki bu da kardeşler ve amcaoğulları arasında olur. "فُلَانٌ نَسِيبٌ" denilir ki onun yakınıdır demektir.

Mana şöyledir: Müşrikler söyledikleriyle Allah ile melekler arasında bir nispet ve ortaklık kurmuşlar ve bu şekilde Allah ile melekler arasında bir cinsiyet ispat etmişlerdir. Allah Teâlâ'nın burada meleklerden "cinnet" olarak bahsetmesinde şuna işaret vardır: Gizlilik sıfatı -ki bu cisimlerin nitelikleridir- cisim olmayanlara bu tür sıfatları yakıştırmak uygun olmaz. Yine burada insanın cinnet getirmiş olduğuna ve şayet insan Allah Teâlâ'nın zâtını ve sıfatlarını anlamak konusunda kendi haline bırakılsa bile insan akıl ve idrakinin Allah Teâlâ'nın ahadiyet kemalini ve samediyet celalini anlamaktan kâsır ve noksan olduğuna işaret edilmektedir. İşte insan bu durumda Allah Teâlâ'nın zâtını kendi zâtına Allah Teâlâ'nın sıfatlarını kendi sıfatlarına kıyas ederek kendi nesebi olduğu gibi Allah'a da nesep ispat eder. Kendi eş ve çocukları olduğu gibi Allah'a da eş ve çocuklar isnat eder. Yine insan kendi organları gibi Allah'a da organlar ve mekan ispat eder. Zâlimlerin bu tür isnat, ispat ve sözlerinden Allah Teâlâ pek yüce ve münezzehtir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"... O'nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir."*** (eş-Şura 42/11)

Cümle âlem onun ilâhlığında müttefiktir
Ahmaklar O'nun hakîkatinin künhüne nasıl vâkıf olur
Beşer O'nun celâlinin mâverâsını bulamaz
Göz O'nun kemâlinin nihâyetine erişemez
Ne O'nun zâtının künhüne idrâk ulaşır
Ne O'nun sıfatının nûruna senin fikrin erişir

Sonra Allah Teâlâ'nın *"Allah ile cinler arasında da bir soy birliği uydurdular..."*

kavli onların “Melekler Allah’ın kızlarıdır” sözlerinden ibarettir. Ancak bu durum bilindiği halde burada tekrar zikredilmesi şimdi ifade edilecek olan *“Andolsun, cinler de kendilerinin hesap yerine götürüleceklerini bilirler”* sözünün bir hazırlık cümlesidir. Bu sözle kastedilen şey müşriklerin Allah ile melekler arasında iddia ettikleri nispet ve ortaklık konusunda onları iyice yalanlamaktır. Zira cinler, işin iç yüzünü müşriklerden daha iyi bilirler. Cinler de bu konuda müşrikleri tekzip eder; kendilerinin de bu sözden dolayı cehennemde ebedi olarak azap edileceklerini bilir ve buna kesin olarak hükmederler.

Bu söz Arapların “Ben falanca kimsenin akıllı biri olduğuna şahitlik ederim. Elbette falanca kişi akıllıdır” sözü gibidir. Sonra Allah Teâlâ onların Allah’a nispet ettikleri bu yalan ve iftiradan kendi zâtını tenzih etmiş ve şöyle buyurmuştur:

سُبْحَانَ اللّٰهِ عَمَّا يَصِفُونَۙ ﴿١٥٩﴾

159. Allah, onların isnat edegeldiklerinden yücedir, münezzehtir.

“Allah, onların isnat edegeldiklerinden” evlat ve soy isnadından *“yücedir, münezzehtir.”*

Bu söz, onların ahmakça ve tamamen yanlış ve eğri olan bu isnatlarının ilginç ve hayret verici olduğunu ifade etmektedir.

اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٠﴾

160. Allah’ın ihlâsa erdirilmiş kulları müstesnadır (onlar azap görmeyeceklerdir).

“Allah’ın” lütüf ve keremiyle şüphe pisliklerinden *“ihlâsa erdirilmiş”* ve kendilerini aklın mûcebince hareket etmeye muvaffak kılmış olduğu *“kulları”* Allah Teâlâ’yı böyle nitelemekten uzak ve *“müstesnadır (onlar azap görmeyeceklerdir).*

Burada **Ebü’s-Suûd** (rh.a.) **“***Allah’ın ihlâsa erdirilmiş kulları müstesnadır (onlar azap görmeyeceklerdir)”* kavlini *“Andolsun, cinler de kendilerinin hesap yerine götürüleceklerini bilirler”* cümlesine mâtuf olan bir kavil takdiri ile değerlendirmiştir. Yani melekler müşriklerin Allah’a yaptıkları bu haksız ve yanlış isnattan dolayı müşriklerin azap edileceklerini bildiler ve “Biz Allah’ı onların nispet ettikleri evlat ve nesep ortaklığından tenzih ederiz” dediler, demektir. Yine bizim de aralarında bulunduğumuz ihlasa erdirilmiş (muhlas) kullar Allah’ı böyle nitelemekten berî ve uzaktırlar. Bilakis biz Allah Teâlâ’yı yüce sıfatlarla niteleriz. Buna göre “*Allah’ın ihlâsa erdirilmiş kulları müstesnadır (onlar azap görmeyeceklerdir)”* sözü de meleklerin sözü olarak hikaye edilmiştir.

فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ﴿١٦١﴾ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفَاتِنِينَ ﴿١٦٢﴾ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالِ الْجَحِيمِ ﴿١٦٣﴾

161, 162, 163. Sizler ve taptığınız şeyler! Hiçbiriniz, cehenneme girecek kimseden başkasını Allah'a karşı azdırıp saptıramazsınız.

Ey müşrikler *"Sizler ve"* kendilerine *"taptığınız şeyler!"* ve şeytanlar! *"Hiçbiriniz,"* kötü tercihiyle *"cehenneme girecek kimseden başkasını Allah'a karşı azdırıp saptıramazsınız."*

"الفَاتِنُ" burada saptıran, ifsad eden demektir. "فَتَنَ فُلَانٌ عَلَى فُلَانٍ امْرَأَتَهُ" denilir ki "kadını kocasına isyan etmeye teşvik ederek onu ifsad etti, saptırdı" demektir. "الفَاتِنُ" kelimesi sevk ve teşvik mânâlarını ihtiva ettiği için "عَلَى" ile müteaddi olmuştur.

"Hiçbiriniz, cehenneme girecek kimseden başkasını Allah'a karşı azdırıp saptıramazsınız." Zira Allah Teâlâ onun kötü tercihi sebebiyle küfür ve inkarda ısrar edeceğini ve sonunda cehennem ehlinden olacağını bilir. İşte şeytanlar, ancak Allah Teâlâ'nın cehennem ehlinden olmalarını takdir ettiği kimseleri saptırırlar. Ancak muhlas kullar, şeytanların ifsat ve saptırmalarından uzaktır. Muhlas kullar sizin kendilerini fitneye düşürüp Allah Teâlâ'yı nitelediğiniz uygunsuz sıfat ve nitelemelerden uzaktırlar.

"صَالِ" kelimesinin aslı "صَالِيٌ"'dür ki o da "الصُّلِيُّ" kelimesinden ismi faildir. "Ateşe ve cehenneme girmek" demektir.

Ehl-i sünnet bu âyeti şu konuda huccet kabul etmiştir: Fitneye düşmede şeytanın ilkâ ve vesvesesi ile müşriklerin mâbudlarının hallerinin bir tesiri yoktur. Müessir unsur, Allah Teâlâ'nın kaza ve kaderi olup onların şekavet ve bedbahtlığına hükmetmiş olmasıdır.

Tâbi ki bundan sapık olanın buna mecbur olduğu, sapan ve saptıranın bu fiillerinden dolayı kınanmayıp sorumlu tutulmayacağı anlamı çıkmaz. Zira onlar, Allah Teâlâ'nın ilm-i ezelisinde kullarından küfrü tercih edip onda ısrar edecekler dışında kimseyi saptıramazlar. Allah Teâlâ'nın mükelleflerin fiillerinden bir fiili bilip takdir etmesi ve ona hükmetmesi kulun tercih ve kesbine mâni değildir.

Kim ki fiilinde dilediği gibi hareket eder
Onun fiili zorlamaktan uzak olur
Bu yüzden kullara emir ve nehiy eyledi
Ki boyun eğenle inat eden ortaya çıksın
Boyun eğmekten muhabbet rıza doğar
Muhâlefet ve inattan kötü hüküm doğar
Me'mur olan kulun fiilleri
Emir ve nehiy ortaya çıkması için şart oldu

❀

وَمَا مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَعْلُومٌ ﴿١٦٤﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ ﴿١٦٥﴾ وَإِنَّا
لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ ﴿١٦٦﴾

164, 165, 166. (Melekler şöyle derler:) Bizim her birimiz için, bilinen bir makam vardır. Şüphesiz biz, orada sıra sıra dururuz ve şüphesiz Allah'ı tesbih ederiz.

"(Melekler şöyle derler:) Bizim her birimiz için, bilinen bir makam vardır." Bu kavl-i ilâhî meleklerin kendilerine ibadet edenleri reddetmeyi îtiraf etmelerinin hikayesidir. Sanki sizin "Allah'ın kızlarıdır" diyerek kendilerine ibadet ettiğiniz ve Allah ile aralarında münasebet ve ortak bir cinsiyet var olduğuna inandığınız melekler *"Bizim her birimiz için, bilinen bir makam vardır"* derler.

Yani bizim her birimizin mârifet, ibadet ve âlemin tedbirinde Allah'a vâsıl olmakta belli bir mertebesi vardır. Bizden her biri tespit edilen bu mertebede bulunmak durumundayız. Bulunduğu bu mertebeden tırnak kadar ne ileri geçebilir ne de geri kalabilir. Bu durum Allah Teâlâ'nın azamet, heybet ve celâline karşı gösterilen tevâzû, saygı ve teslimiyettir.

Rivâyete göre meleklerden bazıları devamlı rükû halindedir; hiç belini doğrultmaz. Bazıları secde halindedir; başını hiç secdeden kaldırmaz. Bu kavl-i ilâhî meleklerin Allah'ın kızları, evlatları olduğu sözünün fâsit olduğunu tenbih etmektedir. Zira meleklerin kulluklarını izhar edip ortaya koymalarında böyle mübalağa etmeleri, onların kendi kulluklarını itiraf etmeleridir. Böyle Allah'a kul olan yaratıklarla Allah arasında nasıl bir cinsiyet nispeti olabilir ki?!

İbn Abbas (r.a.) der ki, göklerde her bir karış yerde bir melek ya namaz kılıyor, yahut tesbih ediyordur. Hatta bütün bir âlem ruhlarla doludur. Yine âlemde bulunan bir ev yahut bir zâviye mahiyetini yalnız Allah Teâlâ'nın bildiği şeylerle mâmur ve bayındır durumdadır. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber (s.a.) halvet ve yalnızlık hallerinde bile tesettür ve örtünme ile emretmiştir. Kişinin eşiyle cinsi birlikteliklerinde bile tamamen çıplak olmamalarını tenbihlemiştir.

Süddî der ki: Her bir meleğin kurbet ve müşâhede gibi bilinen belli bir makamı vardır. **Ebû Bekr el-Verrâk** (k.s.) der ki: "Meleklerden her birinin Allah'a ibadet ettikleri havf, reca, muhabbet ve rıza gibi bilinen makamları (makâm-ı malûm) vardır." Yâni havf, recâ, muhabbet ve rızâ gibi yüksek makamlar murâd edilmiştir. Melekût hazirelerine yakın kılınanlardan (mukarrebûn) ve ceberût dergâhının mukaddeslerinden her biri o makamlardan birinde mütemekkindir/sâkindir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki, âyette şuna işaret edilmektedir: Meleğin sınırını aşamayacağı belli bir makamı vardır. Bu da ya melekî, rûhânî yahut kerrûbî melek makamıdır. Yani Cebrail, Mikail, İsrafil ve Azrail (a.s.) gibi büyük meleklerin makamıdır. Rûhânî olan bulunduğu makamdan kerrûbîlerin makamına geçemez. Kerrubî olan da rûhânîlerin makamına geçemez. Buna göre melekler, bulundukları makamdan

daha üst makama çıkamadıkları gibi yine bulundukları makamdan daha aşağı bir makama da inemezler. Melekler bu durumlarıyla aşağıların aşağısında ve cehennemin en alt katında kalmış olan insandan daha üstündür. İman ve salih amel ile aşağıların aşağısından geçip yücelerin yücesine çıkan hatta ***"kâbe kavseyn"*** makamına yürüyen (en-Necm 53/8-9) oradan da ***"ev ednâ"*** makamına uçan insan ise meleklerden üstündür. Bundan dolayı melekler kendilerinden üstün olan insana, yani Âdem (a.s.)'a secde etmekle memur oldular ve secde ettiler (el-Bakara 2/34, el-A'râf 7/11, el-Hicr 15/28-31, Sad 38/71-74). Buna göre insan, insaniyet makamından hayvaniyet makamına düşebilir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar"*** (el-A'râf 7/179); ***"Yoksa sen, onların çoğunun gerçekten (söz) dinleyeceğini yahut düşüneceğini mi sanıyorsun? Hayır, onlar hayvanlar gibidir, hatta onlar yolca daha da sapıktırlar"*** (el-Furkân 25/44). Yine insan yükselip melekî makamı geçer ve ona "Artık siz Allah Teâlâ'nın ahlakıyla ahlâklanınız" denilir.

Câfer (r.a.) der ki: Halk Allah ile muhtelif makamlar üzeredirler. Kim haddi aşar sınırı geçerse helak olur. Nebiler müşâhede makamında, resuller âyan makamında, melekler heybet makamında, mü'minler aşağı (dünüv) veya yakınlık makamında, âsîler tövbe makamında, kâfirler gaflet, tard ve lânet makamındadırlar.

Hüseyin (k.s.) der ki, "Müridler" bir makamdan diğer makama geçmeye çalışırlar. "Muradlar" ise tüm makamlardan makamların rabbine geçerler." Bazıları der ki, ârif bu dünyada helva ve bal yer; onun makamı budur. Hakikate ermiş bir kâmil ise bu âlemde ebûcehil karpuzu yer. Kâmil, Allah Teâlâ'nın kendisine lütuf ve ihsanda bulunduğu nimete şükürle ve başkalarından gelen dert ve tasalara tahammül ve sabırla meşgul olduğu için burada hiçbir nimetten zevk almaz. İki makam arasındaki fark pek büyüktür. Fenâ ehli ise bu âlemde biraz elem ve ıstırap çekseler de yine de bu elem ve ıstırap değildir. Asıl çetin azap ve ıstırap, zevk ehlinin fenâ ehlinin kendilerinden yüksekteki mertebelerini gördükleri zaman çektikleri çiledir. En azından fenâ ehlinin zevk ehlini geçmiş olmaları, onlara çile olarak yeter.

Sabreyle ki hallerin fânî olsun
Ta ki senin hâlin bütün hâlleri geçsin
Öyle bir makamda yer tut ki
Herkes senin kanatlarının gölgesinde kalsın

"Şüphesiz biz, orada" yani taat ve hizmet yerlerinde *"sıra sıra dururuz."*

Şeyh-i Ekber (k.s.) der ki: "Meleklerin nâfile ibadeti yoktur. Onlar nefeslerinin sayısınca devamlı farz ibadetle meşgul olurlar. İnsanların aksine onların nâfileleri olmaz." Denilir ki: Müslümanlar bu âyet nâzil olduktan sonra saf tutarak cemaat halinde namaz kılmaya başlamışlardır. Müslümanlardan başka diğer din ve millet mensupları namaz için saf tutmamışlardır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Namazda saf tutmak Hz. Peygamber (s.a.)'in kıldırmış olduğu

ilk öğle namazında bizzat kendi fiili ile hâsıl olmuştur. Zira Peygamber (s.a.) Mirac'tan döndüğü zaman öğle vakti girdiğinde ashabının cemaatle namaz kılmak üzere camiye toplanmalarını istedi. Ashâb-ı kirâm toplandılar. Önce Cebrail (a.s.) Hz. Peygamber (s.a.)'e öğle namazını kıldırdı. Sonra Hz. Peygamber (s.a.) insanlara imam oldu ve öğle namazını kıldırdı. Bu âyetin inmesi de o zamana tevafuk edebilir. Ancak yukarıdaki söz, bu âyet inmeden evvel Müslümanların namazlarını tek tek kıldıklarını gösterir.

Katâde (r.a.) der ki: *"Şüphesiz biz, orada sıra sıra dururuz"* âyeti inmeden evvel Müslümanlar namazları kadın erkek yan yana kılıyorlardı. Bu âyet indikten sonra erkekler öne kadınlar arkaya geçtiler. Ancak namazları tek tek münferit kılıyorlardı. Nihâyet bu âyet nâzil olunca artık bilindiği şekilde saf tutarak cemaat halinde kılmaya başladılar.

"Ve şüphesiz Allah'ı tesbih" ve o'nun zâtı kibriyasına layık olmayan her şeyden O'nu takdis ve tenzih *"ederiz."*

Meleklerin sözlerini muhtelif te'kitlerle süslemek, bu sözlerin kendilerinden son derece arzu istek, neşe ve mutluluk sâdır olduğunu göstermek içindir. **Beyzâvî** der ki: "Belki de burada birinci âyet *"Şüphesiz biz orada sıra sıra dururuz"* âyeti, meleklerin ibadet ve taatteki derecelerine; bu âyet ise mârifetteki mertebelerine işaret etmektedir." Bazı büyükler der ki, melekler amelde değil ilimde yükselirler. Biz insanlar âhirete göç ettiğimizde âhiret amelleriyle yükselemediğimiz gibi onlar da amellerle yükselemezler. İnsan dünyada hem ilimde hem de amelde yükselir. Şayet melekler ilimde terakki etmemiş olsalardı, Allah Teâlâ Âdem (a.s.)'a bütün eşyanın isimlerini öğrettiği zaman melekler onun ilminin kendi ilimlerinden fazla olduğunu kabul etmezlerdi. Zira Allah Teâlâ Âdem (a.s.)'a meleklerin bilmediği şeyleri öğretmiş ve onun ilmini artırmıştır.

Baklî (rh.a.) der ki: Melekler makâmât ehlinden oldukları için namaz ve tespih gibi kulluk makamlarıyla övündüler. Şayet mârifetullahta hakikat ehlinden olsalardı, Hak Teâlâ'nın müşâhede nurlarının istîlâsıyla taat mülâhazasından fânî olurlardı.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Şayet melekler "*Şüphesiz biz orada sıra sıra dururuz"* diyerek övünüyorlarsa, insan bu meziyette meleğe ortaktır. Zira insanın, meleğin ortak olmadığı ve Allah'ın sevdiği bir safı vardır. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir yapı gibi saf bağlayarak savaşanları sever"*** (es-Saff 61/4). Yine melekler *"Şüphesiz Allah'ı tesbih ederiz"* diyerek övünüyorlarsa, insan buna da ortaktır. İnsan da övünçle "elbette bizler de sevenler (*muhib*) ve sevilenleriz (*mahbub*)" derler. Mahbubiyet makamına terakki insanlara özel bir makamdır. Elbette bu durum insanların kâmil ve fâzıl olanlarının ulaştığı bir mertebedir."

İnsan lafzı birdir, fakat herkes
Kendisi kadar ondan dem vurur
Herkes kendi yerinde oynar
Herkes kendi fikri ve görüşüyle gider

Mecîd olan Allah taleb ehline
Mürîd ismi ile tecellî etmeseydi
Mürîd ismiyle kimse mevsûf olmaz
Muhabbet ile tanınmazdı

وَاِنْ كَانُوا لَيَقُولُونَ ﴿١٦٧﴾ لَوْ اَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِنَ الْاَوَّلِينَ ﴿١٦٨﴾

لَكُنَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٦٩﴾

167, 168, 169. Putperestler: Eğer öncekilere verilenlerden bizde de bir kitap olsaydı, mutlaka Allah'ın ihlâslı kulları olurduk! diyorlardı.

"Putperestler: Eğer öncekilere verilenlerden" Tevrat ve İncil gibi kitaplardan *"bizde de bir kitap olsaydı, mutlaka Allah'ın ihlâslı kulları olurduk!"* yani ona ihlasla ibadet eder, onların muhalefet ettikleri gibi biz muhalefet etmezdik *"diyorlardı."*

Buradaki "اِنْ" edatı "اِنَّ"den tahfif edilmiştir. Şe'n zamiri mahzuftur. "لَيَقُولُونَ" kelimesindeki "لَ" ise bu tahfif edilen "اِنْ" ile nefiy mânâsında olan "اِنْ" edatının alâmet-i farikasıdır. Böyle tahfif edilen "اِنْ" ile te'kid lâmı getirmek, bu sözü söyleyen müşriklerin sözlerinde ciddi ve kararlı olduklarına işaret etmek içindir. İşte işin başında ve sonunda onların halinin nasıl olduğunu görmek ve düşünüp ibret almak gerekir. Diğer bir ifadeyle, eğer bizim yanımızda öğüt ve nasihat veren bir kitap olsaydı, Allah'ın ihlasa ermiş kullarından olurduk, demektir.

فَكَفَرُوا بِهٖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٧٠﴾

170. İşte şimdi onu inkâr ettiler. Ama ileride bileceklerdir!

"İşte şimdi onu" Kur'an'ı *"inkâr ettiler."* Kur'an ve kendisine indirilen zat hakkında dediklerini dediler. *"Ama ileride"* inkarlarının sonucu olan dünya mağlubiyetini ve ahiretteki büyük azâbı *"bileceklerdir!"*

Buradaki "فَ" harfi, fâ-i fâsiha'dır. Bu onlara yapılan bir tehdittir. Bu kavl-i ilâhîde şuna işaret edilmektedir: İnsanın en alt tabakaya düşmesi ve sûreti mânâya tatbik etmeksizin davanın kişiyi götüreceği nokta, dünya ve ahirette rezil ve rüsvaylık ile kahır ve celaldir. Yüce, kerim ve melik olan Allah Teâlâ bizleri bu duruma düşmekten korusun.

Bazıları der ki, sufiyyenin büyüklerinden Melamiyye tarikatına mensup olanlar, farzları mümkün olan en kâmil mânâda eda ettiler de bir de fazlalık olarak nâfile kılıyorlar gibi anlaşılacağı endişesiyle farzlarla beraber yalnız müekked sünnetleri

kılıyorlardı. Zira farz kâmil mânâda eda edilmeden nâfile olmaz. Gerçekten ne güzel anlamışlar. Ancak ortada çok yüce bir durum daha var ki o da Allah Teâlâ'nın muhabbet ve sevgisine mazhar olmak için nâfileleri çoğaltmaktır. Sonra bunu farzlarda vâkî olan bazı noksanları kapatmaya vesile saymalıdır.

Hadis-i şerifte şöyle vârid olmuştur: *"Nâfilelerinizi güzelleştiriniz. Zira farzlarınız onlarla tekmil edilir."*[222] Merfu hadiste şöyle vârid olmuştur: *"Nâfile ibadet mü'minin rabbine sunduğu bir hediyedir. Sizden her biriniz hediyesini hoş ve güzel takdim etmelidir.*"[223] İşte hediye muhabbet vesilesi olduğu için Hz. Peygamber (s.a.) *"Hediyeleşin; birbirinizi seversiniz"*[224] buyurmuştur.

Bilinmelidir ki Kur'an-ı Kerim insanlara uyarı, öğüt ve mesaj için olduğu gibi aynı zamanda pusuya yatmış sinsi şeytanı kovmak için de indirilmiş bir zikr-i celîldir. Zira insan zikrettiği zaman sinsi şeytan geri çekilir ve pusuya yatar. Her ne kadar Kur'an'ın tamamı zikir ise de bütün Kur'an hep zikri ihtiva ediyor değildir. Zira Kur'an'da şeriat hükümleri beyan edilmektedir. Yine firavunların kıssaları, onların sözlerinin küfür ve inkarlarının hikayeleri vardır.

Kişinin Kur'an okumasında yahut başkası okuduğu zaman dinlemesinde büyük ecir ve sevaplar varsa da Kur'an âyetlerinde doğrudan Allah'ın zikrini ihtiva eden âyetleri okumak ve dinlemek kafirlerin Allah hakkındaki uygunsuz sözlerinin hikaye ve beyan edildiği âyetleri okuyup dinlemekten sevap olarak daha tam ve kâmildir. Doğrudan Allah'ın zikrini ihtiva eden bu birinci bölüm âyetleri okuyup dinlemek sözün en güzeline kulak vermek; ikinci bölüm ise sözün güzeline kulak vermek kabilindendir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"(Ey Muhammed!) Dinleyip de sözün en güzeline uyan kullarımı müjdele. İşte Allah'ın doğru yola ilettiği kimseler onlardır. Gerçek akıl sahipleri de onlardır"*** (ez-Zümer 39/18). Bu böyle bilinmelidir.

Mushafa bakarak yüzüne Kur'an okuyanın âşikâre sesli okuması, parmağını okuduğu âyetin üstüne koyması müstehaptır. Böylece bu okuyuştan el, dil ve göz nasibini almış olur. Selef-i salihinin büyükleri esrar ve hakikatlarına vâkıf olmak için Kur'an'ı gayet yavaş, tertil üzere ve mânâsını düşünerek okurlardı. Anlatıldığına göre **Şeyh Attâr** (k.s.) ilk dönemlerde her gün bir hatim yapardı. Sonra müşâhede makamına ulaşıp cömert olan Allah Teâlâ'dan feyiz alınca Kur'an'ın ilk yedi âyetinde (Fatiha suresi) yirmi yıldan fazla kaldı. Yani hep bu âyetleri okuyup düşündü. İnâyet ve hidâyet Allah'tandır.

---

[222]. Aclûnî, I, 428.
[223]. Deylemî, Hadis no: 6898.
[224]. Münâvî, III, 281

BÜTÜN PEYGAMBERLERE SELÂM OLSUN!

وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَل۪ينَۚ ﴿١٧١﴾ اِنَّهُمْ لَهُمُ
الْمَنْصُورُونَۖ ﴿١٧٢﴾ وَاِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿١٧٣﴾ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ
حَتّٰى ح۪ينٍۙ ﴿١٧٤﴾ وَاَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٥﴾ اَفَبِعَذَابِنَا
يَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٧٦﴾ فَاِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَٓاءَ صَبَاحُ الْمُنْذَر۪ينَ
﴿١٧٧﴾ وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتّٰى ح۪ينٍۙ ﴿١٧٨﴾ وَاَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ
الْمُرْسَل۪ينَۚ ﴿١٨١﴾ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿١٨٢﴾ ﴿١٧٩﴾ سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَۚ ﴿١٨٠﴾ وَسَلَامٌ عَلَى

171. Andolsun ki, peygamber kullarımıza söz vermişizdir:
172. Onlar mutlaka zafere ulaşacaklardır.
173. Bizim ordumuz şüphesiz üstün gelecektir.
174. Onun için sen bir süreye kadar onlara aldırma.
175. Onların halini gör, onlar da görecekler.
176. Azâbımızı acele mi istiyorlar?
177. Azap yurtlarına indiğinde, uyarılanların (fakat yola gelmeyenlerin) sabahı ne kötü olur!
178. Sen bir zamana kadar onlara aldırma.
179. Onların halini gör, onlar da göreceklerdir.
180. Senin izzet sahibi Rabbin, onların isnat etmekte oldukları vasıflardan yücedir, münezzehtir.
181. Gönderilen bütün peygamberlere selâm olsun!
182. Âlemlerin Rabbi olan Allah’a da hamd olsun!

“Andolsun ki,” ezelde yahut levh-i mahfuzda her hareket ve sükûnda bize ihlasla ibadet eden, kendilerine kullukta ihlas şerefine bir de risalet şerefini ziyade ettiğimiz *“peygamber kullarımıza söz vermişizdir:”*

Bir şeyin zamana bağlı olarak öne geçmiş olması insana göredir. Yoksa Allah’a göre durum hep olduğu hal üzeredir.

اِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَۖ ﴿١٧٢﴾

172. Onlar mutlaka zafere ulaşacaklardır.

Yalnız *"Onlar mutlaka zafere ulaşacaklardır."* Buna göre bizim kendisini aşağıladığımız asla üstün gelemeyeceği gibi bizim kendilerine yardım ettiğimiz de asla mağlup olmaz.

وَاِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْغَالِبُونَ ﴿١٧٣﴾

173. Bizim ordumuz şüphesiz üstün gelecektir.

"Bizim" peygamberlerden ve onlara tâbi olan mü'minlerden oluşan *"ordumuz"* bazen mağlup oldukları görülse de dünya ve ahirette düşmanlarına *"şüphesiz üstün gelecektir."* Zira sonuç onlarındır, hüküm galibe göredir, nadir olan yok gibidir.

Komutana, devlet başkanına muhalefet etmek yahut dünyaya tamah etmek yahut kendini beğenme gurur ve kibir yapma ve benzeri ârızî bir durumdan dolayı yaşanan mağlubiyet, bizzat hüküm ve karar verilmiş olan yardım sözünü etkilemez. Yardıma mazhar olmak, yalnız mü'mine yaraşır bir şereftir. Kâfirin durumu ise tedrici olarak yavaş yavaş ilerleyip yükseliyor (*istidrâc*) gibi olsa da sonu ebedi hüsrandır. Bazıları der ki burada yardımdan maksat, bildiğimiz yardım ve zafer değildir. Bilakis buradaki yardımdan maksat, delildir (*huccet*). Zira hak bâtıldan kılıçla değil; delil ile ayrılır. İşte Allah Teâlâ bununla delil ile yardım görmenin -tavır ve asırlar farklı olsa da- peygamberlerin ümmetleri üzerine olan üstünlükleri olduğunu göstermek istemiştir.

Hasan-ı Basrî (rh.a.) der ki: "Allah Teâlâ burada doğrudan yardım ve zaferi murad etmiş; delili murad etmemiştir. "Ben şu ana kadar hiçbir peygamberin savaşta öldürüldüğünü duymadım" der. Fakir (**Bursevî)** der ki: Hasan-ı Basrî burada harp ile memur olan mutlaka yardım görür ve zafer elde eder, demek istemiştir. Ancak harp ve savaşla memur olmayan böyle değildir. İşte bu yorum, Allah Teâlâ'nın ***"Bu musibetler (onların başına), Allah'ın âyetlerini inkâra devam etmeleri, haksız olarak peygamberleri öldürmeleri sebebiyle geldi. Bunların hepsi, sadece isyanları ve taşkınlıkları sebebiyledir"*** (el-Bakara 2/61) ***"Allah'ın âyetlerini inkâr edenler, haksız yere peygamberlerin canlarına kıyanlar ve adaleti emreden insanları öldürenler (yok mu), onlara acı bir azâbı müjdele!***" (Ali İmran 3/21) ve ***"Çünkü onlar, Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar ve haksız yere peygamberleri öldürüyorlardı. Bu da, onların isyan etmiş ve haddi aşmış bulunmalarındandır"*** (Âl-i İmran 3/112) âyetleri ve benzerleri, bu âyet ile emsâl âyetler arasını bağdaştırmaktadır.

Hülasa ihlasa erdirilmiş (muhlas) mü'minlere yardım edilir ve onlar galib gelirler. Zira galib ve aziz olan Mevla Teâlâ hazretlerine güvenip dayanan elbette mansur, muzaffer ve galib olacaktır. Onların düşmanları ise hezimete uğrayıp mağlup ve perişan olacaklardır. Zira Allah Teâlâ'dan başkasına güvenip dayananlar, özellikle taşlardan

yapılmış olan sur ve kaleleriyle silahlarına güvenenler, hezimet ve bozguna uğrayıp mağlup ve perişan olurlar.

Hak'tan gayrıya dayanmak sırf bilgisizlik ve hevâdandır
Mâsivâya itimadın asla neticesi olmaz

Sonra Allah Teâlâ'nın ordusu, "el-Azîz" ve "el-Müntekım" isimlerinin ve ***"Bilakis biz, hakkı bâtılın tepesine bindiririz de o, bâtılın işini bitirir. Bir de bakarsınız ki, bâtıl yok olup gitmiştir. (Allah'a) yakıştırdığınız sıfatlardan dolayı yazıklar olsun size!"*** (el-Enbiya 21/18) âyet-i kerimesinin mazharıdırlar.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Allah'ın ordusu dinini yaymak, hakka yardım etmek ve hakkı beyan etmek üzere tâyin ve ikame ettiği kimselerdir. Kim bunları zelil ve hakir etmek isterse kendisi tökezleyip yüzüstü düşer.

Hadis-i şerifte vârid olduğu üzere ordu iki çeşittir: *"Birincisi gazâ ve savaş ordusu, ikincisi dua ordusudur."* Gazâ ordusu savaş eğitim ve tekniklerini icra etmeli ve savaşmalıdır. Dua ordusu da dua işini icra etmeli; ilim, zikir ve edeple meşgul olmalıdır. Kim gönül huzurunu bulur ve uyanık olursa o duasının kabulünü bekleyebilir. Kim de gaflet ve gevşeklik gösterirse duâsının kabul olmayacağından korksun.

Senin duan nasıl kabul olunsun ki
Bir yüz ile iki mihraba dönersin

Hadis-i şerifte şöyle vârid olmuştur: *"Ümmetimden bir taife hak üzere savaşmaya devam edecek ve düşmanlarına galib gelecektir. Nihâyet onların sonuncusu Mesih Deccal ile savaşacaktır."*[225] Şüphe yok ki Osmanlı padişahları bu taifenin sonudur. İsa ve Mehdi (a.s.) ise bu son taifenin son fertleridirler. Kıyamet kopacağı zaman yeryüzündeki bütün kâfir ve facirleri yakalayacak olan korkunç ses ise bu ümmetin sonunun sonunun sonudur.

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتّٰى حِينٍۙ ﴿١٧٤﴾

174. Onun için sen bir süreye kadar onlara aldırma.

Ey Muhammed! (s.a.) *"Onun"* yardım ve zaferinin sana ve ümmetine ait olduğunu bildiğin *"için sen bir süreye"* yani onlarla savaş emri gelinceye *"kadar onlara aldırma."*

Bu âyet, muhkem olup "kıtâl" ayetiyle mensuh değildir.

وَاَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٥﴾

175. Onların halini gör, onlar da görecekler.

Savaş ve cihattan sonra ölüm ve esaretle *"Onların"* başlarına gelen korkunç ve kötü *"halini gör"* o zaman *"onlar da"* neler olacağını *"görecekler."*

Onlara bu hali göstermekten maksat, bu durumun gayet yakın olup sanki kişinin hemen görebileceği gibi önünde olduğunu bildirmek içindir. Yoksa emir verildiği zaman görülecek şey hazır değildir. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de der ki: "Sen onların hallerini gör; onlar da hayır yahut şer yaptıklarının karşılığını görecekler."

Burada "سَوْفَ" kelimesi hâdisenin vukuunu uzaklaştırmak için değil, tövbe ve iman etmeleri için tehdit ve uyarı mahiyetindedir. Çünkü tehlikeli olup sakındırılan şeyin uzak görülmesi tehdit ve uyarı ifadesiyle çelişir. *"onlar da görecekler"* âyeti nazil olunca çok câhil oldukları için alaylı bir ifadeyle "Bu ne zaman?" diye sordular. Cevap olarak şu âyet nazil oldu:

اَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٧٦﴾

176. Azâbımızı acele mi istiyorlar?

Bu kadar tekrar eden tehditlerden sonra *"Azâbımızı acele mi istiyorlar?"*

Yani "Bu garip ve ilginç durumdan hayret ediniz" demektir. Mânâsı şudur: "Bizim azabımızın çabuk gelmesini mi istiyorlar ve onun geleceği vakti mi soruyorlar?" **Tevrat**'ta der ki, onlar bana mı aldanıyor. Yahut bana karşı cür'et ve cesaret mi gösteriyorlar. Yâni benim mühlet vermem ve onları bırakmam ile mi aldanıyorlar, yoksa bana yiğitlik mi taslıyorlar ve korkmuyorlar mı?

فَاِذَا نَزَلَ بِسَاحَتِهِمْ فَسَاۤءَ صَبَاحُ الْمُنْذَرِينَ ﴿١٧٧﴾

177. Azap yurtlarına indiğinde, uyarılanların (fakat yola gelmeyenlerin) sabahı ne kötü olur!

"Azap yurtlarına indiğinde, uyarılanların (fakat yola gelmeyenlerin) sabahı ne kötü olur!"

el-Müfredat'ta der ki: "السَّاحَةُ" geniş mekan demektir. "سَاحَةُ الدَّارِ" yani evin sahası sözü de buradan gelir. **İbn Şeyh** *Hâşiye*'sinde der ki: "السَّاحَةُ", binasız boş alan demektir. "فِنَاءُ الدَّارِ" ise evin avlusu ve evin çevresinde uzanan yine evin maslahatları için hazırlanmış olan yer demektir. Mânâ şöyledir: Sanki azap, ansızın onların sahasına, etrafına yerleşip onlara baskın yaparak onları hezimet ve yenilgiye uğratacak olan bir

ordudur. Burada "الْمُنْذَر۪ينَ" kelimesindeki "ال" takısı cins mânâsındadır. Zira medih ve zem fiilleri umumilik, kapalılık ve detay gerektirir. Buna göre buradaki "ال" malum birilerini ifade etmez. "Sabah" kelimesi azabın inme vakti için geceleyen ordunun sabahından mecaz olarak getirilmiştir. Ordular daha çok sabah baskını yaptıkları için baskın akşam da yapılsa onlar baskına sabah demişlerdir. **Kâşifî** der ki: Rivâyete göre Araplar arasında katil, yağmalama ve esir alma çok olurdu. Bir kabileye kasdeden asker akşamdan sehere kadar yol giderdi. Uykunun ağır olduğu seher vaktinde o kabilenin etrafını sararlar ve onları katledip mallarını yağmalar ve bir kısmını da esir alırlardı. O kavmi tamamen yok ederlerdi. Bu sebepledir ki yağma çoğunlukla sabah vakti olduğundan ona "sabah" adını verdiler. Sabah vaktinin dışında olsa da yine de ona "sabah" derlerdi.

وَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتّٰى ح۪ينٍۙ ﴿١٧٨﴾ وَاَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿١٧٩﴾

178,179. Sen bir zamana kadar onlara aldırma. Onların halini gör, onlar da göreceklerdir.

Bu söz bir tesellinin peşi sıra Hz. Peygamber (s.a.)'e yapılan bir başka tesellidir. Bir te'kidin ardından böyle bir zamanın yaşanacağını te'kid etmektir. Aynı zamanda her iki görme fiili de mef'ulsüzdür. Bu durum şunu bildirmektedir: Hz. Peygamber (s.a.)'in göreceği güzellik ve mutluluklar ile onların görecekleri zarar ve musibetlerin sözlü olarak ifade ve beyan edilmesi mümkün değildir.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَۚ ﴿١٨٠﴾

180. Senin izzet sahibi Rabbin, onların isnat etmekte oldukları vasıflardan yücedir, münezzehtir.

Burada hitap Hz. Peygamber (s.a.)'edir. Yani Ey Muhammed! seni terbiye ve tekmil eden ve mutlak mânâda izzet ve galibiyetin mâliki olan zâtı, onun zât-ı kibriyâsına yakışmayan müşriklerin O'nu vasfettikleri -evlat, eş ve ortaklardan ve azabı hemen istemelerinin de delâlet ettiği gibi- onların aleyhine sana yardım etmemesi gibi hallerden tenzih et.

Bahru'l-ulûm'da der ki: Allah Teâlâ burada Rab kelimesini izzet kelimesine muzâf kılmıştır; zira izzet ve şeref yalnız Allah'a aittir. Sanki "ذِي الْعِزَّةِ" yani izzet sahibi denilmiş oldu. Bu söz senin "صَاحِبُ صِدْقٍ" yani sadakat sahibi sözün gibidir. Sıdk ona özel olduğu için böyle denilir. İzzet, zâtî olduğu için bu mânâda yalnız Allah'a mahsustur.

Yahut izzet Allah Teâlâ'nın aziz kıldığı peygamberlere ve diğer izzet sahibi kullara mahsustur. Buna göre izzet zâtî değil, hâdis ve sonradan olup kullar arasında olur. Bu mânâda izzet her ne kadar Allah Teâlâ'dan başkasıyla kaim olan bir sıfat ise de yine Allah'ın mülk ve memlûkü olup Allah'a mahsustur. Allah onu dilediği yere koyar. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"(Resûlüm!) De ki: Mülkün gerçek sâhibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kadirsin"*** (Ali İmran 3/26).

Yine bu kavl-i ilâhîde Allah Teâlâ'nın selbî ve izâfî sıfatlarına işaret edilmektedir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: ***"Büyüklük ve ikram sâhibi Rabbinin adı yücelerden yücedir"*** (er-Rahmân 55/78). Bunun izahı şudur: Allah Teâlâ'nın *"Senin izzet sâhibi Rabbin, onların isnat etmekte oldukları vasıflardan yücedir, münezzehtir"* kavli, el-Celâl sıfatı gibi selbî sıfatlara işaret etmektedir. Zira "Rabbimiz ortak ve benzerlerden münezzehtir" ve "Rabbimiz ortak ve benzerlerden yücedir" sözlerinin ifade ettiği mânâ aynıdır.

"Senin izzet sâhibi Rabbin" kavli ise ikram gibi izâfî sıfatlara işaret etmektedir. Selbî sıfatların varlık ve ispatında Allah Teâlâ'nın bizzat kendi varlığı yeterli olduğu için selbî sıfatlar takdim edilmiştir. İzâfî sıfatlar ise böyle değildir. Bu sıfatların gerçekleşmesi için başkasının var olması gerekmektedir. Çünkü izâfî sıfatlar, o sıfatın izafet ve nispet edileceği bir varlık olmadan mevcut olmaz.

Şeyh İzzeddin b. Abdisselâm der ki: "سُبْحَانَ اللّٰهِ" kelimesi, Allah Teâlâ'nın zâtından ve sıfatlarından bütün ayıp ve noksanlıkları selb ve izâle etmeye şâmil olan bir ifadedir. Allah Teâlâ'nın her ayıptan temiz olan mânâsında "el-Kuddûs", her âfetten selim ve kurtulmuş olan mânâsında "es-Selâm" ismi gibi bütün selbî sıfatlar bu kelimenin mânâ ve muhtevasında mevcuttur. Böylece biz "سُبْحَانَ اللّٰهِ" sözüyle idrak edip anladığımız ve kavradığımız her ayıp ve noksanlıktan Allah Teâlâ'yı tenzih etmiş olduk. Sonra bütün nebi ve resuller Allah Teâlâ ile kullar arasında vâsıtalar oldukları için Allah Teâlâ onların da şan, şeref ve itibarlarının yüceliğine tenbihte bulunarak şöyle buyurmuştur:

وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ﴿١٨١﴾

181. Gönderilen bütün peygamberlere selâm olsun!

Allah'ın risaletini ümmetlere tebliğ etmek ve ümmetlerin muhtaç olduğu dînî ve dünyevî işleri onlara beyan etmek üzere *"Gönderilen bütün peygamberlere selâm"* yani selâmet, her türlü kötülüklerden kurtuluş ve bütün hâcet ve maksatlara ulaşarak necat bulmak onların üzerine *"olsun!"*

Bu resullerin ilki Âdem (a.s.) sonuncusu da Hz. Muhammed (s.a.)'dir. Geride bazı peygamberlere özel olarak selâm edildikten sonra bu söz genel olarak bütün

peygamberlere selâmdır. Zira her peygambere ayrı ayrı selâm etmek işi uzatır. Hadis-i şerifte şöyle vârid olmuştur: *“Bana salat ve selâm getirdiğiniz zaman diğer peygamberlere de salat ve selâm getiriniz. Zira ben de ancak onlardan biriyim.”*[226] Nitekim bilgiler, *Fethu’r-Rahmân,* **İbn Şeyh**’in *Havâşî*’si ve bunların dışındaki bazı eserlerde kaydedilmiştir.

Yine hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: *“Bana salat ve selâm getirdiğiniz zaman bunu âl ve ashâba da şâmil olacak şekilde genelleyiniz.”*[227] *el-Makâsidü’l-hasene’*de der ki, “Ben bu hadisi şerifi bu lafızla görmedim. Ancak bu hadis-i şerifin bana ve Allah’ın diğer peygamberlerine salat ve selâm getiriniz. Zira beni peygamber olarak gönderen Allah Teâlâ onları da peygamber olarak göndermiştir, mânâsında olması mümkündür.”

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٨٢﴾

182. Âlemlerin Rabbi olan Allah’a da hamd olsun!

“Âlemlerin Rabbi olan Allah’a da hamd olsun!”

Şeyh İzzeddin der ki: “اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ” sözü, Allah Teâlâ’nın zâtına ve sıfatlarına dair çeşitli kemâlât ve olgunlukları ispata şâmil olan bir sözdür. Allah Teâlâ’nın “el-Alîm”, “el-Kadîr”, “es-Semî”, “el-Basîr” gibi ispatı içeren isimleri “اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ” sözünün mânâ ve muhtevasında mevcuttur. Buna göre biz bildiğimiz her kemâlât ve olgunluğu idrak ettiğimiz her celâl ve azameti Allah’a ispat etmişizdir. **Molla Ebü’s-Suûd** der ki: Bu kavl-i ilâhî Allah Teâlâ’nın bütün selbi sıfatlarla nitelendiğine tenbihten sonra, subûtî sıfatlarla da nitelendiğine işaret etmektedir. Bu niteliklerin Allah Teâlâ’nın bir takım güzel fiillerinde olduğunu bildirmektedir. İşte Allah Teâlâ’nın kullarına dini ve dünyevi kemâlât ve olgunluklar ve bir nice muhtelif yüce kerametler akıtması bu kabildendir. Yine Allah Teâlâ’nın peygamberlere ve onlara tâbi olanlara Allah’a hamd etmeyi gerektiren zâhirî ve bâtinî bir nice muhtelif nimetleri bolca vermesi de bu kabildendir. Bu kavl-i ilâhî Allah Teâlâ’nın peygamberlere vaad ettiği yardım ve üstünlüğün gerçekleştiğini bildirmektedir. Bu kavl-i ilâhîden murat dini ve dünyevi kemâlâtın kullara akmasında kullarla Allah Teâlâ arasında vesile ve vasıta olan peygamberlere nasıl salât ü selâm getirecekleri ve Allah Teâlâ’yı nasıl tesbih edeceklerini, O’na nasıl hamd edeceklerini mü’minlere tenbih etmektir. Belki de peygamberlere selâm etmeyi Allah’ı tesbih etme, O’na hamd etme arasına getirmek sureyi hamd ile bitirmek içindir. Ayrıca Allah Teâlâ’nın peygamberleri muvaffak kılması hamdi gerektiren nimetler cümlesindendir. Bazıları der ki, kâfirleri helak etmesi ve mü’minleri kurtarması üzerine her halükârda hamd Allah’a mahsustur. Yani iyi yahut kötü, faydalı yahut zararlı her halükârda övülen yalnız O’dur.

Musibette (belâ) de dostluk (velâ) halinde de hamd et!
Âşıkların usûl ve âdetleri budur

Ali (r.a.)’dan rivayete göre der ki: “Kim kıyamet günü tastamam ölçekle ölçerek ecir ve sevap almayı, yahut kendisine tastamam ölçekle ölçülerek ecir ve sevap verilmesini severse meclisindeki son sözü şu olsun:

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

“**Senin izzet sahibi Rabbin, onların isnat etmekte oldukları vasıflardan yücedir, münezzehtir. Gönderilen bütün peygamberlere selâm olsun! Âlemlerin Rabbi olan Allah’a da hamd olsun.”**

Kâşifî’nin şu sözü de buna işaret etmektedir: Kim sevabının çok ve büyük olmasını arzu ederse her meclisde son sözü bu âyet olsun.

Fakir (**Bursevî**) der ki, mü’min bulunduğu meclisten kalkmadan iki şeyle halini düzeltmelidir. Bunlardan birincisi, mecliste son olarak burada zikredilen üç âyeti okuyarak büyük sevap ve ecir elde etmek sûretiyledir. İkincisi ise Hz. Peygamber (s.a.)’in şu hadisinde işaret ettiği hususu yerine getirip meclisin keffâreti yapmak sûretiyledir.: *“Kim bir mecliste oturur ve orada şamata ve boş sözleri çok olur da meclisten kalkmadan:*

سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ اَشْهَدُ اَنْ لَٓا اِلٰهَ اِلَّٓا اَنْتَ اَسْتَغْفِرُكَ وَاَتُوبُ اِلَيْكَ

“Allah’ım Sen’i hamd ve tesbih ederim. Şehâdet ederim ki Sen’den başka ilah yoktur. Sen’den mağfiret diler ve Sana tövbe ederim” derse, gıybet gibi kul hakkı olmayan küçük günahları bağışlanır.”[228] *Fethu’l-garîb* olarak bilinen *Tergîb*’in şerhinde böyledir.

Akıllı insan, meclisinde gafil olmamalı; bilakis dostluk ve ünsiyet için rabbini zikretmelidir. Meclisini, gönlünü kötü düşüncelerden arındıracak, güzelliklerle tezyin edip süsleyecek ve kabrini parlatıp cilalayacak şeylerle bitirmelidir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “Onların oradaki duası: ***«Allah’ım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz!» (sözleridir). Orada birbirleriyle karşılaştıkça söyledikleri ise «selâm» dır. Onların dualarının sonu da şudur: Hamd, âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.”*** (Yunus 10/10)

Kainatın rabbi olan Allah’a hamd olsun![229]

---

[225]. Buhârî, “Tevhid”, 29; Müslim, “İman”, 247; Ebû Dâvûd, “Fiten”, 1; Tirmizî, “Fiten”, 51; Dârimî, “Cihâd”, 38; *Müsned*, IV, 93, 99.

[226]. Bk. Sehâvî, *Mekâsıd*, s. 61.
[227]. Sehâvî, *Mekâsıd*, s. 61.
[228]. Münzirî, *Terğîb*, III, 71.
[229]. “es-Saffât Suresi” (hicrî) 1111 yılı Muharrem ayının ilk günlerinde (Temmuz 1699) tamam oldu.